تەفسیری "نامی"

بۆ قورئانی پیرۆز

مەلا عبدالکریمی مدرس

داینا وە

محمد علی قەرەداغی

نامادەی کردووەو سەرپەرشتی چاپی کردووە

بەرگی

بەرگی سێهەم

تفسير « نامى »
للقرآن الكريم

تأليف

الشيخ عبدالكريم المدرس

عني بنشره

محمد علي القره‌داغي

الجزء الثالث

الطبعة الاولى

١٤٠١ هـ ـ ١٩٨١ م

سورة المائدة مدنية وآياتها مائة وعشرون

بسم الله الرحمن الرحيم

سوورەتی مائیدە لە سوورەتە (مەدەنی)یەکانە بەم مەعنا کە مەدەنی ئەوەیە لە پاش کۆچکردنی حەزرەت (د) لە مەککە بۆ شاری مەدینە هاتووەتە خوارەوە •

ریوایەتکراوە : کە ئەم سوورەتە نازڵ بووە لە پاش رووداوی حودەیبیە لە کاتی گەڕانەوەی حەزرەتدا (د) لە حودەیبیە بۆ مەدینەی مونەوەرە •

وە ناوبراوە بە سوورەتی (مائیدە) لەبەر ئەوە کە ناوی (مائیدە) لە ئاخری سوورەتەکەوە براوە • وە رەوایە ئینسان بڵێت ناوبراوە بە (مائیدە) لەبەر ئەوە کە ئەشوبهێ بە مائیدەیەکی گوشادی وەها گەلێ نەوع خواردەمەنی لەسەر دانرابێ •

وە لەم سوورەتەیە ئەوەی کە نازڵبووە لە سااڵی فەتحی مەککەدا وەکو ئایەتی : (ولا یجرمنکم شنآن قوم •• الآیة)وە وەکو ئایەتی (الیوم اکملت لکم دینکم •••) کە لە حەجی ویداعا وە لە رۆژی عەرەفەدا نازڵبووەو لە ناو زاناکانا بڕیار وا دراوە هەر سوورەتێ کە لە پاش کۆچ نازڵ بووبێ ئەوە بە (مەدەنی) ناوئێ برێ موطلەقا ، ئەبو مەیسەرە ئەڵێ سوورەتی مائیدە لەوانەیە کە لە ئاخری ژیانی حەزرەتا نازڵبوە وە ئایەتی مەنسووخی تێدا نیە • بەڵام ئەوەی ناسراوە ئەوەیە کە لە پاش رووداوی حودەیبیە هاتوەتەخوارەوە بازێکی نەبێت •

وە لەم سوورەتەدا گەلێ ئەحکامی موهیممی ئیسلامی هەیە . وەکو ئەمەوڵا دەرئەکەوێ بۆتان (ان شاء الله) ، جا خودای تەعالا فەرموویەتی :

★ (يَا اَيُّها الَّذينَ آمَنوا اَوْفوا بِالْعُقودِ) :

ئەی کەسانێ کە ئیمانتان هێناوە ! وەفا بکەن بەو عوقوودو عوهوودە وە بەو ئادو پەیمانانە کە بەسراوە لەگەڵتانا وە یا بەستووتانە لەگەڵ خەڵکدا •

وە لەو عەهدانەیە : ئەحکامی ئیعتیقادیو بیرو باوەڕو ، ئەحکامی ئەعمالو کردەوە ، وەکو نوێژو رۆژوو باقی واجباتی دین ، وە سوننەتەکانی دین کە لە لایەنی خوداوە بە واسیطەی پێغەمبەرەوە (د) گەیشتوە بە موسوڵمانان •

وە لەو عوقوودەیە عەهدی فەرمانڕەوای ئیسلام لەگەڵ کافرانا ، وە عەهدی موسوڵمانان لەگەڵ فەرمانڕەوایانی موسوڵمانانا ، واتە ئەو بەیعەتە کە ئەیکەن بەوانە واجبە رای‌بگرن وە بە بێ حوججەتی شەرعی تێکی نەدەن • هەروا ئەو عەهدو پەیمانانە کە موسوڵمانان لە ناو خۆیانا ئەیبەستن بە مەرجی ئەوە کە مەشرووع بن ، وەکو عەهدی صەداقەت وە شەراکەت وە یارمەتیدانی یەکتر ، وە ئەو عەقدانە کە بۆ ژیانی دنیا جێ‌بەجێ ئەکرێن ، وەکو : بەیعو ، سەلەمو ، ئیجارەو ، رەهنو ، نیکاحو ، تەلاقو ، نەزرو ، غەیری ئەمانە •• هەموو ئەمانە واجبە ئینسان بە پێی فەرمانی شەرعی خودا ریعایەتیان بکا •

★ (اُحِلَّتْ لَكُمْ بَهِيمَةُ الاَنْعَامِ اِلاَّ ما يُتْلى عَلَيْكُمْ) ★

حەلاڵ کراوە بۆ ئێوە خواردنی گۆشتی ئەو هەشت سنفە حەیوانە ، وەکو : وشترو ، گاو ، مەڕو ، بزنی کێویو ، ئاسکو باقی ئەوانە کە وەکو ئەم حەیوانانەن لە شێوەو ژیانا • ئیللا ئەو حەیوانانە نەبێ کە لە ئایەتی دواییدا ئەخوێنرێنەوە بە سەرتانا •

★ (غَيْرَ مُحِلِّي الصَّيْدِ وَاَنْتُمْ حُرُمٌ) ★ :

حاڵتان وابێ کە نەچێر حەڵاڵ نەکەن بۆ خۆتان لە کاتێکدا کە ئێوە وان لە ئیحرامی حەجدا •

★ (انَّ اللهَ یَحْکُمُ مَا یُرِیدُ) ★ (١) :

بە راستی خودا حوکم ئەکا وە فەرمان ئەدا بەوەی کە خواستی لەسەربێ •

فەرموودەی خودا : (یا ایها الذین آمنوا لا تحلوا شعائر الله .. الایة)

لە تەفسیری قورطوبیدا نەقل ئەکا (حطم) ناوی کوڕی (هند) کە کافرێکی موشریکی نابار بو هات بۆ مەدینەی مونەووەرە بۆ خزمەتی پێغەمەر (د) عەرزی کرد : تۆ خەڵکی بۆچی بانگ ئەکەی ؟ ئەویش فەرمووی بانگیان ئەکەم بۆ شەهادەتی (لا اله الا الله محمد رسول الله) ، وە نوێژکردن ، وە زەکاتو حەج بۆ بەیتوڵلاڵ ، ئەویش وتی : ئەمانە باشن بەڵام من بازێ گەورەم هەن بێ راوێژی ئەوان ناتوانم هیچ ئیشێ بکەم ، ئەڕۆم راوێژیان پێ ئەکەمو هیوام وایە موسوڵمان ببم ، وە ئەوانیش لەگەڵ خۆمدا بێنم بۆ خزمەتی تۆ موسوڵمان بین • وە پاش ئەمە ڕۆیشت ، وە حەزرەت فەرمووی : ئەم کابرایە هات بۆ لامان بە ڕوویەکەوە لە ڕووی کافر ئەچوو ، وە پشتی هەڵکرد بە پشتەملێکەوە لە پشتی ملی ئینسانی غەددار ئەچوو ، وە لە پاشا نەهاتەوە بۆ لای حەزرەت (د)وە لەو ساڵەدا حەزرەت لەگەڵ ئەصحابەکانا ڕۆیشت بۆ مەککە بۆ (عمرة القضا) حەطم هات بۆ مەککە بۆ عومرە کردن ، بازێ لە ئەصحابەکانی حەزرەت وێستیان پاش ئەوە کە حەطم لە حەرەم دەرچوو بیکوژن ، جا ئەم ئایاتە هاتەخوارەوە :

★ (یَا اَیُّها الَّذینَ آمَنوا لا تُحِلُّوا شَعائِرَ اللهِ) ★ :

ئەی کەسانێ کە ئیمانتان هێناوە ! لە حوددودی خودای تەعالا

لامەدەن ، وە ئاداب‌و مەناسیکی حەج تێك‌مەدەن ، وە هەتکی ئەهـــلی مەناسیك بە حەلاڵ مەزانن •

★ (ولا الشَّهْرَ الحَرامَ) ★ :

وە مانگی حەرام حەلاڵ مەکەن‌و جەنگی تێدا مەکەن لەگەڵ کەسدا •

★ (ولا الهَدْيَ) ★ :

وە ئەو حەیوانانە کە هێناون بۆ حەرەمی مەکە داگیریان مەکەن •

★ (ولا القَلائِدَ) ★ :

وە ئەو زنجیرە وا لە ملی حەیوانەکاندا دەستی بۆ مەبەن •

★ (ولا آمِّينَ البَيْتَ الحرامَ) ★

وە دەست مەبەن بۆ ئەو کەسانە کە قەصدی بەیتوڵلای حەرامیان کردوە بۆ زیارەت‌و تەواف‌و بەجێهێنانی مەناسیکی حەج‌و عومرە •

★ (يَبْتَغونَ فَضْلاً مِنْ رَبِّهِم وَرِضْواناً) ★ :

کە حاڵیان وەهایە هاتوون داوای کەرەم‌و ڕەزامەندی خودای خۆیان ئەکەن •

★ (وَاذا حَلَلْتُمْ فاصْطادُوا) ★ :

وە کاتێ لە ئیحرامی حەجتان بوونەوە تەحەللوڵتان کرد نەچیر بگرن وە ئەو مەنعەی پێشووتان لەسەر نامێنێ •

★ (ولا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَآنُ قَوْمٍ اَنْ صَدّوكُمْ عَنِ المَسْجِدِ الحَرامِ اَنْ تَعْتَدوا) ★ :

با هەڵتان نەنێ کینەو دوژمنایەتیتان بۆ کۆمەڵێ لەبەر ئەوە کە پارەکە مەنعیان کردن لە زیارەتی (مسجد الحرام) بۆ عومرە بۆ ئەوە کە نەجاوز بکەن لەسەر ئەو کەسانە یا لەسەر خزم‌و خوێشیان بۆ تۆڵەسەندنەوە •

(وَتَعاوَنوا عَلَى البِرِّ وَالتَّقْوى)

وە یارمەتی یەکتربدەن لەسەر کردنی چاکەو پارێز لە نافەرمانی خودا •

(ولا تَعاوَنُوا على الاِثْمِ وَالعُدْوانِ) :

وە یارمەتی یەکتر مەدەن لەسەر گوناحکردنو تاوانباری‌و تەجاوزکردن بۆ سەر خەڵکی •

(واتَّقُوا اللهَ)

لە خودا بترسن •

★ (اِنَّ اللهَ شدِيدُ العِقَابِ) ★ (٢)

بە راستی خودای تەعالا کاتێ عوقووبەتی تاوانبارێ بدات عوقووبەتەکەی زۆر نابارو ناهەمواڕە •

جا خودای تەعالا کەونە باسکردنی مەعنای (الا مایتلى علیکم) و فەرمووی :

★ (حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ : المَيْتَةُ وَالدَّمُ وَلَحْمُ الخِنْزِيرِ وَمَا اُهِلَّ لِغَيْرِ اللهِ بِهِ والمُنْخَنِقَةُ والموْقُوذَةُ والمُتَرَدِّيَةُ وَالنَّطِيحَةُ وما اَكَلَ السَّبُعُ اِلاّ ما ذَكَّيْتُمْ وما ذُبِحَ على النُّصُبِ وَاَنْ تَسْتَقْسِمُوا بِالاَزْلام ذلِكُمْ فِسق") ★

حەرام کراوە لەسەر ئێوە ـ ئەی موسولمانەکان ـ ، یەکەم : خواردنی گۆشتی مردارەوەبوو ، واتە ئەو گیانلەبەرە کە بەبێ سەربڕینی شەرعی مردبێ • دووەم : خواردنی خوێنێ کە ڕەوان بووبێ • لە زەمانی جاهیلییەتا : ئەو خوێنەیان ئەکردە ناو ڕیخۆڵەی حەیوانو ئەیان‌برژان جا ئەیانخوارد • جا لە ئیسلامییەتا حەرامکرا • سێهەم : گۆشتی بەراز • چوارەم : گۆشتی ئەو حەیوانە کە لە کاتی سەربڕینیا دەنگ بەرزکرابێتەوە بە ناوبردنی غەیری خودای تەعالا • پێنجەم : خواردنی گۆشتی حەیوانی خنکاو بە هەر جۆرێ بێ : بە پەت ، یا بە ئاو ، یا لە ژێر خانووی ڕووخاوا . یا یەکێ

دەستی نایێتە بینی ... وە وێنەی ئەمانە • شەشەم : خواردنی گۆشتی حەیوانێ لێیدرابێ بە دار یا بە بەرد هەتا مردبێ • حەوتەم : گۆشتی حەیوانێ لە بەرزی کەوتبێتەخوارەوە مردبێ ، یاخود کەوتبێتە ناوی بیرێکەوە مردبێ • هەشتەم : گۆشتی حەیوانێ کە قۆچی لێدرابێو بە زۆری قۆچ مردبێ • نۆهەم : گۆشتی حەیوانێ کە درِندە لێیخواردبێ هەتا گیانی دەرچووبێ ، مەگەر ئەوانەیان کە زوو فریایان بکەونو لە پێش ئەوەدا گیانیان دەربچێ سەریانببرِن ، واتە ژیانی راستەقینەیان تیامابێ لەو کاتەدا کە سەریان ئەبرِن ، وە ئەمەیش ئەزانرێ بە جموجوولی بەهێز وە بەوە کە خوێنیان لە وەختی سەربرِینیانا پەلەمیزکە ببەستێ • دەهەم : گۆشتی حەیوانێ کە لەسەر بتەکانا سەربرِابێ • وە یا ئەو حەیوانانە کە سەربان ببرِی لەسەر ئەو بەردانەدا کە دانراون لە دەوری بەیتا وە بە هیوای ئیحسان حەیوانیان لەسەر نەکوژرێتەوە • وە حەرامکراوە لە سەرتان ئەمە کە رزقو رۆزی خۆتان بە (ئەزلام) وەرگرن وە ئەم فیسقە ، وە رزقوەرگرتن بە (ئەزلام)ە بە چەن جۆر کراوە :

یەکەم : هەرکەسێ بۆ خۆی سێ بەردی هەڵگرتوە لە کیسەیەکدا لە یەکێکیان نووسرابوو (افعل) یانی بیکە ، وە لە یەکێکیان نووسرابوو (لا تفعل) واتە مەیکە ، وە یەکێکیان هیچی لەسەر نەنووسرابوو • جا کابرا بیویستایە برِوا بۆ کارێ بۆ سەفەرێ دەستی ئەکرد بەو کیسەدا ئەگەر بەردی یەکەمی بە دەستەوە بهاتایە ئەرِۆیشت بۆ ئیشەکەی ، وە ئەگەر بەردی دووهەمی بۆ بهاتایە نەدەچو ، وە ئەگەر بەردی سێهەم بوایە ئەو کردەوەیە دووبارە ئەکردەوە • وە باقی نەوعەکان لە تەفسیری قورطوبیو غەیری ئەوا باسیان کراوە هەرکەسێ ئەیەوێ با تەماشایان بکات •

★ (اليَوْمَ يَئِسَ الَّذينَ كَفَروا مِنْ دينِكُمْ) ★

ئەمرِۆ کە رۆژی جومعەو کاتی وەستانتانە لە عەرزی (عەرەفات)دا

کافرەکان نائومێد بوون لەوە کە دەرەقەتی دینی ئێـــوە بێن‌و دینەکەتان بەتاڵ بکەنەوە •

★(فَلا تَخْشَوْهُمْ واخْشَوْني) ★ :

ئیتر مەترسن لەوان زاڵبن بەسەرتانا ، بەڵام لە من بترسن کە لـە هەموو کاتێکاو لەگەڵ هەموو کەسێکدا ئەتوانم هەرچی خواستم هەبێ بیکەم •

★ (اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ واَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتي ورَضِيتُ لَكُمُ الاِسْلاَمَ دِيناً) ★

ئەمڕۆ من دەستووری دینی ئێوەم تەواوکرد بە چەن شت :

یەکەم : بە بەیانی عەقیدەو بیرو باوەڕی راست بۆتان لە هۆی ئیمان بە خوداو بە فریشتەکانی‌و بە پێغەمەرەکانی‌و بەو کتێبانە کە بە جارێ یا بە چەن جار ناردوومە بۆیان ، وە بە رۆژی قیامەت ، وە بە قەزاو قەدەر ، یانی ئیمان بەوە کە خودا پەروەردگاری هەموو شتێکە •

دووەم : بە بەیانی ئوصوول‌و تەشـریعاتی ئەحکامی خەمسە کە : واجب‌و ، حەرام‌و ، مەندوب‌و ، مەکرووهـو ، موباحە • واتە لە قورئانا نیشانم داون کە هەنێ شت واجبەو تەرککردنی ئەبێ بـــە هۆی عەزابی قیامەت ، مەگەر خودا عەفوی بکا ، وە کردنەکەی ئەبێ بە هۆی پایەی پاشەڕۆژو ثەواب‌و نیعمەت • وە هەنێ شت حەرامەو کردنەکەی ئەبێ بە هۆی عەزاب‌و عیقاب لە قیامەتا ، وە تەرکەکەی ئەبێ بە هۆی ثەواب‌و نیعمەت لەوێدا • وە هەنێ شت مەندووبە ؛ لە کردنیا ثەواب هەیەو لـــە تەرکیا عیقاب نیە • وە هەنێ شت مەکرووهە لە نەکردنیا ثەواب هەیەو لە کردنیا عەزاب‌و عیقاب نیە • وە هەنێ شت موباحە واتە کردن‌و نەکردنی رەوایە •

سێهەم : بەوە ئەی خۆشەویست تۆم مەئموور کردوە بۆ بەیـــان‌و تەفسیرو روونکردنەوەی ئەو ئایەتانە کە هاتوونەتە خوارەوە بـۆ لات‌و

پێویستیان هەیە بە بەیان وەکو نەسخو لابردنی بازێ حوکمی رابوردوو بە حوکمێکی تازە ، وە تەخصیصکردنی عامو تەقییدی موتڵەقو هاووێنەی ئەمانە وە بڕیارم داوە پەیڕەویت بکەن •

چوارەم : بەوە کە رامگەیاندوە بە ئێوەدا گردەوەبوونی موسوڵمانان لەسەر حوکمێ لە ئەحکامی دین ئەبێ بە دەلیل لەسەر ئەو حوکمە ، خواە سەلبی بێ یا ئیجابی ، وە لادان لەوە ئەبێ بە عیقابی پاشەڕۆژ •

پێنجەم : بەوە کە ئەمرم کردوە بەوە کاری گرنگو خاوەن قیمەتتان بە راوێژ بێ وە هەر کەسێکتان دانا بە گەورەو خاوەن کار ئیطاعەو فەرمانبەرداری بکەن وە ئەگەر شۆڕش کەوتە ناوتانەوە بگەڕێنەوە بۆ سەر کیتابی خوداو سونەتی ڕەسوولەڵلاە ، وە بەوە کە فەرمانم داوە بە (تفقە)و فامپەیداکردن بە شەریعەتی ئیسلامی ، وە پێویستە ئەوانە کە لەو پایەدا نین ئیطاعەی ئەو زانا خاوەن فیقهو خاوەن زانستانە بکەن وە هەرچی نەزانن خودسەر نەیکەن وە بگەڕێنەوە بۆ لای ئەو ئیمامو پێشەوایانە •

شەشەم : بەوە کە نیشانمدان محەمەد (د) پێغەمەری خودایەو خاتەمی پێغەمەرانەو دینی محەمەد زاڵە بەسەر هەموو دینەکاناو پێویستە هەموو ئومەتێ پەیڕەوی تۆ بکەنو هەرکەسێ موخالەفەی تۆ بکا بە ستەمکارو خاریج لەدین ئەناسرێ •

وە نیعمەتیشم بۆ تەواوکردوون بە هیدایەتدانو شارەزاکردنتان بۆ ئیسلام ، وە بە فەتحی مەکەو رامکردنی عەرەبەکان بۆتان ، وە ڕەزامەندیم هەیە بەوە کە دینی ئیسلام کە دینی خودا بەیەکناسینەو باوەڕکردنە بە محەمەد لە تەبلیغاتا دینی ئێوەبێ •

ترمذیو بوخاریو موسلیم ڕیوایەتیان کردوە کە : پیاوێ لە جوولەکەکان وتی بە عومەری کوڕی خەطاب (خ) : ئەی عومەر ئەگەر ئایەتی (الیوم أکملت لکم دینکم •• الایة) نەسەر ئێمە نازڵ ببوایە ئەو

رۆژی نوزوولەمان ئەکرد بە رۆژی جەژنی ڕەسمی بۆخۆمان • عومەریش فەرمووی بە راستی من ئەزانم ئەو ئایەتە لە چ رۆژێکا هاتەخوارەوە ، لە رۆژی جومعەدا کە تەصادوفی رۆژی عەرەفەی کردبو • وە واحیـــدی ئەڵێ : نازڵ بوو لە رۆژی عەرەفەدا لە پاش عەسر لە ساڵی دەی کۆچی لە سەفەری (حجة الوداع)دا ، وە لەو کاتەدا پێغەمەر (د) سواری ئـــەو وشترەی بو کە ناوی (عضبا) بوو •

★ (فَمَنِ اضْطُرَّ فِي مَخْمَصَةٍ غَيْرَ مُتَجَانِفٍ لِاِثْمٍ فَاِنَّ اللهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ) ★ (٣) :

جا ئەگەر کەسێ لە برسیەتێکی زۆرا ناچاری ئـــەوە بوو لـــەو حەرامکراوانە ـ وەك گۆشتی مردارەوە بوو گۆشتی بەرازو •• تـــاد ـ بخوات مادام خۆی گوناهبار نەکاو زیادەڕەوی نەکات لەو خواردنـــەدا ئەوە تاوانبار نابێ و خودا بەبەزەیی و تاوانبەخشە •

جا کاتێ کە ئایەتی تەحریمی ئەو گۆشتانە کە باسمان کردن نازڵ بوو جێگەی ئەوەیە کە موسوڵمانان پرسیار بکەن : ئەی چ گۆشتێ حەڵاڵە بۆمان ؟ جا خودا فەرمووی . (یسئلونك ••• الآیة) •

سەعیدی کوڕی جوبەیر ئەڵێ : ئەم ئایەتە هاتەخوارەوە لـــە شانی عەدیی کوڕی حاتەمو زەیدی کوڕی (مهلهل)دا کە هەردوکیان طائی بوون ، وە ئەم زەیدە مەشهوور بوە بە (زید الخیل) لە پاشا حەزرەت ناوی نا (زید الخیر) •• ئەمانە عەرزی حەزرەتیان کرد : یا ردسوولەڵڵا ئێمە قەومێکین کە ڕاو ئەکەین بە سەگ وەها ئەبێ کە سەگ ئەو نەچیرەی گرت زوو نەچیرەکە لە ژێریا تەنگەنەفەس ئەبێ و ئەمرێ و بە چەقۆدا ناگا ، وە وایش ئەبێ فریای ئەکەوین و سەری ئەبڕین ، وە خودا مردارەوەبووی حەرام کردوە لێمان ، جا تۆ چی ئەفەرمووی ؟ جا ئەم ئایەتە نازڵ بوو :

★ (یَسْئَلونَكَ ماذا اُحِلَّ لَهُمْ) ★ :

پرسیارت لێ ئەکەن چ گۆشتێ رەواکراوە بۆ ئێمە •

★ (قُلْ : اُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ) ★ :

تۆ ئەی رەهبەری خۆشەویست بڵێ پێیان حەلاڵکراوە بۆ ئێوە هەر خواردەمەنیەك کە بە لەزەت بێو تەبیعەتی سەلیم وەری بگرێو بە شتێکی خراپی نەزانێ •

★ (وما عَلَّمْتُمْ مِنَ الجَوارِحِ مُكَلِّبِينَ تُعَلِّمونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللهُ) ★ :

وە نەچیری ئەو درِندەو پەلەوەرە راوکەرانە کە تالیمتان کردوون لە حەیوانو پەلەوەری برین‌کەر وەکو : سەگو ، تانجیو ، وێزو ، بازو •• غەیری ئەمانەیش کە تالیمتان کردوون لەوەی کە خودا تالیمی ئێوەی کردوە • واتە بەو یاسا کە ئێوە فێربوونو بەراوردتان کردوە تالیمتان داداون •

★ (فَكُلُوا مِمَّا اَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ) ★ :

دەی بخۆن لە گۆشتی ئەو نەچیرەی کە گرتوویانە بۆ ئێوەو نەیانخواردوە •

★ (واذْكُرُوا اسْمَ اللهِ عَلَيْهِ) ★ :

بەڵام لە کاتی بەرەڵڵاکردنی ئەو حەیوانە راوکەرانەدا ناوی خودا بیەن (بسم الله) بکەن ، وە یا ئەگەر بە زیندوویی گەیشتن بەو نەچیرانە سەریان بڕِنو (بسم الله)یان لەسەر بکەن •

★ (واتَّقُوا اللهَ) ★ :

لە خودا بترسنو دووربکەونەوە لەوەی کە خودا حەرامی کردوە وەکو ئەوانە باسمان کردن •

★ (اِنَّ اللهَ سَرِيعُ الحِسابِ) ★ (٤) :

بە راستی خودا حسێبی تاوانباران بە پەلە ئەکات •

★ (اَلْیَوْمَ اُحِلَّ لَکُمُ الطَّیِّبَاتُ) ★ :

ئەمڕۆ حەلاڵ کرا بۆ ئێوە خواردنی هەر خواردەمەنیەك کە پاك و بێ زیان بێ و لە لای تەییعەتی ئینسانی میانەدا باش بێ ، خواە گۆشت بێ یا غەیری گۆشت ، وە مەبەست لە (طیبات) ما نەدای گۆشتە پێشوەکانە کە حەرام کران .

★ (وَطَعَامُ الذِینَ اوتُوا الکِتَابَ حِلٌّ لَکُمْ) ★ :

وە خواردەمەنی ئەو کافرانە کە وەختی خۆی کتێبیان پێدراوە حەلاڵە بۆ ئێوە ، گۆشت بێ یا غەیری گۆشت ، بەم مەرجە سابت بووبێ کە ئەهلی کیتابن .

★ (وَطَعَامُکُمْ حِلٌّ لَهُمْ) ★

وە خواردەمەنی ئێوەیش ـ ئەی موسوڵمانەکان ـ حەلاڵە بۆ ئەوان ، کەوابو دروستە لە چێشتو نانی خۆتان بنێرن بۆیان یا لـــە میوانیدا بۆیان دابنێن بیخۆن ، وە مەبەس لەم رۆژانە رۆژی عـــەرەفەو جەژنو رۆژی پاش جەژنە کە ئەم ئایەتانە هاتوونەتە خوارەوە لەوانا .

★ (وَالمُحْصَنَاتُ مِنَ المُؤْمِنَاتِ) ★

وە بۆتان حەلاڵکراوە مارەکردنی ئەو ژنە ئازادانە لەوانە ئیمانیان هەیە بە دینی ئیسلام .

★ (والمُحْصناتُ مِنَ الَّذِینَ اوتُوا الْکِتَابَ مِنْ قَبْلِکُمْ) ★

وە حەلاڵکراوە بۆ ئێوە مارەکردنی ئەو ژنە حورە ئازادانە لـــەو تائیفە کە لە پێش زەمانی ئێوەدا کیتابیان پێدراوە کە جوولەکەو گاورن .

★ (اِذا آتَیْتُمُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ ★)

کاتێ کە مارەییەکەیان بدەنێ .

★ (مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسافِحِينَ ولا مُتَّخِذِي اَخْدَانٍ) ★

کە حاڵی ئێوەیش وەهابێ خۆتان بپارێزن لە زیناکردن بە هـــۆی ئەو مارەکردنەوە ، زینا نەکەن بە ئاشکراو بە پەنامەکی دۆست نەگرن بۆ زیناکردن •

★ (وَمَنْ يَكْفُرْ بِالايمانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ ★)

وە هەرکەسێ باوەڕ نەکا بەو ئەحکامی ئیسلامە کە خودای تەعالا دایەزراندوە ئەوە هەر کردەوەیەکی باش بکا بێ نرخەو جەزاو پاداشی نیە لـــە پاشەڕۆژا •

★ (وهُوَ فِي الآخِرَةِ مِنَ الخاسِرِينَ) ★ (٥)

وە ئەوە لە رۆژی قیامەتا لەو کەسانەیە کە زیانکردوون •

لەم ئایەتە پیرۆزەوە دەرئەکەوێ کە خـــواردەمـــەنی کافری کتابی ، گۆشتو غەیری گۆشت ، خواردنی دروستە بۆ موسوڵمان خواد لەسەر ئەو حەیوانە سەریان بڕیوە(بسم الله)یان کردبێ یا نەیانکردبێ ، چونکی ئەم ئایەتە موطلەقەو ناوی خودابردنی ئیعتیبار نەکردوە ، بەڵێ پێویستە کە سابت ببێ لە ئەهلی کیتابن ، وەکو : یەهوودو ، نەصرانی ، وە ئـــەو کەسانە کە نیسبەتی خۆیان ئەدەن بۆ لای یەهوودیەت یا نەصرانیەت ئەوە ئەگەر زانای دینی ئەو میللەتانە ئیعتیرافیان پێ بکەن گۆشتی سەربڕراوی دەستیان ئەخورێ ، وە ئەگەر ئیعتیرافیان پێ نەکەن ناخورێ •

وە قەبیلەی مەجووس هەرچەند ئەڵێن کیتابمان هەیە بەڵام حەزرەت (د) لە حوکمی ژنمارەکردنو گۆشتخواردنی سەربڕراوی ئەوان جیـای کردوونەتەوەو فەرموویەتی . (ئەو مەجووسیانە موعامەلەیان لەگەڵـــدا بکەن وەکو ئەهلی کیتاب بەس ژنیان مارە مەکەنو تەعامیان مەخۆن •)

هەروا دەرئەکەوێ کە سەربڕراوی دەستی کافری موشـــریك وە کافرێ باوەڕی بە هیچ دینێ نەبێ ناخورێ ، وە ژنیشیان بە کافری مارە ناکرێ •

★ (یا اَیُّها الذینَ آمَنوا اِذا قُمْتُمْ اِلی الصَّلوةِ فاغْسِلُوا وجوهَکُمْ وَاَیْدِیَکُمْ الی المَرافِقِ وامْسَحوا بِرُؤُسِکُمْ وَاَرْجُلَکُمْ اِلی الکَعْبَیْنِ) ★ :

ئەی کەسانێ کە ئیمانتان هێناوە بە دینی ئیسلام کاتێ ویستتان ڕابست بنەوە بۆ بەجێهێنانی نوێژەکانتان ڕوخسارو دەموچاوتان بشۆرن ، کە لە پانیدا مابەینی هەردوو گوێتانە وە لە درێژیدا مابەینی جێگەی ڕووانی موی سەرتانە هەتا ئاخری ئێسکی چەناکەتان ، وە لە پاش شۆرینی ڕوخسار دەستەکانتان بشۆرن لەگەڵ ئەنیشکتانا وە بە ئاوی تازە مەسحی سەرتان بکەن کەم بێ یا زۆر ، وە پێکانتان بشۆرن هەتا ئەگاتە هەردوو قولاپەکانتان .

★ (وَاِنْ کُنْتُمْ جُنُباً فاطَّهَّروا) ★

وە ئەگەر جەنابەت هاتبوو بەسەرتانا ، واتە لەشتان پیس بوو ئەوە خۆتان بشۆرن .

★ (وَاِنْ کُنْتُمْ مَرْضی اَوْ عَلی سَفَرٍ اَوْ جاءَ اَحَدٌ مِنْکُمْ مِنَ الغائِطِ اَوْ لامَسْتُمُ النِّساءَ فَلَمْ تَجِدوا ماءً فَتَیَمَّموا صَعیداً طَیِّباً) ★

وە ئەگەر نەخۆش بوونو نەتانئەتوانی ئاو بەکاربێنن لەبەر سەرما ـ مەسەلا ـ . یاخود لە سەفەرا بوونو ئاوتان دەس نەدەکەوت ، خواە لەم سوورەتانەدا لەشتان پیس بێ یا بێ دەسنوێژ بن ، وە یاخود یەکێ لە ئێوە لەسەر ئاو هاتەوەو بێدەسنوێژ بو ، یاخود دەستان دا لە پێستی ژنان وە بێ دەسنوێژ بوون . وە باخود جیماعتان کرد لەگەڵیانا وە ئاوتان دەست نەکەوت بەکاری بێنن بۆ لابردنی بێ دەسنوێژی یا لەشپیسی ئەوە لە هەموو ئەم سوورەتانەدا قەسدی هەڵگرتنی گڵێکی پاك بکەن .

★ (فامْسَحوا بِوجوهِکُمْ وَاَیْدِیکُمْ مِنْهُ) ★ :

وە بەو تۆزەوە دەست بێنن بە دەموچاوتاناو دەستانا لەو گڵە پاکە •

★ (ما يُرِيدُ اللهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ ولكنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ) ★ :

خوای تەعالا نایەوێ کە زەحمەت بخاتە سەرتان بە نەوعێ ئازارتان بدا ، بەڵام ئەیەوێ کە پاکتان بکاتەوە لە لەشپیسی و بێدەسنوێژی و ئەیەوێ دڵتان پاك بکاتەوە لە فەسادی مەعنەوی و لە رەزیلەو چڵکی نەفسی •

★ (ولِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ) ★ :

وە خودای تەعالا بەم تەشریعاتە کردوویەتی ئەیەوێ نیعمەتی خۆی تەواو بکا لەسەر ئێوە •

★ (لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ) ★ (٦) :

ئومێد هەیە کە ئێوە بین بە ئینسانێکی وەها سوپاسی خودا بکەن لەسەر نیعمەتی ئیسلام و نیعمەتی دامەزراندنی دین لە جیهانا ، وە لەسەر ئەوەیش کە خود: ئەم ئادابەی بۆ باس کردوون و ئەم روخسەتانەی پێداون •

لەم ئایەتە پیرۆزەدا چەن باسێ هەیە :

یەکەم : زاهیری ئایەتەکە ئەمە ئەگەیەنێ کە واجبە لەسەر هەرکەس هەستێ بۆ نوێژ دەسنوێژ بگرێ ؛ چونکی ئەمر بە زاهیر بۆ وجووبە (مع انە) ئیجماع لەسەر خیلافی ئەوەیە • وە ریوایەتکراوە کە : حەرزەت (د) لە رۆژی فەتحی مەککەدا هەر پێنج فەرزەکەی بە یەك دەسنوێژ کرد ، وە حەزرەتی عومەر عەرزی کرد : ئیمڕۆ شتێکت کرد کە لەسەر عادەتی جارانت نەبوو ، فەرمووی : بە عەمدی وەهام کرد • مەعنای وەهایە بۆ دەرخستنی ئەوە کە دروسنە بە یەك دەسنوێژ چەن نوێژ بکرێ وای کرد • کەوابێ موناسب وایە ئەم ئایەتە خیتاب بێ نەگەڵ بێدەسنوێژەکانا بسە

فەرینەی حاڵ وە بە دەلیلی ئەوە کە تەیەموم‌کردن کە بەدەلی دەستوێژە مەشرووطە بەوە کابرا بێ دەستوێژ بێ (مع العلم) کە دەستوێژ لەسەر دەستوێژ (نور علی نور)ە •

دووەم : ئەمەیە کە کەلیمەی (الی) لە (الی المرافق)دا بە مەعنای کەلیمەی (مع) ئیستیعمال‌کراوە لەم شوێنەدا ، وە دەلیلی ئەوەیە کە حەزرەت (د) لە کاتی شۆربنی دەستەکانیا هەردوو ئەنیشکی شۆریوە •

سێهەم : ئەمەیە لە لای مەزهەبی ئیمامی شافیعی (خ) لە مەسحی سەردا ئیکتیفا ئەکرێ بە کەمتر میقدارێ ؛ چونکە (ب) لە (برؤسکم)دا یا زیادەیە یا بۆ (تبعیض)ە بە هەر حاڵ بە هەر ئەندازەیەك مەسحی سەر بکرێ کافیە هەرچەند باش وایە هەمووی مەسح بکەن هەتا لە موخالەفەی باقی ئیمامەکان دەربچین •

چوارەم : (وارجلَکم) بە نەصبەی لام مەعطووفە لەسەر (ایدی)و ئەکەوێتە بەر ئەمر بە غوسڵ ، وە (بناء علیه) شۆرینی هەردوو پێ هەتا هەردوو قولاپەکان فەرزە بە دەلیلی سوننەتو رەفتاری پێغەمەر (د) چونکی لە ریوایەتی بێ موعارەضەدا دەرنەکەوتوە کە پێی مەسح کردبێ بە رووتی لە دەستوێژا • وە لە گەلێ ریوایەتا بە بێ موعارەضە سابت بوە کە حەزرەت هەردو پێکانی شۆردوە لە دەستوێژا • هەروا سابت بوە کە جارێ چاوی کەوت بە شەخسێ دەستوێژی گرتو میقدارێ لە پێی نەشۆرابوو وە حەزرەت (د) بانگی کرد : (ویل للاعقاب من النار اسبغوا الوضوء) واتە هاوار بۆ ئەو کەسانە کە پاژنەیان ناشۆرن لە عەزابی ئاگری دۆزەخ ، دەستوێژتان باش بگرن • وە زیاد لەمانە خودای تەعالا فەرموویەتی (وارجلکم الی الکعبین)وە وجوودی تەحدید دەلیلە لەسەر ئەوە کە مەقصوود شۆرینی پێکانە نەك مەسح کردنیان •

(وارجلکم) ـ بە جەرِەی لام ـ کە ئەویش قیرائەتێکی سابتە ، یا ئەیهاوینە سەر جەرِەی جیوار وەکو (عذاب یوم الیم) کە (الیم)

مەجوور کراوە لە بەر موجاوەرەی (یوم) هەرچەند حەقی رەفعەیە لەبەر ئەوە بە صیفەتی (عەذاب) وافیع بوە • یاخود حەملی ئەکەینە سەر مەسحی هەردوو پێ لە کاتێکا داپۆشراین بە (خوف) واتە شۆرینی هەردوو پێ بە رووتیو مەکشووفی وە مەسحی هەردوو پێ لە وەختی داپۆشرانیانا بە (خوف) چونکی رووڕکردنەوەی قورئانی پیرۆز دراوە بە حەزرەت (د) وە ئەگەر مەقسوود لەو ئایەتە مەسحی هەردوو پێ بوایە پێویست بو ئەوەنسدە حەزرەت (د) مەسحی پێ بکا لە کاتی دەسنوێژگرتنا کە ئەصحابەکان بە ئاشکرا لەو رەفتارە ئاگادار ببوایەن •

پێنجەم : قورطوبی لە تەفسیرەکەیا فەرموویەتی : (سدی)و زەیدی کورِی ئەسلەم ئەڵێن : مەعنای ئەم ئایەتە وایە (اذا قمتم من المضاجع یعني النوم) وە مەقصوود لەم تەئویلە ئەمەیە کە ئەسبابی بێ دەسنوێژی بەیان بکرێن . وە بە تایبەتی نوستن کە جێگەی ئیختیلافە دەربکەوێ کە هۆی بێدەسنوێژیە ، وە بە گوێرەی ئەم تەئویلە لەم ئایەتەدا تەقدیمو تەئخیر هەیە وە تەقدیری ئایەتەکە وا ئەبێ : (یا ایها الذین آمنوا اذا قمتم الی الصلوة من النوم او جاء احد منکم من الغائط او لامستم النساء فاغسلوا ••)وە مەقصوود لەم مولامەسەیە مولامەسەی بچووکە ، یانی دەسلێدانێ کە دەسنوێژ ئەشکێنێ • وە لەسەر ئەم بەیانە ئەحکامی (محدث) بە حەدەثی ئەصغەر لێرەدا تەواو بوو • جا خودای تەعالا فەرمووی (وان کنتم جنبا فاطهروا) ئەم ئایەتەیش بۆ بەیانی حوکمی جەنابەت بوو ، ئەمجار بۆ هەردوو نەوعەکە یانی بێدەسنوێژو لەشپیس فەرمووی : (وان کنتم مرضی او علی سفر فلم تجدوا ماء فتیمموا صعیدا طیبا)وە محەمەدی کوری (مسلمه) لە ئەصحابی مالیك ئەم تەئویلەی فەرموە لەگەڵ کۆمەڵێ لە زانایاندا •

وە جومهووری ئەهلی عیلم فەرموویانە : مەعنای ئەم ئایەتە وایە (اذا قمتم الی الصلوة محدثین)وە لەم کاتەدا تەقدیمو تەئخیر نیە لەم

ئايەتەدا ، بەڵكو لە ئەوەڵەوە حوكمى ئەو كەسانە بەيان ئەكا كە ئاويان لە دەستايە هەتا ئەگاتە (فاطهروا)وە مولامەسەى بچووك كە دەسكەوتنە لە ژن وا لە ناو مەعناى (محدثين)دا ، پاش ئەمە حوكمى ئەو كەسانە كە ئاويان دەس‌ناكەوێ لە هەردوو نەوع ، واتە بێدەسنوێژو لەشپيس • وە مولامەسە لە جوملەى (او لامستم النساء) بۆ بەيانى مولامەسەى گەورەيە كە جيماعە • ئەم تەئويلە تەئويلى ئيمامى شافيعىو غەيرى ئەويشە ، وە قورطوبى ئەفەرموێت : (قلت : وهذان التأويلان احسن ما قيل في الآية • والله أعلم) •

★ (واذْكرُوا نِعْمَةَ اللهِ عَلَيْكُمْ) ★ .

ئەى موسوڵمانەكان ! باسى نيعمەتى خواى تەعالا بكەن با خوداتان بخاتەوە بيرو راتان‌پەرێنێ بۆ سوپاس •

★ (ومِيثاقَهُ الذِي واثَقَكُمْ بِهِ اِذْ قُلْتُمْ سَمِعْنا وَاَطَعْنا) ★ :

وە باسى ئەو عەهدو پەيمانەى خودا بكەن كە لەگەڵ خۆشەويستيا داتان‌بەست لەسەر گوێگرتنو بەجێهێنان لە خۆشىو ناخۆشيدا لەو كاتەدا كە وتتان (سمعنا واطعنا) •

★ (واتَّقُوا اللهَ) ★ :

لە خودا بترسنو نيعمەتى خوداو عەهدو ميثاقى پێغەمەرى ئيهمال مەكەن وە ئەو پەيمانە تێك‌مەدەن •

★ (اِنَّ اللهَ عَلِيمٌ بِذاتِ الصُّدورِ) ★ (٧) :

بە راستى خواى تەعالا زانايە بە وردە خەيالآنى دڵى ئينسان چ جاى كردەوەى بەرچاو ، وە جەزاتان ئەداتەوە لەسەر ئەوانە •

★ (يا اَيُّها الَّذِينَ آمَنُوا كونُوا قوَّامِينَ للهِ شُهداءَ بِالقِسْطِ) ★ :

ئەى كەسانێ كە ئيمانتان هێناوە بە دينى ئيسلام ! ئينسانى لەسەر حەق راوەستاو بن وە شەهادەت بدەن بە راستى •

★ (ولا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَآنُ قَوْمٍ على اَلاَّ تَعْدِلوا) ★ :

با حەملتان نەکا دوژمنیو عەداوەتتان لەگەڵ قەومی موشریکەکان لەسەر ئەوە کە عەدالەتو راستکاری نەکەن نە گەڵیانا •

★ (اِعْدِلُوا هُو اَقْرَبُ لِلتَّقْوى) ★ :

میانەکاریو راستکردارێتان ببێ لەگەڵ خەڵکدا وە ئەم عەدالەتکاریە نزیکترە بە تەقواو پارێزگاری •

★ (واتَّقُوا اللهَ) ★ :

لە خودا بترسن •

★ (اِنَّ اللهَ خَبِيرٌ بِما تَعْمَلونَ) ★ (٨) :

بە راستی خودا خەبەردارە بەوەی کە ئێوە ئەیکەنو جەزاتان ئەداتەوە لەسەر خێرو شەڕ •

★ (وعَدَ اللهُ الَّذِينَ آمَنُوا وعَمِلوا الصّالِحاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ واَجْرٌ عَظِيمٌ) ★ (٩) :

خودای تەعالا وەعدەی داوە بەوانەی کە ئیمانیان هێناوەو کردەوەی باش ئەکەن بەوە کە چاوپۆشیی لە تاوانو تۆڵەی گەورەیان هەیە •

★ (والَّذِينَ كَفَروا وكَذَّبوا بِآياتِنا اولئِكَ اَصْحابُ الْجَحِيمِ) ★ (١٠) :

وە ئەو کەسانەیش کە ئینکاری خوداو پێغەمەری خودا ئەکەنو بێ باوەڕی دەرئەبڕن بە ئایاتی ئێمە ئەوانە هەمیشە وان لە جەهەننەمداو لێی جیا نابنەوە •

لەرموودەی خودا : (يا ايها الذين آمنوا اذكروا ...)

ڕیوایەتکراوە کە موشریکەکان لە واقیعەی (عسفان)دا چاویان کەوت بە پێغەمەر (د)وە ئەصحابەکانی هەستان بۆ نوێژی نیوەڕۆو نوێژەکەیان بە جەماعەت تەواو کرد وە لە فەوتانی ئەم هەلە زۆر دڵگران

بوونو بڕیاریان دا کە لە نوێژی عەسرا هێرش بیەنە سەریان جا خودای تەعالا لە پێش نوێژی عەسرا ئایەتی نوێژی خەوفی نازڵکرد هەتا حەزرەت (د) لەگەڵ ئەصحابەکانیا ئاگادار بوونو تەرتیبی خەڵکەکەی دا بە نەوعێ پارێزران لەو موصیبەتە • جا خودا فەرمووی :

★ (يا اَيُّها الَّذِينَ آمَنوا اذْكرُوا نِعْمَةَ الله عَلَيْكُمْ اِذْ هَمَّ قَوْمٌ اَنْ يَبْسُطوا اِلَيْكُمْ اَيْدِيَهُمْ فَكَفَّ اَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ) ★ :

واتە : ئەی کەسانێ کە ئیمانتان هێناوە باسی ئەو نیعمەتی خودا بکەن لەسەرتان لەو کاتەدا کە کۆمەڵێ ویستیان دەستیان راکێشن بۆ سەرتانو ئازارتان بدەنو بتانکوژن وە خودای تەعالا مەنعی دەستی ئەوانی کرد لێتان •

★ (واتَّقُوا اللهَ) ★ :

وە لە خودا بترسن •

★ (وعلى اللهِ فَلْيَتوَكَّلِ المُؤْمِنونَ) ★ (١١) :

وە پێویستە موسوڵمان هەر ئیعتیماد لەسەر خودا بکەن •

★ (ولَقَدْ اَخَذَ اللهُ مِيثاقَ بَني اِسرائيلَ) ★ :

بزانن کە بە راستی خودای تەعالا پەیمانی لە بەنی ئیسرائیل وەرگرت بە هۆی موسای عیمرانی پێغەمەری خۆیەوە •

★ (وبَعَثْنا مِنهُمُ اثْنَيْ عَشَرَ نَقيباً وقالَ اللهُ . اِنِّي مَعَكُمْ) ★ :

وە دوازدە ئینسانی بە حورمەتمان لە ئەسباط هەڵبژاردو ناردنمان بۆ تاقیقی ئەحوالی (عەمالیقە)و میزانی هێزیان ، وە لە پاش هاتنەوەیان بۆ لای موسا خودای تەعالا فەرمووی : بە راستی من وام لەگەڵ ئێوەدا بە زانیاریو تەواناییو دەستگرۆییو یارمەتیدانتان •

★ (لَئِنْ اَقَمْتُمُ الصَّلوةَ وآتَيْتُمُ الزَّكوةَ وآمَنْتُمْ بِرُسُلي وعَزَّرْتُموهُمْ وَاَقْرَضْتُمُ اللهَ قَرْضاً حَسَناً) ★ :

وه پێم‌وتن به راستی ئەگەر ئێوه نوێژەکانتان بەجێ‌بێنن‌و زەکاتی دارایی خۆتان بدەن به داماوەکانتان‌و ئیمانتان ببێ بـــه پێغەمبەرەکانم که ئەیان‌نێرم بۆ سەرتان ، وه به ماڵ‌و نەفس هێزیان پێ‌بدەن وه له دارایی خۆتان قەرز بدەن به خودا به قەرزێکی جوان که قەرزێکه سوودی لەسەر نەبێ‌و بدرێ به داماوان وه یا سەرف بکرێ بۆ مەسرەفی سوپا له جیهادا •

★ (لاُكَفِّرَنَّ عَنْكُمْ سَيِّئاتِكُمْ ولاُدْخِلَنَّكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِها الاَنْهارُ) ★ :

ئەوه له پاداشی ئەو کردەوه باشانەو ئەو پیرو باوەڕه پەســـــەندە گوناحەکانتان دائەپۆشم‌و له رۆژی قیامەتا ئەتانخەمه ئەو بەهەشتانه که له بنی دارەکانیانەوه جۆبار رەوان ئەبێ •

★ (فَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذٰلِكَ مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَــــواءَ السَّبِيلِ) (١٢) :

جا پاش ئەمه هەرکەس له ئێوه کافر ببێ‌و هەڵگەڕێتەوه بۆ ســـــەر بێ‌باوەڕی‌و نامەردی ئەوه با بزانێ که ڕێگەی راستی ونکردوه •

★ (فَبِمـا نَقْضِـهِمْ ميثاقَهُـمْ لَعَنَّـاهُمْ وجَعَلْنـا قُلوبَهُـمْ قاسِيَةً) ★ :

جا لەبەر ئەوه که پەیمانی خودایان تێك دا دوورمان خستنەوه لـــه ڕەحمەتی خۆمان‌و ، دڵ ـ که پاشای وجوودی ئادەمیزادە ـ ڕەشمان‌کردەوه به نەوعێ که به ئەنوار ڕووناك نەبێتەوه • وه لەبەر خۆگرتنیان لەســـــەر ناباری حاڵیان وای لێهات •

★ (يُحَرِّفونَ الكَلِمَ عَنْ مَواضِعِهِ) ★ :

کە کەلیماتی خودایی ، ئە لە خوداوە نازڵ بووبوون بۆ ڕەفتارپێکردن‌و وەرگرتنی پیرۆزی هەردو دونیا •• دوورئەخستەوە لە مەعناکانی خۆیان بە تەئویلاتی فاسیدە ، وە یا هەر ئەیانکڕان لە نەفسی شوێنی خۆیاو کەلیمەیەکی تریان لە جێگەدا دائەنا •

★ (ونَسُوا حظّاً مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ) ★ :

وە بە هۆی ئەم لابردنی کەلیماتە لە جێگەی خۆیانا وە یا مەعنالێدانەوەیان بە غەیری مەعنای دامەزراوی خۆیان بەشێکی زۆریان لە پیر چووەوە لەو ئاداب‌و ئامۆژگاری‌و خێرو بەرەکاتە کە ئەو کەلیماتە ئەیانگەیاندن •

★ (ولا تَزَالُ تَطَّلِعُ على خَائِنَةٍ مِنْهُمْ اِلاّ قَلِيلاً مِنْهُمْ) ★ :

وە بە جۆرێ ئەو ئامۆژگاریە ناهەموارانە لە ناویانا دامەزراوە پشت بە پشت ئەگەڕا لە ناویانا وە لە باوکەوە ئەهات بۆ کوڕەکان ئیستەیش تۆ هەر ئاگادار ئەبی لەسەر بیرو باوەڕی خەیانەت‌و کردەوەی خەیانەت وە یا لەسەر کۆمەڵێکی خەیانەتبار لەوان مەگەر کەمێ لەوان یا مەگەر کەمێ جار •

★ (فاعْفُ عَنْهُمْ واصْفَحْ) ★ :

جا لەگەڵ ئەو ناپیاوی‌و خەیانەتکاریە کە هەیانە تۆ ئەی پێغەمەری خۆشەویست عەفویان بکەو چاوپۆشی بکە لە حاڵیان • جا یا لە بەر ئەوە کە ئەو کاتە کاتی موعاهەدە بوە لە بەینی حەزرەت‌و بەینی یەهوودا ، وە یاخود هەر لەو کاتەدا حەزرەت مەئسوور بوە بە چاوپۆشی هەتا ئایەتی (سەیف) نازڵ بوە •

★ (اِنَّ اللهَ يُحِبُّ المُحْسِنِينَ) ★ (١٣) :

ئەم جوملە دەلیلە بۆ مافەبلەکەی ، واتە : چونکی بە راستی خودا ئەو کەسانەی خۆش ئەوێ کە ئیحسانو نیکوکاری ئەکەن .

★ (ومِنَ الَّذِینَ قالوا اِنَّا نَصاری اَخَذْنا مِیثاقَهُمْ) ★ :

واتە هەر وەکو میثاقو پەیمانمان وەرگرت لە یەهوود بە هۆی موساوە . پەیمانیشمان وەرگرت لە گاورەکان بە واسیطەی عیساوەو لە ئینجیلدا ئایەتی موژدە بە هاتنی محەمەد بە پێغەمەرایەتی بۆ ئەهلی ئاخرزەمان نازڵ کراو عیسا خوێندیەوە بەسەریاناو بڕیاری ئەوە درا کە ئیمان بێنن بە محەمەد (د) لە کاتی هاتنیا بۆ لایان .

★ (فَنَسُوا حَظّاً مِمَّا ذُکِّرُوا بِهِ) ★ :

کەچی ئەو نەصرانیانە بەشێکی گەورەیان لەو میثاقە فەرامۆش کرد کە ئیمانهێنان بوو بە حەزرەتی محەمەد (د) .

★ (فَاَغْرَیْنا بَیْنَهُمُ الْعَداوَةَ والْبَغْضاءَ الی یَوْمِ القِیامَةِ) ★ :

ئێمەیش لە جەزای ئەو فەرامۆشکاریەدا هاتین دوژمنایەتیو کینەمان هاویتە ناویانەوە هەتا رۆژی قیامەت . وەکو مەعلوومە کە عەداوەت هەیە لە بەینی (نسطوریە)و (یعقوبیە)و (ملکانیە)دا وە هەرکام لەمانە زۆر عاجزە لەوانی تریان .

★ (وسَوْفَ یُنَبِّئُهُمُ اللهُ بِما کانُوا یَصْنَعونَ) ★ (١٤) :

وە لە پاشەڕۆژیشا خودا خەبەرداریان ئەکا بەوەی کە لە عالەمی دنیادا کردوویانە .

★ (یا اَهْلَ الکِتابِ قَدْ جاءَکُمْ رَسولُنا یُبَیِّنُ لَکُمْ کَثیراً مِمَّا کُنْتُمْ تُخْفونَ مِنَ الکِتابِ ویَعْفُوا عَنْ کَثیرٍ) ★ :

ئەی ئەهلی تەوراتو ئەهلی ئینجیل ! یانی ئەی یەهوودو ئەی نەصارا بە راستی لە لای ئێمەوە پێغەمەر رەوانە کرا وەکو (محمد المصطفی)بێ

کە بۆتان روون ئەکاتەوە گەلێ باس لەوانەی کە ئەتانشاردەوە وەکو سیفاتی محەمەد (د)و ئایەتی رەجمو سەنگەسارکردنی زانی لە تەوراتدا وەکو موژدەدانی عیسا بە هاتنی (محمد المصطفی) لە ئینجیلدا وە گەلێکیشیان باس ناکاو سەرەی نەزەریان لێ ئەکا •

★ (قَدْ جاءَكُمْ مِنَ اللهِ نورٌ وكِتابٌ مُبِينٌ) ★ (١٥) :

وە بزانن بە راستی هات بۆتان لە لایەنی خوداوە نووریّو چرایەکی جیهانگیر کە حەزرەتی محەمەد بێو کتێبێکی ئاشکرا وەکو قورئان بێ •

★ (يَهْدِي بِهِ اللهُ مَنِ اتَّبَعَ رِضْوانَهُ سُبُلَ السَّلامِ) ★ :

وە خودای تەعالا هیدایەت ئەدا بەو کیتابە کە ناردوویەتی بۆ لای محەمەد (د) ئەو کەسانە کە تابیع ئەبن بە رێگەی رەزامەندی خودا بۆ ئەو شتانەو ئەو کردەوانە کە ئینسان ئەگەیەنن بە سەلامەتی لە عەزابی قیامەت •

★ (ويُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُماتِ إِلَى النُّورِ) ★ :

وە ئەو کیتابە دەریان ئەکا لە تاریکی چەند نەوعی گومڕاهی بۆ لای روونا کیو گەیشتن بە رەحمەتی خودا •

★ (بِإِذْنِهِ) ★

بە هۆی ئیزنو خواستی خوداوە •

★ (ويَهْدِيهِمْ إِلَى صِراطٍ مُسْتَقِيمٍ) ★ (١٦) :

وە ئەو کیتابە ئەو ئادەمیزادانە شارەزا ئەکا بۆ رێگەی راستی ئینسان کە بیرو باوەڕی پەسەندو کردەوەی خاوەن بارەو سوودو پیرۆزی لە دنیا وە بەشو بارەی بەرزە لە پاشەڕۆژا •

★ (لَقَدْ كَفَرَ الذِينَ قالوا إِنَّ اللهَ هُوَ المَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ) ★ :

بە راستی کافرن ئەو کەسانە کە ئەڵێن خودای ئیسە مەسیحی کوڕی مەریەمە •

★ (قُلْ : فَمَنْ يَمْلِكُ مِنَ اللهِ شَيْئاً اِنْ اَرادَ اَنْ يُهْلِكَ المَسيحَ ابنَ مَرْيمَ وأمَّهُ وَمَنْ فِي الاَرْضِ جَمِيعاً ؟) ★ :

تۆ ، ئەی پێغەمەری خۆشەویست ، بڵێ بەو گاورە بێسەلیقەو بێ هۆشانە : ئەگەر عیسای مەسیح خودا بوایەت بە تەنیا یا لەگەڵ مەریەمی دایکیا ئەبو کەس نەیتوانیایە بیانکوژێ یا زیانێکیان لێ بدا ، یا ئەگەر کەسێ بهاتایێ بۆ زیانپێگەیاندنیان ئەبو فودرەتو هێزی مودافەعەو چارەردن وە یا تۆڵەسەندنەوەیان ببوایە لەو کەسە ئیستە پێم بڵێن : کێ مالیكو خاوەنی ئینتیقامە لە خودا ئەگەر خودا بیەوێ کە مەسیحی کوڕی مەریەمو دایکی بفەوتێنێ وە یا هەموو ئەهلی سەر عەرز بفەوتێنێ ؟ وەڵامی ئەم پرسیارە ئەمەیە بڵێن کەس نیە کە بتوانێ ئینتیقام بستێنێ • جا کە مادام وایە تۆزێ بیر بکەنەوەو لە وتاری ناهەموار بکەونو ئەم قسانە مەکەن •

★ (ولله مُلْكُ السَّمواتِ والاَرْضِ وما بَيْنَهُما) ★ :

تەنها هەر بۆ خودایە دەستەڵاتو خاوەندارێ ئاسمانو عەرزو هەرچی وا لە ناو بەینیانا •

★ (يَخْلُقُ ما يَشاءُ) ★ :

هەرچی خواستی لێی هەبێ دروستی ئەکا •

★ (واللهُ على كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ) ★ (١٧) :

وە بە راستی خودا فودرەتو هێزی هەیە بەسەر هەر شتێکی وا خواستی لێ هەبێ •

★ (وقالَتِ اليَهودُ والنَّصارى : نَحْنُ ابْنَاءُ اللهِ واَحِبَّاؤُهُ) ★ :

جوولەکەکان ئەڵێن : ئێمە کوڕی خوداینو خۆشەویستی خوداین ، هەروا گاورەکانیش وا ئەڵێن •

★ (قُلْ : فَلِمَ يُعَذِّبُكُمْ بِذُنوبِكُمْ ؟) ★ :

تۆ ـ ئەی پێغەمەری خۆشەویست ـ بڵێ پێیان : ئەگەر ئەم قسەی ئێوە راست بوایە هەرچیتان بکردایە لە گوناهو تاوان چاوپۆشیتان لێ ئەکراو نە لە دنیاداو نە لە قیامەتا عەزابتان نەئەدرا ؟ کەچی لە دنیاو لە قیامەتا حەقتان لێ ئەستێنێ • دەی بۆچی ئەمە وەهایە ؟ وە یاخود ئەگەر قسەکەتان راست بوایە قەت لە ماوەی ژیانا بێ ئەمری خوداتان نەدەکرد هەتا لە قیامەتا عەزابتان بدا • کەچی لە دنیادا گەنێ گوناهو کردەوەی ناهەموار ئەکەن •

★(بَلْ اَنْتُمْ بَشَرٌ مِمَّنْ خَلَقَ) :

نەخەیر ئێوە نە کوڕی خوداو نە خۆشەویستی ئەون ئەوەندە هەیە ئێوەیش ئادەمیزادێکن لەوانەی کە خودا دروستی کردوون •

★ (يَغْفِرُ لِمَنْ يَشاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشاءُ) ★ :

لە هەرکەسێ خواستی هەبێ عەفوی ئەکا وە هەرکەسێکیش خواستی هەبێ عەزابی ئەدا •

★ (وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمواتِ والاَرْضِ وما بَيْنَهُما وَاِلَيْهِ الْمَصِيرُ) ★ (١٨) :

هەر بۆ خودایە موڵکی ئاسمانو عەرزو هەرچی وا لەناو بەینیانا وە هەر بۆ لای خودایشە گەڕانەوەی ئەوانو غەیری ئەوان •

★ (يا اَهْلَ الْكِتابِ قَدْ جاءَكُمْ رَسولُنا يُبَيِّنُ لَكُمْ عَلى فَتْرَةٍ مِنَ الرُّسُلِ) ★ :

ئەی خاوەن کتێبەکان ئەی یەهوودو نەصارا ! ئەوا بە راستی پێغەمەری ئێمە کە محەمەدە هات بۆ لاتانو بەیانی ئەحکامی خوداتان بۆ

ئەکا چ لە پیرو باوەڕاو چ نە کردەوەدا وە نـــە کاتێکیشا کاتی نەبوونی رەهبەر بوەو عەرەبستانو ئەترافی عەرەبستان هیچ پێغەمەری تێـــدا نەبوە •

★ (اَنْ تَقولُوا : ما جاءَنا مِنْ بَشِيرٍ ولا نَذِيرٍ) ★ :

مەبادا بڵێن کەس نەهاتوە بۆ لامان نە رەهبەرێکی موژدەدەرو نـە رەهنومایەکی ترسێنەر •

★ (فَقَدْ جاءَكُمْ بَشِيرٌ وَنَذِيرٌ) ★ .

ئەوا پێغەمەری موژدەدەرو ترسگەیێن هات بۆ لاتان بۆ ئەوە کـە لە پاشەڕۆژا هیچ عوزرێکتان نەبێ بە دەستەوە •

★ (واللهُ على كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ) ★ (١٩) :

وە خودای پەروەردگار تەوانایە بەسەر هەموو شتێکداو ئەتوانێ کە پێغەمەران یەك بە شوێنی یەکا رەوانە بکا وەکو ئەتوانێ تەرکی ئەوە بکا •

ریوایەتکراوە لە بەنی زەمانی موساو زەمانی عیسادا (د) هەزارو حەوسەد ساڵ بوە تەقریبەن ، وە لـــەو ماوەدا دەوری هەزار کەس لـە رەهبەران رەوانەکراون کە هەموو رەفتاریان کردوە بـە تەوراتو بەنی ئیسرائیلیان بانگکردوە بۆ طاعەتی خوداو نـــە بەینی حەزرەتی عیساو حەزرەتی محەمەدا شەشصەدو شەصت ساڵ بوەو لەو ماوەدا سێ کەس لە رەهبەرانی بەنی ئیسرائیل رەوانەکراونو یەك کەس لە عەرەب رەوانەکراوە کە خالیدی کوڕی سنانی عەبەسی بوە ئیتر بۆ عەرەبەکان رەهبەر نەبوە •

بزانن ! لە جوملەی (ان تقولوا ما جاءنا •••)وە دەرئەکەوێ کاتێ کە خودای تەعالا رەهبەر رەوانە نەکاو ماوەی بێ رەهبەری زۆر بێ بـە نەوعێ کە ئەحکامی پێغەمەری پێشوو ون بووبێ ئیتر ئادەمیزاد موکەللەف نێو عوقووبەتی قیامەتیان نابێ وەکو لە گەلێ ئایەتو حەدیثا ئەم مەقسوودە دەرئەکەوێ •

★ (واِذ قالَ موسى لِقَوْمِهِ : يا قَوْمِ اذْكرُوا نِعْمَةَ اللهِ علَيْكُمْ اذْ جعَلَ فِيكُمْ انْبياءَ وجَعلَكُمْ مُلوكاً وآتاكُمْ ما لَمْ يُؤْتِ احداً مِنَ العالَمِينَ) ★ (٢٠) :

باسی ئەوە بکە ـ ئەی پێغەمەری خۆشەویست ـ کە موسا فەرمووی بە قەومەکەی خۆی ، کە بەنی ئیسرائیل بوون : ئەی قەومی خۆم باسی نیعمەتو رەحمەتو کەرەمی خودا بکەن لەسەر خۆتان کە لە ناو ئێوەدا چەند پێغەمەری رەوانەکرد نە خۆتان بۆ ئەوە کە تەمێو تەربیەتتان بکات بۆ ئوموورى عیبادەتو سەعادەتی قیامەت ، وە چەند پیاوی دەسترۆیشتوویشی دروست کرد لە ناو ئێوەداو لە ژێر چەپۆکەی بێگانە دەرچوون • وە بەم شێوە تەفریەن لە ناحیەی مادەو مەعنادا بێنیاز بوون لە خەڵکی تر • وە ئەوەیشی پێدان لە موعجیزاتو لە ڕێژەنی نیعمەتی خۆی وەکو جیاکردنەوەی ئاوی ڕوبارى نیل بە نەوعێ کە عوبوور بکرێ بە ڕێگەی بێئاواو سێبەرکردنی هەور بە سەرتانا ڕە باراندنی گەزۆو پەلەوەری شەلاقە بە سەرتانا کە ئەم نیعمەتانەی نەداوە بە هیچ تائیفەیێ لە زەمانی ئێوەدا •

بڕانن ! کەلیمەی (مولووك) لەم ئایەتە پیرۆزەدا یا ئەبێ بە مەعنا پیاوی بە حورمەتو خانەدان بێ وەکو لە تەفسیرەکەیا وتم وە یا ئەبێ ئیخبار بێ لە لایەنی موساوە بەوەی لە موستەقبەلدا ئەبێ ئەگەرنا لە پێش موسادا مولووك لە بەنی ئیسرائیلدا نەبوون •

★ (يا قَوْمِ ادْخُلوا الارْضَ المُقَدَّسَةَ الَّتي كَتَبَ اللهُ لَكُمْ) ★ :

ئەی قەومی خۆم بڕۆن بۆ ناو ئەو عەرزە پیرۆزە کە خودا بڕیاری داوە بۆ ئێوە بە مەرجی فەرمانبەرداری بۆی کە بریتیە لە خانووی (بیت المقدس)و ئەترافی ئەو بەیتە کە پیرۆز بوە بەوە کە بوە بە قەرارگاو ئارامگای پێغەمەرانی بەنی ئیسرائیل •

★ (ولا تَرْتَدّوا علی اَدْبارِکُمْ) ★ :

وە پاشەوپاش مەگەڕێنەوە لـــە بیمی کەنعانیەکانو مەترسن لـــەو جەبابیرانە • یاخود وەرمەگەڕێنەوە لە دینەکەی خۆتان •

★ (فتَنْقَلِبُوا خاسِرِینَ) ★ (٢١) :

تا وانان لێ بێ کە حەسارەتی هەردوو جیهان ببێ بە بەشتان لـــە لایەکەوە نافەرمانی خودا بکەنو موستەحەقی عەزاب بین ، وە لـــە لایەکیشەوە دوژمنەکان بە چاوی بێ نرخی بڕانن بۆتـــانو لـــە بەشی دنیایشتان مەحرووم‌و نائومێد بین •

★ (قالُوا : یا موسی اِنَّ فِیها قَوْماً جَبّارِینَ) ★ :

ئەوانیش لە وەڵامی حەزرەتی موسادا وتیان : ئەی موسا بە راستی ئومسەتێکی ستەمکارو زۆردار وان لەو عەرزە موقەددەسە پیرۆزەدا •

★ (وَاِنّا لَنْ نَدْخُلَها حَتّی یَخْرُجُوا مِنْها) ★ :

وە ئێمە بە راستی ناچینە ئەو عەرزە مادام ئەو قەومەی تێدا بێ هەتا دەرئەچن لێی •

★ (فاِنْ یَخْرُجُوا مِنْها فاِنّا داخِلُونَ) ★ (٢٢) :

جا ئەگەر دەرچوون لەو عەرزە پاش ئەوە ئێمە تێی ئەچین •

★ (قال رَجُلانِ مِنَ الَّذِینَ یَخافُونَ اَنْعَمَ اللهُ عَلَیْهِما : اُدْخُلُوا عَلَیْهِمُ البابَ) ★ :

لەو کاتەدا دوو پیاوی بەنی ئیسرائیلی لەوانە کە لە خودا ئەترسن‌و خودا نیعمەتی خۆی رژاندوە بە سەریانا کە ناویان (کالب)و (یوشع) بو وتیان : ئەی بەنی ئیسرائیلی مەترسن‌و هێرش ببەن بۆ سەریان‌و بڕۆنە ناو دەرگای شووڕای شارەکەیانەوە •

★ (فَاِذا دَخَلْتُمُوه فاِنَّكُمْ غالِبُونَ) ★ :

وە مادام ئێوە رۆیشتنو چوونە ناو دەرگای شوورای شارەکەیان ئێتر ئێوە زاڵ ئەبن بە سەریانا •

★ (وعلى اللهِ فتَوَكَّلوا اِنْ كُنْتُمْ مُؤمِنِينَ) ★ (٢٣) :

هەر لەسەر خودای تەعالا ئیعتیماد بدەن ئەگەر بە راستی موسوڵمانن •

★ (قالُوا : يا موسى اِنَّا لَنْ نَدْخُلَها اَبَداً ما دامُوا فِيها) ★ :

بەنی ئیسرائیلیەکانیش بـــە رەغمی فەرموودەی حەزرەتی موساو ئامۆژگاری ئەو دوو کەسە خاوەن ئیمانە وتیان : ئەی موسا بـە راستی تێمە ناچینە ناو دەرگای ئەو شارە مادام ئەو جەبیارانەی تێدا بن •

★ (فاذْهَبْ انْتَ وَرَبُّكَ فقاتِلا اِنَّا هٰهُنا قاعِدُونَ) ★ (٢٤) :

دەی بڕۆ تۆو خوداکەتو شەڕ بکەن لەگەڵ دوژمنەکانا وا ئێمە لەم شوێنەدا دانیشتووین ئینتیزاری و چاوەڕێی ئەنجامی جەنگی ئێوە ئەکەین •

★ (قالَ : رَبِّ اِنِّي لا اَمْلِكُ اِلاَّ نَفْسي واَخِي) ★ :

حەزرەتی موسا (د) کاتێ ئەم بیمو ترسنۆکیو بێمروەتیەی دی لـە بەنی ئیسرائیلیەکانەوە بە تەئەسوفەوە عەرزی بارەگای خـــودای کردو فەرمووی : ئەی پەروەردگاری من ! من دەستم ناڕوا مەگەر بەسەر نەفسی خۆمو هاروونی براما وە ئەو دوو ئینسانە خاوەن ئیمانەیش ترسم هەیـە بگوڕڕێن جا تکام وایە •

★ (فافْرُقْ بَيْنَنا وبَيْنَ القَوْمِ الفاسِقِينَ) ★ (٢٥) :

جیایی بخە لە بەینی ئێمەو ئەو قەومە کە لـە یاسای ئامۆژگاری دین دەرچوون وە بە هۆی ئەوانەوە لە ئێمەیش زویر مەبە •

★ (قالَ : فاِنَّها مُحَرَّمَةٌ عَلَيْهِمْ اَرْبَعِينَ سَنَةً يَتِيهُونَ في الارْضِ فلا تَأْسَ على القَوْمِ الفاسِقِينَ) ★ (٢٦) :

خودای تەعالا لە وەڵامی موسادا (د) فەرمووی : مادام وایە وا بڕیارم دا کە عەرزی موقەدەس حەرامە لەسەر ئەم قەومە کە وان لەگەڵ تۆدا تـا

ماوەی چل ساڵ کە ئەم پیاوانە یا لە ژیانا نامێنن وە یا ئەوەندە پیرو لاواز ئەبن بە کاری جیهاد نەیەن • وە بڕیارم دا ئەم ماوەی چل ساڵەدا بە سەرگەردانیو سەرلێشێواوی بە عەرزی سینادا بسووڕێنەوە سەروبەری خۆیان دەرنەکەنو قیمەتو نرخێکی عالەمییان نەبێ ؛ چونکی ئەوانە ئەوەندە بێ عەقڵ بوون لەگەڵ ئەو هەموو موعجیزەدا کە چاویان پێی کەوت باوەڕیان نەکرد بەو پەیامی خودا کە بە زمانی موسا گەیشتە لایانو لەگەڵ ئەم ژمارە زۆرەدا چاویان قایم نەبو بڕۆن جەنگ بکەن لەگەڵ جەبباڕەکاناو لە وڵاتی خۆیان دەریان کەن • جا ئیتر هەرچی دێ بەسەر ئەم قەومە نابارەدا تۆ نەکەی خەفەت بخۆی بەسەر کارەساتێ کە دێت بەسەر ئەو قەومە لە فەرمان دەرچوانەدا •

جا ریوایەت کراوە پاش ئەمە ماوەی چل ساڵ قەومی بەنی ئیسرائیل لە عەرزی سینای وشکی بێئاوی بێکشتوکاڵدا مانەوە لە مەسافەی کەمداو هەرچەن ئەیانویست لەو وڵاتە دەرچن بۆیان ڕێك نەدەکەوتو هەوەر سێبەری ئەکرد بەسەریانا لە کاتی گەرماداو ئاویان لەو بەردانەوە بۆ دەرئەچوو کە حەرزەتی موسا عاساکەی پیادابو ، وە خواردەمەنیان گەزۆو پەلەوەری شەلاقە بو ، وە ئەم نیعمەتەیشیان هەر لەبەر پایەو مەقامو شەردفی حەزرەتی موساو هاروونی برای بوو (د) • هەروا ریوایەت کراوە کە هاروون لە سارای سینادا لە زەمانی سەرگەردانی قەومەکەدا مردو شەش مانگ دوای ئەو حەزرەتی موسایش کۆچی دوایی کردو وەسیەتی کرد بۆ (یوشع) کە لە پاش ئەو گەلێ لە جوانی موسوڵمانی خوێنپاکی دڵڕوونا کی ئیسرائیلی لەگەڵ خۆتا ببەو جیهاد بکەو (بیت المقدس) فەتح بکە • وە فیعلەن لە پاش وەفاتی موسا (د) بە سێ مانگ حەزرەتی (یوشع) ـ کە مەشهوورە بە پاڵەوانی ئیسرائیلیو خوشکەزای حەزرەتی موسا بووەو خودا کردوویەتی بە پێغەمبەرو فەرمانی جیهادی پێداوە ـ لەگەڵ سوپای بەنی

ئیسرائیلداو لەگەڵ دوازدە نەقیبەکانا رۆیشت بۆ جیهادو شاری (اریحا)ی گرتو لە پاش ئەوە زۆرتر وڵاتی داگیرکرد •

وە لە رووداوی وەفاتی حەزرەتی موسانا (د) لە حەدیثی موسلیمدا هەیە بە ریوایەت لە ئەبوهورەیرەوە کە (ملك الموت) هات بۆ لای موسا (د) پێی وت : کە هاتووم بۆ قەبزی رۆحت ! ئەویش دەستی دا بە چاویاو چاوی دەرپەڕاند ، پاش ئەمە لەبەر چاوی موسا غائیب بو ، عەرزی باری تەعالای کرد : کە موسا چاوی دەرپەڕاندم • وە خودای تەعالا دووبارە ناردیەوە بۆ لای و فەرمووی : بڵێ بە موسا دەست بخاتە سەر پشتی گایێ بە ئاردەزوی خۆی و بە قەی تووکی ئەو گا بە ساڵ عومری پێ ئەدەم ، ئەویش رزیشت عەرزی کرد • ئەمجا موسا فەرمووی : یا رەبی پاش ئەو عومرە زۆرە هەر ئەبێ بمرم کەوابێ هەر ئیستە با رۆحم بکێشێ ، جا (ملك الموت) رۆحی کێشا • بەڵام لە پێش ئەوەدا کە رۆحی بکێشێ پارایەوە لە خودا کە نزیکی بکاتەوە لە حودوودی عەرزی موقەددەس بە قەی ئەوندە پیاوێکی عادەتی بەردێ فڕە بدا بگاتە عەرزی موقەددەس وە خودا وەها نزیکی کردەوە لێو عەرزە . وە حەزرەت (د) فەرمووی : ئەگەر ئیستە ئێمە لەو شوێنەدا بووینایێ قەبرەکەی موسام نیشان ئەدان کە وا لە تەنیشتی ڕێگەی عامە ڕێگەدا لە ژێر (کثیب احمر)دا واتە تەپۆلکەیێ عەرزی سوورە عەرز •

وە لە تەوجیهکردنی کردەوەی حەزرەتی موسا لەگەڵ (ملك الموت)دا کە عاجز بوە لە گیانکێشانو داویە لێیو چاوی دەرکردوە کە ئەم وەزعە موناسبی شانی پێغەمەران نیە ، وە فریشتە کەی وەها چاوی هەیە تا دەربکرێ ••• چەن قسەیێ کراوە ، پەسەندتریان دوو جوابە :

یەکەم : ئەمە کە (ملك الموت) بە سوورەتی ئینسانێکی بێگانە داخڵی هۆدەی حەزرەتی موسا بوو داوای ئەوەی لێ کرد کە رۆحی بکێشێ ئەویش وا حاڵی بوە کە ئینسانێکی جەببارە هاتوە بۆی بیکوژێ . وە لێیداو چاوی

دەرکرد ، چونکی (دفع الصائل)و دیفاع لـــە نەفس ئەگەر واجب نەبێ جائیزە •

دووهەم : ئەمەیە کە بڕیار دراوە خودای تەعالا گیانی هیچ پێغەمەرێ ناکێشێ هەتا خاترخۆی نەکا لە بەینی مردنو ژیانـــا جا ئەگەر ئیختیاری مردنی کرد ئەوسا گیانی ئەکێشێ ، وە (ملك الموت) کە رۆیشتە خزمەتی موسا بەو شێوە قسەی نەکردو حەزرەتی موسا لەبەر ئەوە بە خیلافی ئەو باسا رۆیشتە پێشەوە بە مەلائیکەی قەبضی رۆحی نەزانیو لێیداو ئـەو چاوەی کە لەو جیسمە بەرزەخیەدا بووی دەری کرد ، هەتا جاری دوەم کە بە ئەدەبو بە یاسای تەخییر هاتەپێشەوە حەزرەتی موسا حالّی بـــوو لە مەوزووعو ئیختیاری مـــەرگی کردو ئەویش گیانی کێشا ، ئەگەرنا دووجار لە پێغەمەرانەوە کە حەز نەکا بە گەیشتن بە عالەمی ویصالی هەتـا هەتا •

ئەودی عاشـــق بێ بـــە بالّای مەحبووب
هەر لیقای مەحبووب بۆ ئـــەوە مەطلووب
ئارەزووی نەفسو دنیـــــای بێ دەوام
دووجار لـــە زەوقی عاشـــقی مەجذووب

★ ★ ★

جا بە موناسەبەی ئەوەوە کە ستەمکاری بەنی ئیسرائیل عەینی ئـەو سروشتەیە کە لە وجوودی نادەمیزادا دانراوەو لـــەو رۆژەوە نادەمیزاد کەوتوەتە سەر عەرز هەتا هەتایە هەر لەسەر ئەو رەوشنە ئەڕۆن بە رێداو بۆ پیاوی رەهبەری گەورە دووجار کە ئـەم یاسای نادەمیزادەی لێ ون ببێ خودا حیکایەتی کوڕەکەی حەزرەتی ئادەمی گێڕایەوە بۆ حەزرەت (د) هەتا باش ئەم وەزعەی بیتەوە یاد •

★ (واتْلُ علَيْهِمْ نَبَأَ ابْنَيْ آدمَ بِالحَقِّ) ★ :

تۆ ئەی پێغەمەری خۆشەویست بخوێنەرەوە بەسەر ئەصحابەکانتا وە یا بەسەر ئەو کەسانەدا کە ئەتەوێ بێنە سەر ڕێگەی ڕاست : ڕووداوی مابەین دوو کوڕەکەی حەزرەتی ئادەم (د) : قابیل‌و هابیل •

★ (إذْ قَرَّبا قُرْبانًا فَتُقُبِّلَ مِنْ أحَدِهِما ولَمْ يُتَقَبَّلْ مِن الآخَرِ) ★ :

لە کاتێکدا کە هەردوکیان یەکی کوشتێکیان کرد بە قوربانی وە لە یەکێکیان قەبوونی کرا کە هابیل بوو لە قابیل قەبوونی نەکرا و ئاگرێ لە ئاسمانەوە هات قوربانیەکەی هابیلی برد بە ئاسمانا ، وە ئەم قوربانیەکە لە جێگەی خۆیا مایەوە ؛ مەعنای وابوو هابیل گەیشت بە مەقسوودی خۆی‌و ژنی خۆی دەست کەوت بەڵام قابیل مەحرووم بوو لەو ژنە •

★ (قالَ : لأقْتُلَنَّكَ !) ★ :

جا قابیل لە کینەو داخا وتی بە هابیل : وەڵا ئەتکوژم‌و نایەڵم بگەی بە مەقسوودی خۆت !

★ (قالَ : إنَّما يَتَقَبَّلُ اللهُ مِنَ المُتَّقِينَ) ★ (٢٧) :

وە هابیل لە جوابیا وتی : بۆچی من ئەکوژی ؟ خەتای من نیە ، تۆ ئینسانێکی بێ تەقوای‌و ردنی قوربانیەکەت بە هۆی ناپیاوی خۆتەوەیە •

★ (لَئِنْ بَسَطْتَ إلَيَّ يدَكَ لِتَقْتُلَنِي) ★ :

وەڵامی ئەگەر تۆ دەست دڕێژ بکەیت بۆ لای من بۆ ئەوە بکوژی •

★ (ما انا بِباسِطٍ يَدِيَ إلَيْكَ لأقْتُلَكَ) ★ :

من ئەوانە نیم کە دەست دڕێژ بکەم بۆ لای تۆ بۆ ئەوە کە بتکوژم •

★ (اِنّي اَخافُ اللهَ ربَّ العالمِينَ) ★ (٢٨) :

به راستی من له خودای پەروەردگاری هەموو عالەم ئەترسم •

★ (اِنّي اُرِيدُ اَنْ تَبُوءَ بِاِثْمِي واِثْمِكَ فتَكونَ مِنْ اَصْحابِ النّارِ) ★ :

من کاتێ له بەینی ئەم دوو کارەدا بم کە یا من تۆ بکوژم یا تۆ من بکوژی نامەوێ خۆم ئوناحبار بکەمو تۆ بکوژم ، وە ئەمە ئیختیار ئەکەم کە تۆ تاوانی کوشتنی منیش عەلاوەی تاوانەکانی ترت بکەیو لە ئەنجامدا ببی بە ئەهلی ئاگری دۆزەخ •

★ (وذلِكَ جَزاءُ الظّالمِينَ) ★ (٢٩) :

وە ئەم جۆرە جەزایە جەزای ستەمکارانو تاوانبارانە •

★ (فطَوّعَتْ لهُ نَفْسُهُ قَتْلَ اخِيهِ فقَتَلَهُ) ★ :

جا نەفسی قابیل کوشتنی هابیلی برای جوان کرد بە لایەوە بۆ ئەوە بگا بە خۆشی وەدەستی وەرگرتنی ئەو ژنە کە جەزی پێ ئەکا •

★ (فاَصْبَحَ مِنَ الخاسِرِينَ) ★ (٣٠) :

قابیل گەرا لە جوملەی زیانکردووان لە دینا لەبەر تاوانی کوشتنی ناحەق وە لە دنیایشا وەکو مەشهوورە هەتا مرد تووشی زویریو دڵگرانی بو •

وە ئەم کارەساتە بازێ ئەڵێن لە نزیکی غاری (حرا)دا لە لای مەکەی موکەرەمەدا بوە ، وە بازێ ئەڵێن لە شاری بەسرەدا بوە لەو شوێنەدا کە ئیستە مزگەوتەو جامیعی گەورەی شارەکەیە • جا کاتێ براکەی خۆی کوشت نەیزانی چی لێ بکا ، چونکی هابیل یەکەم مردووی ئادەمیزاد بوو •

★ (فَبَعَثَ اللهُ غُراباً يَبْحَثُ فِي الاَرْضِ لِيُرِيَهُ كَيْفَ يُوارِي سَوْاَةَ اَخِيهِ) :

جا خودا قەلەڕەشێکی نارد دەنووکی نەدا بە عەرزاو هەڵی‌ئەکەند هەتا نیشانی قابیل بدا چۆنی لەشی مردووی براکەی بشارێتەوە •

بیضاوی ئەڵێ : خودا دوو قەڵی نارد بوو بە شەڕیان ، یەکێکیان ئەویانی کوشتو بە دەنووک چاڵی هەڵکەندو قەلەڕەشە کوژراوەکەی تێخستو ناردیەوە •

★ (قالَ : يا وَيْلَتى ! اَعَجَزْتُ انْ اَكُونَ مِثْلَ هذا الغُرابِ فَاُوارِيَ سَوْاَةَ اَخي ؟) ★ :

قابیل وتی : هاوار بۆ من ! ئایا من ناتوانم ببم بە گیانلەبەرێ وەکو ئەم قەلەڕەشەو چاڵێ هەڵکەنم بۆ براکەم ؟

★ (فَاَصْبَحَ مِنَ النّادِمينَ) ★ (٣١) :

وە قابیل گەڕا بە ئینسانێکی پەشیمانی پەریشان •

ریوایەت کراوە کە : دایکە حەوا بە هەر سکێ کوڕو کچێکی ئەبوو ، وە خودا وەحی کرد بۆ ئادەم کچی هەر سکێ بدەن بە کوڕی سکەکەی تریان ، بەم یاسا دوو کوڕی حەزرەتی ئادەم (د) ئەبوا! قابیل هاو لفی هابیلی مارە بکردایەو هابیل هاو لفی قابیلی مارە بکردایە • جا لەبەر ئەوە کە هاو لفی هابیل وەکو هاو لفی قابیل جوان نەبوو قابیل بەو یاسایە رازی نەبوو ئەیویست هاولفەکەی نەدا بە هابیلو خۆی مارەی بکا ! جا حەزرەتی ئادەم فەرمووی پێیان : کە یەکی کوشتێك سەربڕنو قوربانی هەر کامیان قەبووڵ کرا بێت ئەو کچە جوانەکە مارە بکات • وە قوربانی هابیل قەبووڵ کراو ئاگرێك نە ئاسمانەوە هاتو قوربانیەکەی بردو قوربانی قابیل لە عەرزا مایەوەو قەبووڵ نەکرا • جا لەسەر ئەم وەزعە ئەو کارەساتە رووی دا •

★ (مِنْ اَجْلِ ذلِكَ كَتَبْنَا عَلَى بَنِي اِسْرائيلَ) ★ :

جا لەبەر ناشیرینی ئەو قەتڵە ناحەقە کە لە دەستی قابیل دەرچوو ، وە لەبەر ئەوە کە بەنی ئیسرائیلیش زۆر خوێنڕێژو نامەردن •• نووسیمانو بڕیارمان دا لەسەر بەنی ئیسرائیل •

★ (اَنَّه مَنْ قَتَلَ نَفْساً بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسادٍ فِي الاَرْضِ فَكأنَّما قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعاً) ★ :

بە راستی کەسێ نەفسێ بکوژێ بە بێ قیصاصی نەفسو بێ فەسادێ لە عەرزا ـ وەکو جەردەیی و ڕێگری ـ ئەوە وەکو ئەوە وایە کە هەرچی ئینسانە هەمووی کوشتبێ ؛ چونکی کەسێ بۆ ناڕەوانی خوداو ڕژاندنی خوێنی بێ تاوان جەسارەت بکاو خەڵکی تریش شارەزای ئەم گوناهە بکا ئەوە ئەتوانێ عالەمێ بکوژێو خەڵك هەڵبنێ بۆ کوشتنی هەموو کەسێ • کەوابو ئەوەندە گوناحی پێ ئەگا وەکو ئەوە وایە کە هەموو کەسێکی کوشتبێ •

★ (ومَنْ اَحْياها فَكأنَّما اَحْيا النَّاسَ جَمِيعا) ★ :

وە هەرکەسێ مەنعی کوشتنی نەفسێ بکاو بە زیندوویی بیهێڵێتەوە ئەوە ئەوەندەی ثەواب و ئیحسان پێ ئەگا وەکو هەرچی نەفسە هەمووی لە کوشتن ڕزگار کردبن وایە •

وە بازێ کەس فەرموویانە : مەبەس لەو نەفسە ئینسانێکە سوودی گشتی هەبێ وەکو ڕەهبەرێکی گەورەو زانایەکی بەرزو پێشەوایەکی خاوەن قیمەت ؛ چونکە مردنی ئەمانە وەکو مردنی عالەمێ وایەو زیندوێتی ئەمانە وەکو زیندوێتی عالەمێ وایە •

بەڵام بە بیری من ئەم قسە باش نیە ؛ لەبەر ئەوە لەم مادەدا کە کابرا ڕەهبەرێکی عالەمی بکوژێ حەقی خۆیەتی گوناهەکەی گەورە بێو بە

وێنەی کەسێ بێ کە عالەمێکی کوشتبێ • وە مەبەس لە ئایەتەکە ئەمەیە کە پیاوکوشتن و لەناوبردنی نەفسی زیندوو بە ناحەق جەریمەیەکی گەورەیەو خەڵکیش وادار ئەکا بە فێربوونی ئەو نەوعە جەریمە لەبەر ئەمە عوقووبەتەکەی گەورەیە نەك لەبەر گەورەیی کوژراوەکە •

★ (وَلَقَدْ جاءَتْهُمْ رُسُلُنا بِالْبَيِّنَاتِ) ★ .

وە پاش ئەوە کە ئەو حوکمە بەشیددەتەمان نووسی لەسەر بەنی ئیسرائیل و تێگەیشتن بە راستی چەن پێغەمەرمان هاتن بۆ لای بەنی ئیسرائیلیەکان لەگەڵ موعجیزەو بورهانی زۆرا ، وە لەگەڵ ئیرشادو تەبلیغاتی رەساداو موناسب وابو ئیتر ئەحواڵیان باش ببێ و لەو گوناحانە دوور بکەونەوە •

★ (ثُمَّ اِنَّ كَثِيراً مِنْهُمْ بَعْدَ ذلِكَ فِي الاَرْضِ لَمُسْرِفونَ) ★ (٣٢) :

کەچی لەپاش ئەو هەموو ئامۆژگارییە زۆر لە بەنی ئیسرائیلیەکان هەر زیادەڕەون لە عەرزاو لە حەق لادەرن و بێ موبالاتن بە فەرمانی خودا •

فەرموودەی خودا : (انما جزاء الذين .. الآية)

ئەمە وارید بوە لە شانی کۆمەڵێ لە هۆزی (عکل) و (عرینە) کە هاتن بۆ مەدینەی مونەوەرەو موسوڵمان بوون وە پاش ماوەیێ هەوای مەدینەیان پێ نەکەوت ، پێغەمەر (د) ئەمری فەرموو چەن وشتری خاوەن شیریان پێدان کە لە خاریجی مەدینەدا بژین لەگەڵیاناو لە شیرو گمێزی ئەو وشترانە بخۆنەوە هەتا سکیان ئەکەوێتە رێ و لەو نەخۆشینە رزگار ئەبن • ئەوانیش چەن رۆژێ چوونە دەرەوەو لە شیرو گمێزی وشترەکانیان ئەخواردەوە . لە ئاخرا رۆژێ لە رۆژان دەست و پێی شوانەکەیان بڕی و دڕکیان کرد بە چاوەکانیا هەتا مرد ! ئەو شوانە ناوی (یسار) بو ،

خەڵکی (نوبە) بو ، کە ئەوەیان کرد وشترەکانیان دایەبەر بۆ وڵاتی خۆیانو لە دین وەرگەڕانەوەو رۆیشتن • کە حەزرەت بـــەم کارەساتەی زانی جەریری کوڕی عەبدوڵلای بەگەڵ کۆمەڵێ ئەصحابەدا نارد بە شوێنیایاناو لە ڕێگەدا پێیان گەیشتنو بە دیلی هێنانیانەوە بۆ مەدینە • جا حەزرەت (د) چاوەڕێی ئەمری خودای کرد تا ئەم ئایەتە نازل بو •

★ (اِنَّما جَزاءُ الَّذِينَ يُحارِبونَ اللهَ ورَسولَهُ ويَسْعَوْنَ فِي الاَرْضِ فساداً اَنْ يُقَتَّلُوا اَوْ يُصَلَّبُوا اَوْ تُقَطَّعَ اَيْدِيهِمْ وَاَرْجُلُهُمْ مِنْ خِلافٍ اَوْ يُنْفَوا مِنَ الاَرْضِ) ★ :

وانە : نیە جەزاو پاداشی ئەو کەسانە کە تێکهەڵئەچن لەگەڵ خوداو پێغەمەری خودادا ، واتە بێفەرمانییان ئەکەنو لە ئەمریان دەرئەچن بـــە جەسارەتو بێشەرمیو هاتوچۆ ئەکەن لە عەرزا لە حاڵێکا عەرز تێکئەدەنو ئەچن بە گژ یاساو نیظامی راستا •• ئیللا ئەوە نەبێ کە بکوژرێن بە تیرو بەس ، ئەگەر هەر خەڵکیان کوشتبێو ماڵیان نەبردبێ • یا بکوژرێنو لە پاش کوشتن بکرێن بە دارا بۆ پەندو عیبرەتی خەڵکی ئەگەر کوشتاریان کردبێو ماڵیشیان بردبێ ، یاخود دەستو پێیان ببڕێ بە شێوەی راستو چەپ ، لە جاری یەکەمدا دەستی راستیانو پێی چەپیان ببڕێ ئەگەر هەر ماڵیان بردبێو کەسیان نەکوشتبێ ، وە یاخود شاربەدەر بکرێن لەم شارەوە بۆ ئەو شارو لەو شارەیشەوە بۆ شارێکی تر بـــە جۆرێ دامەزراندنو ئارامیان نەبێ لە شوێنێکدا ئەگەر هەر ڕێبوارێان ترساندبێو بەس •

★ (ذلِكَ لَهُمْ خِزْيٌ فِي الدُّنْيا ولَهُمْ فِي الآخِرَةِ عَذابٌ عظِيمٌ) ★ (٣٣) :

ئەم کوشتنو بڕینو هەڵاوەسرانو شاربەدەرکردنەیان بۆ ڕسوایی ئەوانە نە دنیاداو لە پاشەڕۆژیشا عەزابو ئاگرێکی گەورەیان بۆ هەیە •

★ (اِلاَّ الذِينَ تابُوا مِن قَبْلِ انْ تَقْدِرُوا عَلَيْهِمْ) ★ :

ئەوانەیان نەبێ کە بگەڕێنەوە بۆ لای خوداو دەسبەرداری ئەو کردەوە ناپاڕە بین لە پێش ئەوەدا کە ئێوە دەستان بڕوا بە سەریاناو بیانگرن •

★ (فَاعْلَمُوا اَنَّ اللهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ) ★ (٣٤) :

ئێوە ئەبێ بزانن خودای تەعالا تۆبەکاران عەفو ئەکا ؛ چونکی بە راستی خودای تەعالا گوناهبەخش و میهرەبانە •

★ (يا اَيُّها الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللهَ وَابْتَغُوا اِلَيْهِ الوَسِيلَةَ وجاهِدُوا فِي سَبِيلِهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ) ★ (٣٥) :

واتە ئەی کەسانێ کە ئیماتان هێناوە بە دینی ئیسلام خۆتان بپارێزن لە بێئەمری خوداو بگەڕێن بە شوێنی هەر کردەوەیەکدا کە بتانگەیەنێ بە ڕەزای خودا و جیهاد بکەن و تێکۆشن لە بەرزەوەکردنی کەلیمەی حەقدا لەبەر ڕەزای خودای تەعالا نەك لەبەر مەبەستێکی تر •

لە واقیعا کەلیماتی ئەم ئایەتە پیرۆزە لە (جوامع الکلم) حسێب ئەکرێن چونکی هەرکامیان بگری بە دەستەوە بۆ ڕێگەنیشاندان بە موسوڵمان کافیە • مەثەلا (اتقوا الله) مەعنای خۆپارازتنە لە نافەرمانی خوداو ئەم خۆپارازتنە بە ڕاستی بەوە ئەبێ ئینسان لە هەرچی گوناح بێ خۆی بپارێزێ و هەرچی خێر بێ بێکا •

وە (ابتغای وسیلە) بەوە ئەبێ کە ئینسان بکەوێتە دوای هەر شتێ ئینسان ئەگەیەنێ بە خودا ؛ وە ئەمە عیبارەتە لە دوو شت ؛ (تەرك) و (فیعل) وە یا بە عیبارەتێکی دووهەم (کەف)و (فیعل) واتە مەنعیخۆکردن لە هەموو موخالەفەیەکی خوداو کردنی هەموو شتێکی پێویست وە ئەمەیش عەینەن وەکو جوملەی پێشوو دەردەچێ بەبێ کەم و زیاد •

وە (جیهادی في سبیل الله) سەعیو تێکۆشینە لە ڕێگەی ڕەزامەندی خوادا ، وە یا بۆ بەرزکردنەوەی کەلیمەی حەق ئەمەیش بەو نەوعە ئەبێ ئینسان نە زاتی خۆیا ئەوامیر بەجێ بێنێو لە موحەڕەمات لا بـــدا . وە نیسبەت بە غەیر بە ئەمرە بە مەعرووفو نەهی لە مونکەرو دەفعی هێزی هەرچی کافرو موبتەدیعو فاسقە •• ئەمەیش نەگەڵ دوو جوملە پێشوەکەدا دەبنەوە بەیەك •

بەڵام ئیستە موفەسیرەکان ـ بە تایبەتی ئیمامی فخرالدینی رازی ـ ئەفەرموود : (اتقوا الله) ئیشارەتە بۆ تەرکی مەنهییاتو ، (وابتغوا الیه الوسیلة) ئیشارەتە بۆ فیعلی مەئموراتو لەبەر ئەوە کە دەفعی مەفسەدە پێش ئەخرێ لە جەلبی مەنفەعەت یەکەمی خستە پێشی دووهەمەوە ، وە لەبەر ئەوە کە تەرکی مەنهییاتو فیعلی مەئموورات زۆر گرانن لەســـەر نەفسی ئینسانو بە موجاهەدە نەبێ ئینسان ناتوانێ بەجێیان بێنێ •• بە شوێن ئەو دوو جوملەدا خودا فەرمووی (وجاهدوا في سبیله) چونکە بە جیهاد نەبێ دووبارە پێشوەکان هەڵناگیرێن کەوابێ موجاهەدەیش پێویستە •

منیش لەم شوێنەداو بە وەرگرتن لە وتەی مەشایخەکانەوە عـــەرز ئەکەم : هەرچەند دینداری یا تەرکی مەنهییاتە یا فیعلی مەئموراتە وە جیهاد بەر ئەوانە ئەکەوێ ، بەڵام لەبەر ئەوە کە جیهاد بە مەعنای حەربو جەنگ لەگەڵ کافراندا بە کاردێت هەر وەکو بە مەعنای موجاهەدەی نەفسو دەفعی ڕەزیلەو جەزبی فەضیلە دێت •• خودای تەعـالا ئەم جیهادەی باس کردوە لەبەر ئیهتیمامو ئیعتینا بە قەضیەی جیهاد خواە جیهادی بە مەعنا غەزاکردن لەگەڵ کافراندا بێ یا جیهادی بە مەعنا موجاهەدەی نەفس بێ •

هەروا ئەڵێم : بە نازڵکردنی (وجاهدوا في سبیله) خودای تەعالا ئیفادەی ئەمەی کرد کە تەرکو فیعلی موسوڵمان بە جیهاد ئەبێ ، وە جیهادی نەفس بە دوورخستنەوەی نەفس ئەبێ لە ڕەزائیل • کەواتە هەر عەمەلێ بێویست بێ بۆ دەفعی ڕەزیلـــە وەکـــو ڕۆژوو گرتنو خۆبرسی کردن

موجاوەرەی ئەهلی تەقواو ئەهلی صیدقو دەرزوەرگرتنی لـــە صاڵحانو ئەولیای ئوممەتو صوحبەتیان هەموو ئەمانە بەر موتلەقی (ابتغای وسیلة)و (جیهادی فی سبیل الله) ئەکەون •

وە ئیمامی رازی ئەفەرموێت : تەرکو فیعل دوو ئەمرن ئیعتیبار ئەکرێن لە زاهیری کردەوەکاناو ئەوەی کە تەرکی واجبە عیبارەتە لە موحەڕەماتو ئـــەوەی کردنی پێویستە عیبارەتە لە واجبـــاتو ئیعتیبار ئەکرێن لـــە ئەخلاقدا ، یانی خوو رەوشتا . وە ئەو رەوشنە واجبە تەرك بکرێ صیفاتی رەزیلەیە وەکو ریـــاو ، عوجـبو ، تەکەببورو ، حەسوودیو ••• غەیری ئەوانە ، وە ئەو رەوشتەی کە پێویست بێ عیبارەتە لە فەضائیل وەکـو حەیاو ، غیرەتو ، راستیو وەفاو ، عیفەتو ، ئەمانەتو ئیستیقامەتو •• وێنەی ئەمانە •

وەئیعتیبار ئەکرێن لە ئەفکارا ئەوەی کە واجبـە تـــەرك بکرێ فکرکردنەوە لە کوفرو لە بیدعەتو لە تەصەڕوفاتی نابازی ناهەموارا ؛ وەکو موئامەرە بۆ دنیا لەسەر ئەهلی دینو تێکدانی میانەی خەڵق . وە ئـەوەی پێویستە بکرێ فیکرە لە دەلیلی وجوودی باری تەعالاداو لە تەنهایی ئەواو لە وجووبی ئیتاعەیا ، وە فیکرە بۆ ئیثباتی ریسالەتو نوبوەتو بـــۆ دۆزینەوەی رێگەی رزگاری لە دەسیسەی نەفسی ئەممـــارەو ئەعوانی شەیاتین ، وە بۆ ئیثباتی مەعادی جیسمانیو دۆرینەوەی بەهەشتو دۆزەخو خولوودی لەزەتی ئینسان لە قیامەتاو عەزابی کافر لە دۆزەخا ••• هەروا ئیعتیبار ئەکرێن لە رۆحیاتدا وە ئەوەی تەرکی پێویستە ئیستیغراقە لـــە هەرچی دوورت بخاتەوە لە خودا ، وە ئەوەی پێویستە بکرێ ئیستیغراقە لە گەورەیی خودادا •

بزانن ! لەبەر ئەوەی کە خودای تەعالا ئیعلامی ئێمەی کردوە کـــە ئیبلیس دوژمنی ئادەمیزادەو نەفسی ئینسانیش رورمەی فەرمانەکانی فەرمانە بە شتی نابارو ناهەموارو ئیعلانیشی کردوە هەرکەسێ نەفسی پاك بکاتەوە

رزگار ئەبێ و هەرکەس ئیهمالی بکا گیرۆدەی میحنەت ئەبێ و نائومێد ئەبێ لە خێر •

وە بە قانوونی ئوصوولی دین و فیقهـ هەرچی (موقوف علیه) بێ بۆ واجب وأجبه ، هەروا ثابت بوە هەرچی شەرع نەهی لێ نەکردبێ موباحه بە هەر نەوعێ لە زیکرو فیکرو تاعەت و صوحبەت ، وە خەڵوەتێ کە فەسادێکی لێ پەیدا نەبێ و بە زاهیر شەرع مەنعی نەکردبێ ئەوە دروستە بۆ ئینسانی موسوڵمان بیانکا ، بەڵکو نە گەلێ کاتا سوننەتی ئیجتیهادی یە واجبە ، وە ئەو قسەیە کە ئەڵێن هەرچی (مصرح بە) نەبێ لـــە نوصووصی کیتاب و سوننەتا وە یا لە عەصری حەزرەتا نەکرابێ ئەوە بیدعەتەو حەرامـــە •• قسەیەکی پـــووچو بەتاڵـــەو موخالیفی عوموومی قەواعیدو ئوصوولی ئیسلامەو موخالیفی سیرەتی زۆری موسوڵمانانەو هـــەرچی موخالیفی ئیجماعی موسوڵمانان بێ نەوە بیدعەتو ضەلالەتەو هـەرچی موخالیفی کردەوەی زۆری موسوڵمانان بێ ئەوە دووره لە نوور چونکی حەزرەت (د) فەرموویەتی :

(فان رأیتم الاختلاف فعلیکم بالسواد الاعظم)

فەرموودەی خودا : (ان الذین کفروا الآیة)

بوخاری و موسلیم (خ) ریوایەت ئەکەن لە ئەنەسی کوڕی مالیکەوە (خ) کە حەزرەت (د) فەرموویەتی : لە رۆژی قیامەتا خودا ئەفەرموێت بە کەسێ کە نە هەموو دۆزەخیەکان عەزابی سووکتر بێ : ئەگەر دنیاو هەرچی وا لە دنیادا بۆ تۆ بوایە ئەتدا بە فیدیەی نەفسی خۆتا کە لەم عەزابی قیامەتە رزگار بیی یا نە ؟ ئەویش نەڵێت : بەڵێ ئەمدا • جا خـــودای تەعـــالا ئەفەرموێت پێی : من بۆ تۆ حەزم بە شتێکی ر ئەکرد کە لەم عەزابەو لەم نارەحەتیە پێی دووربکەوتایەتەوە ، حەزم ئەکرد کە تۆ شەریکم بۆ بڕیار

نەددی و: منیش نەتخەمە ناو ئاگرەوە کەچی تۆ دڵت لەسەر ئەوەبو کە شەریکم بۆ دابنێی • جا خودا فەرمووی •

★ (اِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ اَنَّ لَهُمْ ما في الاَرْضِ جَمِيعاً ومِثْلَهُ مَعَهُ لِيَفْتَدُوا بِهِ مِنْ عَذابِ يَوْمِ القِيامَةِ ما تُقُبِّلَ مِنْهُمْ) ★ :

بە راستی ئەو کەسانە کە کافر بوونو بەو حاڵەوە ئەمرن ئەگەر هەرچی وا لە عەرزا هەمووی موڵکی ئەوان بێو بە قەی هەموو ئەوەیشیان ببێ بۆ ئەوە کە بیدەن بە فیدیەی سەری خۆیان بۆ رزگاوبوونیان لە عەزابی رۆژی قیامەتو فیعلەن بیاندایێ لێیان قەبووڵ ناکرێو رزگار نابن لە عەزابەکەی •

★ (ولَهُمْ عذَابٌ اَلِيمٌ) ★ (٣٦) :

وە بۆ ئەو کافرانە عەزابێکی سەخت هەیە لە قیامەتا •

★ (يُرِيدُونَ اَنْ يَخْرُجُوا مِنَ النَّارِ وما هُمْ بِخارِجِينَ مِنْها) ★ :

ئەیانەوێ کە دەربچن لە ئاگر وە بە قەطعی ئەوان لەوانە نین کە دەرچووبن لەو ئاگرە •

★ (ولَهُمْ عَذابٌ مُقِيمٌ) ★ (٣٧) :

وە بۆ ئەوان هەیە عەزابێکی دامەزراو •

فەرموودەی خودا : (والسارق والسارقة)

ئەم ئایەتە لە کاتی دزیەکەی طوعمەی کوڕی (ابیرق)دا کە دیرعی دزی بوو ـ وەکو لە پێشەوە باسمان کرد ـ نازڵ بوو ، جا خودا ئەفەرموێت :

★ (والسَّارِقُ والسَّارِقَةُ فاقْطَعُوا اَيْدِيَهُما) ★ :

لە شەرتێکا پیاوێ دزی کردو ژنێ دزی کرد ، واتە ئەو پیاوە یا ئەو ژنە بە بێ ئەوە کە شوبهەی ئیستیحقاقی ئـــەو مالەیان بێ کە ئەیدزنو ئاگاداربن و هۆشیان بە خۆیانەوە بێو ئەندازەی قیمەتی روبعـــی دینارێ ئالتوون بدزن کە ئەو مالە لە شوێنێکی لایـــەقدا راگیرابێ ... ئـــەوە دەستیان ببڕن لە جومگەی پشتی پەنجەکانەوە •

★ (جَزاءً بِما كَسَبا نَكالاً مِنَ اللهِ) ★ :

لەبەر جەزادانەوەیان بەرابەر بەو خەیانەتە کە کردوویانە وە لەبـەر بەجێهێنانی عوقووبەتو تۆلەسەندنەوە لە لایەنی خوداوە •

★ (واللهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ) ★ (٣٨) :

وە خودای تەعالا غالبەو زالە بەسەر یاسا دامەزراندناو خـــاوەن حیکمەتەو ئاردروستە ، ئەگەر هەر شتێ بکاو هەر یاسایێ دابەزرێنێ •

★ (فَمَنْ تابَ مِنْ بَعْدِ ظُلْمِهِ واَصْلَحَ) ★ :

جا پاش ئەوە هەرکەسێ تۆبە بکاو پەشیمان ببێتەوە لـــەو دزیو خەیانەتە لە پاش ئەو ستەمەو ئـــەو دەسدرێژیە کە کردوویەتیو میـــانەی خۆیو خودای خۆی باش کرد بە عەزمی ئەوە نەگەڕێتـــەوە بـــۆ ئـــەو خەیانەتەو ، میانەی خۆیو مالدزراوەکەی باش کرد بەوە کـــە مالەکەی پێداوە یا بۆی بژارد یا گەردنی خۆی پێ ئازاد کرد •

★ (فَإِنَّ اللهَ يَتُوبُ عَلَيْهِ) ★ :

ئەوە بە راستی خودا نەگەڕێتەوە بۆ سەری بە قەبوولی تەوبەکەی •

★ (إِنَّ اللهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ) ★ (٣٩) :

بە راستی خودا تاوانبەخشو میهرەبانە •

★ (أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ لَهُ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ يُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ؟) ★ (٤٠) :

ئایا ئەی خاوەن هۆش و ئەی خاوەن بیرو باوەڕ نازانی کە بە راستی خودای تەعالا موڵکو دارایی ئاسمانەکانو عەرز بۆ ئەوەو عەزابی ئەوانە ئەدا کە خواستی لەسەر عەزابدانیانە . وە چاوپۆشی ئەکا لەوانە کە خواستی لەسەر چاوپۆشی بیکردنیانە ، وە خودای تەعالا تەوانایە بەسەر هەموو شتێکاو هەرچی لە ئیمکانا ببێ لای خودا ئاسانە ؟

شەرهوودەی خودا : (یا ایها الرسول ... الآیات)

موسلیم ریوایەت ئەکا لە یەحیای کوڕی یەحیا لە ئەبو موعاویەوە ، لە بەرائی کوڕی عازیبەوە ـ خ ـ ئەڵێ : جارێ ـە جاران رابورد بـە لای پێغەمەرا ـدـ جوولەکەیێ کـە زینای کردبو وە داخیان کردبوو داریان لێدابو لە حەددی زینادا • حەزرەت ـدـ بانگی کردن فەرمووی : ئێوە حەددی زینا وایە لاتان لە تەوراتا ؟ وتیان : بەڵێ وەهایە • جـا کوڕێکـی بانگ کرد لە یەهوودەکان فەرمووی پێی : سوێندت ئەدەم بەو خودایە کە تەوراتی نازڵکردوە بۆ سەر موسا ـ د ـ ئێوە حـەددی زیناتـان وا چاوپێکەوتوە لە تەوراتا ؟! ئەویش وتی : نەوەڵلا ! وە ئەگەر سوێندت نەدامایە قسەم بۆ نەدەکردی . حەددی زینـا بە موافیقی تەورات ئەمەیە کابرای زیاکار (رەجم) = سەنگەسار بکرێ ، بەڵام ئەشرافەکانسان زۆر جار زیناپان ئەکردو ئێمەیش هەر کاتێ یەکێ لەو ئەشرافە زینای بکردایە مەرەخەسان ئەکردو هەر کاتێ فەقیرێ زینای بکردایە حەدمان بەسەرا جاری ئەکرد • پاش ماوەیەك بۆ گـەورەو بچووكو ئـەشرافـو غـەیرە ئەشراف بڕیارمان دا داخ بکرێ بە رژاندنی ئاوی گەرم بەسەریاو داری

حەدی لێ بدرێ لە باتی سەنگەسار • جا حەزرەت ـدـ فەرمووی : (اللهم انی اول من احیا امرك اذا اماتوه فامر به فرجم) جا خودا ئەم ئایەتەی نازل کرد • (یا ایها الرسول لا یحزنك الذین یسارعون في الکفر) :

هەتا فەرموودەی خودا (ان اوتیتم هذا فخذوه) واتە یەهوودیەکان ئەڵێن : بڕۆن بۆ لای محەمەد ئەگەر فەتوای بۆ دان بە داخکردنو دارلێدان وەری بگرن ، وە ئەگەر فەتوای دا بە سەنگەسار دووربکەونەوە لێی و فەرموودەی خودا (ومن لم یحکم بما انزل الله فاولئك هم الکافرون) لە شانی یەهوودایە هەتا (ومن لم یحکم بما انزل الله فاولئك هم الظالمون)وە هەر لە شانی یەهوودایە هەتا (ومن لم یحکم بما انزل الله فاولئك هم الکافرون) هەموو ئەمانە لە شانی کافران نازل بوون •

هەروا موسلیم ریوایەتی کردوە لە بەرائی کوڕی عازیب کە حەزرەت ـدـ دوو جوولەکە ـ پیاوێك و ژنێکی زیناکاری ـ ی رەجم کرد • جا قسەو باس کەوتە ناو جوولەکەکانەوە جا ئەم ئایەتانە نازل بوون • جا خودای تەعالا فەرمووی :

★ (یا اَیُّها الرَّسولُ لا یَحْزُنْكَ الَّذِینَ یُسارِعُونَ فِي الکُفْرِ مِنَ الَّذِینَ قالُوا آمَنَّا بِاَفْواهِهِمْ ولَمْ تُؤمِنْ قُلوبُهُمْ) : ★

ئەی پێغەمبەری خۆشەویست با دڵت زویر نەکا کردەوەی ناپەسەندی ئەوانە کە بە تالووکەن لە دەربڕینی کوفرو قسەو باسێکی وا کە موناسبی کوفرە ، وە ئەمانەیش لەو کەسانەن کە ئەڵێن بە دەم ئیمانمان هێناوەو لە واقیعا دڵیان باوەڕو ئیمانی نیە •

★ (ومِنَ الَّذِینَ هادُوا سَمّاعونَ لِلْکَذِبِ سَمّاعونَ لِقَوْمٍ آخَرِینَ لَمْ یَأتُوكَ) : ★

وە لەو جوولەکانەیش وە ئەوانە گوێڕاگرنو ئامادەن بۆ بیستنی

درۆو دەلەسەو گوێڕاگرن بۆ کومەڵێکی تر لە جوولەکە کە هێشتا نەهاتوون بۆ حوزووری تۆ •

★ (يُحَرِّفُونَ الكَلِمَ مِنْ بَعْدِ مواضِعِهِ) : ★

کە کەلیماتی تەورات دوور ئەخەنەوە لە شوێنی خۆی لە پاش دامەزراندنیان لە شوێنەکانی خۆیانا •

★ (يَقولُونَ : إنْ اُوتِيتُمْ هذا فخُذوهُ وإنْ لَمْ تُؤْتَوْهُ فاحْذَرُوا) : ★

وە ئامۆژگاری باقی جوولەکەکان ئەکەن ئەڵێن : ئەگەر لە لایەنی محەمەدەوە ئەمەتان پێدرا کە ئێمە خۆمان بڕیارمان داوە بۆ حەددی زیناکار کە داخو جەڵدەیە وەری بگرن لێی و قەبوولی بکەن ، وە ئەگەر ئەمەتان پێ نەدرا خۆتانی لێ بپارێزن و قەبوولی مەکەن •

★ (وَمَنْ يُرِدِ اللهُ فِتْنَتَهُ فلَنْ تَمْلِكَ لَهُ مِنَ اللهِ شَيْئاً) ★

وە هەرکەسێ کە بە هۆی بەدبیری و بەدکردەوەیی خۆیەوە خودا بیەوێ لای بدا نە ڕێگەی ڕاست تۆ بە قەطعی خاوەنی هیچ شتێ نیت نیسبەت بەو لە لای خوداوە •

★ (اولئكَ الّذِينَ لَمْ يُرِدِ اللهُ اَنْ يُطَهِّرَ قُلوبَهُمْ) : ★

ئەو کۆمەڵە ئادەمیزادە ناپاکە ناهەموارانە کە دەوامیان کرد لەسەر دوژمنایەتی ڕەهبەرو دینەکەی بە نەوعێ کە پەردەی ڕەش هات بەسەر دڵیانا ئەوانە کەسانێکن کە خوا خواستی ئەوەی نیە دڵیان پاک بکاتەوە لە خەوش و خاڵی ڕەزیلەو نامەردی •

★ (لَهُمْ فِي الدُّنْيا خِزْيٌ ولَهُمْ فِي الآخِرَةِ عَذابٌ عَظِيمٌ) : (٤١) ★

ئەمانە لە دنیای یەکەمو لە عالەمی ژیاندا خیزی و ڕسوایی دامەزراوە

بۆیانو لە پاشەڕۆژیشا عەزابێکی گەورەیان بۆ هەیە •

★ (سَمّاعونَ لِلْكَذِبِ اَكّالُونَ لِلسُّحتِ) : ★

ئەمانە گوێڕاگرن بۆ درۆو دەلەسەو بخۆری مالّی حەرامی نارەواو ناشیاون •

★ (فَاِنْ جاؤُكَ فاحْكُمْ بَيْنَهُمْ اَوْ اَعْرِضْ عَنْهُمْ) : ★

جا ئەگەر ئەمانە هاتن بۆ لای تۆ بۆ ئەوە کە موحاکەمەیان بکەیو فەصلّی خوصوومەت بکەی لە ناویانا بە مەیلی خۆت رەفتار بکە : ویستت حوکم بدەی لە بەینیانا حوکم بدە ، وە ویستت ئیعراضیان لێ بنێی ئیعراضیان لێ بنێ •

★ (وَاِنْ تُعْرِضْ عَنْهُمْ فَلَنْ يَضُرُّوكَ شَيْئاً) ★ :

وە ئەگەر ئیعرازیان لێ بنێیتو حوکم نەدەی لە بەینیانا لێیان مەترسەو فەت ناتوانن زیانت پێبگەیەنن •

★ (وَاِنْ حَكَمْتَ فاحْكُمْ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ) : ★

وە ئەگەر حوکمیشت کرد لە بەینیانا حوکم بە عەدالەت بکە •

★ (اِنَّ اللهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ) : (٤٢) ★

بە راستی خودای تەعالا ئەو کەسانەی خۆشدەوێ کە عەدالەتکارو راستڕەوِنو لە سنووری بڕیاری خودا دەرناچن •

★ (وَكَيْفَ يُحَكِّمونَكَ وعِنْدَهُمُ التَّوْرِيةُ فِيها حُكْمُ اللهِ ثُمَّ يَتَوَلَّوْنَ مِنْ بَعْدِ ذلِكَ ؟ وما اُولئِكَ بِالْمُؤْمِنِينَ) ★ : (٤٣)

وانە : ئەم یەهوودانە چۆن تۆ ئەکەن بە حەکەم لەسەر خۆیانو رازی ئەبن بە حوکمی تۆ ، وەلحالّ تەوراتیان لە لایەو حوکمی خودای تیایەو لە پاش ئەوە کە ئەزانن حوکمی خودای تیایە پشتی لێ هەڵئەکەن ؟ ئەمانە نە ئەساسا ئیمانیان نیە بە تەورات چ جای بە تۆ ! وەلحاصلّ ئەم جوولەکانە

کە مەفرووض وایە ئیسانیان بێ بە تەورات‌و پێویست بو کە بە ئەمری ئەو رەفتار بکەن رەفتار ناکەن پێی ئیستە چۆن تۆ ئەکەن بـە حاکمـی خۆیان لەگەڵ ئەوەدا باوەڕیان بەوە نیە کە تۆ پێغەمەری خودای ؟!

فەرموودەی خودا : (انا انزلنا التوراة ...)

ریوایەت کراوە لە ئەبوهورەیرەوە ـ خ ـ ئەڵێ : پیاوو ژنـێ لـە جوولەکە زینایان کرد جا لە ناو خۆیانا وتیان : با بڕۆین بـۆ لای ئـەم پێغەمەرە ئەو رەهبەرێکە رەوانەکراوە بۆ ئاسانکردنی تەکلیفات جا ئەگەر فەتوای بۆ داین بە حەددێ کە لە رەجم سووکتر بو قەبوولـی ئەکـەین‌و ئەیکەین بە دەلیلی خۆمان لە لای خوداو ئەڵێین ئەمە فەتوای پێغەمەرێکـە لە پێغەمەرانی خۆت .. جا هاتن بۆ حوزووری پێغەمەرو عـەرزیان کـرد : (یا ابا القاسم) حوکمی تۆ چیە لە پیاوو ژێکدا کە زینا بکەن ؟ حەزرەت جوابی نەدانەوە هەتا رۆیشت بۆ ماڵی ئەو مالوومە کە دەرسیان پێ ئەڵێ‌و لە دەرگای ماڵەکەدا راوەستاو فەرمووی : سوێندتان ئەدەم بەو خودایە کـە تەوراتی ناردوە بۆ موسا ئێوە خۆتان چی ئەبینن لە تەوراتا لە حوکمی ئەو پیاوو ژنەدا کە زینا ئەکەن نە کاتێکا ژنەکە مێردی بێ‌و کابرایش ژنی بێ؟ ئەوانیش وتیان : ئاوی گەرم ئەڕژێنن بەسەریاناو بەرو پشت سواری کـەر ئەکرێن بۆ ئەتکیان‌و ئەگێڕێن بەناو شارا . وە لەویا جوانێکیان بێ دەنگ بوو ؛ کە حەزرەت چاوی پێی کەوت کە بێ دەنگ بوو قسەی نـەدەکـرد حەزرەت رووی لێ کردو ئیلحاحی لەگەڵا کرد لە بەیانی واقیعی ئەم حوکمەدا جوانەکەیش وتی : مادام تۆ ئازارمان ئەدەی لە تاقیقی ئەم حوکمەدا : بزانە کە ئێمە لە تەوراتا تەماشامان کردوە حوکمی ئەمانە سەنگەسارکردنە ، جا حەزرەت فەرمووی پێی : قسەم بۆ بکە سیڕی چی بوو وا ئێوە لە حوکمی تەورات لاتان دا ؟ ئەویش وتی : خزمی پاشاکەمان زینای کردبوو لەبـەر پایەو مەقام حەددی رەجم جاری نەکرا بەسەریا . لە پاش ئەو پیاوێکی بـە

حورمەتیش زینای کرد ، ویستیان رەجمی بکەن قەومەکەی نەیانهێشت ، وتیان : نابێ ئەم کابرا رەجم بکرێ هەتا گەورەکەی تریش نەهێنن بۆ رەجمکردن ! جا هەردوولایان رێکەوتن لەسەر ئەوە کە حەددی زینا بکەن بە داخو سوارکردنی کەر بەرەودواو دارلێدان • جا حەزرەت فەرمووی : کەوابێ من هەر حوکم ئەکەم بەوە کە وا لە تەوراتاو ئەمری کرد هەردوکیان رەجم کردن جا ئەم ئایەتە نازڵ بوو •

زوهری ئەڵێت : پێمانگەیشتوە کە ئەم ئایەتە نازڵ بوە لەوانا یانی ئایەتی (انا انزلنا التورية فيها هدى ونور يحكم بها النبيون الذين اسلموا وكان النبي ـ ص ـ منهم ، وقال معمر : اخبرني الزهري عن سالم عن ابن عمر قال : شهدت رسول الله ـ ص ـ حين امر برجمهما فلما رجما رأيته يجنأ بيده عنها ليقيها الحجارة) • مەعنای (وكان النبي منهم) ئەمەیە کە رەجمی زیناکار لە دینی ئەمیشدا بوە •

خودا ئەفەرمویێت :

★ (اِنّا اَنْزَلْنا التَّوْريةَ فِيها هُدىً ونُورٌ) ★

ئێمە تەوراتمان ناردوەتە خوارەوە بە وەزعێکی جوانو هەیە لەوا ئایاتی وا کە ئینسان هیدایەت ئەداو شارەزای ئەکا بۆ حەقو ، نوورو رووناکی وایە رووناك ئەکاتەوە بەرچاوی تابیعانی ئەو کیتابە •

★ (يَحْكُمُ بِها النَّبِيُّون الَّذينَ اَسْلَمُوا لِلَّذينَ هادُوا) : ★

حوکم ئەکا بەو تەوراتە ئەو پێغەمبەرانە کە زوو رابوردن وەکو پێغەمبەرانی بەنی ئیسرائیلو ئەو تەوراتە کە نازلمان کرد بۆ ئەو کەسانەمان نازلکردوە کە یەهوودی بوون •

★ (والرَّبّانِيُّونَ والاَحْبارُ بِما اسْتُحْفِظُوا مِنْ كِتابِ اللهِ) : ★

هەروا حوکمی ئەکا بەو تەورانە ئەو زانە رەبانیە خوداپەرستانە وە ئەو زانا بەرزانە کە عالمو زانای دینن لەبەر ئەوە حوکمی پێ ئەکەن چونکی ئەو کیتابە دراوەتە دەستیان بۆ ئەوە بیپارێزن •

★ (وکانُوا عَلَیْهِ شُهَداءَ) : ★

وە لەسەر تەورات حازرو ئاگادار بوون ، وە خودای تەعالا پێی فەرموون :

★ (فَلا تَخْشَوُا النّاسَ واخْشَوْنِ) : ★

لە خەڵک مەترسنو لە خودا بترسن •

★ (ولا تَشْتَرُوا بِآیاتي ثَمَناً قَلِیلاً) : ★

وە لە بەرانبەری ئەو ئایاتی منەدا قیمەتێکی کەم وەرمەگرن •

★ (ومَنْ لَمْ یَحْکُمْ بِما اَنْزَلَ اللهُ فاولئِکَ هُمُ الکافِرُونَ) (٤٤) ★

وە هەرکەسێ حوکمی نەکا بەوەی کە خودا نازڵی کردوە بزانە ئەوانە زۆر بە دڵ کافرنو بە کردەوەی ناپارو بیرو باوەڕی خۆیان رازین •

★ (وکَتَبْنا عَلَیْهِمْ فیها اَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ والعَیْنَ بالعَیْنِ والاَنْفَ بالاَنْفِ والاُذُنَ بِالاُذُنِ والسِّنَّ بِالسِّنِّ والجُروحَ قِصاص") : ★

وە فەرزمان کرد لەسەر بەنی ئیسرائیل لە تەوراتا کە نەفسێ ئەکوژرێ لە موقابیلی کوشتنی نەفسەوەو چاوێ کوێر ئەکرێ لە بەرابەری چاوێکەوە ، وە لووت ئەبڕرێ لە باتی لووتی شەخسێو گوێ ئەبڕرێ لە بەرابەری گوێی شەخسەوە ئەگەر گوێی بڕابێ ، یا هێزەکەی مەنع ئەکرێ ئەگەر ئەو خاوەن جینایەتە هێزەکەی لابردبێ ، وە ژان لە بەرابەری ژانەوە ، وە بڕیارمان داوە کە لەسەر بڕینیش قیصاص ببێ بە مەرجێ کە بڕینەکە قابیلی هاووێنەیی بێ ، وەکو دوو لێوەو زەکەرو هێلکەگوندو هەردو دەستو هەردو پێ ، وە ئەوانەیان کە هاووێنەیی زەحمەت بێ

تیایانا وەکو کوترانی گۆشت یاخود شکانی ئێسقان یا بڕینێ لە سکدا •• ئەوە تۆڵەکەیان حوکوومەتە ، واتە حاکمی شەرع لەسەر موطالەعەی خۆی قیمەتێ دائەنێو ئەیدا بە یارۆی بریندار •

★ (فَمَنْ تَصَدَّقَ بِهِ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَهُ) : ★

هەر بریندارێو هەر خاوەنێ حەقێ قیصاصێك ئیحسان بکا بە یارۆی جانیو پیاوکوژ یا چەقۆ وەشێن بە سەرفی نەزەر لە حەقەکەی ئەوە ئەو صەدەقەیە ئەبێ بە کەفارەتی ئەو گوناهانە کە وەختی خۆی کردوونی •

★ (وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا انْزَلَ اللهُ فَاولئِكَ هُمُ الظَّالِمونَ) : (٤٥) ★

ددی هەرکەسێ حوکم نەکا بەوەی کە خودا نازڵی کردوە لە قیصاصو لە تۆڵەی ئازار ئەوە لە ستەمکارانە ئەگەر لەگەڵ باوەڕ بە (ما انزل الله)دا لابدا لەو (ما انزل الله) وە لە کافرانە ئەگەر باوەڕی نەبێ بەوە کە خودا نازڵی کردوە •

★ (وقَفَّيْنا على آثارِهِمْ بعيسى ابْنِ مَرْيَمَ) : ★

وە بە شوێن ئەو پێغەمەرانی بەنی ئیسرائیلەدا عیسای کوڕی مەریەمان هێنا •

★ (مُصَدِّقاً لِما بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّورية) ★

کە حاڵی وابو باوەڕی هەبو بەو کتێبە لە پێش ئەوا هاتبوە خوارەوە کە تەوراتە •

★ (وآتَيْناهُ الاِنْجِيلَ فِيهِ هُدىً ونُورٌ) : ★

وە ئینجیلمان نازڵکرد بۆ سەر عیسا کە حاڵی ئینجیل وابو لە مەعنای ئەودا هیدایەتو شارەزاکردنی ئادەمیزاد هەبو بۆ ئەو دەلیلانە کە یەکێتی خودایان ئەگەیاندو خودایان تەنزیهـ ئەکرد لە ژنو ئەولادو لە وێنە وە دوژمنێ بەرانبەرکێی لەگەڵدا بکا وە هەروا باسی ریسالەتو نوبوەتی تێدا بوو وە باسی مەعادی جیسمانیو زیندوبوونەوەی جینو

ئینسی تێدا بوو وە نووریشی تێدا بوو واتە رووناککردنەوەی ئەحکامی عیبادەتو نەکلیفاتی ئادەمیزاد بە ئەحکامی شەرعیە •

★ (ومُصَدِّقًا لِما بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوريةِ وهُدىً وَمَوْعِظَةً لِلمُتَّقِينَ) (٤٦) ★

وە حەی ئینجیل وابو باوەڕی دەرئەبڕی بەو کتێبە لە پێش خۆیەوە نازڵ بو کە تەوراتەو هیدایەتو شارەزاکردنی عالەمی تیابو بۆ نزیکی هاتنی پێغەمەری ئاخرزەمان کە محەمەدە ـ د ـ وە وەعزو نەسیحەتی ئادەمیزادی تالیب بۆ تەقوای تێدا بوو •

★ (ولْيَحْكُمْ اَهْلُ الاِنْجِيلِ بِما اَنْزَلَ اللهُ فِيهِ) : ★

وە لەو کاتەدا کە ئینجیلیان دا بە عیسا بڕیارمان دا کە ئەهلی ئینجیل واتە پێغەمبەرەکە وەکو حەزرەتی عیسا بێ و پەیڕەوەکانی وەکو حەواریەکان حوکم بکەن بەوەی کە خودا نازڵی کردوەو بەیانی کردوە تیایا • یاخود با ئیستە ئەهلی ئینجیل حوکم بکەن بەوەی کە خودا لە ئینجیلدا دەری بڕیوە وەکو ریسالەتی محەمەد بێ ـ د ـ •

★ (ومَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِما اَنْزَلَ اللهُ فاولئكَ هُمُ الفَاسِقُونَ) (٤٧) ★

وە هەرکەسێ حوکم نەکا بەوەی خودا نازڵی کردوە ئەوە بە فاسقێکی تۆخ ئەناسرێن ، واتە بە کەسانێ کە دەرچوون لە فەرمانی خودای بەعالا •

★ (واَنْزَلْنا اِلَيْكَ الكِتَابَ بِالحَقِّ) ★ :

ئەی پێغەمەری خۆشەویست قورئانسان نازڵکردوە بۆ لای تۆ بە نازڵکردنێ کە لەگەڵ راستیو واقیعیەتایە ، درۆی تێدا نیەو موخالیفی واقیعو موباینی وەزعی ئادەمیزاد نیە •

★ (مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الكِتابِ) : ★

حالی ئەو قورئانە وایە باوەڕ دەرئەبڕێ بە جینسی ئەو کیتابە کە لە

پێش ئەودا نازڵ بوە وەکو ئینجیلو زەبوورو تەورات •

★(ومُهَيْمِناً علَيْهِ) : ★

وە حاڵی قورئان وایە نیگاهبانە بۆ ئەو کتێبە کە لە پێشدا نازڵکراوە • واتە ئەگەر بیانەوێ دەستیان بۆ ببەنو تەحریفێ بکەن گورج ئەم بەیانی ئەو تەحریفە ئەکات •

★ (فاحْكُمْ بَيْنَهُمْ بِما اَنْزلَ اللهُ) : ★

هەر کاتێ هەر قەزیەیەکیان هێنایە لای تۆ تۆ حوکم بدە لە ناویانا بە یاسای ئەو کتێبە کە خودا نازڵی کردوە وەکو قورئان بێ •

★ (ولاَ تَتَّبِعْ اَهْواءَهُمْ عَمَّا جاءَكَ مِنَ الحقِّ) ★

وە مەکەوە شوێن ئارەزووی ئەوانە بە نەوعێ کە لات بدا لەو قورئانە حەقە کە هاتوەتە لات ، چونکی ئەمڕۆ ڕۆژی قورئانەو دەستوور هەر قورئانەو زمانی ئێوەو ئومەتی ئێوە ئومەتی ئەم شەریعەتە بەرزەیە کە قورئان ئیفادەی ئەکا ، وە حوکم لەسەر کتێبە قەدیمەکانیان نیە •

★ (لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً ومِنْهاجاً) : ★

بۆ هەرکامێ لە ئێوە شەریعەتو مینهاجو ڕێگەو یاسایەکم داناوە ، زەمانی پێشووی کۆن زەمانی شەرعی ئیبراهیم خەلیل بوە ، لە پاش ئەو زەمانی شەرعی عیسا بوو ، وە ئەم زەمانیشە زەمانی شەرعی (محمد المصطفی)یە •

★ (ولَوْ شاءَ اللهُ لَجَعَلَكُمْ اُمَّةً واحِدَةً) : ★

ئەگەر خودا بیویستایە ئێوەی ئەکرد بە یەك ئومەتی تەنیا لە بیرو باوەڕداو لە کردەوەداو لە خێرو شەڕدا •

★ (ولكِنْ لِيَبْلُوَكُمْ في ما آتيكُمْ) ★

بەڵام هەرکام لە ئێوە شەریعەتێکی پێداوە بۆ ئەوە کە تەجرەبەتان بکا لەو ئەحکامە موختەلیفەو لەو یاسا جیاوازانەدا •

★ (فاسْتَبِقوا الْخَيْراتِ) : ★

دەی تێکۆشێن بۆ ئەوە بکەونە پێشەوەو بە ئومەتێکی بەرز حسێب بکرێن .

★ (الی اللهِ مَرْجِعُکُمْ جَمِیعاً) : ★
گەڕانەوەی هەموتان هەر بۆ لای خودایە .

★ (فَیُنَبِّئُکُمْ بِما کُنْتُمْ فِیهِ تَخْتَلِفونَ) : ★ (٤٨)
جا لە رۆژی خۆیا خودا خەبەردارتان ئەکا بە حەق لەو مەسئەلانەدا کە ئێوە ئیختیلافتان هەبوو تێیانا ، وە باش حاڵی ئەبن کامتان لەسەر حەقو کامتان لەسەر ناحەقو جەزای کردەوەکانیشتان باشە یا نە .

فەرمودەی خودا : (وان احکم بینهم ... الآیة)

ئیبنو عەباس ـ خ ـ ئەفەرموێت : کۆمەڵێ لە یەهوود وەکو کەعبی کوڕی ئوسەیدو عەبدوللای کوڕی صوریاو شاسی کوڕی قەیس لە ناو خۆیانا وتیان : با بڕۆین بۆ لای محەمەد بەڵکو هەڵیسووڕێنین لە فیکرەی دینەکەی ! جا هاتن بۆ خزمەتیو وتیان : ئێمە ئەشرافی یەهوودین ئەگەر پەیڕەوی تۆ بکەین باقی یەهوود ئیمانت پێ دێنینو ئیستە ئێمە لەگەڵ بازێ دوژمنو ناحەزمانا موحاکەمەیەکمان هەیە ئەیهێنین بۆ لای تۆ رجا وایە کە تۆ حوکم بۆ ئێمە بدەی جا ئێمەیش بە یەك دڵو یەك زمان ئیمانت پێ دێنینو حەزدت ـ د ـ فەرمووی : حاشا ئێمە بە غەیری حەق حوکم بدەین ، حەق بۆ هەرکەسێ بو حوکم بۆ ئەو کەسە ئەدەین ، جا ئایەتەکە نازڵ بوو :

★ (وَاَنِ احْکُمْ بَیْنَهُمْ بِما اَنْزَلَ اللهُ وَلا تَتَّبِعْ اَهْواءَهُمْ) : ★
واتە ئیمە کیتابمان نازڵکردوە بۆ لای تۆ بە حەقو بەمە کە حوکم بدەی لەناویانا بەوەی کە خودا نازڵی کردوەو مەکەوەرە شوێنی ئارەزووی ئەوان . چونکی ئارەزوویان لەسەر خیلافی حەقە .

★ (واحْذَرْهُمْ اَنْ يَفْتِنوكَ عَنْ بَعْضِ ما اَنْزَلَ اللهُ اِلَيْكَ) ★

وە خۆت پەنا بدەو خۆت بپارێزە لەوانو لە فیتنەی ئەوان ، واتە لەوە کە دوورت بخەنەوەو هەڵتسووڕێنن لە ڕەفتارکردن بە بازێ لەوەی کە خودا نازڵی کردوە بۆ لای تۆ یانی لەو مەسئەلەدا کە ئەیانەوێ بە ئارەزووی ئەوان حوکمی تێدا بدەی •

★ (فَاِنْ تَوَلَّوْا فاعْلَمْ اَنَّما يُرِيدُ اللهُ اَنْ يُصِيبَهُم بِبَعْضِ ذُنوبِهِمْ) : ★

جا ئەگەر لایان دا لەو حوکمە شەرعیە کە تۆ بەیانت کردوەو کەوتنە دووی هەوای خۆیان ئەوە بە یەقین بزانە خودای تەعالا ئەیەوێ کە ئەو جوولەکانە بە بازێ لە گوناهەکانی خۆیان گێروە بکات ، لای کەمی گوناهی ئەم پشتهەڵکردنە لە حوکمی تۆ •(1)

★ (وَاِنَّ كَثيراً مِنَ النَّاسِ لَفاسِقُونَ) : (٤٩) ★

وە بە راستی زورمەی ئەم ئادەمیزادە لە فەرمانی خودا دەرچوون •

★ (اَفَحُكْمَ الجاهِلِيَّةِ يَبْغُونَ ؟) : ★

ئایا ئەمانە حوکمی زەمانی نەفامیو نادانیو حوکمی ئارەزووبازییان ئەوێ لە زەمانی پیرۆزی ئیسلاماو لەو خاوەنی دینە کە بۆ ئەوە هاتوە حەق دابەزرێنێ لە جیهانا ؟

★ (ومَنْ اَحْسَنُ مِنَ اللهِ حُكْماً لِقَوْمٍ يُوقِنونَ ؟) : (٥٠) ★

کێیە باشترو جوانترو راستتر بێ لە خوصووصی حوکمکردنەوە لە خودا بەرابەر بەو قەومەی کە باوەڕیان هەیە بە حەق •

---

(1) لام وایە کەلیمەی (بعض) لەم شوێنانەدا بۆ تەفخیمو تەکثیرە ، یانی (ان یصیبهم بکثیر من ذنوبهم) .

فەرموودەی خودا : (یا ایها الذین آمنوا لا تتخذوا ..)

عەبیدەی عەوفی ئەڵێ : عوبادەی کوڕی صامیت هات بۆ خزمەتی پێغەمبەر ـ د ـ عەرزی کرد : یا ڕەسوولەڵڵا گەلێ دۆست و ئاشنام هەن لە یەهوود بە ژمارە زۆرن و ئامادەی یارمەتین ، بەڵام من لە دۆستی ئەوان لائەدەم بۆ دۆستی خوداو پێغەمبەری خودا • وە عەبدوڵڵای کوڕی ئوبەی وتی : من پیاوێکم لە مسیبەتی دنیا زۆر ئەترسم و قەت ناتوانم لە دۆستی یەهوود دەسبەردار بیم ! جا حەزرەت فەرمووی : ئەی ئەبو حەباب هەر دۆستێتی و هەر یارمەتیەك کە لە یەهوودەوە دەست ئەکەوێ بۆ عوبادەی کوڕی صامیت ئەوەیش هەر بۆ تۆ بێ نەك بۆ ئەو • عەبدوڵڵایش وتی : قەبوولم کرد . جا ئەم ئایەتە نازڵ بوو ، فەرموی :

★(یا اَیُّهـا الّذِینَ آمَنُـوا لا تَتَّخِذُوا الیَهـودَ والنَّصاری اَوْلِیاءَ) : ★

ئەی کەسانێ کە ئیماتان هەیە بە دینی ئیسلام ! یەهوودو نەصارا مەگرن بە دۆستی خۆتان !

★ (بَعْضُهُمْ اَوْلِیاءُ بَعْضٍ) : ★

بازێ لەوانە دۆستی بازێکیانن و دۆستی ئێوە نین •

★ (ومَنْ یتَوَلَّهُمْ مِنْکُمْ فَاِنَّهُ مِنْهُمْ) : ★

وە هەرکەسێ لە ئێوە ئەوانە بکا بە دۆست ئەوە لەوانەو بە زاڵم و ستەمکار ئەناسرێ و خودا یارمەتی ناداو ڕێگەی ناکەوێ لە شتی خێر •

★ (اِنَّ اللهَ لا یَهْدِی الْقَوْمَ الظّالِمِینَ) : (٥١) ★

بە ڕاستی خودا هیدایەتی کۆمەڵی زاڵمان نادا •

★ (فَتَری الّذِینَ فِی قُلوبِهِمْ مَرَضٌ یُسارِعونَ فِیهِمْ) : ★

تەماشا ئەکەی ئەو کەسانە کە لە دڵیانا نەخۆشی نیفاق هەیە پەلەپەڵ ئەکەن بۆ چوونە ناویان و دۆستی کردن لە گەڵیانا •

★(يقُولونَ : نَخْشى اَنْ تُصِيبَنا دائِرَةٌ) : ★

ئەڵێن : لە بەر ئەوە ئەمانە ئەکەین بە دۆستی خۆمان ترسمان هەیە کە کارەساتی نابار بێت بە سەرمانا با ئەو کۆمەڵەمان ببێ بۆ یارمەتی !

★ (فعَسى اللهُ اَنْ يَاْتِيَ بِالفَتْحِ اَوْ اَمْرٍ مِنْ عِنْدِهِ) : ★

ئومێد هەیە کە خودای تەعالا فەتحو نەصرەتێ بدا بە موسوڵمانان بەسەر کافرەکانا ، یاخود ئیشێکی تر لای خۆیەوە پێنێتە رووی کار بەم نەوعە ودزعێ رێ بکەوێ ببێ بە هۆی دەرچوونی یەهوود لەم ولاتە .

★ (فَيُصْبِحوا عَلى مَا اَسَرُّوا فِي اَنْفُسِهِم نادِمِينَ) : (٥٢) ★

جا ئەم کەسانە کە یەهوودیەکانیان ئەگرت بە دۆست بۆ یارمەتیدانیان لە سەر ئەو پیروباوەڕە کە لە دڵیانا بو پەشیمان ببنەوە .

★ (ويَقولُ الّذِينَ آمَنُوا : اَهؤُلاءِ الّذِينَ اقْسَمُوا بِاللهِ جَهْدَ اَيْمانِهِمْ اِنَّهُمْ لَمَعَكُمْ ؟) : ★

جا لەو کاتەدا کە خودا وەزعی دنیای گۆڕیو جوولەکەکان لێ کەوتنو منافقەکان نەیانتوانی یارمەتی جوولەکەکان بدەن بەڵکو خۆیشیان کەوتنە ترس و بیمی نەفس و ماڵو حاڵی خۆیانەوە .. موسوڵمانەکان ئەڵێن بە جوونەکەکان : ئایا ئەم منافقانە بوون کە سوێندی قورسیان ئەخوارد کە لەگەڵ ئێوەدانو هەمیشە یارمەتیتان ئەدەنو نایەڵن لە لایەنی موسوڵمانەکانەوە زیانتان پێ بگا وە ئەگەر جەنگتان لەگەڵدا بکرێ یارمەتیتان ئەدەین و نایەڵین بشکێن ؟ !

★ (حَبِطَتْ اَعْمالُهُمْ فَاَصْبَحوا خاسِرِينَ) : (٥٣) ★

جا خودا ئەفەرموێت : ئەو منافقانە کە ئامادە بوون بۆ یارمەتی جوولەکەکانو گەلێ هاتوچۆو فڕوفێڵیان کرد هەموو کردەوەکانیان بەزایە چوو سوودیان لێ ودرنەگرتو ئەنجامی ئەو منافقانە زیانکاری بوو •

★ (یا اَیُّها الَّذِینَ آمَنُوا مَنْ یَرْتَدَّ مِنْکُمْ عَنْ دِینِهِ فَسَوْفَ یَأْتِي اللهُ بِقَوْمٍ یُحِبُّهُمْ وَیُحِبُّونَهُ اَذِلَّةٍ علی المُؤْمِنِینَ اَعِزَّةٍ علی الکافِرِینَ) : ★

ئەی کەسانێ کە ئیمانتان هەیە بە دینی ئیسلام هەر کەسێ لە ئێوە وەرگەڕێتەوە لە دینەکەی کە دینی ئیسلامە بزانن دینی ئیسلام بە وەرگەڕانی ئەوانە ناڕەوتێو لە پاش ئەوان خودای تەعالا قەومێ دێنێ بۆ هەڵگرتنی دینی ئیسلام کە خودا ئەوانی خۆشئەوێو ئەوانیش خودایان خۆش ئەوێ • لە صیفاتی ئەو قەومە ئەمەیە کە : لەبەر میهرەبانیو ئارامی خۆیان کز ئەکەن لە لای موسوڵمانەکان لەبەر شکۆهی زاتی ، وە عەزیزو زاڵن بەسەر کافرەکانا •

★ (یُجاهِدونَ فِي سَبِیلِ اللهِ) : ★

وە جیهاد ئەکەنو ئەڕۆنە ناو جەنگی کافرانەوە بە بێ ئومێدی دەسکەوتێکی دنیایی ، بەڵکو تەنیا لە ڕێگەی ڕەزای خوداداو لەبەر بەرزکردنەوەی کەلیمەی (لا اله الا الله) •

★ (ولا یخافُونَ لَوْمَةَ لائِمٍ) : ★

وە لە کاتی دەوام لەسەر بەجێهێنانی ئەحکامی ئیسلامدا و لە کاتی ئەمر بە چاکەو نەهی لە خراپە بە نەوعێ بە ساغی جێبەجێیان ئەکەن کە سەرزەنشیان نایەتە سەر لە لایەنی کەسەوە هەتا لەوە بترسن ، وە یاخود واجبی خۆیان بەجێ دێنێو هەرکەس بە هەر شێوەیێ سەرزەنشیان بکات موبالاتی پێ ناکەنو لێی ناترسن •

(ذٰلِكَ فَضْلُ اللهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشاءُ) : ★

ئەم نەعتو وەسفی ئەوانە کە باسمان کرد لە فەضـــــلو گەورەیـــی خوداوەیە کە لەگەڵ ئەوانا کردوویەتی •

★ (واللهُ واسِعٌ عَلِيمٌ) : (٥٤) ★

خودای تەعالا واسیعو خاوەن دەستەلاتە لە فەضلو ڕەحمەتا زانایشـــە بەوانە کە ئەهلن بۆ ئەو فەضلە ئەیانداتێ •

ئەم ئایەتە بەرزە زۆر بەڕێزەو ئیخبار بەغەیبی تێدایەو لـــە واقیعـــا گەلێ عەرەب لە دین وەرگەڕانەوە کەچی زیانیان نەدا لە دینی ئیسلامو دیـن زیاتر بەرزدەبو ، وە لە ئاخری عەهدی حەزرەتا ـ د ـ سێ تائیفە لە دیـن وەرگەڕان ، یەکەم : فیرقـــەی (بنی مدلـــج)و گـــەورەی ئەمـــان (اسود عنسی)بو مەشهوور بو بە (ذی الحمار !) ئەمە لە یەمەنـــدا داوای پێغەمەرایەتی کرد بۆ خۆی‌و گەلێکی لە ولاتی یەمەن داگیرکرد • لە پاش ماوەیەک فەیرۆزی دەیلەمی لەو شەوەدا حەزرەت وەفاتی کرد کوشتی ، وە هەر لەو شەوەدا حەزرەت لە پێش وەفاتیا خەبەری بە ئەصحابەکان دا کـــە (اسود عنسی) ئیمشەو کوژرا ، وە موسولمانەکان زۆریان پێ خـۆشـــ بوو ئەم باسە لە ئاخری (ربیع الاول)دا گەیشت بە مەدینەی مونەووەرە •

دووهەم : (بنو حنیفة) کۆمەڵی موسەیلەمەی کەذذاب ، ئەمیش داوای پێغەمەرێتی کردو نامەی نووسی بۆ حەزرەت ـ د ـ : (من مسیلمة رسول الله الی محمد رسول الله • اما بعد فان الارض نصفها لی ونصفها لك • فاجاب رسول الله (ص) : من محمد رسول الله الی مسیلمة الکذاب ! اما بعد : فان الارض لله یورثها من یشاء من عباده والعاقبة للمتقین) •

جا پاش وەفاتی حەزرەت ـ د ـ ئەبوبەکری صدیق بە کـۆمەڵێکـــی زۆر لە موسولمانانەوە جەنگی لەگەڵدا کردو (وەحشی)ئـــەوەی کـــە (حمزه)ی مامی پێغەمەری لە ئوحودا شەهید کرد رۆیشـــت (مســـیلمه)ی کێشتو شافەیان بڕایەوە •

سێهەم : بەنی ئەسەد قەومی (طلیحة)ی کوڕی (خویلد) داوای نوبوەتی کردو حەزرەت ـ د ـ خالیدی کوڕی وەلیدی نارده سەری ، ئەویش لەپاش جەنگێ رای کرد بۆ شامو لەوێ گەڕایەوە بۆ ئیسلامیەتو بو بە موسوڵمانێکی باش •

وە لە زەمانی حەزرەتی ئەبوبەکرا ـ خ ـ حەوت قەبیلە یەکەم : قەبیلەی (فەزارە) قەومی (عیینەی کوڕی حصنی فزاری) • دووەەم : (غطفان) قەومی (قرەی سلمەی قشیری) • سێهەم : قەبیلەی (سلیم) قەومی (فجائەی کوڕی عبد یالیل) ، چوارەم : قەبیلەی (بنی یربوع) قەومی (مالیکی بنی نویرە) • پێنجەم : بازێ لە قەبیلەی (تەمیم) هۆزی (سجاح کچی منذر) کە داوای پێغەمەرێتی کردو شووی کرد بە (مسیلمە)ی (کذاب) • شەشەم : قەبیلەی (کندە) قەومی (اشعث کوڕی قیس) • حەوتەم : قەبیلەی (بەنی بەکری بەنی وائیل) لە (بحرین)دا کە قەومی (حطم)ی کوڕی زەید بوون ، خودا هەموو ئەمانەی لەسەر دەستی ئەبوبەکری صدیقدا لە ناوبرد •

وە لە عەهدی خەلافەتی عومەری کوڕی خەطابدا (غسان) قەومی (جبلەی کوڕی ایهم) بوون بە گاورو رۆیین بۆ شام •

فەرموودەی خودای تەعالا : (انما ولیکم الله ورسوله .. الآیة)

ریوایەتکراوە لە جابیری کوڕی عەبدوڵڵاوە ـ خ ـ کە جارێ عەبدوڵڵای کوڕی سەلام هات بۆ لای حەزرەت ـ د ـ عەرزی کرد : یا رەسوولەڵڵا کۆمەڵێ لە یەهوودی (بنی قریظة)و (بنی النضیر) تەرکیان کردووین و سوێندیان خواردوە کە لە گەڵمانا دانەنیشن و ئێمەیش ناتوانین بگەین بە ئەصحابەکانی تۆ لەبەر دووری جێگەیانو زۆر ئازاری دڵی خۆیان دەربڕی ئەم ئایەتە هاتە خوارەوەو خودا فەرمووی :

★ (اِنَّما ولِيُّكُمُ اللهُ ورسولُهُ والّذِينَ آمَنُوا) : ★

دۆستو هاوڕازو نیازی ئێوە هەر خودایەو پێغەمەری خودایەو ئـــەو کەسانەن کە ئیمانیان هێناوە بە دینی ئیسلام •

★ (الّذِينَ يُقِيمونَ الصّلوةَ ويُؤْتُونَ الزَّكوةَ وَهُـــمْ راكِعونَ) : (٥٥) ★

ئەو کەسانە کە بە ڕەسایی نوێژەکانیان بەجێ دێنن‌و زەکاتی مالـــی خۆیان ئەدەن بە داماوان ، وەلحاڵ ئەهلی خوشووع‌و خەوف‌و خەشیەتـــن لە نوێژەکانیانا • وە بازێ ئەڵێن : ئەم ئایەتە نازڵ بوە دەرحەق بە حەزرەتی عەلی کە لە ڕوکووعا بوە فەقیرێ داوای شتی لێ‌کردوە ئەویش ئەنگوسیلەی لە پەنجەی خۆی دەرهێناوەو داویە بە فەقیرەکە •

★ (ومَنْ يَتَوَلَّ اللهَ ورسولَهُ والّذينَ آمَنُوا) : ★

وە هەر کەسێ خوداو پێغەمەری خوداو موسوڵمانەکان بگرێ بـــە دۆست‌و خۆشەویست •

★ (فاِنَّ حِزْبَ اللهِ هُمُ الغالِبونَ) : (٥٦) ★

ئەوە ئەو کەسە غاڵب‌و سەربەرزە ، چونکی ئەو کەسە لە کۆمەڵـــی خودایەو کۆمەڵی خودا غاڵب‌و سەرکەوتوون •

فەرموودەی خودا : (يا ايها الذين آمنوا ...)

ئیبن‌و عەبباس ــ خ ــ فەرموویەتی : ڕەفاعەی کوڕی زەیدو سوەیدی کوڕی حارث ئیعلانی ئیسلامیەتیان کردو لە پاشا کەوتنە ناو نیفاقـــەوە ، کەچی لەگەڵ ئەمەدا موسوڵمانەکان دۆستییان لەگەڵ دەکـــردن جا خـــودا فەرمووی :

★ (یا ایُّها الَّذِینَ آمنوا لا تَتَّخِذُوا الَّذِین اتَّخذُوا دَینکُمْ هُزُواً ولَعِباً مِنْ الَّذِینَ اوتُوا الکتابَ مِنْ قَبْلِکُمْ والکُفَّارَ اوْلیاءَ) : ★

ئەی کەسانێ کە ئیمانتان هێناوە بە دینی ئیسلام مەگرن بە دۆستی خۆتان ئەو کەسانە کە دینی ئێوەیان کردوە بە جێگای گاڵتەو یاری لەوانە کە کیتابیان پێدراوە لە پێش ئێوەداو لە کافرەکانی تر ، چونکە ئەمانە نابن بە دۆستی ساغی ئێوە وە دۆستیی لەگەڵ ئەوانا بێ ئەنجامە •

★ (واتَّقُوا اللهَ اِنْ کُنْتُمْ مُؤمِنِینَ) : (٥٧) ★

وە لە خودا بترسن‌و خۆتان بپارێزن لە دۆستیی کافران ئەگەر بە راستی خۆتان بە خاوەن ئیمان ئەزانن •

★ (واِذا نادَیْتُمْ اِلی الصَّلوةِ اتَّخَذُوها هُزُواً ولَعِباً) : ★

وە کاتێ بانگ ئەدەن‌و موسوڵمانان بانگ ئەکەن بێن بۆ نوێژکردن ئەو نوێژە یا ئەو بانگدانی ئێوە ئەکەن بە گاڵتەو گەپ‌و بە شتێکی بێ سوودو بێ ئرخی دائەنێن •

★ (ذلِکَ بِاَنَّهُمْ قَوْمٌ لا یَعْقِلونَ) : (٥٨) ★

ئەم گاڵتەکردنیانە بە بانگ یا بە نوێژ لەبەر ئەوەیە ئەمانە قەومێکی بێ عەقڵ‌و نەفامن‌و ئاگاداری ئەنجامی ئەم بانگ‌و نوێژە نین ، نازانن‌و باوەڕیان نیە ئەم دینی ئیسلامە راستە ئەگینا ئادابی دین پێویستە کاتی دیاری بێ‌و کەسێ ئەهلی دینە ئاگادار بکرێ لەو کاتە ، چونکی گەلێ کەس بە هۆی کارو کردەوەوە کات فەرامۆش ئەکەن‌و پێویستیان هەیە بە ئاگادارکردن • وە ئایەتی (ومن احسن قولا ممن دعا الی الله) نازڵ بو • ئەگێڕنەوە : گاورێ بوو لە مەدینەدا هەر کاتێ بانگی ئەبیست‌و بانگدەرەکە ئەیوت : (اشهد ان محمدا رسول الله) ئەیوت : درۆزن

ئاگری نێ چێ ! جا رۆژێ لە رۆژان خزمەتکارەکەی ئاگری بردە مالـەوەو پزیسکێ لە ئاگرەکە کەوتەوە مالّو خانوەکەی ئاگری نێچو خۆیو ئەهـلی خانوەکەی سووتان •

★ (قُلْ : یا اَهْلَ الکِتابِ ! هلْ تَنْقِمُونَ مِنّا اِلاّ اَنْ آمَنّا بِاللهِ ومَا اُنْزِلَ اِلَیْنا ومَا اُنْزِلَ مِنْ قَبْلُ ؟ واَنّ اَکْثَرَکُمْ فاسِقونَ !) : (٥٩) ★

تۆ ئەی پێغەمەری خۆشەویست بڵێ : ئەی خاوەن کیتابەکان ! ئایـا ئێوە عەیب ئەگرن لە ئێمە ئیللا بەم عەییە کە ئێمـە ئیمانمـان هەیـە بە خوداو بەو کیتابە کە هاتوەتە خوارەوە بۆ لای ئێمە وەکو قورئان بێو ئەو کیتابەی کە نازڵکراوە لە پێش ئێمەدا وەکو ئینجیلو تەورات بن ، وەلحاڵ ئێوە زۆرمەتان فاسقنو لە رێگەی راست دەرچوون •

فەرموودەی خودا : (قل هل انبئکم بشر من ذلك مثوبة عند الله .. الآیة)

ئیبنو عەبباس ـ خ ـ ئەفەرموێت : کۆمەڵێ یەهوود هاتن بۆ لای پێغەمەر ـ د ـ و پرسیاریان لێکرد کە : تۆ ئیمانت بە کێ لە پێغەمـەران هەیە ؟ ئەویش فەرمووی : ئیمانم هەیە بە خوداو بەو کیتابە کە هاتوەتـە خوار بۆ لای ئێسەو بۆ لای ئیبراهیمو ئیسماعیل هەتا گەیشتە (ونحن لـه مسلمون) جا کاتێ کە حەزرەت باسی نوبووەتی عیسای کرد جوولەکەکان ئینکاری نوبووەتیان کردو وتیان : وەڵاهی نازانین کەس ببێ وەکو ئێوە بێ بەخت لە دنیاو قیامەتاو نازانین بە دینێ کە خراپتر بێ لە دینی ئێوە ! جا ئەم ئایەتە نازڵ بوو :

★ (قُلْ : هَلْ اُنَبِّئُکُمْ بِشَرٍّ مِنْ ذلِکَ مَثوبَةً عِنْدَ اللهِ ؟ : مَنْ لَعَنَهُ اللهُ وغَضِبَ عَلَیْهِ وجَعَلَ مِنْهُمُ القِرَدَةَ والخَنازِیرَ وعَبَدَ الطّاغوتَ) : ★

تۆ : ئەی پێغەمبەری خۆشەویست : بڵێ بەو جوولەکانە : ئایا مـــن خەبەرتان پێبدەم بە کەسێ کە خراپتر بێ لەو کەسەی ئێوە بە خراپـــی ئەزانن لە خوصووصی جەزای لای خوداوە ؟ : ئەوە ئەو کەسەیە کە خودا لەعنەتی لێ کردوەو غەزەبی لێ گرتوە . وە کەسانێ کە خوا بازێکیانی مەسخ کردەوەو کردنی بـــە بەراز وەکو ئەوانە کە لە مەسئەلەی (مائدە)کەی عیسادا کوفریان کرد ، وە یاخود ئەو یەهوودە نافەرمانانە کە جوانەکانیان مەسخ کراوەو بـــوون بـــە مەیموونو پیرەکانیان کران بە بەرازو کەسێکی وا کە عیبادەتی کرد بـــۆ شەیتانو گوێڕەکەی پەرست وە یاخود کاهینە نامەردەکانی پەرست .

★ (اولئِکَ شَرٌّ مَکاناً واَضَلُّ عَنْ سواءِ السَّبیلِ) : (٦٠) ★

ئەوانە کە خودای تەعالا لەعنەتی لێکـــردوون زۆر خراپتـــرن لـــە موسوڵمانەکانو زۆرتر دوورکەوتوونەوە لە ڕێگەی ڕاستو گومڕاتـــرن لە خوصووصی ڕێگاوە .

★ (واِذا جاؤُکُمْ قالُوا : آمَنَّا) : ★

ئەو جوولەکانە لە کاتێکا دێنە بۆ لای تۆ ئەڵێن ئیمانمـــان هێنا بـــە خوداو پێغەمبەری خودا .

★ (وقَدْ دَخَلُوا بِالْکُفْرِ وهُمْ قَدْ خَرَجوا بِهِ) : ★

وەئحاڵ ئەو جوولەکانە بە کوفرەوە داخڵی حوزووری تـــۆبـــوونو هەر بەو جۆرەیش بە کوفرەوە دەرچوون .

★ (واللهُ اَعْلَمُ بِما کانُوا یَکْتُمونَ) (٦١) ★

وە خودای تەعالا عالمترو زاناترە بەو کردەوە نابارانەو بەو وتـــارە ناهەمواڵانە کە ئەوان ئەیانکەن .

★ (وتَرى كَثِيراً مِنْهُمْ يُسارِعونَ في الاِثْمِ والعُدْوانِ) : ★

وە گەلێ کەس لەو جوولەکانە یا لەو منافقانە ئەبینی کە پەلە ئەکەن لە خواردنی مالّی حەرامدا بە بێ ترس‌و پەلەپەل ئەکەن لە ستەمکردنا •

★ (واَكْلِهِمُ السُّحْتَ) : ★

وە پەلە ئەکەن لە بەرتیل‌خواردنا کە زۆر حەرامە •

★ (لبِئْسَ ما كانُوا يَعْمَلونَ) : (٦٢) ★

بە تەئکید بزانن کە زۆر خراپ‌و ناپارە ئەو کردەوانە کە ئەوان ئەیکەن • یا پەلەپەل ئەکەن لە گوناهکردن‌و دوژمنایەتی ئەوانەدا کە لەسەر حەق‌و راستی ئەڕۆن‌و لە خواردنی مالّێ کە حەرام بێ وە ئەم خووەو ئەم کردەوە ناپارە زۆر ناهەموارە •

★ (لولا يَنْهيهُمُ الرَّبّانِيّونَ والاحبارُ عن قَوْلِهِمُ الاِثْمَ واَكْلِهِمُ السُّحْتَ) ★ :

ئەوە بۆچی پیاوە خوداناسەکانیان ـ بە داوای خۆیان ـ وە پیاوە زاناکانیان مەنعی ئەو یەهوودانە ناکەن لە وتاری ناشیرین‌و موخالیف بۆ ئایین‌و لە خواردنی ریشوەو بەرتیل ؟

★ (لبِئْسَ ما كانُوا يَصْنَعونَ) : (٦٣) ★

زۆر خراپە ئەم یاسایە کە بە دیقەت دایانمەزراندوە بۆ خۆیان کە وەها زاق‌زاق ئەڕوانن بەو کردەوە ناپارانەو ئەو رەفتارە ناهەموارانە کە لەبەر چاویانا ئەکرێ‌و بە قەطعی وەکو کەڕو لاڵ بێدەنگ داکەوتوون •

★ (وقالَتِ اليَهُودُ : يَدُ اللهِ مَغْلولَةٌ) : ★

جوولەکە بێ شوعوورەکان ئەڵێن : دەستی خودا زنجیرکراوەو مەنعکراوە لە مالّ سەرفکردن بۆیە ئەوەندە مالّ سەرف ناکا کە هەموو کەس دەوڵەمەند ببێ •

★ (غُلَّتْ اَیْدِیهِمْ ولُعِنُوا بِما قالُوا) : ★

یا خوا دەستی ئەو جوولەکانە زنجیر بکرێ و دوور بخرێنەوە لە رەحمەتی خودا لەسەر ئەم قسە قورسە بێ مەعنایانە •

★ (بَلْ یَداهُ مَبْسُوطَتانِ) : ★

بەڵکو هەردو دەستی خودا کراونەتەوە •

★ (یُنْفِقُ کَیْفَ یَشاءُ) :★

وە سەرفی دارایی و پایەو مایە ئەکا هەرچۆنێ خواستی هەبێ ، بەڵام خودا لەسەر حیکمەتی خۆی یاسایەکی داناوە بۆ گیانلەبەر بە تایبەتی بۆ ئادەمیزاد کە بریتیە لە یاسای فێربوون بە عیلم و صەنعەت و تێکۆشین بۆ وەرگرتنی دەسکەوتی باش ، جا هەرکەس یا هەر کۆمەڵێ لەسەر ئەم یاسا رۆیشتن بە رێگەدا غالبا سوودی زۆری لێ وەرئەگرن • ئەمە لە ناحیەیەکەوە لە لایەکی تریشەوە خودا خۆی عالەمی دروستکردوەو ئەفرادی گیانلەبەرەکانیشی دروستکردوەو ئەزانێ حاڵیان چۆنەو چی مونسبە بە حاڵیان وە ئەم تەمیزە لە سەر ئەو حیکمەتەیەو غەیری خودا کەس ئەوە نازانێ • (بناء علیه) حەقی قسەکردنیان نیەو هەرچی بڵێن زیادو بێ سوودەو زیانی هەیە بۆ خۆیان •

★(ولَیَزِیدَنَّ کثیراً مِنْهُمْ ما اُنْزِلَ اِلَیْکَ مِنْ ربِّکَ طُغْیاناً وکُفْراً) ★

وە ئەم قەومی یەهوودە ئەوەندە حەسوودو نامەردن حەسوودی ئەبەن بە بەش و بارەی هەموو کەسێ و زیاد ئەکا بۆ گەلێ لەوان و بۆ زۆربەی ئەوان ئەم ئایاتە کە لە لایەنی خوداوە دێنەخوارەوە بۆ سەر تۆ زیاد ئەکا بۆیان طوغیان و کوفرو لادان لە ئەمری خودا •

★ (وَاَلْقَيْنا بَيْنَهُمُ الْعَداوَةَ والبَغْضاءَ اِلى يَوْمِ القِيامَةِ) : ★

وە دوژمنایەتیمان خستوەتە ناو بەینی ئەم کۆمەڵی بەنی ئیسرائیلەوە بازیکیان لەگەڵ بازیکیان بە دڵ ڕیڵناکەون هەتا ڕۆژی قیامەت • وە بازێ فەرموویانە مەعنای ئەم ئایەتە ئەمەیە کە ئێمە عەداوەتمان خستوەتە ناوبەینی گاورو جوولەکەو ئەم دوو کۆمەڵە عەداوەتیان لە ناوا ئەبێ تا قیامەت • وە ئەم فەرموودە زۆر موافیقی واقیعە ، چونکسی جیدالو دوژمنایەتی لە بەینی نەصارای ئەوروپاو جوولەکەی ئەو ولاتەدا بە ئاشکرا دیارە •

★ (كُلَّما اَوْقَدوا ناراً لِلْحَرْبِ اَطْفَأَها اللهُ) : ★

جا لەم فەومە بێ ئەخلاقە مەترسن بە تووڵی زەمان هەر کاتێ ئاگرێکیان بۆ حەرب هەڵگیرساندبێ خودای تەعالا کووژاندوویەتیەوە •

★ (ويَسْعَوْنَ في الاَرْضِ فساداً) ★

لەگەڵ ئەوەیشا هەمیشە سەعی ئەکەن بۆ ئەوە کە فەساد بەرپا بکەن لە عەرزا ، وە بە تایبەتی لە عەرزێکدا کە پەیڕەوانی حەزرەتی محەمەد ــ د ــ بێ •

★ (واللهُ لا يُحِبُّ المُفْسِدِينَ) : (٦٤) ★

ئەوەیش بزانن کە خودای تەعالا ئەوانی خۆش ناوێ ، چونکی ئەوان فاسیدن‌و ئیفسادیش ئەکەن‌و خودای تەعالا موفسیدی خۆش ناوێ •

★ (ولَوْ اَنَّ اَهْلَ الكِتابِ آمَنوا واتَّقَوْا لَكَفَّرْنا عَنْهُمْ سَيِّآتِهِمْ ولاَدْخَلْناهُمْ جَنّاتِ النَّعِيمِ) (٦٥) ★

وانە : ئەگەر ئەهلی کیتاب ئیمانیان بهێنایە بە ئایینی ئیسلام‌و خۆیان بپارازتابێ لە گوناهە ئەوە ئێمە بە کەرەمی خۆمان گوناهە گەورەکانیانمان دائەشاردو داخلی بەهەشتمان ئەکردن کە ماوای ڕەزامەندی ئێمەی تیایە •

★ (ولَوْ اَنَّهُمْ اقامُوا التَوْرِيةَ والاِنْجِيلَ وما اُنْزِلَ اِلَيْهِمْ مِنْ رَبِّهِمْ) : ★

ئەگەر لە شەرتێکدا ئەم ئەهلی کیتابە ئیمانیان بهێنایە بە حەقیقەتی ئیسلامو ئیحتیرامی تەورات‌و ئینجیلیان راست بگرتایەو ئیحتیرامی ئەم فورئانەیان بگرتایە کە وەکو هاتوەتە خوارۆ بۆ سەر محەمەدو ـ د ـ پەیرەوەکانی بۆ ئەوانیش هاتوە •

★ (لاَكَلُوا مِنْ فَوْقِهِمْ ومِنْ تَحْتِ اَرْجُلِهِمْ) : ★

ئەوەندە خودا جەزای ئەدانەوە کە لە واریداتی ئاسمان‌و بەرەکانی عەرزی سوودیان وەرئەگرت‌و ئەیانخوارد •

★ (مِنْهُمْ اُمَّةٌ مُقْتَصِدَةٌ) : ★

لەم ئەهلی کیتابەیە کۆمەڵێ کە موقتەصیدو میانەکارن‌و بە عەدالەت‌و راستی ئەرۆن بە رێدا •

★ (وكَثِيرٌ مِنْهُمْ ساءَ ما يَعْمَلونَ) : (٦٦)

و زۆریشیان خراپە ئەو کردەوەیە کە ئەوان ئەیکەن ، واتە بەشی زۆریان بەدخوو خراپەکارن •

لێرەدا چەن باسێ هەیە :

یەکەم : ئەو واتە کە دەستی خودا زنجیرکراوە بازێ لە موفەسیرەکان فەرموویانە واتەی (فەنحاصی کورِی عازوراء) بووە وەختی خۆی دەوڵەمەند بوو وە گەلێ هاومالی دەوڵەمەندیشی بوو لە جوولەکەکان چونکی بە هەموو نەوعێ دەستیان ئەرۆیشت لە تیجارەت‌و ئاڵو وێرا لە

ناو عەرەبەکانا ، پاش ئەوە کە حەزرەت ـ د ـ هاتە مەدینەی مونەوەرەو دینی ئیسلام دەستی کرد بە بلاوەبوونو وەزعی ژیان گۆڕراو خەڵکی چاویان کرایەوە مەیدانی ئەو تیجارەتە پێشوە بۆ جوولەکەکان نەماو دارایی و مالیان کەم بوەوە ، جا فەنحاص بە شێوەی عەنادو تەشائوم بە هاتنی دینی ئیسلامو تووڕە بوون لە خودای تەعالا ئەو قسە ناباڕە بێ مەعنایە بەدەما هات‌و لەبەر ئەوە کە کابرا لە ناو جوولەکەکانا ناوو نیشانێکی هەبوو قسەکە نیسبەت درا لە هەموویان •

وە بازێ لە موفەسسیرەکان فەرموویانە : کە حەزرەت ـ د ـ هاتە مەدینەی مونەووەرەو جارجار داوای یارمەتی لە جوولەکەکان ئەکرد بۆ ئەوە کە (دیە) خوێنی کوژراوی هەڵە بدرێ هەروا داوای ئەکرد لە خەڵك کە یارمەتی فەقیرو بێ نەواکان بدەن‌و ئەمەی بە (قرض الحسنه) دائەنا گوایە ئەمە قەرزدانە بە خودا •• جوولەکەکان ئەمەیان ئەکرد بە هەل : بۆچی خودا داماوەو بێ ماڵە هەتا یەکێ قەرزی پێ بدا ؟ وە بازێ بە بێ شەرمی ئەیانوت : نەخەیر دەستی لە زنجیرایە ناتوانێ دەریان بێنێ‌و مال دەربکا بیدا بە فەقیرو هەژارەکان ! وە بەم جۆرە واتە بێشەرمانە رایان‌ئەبواردو ئیتر بیریان نەدەکردەوە لە مێژووی ئومەتی خۆیان کە چەن دەوری فەقیری‌و داماوییان بەسەرا هاتوەو خودایش هەر عەینی خودایەو بیریان نەدەکردەوە کە خودا دنیای لەسەر یاسای ئەسباب داناوە وە هەرکەس مەیدانی هاتوچۆو تیجارەتی نەبێ یاخود منداڵ‌و بێ سەرو پێ بێ ، یاخود غەریب‌و بێکەس تا ماوە پێویستی هەیە بە یارمەتی لە لایەنی ئادەمیزادە دامەزراوەکانەوە ئەم قسەیانە بە دەمدا ئەهات ، جا خودای تەعالا بە شیددەت لەعنەتی لێکردن‌و رەدی قسەکانی کردنەوە •

دووەم : بزانن کە لە قورئانی پیرۆزا گەلێ جار نیسبەتی (ید) دەست دراوە بۆ لای خودا ، جا بازێ جار بە تەعبیری (مفرد) وەکو (ید الله فوق ایدیهم) ، وە بازێ جار بە تەعبیری تەثنیە وەکو (بل یداه مبسوطتان)وە

بازێ جار بە تەعبیری جەمع وەکو (اولم یروا انا خلقنا لهم مما عملت ایدینا انعاما) •• وە (مجسمە) کان بە ئاشکرا نیسبەتی (ید)و جیسمیەت ئەدەن لە زاتی باری تەعالا •

وە عالمە بەرزەکان لەم باسەدا دوو بەشن : بەشێکیان ئەڵێن : ئەو یەدە کە نیسبەت دراوە لە زاتی باری نابێو بە عەقڵ مەحاڵە عیبارەت بێ لەو جیسمە مەخصووصەو ئەو تەرکیبە مەعلوومە ، ئێمە ئیمانمان هەیە بەوە کە خاوەن (یەدە) بەڵام زانستی وەزعەکەی حەوالەی عیلمی خودا ئەکەین • نە ئەڵێین دەستی یە ، نە ئەڵێین وەکو دەستی ئێمەیە • بەڵکو بە ئەدەب (لا تعطیل ولا تشبیه) ئیمانمان بە یەد هەیە ئێتر حەوالەی خۆیەتی (لیس کمثله شیء)وە ئەمە پیروباوەڕی سەلەفی صالحە •

وە بەشی دووەمیان ئەڵێن : قورئان نازڵبوە بۆ ئیرشادی ئادەمیزادو باقی خاوەن تەکلیفەکان وە لە عورفو عادەتا زۆر وتار بەکار ئەبرێ هەمووی رێڵەو رەوانێو مەعنای زاهیریشیان مەقصوودە وەکو ئەڵێن : فلانە گەورە دەستی زۆر دریژە ، وە یا لە هەموو مەجلیسێکدا کە باسی بازە شتێڵ ئەکرێ یا خود چاوی فلان دوور بینە ••• هەروا بەم شێوە کەلیمەی (یەد) بەکاردێ بۆ مەعنایێ کە موناسب بێ • ئیستە ــ مەثەلا ــ لە قورئاندا دەست بەکار هاتوە بۆ ئەو عوضوە تایبەتیە وەکو (فاقطعوا ایدیهما) ، وە بۆ مەعنای نیعمەت وەکو ئەڵێن : (لفلان عندي يد أشكره عليها) ، وە بۆ مەعنای قوەتو هێز وەکو (اولی الایدي والابصار) ، وە بۆ موڵك وەکو ئەڵێیت : (هذا البستان في يد فلان ای في ملكه) ، وە بۆ مەعنای غایەتو ئیهتیمام بە شت وەکو ئەڵێیت : فلان کەس ئەو شتەی گرتوە بە دەستو دڵەوە ••• وە ئێمە لە هەر شوێنێکا کەلیمەی (یەد) بەکارهات ئەو مەعنایە لێ ئەگرین کە موناسبی ئەو شوێنە بێ خواە (یەد) موشتەرەك بێ لە بەینی ئەو مەعنایانەدا یا مەجاز بێ وە بە هەر حاڵ قەرینە لەسەر ئەو مەعنایە لە کاتی ئیستیعمالا هەیە ، ئەگەر یەکێ

تەماشای بکا وە لەسەر ئەو ئیعتیبارە ئەڕۆین • وە ئەگەر کەسێ بڵێ : (یەد) هەر مەعنایەکی بێ (تەثنیە) هەڵناگرێ کەوابێ هۆی تەثنیەکردنەوە لە غەیری عوضوی مەخصووصدا نیە •

ئەڵێین : یەکەم موعارەضەی ئەم قسەیە ئەکەین بەوە ئەگەر (یەد) عوضوی تایبەتی بێ هۆی جەمعکردنەوەی نیە دەی بۆ ئەفەرموێت : (وخلقنا لهم مما عملت ایدینا) بە تەعبیری جەمع ؟ وە عەلاوەی ئەمە ئەڵێین : هۆی تەثنیەکردنەوەی یەد تەماشاکردنی قووەتی سەلبو ئیجابە وەکو (ئیمانە) بە هێزە (ئیهانە)یش بە هێزە ، کەوابوو تەثنیەکردنەوەی (یەد) بە مەعنای قووەت ـ مەثەلا ـ مەعقوولو راستە •

هەروەها هەر کەلیمەیێ لەم بابەتە بەکارهاتبێ لە قورئانی پیرۆزا کە ظاهیرەن بۆ خودا دەست نەدا ئەم باسانەی تێدایە ، وە ئێمە کە لە ئەهلی تەئویلین وەها تەئویلیان ئەکەین وە موسوڵمانان ئیرشاد ئەکەین (والحمد لله علی ذلك) •

سێیەم : ئەم چەن ئایەتە پیرۆزە بە ئاشکرا دەڵاڵەت ئەکەن لەسەر ئەوە کە قەومی جوولەکە گەلێ مادیو عادی بوون ، وە لە وتاری ناشیرینو کرداری نابار دەسبەردار نەبوون،وە قەومێکی خاوەن ڕەزیلەی لە حەڵك زیاتر بوونو عەداوەتو ڕقەبەریو کینەکاری لە ناویانا زۆر بوە ، چ بیسبەت بە موسوڵمانانو چ نیسبەت بە خۆیان بازێکیان لەگەڵ بازێکیانا ، وە یەهوود لەگەڵ نەصارادا • وە هەمیشە مەشغووڵی پەلەپەڵکردن بوون لە مەیدانی قسەی ناهەمواروو خواردنی حەرامو کردەوەی ناوانباریدا ، وە گەلێ موشاغەبەچیو شەڕەنگێزو ئاشووباوی بوون لەگەڵ ڕەهبەراناو لەگەڵ هاومانی خۆیانا ، وە لەگەڵ دراوسێیانا ، وە ئەمانە وەکو (سەرەتان) وەها فیتنەیان ڕیشەدارو بەردەوامو ئێشگەیێنە بە ئادەمیزادو بە تایبەتی بە موسوڵمانان • وە لەگەڵ ئەمەدا کە هەمیشە شەڕەنگێز بوون لە دنیادا قەت کاریان تەواو نابێو هیچیان بە هیچ نابێ ، وە

له ئه‌نجاما مه‌قهوورو سه‌رکز دائه‌که‌ون ، وه ئه‌م نفووزو ده‌سه‌لآته ئیسته هه‌یانه ده‌سه‌لآتی خۆیان نیه‌و به هۆی بێگانه‌کانه‌وه‌یه که له‌به‌ر سوودی خۆیان ئه‌م به‌رده‌یان داناوه له‌سه‌ر دڵو سینه‌ی موسوڵمانانو له‌سه‌ر (بیت المقدس) دانیشتوونو به وێنه‌ی گورگی برسی ئه‌ڕوانن بۆ نیلو فوراتو بۆ مه‌دینه‌ی مونه‌وه‌ره • وه به قه‌طعی بزانن به هێزی ئایه‌تی (وان عدتم عدنا) که شه‌رت هاته‌جێ جه‌زاکه‌ی حازره‌و خودای ته‌عالا له‌سه‌ر وه‌عده‌ی خۆی ئه‌گه‌ڕێته‌وه بۆ سه‌ریانو سه‌ریان پێ شۆڕ ئه‌کاته‌وه (انشاء الله) •

فه‌رموده‌ی خودا : (یا ایها الرسول بلغ ما انزل الیك)

موسلیم ریوایه‌ت ئه‌کا له جابیری کوڕی عه‌بدوڵڵاوه ئه‌فه‌رموێت : غه‌زامان کرد له‌گه‌ڵ حه‌زره‌تا ـ د ـ غه‌زایێ له جانیبی وڵاتی نه‌جده‌وه حه‌زره‌تمان پێ گه‌یشت له شیوێکدا که داری (عضا)ی زۆر بوو ، جا حه‌زره‌ت دابه‌زی ئیسراحه‌تی کرد له ژێر داربێکداو شمشێره‌که‌ی هه‌ڵاوه‌ست به لقێ له‌و داره‌داو خه‌ڵك بڵاوه‌یان کرد هه‌ر که‌سێ بۆ سێبه‌ری دارێ •

جابیر ئه‌ڵێت : پاش ئه‌وه حه‌زره‌ت هات بۆ لامان فه‌رمووی : پیاوێ هات بۆ سه‌رم‌و من له‌و کاته‌دا نوستبووم‌و شمشێره‌که‌می هه‌ڵگرت‌و به سه‌رمه‌وه راوه‌ستا ، به خۆم نه‌زانی هه‌تا شمشێره‌که‌می به رووتی گرت‌و بانگی لێ‌کردم : کێ رزگات ئه‌کا له ده‌ستی من ؟

منیش وتم : (الله) • دووباره وتی : کێ له ده‌ستم رزگارت ئه‌کات ؟!

من وتم : (الله) • فه‌رمووی : له پاش ئه‌مه شمشێره‌که‌ی کرده‌وه به کێلانه‌که‌یا کابرایش ئه‌وه‌تانێ له لامان دانیشتوه •

له ریوایه‌تێ ترا له غه‌یری موسلیمدا ئه‌ڵێ : له کاتێکا ئه‌و وتی : کێ رزگارت ئه‌کا له ده‌ستی من منیش وتم (الله) ، کابرا شمشێره‌که‌ی له

دەست داکەوتو من هەڵسگرت • ئەمجار من وتم : کێ تۆ نەجات ئـــەدا لە دەستی من ؟ ئەویش وتی : عەفوی خۆت . جا حەزرەت عەفوی کرد جا ڕۆیشتەوە بۆ ناو عەشرەتەکەی خۆی پێی وتن :

من لە لای (خیر الناس)ەوە هاتووم بۆ لاتان • ئەڵێن کابرا موسوڵمان بو لەگەڵ قەومەکەیا •

وە قازی (عیاض) لە کتێبی (شفا)دا ئەڵێت : ئـــەو شەخســـە ناوی (غورث) بوو وە حەزرەت عەفوی کرد •

وە موسلیم ڕیوایەتی کردوە لە عائیشەوە ــ خ ــ فـــەرموویەتـــی : شەوێ پێغەمبەر ــ د ــ نەدەنوست فەرمووی : خۆزگا پیاوێکی صاڵح لـــە ئەصحابەکانم ئیشەو حەراسەتی بکردمایە • ئەونەمانە زانـــی تەقـــەی چەکمان بیست ! حەزرەت فەرمووی : کێیە ؟ ئەویش وتی : سەعدی کوڕی ئەبی وەقاص • حەزرەت فەرمووی : بۆچی هاتـــی بۆ ئێـــرە ؟ وتـــی : لە خۆمەوە ترسێ کەوتە دڵمەوە لە خوصووصی حەزرەتەوە وا هاتووم بـۆ ئەوە حەراسەتی بکەم ، جا حەزرت ــ د ــ دۆعای بۆ کرد •

وە لە غەیری صەحیحی موسلیمدا ڕیوایەتی کردوە ئەڵێ : لەو کاتەدا کە ئێمە لەو شەوەدا قسەمان ئەکرد دەنگی چەکم بیست ، جا حەزرەت ــ د ــ فەرمووی : کێیە ؟ وتیان : سەعدی کوڕی ئەبی وەقاصو حوذەیفەی کوڕی یەمان ، هاتووین بۆ ئەوە حەراسەتی تۆ بگرین ، پاش ئەوە حەزرەت ــد ــ نوست بە نەوعێ دەنگی سینەمان ئەبیست • وە ئەم ئایەتە نازڵ بوو ، جا حەزرەت سەری لە قوبەکەی خۆی هێنا دەرەوە وە فەرمووی : ئـــەی مەخلووق بڕۆنەوە لاچن • بە ڕاستی خودا پارازتوومـــیو موحتاجـــی حەرەس نیم !

جا خودای تەعالا فەرموویەتی :

★ (یا اَیُّها الرَّسولُ بَلِّغْ ما اُنْزِلَ اِلَیْكَ مِنْ رَبِّكَ) : ★

ئەی پێغەمبەری خۆشەویست هەرچی نازڵکراوە لە لایەنی منەوە بۆ

تۆو تۆیش ئەبێ تەبلیغی بکەی هەمووی تەبلیغ بکە بەوانە کە موکەللەفن •

★ (وَاِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسالَتَهُ) : ★

وە ئەگەر ئەمە نەکەی ئەوە بزانە کە تۆ ریسالەتی خودات نەگەیاندوە بە خەڵك •

★ (وَاللهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ) : ★

وە خودای تەعالا تۆ ئەپارێزێ لە زیانی ئادەمیزاد •

★ (اِنَّ اللهَ لا يَهْدِي القَوْمَ الْكافِرِينَ) : (٦٧) ★

بە ڕاستی خودای تەعالا کۆمەڵی کافران هیدایەت نادا •

وە پێویستە بزانن ئەم ئایەتە نەصە لەوەدا کە هەر حوکمێ لە ئەحکامو ئادابی ئیعتیقادیو عەمەلی کە خودا ناردوونی بۆ پێغەمەر ـ د ـ پێغەمەر بە تەواویو ڕەسایی گەیاندوونیو قەت حوکمێکی لە ئەحکام نەشاردوەتەوە لەم ئومسەتە . وە هیچکەس ئیختیصاصی نەبوە بە حوکمێکەوە بەم مەعنا کە ئەو حوکمە هەر بۆ ئەو بووبێو بۆ کەس نەبووبێ ؛ چونکە لە صیفاتی واجبەی حەزرەتە (صیدق) و (فەطانەت) و (ئەمانەت) واتە ڕاستی لە وتاراو زیرەکیو هۆشیاری لە کردارا وە ئەمینی لە گەیاندنی ئەحکامدا •

فەرموودەی خودا : (قل یا اهل الکتاب)

ئیبنو ئەبی حاتەمو ئیبنو جەریر ڕیوایەت ئەکەن لە ئیبنو عەبباسەوە ـ خ ـ ئەڵێت : ڕافیعی کوڕی حاریثەو سەلامی کوڕی حورەیلەو مالیکی کوڕی صەیف هاتن بۆ خزمەتی حەزرەت ـ د ـ عەرزیان کرد : ئەوە نیە کە تۆ باوەڕت وایە وای لەسەر دینی ئیبراهیمو باوەڕت هەیە بەو کتێبە نە لای ئێمەیەو شایەتی ئەدەی بەوە کە حەقەو لە لایەنی خوداوە هاتوە ؟ فەرمووی : بەڵێ باوەڕم وایە • وتیان : ئەی بۆچی ئێمە باش نین لە لای ئێوە ؟ فەرمووی : لە بەر ئەوە بازێ ئایاتی تەوراتتان شاردەوە لە

خەڵك‌و ئینكاری ئەكەن ، ئەوەتانێ كە نیشانەی راستی‌و حەقانیەتی دینی ئیسلامی تیایەو ئێوە باوەڕی پێ ناكەن •

جا ئەم ئایەتە نازڵ بوو خودا فەرمووی :

★ (قُلْ : یا اَهْلَ الكِتابِ لَسْتُمْ على شَیْءٍ حتَّى تُقِیموا التَّوریةَ والاِنْجِیلَ ومَا اُنْزِلَ اَلَیْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ) : ★

تۆ ئەی پێغەمەری خۆشەویست بڵێ بەو یەهوودانەو بەو نەصرانیانە : ئێوە لەسەر هیچ دینێكی حەق نین هەتا بە ساغی تەورات‌و ئینجیل راست نەكەنەودو دەریان نەبڕن‌و ئیعلانی ئەوە نەكەن كە وا لە تەورات‌و ئینجیلدا لە خوصووصی دینی ئیسلامەوە ، ئەوەیە لە تەوراتا ئەڵێت : نووری كەرەمی خودا لە كێوەكانی (فاران)دا دەرئەكەوێ‌و دنیا رووناك ئەكاتەوە ؟ وە مەبەس كێوی حیجازە ، وە باسی نیشانەی رەفیقەكانی حەزرەتی محەمەد ـ د ـ لە سیفری (شعیا)دا كراوە وە ئێوە ئەمانە ئەشارنەوە ! وە لە ئینجیلدا عیسا ـ د ـ موژدەی داوە بە هاتنی حەزرەتی محەد ـ د ـ وە ئێوە موبالات ناكەن‌و ونیان ئەكەن •

★ ولَیَزِیدَنَّ كَثِیراً مِنْهُمْ مَا اُنْزِلَ اِلَیْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغیاناً وكُفْراً) : ★

وە بە راستی ئەو ئایاتە كە بەوانە ئەكرێن بۆ سەر تۆ لە لایەنی خودای تەعالاوە هەر طوغیان‌و كوفرو زیادەڕەوی لە گومڕاهیدا زیاد ئەكا بۆ زورمەی ئەو یەهوودو نەصارایە •

★ (فَلا تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْكافِرِینَ) (٦٨) ★

ئیتر غەم مەخۆ لەسەر لادانی ئەو كۆمەڵە كافرە بەدبەختانە •

★ (اِنَّ الَّذِینَ آمَنوا والَّذِینَ هادُوا والصَّابِئُونَ والنَّصارى ـ مَنْ آمَنَ بِاللهِ والْیَوْمِ الآخِرِ وعَمِلَ صالِحاً ـ فَلا خَوْفٌ عَلَیْهِمْ ولا هُمْ یَحْزَنُونَ) : (٦٩) ★

بە راستی ئەو کەسانە کە هاتوون ئیمانیان هێناوە بە تۆ ئـــەوانـە رزگار بوون لە شەقاوەت و چوونەتە ناو کۆمەڵـی خـــاوەن ســـەعادەت و بەختیارانەوە و لە قیامەتا ترسیان لە مانەوەی ئاگری دۆزەخ نیە و دڵگرانی و زویرییان نیە بۆ شتێ لە دەستیان دەرچووبێ ؛ وە ئەو کەسانەیش کـــە مەنسووبی یەهوودین و ئەو کەسانەیشی کە بە صائیبە مەشهوورن و ئەوانەیش بە نەصارا ناسراون هەرکەس لەمانە ئیمانی بە خودای تاق و تەنیا ببێ و بـە وێنەی جوولەکەکان عوزەیر بە کوڕی خودا حسێب نەکەن و بە وێنـــەی صابیئە پێشوەکان نیسبەتی تەئثیر لە ئەستێرە نـــەدەن و ، بـــە وێنـــەی گاوەرەکان عیسا و مەریەم بە خودا دانەنێن ؛ وە ئیمان و باوەڕیان ببـــێ بـە ڕۆژی ئاخیرەت بە ڕووی راستی نەک وێنەی جوولەکەکان کـە ئەڵێـــن : بەهەشت هەر بۆ جوولەکە ئەبێ ! وە نەک وێنەی صابیئەو نەصارا کـــە ئەڵێن : بەهەشت هەر بۆ ئەوان ئەبێ ! وە کردەوەی باش بێ ؛ وە ئـــەو ڕەفتارانە کە دینی ئیسلام بەخراپی ئەزانێ تەرکی بکەن و ئەو ڕەفتارانـــە کە بە باشی ئەزانێ بیکەن • یانی بێن داخڵی یاسای دینی ئیسلام ببن ئەوە ئەوانیش وەکو باقی موسوڵمانەکان نە ترسیان هەیە لە مانەوەی ئەبـــەدی لە دۆزەخاو نە زویر ئەبن لەوەی کە نە دەستیان دەرچوە ؛ چونکە دنیـــای ڕابوردوو لە لای پایەی بەرزی قیامەتا لەوانە نیە غەمی بۆ بخورێ •

★ (لَقَدْ اَخَذْنا مِيثاقَ بَني اِسْرائِيلَ) : ★

بە راستی عەهدو پەیمانمان لە بەنی ئیسرائیل وەرگرت لەسەر دەوامی پیرو باوەڕی ڕاستو پەیڕەوی پێغەمەرەکان •

★ (وَاَرْسَلْنَا اِلَيْهِمْ رُسُلاً) : ★

وە چەند ڕەهبەریشمان ڕەوانە کرد بۆ لایان بۆ ئەوە کە ئیرشادیـان یکەن بۆ دین و پێویستی دین ، کەچی ئەو بەدبەختانە پەیمانەکەیان شکاندو عەهدیان فەرامۆش کرد •

★ (كُلَّما جاءَهُمْ رسولٌ بِما لا تَهْوى اَنْفُسُهُمْ فَرِيقاً كَذَّبُوا وفَرِيقاً يَقْتُلُونَ) : (٧٠) ★

کەچی هەر کاتێ پێغەمەرێ ئەهات بۆ لایان لەگەڵ ئادایێکی وەها کە نەفسیان پێی خۆش نەبوایە ئەو چارەڕەشانە تاقمێکیان لە پێغەمەرەکان بەدرۆ ئەخستەوەو باوەڕیان پی نەدەکردنو تاقمێکیشیان ئەکوشتن •

★ (وحَسِبُوا اَلاَّ تَكُونَ فِتْنَةٌ) : ★

وە گومانیان وابو کە لە جەزای ئەو بێباوەڕی بە ڕەهبەرانەو کوشتنی ئەو پێغەمەرانە لە لایەنی خوداوە هیچ جەزاو جەفاو دەردو بەڵایێ ئابێ بۆیان •

★ (فَعَمُوا وصَمُّوا) : ★

جا کوێر بوون لە تەماشاکردنی کارەساتی جیهانو ڕووداوی عیبرەتی زەمانو کەڕ بوون لە بیستنی ئامۆژگاری ڕەهبەرەکان •

★ (ثُمَّ تابَ اللهُ عَلَيْهِمْ) : ★

لە پاشان تەوبەیان کرد لەو گوناحە کە کردوویانەو خودایش تەوبەی لێ قەبوڵ کردن •

★ (ثُمَّ عَمُوا وصَمُّوا كَثِيرٌ مِنْهُمْ) : ★

لە پاشان هەم وەکو جاری پێشوو زۆریان کوێرو کەڕ بوونەوە لە تەماشاکردنی هۆی عیبرەتگرتنو لە بیستنی ئامۆژگاری هەروا ئەم سەرکێشیە لە ناویانا کۆنەو نوێ کەوتەوە هەتا ئەم چەرخەیش کە حاڵو کردەوەیان وا لە پێش، چاوتا •

★ (واللهُ بَصِيرٌ بِما يَعْمَلُونَ) : (٧١) ★

وە خودای تەعالا بینایەو چاوی وا لەو کردەوانەوە کە ئەوان ئەیکەن • ئەمە کە باسمان کرد بۆت وەزعی جوولەکەکان بوو وە وەزعی گاورەکانیش ئەمەیە کە باسی ئەکەین •

★ (لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا اِنَّ اللهَ هُوَ المَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ) : ★

بە راستی کافر بوون بە خوداو لە ریزی کافرانا نووسران ئەو کەسانە کە وتیان بە راستی زاتی خودا هەر عەینی عیسای کوڕی مەریەمەو خوداو عیسا بوون بە یەك زات وەکو تاقمی (یعقوبیە) لە گاورەکان کە بیروباوەڕیان لەسەر (اتحاد)ەو ئەڵێن زاتی خوداو عیسا یەك زاتن •

★ (وقالَ المَسِيحُ : يا بَنِي اِسرَائِيلَ اعْبدوا اللهَ رَبِّي وَ رَبَّكُمْ) : ★

لەگەڵ ئەوەیشدا عیسای کوڕی مەریەم ئامۆژگاری باشی کردنو کەنیسەی حەقی نیشاندانو فەرمووی : ئەی بەنی ئیسرائیل عیبادەت بکەن بۆ زاتی خودا کە پەروەردگاری منەو پەروەردگاری ئێوەیەو هاوڕێو شەریك بۆ خودا قەرار مەدەن •

★ (اِنَّهُ مَنْ يُشْرِكْ بِاللهِ فَقَدْ حَرَّمَ اللهُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ ومَأْويهُ النَّارُ) : ★

وە تەهدیدی کردنو فەرمووی : بە راستی هەرکەسێ شەریك و هاوڕێ بۆ خودا قەرار بدا ئەوە بە راستی خودا بەهەشتی حەرام کردوە لە سەری و مومکین نیە بڕواتە ناویەوەو جێگەو ماوای ئەو کەسە ئاگری دۆزەخە •

★ (ومَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ اَنْصَارٍ) : (٧٢) ★

وە بۆ ئەوانە کە لە ستەمکارانن یارمەتیدەر نیە لە کاتی هاتنی سزای خودادا • •

★ (لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا اِنَّ اللهَ ثَالِثُ ثَلثَةٍ) : ★

جا هەر وەکو ئەو گاورانە کە وتیان خودا بوە بە عیساو ئەو دوو زاتە بوون بە یەکێ ، هەروا کافر بوە ئەو کەسەیش کە وتی عیسا خودایەکەو

مەریەمیش خودایەکە ، وە خودایش سێهەمی ئەو سێ کەسەیە ، واتە خودا بوە بە سێ عونصورو سێ ئەصڵ ؛ یەکێکیان عیسایەو ، یەکێکیان مەریەمەو ، یەکێکیان خودایە ، وە ئەم بیرو باوەڕە شەڕەیش بیروباوەڕی دوو تاقمی ترە کە (ملکانیە)و (نسطوریە)ن لە گاورەکان •

★ (ومَا مِنْ اِلهٍ اِلاّ اِلٰه" واحِد") ★

وە نیە لە عالەمی وجوودا تاقە خوایە نەبێ کە هەر ئەو (واجب الوجود)ە بوونی بە حەق پێویستە ، هەیەو قەدیمەو باقیەو پێویستی بە کەس نیەو وێنەی نیەو زیندوو زاناو تەواناو خاوەن خواستەو بیسەرو بیناو گۆیایە ، وە هەر بۆ ئەوە عیبادەتو بەندەگیو هەر ئەوە کە پەروەردگاری هەرچی هەیە لە عالەما •

وە ئەو گاورانە کە ئەم بیروباوەڕە ناڕەوایانە دەرئەبڕن بە هەڵەدا چوون ؛ چونکی زاتی خودا مادەی نیە هەتا بازێکی لێ جیابێتەوەو ببێ بە کەسێکی تر ، وە زاتی خودا هەمیشە بوەو ئەمێنێ هەتا هەتایە ، بەڵام ئەم عالەمی ئادەمیزادە هەمووی بەرباد ئەبێو شتی دەوامدار لەگەڵ بێ دەوامە نابن بە یەک ، وە زاتی خودا موحتاج نیە بە هیچ کەسو بە هیچ شتێ بەڵام ئەم ئادەمیزادە بە گەلێ شت موحتاجەو کەسێ کە بێنیاز بێ لەگەڵ کەسێک کە نیازمەند بێ نابن بە یەک • وە ئەگەر لە بەر موعجیزاتەکەی بەهەڵەدا چوون ئەبێ بزانن موعجیزات لە تەئثیراتی خودایەو بۆ هەر کەسێ لە پێغەمەران نەوعە موعجیزەیەکی خەلق کردوە ؛ وە ئەو موعجیزاتە لە خۆیانەوە نینو لە فەیضی زاتی خوداوەندو جیلوەی کەرەمی خوداو رژاندنی رەحمەت عامە بۆ هەموو خۆشەویستانی خودا لە ئەنبیاو ئەولیا •

★ (وانْ لَمْ يَنْتَهُوا عَمَّا يَقُولونَ) : ★

ئەگەر ئەو گاورانە دەسبەردار نەبن لەو قسانە کە ئەیڵێن •

★ (لَيَمَسَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ) : (٧٣) ★

بە ڕاستی ئەدا لەو کەسانە کە کوفری خودا ئەکەنو پیروباوەڕی ناباڕ دەڕئەبڕن لە ناو ئەوانا عەزابێکی ناهەموار •

★ (افَلا يَتُوبونَ اِلَى اللهِ ويَسْتَغفِرونَه ؟ واللهُ غَفورٌ رَحِيمٌ) (٧٤) ★

ئایا پاش ئەم هەموو کارەساتە بەدبەختیە ناگەڕێنەوە بۆ لای خوداو داوای عەفوو چاوپۆشی لێ بکەن ؟ وە خودای تەعالا غەفوورو چاوپۆشو میهرەبانە لەگەڵ ئینسانا •

★ (ما المَسيحُ ابْنُ مَرْيَمَ اِلاّ رَسولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ واُمُّهُ صِدّيقَةٌ) : ★

عیسای مەشهوور بە مەسیح کوڕی مەریەمی عەزراء هیچ نیە ئیللا پێغەمبەرێکی وەهایە کە لە عالەمەوە دیارە . مەعنای پێغەمبەر چیەو بە ڕاستی لە پێش ئەوا چەن پێغەمبەر ڕابوردوون کە نەسەبو حەسەبیان دیارە ، وە دایکی حەزرەتی عیسا کە مەریەمی عەزرایە یەکێکە لەو ژنە عابیدە ڕاستانە کە باوەڕیان هەبوە بە پێغەمبەرانو بە عالەمی غەیب •

★ (كانا يَأْكُلانِ الطَّعامَ) : ★

جانی عیساو دایکی وابوە کە بە یاسای عادەتی ژیاوەنو خواردەمەنیان ئەخوارد •

★ (اُنْظُرْ كَيْفَ نُبَيِّنُ لَهُمُ الآياتِ) : ★

جا تەفەککور بکە ئەی خۆشەویست بە چ شێوەیێ ئایاتو نیشانەی بەندەیی عیساو مەریەم بەیان ئەکەم بۆیانو تێیان ئەگەیەنم ئەم کوڕو دایکە پێویستیان بوو بە خواردەمەنیو بە بێ خواردەمەنی نەئەژیانو هەرکەسێ

موحتاجی خواردەمەنی بێ بۆ خودایی ناشێ ، هەروا کە موحتاجن بـــە خواردەمەنیو موحتاجن بە قەضای حاجەتو موحتاج بە خۆشۆرین • ••

★ (ثُمَّ انْظُرْ اَنّى يُؤْفَكُونَ ؟) (٧٥) ★

پاش ئەوە بڕوانە چلۆن ئەمانە دوور ئەخرێنەوە لە بیستنی قســـەی راست ؟

★ (قُلْ : اَتَعْبُدونَ مِنْ دُونِ اللهِ ما لاَ يَمْلِكُ لَكُمْ ضَرّاً ولاَ نَفْعاً ؟) ★ :

ئۆ ـ ئەی پێغەمەری خۆشەویست ـ بڵێ بەو نەصرانیانە : ئایا ئێوە شوعوورتان ئەوە قەبوڵ ئەکا کە عیبادەت بکەن بۆ غەیری خودای تەعالا بۆ ئەوانەی نە مالیکی زیانو نە خاوەنی سوودن بۆ ئێوە ؟ واتـــە ئـــەو کەسانە کە ئێوە ئەیانپەرستن لەسەر ئەساسی یەکیەتی لەگەڵ خودادا ، وە یا لەسەر ئەساسی جیاوازی لە خودا کەسێکن خۆیان لـــە نەبـــوونـــەوە دروستکراونو پێویستیان هەیە بەوەی کە ئادەمی موحتاجە پێـــیو لـــە واقیعدا (متصرف)و مالیك نین لە جیهانا بۆ سوودو زیان بۆ هیچ کەسێ وە شتی وا هەرگیز شیاوی ئەوە نیە پەرستیاری بکرێ •

★ (واللهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ) : (٧٦) ★

وە خودای تەعالا هەر ئەو بیسەرە بۆ هەموو دەنگێو زانایە بە هەموو شتێ بە هەموو رەنگێو ئاگای لە نیازی ئێوە هەیەو جەزاتان ئەداتـــەوە بەوەی لایەق بێ •

★ (قُلْ : يا اَهْلَ الْكِتابِ لا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ غَيْرَ الْحَقِّ) ★

ئۆ ئەی خۆشەویست بڵێ بەو گاورانە : ئەی خـــاوەن کیتابـــەکان زیادەڕەوی مەکەن لە دینەکەتانا بە ناحەق هەتا ببێ بە ئیفراطو دامەپەڕن بۆ

لای خوارەوەیشی تا ببێ بە تەفریط ، وە مەڵێن بە حەزرەتی عیسا خودایە یاخود تێکەڵە لەگەڵ خودادا • (تعالی الله عن ذلك !) وە تەنزیلی پایەیشی مەکەنو بە کەمتر لە پایەی ڕەهبەری ڕاست تەماشای مەکەن •

★ (ولا تَتَّبِعُوا اَهْواءَ قَوْمٍ قَدْ ضَلُّوا مِنْ قَبْلُ واَضَلُّوا كَثِيراً) : ★

وە مەکەونە شوێن ئەهواو ئارەزووی قەومێکی پێشووی وا کە گومڕا بوون لەمەوپێش و خەڵکێکی زۆریشیان گومڕا کرد •

★ ((وضَلُّوا عَنْ سَواءِ السَّبِيلِ) : (٧٧) ★

وە ئیستە لە زەمانی دەرکەوتنی ئیسلامیشدا لەگەڵ ئەم نوورە بەرزەدا ڕێگەی ڕاستیان وڵکردووەو ئیمانیان نەهێنا پێت •

★ (لُعِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ بَنِي اِسْرائِيلَ عَلى لِسانِ داوُدَ وعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ) : ★

واتە : لەعنەت کراوە لەوانەی کە کافر بوون لە بەنی ئیسرائیلەکان جا ئەوانەیان کە بێئەمری خودایان کرد نە مەسئەلەی حورمەتی ڕۆژی شەممەدا کران بە مەیموونو ئەوانەیشیان کە بێئەمرییان کردو کوفریان دەربڕی لە کاتی نوزوولی مائیدەکەی حەزرەتی عیسادا گۆڕران بە بەراز •

★ (ذٰلِكَ بِما عَصَوْا) : ★

ئەمەیان لەبەر ئەوە بەسەرا هات کە عیصیانیان کرد •

★ (وكانُوا يَعْتَدُونَ) : (٧٨) ★

وە حاڵیشیان وابوو تەجاوزیان ئەکرد بەسەر شەرعی خودادا •

★ (كانُوا لا يَتَناهَوْنَ عَنْ مُنْكَرٍ فَعَلُوهُ) : ★

حاڵیان وەها بوو کە لە ناوی خۆیانا بازێکیان نەهێو مەنعی بازێکیان بەدەکرد لەو گوناهانە کە ئەکران‌و موجامەلەیان ئەکرد لەگەڵ خاوەن تاوانەکانا •

★ (لَبِئْسَ مَا كانُوا يَفْعَلونَ) : (٧٩) ★

وەڵاهی زۆر خراپ بوو ئەوەی کە ئەوان ئەیانکرد •

بزانن! لەم ئایەتە پیرۆزەوە دەرئەکەوێ کە هەر قەومێ لە کاتی دەرکەوتنی کردەوەی ناپارو پیروباوەڕی ناهەموارا بازێکیان تێدا نەبوو کە مەنعی ئەو خراپانە بکا ئەوە هەمووپان گیرۆدە ئەبن ؛ خاوەن تاوانەکان لەبەر تاوان وە بێ تاوانەکان لەبەر تاوانی بێ دەنگ بوون لە مەنعی ئەو خراپانە •

★ (تَرى كَثيراً مِنْهُمْ يَتَوَلَّوْنَ الَّذينَ كَفَرُوا) ★

تەماشا ئەکەی ئەبینی گەلێ کەس لە ئەهلی کیتاب دۆستی ئەکەن لەگەڵ کافرە موشریکەکاناو ئەیانکەن بە برادەر •

★ (لَبِئْسَ ما قَدَّمَتْ لَهُمْ اَنْفُسُهُمْ اَنْ سَخِطَ اللهُ عَلَيْهِمْ) : ★

زۆر شتێکی خراپە ئەوەی کە نەفسی ئەوان پێشی خست بۆ خۆیان کە ئەوەیش عیبارەتە لەوە کە خودا عاجز بوو لێیان‌و غەزەبی لێ گرتن •

★ (وفِي الْعَذابِ هُمْ خالِدونَ) : (٨٠) ★

وە لە قیامەتیشا ئەمێننەوە لە عەزابا هەتا هەتایە •

★ (ولو كانوا يؤمنون بالله والنبي وما انزل اليه ما اتخذوهم اولياء) : ★

ئەگەر ئەم ئەهلی کیتابە ئیمانیان بهێنایە بە خودای تەعالاو بە پێغەمەری خودا کە حەزرەتی محەمەدەو بەو کتێبە کە ڕەوانە کراوە بۆی

ئەو کافرانەیان نەئەکرد بە دۆستی خۆیانو بە چاوی دۆستی تەماشایان نەدەکردن •

★ (ولٰکنَّ کثیراً مِنْهُمْ فاسِقونَ) : (٨١) ★

بەڵام زۆر کەس لەو ئەهلی کیتابە لە حەق دەرچوونو موبالات بە دین ناکەن •

فەرموودەی خودا : (لتجدن اشد الناس ..)

ریوایەت کراوە کە جەعفەری کوڕی ئەبوطالیبو ڕەفیقەکانی لە حەبەشەوە هاتنەوە بۆ مەدینەی مونەوەوەرە نەگەن حەفتا پیاو کە هەموو بەرگی خوریان نەبەردا بوو شەحتو دوو کەسیان نە حەبەشە بوونو هەشتیان لە ئەهلی شام بوون ئەمانە : بوحەیرای راهیبو . ئیدریسو ، ئەشرەفو . ئەبرەهەو ، ئەمامەو . قەثمو . دورەیدو . ئەیسەن • جا حەزرەت ـ د ـ سوورەتی یاسینی خوێندەوە بەسەریانا هەتا ئاخر ، ئەوانیش کە قورئانەکەیان بیست گریانو وتیان : ماشەڵلا ئەم قورئانە زۆر لەو کیتابە ئەچێ کە نازڵ بو بۆ سەر عیسا ـ د ـ جا ئەم ئایەتە هاتە خوارەوە :

★ (لَتَجِدَنَّ اَشَدَّ النّاسِ عَداوَةً لِلَّذِینَ آمَنُوا الیَهودَ والّذِینَ اَشْرَکُوا) ★

ئەی پێغەمەری خۆشەویست ئەزانی کە بەهێزترینی ئادەمیزاد لە دوژمنایەتی موسوڵمانانا جوولەکەکانو کافرە موشریکەکانن •

★ (ولَتَجِدَنَّ اَقْرَبَهُمْ مَوَدَّةً لِلَّذینَ آمَنُوا الَّذینَ قالُوا اِنّا نَصاری) : ★

وە ئەزانی کە نزیکتریان لە جیهەتی دۆستیو مەحەبەتی موسوڵمانانەوە ئەو کەسانەن کە ئەڵێن ئێمە نەصارایین •

★ (ذٰلِكَ بِاَنَّ مِنْهُمْ قِسِّيسِينَ وَرُهْبَانًا وَاَنَّهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ) : (٨٢) ★

ئەمەیش لەبەر ئەوەیە کە لە ناو ئەو نەصارادا قەشەو روهبان هەیە کە ئەمانە خاوەن زانستو خاوەن ریاضەتو خاوەن تەمێو تەربیەی باشن‌و ئەمانە بە راستی مەعنای عیبادەتو عوبوودییەت ئەزانن‌و بەم هۆوە فیزو دەمار ناکەن بەسەر هەژارانا •

★ (وَاِذَا سَمِعُوا مَا اُنْزِلَ اِلَى الرَّسُولِ تَرَى اَعْيُنَهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ مِمَّا عَرَفُوا مِنَ الْحَقِّ) : ★

وە کاتێ ئەو قورئانە ئەبیسن کە نازڵکراوە بۆ لای پێغەمبەر وا هوژم دێنێتە سەر دڵیان دڵیان ئەکوڵێ بە گەرمای نووری قورئانی پیرۆزو ئەبینی کە چاوەکانیان ئاوڕێژان ئەکا لە فرمێسك ئەمەیش بە هۆی ئەوەوەیە کە زانیویانەو حاڵی بوون لە ئایەتەکان لەو حەق‌و حەقیقەتە کە پێغەمبەرەکانیان هێناویانە لە لای بارەگای خوداوە •

★ (يَقُولُونَ : رَبَّنَا آمَنَّا فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ) : (٨٣) ★

ئەڵێن : پەروەردگارا ئیمانمان هێنا بە تۆو بە رەهبەرانی تۆ دەی بنوسە لە دەفتەری ئەو کەسانە کە شەهادەتیان داوە بە حەق •

★ (وَمَا لَنَا لَا نُؤْمِنُ بِاللهِ وَمَا جَاءَنَا مِنَ الْحَقِّ ؟) ★

چیمان دەستئەکەوێ ئەگەر ئێمە ئیمان‌نەهێنین بە خوداو بەوەی کە پێمانگەیشتوە لە تەنهایی خوداو دووری ئەو لە تێکەڵی ئادەمیزاد ؟

★ (وَنَطْمَعُ اَنْ يُدْخِلَنَا رَبُّنَا مَعَ الْقَوْمِ الصَّالِحِينَ) : (٨٤) ★

وە ئێمە گەلێ هیوادارین‌و ئومێدمان هەیە کە خودا داخڵمان بکا بە رەزای خۆی لەگەڵ ئەو قەومەدا کە بۆ خودا ملیان راکێشاوە •

★ (فَاَثَابَهُمُ اللهُ بِمَا قَالُوا جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَذَلِكَ جَزَاءُ الْمُحْسِنِينَ) : (٨٥) ★

خودای تەعالایش ثەوابی پێدانو بارەمەندی کردن بە هۆی ئەو قسە جوانانە کە کردیانو بەو پارانەوە کە تەقدیمیان کرد ..

بە چەن بەهەشتێ کە لە ژێری دارەکانیانەوە جۆبار رەوان ئەبێو ئەمانەیش کە ئەڕۆنە ناوی بڕیاری ئەوەیان داوە لەو بەهەشتانەدا بمێننەوە هەتا هەتایە وە ئەم نەوعە جەزای خاوەن ئیحسانەکانو بیروباوەڕ چاکەکانو کردەوە باشەکانە .

★ (وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا اُولَئِكَ اَصْحَابُ الْجَحِيمِ) : (٨٦)

وە ئەو کەسانەیش کافربوونو بێباوەڕییان دەربڕیوە بەرابەر بە دینی ئیسلام ئەوانەیش هەمیشە وان لە دۆزەخاو هاوڕێی ئاگری دۆزەخن .

فەرموودەی خودا : (یا ایها الذین آمنوا لا تحرموا طیبات ... الأیة)

موفەسسیرەکان ئەڵێن : رۆژێ حەزرەت ـ د ـ وەعزی کرد بۆ ئەصحابەکانو باسی قیامەتی بۆ کردنو خەڵکەکەیش دڵیان نەرم بوو گریان ، جا دە کەس لە ئەصحابەکان لە ماڵی عوثمانی کوڕی مەظعووندا گردەوە بوون کە ئەمانە بوون : ئەبوبەکری صدیق ، عەلی کوڕی ئەبو طالیب ، عەبدوڵلای کوڕی مەسعوود ، عەبدوڵلای کوڕی عومەر ، ئەبو زەڕی غەفاری ، سالمی ئازادکراوی ئەبو حوزەیفە ، میقدادی کوڕی ئەسوەد ، سەلمانی فارسی ، مەعقەلی کوڕی موخسەر . بڕیاریان دا کە : لە رۆژدا بەڕۆژو بن و لە شەودا شەونوێژ بکەنو لەسەر فەرش نەنوونو گۆشتو چەوری نەخۆنو دەس بکەن بە عیبادەت لەسەر کەژو کێوداو بە وێنەی راهیبەکان مەشغووڵی عیبادەت بن ، جا ئەم قسە گەیشت بە پێغەمبەر ـ د ـ

ئەویش ئەمانەی گردکردەوەو فەرمووی : خەبەردار بووم کە ئێوە فکرێکی واتان کردوە ؟ ئەوانیش وتیان : بەڵێ یا ڕەسوولەڵلاّ ، بەڵام ئێمە قەصدمان هەر لەسەر خێر بوە • جا حەزرەت فەرمووی : من ئەمرم پێ نەکراوە بەم شێوە ، بە راستی هەیە بۆ نەفس حەقێ لەسەر ئێوە ؛ بەڕۆژوو بن و ڕۆژوو بشکێنن و ، نوێژ بکەن و بنوون ••• من وا ئەبێ نوێژ ئەکەم و ئەنووم و بەڕۆژوو ئەبم و بەڕۆژوو نابم و گۆشت و چەوری ئەخۆم ••• وە هەرکەسێ لابدا لە یاسای سوننەت و ڕەفتاری من ئەوە لە من نیە !

جا تەشریفی ڕۆییشت بۆ ناو قەرەباڵغێ و خوطبەی بۆ خوێندن و فەرمووی : بۆچی بازێ کەس ژنیان حەرام کردوە لە خۆیان و خواردەمەنی باش ناخۆن و بێنخۆشی نادەن لە خۆیان و نانوون و ئارەزووی حەلاّلیان حەرام کردوە لەسەر خۆیان ! ئەی مەخلووق ئاگادار بن ! من فەرمانم نەداوە بە ئێوە کە ببن بە قەشەو راهیب • بزانن لە دینی مندا گۆشت نەخواردن و نەچوونە لای ژن و مانەوە لە گۆشەی عیبادەتخانەدا نیە • بزانن دنیاگەردی بۆ ئومەتی من هەر ڕۆژوو گرتنەو ، راهیێتی جیهادە • ئەی موسوڵمانان عیبادەتی خودا بکەن و شەریکی بۆ قەرار مەدەن و حەج بکەن و عومرە بکەن و نوێژەکانتان بکەن و ڕۆژوەکانتان بگرن و زەکاتی ماڵتان بدەن • بزانن ئەو ئومەتی سابیقە بە هۆی ئەوەوە هەلاکەتی بەسەردا هات کە زەحمەتی زۆریان دامەزران لەسەر خۆیان خودایش ئازاری دان ، جا خودای تەعالا ئەم ئایەتەی نارد خوارەوە ، جا عەرزیان کرد : ئەی چی بکەین لەو سوێندانە کە خواردوومانە لەسەر تەرکی ئارەزووی نەفس ؟ جا ئایەتی (لا یؤاخذکم الله باللغو)هاتە خوارەوە •

★ (یا اَیُّها الّذینَ آمَنُوا لا تُحَرِّموا طَیِّباتِ مَا احَلَّ اللهُ لَکُمْ) : ★

ئەی کەسانێ کە ئیماتتان هێناوە بە دین لەسەر خۆتان حەرام مەکەن ئەو شتە دڵگیرە جوانانە کە خودا بۆی حەلاّڵ کردوون لە : خواردەمەنی و ،

پۆشاکۆ ، لە نوستنۆ ئاسایشۆ ، گەڕانۆ ، ژیان لەگەڵ ژنەکانتانا بە یاسای شەرعی خودا .

★ (وَلا تَعْتَدُوا) : ★

بەڵام لامەدەن لە ئەندازە لەم حەڵاڵانە هەتا بکەونە ناو حەرام ، مەئەلا ئەوەندە بخۆن نەخۆش بکەون ، یا ئەوەندە رابوێرن تووشی عیللەتۆ دەردی خراپ بین .

★ (اِنَّ اللهَ لا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ) : (٨٧) ★

خودای تەعالا ئەو کەسانەی خۆش ناوێ کە لە سنوور تەجاوزیان کردوە .

★ (وَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللهُ حَلالاً طَيِّباً) : ★

وە بخۆن لەوەی کە خودا کردوویەتی بە رزقی ئێوە خواردەمەنی حەڵاڵی خۆش .

★ (وَاتَّقُوا اللهَ الَّذِي اَنْتُمْ بِهِ مُؤْمِنُونَ) : (٨٨) ★

وە خۆتان بپارێزن لە عیقابی ئەو خوایە کە ئێوە ئیمانتان هەیە پێی .

★ (لا يُؤاخِذُكُمُ اللهُ بِاللَّغْوِ فِي اَيْمانِكُمْ) : ★

لەناو سوێندەکانیشتانا خودا عیقابتان ناکا بەوەی کە بە بێ مەبەست بەدەمتانا هاتوە .

★ (وَلكِنْ يُؤاخِذُكُمْ بِما عَقَّدْتُمُ الاَيْمانَ) : ★

بەڵام مۆناخەزەتان ئەکا بەوەی بە دڵ داتانمەزراندوە لە سوێندەکاتتان .

★ (فَكَفّارَتُهُ اِطْعامُ عَشَرَةِ مَساكِينَ مِنْ اَوْسَطِ ما تُطْعِمُونَ اَهْلِيكُمْ اَوْ كِسْوَتُهُمْ اَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ) : ★

واتە : کەفارەتی ئەو سوێندە دامەزراوە کاتێ کە شکاندتان ئـــەوەیە خواردەمەنی دە میسکین بدەن لە میانەی ئەو خواردەمەنیە کە ئەیـــدەن بە ژنو منداڵی خۆتان ، یا بەرگو پۆشاکی دە میسکین بدەن لە میانـــەی ئەو بەرگو پۆشاکە کە ئەیکەن بۆ ژنو منداڵی خۆتان وە یاخود عەبدێ ئازاد بکەن •

★ (فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيامُ ثَلٰثَةِ اَيّامٍ) : ★

جا ئەگەر یەکێ لەو سوێندکەوتوانە ئەوانەی دەس‌نەکـــەوت ئـــەوە پێویستە رۆژووی سێ رۆژ بگرێ بە نیەتی کەفارەتی سوێندی کەوتوو •

★ (ذٰلِكَ كَفَّارَةُ اَيْمانِكُمْ اِذا حَلَفْتُمْ) : ★

ئەوەی بەیانمان کرد کەفارەتی سوێندی کەوتووی ئێوەیە لە پاشـــن سوێندخواردن •

★ (واحْفَظُوا اَيْمانَكُمْ) : ★

وە سوێندی خۆتان موحافەظە بکەن ، یانی سوێند مەخۆن بـــۆ هەموو شتێکی بە قیمەتو بێ قیمەت • یاخود کە سوێندتان خوارد لەسەر شتێ سوێندەکەتان مەشکێنن مەگەر بۆ ناچارییەك •

★ (كَذٰلِـــكَ يُبَيِّـــنُ اللهُ لَكُـــمْ آياتِـــهِ لَعَلَّكُـــمْ تَشْكُرُونَ) : (٨٩) ★

ئاوا خودای تەعالا بەیان ئەکا بۆ ئێوە ئایاتی ئەحکامی شەرعو دینی خۆی ، رجایە ئێوە سوپاسی نیعمەتی خوێندنـەوەی ئایاتو فێربوونـــی ئایاتو رەفتارکردن بە ئایات بکەن •

فەرموودەی خودا : (يا ايها الذين آمنوا انما الخمر والميسر .. الآية)

ریوایەتکراوە لە ئەبو مەیسەرەوە لە عومەری کوڕی خەطابەوە ـخ ـ کە پارایەوە لە خوداو فەرمووی : (اللهم بين لنا في الخمـــر بيانا شافيـــا) جا ئەو ئایەتەی سوورەتی بەقەرە نازڵ بوو کە ئەفەرموێت : (يسألونـــك

عن الخمر والميسر) لەویا بانگکرا لە عومەرو ئـــەو ئایەتـــەی بەســـەرا خوێندرایەوە ، ئەمجارەیش عومەر وتی : (اللهم بين لنا بيانا شافيا في الخمر والميسر) جا هاتەخوارەوە (يا ايها الذين آمنوا لا تقربوا الصلوة وانتـــم سكارى) ئەمجارەیش فەرمووی : (اللهم بين لنا بيانا شـــافيا في الخمـــر والميسر) جا ئەم ئایەتی (يا ايها الذين آمنوا ...) وە هاتە خوارەوە •

وە ڕیوایەتکراوە لە سەعدی کوڕی ئەبی وەقاصەوە ـ خ ـ ئەڵێ : هاتم بەسەر تاقمێ لە موهاجیرێندا دانیشتبوون وتیان : وەرە با خواردەمەنیەکی شەرابت بدەینێ ، وە ئەمە لەپێش حەرامکردنی خەمرا بو ، ئەڵێ : منیش ڕۆیشتم بۆ ناویان تەماشام کرد گۆشتی برژاو حازرەو خواردەمەو لە پاشـــ ئەوە شەرابیشم خواردەوە وەکو ئەو ڕەفیقانە ، وە لە پاش ئەمـــە باســـی موهاجیرین و ئەنصارم کردو وتم : موهاجیرین باشترن لە ئـــەنصارو یەکێ لە ئەنصارەکان شەویلەی حەیوانە سەربڕاوەکەی دا بە لووتما بریـــداری کردو من هاتم لە لای حەزرەت شکاتم کرد جا ئەم ئایەتە نازڵ بوو •

★ (يا اَيُّها الَّذِينَ آمَنوا اِنَّما الْخَمْرُ والمَيْسِرُ والاَنْصابُ والاَزْلامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطانِ فَاجْتَنِبوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحونَ) (٩٠) ★

واتە : ئەی کەسانێ کە ئیماتتان هێناوە بە دینی ئیســـلام بزانـــن خواردنەوەی خەمر ـ مەشرووباتێ کە ئینسان سەرخۆش بکا ـ وە یاری کردن بە (مەیسیر) قومار بە هەر شێوەیەک بێ پاشـــ ئـــەوە کـــە مانـــی خەڵکخواردن بو بە یاریکردن بە بێ یاسای دینی ئیسلام • وە پەرستنی (ئەنصاب) کە بتەکانە ، وە بازێ ئەڵێـــن : یارییە بە نـــەردو تاوڵـــەو وێنەیان ••• وە بەکارهێنانی (ئەزلام) ئەمانە چەن کارێکن کە لە دیناو لـــە ڕەوتی ئادەمیزادی تەبیعەت ساغو بێ نەخۆشینا پیسن لەوانەن ئینســـانی

ژیر دووربکەوێتەوە لێیان • وە لەو کردەوانەن کە شەیتان ئەیانهاوێتە ناو دڵی ئینسانی هەوابازی کەم هۆشەوە بۆ ئەوە : یەکەم جار ئەو کەسانە بەدبەخت بکاو ، دووەم جار ئەوانیش بکا بە سوپای خۆی بۆ ئەوە کە ئینسانی تر گیرۆدە بکەن بەو دەردانەوە ، کەوابێ واجبە لێیان دووربکەونەوە نزیکی ئەو شوێنە مەکەونەوە کە دروست ئەکرێن تیایاو ئەو کەسانەیش کە ئەمانە بەکارئەهێنن چونکی ئادەمیزاد لە رەوشتی هاوڕێی خۆیەوە تووش ئەبێ ، ئومێد هەیە کە بەم پەندە رەفتار بکەن رزگار ببن ؛ چونکی دووری لە شەڕی ئەمانە ئینسان دوورئەخاتەوە لە گەلێ شەڕی بێ سامانو بێ ئامان•

★ (اِنَّما یُرِیدُ الشَّیْطانُ اَنْ یُوقِعَ بَیْنَکُمُ الْعَداوَةَ وَالْبَغْضاءَ فِي الخَمْرِ والمَیْسِرِ) : ★

شەیتان لە تەلبیساتی خۆیو لە ئیلقائاتی خۆی بۆ ئەم شتانە هەر ئەوەی ئەوێ کە دوژمنایەتیو رقو کینەکاری بخاتە ناو ئیوە لە کاتی بەکارهێنانی ئەمانەدا ، لەبەر ئەوە ئینسانێ کە هۆشی نەما قسەی نابار بە خەڵك ئەڵێتو کابرایش کە بیستی ئەجۆشێو کاتێ قومار لەسەر کەوتنو پارەوەرگرتنی بازێکیان بێ یارۆی کەوتووی پارەدۆڕێن لە حاڵی تەبیعی دەرئەچێو قسەی ناشیرین ئەڵێ ئیشی ناهەموار ئەکاو ئاشووب لە ناودا پەیدا ئەبێ •

وە لە باری دینیشەوە خۆ بێهۆشکردن وە یا خۆخەریککردن بە قومار ئینسان بێ مەجال ئەکا لە خواپەرستی بەڵکو دڵی رەش ئەکاتەوەو نووری ئیمانی یا کز ئەبێ یا نامێنێ وە لە زیکری خوداو عیبادەت دووری ئەکەوێتەوە وەکو خودا فەرموویەتی •

★ (ویَصُدَّکُمْ عَنْ ذِکْرِ اللهِ وعَنِ الصَّلوةِ) : ★

واتە شەرابخواردنەوەو قومارکردن مەنعتان ئەکا لە زیکری خوداو لە نوێژکردن •

★ (فَهَلْ اَنْتُمْ مُنْتَهُونَ ؟) : ★ (٩١)

جا ئایا ئێوە لە پاش ئەم بەیانە دەسبەردار ئەبن ؟ واجبە کە دەسبەردار بن •

★ (واَطِيعُوا اللهَ واَطِيعُوا الرَّسُولَ واحْذَرُوا) : ★

فەرمانبەری خوداو پێغەمبەر بکەنو خۆتان بپارێزن لە عەزابی دنیاو قیامەت •

★ (فَاِنْ تَوَلَّيْتُمْ فاعْلَمُوا اَنَّما عَلى رَسُولِنا البَلاغُ المُبِينُ) : ★ (٩٢)

جا ئەگەر ئێوە پشت هەلکەن لەم فەرمانانە بزانن کە پێغەمبەری ئێمە هەر گەیاندنی فەرموودەی خودای بە شێوەیەکی روونا‌ك لەسەرەو بەس ، ئیتر ئێوە کەیفی خۆتانە •

فەرموودەی خودا : (لیس علی الذین آمنوا ... الآیة)

ریوایەتکراوە کە ئیبنو عەبباس ـ خ ـو بەرائی کوڕی عازیبو ئەنەسی کوڕی مالیك ـ خ ـ فەرموویانە : کاتێ کە ئایەت نازڵ بوو بۆ حەرامکردنی شەراب کۆمەڵێ لە ئەصحابەکان فەرموویان : ئەبێ حاڵی ئەوانە چۆن بێ کە مردوونو لە وەختی خۆیا شەرابیان خواردوەو قوماریان کردوە ؟ جا خودای تەعالا ئەم ئایەتەی نارده خوارەوە :

★ (لَيْسَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وعَمِلُوا الصَّالِحاتِ جُناحٌ فِيما طَعِمُوا) : ★

واتە : گوناحو تاوان نیە لەسەر ئەو کەسانە کە ئیمانیان هێناوە بە یاسای دینی ئیسلامو کردەوەی باشیان کردوە •• لەو شەرابەدا کە خواردوویانەتەوەو لەو کردەوانەدا کە کردوویانن •

★ (إذا ما اتَّقَوْا وآمَنُوا وعَمِلُوا الصَّالِحاتِ) : ★

مادام ئیمرۆ لەسەر ئەو ئیمانە مابنو خۆیان بپارێزن لەو شتانە کە حەرامکراون لەسەریانو ئیستیمرار بکەن لەسەر کردەوەی چاکە لە بەینی خۆیانو نەفسی خۆیانا بەبێ ئەوەی کەس پێیان بزانێ •

★ (ثُمَّ اتَّقَوْا وآمَنوا) : ★

پاش ئەوە دەوام بکەن لەسەر تەقواو ئیمان لە بەینی خۆیانو خەڵکدا •

★ (ثُمَّ اتَّقَوْا واَحْسَنُوا) : ★

پاش ئەوەیش تەقوای خودا بکەنو کردەوەی چاکە بکەن لە بەینی خۆیانو خودادا • واتە ئیمانو تەقواو کردەوەی چاکە یەکەم پلە وا نە لای نەفسی خۆیا ، دووەم پلە وا لە بەینی خۆیو خەڵکدا ، سێیەم پلە لە بەینی خۆیانو خودای تەعالادایە وە بازێ فەرموویانە : تەقواو ئیمانی پلەی یەکەم بۆ ئەو زەمانە پێشوەیە کە شەراب حەرام نەکراوەو قومار باو بوە لە ناودا ، وە پلەی دووهەم بۆ زەمانی پاشترە کە ئەوانە حەرامکراون ، وە پلەی سێیەم بۆ دەوامو مانەوەیە لەسەر ئەو حاڵە باشە هەتا ئەمرێ •

★ (واللهُ يُحِبُّ المُحْسِنِينَ) : ★ (٩٣)

وە خودای تەعالا پیاوچاکانو چاکەکەرانی خۆش دەوێ •

فەرموودەی خودا : (يا ايها الذين آمنوا ليبلونكم الله .. الآية)

ئەم ئایەتە لە ساڵی حودەیبیەدا نازڵ بوو ئەصحابەکان لە ئیحرامبوونو حەیوانەکێوی نزیك ئەبوونەوە لێیان بە نەوعێ کە تیرو رمیان پێ ئەگەیشتو نەچیرکردنیان ئاسان بوو • جا خودای تەعالا فەرمووی :

★ (يا اَيُّها الَّذينَ آمَنوا لَيَبْلُوَنَّكُمُ اللهُ بِشَيْءٍ مِنَ الصَّيْدِ تَنالُهُ اَيْدِيكُمْ ورِماحُكُمْ) : ★

ئەی کەسانێ کە ئیمانتان هێناوە بە دینی ئیسلام بە راستی خـــودا بەراوردتان ئەکا بە شتێکی کەم لە نەچیر کە لە کێوەکانەوە دێنەخوارەوە بۆ بەردەستان بە نەوعێکی وەها کە دەستتانو رمتان پێیان ئەگات •

★ (لِيَعْلَمَ اللهُ مَنْ يَخافُهُ بِالغَيْبِ) ★

هەتا عیلمی خودا تەعەللوق بیەستێ بەو کەسانـەوە کـــە نە خـــودا ئەترسن لە بەینی خۆیانو خودادا •

★ (فَمَنِ اعْتَدى بَعْدَ ذَلِكَ فَلَهُ عَذابٌ أَلِيمٌ) : (٩٤) ★

جا هەرکەسێ پاش ئەم نەهیە دەستدرێژی بکا بۆیان ئەوە عەزابێکـی سەختو بە ئازاری هەیە •

فەرموودەی خودا : (يا ايها الذين آمنوا لا تقتلوا الصيد .. الآية)

ڕیوایەتکراوە کە : لە عومرەی حودەیبیەدا کەرە کێویەك دەرکەوت ، جا (ابو الیسر) بە ڕمەکەی لێیداو کوشتی ، جا ئەم ئایەتە نازڵ بوو •

★ (يا أَيُّها الَّذِينَ آمَنوا لا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَأَنْتُمْ حُرُمٌ) : ★

ئەی کەسانێ کە ئیمانتان هێناوە لە کاتێکا کە ئێوە لە ئیحرامدا بـن نەچیر مەکوژن •

★ (ومَنْ قَتَلَهُ مِنْكُمْ مُتَعَمِّداً فَجَزاءٌ مِثْلُ مـــا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ يَحْكُمُ بِهِ ذَوا عَدْلٍ مِنْكُمْ) ★

وە هەرکەسێ لە ئێوە نەچیرێ بکوژێ بە عەمدیو بزانێ ، ئـــەوە لە سەریەتی جەزاو تۆڵەدانەوە بە حەیوانێ کە وەکو ئەو نەچیـرە وابـــێو دوو پیاوی خاوەن عەدالەت دابنێنو حوکمی پێ بکەن •

★ (هَدْياً بالِغَ الْكَعْبَةِ) ★

کە حاڵی وابێ بکرێ بە حەیوانێکی نێرراو بۆ حەرەمی مەکەو لەوێ سەری ببڕرێ •

★ (اَوْ کَفَّارَةٌ طَعَامُ مَساکِینَ) ★

یا کەفارەتێ بدا کە بریتیە لە قیمەتی ئەو حەیوانە بـــە خواردەمەنیو پیدا بە فەقیرو هەژار •

★ (اَوْ عَدْلُ ذٰلِكَ صِیاماً) : ★

یاخود بە ئەندازەی ئەو طەعامە بەڕۆژوو بێ بەم شـــێوە لە باتـــی هەموو مشتێ رۆژێ بەڕۆژو بێ • وەلحاصڵ ئەو نەچیرە کە بە عەمـــدی کوشتوویەتی ئەگەر وێنەی هەبێ کابرا خاترخۆیە لە بەینی سێ شتا : یـــا سەربڕینی وێنەکەی لە حەرەمی مەکەدا بۆ فەقیرانی ئەوێ ، یاخود قیمەتـــی ئەو حەیوانە بدا بە دانەوێڵەو بیدا بە فەقیران ، یا لە باتی هەمـــوو مشتـــێ رۆژێ بەڕۆژوو بێ ، وە ئەگەر حەیوانە نەچیرەکە وێنەی نەبوو ئـــەوە خاترخۆیە لە بەینی دوو شتەکەی دواییدا •

★ (لِیَذُوقَ وَبالَ اَمْرِهِ) : ★

ئەم جەزای نەچیرە واجبە لەسەری بۆ ئەوە کە ئازاری ئەم کـــارە نابارێ خۆیە بچێژێ •

★ (عَفَا اللّٰهُ عَمَّا سَلَفَ) : ★

خودا عەفوی کردوە لەو نەچیرکوشتنە کە لە زەمانی جاهیلییەتـــدا بوە یا کە لە زەمانی ئیسلامدا لە پێش تەحریمی نەچیرکوشـــتندا بـــوە ، یا لەم جارەدا کە (ابو الیسر) کوشتی •

★ (وَمَنْ عادَ فَیَنْتَقِمُ اللّٰهُ مِنْهُ) : ★

وە هەرکەسێ بگەڕێتەوە بۆ سەر نەچیرکوشتن ئەوە یێجگە لـــەو جەزایە کە بڕیاردراوە بۆی خودا ئینتیقامی لێ وەرئەگرێ لەبـــەر ئـــەوە یاسای تێکداوە •

★ (واللهُ عَزِيزٌ ذو انْتِقَامٍ) : (٩٥) ★

خودای ته‌عالا غالبه به‌سه‌ر خواستی خۆیاو تۆله‌سێنه له‌وانه تاوانبارن به تاییه‌تی له‌وانه که ده‌وام له‌سه‌ر تاوانکردن ئه‌که‌ن •

★ (اُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وطَعامُهُ مَتاعاً لَكُمْ وَلِلسَّيَّارَةِ) ★

حه‌لاڵ کراوه بۆ ئێوه ، ئه‌ی موسوڵمانان ، نه‌چیری ده‌ریاو خوارده‌مه‌نی ده‌ریا له‌وی که‌وتبێته سه‌ر ئاو یاخود رۆچووبێ له‌به‌ر له‌زه‌ت‌وه‌رگرتنتان له‌و نه‌چیرو خوارده‌مه‌نی ده‌ریایه بۆ ئێوه که نیشته‌جێبن وه بۆ کاروانیتان خواه له ئیحرامدا بن یا له ئیحراما نه‌بن •

★ (وحُرِّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ ما دُمْتُمْ حُرُماً) : ★

وه حه‌رام‌کراوه له‌سه‌رتان نه‌چیری وڵاتی وشکان مادام له ئیحرامدا بن •

★ (واتَّقُوا اللهَ الَّذِي اِلَيْهِ تُحْشَرونَ) : (٩٦) ★

خۆتان بپارێزن له ناڕه‌رمانی ئه‌و خودایه که ناتوانن له ده‌ستی ده‌رچن وه بۆ حوزووری ئه‌و گردئه‌کرێنه‌وه له قیامه‌تا •

★ (جَعَلَ اللهُ الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ الْحَرامَ قِياماً لِلنّاسِ) : ★

خودای ته‌عالا ئه‌و که‌عبه‌که خانوویه‌که خاوه‌ن پایه‌و شان‌و شه‌ره‌فه‌و ناڕه‌وایه تیایا بێئه‌ده‌بی‌و ناڕه‌رمانی حه‌ق کردوویه‌تی به هۆی راوه‌ستانی هه‌موو موسوڵمانێ به هۆی ئه‌وه‌وه که له ئه‌ساسا کردی به جێگه‌ی هاتنه‌خواری په‌یامی خودایی بۆ ره‌هنومایی ئاده‌میزادو کردی به هۆی فێربوونی ئادابی دینی‌و دنیایی به هۆی نازڵکردنی قورئانه‌وه ، وه به هۆی مانه‌وه‌ی دین‌و ئه‌خلاقی ئیسلامی وه به تاییه‌تی کردی به هۆی

راوەستانی ئەو ئومسەتە کە وان لە دەوروبەریا کە خودای تەعالا کردوویە. بە پەنا و جێگەی هێمنی و لە هەموو جانیبی دنیاوە خەڵکی دێن بۆ حەج و رزق و ڕۆزی و ژیواری بۆ دێنن و لەوێ سەرفی ئەکەن بە پیاوەتی و خێرۆمەندی وە یا بە هۆی بازرگانیەوە هەروا لە ڕۆژێکەوە دروست کراوە. هەتا هەتایە •

★ (وَالشَّهْرَ الْحَرَامَ) : ★

هەروا مانگی حەرام کە مانگی قوربانە کردوویەتی بە هۆی راوەستانی. ئادەمیزاد. لەم جیهەتەوە کە کاتی عیبادەتەو ئاشووب نیە تیایا یاخود هۆی سوودی دینی و عیبادەت و عەفو کردنی تاوانی تاوانبارە ، یا لەم هۆوە کە تیجارەت و سوودی دنیای تیایە •

★ (وَالْهَدْیَ وَالْقَلَائِدَ) : ★

هەروا خودا حەیوانی (هەدی) کە حەیوانێکە بە دیاری ببرێ بۆ مەکە لە مەوسیمی حەجدا وە بە تایبەتی ئەوانە کە گەردەنبەند کراوەتە ملیان و دیاری کراون •

★ (ذٰلِكَ لِتَعْلَمُوا اَنَّ اللهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ) : ★

ئەم فەرمانانەم بڕیار دا هەتا بزانن کە خودای تەعالا زانایەو ئەزانێ بە هەرچی وا لە ئاسمانەکاناو هەرچی وا لە عەرزا •

★ (وَاَنَّ اللهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ) : (٩٧) ★

نەك هەر ئەوانە بەڵکو بە هەموو شتێ زانایە •

★ (اِعْلَمُوا اَنَّ اللهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ وَاَنَّ اللهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ) : (٩٨) ★

وە بزانن کە عیقابی خودا توندەو بە راستی خودا خەتاپۆشو میهرەبانەو پێویستە ئاگاتان لەم فەرمانانە بێ •

★ (ما عَلَى الرَّسول اِلاَّ البَلاغُ واللهُ يَعْلَمُ ما تُبْدُونَ وما تَكْتُمونَ) : (٩٩) ★

وە لەسەر پێغەمەر نیە گەیاندنی فەرمانی خودا نەبێ وا گەیاندیو ئەیگەیەنێ وە خودا زانایە بەوەی وتتانکردوە لە خەڵکو ونی ئەکەن وە بەوەی دەرتانبڕیوەو دەری ئەبڕنو غەیبو شەهادە لە لای خودا یەکسانە •

فەرموودەی خودا : (قل لا يستوى الخبيث والطيب .. الآية)

واحیدیو ئەسفەهانی ریوایەتیان کردوە لە جابیرەوە ـ خ ـ :
پاش ئەوە کە خودا شەرابی حەرامکرد حەزرەت رۆژێ باسی حەرامی شەرابی کردو عەرەبێ عەرزی کرد : یارەسوولەڵلا من بە هۆی تیجارەتی شەرابەوە مالێکی زۆرم پێکەوە ناوە ، ئایا سوودی هەیە بۆم ئەگەر ئەو مالە سەرف بکەم لە رێگەی خودادا ؟ حەزرەت لە وەڵامیا فەرمووی : (خودا تەنها شتی پاك وەرئەگرێ) جا خودا ئەم ئایەتەی نازڵکرد •

وە بازێ کەس ئەڵێن : نازڵ بوە لە کاتێکدا کە موسوڵمانەکان ویستیان دەستڕاکێشن بۆ حەجاجی یەمامە کە لە عەهدی کوفرو شیرکیا هاتبوون بۆ حەجو بیانکوژنو مالەکەیان لێبسێنن ، وە ئەم ئایەتە نازڵ بوو نەهی کرد لە موسوڵمانەکان لەو دەسدرێژیەو فەرمووی :

★ (قُلْ لا يَسْتوِى الْخَبِيثُ والطَّيِّبُ) :★

ئەی پێغەمەری خۆشەویست تۆ بڵێ پیسو پاك وەکو یەك نین لە هیچ بابەتێکدا چ لە ئینسانا چ لە کردەوەدا چ لە مانداً •

★ (ولَوْ اعْجَبَكَ كَثْرَةُ الخَبِيثِ) : ★

هەرچەند ئەو مالّە پیسە یا ئەو شتە پیسە بتخاتـــە تەعەجـوبـــەوە لەبەر زۆری یا هەرچەن بتخاتە شادمانیەوە لەبەر زۆری ؛ چونکە رەفیقێکی باش لە دە رەفیقی نابار باشترە ، وە تاقە دینارێکی حـــەلاّل لە دە دیناری حەرام باشترە ، وە تاقە نوێژێکی بە خوشووع لە دە نوێژی بێ خوشووع باشترە ... کەوابێ پێویستە بۆ هۆشیار بە دەوام قەناعەت بکا بە کەمێکی باش و لا بەدا بۆ زۆرێکی خراپ .

★ (فاتَّقُوا اللهَ يا اولي الالْبابِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحونَ) (١٠٠)★

دەی خۆتان بپارێزن لە نافەرمانی خودا ئەی خاوەن دەماخـــەکان و خاوەن هۆشەکان بەڵکو رزگار بین .

فەرموودەی خودا : (يا ايها الذين آمنوا لا تسئلوا ...)

ریوایەتکراوە لە ئیبن و عەبباسەوە ـ خ ـ : کە رۆژێ حەزرەت ـ د ـ خوتبەی ئەخوێندەوە زۆر عاجز بووبوو لەبەر پرسیاری زۆری بێ مەعنا ئەویش فەرمووی : هەر شتێ پرسیار بکەن جوابتان ئەدەمەوە ، جا کابرایێ بانگی کرد : باوکم لە کوێیە ؟ حەزرەت فەرمووی : وا لە ناو ئاگرا . وە پیاوێ نر وتی : باوکی من کێیە ؟ فەرمووی : باوکت (حذافه)یە ، وە لەو وەختەدا نیسبەت بە یەکێ تر ئەدرا . جا ئەم ئایەتە نازڵ بوو .

وە ریوایەت کراوە لە حەزرەتی عەلیەوە ـ خ ـ کاتـــێ ئایەتـــی (ولله على الناس حج البيت) نازڵ بوو سەراقەی کوڕی مالیك عەرزی کرد : هەموو ساڵێ ؟ وە حەزرەت جوابی نەدایەوە ، دووبارە پرسیاری کردەوە و حەزرەت هەر گوێی پێ نەدا ، جا بۆ جاری سێهەم عەرزی کردەوە ، جـــا حەزرەت فەرمووی : نەء هەر یەك جار وە ئەگەر بەوتایە بەڵێ واجب ئەبوو نەیشتان ئەتوانی ، جا خودای تەعالا فەرمووی :

★ (يا اَيُّها الَّذينَ آمَنوا لا تَسْئَلوا عَنْ اَشْياءَ اِنْ تُبْدَ لَكُمْ تَسُؤْكُمْ) ★

ئەی کەسانێ کە ئیمانتان هێناوە بە دینی ئیسلام پرسیار مەکەن لە پێغەمەر ـ د ـ لە بارە شتێکی وا ئەگەر حەقیقەتەکەی دەربکەوێ بۆتان تووشی نارەحەتیتان بکاو غەمبارتان بکا •

★ (وَاِنْ تَسْئَلوا عَنْها حينَ يُنَزَّلُ الْقُرآنُ تُبْدَ لَكُمْ) : ★

وە ئەگەر ئێوە پرسیاری لێبکەن لەو کاتەدا کە قورئان نازڵ ئەبێ وەحی دێتەخوارەوە بۆتان دەرئەکەوێ •

★ (عَفَا اللهُ عَنْها) : ★

خودا عەفوتان بکا لەو پرسیارە بێ موناسەبانە کە لەمەوبەر کردووتانە ئیتر مەگەرێنەوە بۆ وێنەیان •

★ (واللهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ) : (١٠١) ★

خودای تەعالا خەتاپۆش و خاوەن حیلم و بەکەرەمە •

★ (قَدْ سَأَلَها قَوْمٌ مِنْ قَبْلِكُمْ ثُمَّ اَصْبَحوا بِها كافِرينَ) : (١٠٢) ★

بە راستی کۆمەڵێ لە پێش زەمانی ئێوەدا پرسیاری وەکو ئێوەیان کردو چەن شتێکیان داوا کرد ، بەڵام لەبەر ئەوە کە بە شێوەی عەنادو ناباری بوو هەرچەن داواکراوەکەیان پێدرا لە ئەنجاما ئینکاری حوقووقی ئەوانەیان کرد ، ئەوەتە قەومی صالح داوای وشترێکیان کرد کە لە بەردێك بۆیان پێتەدەرەوە وە بۆیانکراو لە ئەنجاما کوشتیان ، بەنی ئیسرائیلیەکان داوای پاشایان کرد کە خودا پاشای بۆ دیاری کردن پێی رازی نەبوون هەتا فەرز کرا بەسەریانا ، وە قەومی عیسا داوای (مائیدە) ـ سفرەی ـ

ئاسمانییان کردو بۆیان هاتەخوارەوە کەچی پاش هاتنەخوارەوە بوو بە هۆی فیتنەو تێکچوونی دڵی بازێکیان •• ئێوەیش لەسەر ئەم نەوعە پرسیارە دەوام بکەن تووشی فیتنە ئەبن •

★ (ما جَعَلَ اللهُ مِنْ بَحِيرَةٍ ولا سائِبَةٍ ولا وَصِيلَةٍ ولا حامٍ) : ★

خودای تەعالا ئەم نەوعە شتانەی لە دینا بڕیار نەداوە •

★ (ولكِنَّ الَّذينَ كَفَروا يَفْتَرونَ عَلَى اللهِ الْكَذِبَ وَاَكْثَرُهُمْ لا يَعْقِلونَ) : (١٠٣) ★

بەڵام ئەو کەسانە کە باوەڕیان نیە بە خوداو بە دینی خودا درۆ دروست ئەکەنو دەمهەڵبەست ئەکەن لەسەر خوداو ئەڵێن ئەمانە هەنو مەشرووعن وەرحاڵ زۆری ئەم کۆمەڵە کە ئەمانە ئەکەنو ئەم درۆو دەڵەسە هەڵئەبەستن هۆشیار نینو شوعووریان ناڕوا بۆ ئوموورانێ کە خێری تێدابێ بەبێ ئەساس ئەو شتانە دروست ئەکەن •

یاسای عەرەبە موشریکەکان وابوە کە هەروەختێ وشترێکیان پێنج سك بزابێو دوا سکەکەی نێر بوایە ئەهاتن گوێی ئەو وشترەیان هەڵئەقڵیشاندو بەرەڵایان ئەکرد : نە سواری ئەبوونو نە ئەیاندۆشی ، (بەحیرە) بەو وشترە ئەڵێن ، یانی گوێهەڵدڕراو • وە بازێ کەس کە بەخۆش ئەکەوت ئەیوت : ئەگەر خودا شیفای دام لەم نەخۆشییە فلانە وشتر (سائیبە) بێ یانی مەرەخەس بێو بەرەڵا بێ ، ئەمەیش (سائیبە)یە •

وە ئەگەر وشترێ بزایێ بە مێچکە ئەوە خۆیان هەڵیانئەگرتو خۆشیانئەویستو ئەیانوت : ئەمە بۆ خۆمانە ، وە ئەگەر بەچکەکەی نێر بوایێ ئەیانوت : ئەمە بۆ بتەکانە وە سەریان ئەبڕی ، وە ئەگەر بە سکێ مێچکەیەکێو نێرەیەکی ببوایە ئەیانوت : ئەم بەچکە مێچکە براکەی هێناوەتە لای خۆی لەبەر خاتری ئەو مێیە نێرەکەیشیان ئەهێشتەوەو سەریان

نەدەبڕی و ناو ئەبرا بە (وەصیلە) یانی (مەوصوولە)واتە لکاوە بە مێچکەکەوە لەبەر ئەوە سەری نابڕن •

وە هەر وشترێکی (فەحل) بە هۆی پەڕینی ئەوەوە وشترێك دە جار بزایە بەو وشترە نێرەیان ئەوت پشتی خۆی پارازتوەو سەری نەبڕین ئەمەیش ناوئەبرا بە(حامی) خۆپارازتوو لە سەربڕین •• ئەمە هەموو یاسای زەمانی نەزانی بوون •

★ (وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ : تَعَالَوْا إِلَى مَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَإِلَى الرَّسُولِ قَالُوا :

حَسْبُنَا مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا ، أَوَلَوْ كَانَ آبَاؤُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ شَيْئًا وَلَا يَهْتَدُونَ ؟) : (١٠٤) ★

ئەفەرموێت : بێعەقڵی ئەو قەومە ئەوەندە غالبە بەسەریانا ئەگەر پێیان بوترێ وەرن بۆ فەرمانی ئەو حوکمەی خودا ڕەوانەی کردوەو بێن بۆ لای پێغەمبەری خۆشەویستو ئامۆژگاری لەو وەربگرن •• لە وەڵامدا ئەڵێن ئێمە ئایەین بۆ لای کەس ، بەسە بۆ ئێمە ئەو یاساو ئەو جۆرە ڕەفتاردو ئەو جۆرە بیرو باوەڕە کە باوکو باپیرەمان بۆی بەجێهێشتووین و ئێمە ئەوانسان لەسەر ئەو شێوە دەس کەوتوە ، خودایش لە ڕەدکردنەوەیانا ئەفەرموێت : ئایا ئەگەر باوکو باپیرەکەیشیان هیچ نەزان بووبن و نەوانە بووبن کە شارەزا نەبووبن بۆ ڕێگەیەکی ڕاست هەر ئەکەونە شوێنیانو هەر بەسیانە بیرو باوەڕی ئەوانو کارو کردەوەی ئەوان ؟ زۆر جێگەی سەرنجە ئەم کارە ! واتە واجبی هۆشیار ئەوەیە کە شت لێکەوەبداو خراپەکەی دەفع بکاو چاکەکەی وەربگرێو یاسایێ هەمووی ناشیرین بێ بۆ وەرگرتن ناشێ •

فەرموودەی خودا : (يا ايها الذين آمنوا عليكم انفسكم .. الأية)

ریوایەتکراوە لە ئیبنو عەبباسەوە ـ خ ـ کە حەزرەت ـ د ـ نامەی نووسی بۆ لای خەڵکی (هەجەر)و ، لەو کاتەدا مونزیری کوڕی ساوی گەورەیان بو ، بۆی نووسی : بێن موسوڵمان ببن ، کاتێ ئەو نامە گەیی بە مونزیر نیشانی قەومەکەی دا لە عەرەبو لە یەهوودو نەصاراو صابیئەو مەجووس هەموو ئیقراریان کرد بە جیزیەدانو نەیانویست کە موسوڵمان ببن • جا حەزرەت بۆی نووسییەوە (اما العرب فلا تقبل منهم الا الاسلام او السيف ، واما أهل الكتاب والمجوس فاقبل منهم الجزية) فەرمووی : فەومەکەت ئەوەی عەرەبە هەر ئیسلامبوونیان لێ قەبوڵ بکە ، بەڵام ئەوانەیان کە کیتابیو مەجووسین ئەوە جیزیەیشیان لێوەربگرە • کاتێ ئەم نامە گەیشتەبەرەوە عەرەبەکان هەموو موسوڵمان بوون بەڵام ئەهلی کیتابو مەجووسیەکان جیزیەیان دا • جا عەرەبە منافەقەکان وتیان : سەرمان سوڕماوە نە محەمەد کە خودا ناردوویەتی بۆ ئەوە کە شەڕ بکا لە وەختی خۆیا لەگەڵ هەموو کافرێکدا هەتا موسوڵمان ئەبنو جیزیە قەبوڵ نەکا لە ئەهلی کیتاب نەبێ کەچی ئیستە جیزیە لە کافرەکانی ئەهلی هەجەر وەرئەگرێ ؟! جا خودای تەعالا ئەم ئایەتەی نازڵ کرد :

★ (يا اَيُّها الَّذِينَ آمَنوا عَلَيْكُمْ اَنْفُسَكُمْ لا يَضُرُّكُمْ مَنْ ضَلَّ اِذا اهْتَدَيْتُمْ) ★

ئەی کەسانێ کە ئیماتتان هێناوە لە عەرەب هیچ زیان نادا لە ئێوە گومڕاهی ئەوانە گومڕاه بوون لە ئەهلی کیتابو ئێوە موسوڵمان ببن ، وە ئێوە لەسەرتانە کە خۆتان بپارێزن لە هەموو پیروباوەڕێکی نابار وەکو کوفرو بیدعەتو لە هەموو کردەوەیەکی ناپەسەند وە مادام ئێوە حاڵتان وەهابوو ئیتر کوفرو فیسقو بەدکاری خەڵکی زیان نادا لە ئێوە ؛ ئەوانە کە جیزیە ئەدەنو لەسەر کوفر ئەمێننەوە خۆیان زیانبار ئەبن نەک ئێوە ، وە تانەو تەشەری

ئەو عەرەبانە کە ئەیانەوێ ئێوە هەر لەسەر دینی پووچی زەمانی جاهیلییەت بڕۆن تەئثیری خراپی نابێت بۆتان •

★ (اِلی اللهِ مَرْجِعُکُمْ جَمِیعاً) ★
هەر بۆ لای خودایە گەڕانەوەتان بە تێکڕایی •

★ (فَیُنَبِّئُکُمْ بِما کُنْتُمْ تَعْمَلونَ) : (١٠٥) ★
جا خودا خەبەرتان پێئەدا بە جەزاو تۆڵەی ئەو گۆناهانە کە کردووتانە •

ڕیوایەتکراوە لە ئەبوبەکری صدیقەوە ـ خ ـ فەرموویەتی لەم ئایەتی (لا یضرکم من ضل اذا اهتدیتم)ەدا من بیستوومە لە پێغەمبەر ـ د ـ ئەیفەرموو : هەر کاتێ کە کۆمەڵەی ئادەمیزاد چاویان کەوت بە کەسێکی زۆرداروغەددارو نەیاندا لە دەستی ئەوە نزیکە خودای تەعالا عەزابی هەمووبان بدا •

وە ئەبو ئومەییە ئەڵێ : پرسیارم کرد لە ئەبو ثەعلەبە لە مەعنای (یا ایها الذین آمنوا علیکم أنفسکم لا یضرکم من ضل اذا اهتدیتم) ئەویش فەرمووی : وەڵاڵا منیش پرسیارم کرد لە ئاگادارێکی گەورە ، پرسیارم کرد لە حەزرەت ـ د ـ ئەویش فەرمووی : ئەمر بکەن بە چاکەو نەهی بکەن لە خراپە هەتا زەمانێ کە چاوتان ئەکەوێ بە رژدێکی فەرمانبەرداری کراو ، ود ئارەزووبازیو کەوتنە شوێنی هەوا •

جا کە وەزعی دنیا وەها گۆڕا لەسەرت بێ ئەو شتانە کە عەلاقەیان هەیە بە نەفسی خۆتەوەو واز بێنە لە ڕەشەئادەمیزاد ؛ چونکی لە پاش ئەم ڕۆژەنانا چەند ڕۆژێکی وا دێت خۆگرتن لەو ڕۆژانەدا وەکو ئەوەیە پشکۆیێ ئاگر بخەیتە مشتتەوە ، وە لەو ڕۆژەدا هەیە بۆ ئەو کەسانە کە کردەوەیان باشە پاداشی پەنجا کەس لە ئێوە • جا عەرزی کرا : پەنجا کەس لە ئێمە یا لە خۆیان ؟ فەرمووی : ئەجری پەنجا کەس لە ئێوە • ئەم حەدیثە ئەبوداوودو ترمذی ڕیوایەتیان کردووە •

وە بازێ کەس وا حاڵی بوون هەرکەسێ خۆی نەختێ کردەوەی باش بێ ئیتر ئەگەر حەقی نەبێ بەسەر کەسەوە ئەوە دروستە ، بەڵام ئەم فیکرە هەڵەیە چونکی خودا فەرموویەتی :

(لا یضرکم من ضل اذا اهتدیتم)وە هیدایەتی راستی لە کاتێکدا جێ بەجێ ئەبێ کە کابرا واجباتی خۆی جێ بەجێ بکا • وە لە جوملەی واجباتی ئینسانی موسوڵمان ئەمر بە مەعرووف و نەهی لە مونکەرە ، ئەگەرنا مادام ئەم واجبە بەجێ نەهێنێ ئەوە بە موهتەدی کامڵ ناناسرێ و بەر مەعنای (اذا اهتدیتم) ناکەوێ •

بێدار بن ! زاناکان لە مەعنای فەرموودەکەی حەزرەتا کە فەرموویەتی (یەکێ لەوان ئەجری حەفتا کەسی لە ئێوە هەیە) زۆر قسەیان کردوە :

١ ــ بازێکیان ئەڵێن ئەوەندە دەلیلی زۆر لە ئایەت و لە حەدیثا هەیە یەسەر زیادە پایەی ئەصحابی پێغەمەر ــ د ــ ئەبێ مەعنای ئەم حەدیثە وەهابێ بڵێین هەر بۆ تەشویق و تەرغیبی ئوممەتی ئاخر زەمانە لەسەر ڕەفتاری باش ئەگەرنا ڕەفتاری ئەوان ناگاتە پایەی ڕەفتاری ئەصحابە چ جای ئەوە زیاد بکا لەوە !

٢ ــ وە بازێکیان ئەڵێن مەبەس تەنیا پایەی خەڵکە لەو ڕەفتارە شەرعیەدا کە لە کاتی تاریکی دنیاو هێرشی فیسق و فجوورو تەماعی دنیاو غەریب کەوتنی دیندا ئەیکەن ئەگەر نا پایەی صوحبەتی حەزرەت ــ د ــ بۆ کەس نابێ •

٣ ــ وە بازێکیش فە ڕموویانە مانیع نیە لەوە کە بەعزێ لە خەواصی ئوممەتی پێغەمەر ــ د ــ لە ئاخر زەمانا لەبەر ئیخلاصی و ساغی دڵ و ڕەفتاری باش و بڵاوکردنەوەی دین ئەجری بە قەی گەلێ ئەصحابە بێ کە ئەو نەوعە خزمەتەیان نەکردبێ ئیتر پایەی صوحبەت مەبەس نیە لەو فەرموودەدا •

فەرموودەی خودا : (یا ایها الذین آمنوا شهادة بینکم)

ترمزی‌و بوخاری ریوایەتیان کردوە لە ئیبن‌و عەباسەوە ئەفەرموێ : پیاوێ لە بەنی سەهم لەگەڵ تەمیمی داری‌و عەدی‌ی کوڕی بەدداێـــدا چوون بۆ سەفەر . پیاوە (سەهمی)یەکە لە رێگەدا مرد لە شوێنێکـــا موسوڵمانی تێدا نەبوو . کاتێ دوو پیاوەکەی هاوڕێـــی میراتیەکـــەیان هێنایەوە جامێکی زیو ـ کە مێخی ئالتوونی تێدا بوو ـ دیـار نەبـــوو ، پێغەمبەر ـ د ـ سوێندی دان ، دوایی جامەکە لە مەکە دۆزرایەوە . وتیـان لە (عەدی‌ی)و (تەمیم)ان کڕیوە ، لەوێدا دوان لە خزمی یارۆی سەهمـــی ـ کە مرد ـ سوێندیان خواردو وتیان : شایەتیەکەی ئێمە راستترە لـــە شایەتی ئەو دوانە ـ دوو هاوڕێی یارۆی مردوو ـ و جامەکە جامـــی خزمەکەمانە ، ئیبن‌و عەبباس ئەڵێ :

ئەم ئایەتی (یا ایها الذین آمنوا شهادة ...)ە لەوانەدا هاتە خوارەوە .

ریوایەت کراوە : کە ئەو جامە کاسەیێ بوو لە زیو نەخش کرابوو بە ئالتوون وەکو (خوص) و تەمیمی داری لە پێش ئیسلام‌بوونیا کە نەصرانی بوو چووبوو بۆ شام بۆ تیجارەت‌و عودەیی کوڕی بەددائی لەگەڵدا بوو ، لەوێدا ئەو بەدیل ناوی مەولای عەمری کوڕی عاصی وائیلی سەهمی‌یـــە کە چووبوو بۆ شام بۆ تیجارەت لە شامدا نەخۆش کەوت‌و وەصێتی کرد بۆ تەمیم‌و عەدی کە : ئەو ماڵەو ئەو جامە بەنەوە بۆ میراتبەرەکانـــی لە هۆزی (سەهم) ئەوانیش وایان کرد بەڵام جامەکەیان نەداوەو فرۆشتیان بە هەزار درەم‌و لە ناو خۆیانا بەشیان کردو یەکی نیوەیان هەڵگرت . جـــا کاتێ تەمیم موسوڵمان بوو هات بۆ مەدینە جامەکـــەی دەرخســـت کـــە فرۆشراوەو پێنج‌سەد درەمەکەی لای خۆی دایەوە بە هۆزی سەهم ئەوانیش داوای باقی پارەکەیان کرد لە عەدیی ئەو ئینکاری کردو نیزاعەکە گەیشتە لای حەزرەتـــد‌و داوای شاهیدی کرد لە هۆزی سەهم شاهیدیان نەبوو وە

داوای سوێندی کرد لە عەدیی سوێندی خوارد ، جا ئایەتی (یا ایها الذین آمنوا شهادة بینکم ...) هاتەخوارەوە • وە عەمری کـوڕی عاصـــی کوڕی وائیلی سەهمیی‌و مەطلەبی کوڕی وەداعەی سەهمیی بەهـــۆی بەیانەکەی تەمیمی داریيەوە لەسەر عیلمی خۆیان بەوە کە جامەکە ناسراو بوو سوێندیان خواردو جامەکەیان وەرگرتەوە •

ئەم ریوایەتە لەگەڵ زاهیری ئایەتەکەداو زاهیـری ئـەو حەدیثـە شەریفەیش کە ترمزی‌و بوخاری ریوایەتیان کردوە رێك ناکەوێ‌و پێویستە بە تەئویل ؛ چونکە زاهیری ئایەتەکە ئەوەیە کە حەزرەت ـ د ـ سـوێندی تەمیم‌و عەدی داوەو سوێندیان خواردوەو لە پاش ئەو خەیانـەتەکـەیان دەرکەوتوە •

وە لە ریوایەتێکی تردا ئەڵێت ؛ تەمیمی کوڕی ئەوسی داری‌و عەدی کوڕی زەید دەرچوون بۆ تیجارەت بۆ شام‌و لەو کاتەدا نەصرانی بـوون‌و بەدیلی کوڕی ئەبو مەریەم ـ عەبدی عەمری کوڕی عاص ـ لـەگەڵیـان رۆییشت بۆ شام بۆ تیجارەت‌و موسوڵمان بوو ، کاتێ گەییشـتنە شـام بەدیل بەخۆش کەوت‌و کاغەزێکی نووسی حسابی هەموو ماڵەکەی خـۆی تێدا بوو خستیە ناو بوخچەی جل‌و بەرگەوەو باسی ئەمەی نەکـرد بـۆ تەمیم‌و عەدی‌و وەصیەتی بۆ کردن ئەم کەل‌وپەلی منە هەموو بیەنەوە • پاش ئەوە بەدیل مردو ئەم دوو کەسە گەڕان بە ناو کەل‌وپەلەکەیدا جامێکـی زیویان دیتەوە سێصەد مثقاڵ وەزنی بوو وە نەخش کرابو بە ئاڵتوون ، ئەم جامەیان دەرکردو باقی کەل‌وپەلەکەیان دایەوە بە خاوەن ماڵەکەو ئەوانیش کاغەزەکەیان دەرهێناو خوێندیانەوەو ئاگادار بوون لەوە ئەو جامە نەماوە • جا پرسیاریان کرد لە (تەمیم)و (عەدی) : ئایا بەدیل لەو مالّی خۆیە هیچی فرۆشت ؟ وتیان :

نەخەیر • وە وتیان : ئایا نەخۆشینەکەی تووڵی کێشا هەتا پێویستی بێ بە قەرزێ یا فرۆشتنی مالّێ لەوەی کە لەلای بوە ؟ وتیان :

نەخەیر ، بەڵکو کە گەیشتینە شام نەخۆش کەوتو ئەوەندەی پێ نەچوو مرد • جا وتیان : ددی ئێمە لە کاغەزێکدا کە ئەو نووسیویەتی چاومان پێ ئەکەوێ جامێکی ناردوەتەوە لە زیو کە نەخش کراوە بە ئاڵتوونو وەزنەکەی سێسەد مثقاڵە • ئەوانیش وتیان : ئاگامان لێی نیە ، بەس وەسێتی بۆ کردووین کە ئەم کەڵوپەلە بدەین بە ئێوە ئەوەتا هێناومانە بۆتان ، ئیتر ئاگامان لە جام نیە • جا شکاتی خۆیان برد بۆ لای پێغەمبەر ـ د ـ وە ئەم ئایەتە نازڵ بوو وە حەزرەت لە پاش عەسرا دوای نوێژ تەمیمو عەدی سوێند دا لە پاڵ مینبەردا ، سوێندی دان کە خەیانەتیان نەکردوە کەمو زۆر لەوەی بەدیل تەسلیمی کردوونو حەزرەت فەرمووی : بڕۆن • لە پاش ئەمە جامەکەیان لە مەکەدا دەرکەوتو میراتبەرەکانی بەدیل ئاگادار بوونو داوایان کرد لە تەمیمو عەدی ، ئەوانیش وتیان : وەختی خۆی ئێمە کڕیبوومان لە بەدیل بەڵام لەبەر ئەوە کە شاهیدمان نەبوو بە باشمان نەزانی ئیقرار بکەین بەو مامەڵە جا بردنیانەوە بۆ لای حەزرەت جا ئایەتی (فان عثر علی انهما) نازڵ بوو وە عەمری کوڕی عاصو (مطلب)ی کوڕی وەداعەی سەهمی سوێندیان خوارد کە تەمیمو عەدی بە درۆ سوێندیان خواردوەو خەیانەتیان کردوە جا ڕۆییشتن جامەکەیان هێناوە بۆیانو تەسلیمیان کردەوە بە خاوەنە شەرعیەکەی ، خودا ئەفەرموێت :

★ (یا ایُّها الَّذین آمَنُوا شَهادَةُ بَیْنِکُمْ اِذا حَضَرَ اَحَدَکُمُ الْمَوْتُ حِینَ الوَصِیَّةِ اثْنانِ ذَوا عَدْلٍ مِنْکُمْ) : ★

ئەی کەسانێ کە ئیمانتان هێناوە بە دینی ئیسلام ! شەهادەتدانی ناو ئێوە کاتێ کە مردن هاتبێتە سەریو بیەوێ وەصیەت بکا •• شەهادەتی دوو کەسی عادڵو راسانە لە ئێوەو لە موسوڵمانان •

★ (اوْ آخرانِ مِن غَيْرِكُمْ اِنْ اَنْتُمْ ضَرَبْتُمْ فِي الاَرْضِ فَاَصابَتْكُمْ مُصِيبَةُ المَوْتِ) : ★

یاخود شەهادەتی دوو کەسی تر لە ئێوە ئەگەر ئێوە لە سەفەردا بوونو مسیبەتی مردنتان بەسەرا هات ، جا پاش ئەوە کە ئەو دوو کەسە کران بە جێگەی باوەڕ بۆ کابرای مردوو وە وەصیەتی بۆ کردنو مرد •

★ (تَحْبِسونَهُما مِنْ بَعْدِ الصَّلوةِ) ★

ئەو دوو کەسە رابگرن لە پاش نوێژی عەسر •

★ (فَيُقْسِمانِ بِاللهِ ـ اِنِ ارْتَبْتُمْ ـ : لا نَشْتَرِي بِهِ ثَمَناً وَلَوْ كانَ ذا قُرْبى ، وَلا نَكْتُمُ شَهادَةَ اللهِ اِنّا اِذاً لَمِنَ الآثِمِينَ) (١٠٦) ★

جا ئەگەر گوماتتان پەیدا کرد بائەو دوو کەسە سوێند بخۆنو بڵێن : بەخوا بەم سوێندە کە ئەیخۆین مەبەسمان ئەوە نیە کە مااێکی دنیای پێ پەیدا بکەین ، بائەو کەسەیش کە بە سوێندەکەی ئێمە ماڵی دەس ئەکەوێ لە خزمو خوێشانی ئێمە بێ ، وە ئێمە شەهادەتێ کە خودای تەعالا بڕیاری داوە لە دینا نایشارینەوەو وەصیەتی کابرای وەصیەتکەرون ناکەینو ئەگەر ماڵی دوبیا وەربگرین لە کەس یا شەهادەت ونبکەین ئێمە لە جوملەی تاوانباران ئەبین •

★ (فَاِنْ عُثِرَ عَلى اَنَّهُما اسْتَحَقّا اِثْماً فَآخَرانِ يَقُومانِ مَقامَهُما مِنَ الَّذِينَ اسْتَحَقَّ عَلَيْهِمُ الاَوْلَيانِ) : ★

جا پاش شەهادەتی ئەو دوو کەسە ئەگەر بۆتان دەرکەوت کە ئەو دوو شاهیدە تاوانبار بوونو بەو شایەتیە گوناهبار بوونو درۆیان کردوە ئەوە دوو کەسی تر راوەستێنن لە جێگەی ئەو دوو شایەتە تاوانبارانە کە شەهادەتیان لەسەر دان لەم تاقمە کە حەق کەوتە سەریان کە نزیکترن بە مردوەکە •

★ (فَيُقْسِمانِ بِاللهِ لَشَهادَتُنا اَحَقُّ مِنْ شَهادَتِهِمَا):★
جا سوێند بخۆن بڵێن : شایەتی ئێمە راستترە لە شایەتـــی ئـــەو دوو کەسە •

★ (وما اعْتَدَيْنا) : ★
وە لەم شایەتیەدا کە ئێمە ئەیدەین بە سەر حەقی کەسدا نارۆین •

★ (اِنَّا اِذاً لَمِنَ الظّالِمِينَ) : (١٠٧) ★
بە راستی ئەگەر ئێمە تەجاوز بکەین لەسەر حەقی خەڵك دەرئەکەوێ کە ئێمە لە گرۆهی ستەمکارانینو لەوانەین کە حەق ئەشارینەوەو بەڵـــی لە جێگەدا دائەنێین •

★ (ذلِكَ اَدْنى اَنْ يَأْتُوا بِالشَّهادَةِ عَلى وَجْهِهـــا اَوْ يَخافُوا اَنْ تُرَدَّ اَيْمانٌ بَعدَ اَيْمانِهِمْ) : ★
ئەم یاسا کە دامان نا لە وەصیەتکردنی ئینسانی نزیك بەمردندا بـــە تایبەتی لە سەفەردا کە وتمان پێویستە دوو پیاوی عادڵ لە خۆتـــان یـــا دوو کەسی تر شەهادەت بدەن لەسەر وەصیەتەکە وە لە کاتـــی گـــومانـــی خەیانەتیشا شایەتەکان سوێندی لەگەڵدا بخۆن وە پێجگە لەمەیش ئەگـــەر خەیانەتیان لێ دەرکەوت دوو کەس لە تاقمی میراتبەر کـــە نزیکترن بـــە مردوەکە سوێند بخۆن لەسەر مانەوەی ماڵەکەیان •• ئەم جـــۆرە یاســـا زۆر نزیکترە لە راستیو ئەدای شەهادەت لە لایەنی وەصیەکانـــەوە بـــە شێوەی واقیع ، وە نزیکترە لە ترسی گەڕانـــەوەی سوێنـــد بـــۆ لای میراتبەرەکان ، چونکی ئەگەر لە ئەصلا شایەتی وەصیەکان موئـــەککـــەد نەبێ بە سوێند هەروا بە بێ ئیهتیمامی شەهادەتێ ئـــەدەنو گـــوێ بـــە راستکۆیی نادەن لە شەهادەتەکەیاناو لەم لایشەوە کە حەقی سوێند بـــێ بۆ جانیبی میراتبەر زۆرتر جانیبی وەصی ئەترسن لە خەیانەتباری نەبـــادا شتێکیان لێ دەربکەوێو ئەملا سوێند بخۆن لەسەر خەیانەتەکـــەیـــانو ئابڕوویان بچێ لە دنیادا •

★ (واتَّقُوا اللهَ واسْمَعُوا) : ★

لە خودا بترسن‌و ئەو ئەحکامانە کە دایانئەمەزرێنن وەریابگرن‌و بە گوێی قەبوولّ بیانبیسن •

★ (واللهُ لا يَهْدي الْقَوْمَ الفَاسِقِينَ) (١٠٨) ★

وە ئەگەر لە خودا نەترسن‌و حوکمی خودا نەبیسن فاسق ئەبن‌و خودای تەعالا هیدایەتتان نادا ؛ چونکی قەومێ کە فاسق بێ‌و سوور بێ لەسەر ناباری خودا هیدایەتی نادرێت •

بزانن : لەم ئایەتەدا چەن شتێ هەیە :

یەکەم : لە ناو موفەسیرەکانا مەشهوورە کە ئەم سێ ئایەتە لە گرانترینی ئایاتی قورئانن لە جیهەتی ئیعراب‌و مەعناو حوکمەوەو پێویستە ئینسان باش بە وردی بچێتە ناویان‌و تێیان بگات •

دووەم : صاحێبی تەفسیری بەیضاوی ئەفەرموێت : حوکمی سوێندخواردنی ئەو دوو کەسە مەنسووخە ئەگەر شاهید بن لەسەر وەصیەکان ؛ چونکی شایەت سوێند نادرێ هەرچەند موتەهەم بن • بەڵێ حەزرەتی عەلی ـ خ ـ فەرموویەتی : ئەگەر شایەت موتەهەم بێ سوێند ئەدرێ ، وە ئەگەر ئەو دوو کەسە ئەوانە بن کە بوون بە وەصی‌و کابرای نەخۆش وەصیەتی بۆ کردوون ئەوە دروستە سوێند بدرێن ، بە تایبەتی لە کاتی توهمەتا ؛ چونکی ئەصڵ مانەوەی مالّی کابرای مردوە بۆ میراتبەرەکانی مادام ئەم دوو وەصیە ئەڵێن کابرا ئەوەندە مالّی خۆی داناوە بۆ فلاّن کەس یا بۆ فلاّن جیهەت دروستە میراتبەرەکان سوێندیان بدەن ، جا کاتێ خیانەتیان دەرکەوت‌و شاهیدی خاریجیش نەبوو بۆ ئیسباتی راستی ئەوان لەم کاتەدا سوێند ئەکەوێتە لای میراتبەرەکان ؛ چونکی ئەصڵ ئەوەیە حەقی غەیر بەو میراتەوە نەبێ •

★ (يَوْمَ يَجْمَعُ اللهُ الرُّسُلَ فَيَقُولُ : مَاذَا اُجِبْتُمْ ؟ قَالُوا : لَا عِلْمَ لَنَا اِنَّكَ اَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ) (١٠٩) ★

ئەی پێغەمەری خۆشەویست ! باسی ئەو رۆژە بکە کە خودای تەعالا پێغەمەرەکانی تێدا گردئەکاتەوەو بە جیلوەی خودایەتی خۆی پڕتەو ئەداو پرسیاریان لێ ئەکا : بە چ جۆرە جواب دانەوەیە لە لایەنی ئوممەتەکەتانەوە جوابتان درایەوە ؟ بە جوابدانەوەی قەبوولّو فەرمانوەرگرتن یاخود بە جوابدانەوەی سەرکێشیو نافەرمانی ؟ ئەوانیش لەبەر ئەوە کە یەکەم هەیبەتی خودا داگیری کردوونو زانستی خۆیان لە لادا کووژاوەتەوە ، وە دوەم لەبەر ئەوە کە عیلمو زانستی ئادەمیزاد ئیحاطە نادا بە هەموو کردەوەیەکدا گەورەو بچووک ، وە سێهەم لەبەر ئەوە کە هەرچی ئەوان بیزانن هەر لە خوداوە وەریانگرتوەو سەربەخۆ دارای زانست نین جوابیان داوە وتیان : ئەی پەروەردگاری ئێمە ئێمە لەوانە نین لە حوزووری تۆدا زانستی خۆمان دەربڕین ؛ چونکی نێ لە ئاو بە نیسبەتی دەریای نەبڕاوەوە نیسبەتی نیەو ئێمە ئاگادار نین لە چلۆنی جوابی هەموویان بە ئاگادارێکی رەساو هەر شتێ ئێمە بیزانین لە زاتی تۆوە دەستمان کەوتوە ، بە راستی تۆ هەر تۆی بە رەسایی زانای بە هەموو رازێکی نهێنیو ئێمە قەناعەت ئەکەین بە زانستی خۆت .

جا پاش ئەوە دەفتەری حسێب ئامادە ئەکرێو میزانی بیروباوەڕی هەموو کەسێ لە گەورەو بچووک حازر ئەکرێ ، خودای تەعالا فەرمان ئەدا کە هەموو ئوممەتەکان یەکە یەکە لە شوێنی تایبەتیدا ڕیز ئەکرێنو پێغەمەری هەر ئوممەتێ لەسەر ئومەتەکەی ئەکرێ بە موراقیبو لە هەر مادەیەکدا کە بە ناحەق هەرکەس لە هەر ئوممەتێ ئینکاری تاوانێ بکا پێغەمەرەکەی شایەتی لەسەر ئەدا .

وە لەسەر ئەم تەفسیرە موناقات نیە لە بەینی ئەم ئایەتەدا کە نەفی عیلم ئەکا لە پێغەمەرەکان ـ سەلامی خودایان لێ بێ ـ و لە بەینی ئەو ئایەتانەدا

کە ئیسباتی ئەوە ئەکەن پێغەمەرەکان شـــایەتی ئەدەن لەسەر ئەفرادی ئومەتەکەیانو پێغەمەری ئێمەیش شایەتی ئەدا لەسەر راستی شایەتـــی باقی پێغەمبەرەکان •

★ (اِذْ قالَ اللهُ : یا عِیسی اَبنَ مَرْیمَ اذْکُرْ نِعْمَتِـــي علَیْكَ وعَلی والِدَتِكَ اِذْ اَیَّدْتُكَ بِروحِ القُدُسِ تُکَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَکَهْلاً) ★

کە خودا پێغەمبەرەکان گردئەکاتەوەو حسێبی ئوممەتەکانیان ئەکـرێ خودای تەعالا بۆ دەربڕینی پایەو مایەی بەرزی رەهبەران بـازێ گەورەییو شەرەفیان لە ناو کۆمەڵی ئەهلی مەحشەردا دەرئەبڕێ •

(من جملە) خودای تەعالا ئەفەرموێت : ئەی عیسای کوڕی مەریەم ! باسی نیعمەتەکانی من بکە لەسەر خۆتو لەسەر دایکت ، چۆن ئـــەو دایکە مەعصومە بە حورمەتەی تۆمان گرتە پەنای خۆمـــانو بـــە طاعـــەتو عیبادەتکردن لە بەیتی مەقدیس عیبادەتخانەی خـــۆما لە باوەشی پووری خۆیاو لەبەر چاودێری یەکێ لە رەهبەرانی پایەبەرزا بەخێومان کرد ؟ وە چلۆن بە فەرمانی خۆمان فریشتەی هێمنی خۆمان نارد فووی کرد بە بەرۆکیا هەتا حامیلە بو بە تۆو تۆ کەوتیتە ناو عالەمی جیهانەوەو لەو کاتەدا کە لە دایـك بووی تۆم تەئییدو تەنویر کرد بە فەیضی (روح القدس) فریشتەی بەرزی بەڕێزی بارەگای خۆم جوبرائیلی ئەمینو هێزی وتاری خســـتە نـاو دڵو دەمتەوەو قسەت کرد لەگەڵ دایکی خاوەن پایەتاو دڵت دایەوەو قسەت کرد لەگەڵ بەنی ئیسرائیلیەکانا لەو کاتەدا کە لە بێشکەدا بووی‌و ریسالەتـــی خۆتت دەربڕی بۆیان ، هەروا لە کاتی (کەهل)یدا فەرمانی خودات گەیاند بە ئادەمیزاد وەکو کاتی منداڵیت •

★ (واِذْ عَلَّمْتُكَ الْکِتَـــابَ والْحِکْمَـــةَ والتَّوریةَ والاِنْجِیلَ) ★

وە باسی ئەو کاتە بکە کە خوێندنەوەی نووسراوی ناو ئادەمیزادم نیشاندای و ئەحوالّو ئاساری ئەعیانی مەوجوودەم بە ئیلهامو خەلقی عیلمی ردیبانی تێگەیاندی و ئەحکامی تەورات فێربووی و ئینجیلم بۆ ناردیتە خوارەوە کرد بە دەستوور بۆ خۆتو ئومەتەکەت لە بابەتی بیرو باوەڕو کردەوەو رەوشتەوە •

★ (وَاِذْ تَخْلُقُ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ بِاِذْنِي فَتَنْفُخُ فِيهَا فَتَكُونُ طَيْراً بِاِذْنِي) : ★

وە باسی ئەو کاتە بکە کە بە وەحیو ئیلهامی من تێگەیاندی هەیکەڵو قەوارەت دروست ئەکرد وەکو قەوارەی پەڵەوەر بە ئیزنو ئیجازەی من جا فووت پێدائەکردو ئەو قەوارە ئەبوو بە پەڵەوەرێکی گیانلەبەری راستەقینە بە ئیجازەی من •

★ (وَتُبْرِئُ الْاَكْمَهَ وَالْاَبْرَصَ بِاِذْنِي) : ★

وە ئەو کاتە کە کوێری سکوماو ئینسانی بەڵەکت خۆش ئەکردەوە بە ئیجازەی من •

★ (وَاِذْ تُخْرِجُ الْمَوْتى بِاِذْنِي) : ★

وە ئەو کاتە کە مردووت لە گۆڕ دەرئەکردو بە ئیجازەی من زیندووت ئەکردەوە •

★ (وَاِذْ كَفَفْتُ بَنِي اِسْرائِيلَ عَنْكَ اِذْ جِئْتَهُمْ بِالْبَيِّناتِ فَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ : اِنْ هذَا اِلاّ سِحْرٌ مُبِينٌ) (١١٠)

وە باسی ئەو کاتە بکە کە مەنعی بەنی ئیسرائیلیە سەرکێشەبەدبەختەکانم لێ کردیتو نەمهێشت بتکوژن لەو کاتەدا کە تۆ ئایاتی بەیینات و بورهانو موعجیزاتی خودات نیشان ئەدان کەچی ئەوان لە باتی

ئەوە موسوڵمان بین ئەیانوت : ئەم جۆرە شتانە کە عیسا نیشانی ئێسەی ئەدا جادوویەکی ئاشکرا نەبێ هیچی تر نیە •

★ (وَاِذْ اَوْحَیْتُ اِلَی الْحَوارِیِّینَ اَنْ آمِنُوا بِي وبِرَسولِي ، قالُوا : آمَنَّا واشْهَدْ بِاَنَّنَا مُسْلِمونَ) : (١١١) ★

وە باسی ئەو کاتە بکە کە ئیلهامم کرد بۆ دڵی کۆمەڵێ لە ئادەمیزادی خاودن بیرو راو هۆشیار کە نە ئەنجامدا مەشهوور بوون بە (حواری) یانی (پەیڕەوانی ساغی عیسا) کە ئیمان بێنن بە منو بە فوروستادەی منو یارمەتی دینی خودا بدەنو خزمەتی عیسا بکەن ئەوانیش وتیان ئیمانمان هێنا بە تۆ ئەی خوداو بە پێغەمەری تۆ کە عیسایەو ئەی پەروەردگار تۆ بزانە ، هەرچەن تۆ هەموو شتێ ئەزانی ، کە ئێمە موسوڵمانینو ملکەچو فەرمانبەردارین بۆ تۆو بۆ فوروستادەی تۆ دەی تەوفیقمان بدە بۆ ڕێگەی ڕاست •

فەرموودەی خودا : (اذ قال الحواریون .. الأیات)

عەمماری کوڕی یاسیر ـ خ ـ ڕیوایەت ئەکات لە پێغەمبەرەوە ـ د ـ کە فەرموویەتی : کاتێ لەسەر داوای عیسا مائیدەو سفرە هاتە خوارەوە نانو گۆشتی تێدا بو ، ئەمریان پێکرا هیچی لێ هەڵنەگرن بۆ سبەینێ ، کەچی خەیانەتیان کردو لێیان پاشەکەوت کرد ، لە تۆڵەی ئەوەدا خودا قاری لێ گرتنو کردنی بە مەیموونو بەراز •

★ (اِذْ قالَ الحَوارِیّونَ : یا عِیسَی اَبْنَ مَرْیَمَ هَلْ یَسْتَطیعُ رَبُّكَ اَنْ یُنَزِّلَ عَلَیْنا مائِدَةً مِنَ السَّماءِ ؟ قالَ : اتَّقُوا اللهَ اِنْ کُنْتُمْ مُؤْمِنینَ) (١١٢) ★

تۆ ، ئەی پێغەمبەری خۆشەویست ، باسی ئەوە بکە لە کاتی خۆیا حەواریەکانی حەزرەتی عیسا لەسەر ئیقتیراحی قەومی بەنی ئیسرائیل

وتیان : ئایا خودای تەعالا کە پەروەردگاری تۆیەو لە تۆوە ئـەم هەموو کارەساتی موعجیزە دەرئەکەوێ •• پێی ئەکرێ سوفرەیێ لە ئاسمانەوە بنێرێتە خوارەوە بۆ ئێمە کە خواردەمەنی لەسەر بێ ؟ وە عیسا پێی فەرموون : لـە خودا بترسن و داوای شتێ مەکەن کە لە ئەنجاما بێ بە هۆی دەردی سـەری بۆتان مادام ئێوە ئیماتتان هەیە بەو خودا کە ئێوەی دروستکردوەو منـی دروستکردوەو ئەو موعجیزاتە بۆ من دەرئەخ •

★ (قَالُوا نُرِيدُ اَنْ نَاْكُلَ مِنْهَا وَتَطْمَئِنَّ قُلُوبُنَا وَنَعْلَمَ اَنْ قَدْ صَدَقْتَنَا وَنَكُونَ عَلَيْهَا مِنَ الشَاهِدِينَ) : (١١٣) ★

ئەوایش وتیان : ئەمانەوێ لەو سوفرەو لـەو خواردەمـەنیـە وا بەسەریەوە بخۆین و دڵمان دابمەزرێ لەسەر ئەوە خودا لەبەر پایەی تـۆ نیازی ئێمە بەجێ دێنێ و بە زانستێکی بێ گومان بزانین کە تۆ راست ئەکەی لەگەڵ ئێمەدا لە داوای ئەوەدا کە فرستادەی خـودای و لەسـەر ئـەو موعجیزەی مائیدەیشە ببین بە شایەت لە ناو ئادەمیزادا •

★ (قَالَ عِيسَى اَبْنُ مَرْيَمَ : اللَهُمَّ رَبَّنَا اَنْزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ تَكُونُ لَنَا عِيداً لِاَوَّلِنَا وَآخِرِنَا وَآيَةً مِنْكَ وَارْزُقْنَا وَانْتَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ) : (١١٤) ★

جا عیسای کوڕی مەریەم لە خودا پارایەوەو فەرموی : خودایە ! پەروەردگاری ئێمـە ! سوفرەیەکمان لـە ئاسمانەوە بۆ بنێرەو لەگـەڵ خواردەمەنیەکی پاکی چاکی ئارەزووکراوی نایابی وەها کە ببێ بە جەژنو شادی بۆ ئێمە هەموومان ؛ ئەوەڵمـانو ئاخرمـان ، واتـە ئـەو رۆژی هاتنەخوارەوەی مائیدەیە ببێ بە رۆژی جەژنێکی تەقلیدی لەناومانا ببـێ بە دەلیلێکی روونا کی گەورە لـە لایەنی تۆوە بۆ ئێمـە ، وە ئـەو مائیدەو نیعمەتە بێژمارەکانی ترتو سوپاس لەسەر ئەوانە بکە بە رۆزی بۆ ئێمـەو دیارە کە تۆ باشترینی رۆزی دەرەکانی •

★ (قالَ اللهُ : اِنّي مُنَزِّلُها عَلَيْكُمْ فَمَنْ يَكْفُرْ بَعْدُ مِنكُمْ فَاِنّي اُعَذِّبُهُ عَذَاباً لا اُعَذِّبُهُ اَحَداً مِنَ العالَمِينَ) : (١١٥) ★

خودای تەعالا فەرمووی : ئەی عیسا بە راستی من تکای تۆ ودرئەکرم و دۆعاکەت قەبوونْ ئەکەم و ئەو مائیدە ئەنێرمە خوارەوە بۆتان ، بەڵام هەرکەسێ لە ئێوە کوفری خودا بکا پاش ئیستیفادە لەو سوفرەیە عەزابی ئەدەم بە عەزابێ کە عەزابی کەس وا نەددم ، ئەو عەزابە لە دنیادا بێ یا لە قیامەتا •

لێرەدا چەن باسێ هەیە :

یەکەم : ئەم حەواریانی حەزرەتی عیسا ـ د ـ بازێ ئەڵێن پێغەمبەر بوونو خودا ئەمری پێکردوون تابیعی حەزرەتی عیسا بین ، بە گوێرەی ئەم قسە ئایەتی (واذ اوحیت الی الحواریین) لەسەر مەعنای مەشهوورە بۆ وەحی • وە بازێ ئەڵێن پێغەمبەر نەبوون وە بە گوێرەی ئەم قسە (اوحیت) بە مانا (الهمت) ئەبێ ، وەکو (واوحینا الی ام موسی)و(واوحی ربك الی النحل) • وە ئەم قسە راستە •

دووەم : ئەمەیە ئەم حەواریانە چ پێغەمبەر بووبنو چ لە پیاوچاکانی ئومەت بووبن ئەم داواو رجایانە لە حەزرەتی عیسا بە عیبارەتی : (هل یستطیع ربك) موناسب نیە ؛ چونکی شكو گومان لە ئیستیطاعەی خوادا لەسەر مومکینات کوفرە • هەروا جوملەی (ان کنتم مؤمنین) لەگەڵ ئەوەدا ناگونجێ پێغەمبەر یا پیاوچاك بووبن • هەروا ئایەتی (فمن یکفر بعد منکم) چونکی بە گوێرەی ئەوە کە حەواریەکان پێغەمبەر بووبن تەصەوور ناکرێ کە کافر بین • وە جوابەکان بەم جۆرەن کە دێن •

یەکەم : سوئال بە (هل یستطیع) لەسەر مەعنای حەقیقی نیە بەڵکو لەسەر مەعنای مەجازییەو لە جێگەی ئەوەدایە (هل یظمن ربك قلوبنا بان ینزل علینا مائدة من السماء ؟) چونکی ئەم سوئالە داوای ئیطمینانی دڵەو بەس •

دووەم : (یستطیع) بە مانا (یفعل) بەکارهێنراوە نەك بە مەعنای (یقتدر) وە شك لە توانایی خودادا کوفرە نەك شك لە کردنی کارێ لە کاران •

سێیەم : لە (استطاعه)یە بە مەعنای موناسبی حیکمەتی خودایی لە نادنی مائیدەکەدا نەك لە ئەسڵی نادنەکەیدا ، واتە : ئایا موافیقی حیکمەتی خۆیەتی ئەو مائیدەمانە بۆ نازڵ بکات یا نە ؟

چوارەم : (یستطیع) وا لەسەر مەعنای (یستحب) کە بەرانبەری (یستکره) بەکارئەبرێ ، واتە (هل یحب ربك ان ینزل علینا مائدة ؟)•

پێنجەم : ئەم پرسیاری حەواریانە لە لایەنی خۆیانەوە نەبوە بەڵکو لە لایەنی کۆمەڵێ بوە لە بەنیئیسرائیل کە دراوایان لە حەواریەکان کردوە ئەم موعجیزەیانە پێ نیشان بدا ، وە عیبارەتی (هل یستطیع)و (ان کنتم مؤمنین)و (فمن یکفر بعد منکم) بۆ ئەوانە بەکارهێنراون نەك بۆ حەواریەکان خوا پێغەمبەر بووبن یا پیاوچاك •

فەرموودەی خودا (واذْ قالَ اللهُ یا عیسی ابْنَ مَرْیَمَ) لە مەعنادا بەسراوە بە ئایەتی (اذ قال الله یا عیسی ابن مریم اذکر نعمتي ••• الآیة) کە لە پێشەوە قسەمان لێ کرد واتە باسی ئەوە بکە کە لە رۆژی قیامەتا خودای تەعالا ئەفەرمووێت : ئەی عیسای کوڕی مەریەم •

★ (ءَاَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَاُمِّيَ اِلٰهَيْنِ مِنْ دونِ اللهِ ؟!) : ★

ئایا تۆ وتووتە بە خەڵك کە ئێوە منو دایکم قەرار بدەن بە دوو

خوداو بمانپەرستن وەکو دوو خودا بێجگە لە خودا هەتا خـودا بیێ بـە سیان ؟!

★ (قال : سُبْحانَكَ مَا يَكونُ لِي اَنْ اَقولَ ما لَيْسَ لِي بِحَقٍّ) : ★

ئەی پەروەردگاری عالەم بە تەسبیحو تەقدیسەوە تۆ دوورئەخەینەوە لەوە کە شەریكو هاوڕێت ببێ ، وە بۆ من رەوا نیەو نابێ کە شتێکی وا بڵێمو وتنی بۆ من دروست نەبێو ئەو شتە خیلافی حەقو واقیع بێ •

★ (اِنْ كُنْتُ قُلْتُهُ فَقَدْ عَلِمْتَهُ تَعْلَمُ ما فِي نَفْسِي ولا اَعْلَمُ ما فِي نَفْسِكَ) : ★

ئەگەر شتی وام وتبێ بە راستی تۆ ئەیزانی دیارە کە نەمووتـوە ، وە ئەگەر ئەو مەبەستە لە دڵیشما بوو بێ تۆ پێی ئەزانی ؛ چونکی ئەزانی بەوەی وا لە دڵی منداا بەڵام من ئاگام لەوە نیە وا لە عیلمی تۆدا •

★ (اِنَّكَ اَنْتَ عَلاَّمُ الغُيوبِ) : (١١٦) ★

بە راستی تۆ زانای هەموو شتێکی نهێنیو ئەسراری دەروونی •

★ (ما قُلْتُ لَهُمْ اِلاَّ ما اَمَرْتَنِي بِهِ : اَنِ اعْبُدوا اللهَ ربِّي وَرَبَّكُمْ) ★

من پێم نەوتوون ئەوە نەبێ کە تۆ ئەمرت کردوە بڵێم پێیان ، ئەوەیش ئەمەیە کە عیبادەتو بەندەیی خودا بکەن کە پەروەردگاری ئێمەو ئێوەیە •

★ (وكُنْتُ عَلَيْهِمْ شَهِيداً ما دُمْتُ فِيهِمْ) ★

وە من ئاگادار بووم لە سەریان هەتا لەناویانا بووموو نـەمهێشـتوە پەیرەوەکانم قسەی هەڵە بکەن •

★ (فَلَمَّا تَوَفَّيْتَنِي كُنْتَ اَنْتَ الرَّقِيبَ عَلَيْهِمْ) : ★

وە لە کاتێکیشەوە کە تۆ منت وەرگرت بۆ شوێنی خۆم تۆ هـــەر بە تەنیا خۆت رەقیبو ئاگادار بووی لەسەریان •

★ (وَاَنْتَ عَلى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ) (١١٧) ★

وە تۆ بەسەر هەموو شتێکدا ، بێ گیانو گیانلەبەر غەیرە موکەللەفو موکەللەف ، شاهیدو زانای رازو نیازو خاوەنی دەستەلآتی •

★ (اِنْ تُعَذِّبْهُمْ فَاِنَّهُمْ عِبادُكَ وَاِنْ تَغْفِرْ لَهُمْ فَاِنَّكَ اَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ) : (١١٨) ★

جا بەرابەر بە تاوانباری ئەوان ئەگەر عەزابیان بدەی بـــە راســـتی رەوایە بۆ تۆ ؛ چونکی ئەوان بەندەو دروستکراوی تۆنو تۆ پەروەردگارو گەورەی گشتی ، ئەتوانی هەموو جۆرە شادییەو ناشادییەك بێنی بەســـەر پەروەردەکراوی خۆتا . وە ئەگەر تۆ تاوانیان بپۆشی بە راستی تۆ خاوەن دەستەلآتو خاوەن حیکمەتی لە هەموو کارێکدا لە دوو جیهانا لە ئاشکراو پەنهانا •

★ (قالَ اللهُ) ★

جا لەو کاتەدا کە ئەم پرسیارو جوابە لە بەینی خودای تەعالاو لـــە بەینی حەزرەتی عیسادا روو ئەدا خودا ئەفەرموێت :

★ (هـذا يَوْمُ يَنْفَعُ الصّادِقِينَ صِدْقُهُمْ لَهُمْ جَنّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِها الْاَنْهارُ خالِدِينَ فِيها اَبَداً) : ★

ئەم رۆژە رۆژێکە کە سوود ئەدا بە راســـتکارانو راستگۆیـــان راستیەکەیانو بۆ ئەوان هەیە چەن بەهەشتێك کە جۆبار لە ژێر دارەکانیانەوە ڕەوان ئەبنو هەتا هەتایە دەوام ئەکەن لە ناویانا •

★ (رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ) : ★

خودای تەعالا رازیە لەوانو ئەوانیش لە خودا رازین •

★ (ذٰلِكَ ٱلْفَوْزُ ٱلعَظِيمُ) (١١٩) ★

ئەم پایە ئەوان پێیگەیشتوون پایەیەکی زۆر بەرزەو گەیشتن بەم پایە گەیشتنە بە پایەیەکی زۆر گەورە •

★ (لِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَٱلْاَرْضِ وَمَا فِيهِنَّ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ) : (١٢٠) ★

جا خودای تەعالا بۆ دەربڕینی گەورەیی خۆیو بۆ ئیعلانی ئەوە کە هەموو ڕەهبەرانو ئەفسەرانی جیهان هەموو وان لەبەر بارەگای تەوانایی تەواو بە هیچ جۆرێ هیچ کەس رایەی ئەوەی ناکەوێ پەیوەندی ببێ بە جیهانەوە بە بەندەیی خودا نەبێ ، وە بۆ دەربڕینی فەسادی عەقیدەو بیرو باوەڕی نەصارا لە داوای خودایی یا تێکەڵی لەگەڵ خوادا بۆ عیسای کوڕی مەریەمو بۆ بەتاڵکردنەوەی ئەم جۆرە قسانە فەرمووی : هەر بۆ خودایە سەرۆکیو پادشایی لە سەر هەموو ئاسمانەکانو عەرزو هەر شتێ وا لە ناو ئەوانا ، واتە قەراری گرتوە لەسەریان یا لە ناوەرۆکیانا ، وە خودای تەعالا بەسەر هەموو شتێکدا تەوانایەو جیهان هەمووی لە دەستی توانایی ئەودایە •

سورة الانعام

مكية وهى مائة وخمس وستون آية

ئيبن‌و عەباس ـ خ ـ فەرموويەتى : ئەم سوورەتە هەمووى (مەكى)يە شەش ئايەت نەبێ ، ئايەتى (قل تعالوا اتل ما حرم ربكم عليكم) تا ئاخرى سێ ئايەت‌و ئايەتى (وما قدروا الله حق قدره)و ئايەتى (ومن اظلم ممن افترى على الله كذبا) •

وە ريوايەت كراوە لە ئيبن‌و عەباسەوە لە ئەنەسى كورِى مالیكـــەوە ـخـ كە حەزرەت ـدـ فەرموويەتى : هيچ سوورەتێ نەهاتوەتە خوارەوە بۆ سەرم بە جارێ لەم سوورەتە گەورانە سوورەتى (انعام) نـــەبێ ، وە خودای تەعالا ئەم سوورەتەی بۆ ناردم لەگەڵ جوبرەئيلدا لەگەڵ پەنجـــا مەلائيكەدا بە شادی‌و شەوق هەتا لە دڵما ئارامی گرت‌و باش لەبەرم كرد •

وە خودای تەعالا عيززەتی دا بە من بە هۆی ئەم سوورەتەوە بـــــە عيززەتێكی وەها كە زەليلی‌و داماوی بە دوايا نەهات ، بەم سوورەتە قسەی كافرە موشريكەكان بە تەواوی بەتاڵكرايەوەو ئەم سوورەتە دارای دەلائيلی تەوحيدو عەدل‌و نوبوەت‌و مەعادەو مەزهەبی ئەوانە بەتاڵ ئەكاتـــــەوە كە لە لايان وايە جيهان بێ خاوەنەو ئەوانە كە هيچ دين‌و ئايينێكيان نيەو گەلێ ئەحكامی خودا بەم سوورەتەدا هەيە •

بسم الله الرحمن الرحيم

★ (الحَمْدُ لِلّهِ الّذِي خَلَقَ السَّموات وَالأَرْضَ) : ★

هەرچی سەناو ستايشە بۆ زاتی پەروەردگاری وايە كە ئاسمانەكانـی لە نەبوون دروستكردوەو عەرزی دروستكردوە •

★ (وجَعَلَ الظُّلُمات والنُّورَ) : ★

وە خەڵقی تاریکیو روونا‌کی کردوە ، تاریکی شەو بۆ ئارامیو ئاسایش‌کردنو روونا‌کی رۆژ بۆ رۆزی پەیداکردنو کەسبی زانستو پیشەسازیو بۆ ئەوە کە گیانلەبەرێکی بە قیمەتی وەکو ئادەمیزاد خودای خۆیان بناسنو ژیوار بکەنو خاکو نیشتمانی خۆیان بپارێزن • وە یا تاریکی گومڕاهی دروستکردوەو روونا‌کی ئیمانو پیروباوەڕیشی دروستکردوە •

★ (ثُمَّ الذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ يَعْدِلونَ) : (١) ★

کەچی لە پاش ئەم هەموو ئاثارە گەورە کە دەلیلن لەسەر خوداو لەسەر سیفاتی خودا •• ئەو کەسانە کە کافرنو کوفری خودای خۆیان ئەکەن لە فەرمانی خودا لائەدەن وە یا بتو دارو بەردی تاشراو یا ئاگری هەڵکراو لەگەڵ خوادا وەک یەک تەماشا ئەکەنو لەم ڕێگە راستە لائەدەن بۆ ئەو ڕێگە لارە ناباڕە •

★ (هوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ طِينٍ ثُمَّ قَضى اجَلاً واَجَلٌ مُسَمًّى عِنْدَهُ ثُمَّ انْتُمْ تَمْتَرونَ) : (٢) ★

ئەو خودا خودایەکی ئەوەندە زاناو تەوانایە هەموو ئێوەی لە گڵ دروستکردوە ، جا یا بە ئیعتیباری بابەگەورە کە ئادەمە ـ د ـ یا بە ئیعتیباری ئەوە کە مادەی ئاوی پیاوەتی پیاوو ئاوی ئارەزووی ژن لە خواردەمەنیەوە پەیدا ئەبن کە ئەویش لە مادەی گڵ پەیدا ئەبێ • وە لە پاش ئەمە بزانن کە خودا کاتێکی تایبەتی بڕیار داوە بۆ مردنتان کە بە ثانیە لەوە زیادو کەم ناکاو بە عیلمی ئەوا رابوردوە کە تۆ ناساغ ئەکەوی‌و زوو ئەڕۆی بۆ لای دوکتۆرێکی فامیدە دەرمانی ئەو ناسەغیە وەرئەگری ، یا لە ڕێگەی خودا حەیوانێ سەرئەبڕی‌و بەش‌بەشی ئەکەیتەوە بەسەر هەژاراناو ئەبێ بە هۆی رزگار بوونت ، وە یا خود لە عیلمی ئەوا رابوردوە کە فلاّن ئینسانێکی بێموبالاتەو لە کاتی ناساغیدا

نارِوا بۆ لای دوکتۆر وە یاخود خێرات ناکاو داوای دۆعاو پارِانەوە لە ئینسانێکی نیەت پاکو کردەوە چاک ناکاو گیانی دەرئەچێ •

ئەلحاصڵ ئەو فەرموودەی خودایە کە ئەفەرموێ (وما یعمر من معمر وما ینقص من عمره الا في کتاب)وە ئەوەی کە ئەفەرموێت (یمحو الله ما یشاء ویثبت وعنده ام الکتاب)وە ئەو فەرموودانەی حەزرەت کە ئەڵێت سیلەی ڕەحمو صەدەقەو دۆعا دەفعی دەردو بەڵا ئەکەنو عومریان پێ درێژ ئەبێ ئەوەندە زۆرن تەئویلکردنیانو هەڵسووڕاندنیان لە مەعنای خۆیان دوورە لە راستی •

کەوابێ راستەکەی ئەوەیە ئەو ئەجەلە کە خودا قەراری داوە بۆ هەر گیانلەبەرێ مانیع نیە لەوە کە بەسرابێ بە تەماشای ئەسبابی صیحەتو سەلامەتیەوە وە یا بە ئیهمالکردنی ئەوانەوە • کەوابێ ئەجەل یەکێکەو کەمو زیاد ناکا بەڵام ئەو یەک ئەجەلە دێتەجێ لەسەر بەجێهێنانی ئەسبابی تەندروستی وە یا تەرککردنی ئەوانە • وە خودا ئەفەرموێت وادەیەکی تریش بڕیار دراوە لە لای خوداوە بۆ زیندووکردنەوەی مردوەکانو ڕاپەڕاندنیان بۆ سارای حیساب‌و کێشانەی کردەوەو سەرپەرشتی ئەوانە کە ئەنجامی پیرۆزو بەختیاری ، وە یا بەدبەختیو بەدئەنجامی ـ پەنا بە خودا ـ لەو مەیدانەدا دەرئەکەوێ •

جا خودا ئەفەرموێت لەگەڵ ئەم بڕیاردانی ئەنجامی ئینسانەو لەگەڵ دیاریکردنی ئاکامی لە پاش دروستکردنی لە گڵ ئەم ئادەمیزادە ئەوەندە بەدبەختن وەکو ئێوە ئەژین کە ئیستە لە وجوودی خوداو لە دروستکردنی ئادەمیزاداو لە بڕیاردان بۆ وادەی مەرگو پاشەڕۆژا گومانبازی ئەکەنو دان نانێن بە راستیداو لە یاسای راستی دەرئەچن •

★ (وهُوَ اللهُ فِي السَّموات ِ وفي الاَرْض ِ) ★

هەر خودا بۆ گەورەیی‌و مەعبوودی ئەشێو بۆ ئەوە ئەشێ کە بە (واجب الوجود) بزانرێ لە هەموو ئاسمانەکاناو لە عەرزا •

★ (يَعْلَمُ سِرَّكُمْ وجَهْرَكُمْ ويَعْلَمُ ما تَكْسِبونَ) (٣) ★
ئەزانێ بە ڕازی پەنهانی ئێوەو بە کاری ئاشکرای جیهانیتانو ئەزانێ بەو شتانە کە ئێوە ئەیانکەن •

★ (ومَا تَأْتِيهِمْ مِنْ آيَةٍ مِنْ آياتِ رَبِّهِمْ اِلاّ كَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ) (٤)★
نایێ بۆ لای ئەو کافرانە ئایەتێو دەلیلێ لەو ئایەتانەو لەو نیشانانە کە ئیسباتی بوونی خوداو راستی پێغەمەرێتی پێغەمەر بکا بە هیچ حاڵێ لە ئەحواڵ ئیللا ئەوان پشتی تێ ئەکەنو گوێی پێ نادەن •

★ (فَقَدْ كَذَّبوا بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ) ★
ئەوەتە بە راستی بێ باوەڕی خۆیانیان دەربڕی بەم ئایەتە راستنە کە قورئانە کاتێ کە نازڵ کرا بۆیان •

★ (فَسَوْفَ يَأْتِيهِمْ اَنْبَاؤُا ما كانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤُنَ) (٥) ★
جا چاوەڕوانی بکەن لەمەولا ئەخبارو هەواڵی سەرکەوتنی ئەم شتەیان بۆ دێ کە ئەوان گاڵتەیان پێ ئەکردو بێ باوەڕییان نیشان ئەدا لە بەراں بەریەوە •

★ (اَلَمْ يَرَوْا كَمْ اَهْلَكْنا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ مَكَّنّاهُمْ فِي الْاَرْضِ ما لَمْ نُمَكِّنْ لَكُمْ) : ★
ئایا نەیانزانیوە کە ئەهلی چەن قەرنمان فەوتاندوە پێش ئەوان لەوانە کە دامان مەزراندوون لە پایەیەکدا ئێوەمان لەو پایەدا دانەمەزراندوە •

★ (واَرْسَلْنا السَّماءَ عَلَيْهِمْ مِدْراراً وجَعَلْنَا الاَنْهارَ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمْ ؟) ★
وە ئاسمانمان مەرەخەس کردوە بۆ سەریان بە بارانڕێژی بە هێزو تەوژم ، وە جۆبارمان لە ژێر ماڵەکانیانەوە ڕەوان کرد ؟

★ (فَاَهْلَكْناهُمْ بِذُنُوبِهِمْ) ★
جا ئەو قەومانەمان فەوتاند بە هۆی تاوانەکانیانەوە •

★ (وَاَنْشَأْنا مِنْ بَعْدِهِمْ قَرناً آخَرِينَ) : (٦) ★
وە دروستمان کردو دامان مەزراند لە پاش ئەوان چەن قەرنێکی تـــرو چەن خاوەن قەرنێکی تر •

★ (وَلَوْ نَزَّلْنا عَلَيْكَ كِتاباً فِي قِرْطاسٍ فَلَمَسُوهُ بِاَيْدِيهِمْ) ★
وە ئەگەر ئێمە نووسراوێکمان لە ناو کاغەزێکدا بناردایەتە خـوارەوە بۆ سەریانو بیانگرتایە بە دەستیانەوە •

★ (لَقالَ الَّذِينَ كَفَرُوا : اِنْ هذا اِلاَّ سِحْرٌ مُبِينٌ) (٧)★
ئەیانوت ئەو کەسانە کە کافرن : ئەم نامەیە هیچ نیە جادوویەکـــی ئاشکرا نەبێ •

بازێ لە زاناکان فەرموویانە ئەم ئایەتە هاتەخوارەوە لە شانی بـازێ لە ئەهلی مەکە کە هاتن بۆ لای حەزرەتو پێیـان وت : ئێمـــە ئیمانـــت پێ ناهێنینو باوەڕت پێ ناکەین هەتا نامەیەکمان بۆ نەیەنی لە لای خوداوەو چوار فریشتەی لەگەڵدا بێ شەهادەت بدەن کە ئەم نامە لە لایەنی خوداوە هاتوەتە خوارەوە !

★ (وَقالُوا : لَوْلا اُنْزِلَ عَلَيْهِ مَلَكٌ !) ★
وە ئەو کافرانە ئەیانوت : ئەوە بۆچی نەنێرراوە بۆ سەری فریشتەیێ لە فریشتەکانی خودا تا هەموومان بیانبینینو بزانین کە لە لای خوداوە هاتوونەتە خوارەوە !

★ (وَلَوْ اَنْزَلْنا مَلَكاً لَقُضِيَ الْاَمْرُ ثُمَّ لا يُنْظَرُونَ) : (٨) ★
ئەگەر فریشتەمان بناردایەتە خوارەوە ئیش تەواو ئەبـــووو ئیتـــر مۆڵەت نەئەدران ، واتە ئەو کەسانە کە غەزەبی خودایان دێتە سەر ـ پەنـا

بە خودا ــ چارەی راکردنو خۆڕزگارکردنیان نامێنێ •

★ (ولَوْ جَعَلْناهُ مَلَكاً لَجَعَلْناهُ رَجُلاً وَلَلَبَسْنا عَلَيْهِمْ مَا يَلْبِسونَ) (٩) ★

وە ئەگەر هەر نەفسی پێغەمبەرەکەمان بکردایە بە مەلائیکەو مەلائیکەمان ڕەوانە بکردایە ئەبو ئەو پێغەمبەرەیش لە شێوەی پیاوو ئادەمیزادا بوایە ، وە کە چوویشە شێوەی ئادەمیزادەوە ئەوەی بە سەر ئادەمیزادا دێتو بۆ ئەو دەوترێت بۆ ئەو پێغەمبەرە مەلەکەیش دەوترا •

★ (ولَقَدِ اسْتُهْزِیءَ بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِكَ فَحاقَ بِالَّذِينَ سَخِرُوا مِنْهُمْ مَا كانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ) : (١٠) ★

وانە بە ڕاستی گاڵتە کرا بە گەلێ ڕەهبەران لە پێش زەمانی تۆداو لە ئەنجاما دەوری ئەو گاڵتەکەرانەی دا لە جەزای گاڵتەکردنەکەیانا •

★ (قُلْ : سِيرُوا فِي الْاَرْضِ ثُمَّ انْظُرُوا كَيْفَ كانَ عاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ !) (١١) ★

تۆ ئەی پێغەمبەری خۆشەویست بڵێ بەو کافرانە : بڕۆن بگەڕێن بە عەرزاو لە پاشان تەماشای نیشانەو شوێنەواری ئەو گەلە پێشووانە بکەنو لێیان وردبینەوەو بزانن چۆن بو ئەنجامی ئەو قەومانە کە باوەڕیان نەدەکرد بە پێغەمبەران ؟

★ (قُلْ : لِمَنْ ما فِي السَّمواتِ والاَرْضِ ؟ قُلْ : لِلّهِ) : ★

تۆ ئەی پێغەمبەری خۆشەویست پرسیار بکە لەو کافرە بێسەرو بەرانە : کە هەرچی وا لە ئاسمانو عەرزا مولکی کێیەو بۆ کییە ؟ وە لەبەر ئەوە کە وەڵامی ڕاست لە لای خۆتە بڵێ : ئاسمانو زەوی و هەرچی وا لە ناویانا هەر بۆ خودایە •

★ (كَتَبَ عَلى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ) : ★

ئەو خودایە ئەو خودایە کە میهرەبانی کردنی لەگەڵ پەروەردەکراوی خۆیا بڕیار داوە لەسەر خۆی •

★ (لَيَجْمَعَنَّكُمْ اِلى يَوْمِ الْقِيامَةِ) : ★

سوێند ئەخۆم کە هەمووتان گرد ئەکاتەوە لە ڕۆژی قیامەتا •

★ (لا رَيْبَ فِيهِ) : ★

وە گومان نیە لەو گردکردنەوەدا •

★ (الَّذِينَ خَسِروا اَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لا يُؤْمِنونَ) : (١٢) ★

وە ئەو کەسانە کە نەفسی خۆیانیان لە کیس چوە ئەوانە ئیمان ناهێنن • دیارە کە خودا ئینسانی بۆ ئەوە دروست کردوەو عەقڵی پێداوە کە عەقڵەکەی لە هۆی سەعادەتو بەختیاری هەردوو جیهانا سەرف بکات . جا مادام وای نەکرد ئەوە مەعنای وایە کە خۆی زایە کردوەو فیسەنی خۆی فەوتاندوە •

★ (ولَهُ ما سكَنَ فِي اللَّيْلِ والنَّهارِ وهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ) : (١٣) ★

وە بۆ خودایە بە موڵکو تەسەڕوفو بە ئیجادو دروستکردن هەرچی ئارام بێ وە یا بجووڵێ لە شەوو ڕۆژاو خودا بیسەرەو زانایە بۆ هەموو دەنگو ئاوازەیێو بۆ هەموو شتێکی پەنامەکی •

★ (قُلْ : اَغَيْرَ اللهِ اَتَّخِذُ وَلِيّاً ؟! فاطِرِ السَّمواتِ والاَرْضِ وهُوَ يُطْعِمُ ولا يُطْعَمُ) : ★

بۆ ئەی پێغەمەری خۆشەویست بڵێ : ئایا من غەیری خودا دۆستو یارمەتیدەرێ بۆ خۆم بڕیار ئەدەمو ئەو خودا خالیقو پەروەردگاری ئاسمانەکانو عەرزەو ئەو خواردەمەنیو رزقو ڕۆزی ئەدا بە هەموو گیانلەبەرێو خواردەمەنی دەرخواردی ئەو نادرێ ؟

★ (قُلْ : اِنِّي اُمِرْتُ اَنْ اَكونَ اَوَّلَ مَنْ اَسْلَمَ . ولا تَكونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكينَ) (١٤) ★

تۆ بڵێ : بە راستی من ئەمرم پێکراوە کە یەکەم کەسێ بم کە موسوڵمان ئەبێو ئەمریانپێکردووم‌و فەرموویانە هەرگیز لە کافرە موشریکەکان نەبم •

★ (قُلْ : اِنِّي اَخافُ اِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ) (١٥) ★

تۆ بڵێ : بە راستی من ئەترسم لە سزای رۆژێکی گەورە ئەگەر نافەرمانی خودای خۆم بکەم •

★ (مَنْ يُصْرَفْ عَنْهُ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمَهُ) : ★

هەرکەسێ ئەو سزایە لێ لابدرێ لەو رۆژەدا ئەوە بە راستی خودا ڕەحمی پێکردوە •

★ (وذلِكَ الْفَوْزُ الْمُبِينُ) : (١٦) ★

وە رزگاربوون لەو رۆژە گەیشتنێکی دیارییە بە دڵخواز •

★ (وِانْ يَمْسَسْكَ اللهُ بِضُرٍّ فَلا كَاشِفَ لَهُ اِلاَّ هُوَ) : ★

وە ئەگەر خودا بتگرێ بە زیانێ وەکو نەخۆشین‌و گەدایی ئەوە کەس ناتوانێ دووری بخاتەوە لێت ئەو نەبێ •

★ (وِانْ يَمْسَسْكَ بِخَيْرٍ فَهُوَ عَلى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ) : (١٧) ★

وە ئەگەر بە خێرو پیرۆزی‌و رزق‌و رۆزیش بتگرێ ئەوە حەقی خۆیەتی ؛ چونکی خودا تەوانایی بەسەر هەموو شتێکدا هەیە •

★ (وهو القاهِرُ فَوْقَ عِبادِهِ وهو الْحكيمُ الْخَبِيرُ) : (١٨)★

وە خودای تەعالا ئەو خودایە کە زاڵە بەسەر بەندەکانی خۆیاو ئەوە خاوەن حیکمەت‌و خەبەرداڕەو ئاگاداڕە لە کردەوەیان •

★ (قُلْ : اَيُّ شَيْءٍ اَكْبَرُ شهادةً ؟ قُلِ : اللهُ شَهِيدٌ بَيْنِي وبَيْنَكُمْ) : ★

تۆ بڵێ : کام شتە کە گەورەترە لە هەموو کەسێ لە هۆی شایەتی‌دان بە رازی جیهان ؟ وە تۆ خۆت لە بەر ئەوە کە کەس نیە بە راستی بیڵێیت تۆ بڵێ : خودای تەعالا شاهیدە لە بەینی ئێمەو ئێوەدا •

★ (واوحِيَ اِلَيَّ هذا القُرآنُ لاُنْذِرَكُمْ بِهِ ومَنْ بَلَغَ) ★

وە ئەم قورئانە بە هۆی وەحیەوە گەییشتوە بە من بۆ ئەوە کە ئێوەو هەرکەسێ ئەم قورئانەی پێ بگا بیترسێنم بە عەزابی خودا ئەگەر موخالەفەو ملکێشی بکات •

★ (اَئِنَّكُمْ لَتَشْهَدونَ اَنَّ مَعَ اللهِ آلِهَةً اُخْرى ؟!) ★

ئایا بە راستی ئێوە شایەتی ئەدەن کە چەن خودایەکی تر هەن لەگەڵ خوادا ؟ !

★ (قُلْ : لا اَشْهَدُ) ★

جا تۆ بڵێ : ئەگەر ئێوە شەهادەت ئەدەن بەو شتە ناحەقە من شایەتی نادەم •

★ (قُلْ : اِنَّما هُوَ اِلهٌ واحِدٌ واِنَّنِي بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكونَ) (١٩) ★

تۆ بڵێ : ئەو خودایە کە ئێمە ئەیپەرستین خودایەکی تاقو تەنیایەو بە راستی من دوورم لەو خودایانە کە ئێوە ئەیانکەن بە شەریکی خودا •

★ (الذينَ آتَيْناهُمُ الْكِتابَ يَعْرِفونَهُ كَما يَعْرِفونَ اَبْناءَهُمْ) ★

ئەو کەسانەیش کە ئێمە کیتابمان پێداون وەکو جوولەکەو گاورەکان محەمەد ئەناسن وەکو چۆن کوڕی خۆیان ئەناسن بە شێوەو شانۆو نیشانەدا •

★ (الَّذينَ خَسِروا اَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لاَ يُؤْمِنونَ) : (٢٠) ★

ئەو کەسانە کە نەفسی خۆیان زایەکردوە بە راستی ئیمان ناهێنن •

★ (ومَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَي عَلَى اللهِ كَذِباً) : ★

کێیە ئەو کەسە زاڵمترو ستەمگارتر بێ لەو کەسەی کە درۆ بە دەمی خواوە هەڵبەستێ •

★ (اَوْ كَذَّبَ بِآياتِهِ ؟) : ★

یان بێت بێباوەڕی دەربڕێ بەرابەر بە ئایاتی خودا ؟

★ (اِنَّهُ لا يُفْلِحُ الظَّالِمونَ) (٢١) ★

بە راستی ستەمگاران رزگار نابن •

★ (ويَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعاً ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذينَ اَشْرَكُوا : اَيْنَ شُرَكاؤُكُمُ الَّذينَ كُنْتُمْ تَزْعُمونَ ؟) : (٢٢) ★

ئەی خۆشەویست باسی ئەو رۆژە بکە کە هەموو موسوڵمانو موشریکەکانی تیادا گردئەکەمەوە جا ئەڵێم بەوانە کە شەریکیان بۆ من قەرار داوە : وان لە کوێ ئەو شەریکانە کە ئێوە باوەڕتان وابو کە ئەوان تنەریکی منن ؟

★ (ثُمَّ لَمْ تَكُنْ فِتْنَتُهُمْ اِلاَّ اَنْ قالُوا : وَاللهِ رَبِّنا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ) : (٢٣) ★

لە پاشا ئەنجامی کوفرەکەیان هاتە سەر ئەوە کە بە درۆ سوێندیان ئەخوارد کە شەریکیان قەرار نەداوە بۆ خودا •

★ (اُنْظُرْ كَيْفَ كَذَبُوا عَلَى اَنْفُسِهِمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ ما كانُوا يَفْتَرُونَ !) (٢٤) ★

جا بڕوانە بۆیان چۆن درۆیان کرد لەسەر خۆیانو سوێندیان خوارد کە شەریکیان قەرار نەداوە بۆ خوداو هەر شەریکێ کە بە درۆ دایاننابوون بۆ خودا هەموویان لە قیامەتا بە زایە چوون •

★ (وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُ اِلَيْكَ) : ★

وە لە کافرە موشریکەکانە کەسانێ کە لە کاتی قورئانخوێندنا گوێت لێ ئەگرن وەکو (ولید)و (نضر)و (عتبة)و (شیبة)و (ابو جهل)و هاووێنەی ئەوان •••

★ (وجَعَلْنا عَلى قُلوبِهِمْ اَكِنَّةً اَنْ يَفْقَهوهُ وفِي آذانِهِمْ وَقْراً) : ★

وە لەبەر بەدفکریو بەدئەندیشەیی ئەوان نامانە سەر دڵیان پەردەیەکی وا کە بو بە مانیع لە حاڵیبوونیانو تێگەیشتنیان لە مەعنای قورئانەکەو خستنانە ناو گوێیانەوە باڕێکی قورسی وەها کە مانیع بێ لە بیستنیان بۆ ئەو قورئانە بە سافیو ڕەوانی •

★ (وانْ يَرَوْا كُلَّ آيَةٍ لا يُؤْمِنوا بِها) : ★

وە نەڵێ تەنیا ئەم قورئانە بەڵکو ئەگەر هەرچی ئایاتو نیشانەی ڕاستی نۆ هەیە هەموویان چاوپێبکەوێ هێشتا هەر ئیمانی پێ ناهێنن •

★ (حتى اِذا جاؤُكَ يُجادِلونَكَ يَقولُ الَّذِينَ كَفَرُوا : اِنْ هذا اِلاَّ اَساطِيرُ الاَوَّلِينَ) : (٢٥) ★

وەها کوفر لە دڵیانا خۆی گرتوە کاتێ کە دێن بۆ لای تۆ موجادەڵەت لەگەڵدا ئەکەنو ئەوانەی کە کافرن ئەڵێن : ئەم قورئانە کە تۆ ئەیخوێنیتەوە هەر حیکایاتی ئەفسانەو هەڵبەسراوی کۆنەکانە •

ڕیوایەتکراوە : کۆمەڵێ لە کافرەکانی مەکە وەکو ئەوانەی کە ناومان نووسین کانێ کە حەزرەت قورئانی ئەخوێند گوێیان لێ ئەگرت ، جا پرسیاریان کرد لە (نضر) : ئەم شەخصە چی ئەڵێ ؟ ئەویش وتی : قەسەم بەو کەسە ئەم کەعبەی دروستکردوە من نازانم چی ئەڵێ ، ئەوندە هەیە زمانی ئەجووڵێنێتەوەو ئەفسانەی پێشینان ئەخوێنێتەوە وەکو چۆن من حیکایەتی پێشیناتتان بۆ ئەگێڕمەوە ، لەوێدا ئەبو سوفیان وتی : حاشا وەکەلا •

فەرموودەی خودا : (وهم ينهون عنه ... الآية)

ڕیوایەت کراوە لە ئیبنو عەباسەوە ـ خ ـ ئەم ئایەتە نازڵ بوە لە مامۆکانی پێغەمەرا ـ د ـ ئەمانە لە ناو کۆمەڵا لە هەموو کەس زیاتر کۆمەکییان ئەکردو لەگەڵ ئەمەیشا خۆیان دوور ئەخستەوە لە دینەکەیو باوەڕپێکردنی •

وە بازێ وتوویانە : نازڵ بوە لە کافرەکانی مەکەدا ؛ بە زاهیر مەنعی خەڵکیان ئەکرد لە ئازاردانی موسوڵمانەکانو خۆیشیان دوور ئەکەوتنەوە لە ئیمانهێنان • جا خودا فەرمووی :

★ (وهُمْ يَنْهَوْنَ عَنْهُ وَيَنْئَوْنَ عَنْهُ) ★

ئەو کافرانە مەنعی خەڵك ئەکەن لە ئازاردانی حەزرەت ـ د ـ و لەگەڵ ئەوەدا دووریش ئەکەونەوە لێی • یاخود ئەوان مەنعی خەڵك ئەکەن لە دەربڕینی بێباوەڕی بە قورئان وەکو ئەبو سوفیان کە مەنعی ئەو ڕەفیقانەی ئەکرد لە نیسبەتدانی هەڵە لە قورئان ، لەگەڵ ئەوەیشدا خۆیشی نەئەکەوتە شوێنی •

★ (وَاِنْ يُهْلِكُونَ اِلاَّ اَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ) : (٢٦) ★

وە ئەم کافرانە بەم حاڵە ناشیرینە هەر خۆیان خەساردەتمەند ئەکەن و بە خۆیان نازانن و شوعوورییان ناشکێ بەوە کە ئەم حاڵە زیانە بۆ ئەوان •

★ (ولَوْ تَرى اِذْ وُقِفُوا عَلى النّارِ فَقالُوا : يا لَيْتَنا نُرَدُّ ولا نُكَذِّبَ بآياتِ رَبِّنا ونَكونَ مِنَ الْمُؤْمِنينَ !) (٢٧) ★

ئەگەر تەماشای ئەوە بکەی لەو کاتەدا کە رائەگیرێن بەسەر ئاگری جەهەنەماو ئەوان ئەڵێن : کاشکی بیانگێڕاینایەتەوە بۆ دنیاو ئیمانمان بهێنایێ بە خودای تەنیاو بە پێغەمەرو بێ باوەڕیمان نیشان نەدایە پێیانو لە موسوڵمانان بووینایێ ••• ! ئەوە وەزعێکی زۆر ناهەمواریتان ئەهاتە بەرچاو کە بۆ باس ناشێ •

★ (بَلْ بَدا لَهُمْ ما كانُوا يُخْفونَ مِنْ قَبْلُ) : ★

ئەی خۆشەویست باوەڕ مەکە بەوە کە ئەو داوای گەڕانەوەو وەعدە بە ئیمانهێنانەیان لە رووی راستیەوە بێ بەڵکو ئەو واتەیان لەبەر بێ تەوانایە لەسەر عەزابی دۆزەخ ؛ چونکی بۆ ئەوان دەرکەوتوە تۆڵەی ئەو نیفاقە کە لە دڵیانا بوو لە خەڵکیان ئەشاردەوە یا تۆڵەی ئەو کردەوە ناباڕانە کە بە دزییەوە ئەیانکرد لە پێش هاتنی رۆژی قیامەتا ئەگەرنا درۆ ئەکەن لە گەڕانەوەیان بۆ ئیسلام •

★ (ولَوْ رُدُّوا لَعادُوا لِمَا نُهُوا عَنْهُ) ★

ئەگەر بگێڕایەنەوە بۆ دنیا هەر ئەگەڕانەوە سەر ئەو کوفرو نامەردییە کە لێی مەنع کران •

★ (وَاِنَّهُمْ لَكاذِبُونَ) (٢٨) ★

وە بە راستی ئەمانە درۆزنن •

★ (وقالُوا : اِنْ هِيَ اِلاّ حَياتُنَا الدُّنْيا وما نَحْنُ بِمَبْعوثينَ) (٢٩) ★

وە ئەو کافرانە دەوامیان بوو لەسەر ئەوە کە بۆ دەربڕینی بەرابەرکێ لەگەڵ حەزرەتا ـ د ـ ئەیانوت زیندەگی نیە زیندەگی دنیا نەبێ کـــە وا لەبەر چاوا ؛ وە بە قەتعی ئێمە لە پاش ئەوە کە مردین زیندوو ناکرێینەوە • وە لەسەر ئەم ئینکارەو ئەم بەرابەرکێ لەگەڵ دینی ئیسلامـــاو لەســـەر ئازاردانی موسوڵمانانو پەیڕەوانی دین بەردەوام بوون •

★ (ولَوْ تری اِذْ وُقِفُوا عَلی رَبِّهِمْ ، قَالَ : اَلَیْسَ هذا بِالْحَقِّ ؟ قالُوا : بلی وَرَبِّنا) : ★

ئەگەر تۆ تەماشای حاڵیان بکەی لەو کاتەدا کە رائەگیرێـن لە لای خودای خۆیان خودا پێیان ئەڵێت : ئایا ئـەم حاڵەتو زیندووکردنەوەتانە حەق نیە ؟ ئەوانیش ئەڵێن : بەڕێوەڵلا خودایە راستەو حەقـەو ئێمـــە بە هەڵەدا چووبووین •

★ (قالَ : فَذُوقُوا الْعذابَ بِما کُنْتُمْ تَکْفُرونَ) : (۳۰) ★

جا خودا ئەفەرمووێت : دەی عەزابی ئەم رۆژە وەربگرن بە هـــۆی ئەو کوفرەوە کە کردتان بەرابەر بە ئەحوالی ئیمڕۆتان • یانی ئەگەر بڕوانی ودزعێ نابار ئەبینی •

★ (قَدْ خَسِرَ الَّذِینَ کَـــذَّبُوا بِلِقاءِ اللهِ حَتّی اِذا جاءَتْهُمُ السّاعَةُ بَغْتَـةً قالُوا : یا حَسْرَتنا عَلی ما فَرَّطْنـا فِیها !) : ★

یانی بە راستی کەوتنە زیانەوەو زیانیان کرد ئەو کەسانە کە تەکذیبی گەییشتن بە خودایان ئەکرد هەتا کە قیامەت لە ناکاوا هات بەسەریانا ئەڵێن : ئەی حەسرەتو نەدامەتی ئێمە لەسەر ئەو قوسوورەی کە بەرابەر بە هاتنی قیامەت کردمان •

★ (وَهُمْ یَحْمِلونَ اَوْزارَهُمْ عَلی ظُهورِهِمْ) : ★

وه ئه‌وان گوناهه‌کانیان له سه‌ر پشتیان هه‌ڵئه‌گرن •

★ (اَلا ساءَ مَایَزِرونَ) (٣١) ★

بێداره‌وه بن که زۆر خراپه ئه‌و باره‌ی ئه‌وان هه‌ڵی ئه‌گرن •

★ (وما اٌلحَیوةُ الدٌنْیا اِلاّ لَعِبٌ وَلَهْوٌ) ★

وه ئه‌م ژیانی دنیایه بریتیه له گاڵته‌کردن‌و رابواردن •

★ (ولَلدٌارُ اٌلآخِرَةُ خَیْرٌ لِلَّذِینَ یَتَّقونَ) ★

وه به راستی ماڵی پاشه‌ڕۆژ که مه‌شهووره به (قیامه‌ت) زۆر چاتره له ماڵی دنیا بۆ ئه‌و که‌سانه که له خودا ئه‌ترسن •

★ (اَفَلا تَعْقِلونَ ؟) (٣٢) ★

ئایا ئێوه هێشتا عه‌قڵ ناگرن تا ڕێگه‌ی باش له خراپ‌و کرده‌وه‌ی باش له خراپ جیابکه‌نه‌وه ؟

فه‌رموده‌ی خودا : (قد نعلم انه ليحزنك .. الأية)

ترمذی‌و حاکم ریوایه‌تیان کردوه له ئیمامی عه‌لییه‌وه ـخ ـ که ئه‌بو جه‌هل وتی به حه‌زره‌ت ـ د ـ : ئێمه ته‌کزیبت ناکه‌ین‌و تۆ له ڵای ئێمه‌دا راستگۆی به‌ڵام باوه‌ڕ به قورئانه‌که‌ت ناکه‌ین ! جا ئه‌م ئایه‌ته هاته خواره‌وه •

★ (قَدْ نَعْلَمُ اِنَّهُ لَیَحْزُنُكَ الَّذِي یَقولُونَ) :★

به راستی ئێمه ئه‌زانین ئه‌و قسه‌یه ئه‌و کافرانه ئه‌یکه‌ن دڵگرانت ئه‌که‌ن به‌ڵام تۆ زۆر ئه‌همیه‌ت مه‌ده به‌و قسانه‌و ئه‌و شێوه‌یش ئه‌وان وان نه سه‌ری ؛ چونکی به راستی ئه‌و کافرانه دوژمنی تۆ ناکه‌ن •

★ (فَإِنَّهُمْ لا يُكَذِّبونَكَ ولٰكِنَّ الظّالِمينَ بِآياتِ اللهِ يَجْحَدونَ) (٣٣) ★

چونکی هەرچەن بە زاهیر بە گڕ تۆدا ئەچن و تەکزیبت ئەکەن بەڵام لە حەقیقەتا ئەو زاڵمانە ئینکاری ئایاتی خودای تەعالا ئەکەن •

★ (ولَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَ فَصَبَرُوا على مَا كُذِّبُوا وأُوذُوا حَتّٰى أَتيهُمْ نَصْرُنا) : ★

بە راستی لە پێش هاتنی تۆداو لە پێش زەمانی تۆدا چەند رەهبەرێکی رەوانەکراو لە لایەنی ئێمەوە بۆ ئادەمیزاد تەکزیب کراونو بێباوەڕیان پێنیشان دراو چەن بێشەرمی بەرابەریان کراو ئەوان خۆیان گرت لەبەر باری خوادا لەسەر ئەو تەکزیبو ئازاردانو بێشەرمیانە هەتا کاتێ خواستی ئێمە هاتو یارمەتییان بۆ هاتو قەومەکەیان فەوتان • وە ئەم یاسای رەوانەکردنی رەهبەرانو راگەیاندنی ئەوانو بێشەرمی ئادەمیزادەو صەبری ئەوانو فریاکەوتنی ئێمە بۆیان •• کەلیماتی خودایەو فەرمانی ئەوە هاتوە ئەڕوا •

★ (ولا مُبَدِّلَ لِكَلِماتِ اللهِ) ★

وە هیچ شتێ نیە کە فەرمانی خوداو یاسای ئەو بگۆڕێ •

★ (ولَقَدْ جاءَكَ مِنْ نَبَأِي الْمُرْسَلِينَ) (٣٤) ★

وە بە راستی لەو ئایەتانەدا کە لە پێش ئەم ئایەتەدا نازڵ بوون پێکەپێشتوە بازێ ئەخباری پێغەمبەرەکان کە حاڵیان لەگەڵ ئومەتەکەیانا وەها بوە •

★ (وإِنْ كانَ كَبُرَ عَلَيْكَ إِعْراضُهُمْ ، فَإِنِ اسْتَطَعْتَ أَنْ تَبْتَغِيَ نَفَقاً فِي الْأَرْضِ أَوْ سُلَّماً فِي السَّماءِ فَتَأْتِيَهُمْ بِآيَةٍ) ★

وە ئەگەر زۆر گەورەو گرانو دشوارو ناباڕە لەسەر دڵتا لادانی ئەوان لە ئیمانهێنانو تۆ زۆر موشتاقی بۆ ئیمانهێنانیان دەی ئەگەر ئەتوانی دەرگاو کونێ بدۆزیتەوەو پیایا بڕۆیتە ناو عەرزەوە لە داخی ئیمان نەهێنانیان وە یاخود دەلیلێکی بە هێزت دەستکەوێ بۆیان تا ئیمان بێنن . وە یا پلەکانێو پەیژەیەکت دەستکەوێ سەرکەوی بۆ ئاسمانەکان بە شێوەیەك لە شێوەکانو بێیتەوە بۆ لایان لەگەڵ ئایەتو بورهانێو کاریکی وەها بێ بە هۆی ئەوە ئیمان بێنن •• فەرموو ! تێکۆشە بزانم شتێکت بۆ ئەکرێ ؟ ! حاشا بە بێ خواستی خوداو بە بێ یارمەتی ئەو هیچت بۆ ناکرێ •

★ (وَلَوْ شاءَ اللهُ لَجَمَعَهُمْ عَلَى الْهُدى) : ★

وە ئەگەر خودا بیویستایە گردیان بکاتەوە لەسەر هیدایەتو ئیمانهێنان ئەیتوانی گردیان بکاتەوە . بەڵام خواستی خودا لەسەر یاسای تایبەتی خۆیەتیو ئەو خواستەی ناخاتە کار بۆ کۆمەڵێ کە زۆر نامەردو ناهەموار بن و دەستەڵاتی خۆیان هەر لە عەنادو دژایەتی لەگەڵ ڕەهبەراندا بێنو بەرابەر بە فەرمانی خودا سەرکێشی بکەن • مادام وایە ئیتر ••

★ (فَلا تَكُونَنَّ مِنَ الْجاهِلِينَ) (٣٥) ★

تۆ لەوانە مەبە کە بە یاسای خودا نازانو داوای شتێ ئەکەن لەگەڵ یاسای خودادا ڕێ ناکەوێ •

★ (اِنَّما يَسْتَجِيبُ الَّذِينَ يَسْمَعُونَ) : ★

نەوەك فەرمانی خوداو پێغەمەری خودا وەرئەگرێ مەگەر ئەوە کەسانە کە لەگەڵ دڵێکی هۆشیارو بیرێکی ساغدا وتاری خوداو پێغەمەر ئەبیسن ؛ چونکی ئەم نەوعە کەسانە وەکو تینووی دۆژی گەرم تاسوفن بە ئاوی زەلاڵی ئامۆژگاری پەروەردگار •

★ (وَٱلْمَوْتَى يَبْعَثُهُمُ اللهُ) : ★

بەڵام مردوەکان لە گۆڕا خودای تەعالا زیندوویان ئەکاتەوە لە رۆژی قیامەتا ئەوسا قسە وەرئەگرنو قسە ئەبیسنو لەو کاتەیشدا قسەبیستن سوودی نیە بۆیانو ئەم کافرانەیش وان بە دەوری تۆدا وەکو ئەو مردووانەن •

★ (ثُمَّ اِلَيْهِ يُرْجَعُونَ) : (٣٦) ★

جا لە پاش ماوەی ژیانی ئەم جیهانە هەمووتان ، موسوڵمانو کافر ، ئەگەرێنرێنەوە بۆ لای خودا بۆ حسێبو سەرپەرستی بیرو باوەڕو کردەوەی چاکو خراپو هەرکەس بە جەزای خۆی ئەگات •

★ (وقالوا : لَوْلا نُزِّلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ) ★

کافرەکان وتیان : ئەوە بۆچی ئایەتو نیشانەیەکی گەورەی وای بۆ نایەتە خوارەوە ؛ وەکو قسەکردنی کێوەکانو ، رامکردنی گیانلەبەرە هەردیەکان ، لە لای خوای خۆیەوە هەتا لە نیشاندانی ئەوانا کەس مەیدانی ئینکاری نەمێنێ !

★ (قُلْ : اِنَّ اللهَ قادِرٌ على اَنْ يُنَزِّلَ آيَةً) ★

تۆ ئەی خۆشەویست پێیان بڵێ : خودای تەعالا تەوانای هەیە ئەتوانێ ئایەتێکی وادروست بکا کە ئەوان داوای ئەکەنو فەرمانەکەی وەرانە بکا بۆمو ئەم جۆرە کارە گەورەو خاوەن نرخانە زۆر بوون لە لایەنی خوداوە ئەوەتا ئادەمی لە گڵ دروست کردو ، وشتری لە بەرد دەرهێنا بۆ صاڵحو ، تۆفانی هەڵکرد بۆ قەومی نووحو ، ولاتی (ثەمود)ی بەردەباران کردو قەومی (عاد)ی بە رەشەبا بەرباد کردو ، ئیبراهیمی لە ناو ئاگرا پاراستو فیرعەونی لە ئاوی نیلدا خنکاندو بەنی ئیسرائیلی رزگار کردو ، عیسای بە بێ باوک دروستکردو ، قورئان ،

کە یەسیی پیرۆزی ئادەمیزادە ، ناردیە خوارەوە بە نەوعێ کە کەس توانی بەرهەستی بکا ، بەڵام بە زۆر ئیسان پێهێنان قیمەتی نیە .

(وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لاَ يَعْلَمُونَ) (٣٧) ★

بەڵام زۆرمەی ئادەمی لە شێوەی ئەوان نازانن بەم حەقیقەتانە .

★ (وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الاَرْضِ وَلا طَائِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ اِلاَّ اُمَمٌ اَمْثَالُكُمْ) ★

وە هیچ گیانلەبەرێ نیە کە بەسەر عەرزا بڕوا یا پەلەوەرێ نیە کە بە ئاسمانا بفڕێ مەگەر ئومەتێك و کۆمەڵە دروستکراوێکە وەکو ئێوە . هەموو دروستکراون هەستی پێویستی خۆیانیان پێدراوەو چەن شتی نهێنی وا خراوەتە دڵیانەوە بۆ چلۆنی ژین و ژیوارو شوێنەوارو چارکردنی نەخۆشی و خۆپاراستن لە دوژمنی خۆیان کە ئەگەر ئینسان باش ئاگادار ببێ لێیان زۆر لە قودرەت و تەوانایی خودا سەری سوڕنەمێنێ و ئەزانێ پەروەردگاری جیهان هەموو شتێکی لە عالەمی ئیمکاندا پێ ئەکرێ چ جای ئایەتێ کە بۆ تۆی رەوانە بکا .

★ (ما فَرَّطْنا فِي الْكِتابِ مِنْ شَيْءٍ) ★

تەرکی هیچ شتێکسان نەکردوە لە نووسراوی (لوح المحفوظ)دا یا لە ئایاتی ئەم کتێبەدا کە نازڵمان کردوە بۆ سەر عەرز بۆ تۆ وە ئەوەی کە لە عالەما بوەو ئەبێ هەمووی تێدایەو لە جوملەی ئەوانەیە تەوانایی خودا بەسەر هەموو مومکینێکدا .

★ (ثُمَّ اِلى رَبِّهِمْ يُحْشَرُونَ) (٣٨) ★

وە لە پاش بڕانەوەی ئەم جیهانەیش هەموو ئومەتو هەموو صینفو فەردێکیان گردئەکرێنەوە لە حوزووری خوداو هەر کەس بە پایەو مایەی خۆی و بە گەنج و رەنجی خۆی ئەگات .

★ (وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا صُمٌّ وَبُكْمٌ فِي الظُّلُمَاتِ) ★

وە ئەو کەسانەیش کە بێباوەڕیان نیشان داوە بە دینی حەق ئەوانە کەڕن لە بیستنی ئامۆژگاری و لاڵو بێ زمانن لە وتاری راستو لە نـــاو چەن تاریکیدان ؛ تاریکی جەهل و نەزانی و تاریکی گومڕایی و بێئیمانی .

★ (مَنْ يَشَأِ اللهُ يُضْلِلْهُ وَمَنْ يَشَأْ يَجْعَلْهُ عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ) (٣٩) ★

خودای تەعالا خواستی لەسەر گومڕاکردنی هەرکەسێ هەبێ گۆمڕای ئەکاو خواستی لەسەر هیدایەتی هەرکەسێ بێ هیدایەتـــی ئەداو ئەیخاتە سەر ڕێگـــەی راســـت .

بزانن ! ئەم مەسەلە بە نیسبەت بۆ لای تەوانایی خودا واقیعـــی و راستە ؛ چونکی خـــودا ئەتوانێ هەرچی کافر هـــەیە لـــە دنیادا هەموویان هیدایەت بداو بیانکا بە پیاوچاك وەکو ئەتوانێ هەرچەن ئەولیا هەن نـــە دنیادا دنیان تێك بداو بیانکا بە کافر . ئەمە بۆ موسوڵمان جێگەی گومان نیە .

بەڵام ئەم ئایەتانە لەسەر ئەم وەزعە نەهاتوون ، بەڵکو نە مەقامی دەربڕینی زوێری و عاجزبوون لە ئەوزاعی کافرەکانو ملکێشییان نـــــە ئەمری خودا هاتوون ، وە بە کورتی ئەفەرموێت : ئەو کەسانە کە لە پاش ناردنی پێغەمەری خۆشەویست دەستیان کرد بە عەنادو ســـەرکێشـــی و نافەرمانی و ڕوویان کردە ئارەزووی نەفس و بێشەرمی کـــردن لەگـــەڵ ڕەهبەراو بێباوەڕی لەگەڵ دین و ئایاتی خودادا ئەوە لەو حاڵەدا وا دائەنرێ کە ئەڕە لە بیستنی حەق و ، کوێرە لە چاوپێکەوتنی ئایات و ، گێرخواردوە لە تاریکستاناو . خودایش لە تۆڵەی ئەو هەموو نامـــەردیـــەی کابـــرادا سەرکوێری ئەکاو گومڕای ئەکا ئەمجار بۆ ئیعلانی ئەوە کە ئەو کەسە موستەحەقی ئەو دەردەیە خودا ئەڵێت : هەرکەس خواستی گومڕایـــی

بکات گومڕای ئەکا وە هەرکەس بیەوێ هیدایەتی بدا هیدایەتی ئـــەداو ئەیخاتە سەر رێگەی راست • جا خودای تەعالا بـۆ ئیلزامدانـــی ئـــەو کافرانە ئەفەرموێت :

★ (قُـلْ : اَرَاَیْتَکُمْ اِن اَتیکُمْ عذابُ اللهِ او اَتَتْکُمُ الساعَةُ اَغَیْرَ اللهِ تَدْعونَ اِنْ کُنْتُمْ صادِقینَ ؟) (٤٠) ★

ئەی پێغەمەری خۆشەویست بڵێ بەو کافرانە : خەبەرم بدەنـــێ ئەگەر عەزابێ لە لایەنی خودای تەعالاوە حەواڵە بکرێ بۆ سەرتان وەکو ماری یا **مارێ یا زۆرداری یا** ناساغییەکی نابارو ناهەموار ، وە یاخـــود کاتێ قیامەتی مەعلووم کە ئاخری ماوەی ئەم جیهانەیە بێـــت بۆتـــان ئێوە لەو حاڵە تاڵەدا کەس هـــەیە غەیری خـــودا پەناتان بداو هاواری بۆ ببەن ؟ جوابی ئەم پرسیارەم بدەنەوە ئەگەر راست ئەکەن ، دیارە وەڵامیان ئەوەیە بە راستی کە بڵێن غەیری خودا کەس نیە پەنای بۆ ببەین ، جـــا خودایش ئەفەرموێت : مادام وایە چۆن وەها مل بائەدەن لە ئەمری خوداو پێغەمەر وە بۆچی موسوڵمان نابن ؟ وەکو خودا تەقریری ئەو جوابـــە ئەکاو ئەفەرموێت :

★ (بَلْ اِیَّاهُ تَدْعونَ) : ★

واز لەوە بێنن کە بانگی غەیری خودا بکرێو هەر بانگ لە خـــودا ئەکەن ، چونکی دڵ خۆی ئاگادارە ئەگەر نەفس وازی لێ بێنێ •

★ (فَیَکْشِفُ ما تَدْعونَ اِلَیْهِ اِنْ شاءَ) : ★

وە خودای تەعالا دەفعی ئەو بەڵا ئەکا کە هاوار ئەکەین بۆی •

★ (وتَنْسَوْنَ ما تُشْرِکونَ) (٤١) ★

وە فەرامۆش ئەکەن ئەو بتانە کە ئەتانکـــردن بە شـــەریکـــی پەروەردگار •

★ (ولَقَدْ اَرْسَلْنا اِلی اُمَمٍ مِنْ قَبْلِكَ فاَخَذْناهُمْ بِالْبَأْساءِ والضَّرّاءِ لَعَلَّهُمْ يَتَضَرَّعونَ) : (٤٢) ★

بە راستی پێغەمەرانمان رەوانە کرد بۆ سەر چەن ئوممەتێ لە پێش زەمانی تۆداو ئەو ئوممەتانە یەکە یەکە سەرکێشییان کرد لە فەرمانی ئێمەو کوفریان بەرابەر بە پێغەمەران دەربڕی ئێمەیش لە جەزای ئەوەدا ئەو ئومسەتانەمان دووچاری فەقیریو لاتیو بێفامیو بەلای ناکاو کرد بەلکو بپارێنەوە لە خودا بۆ چاری ئەو کارەساتانە بە سەریانا هات کەچی هەر لەسەر ناباری خۆیان مانەوەو لە خودا نەپارانەوە •

★ (فلَوْلا اِذْ جاءَهُمْ بَأْسُنا تَضَرَّعوا !) ★

ئەوە بۆچی لەو کاتەدا کە بەلاکانیان لە لایەنی ئێمەوە پێ گەیشت لێیان نەپارانەوە هەتا رزگاریان بکەین ؟!

★ (ولٰكِنْ قَسَتْ قُلوبُهُمْ وزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطانُ ما كانوا يَعْمَلونَ) (٤٣) ★

بەڵام دلیان رەش بوەوەو رووناکی تێدا نەما هەتا رێگەی رزگاری خۆیان ببینن وە شەیتان جوانی کرد لەبەر چاویانا ئەو کردەوە ناپەسەندانە کە ئەوان ئەیانکردن •

★ (فَلَمَّا نَسُوا ما ذُكِّروا بِهِ فَتَحْنا عَلَيْهِمْ اَبْوابَ كُلِّ شَيْءٍ) ★

جا کاتێ ئەوان هەر ئامۆژگاریو پەندێ کە ئێمە بۆ ئەوانمان ئامادەو حازر کردو رەهبەرەکان پێیانیان ئەگەیاند لە بیری خۆیانیان بردەودو موبالاتیان پێ نەکرد دەرگای هەموو زیاتێکسان کردەوە بەسەریانا لە گرانی قووتو ژیوارو بە ئاشووبی رۆزگارو بێسامانی وڵات •

★ (حَتّىٰ اِذا فَرِحُوا بِما اُتُوا اَخَذْناهُمْ بَغْتَةً فَاِذا هُمْ مُبْلِسونَ) (٤٤) ★

هەتا حاڵیان بە هۆی هەوابازیو رابواردن لە ئارەزووی نەفسا ڕای پێهات کە بە وەزعو حاڵی خۆیان کەیفخۆش بوونو دڵشاد بوون بەو نازو نیعمەتە کە پێیان دراوەو بە خەیاڵی خۆیان وایان ئەزانی لە هەموو شتێ رزگارن ئەوانسان گرتو داگیرمان کردن لە کوتوپڕدا ، وە یا بە داگیرکردنێکی کوتوپڕ ، جا تەماشات ئەکردن لە کوتوپڕدا کەوتنە حەسرەتو غەمباریو هەناسە هەڵکێشان .

★ (فَقُطِعَ دابِرُ الْقَوْمِ الَّذينَ ظَلَمُوا وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعالَمينَ) (٤٥) ★

جا بڕیەوە ئاخری ئەو قەومە یانی دواییان هات وە یا نەسڵو نەتەوەیان نەما ، وە هەموو حەمدو ثەناو ستایشێ بۆ خودایە کە پەروەردگاری عاڵەمە هەمووی لەسەر نیعمەتی فەوتاندنی ئەو زاڵمانە .

★ (قُلْ : اَرَاَيْتُمْ اِنْ اَخَذَ اللّٰهُ سَمْعَكُمْ وَاَبْصارَكُمْ وَخَتَمَ عَلىٰ قُلوبِكُمْ مَنْ اِلٰهٌ غَيْرُ اللّٰهِ يَاْتيكُمْ بِهِ ؟) ★

تۆ ئەی پێغەمەری خۆشەویست پێیان بڵێ : ئەگەر خودا چاوو گوێتان لێ وەربگرێتەوەو دڵیشتان بە مۆری غەیبی مۆر بکات بە نەوعێ کە ببێ بە مانیع لەوە ڕووناکیبێتەوە بە شوعوورو فامێکی بەسوود .. ئەوە کێیە ئەو خودایە غەیری خودای عاڵەم کە ئەو گوێو چاوو دڵە باشەی بەسوودەتان بۆ بێنێو لە ناو ئادەمیزادا سەریان بەرز بکاتەوە ؟

★ (اُنْظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْآياتِ ثُمَّ هُمْ يَصْدِفُونَ) (٤٦) ★

جا تۆ تێفکرە ئەی رەهبەری خۆشەویست چلۆن ئایاتو بەڵگەی راستو هۆی تەرغیبو تەرهیب هەڵئەسووڕێنین بـۆ ئەم نامەردانـه کەچی لـه پاش ئـەو هەموو رەهبەرِیی کردنیانه هەر ئیعراز ئەنێنو لـه رێگەی راست لائەدەن •

★ (قل : اَرَاَیْتَکُمْ اِنْ اَتیکُمْ عَـذَابُ اللهِ بَغْتَةً اَوْ جَهْرَةً هَلْ یُهْلَكُ اِلاَّ الْقَوْمُ الظَّالِمونَ ؟) (٤٧) ★

تۆ ئەی پێغەمەری رەهبەر بەو سەرکێشانه بڵێ : ئەگـەر عەزابی خوداتان بۆ هات له ناکاوو له پەنامەکی تاریکه شەودا که کەس پێتـان نەزانێ وەِ یاخود به رۆژی رووناکو به ئاشکرا ، ئایا کەس به هیلاکـدا ئەچێ له ئادەمیزاد به هیلاکەتێکی زیاندار بۆ دنیاو بۆ قیامەت غەیـری ئەو کەسانەو ئەو قەومانه که ستەمکارو غەددارن ؟ طەبعـەن کەس نافەوتێ بەو شێوه ستەمکاران نەبێ ؛ چونکی موسوڵمانان هەرچەن لـه دنیادا بنەوتێن له پاشەرِۆژا بەختیارو سەرفرازن •

★ (وما نُرْسِلُ الْمُرسَلِینَ اِلاَّ مُبَشِّرِینَ وَمُنْذِرِینَ) : ★

ئێمه هەرگیز پێغەمەرەکان نائێرین بۆ سەر ئادەمیـزاد وه یا بـۆ سەر جینو ئینسان بۆ ئەوه نەبێ که ئەمرو فەرمانەکانی خودا له لایەنـی ئێمەوه بگەیەنن بەوانەو موژدەیان پێبدەن به بەهەشت له صوورەتـی فەرماندارێداو بیانترسێنن به سزای دۆزەخ له صوورەتی نافەرمانیـدا • ئیتر بۆ ئەوەمان نەناردوون که خەڵکی گاڵتەیان پێ بکەن ، وه یا خود بۆ ئـەوەمان نەناردوون کـه هەرچی تەسەرروفاتی جیهـانه بیدەین بـەوان هەتا بتوانن هەرچی دڵخوازی کافرەکان بێ جێبەجێی بکەن •

★ (فَمَنْ آمَنَ واصْلَحَ فَلا خَوْفٌ عَلَیْهِمْ وَلا هُمْ یَحْزَنُونَ) (٤٨) ★

جا هەرکەسێ ئیمانبێنێ بە خودا لەسەر دەستی ئەو پێغەمەرانەداو فەرمانی خودا بگرێتە گەردن ئەوە نە ترس‌و بیمیان ئەبێ لە پاشەڕۆژیان‌و نە زویری‌و دڵگرانییان ئەبێ لە کاتی حازرو رابوردوویان •

★ (والَّذينَ كَذَّبوا بِآيَاتِنا يَمَسُّهمُ الْعَذَابُ بِما كانُوا يَفْسُقونَ) (٤٩) ★

وە ئەو کەسانەیش تەکذیبی ئایاتی ئێمە بکەن‌و باوەڕ نەکەن بە خوداو پێغەمەر ئەوانەیش عەزاب لێیان ئەدا بەهۆی ئەوەوە کە لە فەرمانی خودا دەرچوون •

★ (قُلْ لا اَقولُ لَكُمْ عِندِي خَزائِنُ اللهِ ولا اَعْلَمُ الْغَيْبَ ولا اَقولُ لَكُمْ اِنِّي مَلَكٌ) ★

تۆ ئەی خۆشەویست بڵێ بەو کافرانە من ئینسانێکم راستکارو واقیعی‌و لە ئەندازەی ئیمکانیاتی خۆم ناڕۆمە دەرەوە کە وابو پێتان نالێم کە خەزێنەکانی رەحمەتی خودا لە دارایی‌و تەوانایی هەموو لە لای منن هەتا ئێوە بهاومە ناو تەماع‌و تەقالای دنیا ، وە غەیب‌و شتی پەنامەکی لە ئێوە نازانم هەتا بە ئومێدی ئەوە بێن بۆ لام کە لە شتی غەیبی ئاگادار بن‌و نایشڵێم کە من فریشتەم‌و خواردن‌و خواردنەوەم ناوێ ، وە یاخود هێزم ئەشکێ بە گەلێ کاری گران کە خاریج بن لە حەدی تەوانای ئینسان •

★ (اِنْ اَتَّبِعُ اِلاّ مَا يُوحى اِلَيَّ) ★

وە تابیع نابم ئیللا بەو ئایەتانە کە بە وەحی دێن بۆ لام ، وە بە چ نەوعێ فەرمانم پێدرا هەڵئەسووڕێم بۆ رزگارکردنی ئادەمیزاد لە بیرو باوەڕی نابارو لە کردەوەی ناهەموار •

★ (قُلْ : هَلْ يَسْتَوي الْاَعْمى والبَصِيرُ اَفَلا تَتَفَكَّرونَ ؟) (٥٠) ★

تۆ بڵێ ئەی خۆشەویست : سوپاس بۆ خودا من چاوی سەرم هەیەو ئەبینێ ، وە چاوی دڵم رووناکەو بە قەی خواستی خودا دەرکی حەقایق ئەکا ، وە ئەو کەسانە کە لە ڕێگەی تەمێو تەربیەمان دەر ئەچن کوێرنو هەرگیز چاودارو بێچاو بە یەك نابن ، ئایا پاش ئەم هەموو دەرزە تێ نافکرن هەتا ڕێگەی راست لە ڕێگەی لار جیا بکەنەوە ؟

★ (وَاَنْذِرْ بِهِ الَّذِينَ يَخَافُونَ اَنْ يُحْشَرُوا اِلَى رَبِّهِمْ لَيْسَ لَهُمْ مِنْ دونِهِ وَلِيٌّ ولا شَفِيعٌ) ★

وە بترسێنە بەو کەلامە کە بە وەحی بۆت دێ ئەو موسوڵمانانە وە یا ئەو دڵبیدارانەو ئەو هۆشیارانە کە ئەترسن لەوە بانگ بکرێن بۆ لای خودای خۆیانو گردبکرێنەوە لە حوزووری ئەوا بۆ حسێب لە حاڵێکدا کە لە غەیری خودا نە دۆستێو نە یارمەتیدەرێو نە هاوڕێو نە تکاکارێکیان نیە •

★ (لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ) (٥١) ★

بەڵکو ئەوانە لە خودای خۆیان بترسنو بگەڕێنەوە بۆ لای خودا •

فەرموودەی خودا : (ولا تطرد الذين .. الآية)

ئبنو حیبانو موسلیمو نەسائیو حاکم ریوایەتیان کردوە نە سەعدی کوڕی ئەبی وەقاصەوە ئەڵێ : ئایەتی (ولا تطرد الذين) هاتە خوارەوە لە شەش کەسدا : لە منو عەبدوڵلای کوڕی مەسعوودو بیلاڵو عەممارو میقدادو صوهەیبدا وتیان : موشریکەکان وتیان بە حەزرەت کە ئێمە دەربکا لە دەوری خۆیا •

وتیان : ئێمە شەرم ئەکەین ، تا ئەمانە لە دەوری تۆدا بن ئامشۆت بکەین ! لەم هۆوە شتێ کەوتە دڵی حەزرەتەوە ، جا خودای تەعالا ئایەتی (ولا تطرد الذين)ی نازڵکرد هەتا (اليس الله باعلم بالشاكرين ؟) •

وە عەبەرانیو ئیبنو ئەبی حاتەمو ئەحمەد ریوایەتیان کردوە لە ئیبنو مەسعوودەوە ئەڵێ : کۆمەڵێ لە (قورەیش) رابوردن بە لای حەزرەتا ـ د ـو لەو کاتەدا خەبابی کوڕی ئەرەتتو صوهەیبو عەممارو بیلاڵو غەیری ئەوانیش لە موسوڵمانە نەداراکان لای حەزرەت بوون ، وتیان : ئەی محەمەد تۆ بەم کۆمەڵە بێدەستو بێنەوایە دەسبەرداری قەومەکەی خۆت بوویت ؟ ئایا ئەمانە خودا گەورەی کردوونو قەومەکەت هەمو مەهتووکنو دوورن لە تۆ ؟ چۆن ئەبێ ؟ ئایا ئێمە ئەبین بە تابیعی ئەو گەداو لاتانە ؟! دەی ئەگەر ئەتەوێ ئێمە بکەوینە شوێن تۆ ئەمانە دەربکە هەتا ئێمە بێین بۆ خزمەتی تۆ ! جا خودا ئایەتی (واندر به الذین یخافون) هەتا (ولتستبین سبیل المجرمین)ی نازڵ کرد •

وە ئیبنو جەریر ریوایەتی کردوە لە عەکرەمەوە ئەڵێ عوتبەی کوڕی ردبیعەو شەیبەی برایو موطعەمی کوڕی عەدیو حارثی کوڕی نەوفەل لەگەڵ چەن کەسێ لە ئەشرافی (بەنی عبد المناف) لە ئەهلی کوفر چوون بۆ لای ئەبو طالیب پێیان وت : ئەگەر ئەم برازایەت ئەم لاتو هەژاری دەوری خۆیە دەربکا ئەوە ئێمە دڵمان پێی خۆش ئەبێو ئەبێ بە هۆی ئەوە ئێمە شوێنی بکەوین ! جا بەم بۆنەوە ئەبو طالیب قسەی لەگەڵ حەزرەتا کردو عومەری کوڕی خەتتاب عەرزی حەزرەتی کرد : ئەگەر بە گوێی مامت بکەی لەم بارەوە باشە تا بزانین چۆن ئەبێ • جا خودای تەعالا ئەم ئایەتی (واندر به الذین یخافون)یە نازڵ کرد هەتا (الیس الله باعلم بالشاکرین ؟)وە لەو کاتەدا بیلاڵو عەمماری کوڕی یاسیرو سالمی مەولای ئەبو حوزەیفەو ئیبنو مەسعوود لەگەڵ کۆمەڵێ ترا بوون ، جا کاتێ ئەو ئایەتە هاتە خوارەوە عومەری کوڕی خەتاب ـ خ ـ هات بۆ خزمەتی حەزرەتو عورزی بۆ هێناوە جا ئایەتی (واذا جاءك الذین یؤمنون) نازڵ بو •

★ (وَلاَ تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ) ★

تۆ ئەی پێغەمەری خۆشەویست ئەو موسوڵمانانە دەرمەکە کە عیبادەتی خودای بێ شەریك ئەکەن لە بەیانی و ئێوارەداو خواستیان هەر رەزامەندی خودایە •

★ (مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ وَمَا مِنْ حِسَابِكَ عَلَيْهِمْ مِنْ شَيْءٍ) ★

حسێبی ئیمانی ئەو فەقیرانە لەسەر تۆ نیەو لە لا تۆ نیە مومکینە ئیمانی یەکێ لەوانە موقابیلی ئیمانی چەند کەس بێ لەم کافرانی قورەیشە کاتێ موسوڵمان بین و حسێبی ئیمان و رازی دڵی تۆیش لەسەر ئەوان نیە •

★ (فَتَطْرُدَهُمْ فَتَكُونَ مِنَ الظَّالِمِينَ) (٥٢) ★

هەتا تۆ ئەوانە دەربکەی لەبەر داوای ئەو کافرانەو تەوسانە ستەمکاران حسێب بکرێیت •

★ (وَكَذَلِكَ فَتَنَّا بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لِيَقُولُوا : أَهَؤُلاَءِ مَنَّ اللهُ عَلَيْهِمْ مِنْ بَيْنِنَا ؟!)

بازێ لەم خەڵکە بە هۆی بازێکیانەوە گیرۆدە ئەکەم و خەیاڵات ئەخەمە دڵیانەوە هەتا بڵێن : ئایا ئەم گەلە هەژارە بە تەنیا خودا منەتی ناوەتە سەریان بە ئیمان و ئەبێ هەر ئەوان بگەن بەم پایە ؟ !

★ (أَلَيْسَ اللهُ بِأَعْلَمَ بِالشَّاكِرِينَ) (٥٣) ★

جا خودایش بۆ رەدی ئەوان ئەفەرموێت : ئایا خودا لەوان چاتر ئاگادار نیە لە ئەحوالی سوپاس گوزاران و زاناتر نیە بەو کەسە کە شیاوی نیعمەت و رەحمەتە ؟! (بەڵێ)

★ (وَإِذا جاءَكَ الَّذِينَ يُؤْمِنونَ بِآياتِنا فَقُلْ : سَلامٌ عَلَيْكُمْ) ★

کانێ کە ئەو کەسانە ئیمانیان هێنابە ئایاتی ئێمەو هاتن بۆ لاتان تۆ پێیان بڵێ : سەلامتان لێ بێ •

★ (كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ) ★

خودا لەبەر فەزڵو ڕەحمەتی عامی خۆی بڕیاری داوە بۆ خۆی •

(★ اَنَّهُ مَنْ عَمِلَ مِنْكُمْ سوءً بِجَهالَةٍ ثُمَّ تابَ مِنْ بَعْدِهِ وَاَصْلَحَ فَاَنَّهُ غَفورٌ رَحيمٌ) (٥٤) ★

وە ئەو ڕەحمەتە بڕیاری داوە ئەمەی لێ پەیدا ئەبێ هەرکەسێ لە ئێوە گوناحێ بکا لە بەر نەفامیو لە پاشان تۆبە بکاو پەشیمان ببێتەوە لەو کردەوە نابارەو پاش ئەوەیش نەگەڕێتەوە بۆ سەریو لەوەو پاش ئیشی چاك بکا . واتە ئەگەر حەقی کەسێکی لە سەربو بە قەی ئیمکان بیداتەوەو نەگەڕێتەوە بۆ ئەو تاوانانە کە کردوونی جا خودای تەعالا تاوانبەخشو میهرەبانە •

ڕیوایەت کراوە : کۆمەڵێ هاتن بۆ حوزووری پێغەمبەر ـ د ـ عەرزیان کرد : ئێمە گیرۆدەی گەلێ گوناهبوین و حەزرەت ـ د ـ جوابی نەدانەوەو ئەم ئایەتە هاتە خوارەوە •

★ (وكَذلِكَ نُفَصِّلُ الآياتِ) ★

بەو جۆرە کە وەرتان گرت ئایاتی قورئانی پیرۆز نازڵ ئەکەم بۆ بەسی موسوڵمانو کافرو تاوانبارو بێتاوانو تاوانبارێ کە تەوبە ئەکاو ڕوو ئەکاتەوە بارەگای ڕەحمەتی خودا هەتا پایەو مایەی موسوڵمانە فەرمانبەردکان دەربکەوێ •

★ (وَلِتَسْتَبِينَ سَبِيلُ الْمُجْرِمينَ) (٥٥) ★

وە ڕێگەی تاوانبارەکانیش ڕووناك بێتەوە لێتان •

★ (قُلْ : اِنِّی نُهیتُ اَنْ اَعْبُدَ الَّذِینَ تَدْعونَ مِنْ دونِ اللهِ) ★

تۆ ئەی پێغەمەری خۆشەویست بڵێ بەو کافرانە : کە بە راستی لە لایەنی خوداوە مەنع کراوم لەوە کە عیبادەت بکەم بۆ ئەو بتانە کە ئێوە ئەبانپەرستن •

★ (قُلْ : لا اَتَّبِعُ اَهْواءَکُمْ) ★

پێیان بڵێ : بە هیچ جۆرێ من ناکەومە دوای هەواو ئارەزووی نەفسی بەدکێشی ئێوەو شتێ کە لەسەر ڕێگەی دینی حەق نەبێ نایکەم •

★ (قَدْ ضَلَلْتُ اذاً وما اَنا مِنَ الْمُهْتَدِینَ) (٥٦) ★

من ئەگەر شوێن هەوای ئێوە بکەوم گومڕا ئەبم‌و لەو کەسانە نابم کە هیدایەت وەرگرن لە لایەنی خوداوە •

★ (قُلْ : اِنِّی علی بَیِّنَةٍ مِنْ رَبِّی وکَذَّبْتُمْ بِهِ) ★

تۆ بفەرموو بەو کافرانە : کە من وام لەسەر ڕێگەیەکی ڕوونا‌کی راستو کێتاێکی وا ئەبێ بە دەلیل لەسەر ئیسلامییەت بەڵام ئێوە ئەوەندە بەدبەختو سەرسەختن موبالات بە دەلیلی راست ناکەنو عەقڵی خۆتان ناخەنە بیرکردنەوە هەتا راستو لار لە یەك جیابکەنەوەو لەبەر ئەمە بێ باوەڕیتان دەربڕی بەرابەر بەم دینی منەو ئەم دەعواو دەلیلە راستە کە لە لایەنی خوداوە بۆم هاتوە • وە بە راستی بزانن ئەگەر خودا سەرفی نەزەرتان لێ نەکا لە تۆڵەی ئەم ئینکارەدا عەزابی خوداتان بۆ دێت بەڵام •

★ (ما عِنْدِي ما تَسْتَعْجِلونَ بِهِ) ★

نە لای من نیە هێز بۆ ناردنی ئەو سزایە کە ئێوە پەلەپەلی بۆ ئەکەن بە شێوەی گاڵتەوە •

★ (إِنِ الْحُكْمُ إِلاَّ لله يَقُصُّ الحَقَّ وهُوَ خَيْرُ الفَاصِلِينَ) (٥٧) ★

حوکم له زووهاتنی سزادا یا له دێرکەوتنیا هەر بۆ خودایە ئەو حەق جێبەجێ ئەکاو ئەو باشتر فەرماندارێکە کە حەقو ناحەق لەیەك جیا ئەکاتەوە •

★ (قُلْ : لَوْ اَنَّ عِنْدِي ما تَسْتَعْجِلونَ بِهِ لَقُضِيَ الاَمْرُ بَيْنِي وبَيْنَكُمْ) ★

تۆ بڵێ : ئەگەر ئەوەی ئێوە پەلەی بۆ ئەکەن بە من بکرایەو نە لای من بوایە زوو ئیش ئەبڕایەوەو نیزاع نەدەما لە بەینی ئێمەو ئێوەدا •

★ (واللهُ اَعْلَمُ بِالظَّالِمينَ) (٥٨) ★

بەڵام هەموو کارێ لە لای خودایەو خودا لە هەموو کەس زاناترە بەوانە کە ستەمکارنو لە دەستی خودا دەرناچن •

★ (وعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الغَيْبِ لا يَعْلَمُها إِلاَّ هُوَ ويَعْلَمُ مافِي البَرِّ والبَحْرِ ومَا تَسْقُطُ مِنْ ورَقَةٍ إِلاَّ يَعْلَمُها ، ولا حَبَّةٍ فِي ظُلُماتِ الاَرْضِ ولا رَطْبٍ ولا يابِسٍ إِلاَّ فِي كِتابٍ مُبِينٍ) (٥٩) ★

بزانن ! (مفاتح) یا کۆی (مِفْتَح)ە بە کەسرەی میم ، یا کۆی (مَفْتَح)ە بە سەری میم ، جا لەسەر یەکەم شێوە (مفاتح) بە مانا کلیلەکانە ، واتە کلیلەکانی ئەو شتانە کە غەیبو پەنهانن لە لای خودانو ئەو کلیلانە عیبارەتن لە عیلمو زانستی خودا ، یانی عیلم بە ئەشیای پەنهان هەر لە لای خودایە • وە لەسەر شێوەی دووەم (مفاتح) بە مانای (خزائن)ە واتە خەزینەکانی شتە پەنهانیەکان هەموو لە لای خودای تەعالان • بە هەرحاڵ مەبەس ئەمەیە کە عیلمی غەیب هەر خاسەی خودایەو کەس غەیبزان

نیە ؛ چونکی زانینی غەیب یانی سیفەتێکی زاتی کە لەگەڵ خاوەنەکەیا بێ بە دەوامی زاتەکەی وە بەم شێوە هەر خودایە غەیبزانو دارای زانستی نێ پەنهانە ، وە هەرکەسێ لە پێغەمەران ـ د ـ کە زانینی غەیب دەست بدا بۆیان ئەوە بەوە ئەبێ کە خودا بە هێزی وەحی یانی بە هۆی فریشتەوە کە جیبریلی ئەمینە لەو غەیبە ئاگاداریان ئەکات •

وە یا بە ئیلهام یانی ئەو زانستە ئەخاتە ناو دڵیانەوە • هەروا هەر یەکێ لە ئەولیاو پیاوە دڵسافەکان شتێ لە غەیبیات بزانن ئەوەیش بە ئیلهامو فێرکردنی خودایە یاخود خودای تەعالا پەردە لە بەینی ئەو عەبدەو ئەو شتەدا لائەبا تا ئەو شتە ئەزانێ ، وە ئەمەیش بۆ چەن کاتێکەو دەوامدار نیە • کە وابێ عیلمی ئەنبیاو ئەولیا بە غەیبیات داخڵی عیلمی غەیب نیە بەڵکو داخڵی خەبەردارکردنە لە لایەنی خوداوە بۆ ئەو کەسانە بە بازە شتێکی پەنهان ، خوا رووداوی پاشەڕۆژ بێ یا ئەو شتانە بێ کە زوو رابوردوون ، وە یا بەعزێ شوێن بێ کە دێتە بەرچاویان وەکو جێگەی ئەو سوپایە کە هاتە بەرچاوی حەزرەتی عومەر کاتێ مەشغوڵی موحازەرەی ئەصحابەکان بوو •

بەڵام ئەو کەسانە کە بە هۆی حسابگەریەوە خەبەر ئەدەن بە بازێ شتی وا روو ئەدا وەکو باوباران‌و سەرماو گەرما ، یا بازێ مانگی درزاو ـ مەثەلا ـ ئەوە هیچیان عیلم‌و زانستی قەطعی نین بەڵکو بڕێتین لە بیرو باوەڕو عەقیدەیەکی وا کە لە پایەی زەن بەرزنەبوەتەوە بە دەلیلی ئەوە گەڵێ جار هەوالی گەڵێ شت ئەدەن‌و کەچی دوایی وا دەرناچێت •

وە ئەگەر لە صوورەتێکا بە شێوەی یەقین بەو شتە بزانێ ئەوە یەقینەکەی لە خۆیەوە نیە بەڵکو بە هۆی دەلیلەوە بوە ئەوجار ئەڵێن خۆی عیلمی نەبو بە غەیب بەڵکو بە هۆی ئەو دەلیلەوە غەیبی بۆ پەیدا بو • وەکو ئەوە بە جیهازی (ئەشیعە) ناو سکی ژنێ دەربکەوێ‌و کابرا بزانێ سکەکەی کوڕە یا کچە ئەمانە بە هیچ شێوەیێ جێگەی گومان‌و

دوو دلی نین لەم جێگەدا ؛ چونکی وەکو وتمان عیلمی غەیب زانستی یەقینی دەوامدارە لەگەڵ خاوەنەکەیا (بالذات) نەک بە هۆی ئەسبابی خاریجەوە • لەگەڵ ئەوەدا کە بازێ شتی پەنهانی وا هەیە کە غەیری خودا کەس نایزانێ . وەکو کاتی هاتنی قیامەتو کونهی زاتی خودای تەعالاو سیفاتی ئەو . وە ئەم شتانە ناوئەبرێن بە غەیبی موطلەق • وە ئەو شتانە کە بە ئەسباب ئەزانرێن غەیبی موضافن ، واتە بە ئیضافەو نیسبەت بۆ ئەو کەسانە کە وەسیلەی دەرخستنی ئەو شتانەیان نیە غەیبو پەنهانە وە نیسبەت بەوانە کە وەسیلەیان هەیە زاهیرو ئاشکرایە ـ مەثەلا ـ بۆ کەسێ کە جیهازی کەشفی ناوسکی ژنی هەیەو ئەزانێ بەو منداڵە وا لە سکیا منداڵەکە ئاشکرایەو غەیب نیە ، وە نیسبەت بەو کەسە جیهازەکەی نیە غەیبەو داپۆشراوە وە ئەم جۆرە شتە زانستەکەی تایبەتی خودا نیە •

وە خودای تەعالا وەکو غەیبیات ئەزانێ کە وان لە ماوەرای عەرزو ئاسمانا هەروەها زانایە بەو غەیبیاتەیش کە وان لە سەر عەرزی وشکداو وان لە ناو قوواڵی دەریادا ، وە ئەم غەیبیاتەیش لە غەیبیاتی (موضافە)ن چونکی ئەو شتە وا لە عەرزێ لە وڵاتی مەغریبا لە لای ئەو کەسەدا وا لە نزیکیا ئاشکرایە ، بەڵام بۆ خەڵکی مەشریق داخڵی غەیبەو نامەعلوومە ، عەکسی ئەمەیش هەروایە •

وە هیچ گەڵایێ لە دارێ ناکەوێتە خوارەوە خودا ئاگای لێ نەبێو نەیزانێ • وە هیچ دانەیێ نیە کە کەوتبێ لە تاریکستانی عەرزا یانی لە قووڵی چاڵاو لە ناو کونا وە هیچ تەڕو وشکێ نیە ئیللا وا لە کیتابی مەکشووفدا کە (لوح المحفوظ)ە وە یاخود وا لە ناو عیلمی زاتی خوادا کە زاهیرو مەکشووفە لە لای خۆی •

★ (وهو الَّذِي يَتَوَفّيكُمْ باللَّيْلِ ويَعْلَمُ ما جَرَحْتُمْ بِالنَّهارِ) ★

خودا ئەو خودایە کە ئەرواحی ئێوە وەرئەگرێ لە شەوا لە کاتی نوستنتانا و مەنعی ئەکا لە کەسبی ئەو مەعلوومانە کە لە کاتی خەبەردارێدا ئەیکرد . وە ئەیشزانێ بەوەی کە ئێوە کەسبی ئەکەن بە رۆژا .

★ (ثُمَّ يَبْعَثُكُمْ فِيهِ) ★

وە لە پاش نوستنی شەو خەبەردارتان ئەکات و هەڵتان ئەسێنێ لە رۆژا .

★ (لِيُقْضَى اَجَلٌ مُسَمًّى) ★

وە لەبەر ئەوە بە شەوا رۆحتان وەرئەگرێ و بە رۆژا هەڵتان ئەسێنێ هەتا بە تێکراری ئەم شەوو رۆژە ئەو وادەیە کە دیاری کراوە بۆ ژیانتانەواو بێ .

★ (ثُمَّ اِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ ثُمَّ يُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ) (٦٠) ★

جا لە پاشان گەڕانەوەتان بۆ لای خودایەو دوای ئەوە ئاگادارتان ئەکاتەوە لە کردەوەکانتانو خەبەردارتان ئەکا بەوەی لە ژیانتانا کردووتانە .

★ (وهوَ القَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ) ★

خودا ئەو خودایە کە خاوەن دەسەڵاتە بەسەر عەبدەکانی خۆیدا .

★ (ويُرْسِلُ عَلَيْكُمْ حَفَظَةً) ★

وە چەن پاسەوانو نیگابانێ رەوانە ئەکا بۆ سەرتانو ئەو پاسەوانانە لە ئادەمیزادن لەوانە کە ئاسایشی دنیا رائەگرن . وە لە فریشتەن ئەوانەیان کە مەئسوورن بە پاسی ئادەمیزاد .

★ (حَتَّى اِذا جاءَ اَحَدَكُمُ المَوْتُ تَوَفَّتْهُ رُسُلُنا) ★

هەتا کاتێ کە ئاکام دێت بۆ یەکێ لە ئێوە جا مەئسوورە فرستادەکانمان بە جارێ رۆحتان وەرئەگرن .

★ (وهُمْ لاَ يُفَرِّطونَ) (٦١) ★

وە ئەو نێررواوانەیش زیادو کەم ناکەن لەو ئیشی گیانکێشانەدا نە بە ،رو دوا لە کاتاو نە بە ئازاردان ، واتە لەو ئەندازە بڕیاردراوە زیاتر نیە •

★ (ثُمَّ رُدُّوا الى اللهِ مَوْليهُمُ الحَقِّ) ★

جا پاش گیانکێشان رەوانە ئەکرێن بۆ لای خودا کە گەورەی راستەقینەی ئەوانە •

★ (اَلا لَهُ الْحُكْمُ وهُوَ اسْرَعُ الْحاسِبِينَ) : (٦٢) ★

بێدارو ئاگادار بەرەوە ئەی بەنی ئادەم هەر بۆ خودایە حوکم و فەرماندان بە گیانکێشانو گیان بەبەرداکردن ، وە خودای تەعالا زۆرتر لە هەموو موحاسیبێو باشتر لە هەمووبان موحاسەبەی بەندەکان ئەکا •

★ (قُلْ : مَنْ يُنَجِّيكُمْ مِنْ ظُلُماتِ الْبَرِّ والْبَحْرِ ؟ تَدْعونَهُ تَضَرُّعاً وخُفْيَةً :) ★

تۆ ئەی پێغەمەری خۆشەویست بڵێ بەو کافرە ملبادەرانە : کێ ئێوە رزگار ئەکا لە تاریکیەکانی شەوەزەنگی سەرعەرز بە تایبەتی لە ناو قوڕو ئاوو گەناوی ناهەمواراو لە کاتی رێبواریدا وە یا لە کانی گەڕاتان بە شوێنی شتێکدا وە لە تاریکیەکانی دەریادا لە کاتی کەشتیڕانیداو لەو گێژانەدا کە کەشتیەکان سووڕ ئەدەنو لە ڕێگەی مەقسوود دووری ئەخەنەوە ؟ کە حاڵتان وایە بانگ ئەکەن لە خودا بە زەلیلیو داماویەوەو لە پەنامەکیدا لەو کاتەدا کە ئەڵێن :

★ (لَئِنْ اَنْجينَا مِنْ هٰذِهِ لَنَكُونَنَّ مِنَ الشّاكِرِينَ) (٦٣) ★

بە راستی ئەگەر رزگارمان بکەی لەم تاریکستانەدا ئیتر لەو کەسانە ئەبین کە سوپاسو ستایشی زاتی تۆ بەجێ دێنن •

★ (قُلِ اللهُ يُنَجِّيكُمْ مِنْها ومِن كُلِّ كَرْبٍ ثُمَّ اَنْتُمْ تُشْرِكونَ) (٦٤) ★

تۆ پێیان بڵێ : خودا رزگارتان ئەکا لەم تاریکیانەو لە هەموو زەحمەتێکی تریش کەچی لە پاشانا ئێوە هەر شەریك بڕیار ئەدەن بۆ خودای خۆتان .

★ (قُلْ : هوَ القادِرُ على اَنْ يَبْعَثَ عليكُمْ عذاباً مِنْ فَوْقِكُمْ او مِنْ تَحْتِ اَرْجُلِكُمْ) ★

تۆ ئەی خۆشەویست بڵێ پێیان : هەر خودایە قادرەو تەوانایە لەسەر ئەوە کە عەزابێکتان بۆ بنێرێ لە ژوورتانەوە بە گەرمای هەوای هاوین یا بە سەرمای هەوای زستان وە یا بە بەفرو بارانی خوڕەمو بروسکەی زیاندەر لە گیانو لە ماڵو لە کشتوکاڵو بە تەرزەی وا شپرزەتان بکا . یا بە بەردەبارانی ئاسمان وە یا بۆمبارانی نامیهرەبانی دەستەڵاتدارانی جیهان نە ئینسانی سیاسەتکاری زۆردار .. یاخود عەزابتان بۆ بنێرێ لە ژێر پێتانەوە بە هۆی بورکانی عەرزەوە یا بە ژێراوژوورکردنی ولاتەکەتان یا بە هێرشی مشکو مارو دووپشکو حەشەراتی زەوی و . یا خود بە زەرعکردنی ئەڵغامو مەوادی تەقینەوە .

★ (اوْ يَلْبِسَكُمْ شِيَعاً ويُذيقَ بَعْضَكُمْ بَاْسَ بَعْضٍ) ★

یاخود تێکەڵتان بکا بە یەکا بە چەن کۆمەڵێکی جیاواز کە هەر یەکە بە ئاوازێ بن و قسەتان یەك نەکەوێت هەرکارم چۆن ئەوی تر بسوێ و تاڵاوی دووبەرەکی لە دەستی یەك بچەژن .

★ (اُنْظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الآياتِ) : ★

جا تەماشا بکە بزانە چۆن بەنواعی سزای خۆمان ئەگۆڕین بەسەر ئەو کەسانەدا کە لە فەرمان دەرئەچن . وە یاخود بڕوانە چۆن ئایانی

قورئان ئەگوێین بە وەعدو وەعیدو موژدەدانو ترساندن بۆ گێڕانەوەی سەرگوزەشتەی ئەهلی دنیاو لادانیان لە ئەمری خوداو مەحوبوونەوەیان لە قیامەت بە ڕەحمەتو کەرەمی خۆمان بۆ تێگەیاندنی هۆشیاران •

★ (لَعَلَّهُمْ يَفْقَهُونَ) (٦٥) ★

بە ئومێدو هیوای ئەوە کە لە حەق حاڵی ببنو حەق لە بەتاڵ جیا بکەنەوە •

★ (وَكَذَّبَ بِهِ قَوْمُكَ وَهُوَ الْحَقُّ) ★

وە لەگەڵ ئەم هەموو ڕوونکردنەوەی حەقەدا قەومەکەت ئینکاریو بێ بەڕێیان دەربڕی بەو عەزابەی کە حەوالە ئەکرێ بۆ نالەباران ، یا بەو قورئانە کە ڕەوانەکراوە بۆ بەیانی ڕێگەی دین ، لەگەڵ ئەوەدا کە ئەو سزایە حەقەو ئەو قورئانە ڕاستەو ڕەهنومایە بۆ ڕێگەی ڕاست •

★ (قُلْ لَسْتُ عَلَيْكُمْ بِوَكِيلٍ) (٦٦) ★

جا تۆپێیان بڵێ : من حەقەگەیێنمو ڕەهنومای ڕێگەم ئێتر زانێ نیم بەسەرتانەوە بۆ ئیمانهێناتتان وە یاخود دەستم ناڕوا سزاتان بدەم یا سزاتان لێ لادەم وە یا هیدایەتتان بدەم •

★ (لِكُلِّ نَبَأٍ مُسْتَقَرٌّ وَسَوْفَ تَعْلَمُونَ)(٦٧) ★

بۆ هەموو خەبەرێ کە لە لایەنی خوداوە بێ واقیعێ هەیەو دامەزرانێ هەیە ، واتە خەبەری خودا وەکو خەبەری عادەتی ناو ئادەمیزاد نیە کە بازێکیان ڕاستو بزێکیان پێچەوانەی ڕاستین ، خەبەری خودا هەمووی ڕاستەو لەمەوڵا ئەگادار ئەبنو بە ڕاستیی خەبەرەکانی خودا ئەزانن ئەو جەزایەی کە بڕیاری داوە دێتە جێ •

★ (وَإِذَا رَأَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِي آيَاتِنَا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتَّىٰ يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ) ★

هەرکاتێ چاوت کەوت بەو کافرە موشریکانەی وا کە رۆژەچن لە بەدرۆخستنەوەی ئایەتەکانی ئێمەدا •• ئەوە دوور بکەوەرەوە لێیانو مەچۆرە کۆمەڵیانەوە هەتا لەو باسە لائەدەنو دەست ئەکەن بە باسێکی تر ؛ چونکی بیستنی واتەی نابار دڵ زامار ئەکاو موجادەنەو شۆڕیش لەگەڵیا ئینسان ئەخاتە ناو کاری ناهەمواروە •

★ (وَاِمّا يُنْسِيَنَّكَ الشَّيْطانُ فَلا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرى مَعَ القَوْمِ الظّالِمينَ) (٦٨) ★

وە ئەگەر جارێ شەیتان ئەم مەنعو نەهیی ئێمەی لە بیر بردیتەوەو رۆیشتی بۆ ناو ئەو کافرانە کە گاڵتە بە ئایین ئەکەن ئەوە هەر کاتێ مەنعەکەت کەوتەوە بیر گورج هەستە لەو مەجلیسەو لە پاش ئەو بیرکەوتنەوە ئیتر دامەنیشە لەگەڵ ئەو کۆمەڵە کافرە نابارە ستەمکارەدا •

★ (وما عَلَى الَّذينَ يَتَّقونَ مِنْ حِسابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ) ★

نیە لەسەر ئەهلی تەقواو پارێز هیچ حسێبێ لە حسێبی تاوانباری ئەوان •

★ (وَلٰكِنْ ذِكْرى لَعَلَّهُمْ يَتَّقونَ)(٦٩) ★

بەڵام هەر ئەوەنەیان لەسەرە کە ئامۆژگارییان بکەن و خودایان بخەنەوە بیر ؛ بەڵکو لە خودا بترسن •

★ (وذَرِ الَّذينَ اتَّخَذُوا دينَهُمْ لَعِباً ولَهْواً وغَرَّتْهُمُ الْحَيوةُ الدُّنْيا) ★

واز بێنن لەو کافرانە کە بە خەیاڵی خۆیان وا ئەزانن دینەکەیان عیبادەتکردنە بۆ بتەکانو مەنعی سەربڕینی بازە وشترێکەو ماڵ بەشکردنە بە یاسای ئەزلام ؛ وە ئەم جۆرە کارانە شتێکن لە بەرچاوی هۆشیارا بە گاڵتەو گەپ حسێب ئەکرێن • وە یا ئەو کەسانە کە ئەم دینە بەرزە وەکو

ئیسلام بێ کە داڕاوە بۆیـــان بە گاڵتەی ئەزانن و موبالاتی پێ ناکەن • یا ئەو کەسانە کە باوەڕیان بە هیچ دینێ نیەو وا ئەزانن دین بۆ ئادەمیـــزاد گاڵتەکردنو ڕابواردنە ••• وە تەرکی ئەم نامەردانە بکەن کە ژیانی دنیـــا بایی کردوون بە تایبەتی دەوامی ساڵو دارایی و ماڵو زۆری خزم و ئەولادو منداڵ •

★ (وَذَكِّرْ بِهِ اَنْ تُبْسَلَ نَفْسٌ بِمَا كَسَبَتْ) : ★

وە ئامۆژگاریان بکە بە هۆی قورئانەوە نەکا هەر نەفسێ بگیـــرێ و مەنع بکرێ لە ڕێگەی ڕزگاری بە هۆی ئەو کردەوانەوە کە کردوونی •

★ (لَيْسَ لَهَا مِنْ دُونِ اللهِ وَلِيٌّ وَلا شَفِيعٌ) ★

لە حاڵێکدا نیە بۆ هیچ کەسێ و هیچ نەفسێ لە غەیری خودا یارمەتیدەرێ وە یا شەفاعەتکارێ •

★ (وَاِنْ تَعْدِلْ كُلَّ عَدْلٍ لا يُؤْخَذْ مِنْهَا) ★

وە ئەگەر هەر فیدیەیێ بدا لێی وەرناگیرێ •

★ (اُولَئِكَ الَّذِينَ اُبْسِلُوا بِمَا كَسَبُوا) : ★

ئەوانە کۆمەڵێکن کە مەنع کراون لە هەموو خێرێ بە هۆی ئەو کردەوە خراپانەوە کە کردوویانن •

★ (لَهُمْ شَرَابٌ مِنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ اَلِيمٌ بِمَا كَانُـــوا يَكْفُرُونَ)(٧٠) ★

ئەوانە بۆیان بڕیاردراوە خواردنەوەیەك لە ئاوی گەرمی کـــوڵاوو سزایەکی سەخت بە هۆی کوفرکردنەکەیانەوە •

★ (قل : اَنَدْعُوا مِـــنْ دُونِ اللهِ مَـــا لا يَنْفَعُنَـــا وَلا يَضُرُّنَا ؟) ★

تۆ بڵێ بەو کافرانە : ئایا ئێمە بانگ ئەکەین لە غەیری خودا ئـــەو بتانەی کە قابیلیەتی ئەوەیان نیە سوودمان پێ بدەن یا زیانمان لێ بدەن ؟

★ (ونُرَدُّ علی اَعْقابِنا بَعْدَ اِذْ هَدانا اللهُ !) ★

وە ئەگێڕێینەوە پاشەوپاش لەسەر پاژنەکانمان لە پاش ئەوە کە خودا هیدایەتی ئێمەی داو ئێمەی گەیاند بە دینی ئیسلام !

★ (کالَّـــذي اسْتَهْوَتْـــهُ الشَّیاطِینُ فِـــي اْلاَرْضِ حَیْرانَ) ★

وەکو ئەو ئادەمیزادە کە شەیتان لەسەر هەوای نەفس بردوویەتی بـــە زەویدا بە گێژی و سەرگەردانی •

★ (لَهُ اَصْحابٌ یَدْعونَهُ اِلَی اْلهُدی : ائْتِنا) ★

کە ئەو گومڕایەش چەن رەفیقێکی هەبێ بانگی لێ ئەکەن نە دووڕەوە پێی ئەڵێن : بێ بۆ لامان بۆ وەرگرتنی ڕێگەی راست بە هۆی ئێمەوە •

★ (قُلْ : اِنَّ هُدَی اللهِ هوَ اْلهُدی واُمِرْنا لِنُسْلِمَ لِرَبِّ العالَمِینَ (٧١) ★

تۆ پێیان بڵێ : بە راستی هیدایەت هەر هیدایەتی خوداییەو ئێمـــە فەرمانمان پێ دراوە کە ملکەچ ببین بۆ خوداێ کە پەروەدگاری عالەمە • خۆلاصە ئەفەرموێت : ئەی خۆشەویست تۆ خۆت بگرە لەسەر حاڵـــی خۆتو تۆ خەڵك رابکێشە بۆ لای دینو مەبە بەو کەسانە کە بانگ ئەکرێن بۆ شتی بەتاڵ •

★ (واَنْ اَقیمُوا الصَّلوةَ واتَّقُوهُ) : ★

وە فەرمانمان پێدان کە : دەوام بکەن لەسەر بەجێهێنانی نوێژو لـــە خودا بترسن •

★(وهُوَ الَّذِي اِلَیْهِ تُحْشَرونَ)(٧٢) ★

وە خودای تەعالا ئەو خودایە کە بۆ لای ئەو بانگ ئەکرێن •

★ (وهوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمواتِ والاَرْضَ بِالْحَقِّ) ★

وە ئەو خودایە خودایەکە ئاسمانو زەوی لە نەبوون دروستکردوە لەسەر شێوەی حیکمەتو دروستکاری •

★ (ويَوْمَ يقُولُ : كُنْ ! فَيَكُونُ ، قَوْلُهُ الحَقُّ) ★

وە قسەی ئەو لەسەر حەقو حیکمەتە لەو رۆژەدا کە بە شتێک ئەڵێ : ببە ! ئەویش ئەبێ • واتە هەر شتێ کە خودا خواستی لەسەر بێو پێی بفەرموێ ببەو ئەویش ببێ ئەو فەرموودەیە لەگەڵ حیکمەتدایە •

★ (ولَهُ المُلْكُ يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ) ★

وە هەر بۆ ئەوە ریاسەتو سەرداری لەو رۆژەدا کە فوو ئەکرێ بە (صوور)١ بۆ تێکدانی ئەم زەویو ئاسمانە وە لەو رۆژەیشا کە فوو ئەکرێ بە صورا بۆ زیندوکردنەوەی گیانلەبەرانی مردوو لە جنیو ئادەمیزاد •

★ (عالِمُ الْغَيْبِ والشَّهادَةِ) ★

زانایە بە هەر شتێ کە پەنهان بێ لە ئێسە وە یاخود بەدەرەوە بێ لە لای ئێمە •

★ (وهوَ الْحَكِيمُ الخَبِيرُ) (٧٣) ★

وە ئەو خودا لە کردەوەدا بە حیکمەتەو ئاگادارە لەسەر هەموو شتێ •

جا بە موناسەبەی ئەوەوە کە موشریکەکانی مەکە گەلێ ئازاری دڵی پێغەمەریان ئەدا ـ د ـ خودای تەعالا بۆ دڵخۆشیدانەوەی ئەو باسی باپیرە گەورەی خۆی کە ئیبراهیمە ـ د ـ وە باسی گیرۆدەبوونی بە دەستی قەومەکەیو باسی گەلێ لە پێغەمەرانی خاوەن پایەی بۆ کردو ئەمری پێ کرد : پێویستە بۆ تۆ کە بە قەی هەموو ئەم زاتانە دەروونت گەورە

بێ ؛ چونکی ریسانەتەکەت بۆ هەموو ئومەتێو بۆ هەموو زەمانێکە هەتا هەتایە • وە فەرموی :

★ (وَإِذْ قَالَ إِبْراهِيمُ لِأَبِيهِ آزَرَ : أَتَتَّخِذُ أَصْناماً آلِهَةً ؟! إِنِّي أَرِيكَ وَقَوْمَكَ فِي ضَلالٍ مُبِينٍ) (٧٤) ★

واتە ئەی پێغەمبەری خۆشەویست بیربکەرەوە لەو کاتەو چەرخەدا کە تاریکی ئیشراکو بتپەرستی جیهانی داگیر کردبوو ، وە نەمرووذی بابلی ستەمکاری نەمرد دەستی گرتبو بە سەر ئادەمیزادی (بین النهرین)و خوارو ژووریشیا ، جا ئیبراهیمی کوڕی ئازەر ــ کە لەسەر واتەی مێژوو نووسەکان یا لە (کوثی) لە خاکی بابلدا یا لە (شەرقات) ، یا لە (سوس) لە لە نزیکی هەولێردا لە دایك بوە ــ خودا ویستی بیکا بە رەهبەرو باوکی پێغەمبەرانو لەگەڵ ئەوەدا کە ئازەری باوکی سەرۆکی بتپەرەستەکان بوو •• رووی کردە بیرکردنەوە لە رێگەی راستو دۆزینەوەی پەروەردگارا وە بە دڵ حاڵی بوو کە پەرستیاری‌ی دارو بەرد سوودی نیەو شتێکی هیچو پووچە بە سەرسوڕمانەوە وتی بە ئازەری باوکی : ئایا پیاوی زیرەکی وەکو تۆ ئەم بتە تاشراوانە بڕیار ئەدەی بە خودا یانێ کە پەرستیاری بکرێن !! بە راستی مادەم لەسەر ئەم بیرو باوەڕەن من عەقیدەم وایە تۆو کۆمەڵەکەت وان لە گومڕاهییەکی ئاشکرادا •

★ (وَكَذلِكَ نُرِي إِبْراهِيمَ مَلَكُوتَ السَّماواتِ وَالأَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنِينَ) (٧٥) ★

وە هەر وەکو دڵی ئیبراهیمان نووراندی کردو هێزمان پێدا بۆ ئەو پرسیارە لە باوکی •• نیشانمان دا بە ئیبراهیم ئاسمانی ریاسەتو دەستەڵاتی خۆمان لە ئاسمانەکانو لە زەویدا بۆ ئەوە ئەوانە بکا بە دەلیل لەسەر بوونو یەکیەتی پەروەردگاری (واجب الوجود) وە بۆ ئەوە بێ بەوانە کە خاوەن یەقینو زانستی راستن •

★ (فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ رأى كَوْكَبًا قَالَ : هٰذا رَبِّي) ★

جا هەر لەسەر ئەو بیرو باوەڕە کە دارو بەرد بۆ خودایی ناشێن کەوتە گەڕانو بیرکردنەوە بۆ دۆزینەوەی پەروەردگار ، وە کاتێ کە شەو تاریکی هێنا بەسەرا چاوی گێڕا چاوی کەوت بە ئەستێرەیەکی بە پڕتەو ـ ئەڵێن زوهرە یا موشتەری بوو ـ وە وتی : ئەمە خودای منە کە بە دەستکاری ئادەمیزاد نیەو دەستی پێ ناگاو روونا کیشە •

★ (فَلَمَّا اَفَلَ قَالَ : لا اُحِبُّ الآفِلِينَ)(٧٦) ★

بەڵام کاتێ لە شوێنی خۆی جوولاو ئاوا بوو وتی : من شتی بێ دەوامی زوو لاچووم ناوێو خۆشم ناوێ •

★ (فَلَمَّا رأى الْقَمَرَ بازِغًا قَالَ : هٰذا رَبِّي) ★

جا کاتێ مانگی چاو پێکەوت وتی : ئەمە پەروەردگاری منە •

★ (فَلَمَّا اَفَلَ قَالَ : لَئِنْ لَمْ يَهْدِنِي رَبِّي لَاَكُونَنَّ مِنَ الْقَوْمِ الضّالِّينَ) (٧٧) ★

جا کاتێ مانگ ئاوا بوو فەرمووی : بە راستی ئەگەر خودا هیدایەتم نەدا ئەبم بە یەکێ لە گومڕاهەکان •

★ (فَلَمَّا رأى الشَّمْسَ بازِغَةً قَالَ : هٰذا رَبِّي هٰذا اَكْبَرُ) ★

جا لە پاش ئاوابوونی مانگ کاتێ چاوی کەوت بە ڕۆژ بەرزەوە بوو لە کەناری ئاسمان وتی : ئەمە خودای منەو ئەمە گەورەترە لە مانگو ئەستێرەو روونا کترە •

★ (فَلَمَّا اَفَلَتْ قَالَ : يا قَوْمِ اِنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ)(٧٨) ★

کاتێ که رۆژیش ئاوابوو ئیبراهیم فەرمووی : ئەی کۆمەڵی ولاتی من بە راستی من دوورم لەو شتانە کە ئێوە ئەیکەن بە هاوڕێی لە خودا ییداو پاکم لە بیرو باوەڕی ئیشراکو هاوڕێ بڕیاردان •

★ (اِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمواتِ وَالاَرْضَ حَنِيفاً) ★

من وا بە راستیو بە یەک دڵی رووی خۆم هەڵسووڕان بۆ بەندەییو عیبادەت بۆ ئەو پەروەردگارە کە ئاسمانەکانی دروستکردوە بە رۆژو مانگو ئەستێرەکانەوەو زەوی بە دەشتو هەردەو کۆسارانەوە دروستکردوە . وە ئەمانە هەموو رامن بۆ خودای جیهانو هەریەکێ لەمانە سەرگەردانە بۆ کارێ پێی سپێراوە ، وە حاڵم وایە لامدا لە هەموو ئایینو دینو بیرو باوەڕێکی بەتاڵ بۆ لای خودای خاوەن کەمان •

★ (وما اَنا مِنَ المُشْرِكينَ)(٧٩) ★

وە من بە قەطعی لەو کەسانە نیم کە شەریکو هاوڕێ بۆ خودای عالەم بڕیار ئەدەن •

★ (وحاجَّهُ قَوْمُهُ) : ★

جا کە ئیبراهیم بانگەوازی کرد لەسەر بیرو باوەڕی تەوحیدو خودا بە یەکناسین قەومەکەی یا لە بەر نەفامیو نەزانی وە یا لە بەر تەقلیدو حەنک ، وە یا لەبەر ترسی نەمانی پایەو مایەی جیهانی دەستیان کرد بە موجادەلە لە گەڵیا •

★ (قالَ : اَتُحاجُّونّي في اللهِ وقَدْ هَدانِ ؟) ★

ئیبراهیم له جه‌وابیاندا فه‌رمووی : ئایا تازه ئێوه موجاده‌له ئه‌که‌ن له گه‌ڵما له هۆی خوداوه بۆ ئه‌وه من وه‌رگه‌ڕێم له ته‌وحید وه‌لحاڵ خودا هیدایه‌تی داوم بۆ ده‌سکه‌وتی زانستی بێ گومان به بوونی یه‌کیه‌تی خودا •

★ (ولا اَخافُ ما تُشْرِكونَ بِهِ اِلاَّ اَنْ يَشاءَ رَبّي شَيْئاً) ★

وه هه‌ر وه‌کو له ناحیه‌ی عیلم‌و زانست‌و باوه‌ڕ به خودا ئێوه سوودێ وه‌رناگرن له موجاده‌له‌که‌تان له‌گه‌ڵ مندا له ناحیه‌ی ترساندنیشه‌وه ئیستیفاده ناکه‌ن ؛ چونکی من ناترسم له‌و بتانه که ئێوه بڕیاریان ئه‌دەن به ته‌ریك بۆ خودا ؛ چونکی ئه‌زانم ئه‌وانه ناشێن بۆ زیانگه‌یاندن به که‌س مه‌گه‌ر خودا خواستی زیانێکی بێ بۆ ئێمه به هۆی ئه‌وانه‌وه بەم جۆره که ستەمکاریێ ته‌عه‌صوب بکاو له تۆڵه‌ی نه‌حقیری ئه‌وانه زیانێکمان بێ بگه‌یه‌نێ •

★ (وسِعَ رَبّي كُلَّ شَيْءٍ عِلْماً) ★

خودا هه‌موو شتێکی ئیستیعاب کردوه‌و داگیری کردوه نه هۆی عیلم‌و زانسته‌وه • واته زانایه به هه‌ر سوودو زیانێ •

★ (اَفَلا تَتَذَكَّرونَ ؟) (٨٠) ★

ئایا ئێوه بیر ناکه‌نه‌وه هه‌تا بزانن که بته‌کان خۆیان هیچیان پێ ناکرێ ؟

★ (وكَيْفَ اَخافُ ما اَشْرَكْتُمْ ولا تَخافونَ اَنَّكُمْ اَشْرَكْتُمْ بِاللهِ ما لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ عَلَيْكُمْ سُلْطاناً) ★

من چۆن ئه‌ترسم له‌و دارو به‌رده که ئێوه کردووتانن به شه‌ریك بۆ خودا وه ئێوه ناترسن له‌وه که کردووتانه به شه‌ریکی خودا شتێکی وه‌ها

که خودا دەلیلێکی نە ناردوە لەسەر ئەوە کە ئیعتیباری پێ بکرێ بەڵکو دەلیلی قەطعیو یەقینی داناوە لەسەر ئەوە کە قابیل نیە خودای عالەم هیچ شەریکێکی ببێ چ جای ئەو دارو بەردە ؟!

★ (فَاَيُّ الْفَرِيقَيْنِ اَحَقُّ بِالاَمْنِ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ؟) (٨١) ★

جا کام لەم دوو بەشە لایەقترو قابیلترە بە ئەمنو ئاسایش ؛ بەشی خودا بەیەکتاس یا بەشی بتپەرستی موشریکی نارِاس ئەگەر ئێوە خاوەن عیلمو زانستن ؟

فەرموودەی خودا (الذين آمنوا ولم يلبسوا .. الآية)

ترمزیو موسلیمو بوخاری ریوایەتیان کردوە لە عەبدوڵلاوە ـ خ ـ کاتێ کە ئایەتی (الذين آمنوا ولم يلبسوا ايمانهم بظلم) نازڵ بو زۆر بوو بە هۆی ئازاری دڵی موسوڵمانەکان ، وتیان : ئەبێ کێ بێ لە ئێمە کە زوڵمی نەکردبێ لە نەفسی خۆی ؟ ئەویش فەرمووی : مەعنای ئەوە نیە کە ئێوە تێی گەیشتوون ، مەبەس لەو زوڵمە ئیشراکە ، ئایا نەتانبیستوە فەرموودەی لوقمان بە کوڕی خۆی (يا بني لا تشرك بالله ان الشرك لظلم عظيم) ؟ جا خودا فەرمووی :

★ (اَلَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا اِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ اُولَئِكَ لَهُمُ الاَمْنُ وَهُمْ مُهْتَدُونَ) (٨٢) ★

بە ئوصوولی دەلیلی راستو رەوان ئەو کەسانە کە ئیمانیان هێناوە بە خوداو ئیسانەکەیان تێکەڵ نەکردوە بە ستەمی هاوڕی بڕیاردان بۆ خودا ئەوانەن ئەمنو ئاسایشیان هەیەو ئەوانەن شارەزاکراو بۆ ڕێگەی راستو ئەوانەن گەیشتوون بە مەقسوود .

★ (وتِلْكَ حُجَّتُنا آتَيْناهَا اِبْراهِيمَ على قَوْمِهِ) ★

ئەوانەی کە بەیانمان کردن لە ئەحوالی ئیبراهیمو تەماشاکردنی ئاسمانو ئەستێرەو مانگو رۆژو گەیشتنی بەو ئەنجامە کە تەنی ناپایەدارو بێدەوامو رامکراو بۆ هاتوچۆ بە دریژەی کات بۆ خودایی ناشێ •• هەموومان کرد بە دەلیلی قەطعی بۆ ئیبراهیم لە نەفسی خۆیو لەسەر قەومەکەیشی . خۆی گەیشت بە حەقیقەتی خودا ناسیو قەومەکەیشی بێدەنگ کرد لە موجادەلە کردن •

★ (نَرْفَعُ دَرَجاتٍ مَنْ نَشاءُ) : ★

وەکو پلە پلە پایەی ئیدراکی ئیبراهیممان بەرز کردەوە لە مەقامی ئادەمیزادێکی عادەتیەوە بەرزمان کردەوە بۆ نوبوەتو ریسالەتو کردمان بە (شیخ الموحدین) و (ابو الانبیاء) هەروا هەرکەسێ خواستمان لەسەر بێ بە چەن پلە بەرزی ئەکەینەوە •

★ (اِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ) ★(۸۳)

بە راستی خودای تۆ ـ ئەی پێغەمبەری رەهبەر ـ خۆدن حیکمەتە لە کردارەکانیاو زانایە بە زاهیرو باطینی هەموو کارێو هەموو کەسێ لەوانە کە هەلیان ئەبژێرێو لە غەیری ئەوانیش •

★ (ووَهَبْنا لَهُ اِسحقَ ويَعْقُوبَ) ★

وە لە پاداشی ئەو سزاو جەفایە کە تووشی بوو لەسەر بانگکردنی ئادەمیزاد بۆ دین ئیسحاقمان پێ بەخشی لە کاتێکدا هیوای پەیدابوونی منداڵی نەبوو ، وە یەعقوبیشمان پێ بەخشی چونکی کوڕی کوڕیش کوڕە •

★ (كُلًّا هَدَيْنا) ★

وە هەردوکیانمان هیدایەت داو شارەزامان کردن بۆ ئەخلاقی بەرزو خووو رەوشتی پەسەند هەتا پایەی رەهبەریم پێدان •

★ (ونوحاً هَدَيْنا مِنْ قَبْلُ) ★

وە نوحیشمان لە پێش ئیبراهیمدا هیدایەت دا بۆ خزمەتی حەقیقەتو پایەی رەهبەریشمان پێدا •

★ (ومِنْ ذُرِّيَّتِهِ داودَ وسُلَيْمانَ) ★

وە بازێ لە نەتەوەکانی نووحیشمان هیدایەت دا بۆ پایەی رەهبەری وەکو داوودو سولەیمان کە باوکو کوڕێ بوون خاوەن پایەی رەهبەریو خاوەن مایەی ئەفسەریو پادشایيو سەروەری •

★ (وأيُّوبَ ويُوسُفَ) ★

دوو پێغەمبەری گیرۆدە بە ئازارو زەحمەتو گەیشتوو بە پادشای عیززەتو سەروەتو رەحمەت •

★ (وموسى وهارونَ) ★

دوو پێغەمبەری ناودارو دوو برای خۆش رەفتار •

★ (وكذلِكَ نَجْزِي المُحْسِنينَ) (٨٤) ★

هەر وەکو چۆن جەزای ئەم پێغەمبەرانەمان داوە جەزای هەموو خاوەن ئیحسانو کردەوە چاکیش ئەدەینەوە •

★ (وزَكَرِيَّا ويَحْيى) ★

وە لەو بازە نەتەوەی نووحەیە زەکەریاو یەحیا ئەم باوکو کوڕە کە لە ڕێگەی دینا بوون بە فیدایی •

★ (وعِيسى وإِلْياسَ) ★

دوو رەهبەری دوور لە پەیوەندی دنیای دوون •

★ (كُلٌّ مِنَ الصَّالِحينَ)(٨٥) ★

هەموو فەردێ لەمانە لەوانە بوون کە بۆ خودا صولحا بوونو رەفتارو ئاساریان پاکو چاک بو •

★ (وَاِسْماعِيلَ وَاليَسَعَ) ★

لەو بارە نەتەوەیە ئیسماعیلو ئەلیەسەع کە دوو پێغەمەری ئارامکارو خاوەن ئیعتیبار بوون •

★ (وَيونُسَ ولُوطاً) ★

وە ئەم دوو زاتەیش کە رەهبەرێکی رەوانەکراون بۆ سەر قەومێکی سەرسەخت بەلاّم ئومەتی یونس لە ئەنجاما گەیشتن بە پایەی ئیمانو ئومەتی (لوط) هەر لەسەر نافەرمانی مانەوە هەتا خودا فەوتاندی •

★ (وَكُلاًّ فَضَّلْنا عَلَى العالَمِينَ) (٨٦) ★

وە هەموو فەردێك لەم رەهبەرانەمان فەزڵ دا بەسەر ئەهلی عالەمی زەمانی خۆیاندا و بە ئیستیقامەت خزمەتی تەوحیدی خودایان کرد دروودی خودا لەسەر ئەرواحی خۆیانو ئەتباعیان بێ هەتا کاتی گەیشتن بە خودای تەعالا •

★ (وَمِنْ آبائِهِمْ وَذُرِّيّاتِهِمْ وَاِخْوانِهِمْ) ★

وە هیدایەتی بازێکسان دا لە باوکو نەتەوەو برای ئەم کۆمەڵە رەهبەرە فوبراوانە •

★ (وَاجْتَبَيْناهُمْ وَهَدَيْناهُمْ اِلى صِراطٍ مُسْتَقِيمٍ) (٨٧) ★

وە هەڵسان بژاردن بۆ خزمەتو عیبادەتو شارەزامان کردن بۆ رێگەی راست •

★ (ذٰلِكَ هُدَى اللهِ يَهْدِى بِهِ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ) ★

ئەم پایەی عیبادەتو خوداناسیو رەهبەریە بە هیدایەتی خـــوداو ریایەتو ریعایەتی **ئەوە کە تەعبیریان لێ ئەدرێتەوە** بـــە تەوفیق هیدایەتی ئەوانەی پێئەدا کە خواستی لەسەر هیدایەتیان بێ لە بەندەکانی ٠

★ (وَلَوْ اَشْرَكُـــوا لَحَبِـــطَ عَنْهُـــمْ مَـــا كَانُـــوا يَعْمَلُونَ)(٨٨) ★

ئەگەر ، فەرزەن ، پاش ئەو پایە بەرزەیش لە تەوحید وەرگەرانایەتەوەو شەریکیان بۆ خودا قەرار بدایە ـ پەنا بە خودا ـ هەر کـــردەوەیەکـــی چاکەیان هەبوو دا ئەکەوتو نرخی نەدەما ٠

★ (اولٰئِكَ الَّذِيـــنَ آتَيْنَاهُـــمُ الْكِتَـــابَ وَالْحُكْـــمَ وَالنُّبُـــوَّةَ) ★

ئەم کۆمەڵە رەهبەرە گەورە کەسانێکن کە نە لایەنی خۆمەوە کیتابـــم پێداون جا هەر یەکێ کتێبێکی سەربەخۆ یا بە دوو کەس یا چەن کەس هەر لەسەر کتێبێ مابنەوە وەکو پێغەمەرانی بەنی ئیسرائیل هەتا هاتنی حەزرەتی عیسا هەموو رەفتاریان کردوە بە تەورات و هەروا حیکمەتو رەهبەریـــم پێداون ٠

★ (فَاِنْ يَكْفُرْ بِهَا هٰٓؤُلَاءِ فَقَدْ وَكَّلْنَا بِهَا قَوْمًا لَيْسُوا بِهَا بِكَافِرِينَ) (٨٩) ★

جا ئەگەر ئەو کۆمەڵی قورەیشە کوفر ئەکەنو ئینکاری پێغەمەرایەنـــی ئەوانە ئەکەن ئەوە ئامادەمان کردوە بۆ ئیمانو باوەڕ بەوانە قەومێ کـــە باوەڕیان بەوانە هەیە وە کافر نین پێیان ٠ وەکو کۆمەڵی ئەصحابـــە لـــە موهاجیرینو ئەنصارو باقی ئەصحابەو تابیعین بە شێودی کردەری پـــاک تا رۆژی قیامەت ٠

★ (اولئِكَ الَّذِينَ هَدى اللهُ فَبِهُديهُمُ اقْتَدِهُ) ★

ئەو کۆمەڵە پایەبەرزانە کەسانێکی ئەوتۆن کە خودا هیدایەتی داون بۆ رێنەی ڕاستی ، خۆیان بەو رێگەدا ڕۆیشتوونو عیبادی خودایشیان بانگ کردوە بۆ سەر ئەو رێگە ، جا لە بەر ئەوە تۆ ڕەوانەکراوی بۆ تەواوکردنی دینی حەقو ئەخلاقی بەرزو ڕووناککردنەوەی ئاسمانو زەوی تۆ ئیقتیدا بکە بە هەموویان . واتە بە قەی هەموویان ئەخلاقت بەرز بێ . واتە هەر ڕەوشتێکی بەرز لە لای هەرکەسێ لەوان ببێ پێویستە تۆ ببی بە خاوەنیو بەو ڕەوشتە سلووك بکەی لە جیهانا .

★ (قُلْ : لا اَسْئَلُكُمْ عَلَيْهِ اَجْراً اِنْ هوَ اِلاَّ ذِكْرى لِلْعالَمِينَ) (٩٠) ★

تۆ ئەی پێغەمەری خۆشەویست بڵێ بەو کافرانە : من داوای مزدو تۆڵەتان لێ ناکەم لەسەر گەیاندنی کیتابو ئامۆژگاریتان . ئەم قورئانە کە بۆ من هاتوەو بە ئیوەی ڕائەگەیەنم هەر وەحزو ئامۆژگاریو بیرکردنەوەیە لە گەورەیی خودا داو هاتوە بۆ ڕێنومایی هەموو عالەم ، وە ئێمە بەس تەبیغ ئەکەین . وە پاداشی تەبلیغیش لە لای خودایە .

ئەرموودەی خودا : (وما قدروا الله حق قدره ..)

ئیبنو ئەبی حاتەمو ئیبنولمونزیر ریوایەتیان کردوە لە سەعیدی کوڕی جوبەیرەوە ـ خ ـ ئەڵێ : پیاوێ هات بۆ خزمەتی حەزرەت ـ د ـ ناوی مالیکی کوڕی صەیف بو ، دەستی کرد بە واتەی ناڕێك لە خزمەتیا ، جا حەزرەت فەرموی : سوێندت ئەدەم بە خودا خوێندووتەتەوە لە تەوراندا خودا ئینسانی فەڵەوی خۆش ناوێ ؟ وە کابرایش فەڵەو بو جا رقی داهاتو سوێندی خوارد کە خودا قەت ئایەتی نەناردوەتە خوارەوە بۆ سەر

ئادەمیزاد ! لەویا رەفیقەکانی لە جوولەکە وتیان : خودا بتگرێ ! ئەی خودا تەوراتی نەناردوە بۆ موسا ؟ ئەویش سوێندە پێشوەکەی دووبارە کردەوە • جا ئەم ئایەتە هاتەخوارەوەو فەرمووی :

★ (وما قَدَروا اللهَ حَقَّ قَدْرِهِ اِذْ قالُوا : ما اَنْزَلَ اللهُ عَلى بَشَرٍ مِنْ شَيْءٍ) ★

ئەو جوولەکەو وێنەی ئەو خودایان نەناسیوە بە ناسینێکی ڕاست لەو کاتەدا کە وتیان : خودا هیچ ئایەتێکی نازڵ نەکردوە بۆ سەر ئادەمیزاد •

★ (قُلْ : مَنْ اَنْزَلَ الكِتابَ الَّذي جاءَ بِهِ موسى نُوراً وهُدىً لِلنّاسِ ؟) ★

تۆ ئەی خۆشەویست پێی بڵێ : ئەی ئەوە کێ ئەو کتێبەی نازڵ کردوە کە موسا ـ د ـ هێنای بۆ لای ئێوە کە حاڵی وایە بوە بە ڕووناکی بۆ دڵو دەروونتانو بوە بە هۆی هیدایەتو شارەزاییتان بۆ ئادەمیزادی بەنی ئیسرائیل ؟

★ (تَجْعلونَهُ قَراطِيسَ تُبْدونَها وتُخْفونَ كَثيراً) ★

کە ئیستە ئێوە ئەیکەن بە چەن بەشێو هەر بەشێکی بتانەوێ دەری بخەنو زیانی نەبێ بۆ دڵخوازی ئێوە ئەینووسنەوە لە ناو چەن پارچەیە کاغەزێکداو بڵاوی ئەکەنەوە بە ناو بەنی ئیسرائیلدا وە بەشێکیشی کە حەز ناکەن بڵاوی بکەنەوە ئەیشارنەوە وەکو ئەو ئەحکامە کە ناتانەوێ تەطبیقی بکەنو ئەو نیشانانەی حەزرەتی محەمەدو پەیڕەوانی کە ناتانەوێ مەشهووری بکەن •

★ (وعُلِّمْتُمْ ما لَمْ تَعْلَموا اَنْتُمْ ولا آباؤُكُمْ) ★

وە بەو کتێبە تەعلیمتان کراو نیشانتان درا ئەو ئەحکامانە کە نە ئێوەو نە باوکو باپیرەتان نەتان ئەزانی ، جا طەبعەن ئەوان جوابی ئەم پرسیارەت نادەنەوە ؛ چونکی زیانی هەیە بۆ کییانی موزەییەفی خۆیان ، کە وابێ تۆ خۆت جوابی پرسیارەکەت بدەرەوە •

★ (قُلِ : اللهُ ، ثُمَّ ذَرْهُمْ فِي خَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ) (٩١) ★

خۆت بڵێ : زاتی (الله) خودای (واجب الوجود) ئەو کتێبەی ناردە خوارەوە لە پاش ئەو جوابە ئیتر جیدالیان لەگەڵا مەکەو وازیان لێ بهێنە با لە ناو بیروباوەڕی پۆوچی بەتاڵی خۆیانا گاڵتە بکەن بە ژیانی خۆیان • جا کە جوابی پرسیارەکەت دایەوە دەرئەکەوێ کە خودا تەوراتی نازڵکردوە بۆ سەر حەزرەتی موسا ـ د ـ وە کاتێ ئەوە موسەللەم بو ئەمجار دیارە خودا عەینی خودایەو بەشەریش هەر بەشەرەو وەحی لە لای خوداوە بۆ تۆیش قابیلەو ئەم ئایەتەیشمان بۆ ناردی کە ئەڵێم •

★ (وهذا كِتابٌ اَنزَلْناهُ مُبارَكٌ مُصَدِّقُ الَّذي بَيْنَ يَدَيْهِ) ★

وە ئەم قورئانەیش ناردوومانەتە خوارەوە بۆ سەر تۆ خاوەن فەڕڕو پیرۆزیە ؛ چونکی هۆشیاران شارەزا ئەکا بۆ بەختەوەری ئەم جیهانەو جیهانی پاشەڕۆژیش وە باوەڕ دەرئەبڕێ بەو کتێبانە کە لە پێش خۆیا هاتوونەتە خوارەوە •

★ (ولِتُنْذِرَ اُمَّ القُرى ومنْ حَوْلَها) ★

وە ناردوومانە بۆ ئەوەیش کە ئەهلی مەککە ـ کە دایکانەی شارو دێهاتەکانی حیجازە ـ وە ئەهلی ئەو وڵاتانەیش وان بە ئەطرافی مەککەدا لە خۆرهەلاتو خۆرنشینو شیمالو جەنووب بترسێنی •

★ (وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالآخِرَةِ يُؤْمِنُونَ بِهِ) ★

وە ئەو کەسانە کە بە ویژدانی خۆیان شوعوور بە مەسئوولیەت ئەکەن و دڵیان دامەزراوە لەسەر ئەوە کردەوەی چاک و خراپ تۆڵەی هەیە لە پاش مردنا باوەڕ ئەکەن بەو قورئانە ، چونکی کەسێ ئەوەندە ویژدانی پاک بێ شوعوور بکا بەوە کە ئادەمیزادی چاک ئەبێ چاکەی بێتە ڕێ و ئادەمیزادی خراپیش ئەبێ تۆڵەی خۆی وەربگرێ ئاسان ئەبێ لەسەر دڵی کە باوەڕ بکا بە کتێبی سەماوی و دەستووری خودایی ، یاخود مەبەس لە (مؤمنین بە ئاخیرە) ئەوانەن کە ئیمانیان بە حەزرەت هێناوە ـ د ـ ، واتە ئەو کەسانە کە لەسەر ئیمان و باوەڕ بە تۆ باوەڕیان هەیە بە قیامەت وەکو ئەصحابەکانت بن ئەوانە ئیمانیان هەیە بە قورئان ، وە هەر ئەو کۆمەڵەیشە باقی ئەحکام بەجێ دێنن ، وە خودا عیبادەتە گەورەکەی جیاکردوەتەوە بە فەرموویەتی :

★ (وَهُمْ عَلَى صَلَوتِهِمْ يُحَافِظُونَ)(٩٢) ★

وە ئەوانە موحافەزەی نوێژەکەیان ئەکەن و هەمیشە دەوامی لەسەر ئەکەن •

فەرموودەی خودا : (ومن أظلم ممن ...)

ئەم ئایەتە نازڵبوە لە شانی موسەیلەمەی کەززابدا کە لە هۆزی بەنی حەنیفە بوو و داوای پێغەمبەرایەتی ئەکردو ئەیوت : وەحی دێت بۆ لام ، جا ئەم ئایەتە نازڵ بوو •

★ (وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللهِ كَذِباً ؟) ★

کێیە کە زاڵمترو غەددارتر بێ لەو کەسە کە درۆ هەڵئەبەستێ بە زمانی خوداوە لەهەر بابەتێ بێ •

★ (اوْ قالَ : اوحِيَ اِلَيَّ وَلَمْ يُوحَ اِلَيْهِ شَيْءٌ) ★

یاخود بڵێ : بە تایبەتی وەحی کراوە بۆ لام کەچی هیچ وەحی نەکرابێ بۆ لای !

وە فەرموودەی خودا (ومن قال : سانزل مثل ما انزل الله) نازل بوو لە شانی عەبدوڵلای کوڕی سەعدی کوڕی سەرحدا ، ئەیوت : منیش ئەتوانم ئایەت نازل بکەم وەکو خودا ئایەت نازل ئەکا • جا خودا فەرمووی :

★ (ومَنْ قالَ : سَأُنْزِلُ مِثْلَ ما أَنْزَلَ اللهُ) ★

کێیە زاڵتر بێ لەو کەسە بڵێت : منیش لەمەولا ئایەت ئەنێرم نازڵی ئەکەم وەکو ئەو ئایەتانە کە خودا نازڵی کردوون •

★ (ولَوْ تَرى اِذِ الظّالِمُونَ فِي غَمَراتِ المَوْتِ والمَلائِكَةُ باسِطُوا أَيْدِيهِمْ : أَخْرِجُوا أَنْفُسَكُمُ اليَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذابَ الهُونِ بِما كُنْتُمْ تَقُولُونَ عَلَى اللهِ غَيْرَ الحَقِّ وَكُنْتُمْ عَنْ آياتِهِ تَسْتَكْبِرُونَ) (٩٣) ★

ئەگەر چاوت لێبوایە لەو کاتەدا کە غەدارەکان وان لە گێژی ناهەمواری مردناو فریشتەی گیان‌کێشان دەستیان درێژ کردوە بۆ گیانیان کە وەری بگرن (وە ئەمە کینایەیە لە تەحقیقی قەبزی ڕۆحەکەیان) وە لەو کاتەدا فریشتەکان ئەڵێن : گیانی خۆتان دەربکەن ، ئەمڕۆ جەزاتان ئەدرێتەوە بە جەزای تەحقیر بە هۆی ئەوەوە قسەی ناحەقتان لەسەر خودا هەڵئەبەست و فیزو دەمارتان ئەکرد لە وەرگرتنی ئایاتی خودای بەعاڵ •• ئەوە لەو کاتەدا شتێکی بە هەیبەتو سامناکت دەبینی •

فەرموودەی خودا : (ولقد جئتمونا .. الآية)

ئینوڵمونزیرو ئیبنو ئەبی حاتەم ریوایەتیان کردوە لە عەکرەمەوە ئەڵێ : ئەم ئایەتە هاتە خوارەوە لە شانی نەضری کوڕی حارثدا کە ئەیوت : لە قیامەتا (لات)و (عوززا) تکام بۆ ئەکەن لە لای خودادا • جا خودا فەرموی :

★ (وَلَقَدْ جِئْتُمونا فُرادى كَما خَلَقْناكُمْ اَوَّلَ مَرَّةٍ) ★

واتە خودا لە رۆژی قیامەتا ئەفەرمویت بەو کافرەو بەهاوویتنەی ئەو : بە راستی وا ئێوە هاتن بۆ لامان بە تاقی تەنیا یەکە یەکە بۆ مەیدانی حیسابو بۆ وەرگرتنی جەزای بیرو باوەڕو کردەوەی دنیاتان بە بێ ئەوە کەستان لەگەڵدا بێ ، وەکو چۆن یەکەمجار دروستم کردن کە هاتن بۆ دنیا •

★ (وَتَرَكْتُمْ ما خَوَّلْناكُمْ وَراءَ ظُهورِكُمْ) ★

وە ئەوەی کە پێمدابوون لە دارایی‌و ئەولادو خزمەکانتان بەجێتان هێشتو هاویشتتانە پشتی خۆتانەوە بە بێ ئەوە سوودیان لێ وەربگرن •

★ (وَما نَرى مَعَكُمْ شُفَعاءَكُمُ الَّذينَ زَعَمْتُمْ اَنَّهُمْ فيكُمْ شُرَكاءُ) ★

وە نابینین لەگەڵتانا ئەو تکاکارانە کە گوماتتان وا پێئەبردن ئەوان هاوبەشی خودای تەعالان لە عیبادەتکردنی ئێوەداو عیبادەتەکەتان بۆ ئەوانیشەو بۆ خودایشە •

★ (لَقَدْ تَقَطَّعَ بَيْنَكُمْ وَضَلَّ عَنْكُمْ ما كُنْتُمْ تَزْعُمونَ) (٩٤) ★

وە بە راستی بچڕاو نەما ئەو رشتەی پەیوەندە کە لە ناو ئێوەدا بو •
وە زایە بوو و ون بو لە ئێوە ئەو بتانە کە بڕواتان وابو سوودیان هەیە بۆتان •

★ (اِنَّ اللهَ فالِقُ الْحَبِّ والنَّوی) ★

چۆن ئێوە تۆزێ بیر ناکەنەوە لە کاری خوداو لە تەسەرِوفاتی لە ئاسمانو زەویدا هەتا وا جەسارەت نەکەن کە دارو بەرد بکەن بە شەریکی ؟ بە راستی خودا ئەو خودایەتە کە هێزێکی دروستکردوە لە دانەی وەشێراو لە ناوکی خورمای داپۆشراوا کە بڕوێنو نەشو نما بکەن بە نەوانایی و پەروەردگاری خۆی •

★ (يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ ومُخْرِجُ الْمَيِّتِ مِنَ الْحَيِّ) ★

وە گیانلەبەر دروست ئەکاو دەری ئەکا لە مادەیێ کە مردوەو جووڵی تیدا نیە وە مادەی بێ گیانیش دەر ئەکا لە مادەی زیندو •

★ (ذٰلِكُمُ اللهُ فَاَنّٰى تُؤْفَكُونَ ؟) (٩٥) ★

ئەم ئیشە وردە سەرنجکێشە ئیشی خودایە ، ئیتر چۆن ئێوە لە مولاحەزەو تەماشای تەوانایی ئەو لا ئەدرێن بۆ لای غەیری ئەو •

★ (فالِقُ الاِصْبَاحِ) ★

خودا خودایەکی وایە کە رووناکی سبەینێ لە بەرەبەیاندا دەرئەکا لە پێستی رەشی بێرووناکی شەو بۆ ئەوە کە گیانلەبەران هەوڵ بدەن رزقی خۆیان پەیدا بکەن •

★ (وجعَلَ اللَّيْلَ سَكَناً) ★

وە خودا خودایەکی وایە کاتی شەوی کردوە بە کاتی ئارامیو ئاسایش بۆتان •

★ (والشَّمْسَ والْقَمَرَ حُسْبَاناً) ★

وە خودا ئەو خودایەتە کە رۆژو مانگی لە دەرکەوتنو ئەوابوونو لە گۆڕانی مەدارو شێوەدا کردوە بە هۆی حسێبکردنو حسابڕاگرتنی ئادەمیزاد لە ماوەی ژیانا بۆ زانستو زانیاریو بۆ پێشەوەریو سەمەتکاریو بۆ دەرکەوتنی وادەی قەرزو قۆڵەی مامەڵەو بازرگانیو ئاتڕاگرتن بۆ کشتوکاڵو هاتوچۆ لەسەر پانایی عەرزاو لەسەر رووی دەریادا •

★ (ذٰلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ (٩٦) ★

ئەم ڕێکخستنی پێویستی ئادەمیزادە بە هۆی گۆڕانی رۆژو مانگەوە نەدبیرو ڕێکخستنە لە لایەنی ئەو خوداوە کە تەوانایەو زاڵە بەسەر بەجێهێنانی خواستی خۆیاو زانایە بە سەرەتاو ئەنجامی هەموو کارو کردەوەیەک •

★ (وهوَ الَّذي جَعَلَ لَكُمُ النُّجومَ لِتَهْتَدوا بِها فِي ظُلُماتِ البَرِّ والبَحْرِ) ★

وە ئەو خودا خودایەکە کە ئەستێرەکانی ئاسمانی ڕێکخستوە بۆ ئێوە لەسەر شێوەی تایبەتی خۆیان لە کاتی دەرکەوتنو ئاوابوونداو بۆ ئەوە کە بە هۆی ئەوانەوە شارەزای کاروبارو ڕێگەو ڕێگوزاری خۆتان بین لە ساراو بیابانو لە کەشتیڕانی سەر رووی دەریای بێ ساماندا •

★ (قَدْ فَصَّلْنا الآياتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمونَ)(٩٧) ★

ئێمە ئەم ئایاتو نیشانانەمان تەفصیل داوە بۆ کۆمەڵێ کە زانانو فامی ئامۆژگاری خودای جیهان ئەکەن •

★ (وهو الَّذِي اَنْشَاَكُمْ مِنْ نَفْسٍ واحِدَةٍ فَمُسْتَقَرٌ

ومُسْتَوْدَعٌ) ★

ئه‌و خوایه خوایه‌که که هه‌موو ئێوه ی له هه‌موو ولّاتێ‌و له خاوه‌نی هه‌موو زمانێ‌و له هه‌موو خاوه‌ن شێوه‌و ره‌نگ‌و عه‌لامه‌تێ دروست‌کردوه له یه‌ك ئینسان که ئاده‌مه ـ د ـ وه له پاش ئه‌وه که په‌ره‌تان سه‌ندو زۆر بوونو چه‌ن لقتان لێ په‌یدا بوو بلّاو بوونه‌وه به جیهاناو بازه شوێنێکتان کرد به جێنه‌ی مانه‌وه‌و ئارامگرتن ، واته کردتان به شارو دێهات‌و ئارامتان گرت تیایانا له‌بەر ئه‌وه که له‌گەڵ ژیوارتانا رێ‌ئه‌که‌وت‌و بازێ شوێنیشتان کرد به شوێنی ئه‌مانه‌تی وه چه‌ن کات‌و ساتێ تا دێنه‌وه جوولّه بۆ جێگه‌یێ موناسبترو به سوودتر •

★ (قَدْ فَصَّلْنا الآياتِ لِقَوْمٍ يَفقَهونَ)(٩٨ ★

به راستی ئایاتی رووناکی خۆمان دریژه پێدا بۆتان بۆ تێگه‌یاندنی کۆمه‌ڵێ که فامیده‌نو له مانای ژیان‌و ژیوار حاڵی ئه‌بن •

★ (وهو الَّذي اَنْزَلَ مِنَ السَّماءِ ماءً فَاَخْرَجْنا بِهِ نَباتَ كُلِّ شَيْءٍ) ★

وه خودا ئه‌و خوایه‌ته که بارانی له ئاسمانه‌وه نازڵ کرد بۆ سه‌ر عه‌رزو به هۆی ئه‌و ئاوی بارانه‌وه رواندمان بۆتان هه‌موو جۆره گیایێ له‌وه‌ی بۆ خواردنی ئینسان وه یا باقی گیانله‌به‌ران ئه‌شێ‌و له‌وانه‌ی ئه‌بێ به ده‌رمان بۆ تیماری بریندارو ده‌رده‌دار وه له‌وه‌ی که رووی زه‌وی ئه‌کا به گوڵزار •

★ (فَاَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِراً نُخْرِجُ مِنْهُ حَبّاً مُتَراكِباً) ★

وه رواندمان له گیا نه‌وعه گیایه‌کی سه‌وزی وا که له کاتی پێگه‌یشتنا چه‌ن دانه‌یه‌کی یه‌ك له‌سه‌ر یه‌کی به سوودی لێ ده‌رئه‌که‌ین بۆ ژیواری ئاده‌میزادو باقی گیانله‌به‌ران •

★ (ومِنَ النَّخْلِ مِنْ طَلْعِها قِنْوانٌ دانِيَةٌ) ★

وە سەوز ئەکەین‌و دەرئەکەین لە عەرزا لە جینسی دارخورما دارخورمایەکی وا کە لە گوڵووکەکەیەوە بۆ سەر هووشە دەرئەچێ‌و ئەو هووشە دانەی خورمای لێ پەیدا ئەبێ‌و هووشەکانیش شۆڕبوونەتەوە •

★ (وجَنَّاتٍ مِنْ اَعْنابٍ والزَّيْتونَ والرُّمّانَ مُشْتَبِهاً وغَيْرَ مُتَشابِهٍ) ★

هەروا چەن باغێك ئەڕوێنین‌و داری زەیتوون‌و داری هەنار نەڕوێنین کە ئەو هەنارانە لەو دارانە پەیدا ئەبن بازێکیان لە ئەندازەدا لە یەت نەچن‌و موشابەهەیان بە یەك زۆرە ، وە بازێکیان لە یەك ناچن ، وانە بازێکیان ئەوەندە پووچ‌و بێ گۆشت‌و بێ مەغزە لەو نەوعە ناچێ‌و کەس نایەوێ ، ئەم نەوعە بەرە بێ قیمەتە لە باخەکانا زۆرە ، جا خودا بۆ ئیسباتی ئەم وەزعە ئەفەرموێت :

★ (اُنْظُروا اِلى ثَمَرِهِ اِذا اَثْمَرَ ويَنْعِهِ) ★

کەلیمەی (ینع) بە فەتحەی (ی)‌و کەسرەی «ع» مەصدەرە بە مانا پێ گەیشتنە • واتە لە کاتی بەرپەیدابوونی ئەو دارەدا بڕوانن بۆ گەیینەکەی هەتا باش حاڵی بین کە بازێ لەو بەرانە باشن‌و بازێکیان زۆر پووچ‌و بێ نرخن •

★ (اِنَّ في ذلِكُمْ لَآياتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنونَ)(٩٩) ★

بە راستی هەیە لەم جۆرە تەسەڕوفات‌و تەئسیراتە لە جیهانا و لە زەوی‌و ئاسمانا چەن دەلیلێکی بە قیمەت لەسەر وجوودی زاتی پەروەردگاری (واجب الوجود)‌و لەسەر یەکێتی ئەوو لەسەر عیلم‌و حیکمەتی لە هەموو کارێکدا بۆ ئەو کەسانە کە ئیمان دێنن ئەنا ئینسانی بێ ئیمان لە هیچ ئایەتێ دەرز وەرناگرێ بە دەرزێ کە سوودی هەبێ •

★ (وجَعَلوا للهِ شُرَكَاءَ الجِنَّ وخَلَقَهُمْ) ★

لە گەڵ ئەم هەموو ئاساری وجوودی خودای تاکو تەنیادا ئـــەو کافرانە هاتوون شەریاتینیان کردوە بە شەریك بۆ خودا وەلحاڵ ئەیشزانـن بەوە کە خودا دروستی کردوون نەك ئەو شەریاتینە •

★ (وخَرَقُوا لَهُ بَنِينَ وبَنَاتٍ بِغَيْرِ عِلْمٍ) ★

وە هەڵیان بەستوە بۆ خودای تەعالا چەن کوڕو کچێ وەکو ئـــەوە کە یەهوود ئەڵێن : (عوزەیر) کوڕی خودایە ـ پەنا بە خودا ـ و گاورەکـان ئەڵێن : عیسای مەسیح کوڕی خودایەو باقی کافرەکان ئەڵێن : مەلائیکەکان کچی خودای تەعالان ، وە ئەم ئەخلاقە ناپەسەندەیشیان لەگەڵ عیلمو زانستا نیەو بەس بە تەقلیدی بازێ ئینسانی نەزان لە باوکو باپیرەی خۆیان ئـەم قسانە ئەکەن •

★ (سُبْحانَهُ وتَعالى عَمَّا يَصِفُونَ)(١٠٠) ★

پاکی‌و بێ عەیبی بۆ خودایە لەو عەیبانە کە ئەوان نیسبەتیان لە زاتی خودا ئەدەن •

★ (بَدِيعُ السَّمواتِ وَالاَرْضِ) : ★

ئەو خودایە خالیقو دروستکەری ئاسمانەکانو زەویە لە نەبوونەوە بە بـێ وێنە •

★ (اَنَّى يَكونُ لَهُ وَلَدٌ ولَمْ تَكُنْ لَهُ صَاحِبَةٌ ؟) ★

چۆن زاتی وەها خاوەن تەوانایی‌و بێ نیاز نەتەوەی ئەبێ وەلحـــاڵ ژنی نیەو پەیوەندی لەگەڵ عالەمی موحتاج بە نەتەوە نیەو هەر بوەو هـەر ئەبێو پێویستی بە پارازتنی نەوع نیە ؟

★ (وخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ وهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ) (١٠١) ★

وە هەموو شتێکی دروست کردوە لە نەبوونەوەو بە هەموو شتێکیش زانایە •

★ (ذٰلِكُمُ اللهُ رَبُّكُمْ لا اله الاّ هوَ خالِقُ كُلِّ شَيْءٍ فاعْبُدُوهُ وهوَ على كُلِّ شَيْءٍ وكِيلٌ) (١٠٢) ★

ئەو زاتە باسمان کرد ناوی (اللە)یەو ، هیچ خودایە نیە ئەو نەبێ دروستکەری هەموو شتێکە ، دەی عیبادەتو بەندەیی بۆ بکەن ، ئەو نیگابانو چاودێری هەموو شتێکە •

★ (لا تُدْرِكُهُ الاَبْصارُ وهو يُدْرِكُ الاَبْصارَ وهوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ) (١٠٣) ★

چاوانی سەر کە مادە بینن ئیحاطە نادەن بەودا ئەو دەرکی چاوانو خاوەن چاوان ئەکا ، لە بەر ئەوە چاو دەرکی ناکا کە لەطیفو نازکەو ، لە بەر ئەوەیش چاوانو خاوەن چاوان دەرك ئەکا کە خەبیرو ئاگاداری بە هەموو شتێك •

بزانن ! مەسرووق ـ خ ـ ئەڵێ : پاڵم دابوەوە لە لای (ام المؤمنین) عائیشەدا ـ خ ـ فەرمووی : سێ شت هەن هەرکەس زمانی هەڵسوڕێ بە یەکێ لەوانە ئەوە درۆیەکی گەورەی کردوە لەسەر خودای تەعالا •

یەکەم : کەسێ باوەڕی وابێ کە محمد لە دنیادا خودای چاوپێکەوتوە ئەوە درۆی هەڵبەستوە ، خودا فەرموویەتی : (لا تدرکه الابصار وهو یدرك الابصار) : (وما کان لبشر ان یکلمه الله الا وحیا او من وراء حجاب)، ئەڵێ منیش دانیشتم وتم : ئەی دایکی موسوڵمانان مۆڵەتم بدەو پەیەم لێ مەکە ! ئەی ئەوە نیە خودا فەرموویەتی : (ولقد رآه نزلة اخری) ئەی نەیفەرموە : (ولقد رآه بالافق المبین) ؟ ئەویش فەرمووی : من خۆم یەکەم کەس بووم کە ئەم پرسیارەم لە حەزرەت کرد ، فەرمووی : ئەوەی

کە من چاوم پێکەوتوە جوبرەئیل بوە کە لە صوورەتی خۆیا نەمدیوە ئـــەو دوو جارە نەبێ •

دووەم : کەسێ باوەڕی وەهابێ کە محەمەد کەتمی شتێکی لە وەحی کردوە ئەوە درۆی هەڵبەستوە لەسەر خودا ، خودا فەرموویەتی : (یا أیها الرسول بلغ ما انزل الیك من ربك وان لم تفعل فما بلغت رسالته) •

سێهەم : هەرکەسێ باوەڕی وابێ کە محەمەد عیلمی غەیبی بوەو لـــە خۆیەوە بە رووداوی داهاتووی زانیوە ئەوە درۆی هەڵبەستوە ، خـــودا فەرموویەتی : (قل : لا یعلم من في السموات والارض الغیب الا الله) ئەمە تا ئێرە ریوایەتی ترمزیو موسلیمو بوخاری بوو •

پێویستە بزانن کە بڕیار دراوە لە دینی ئیسلاما کە عیلمی غەیـــب بە مانای ئەو صیغەتە ذاتیە کە لەگەڵ زاتا هەیە (مادام الذات) هەر بۆ زاتی خودایەو خودا فەرموویەتی : (لا یعلم الغیب الا الله) • وە ئـــەوە کـــە پێغەمەران ــ د ــ ئەیزانن (اظهار الغیب)ە نەك (علم الغیـــب) خـــــودا فەرموویەتی : (ولا یظهر علی غیبه احدا الا من ارتضی من رسول)وە ئەم (اظهار الغیب)ە کە لە بۆ پێغەمەرانو (اولیاء الله)هەیە ئەمەیە خـــودای تەعالا لە کاتی تایبەتیدا دڵی ئەو ئینسانە وەها نوورانی ئەکا وەکو بەرقی بە هێز کە پەردە ئەدڕێ بۆ دوورو نزیكو بۆ زەویو ئاسمانو بۆ مردوو زیندوو کەشفی ئەوەی بۆ ئەکرێ کە خودا بڕیاری داوە ، وە ئـــەم حاڵەتـــە کـــە (اظهار الغیب)ە بۆ خوداو (ظهور الغیب)ە بۆ ئەو پێغەمەرە یا ئەو وەلیە ئەوەندە مەعلووەو قەطعیە هەموو موسلمانێکی ساغ ئەیزانـــێو باوەڕی پێ ئەناو شوێنی گومان نیە •

بەڵام بینینی خودای تەعالا لە دنیادا ئەوە لەسەر زاهیـــری ئـــەو حەدیثە کە بە مەعنا ریوایەتمان کرد لە دنیادا بۆ کەس رێك نەکەوتوە بەڵام گەلێ لە عالمانی دینو ئیبنو عەبباس لەسەر ئەوەن کە حەزرەت لە شەوی میعراجدا دوو جار زاتی خودای دیوە بە دیتنێ کە شیاوی ئـــەو بـــێ وە

ئەنەس ـ وەك ئیبنو خوزەیمە ریوایەتی کردوە ـ فەرموویەتی : محەمەد خودای بینی • وە ریوایەت کراوە لە ئیبنو عەباسەوە ـ خ ـ لە تەفسیری (ما کذب الفؤاد ما رای ولقد رآه نزلة اخری عند سدرة المنتهی)دا فەرموویەتی : دووجار بە دڵی خودای دیوە • بەڵام دیارە مەبەستی چاوی دڵە نەك چاوی سەرە •

وە ریوایەت کراوە لە ئەبو ذەڕەوە ئەڵێ : لە پێغەمەرم پرسی : خودات بینی ؟ فەرمووی : ئەو نوورێکە چۆن ئەبینرێ ! ئەمەیش موسلیمو ترمزی ریوایەتیان کردوە • ئەم حەدیثەیش تەئییدی ئەوە ئەکا کە چاوپێکەوتنی بە دڵ بوە •

★ (قَدْ جاءَكُمْ بَصائِرُ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ اَبْصَرَ فَلِنَفْسِهِ ومِنْ عَمِيَ فَعَلَيْها وما اَنا عَلَيْكُمْ بِحَفِيظٍ) (١٠٤) ★

ئەی هۆشیاران بە راستی گەلێ هۆی تێگەیشتنتان لە لای پەروەردگاری خۆتانەوە بۆ هات لە ئایاتی رووناکو موعجیزاتو کارەساتی گەورە دەی هەرکەسێ رێگەی راست ببینێ ئەوە بۆ سوودی خۆی ئەبینێ . وە هەرکەسێ کوێر ببێو چاوی دڵی راستی نەبینێ ئەوە لەسەر زیانی خۆی کوێر ئەبێو من لەسەر ئێوە نەکراوم بە نیگابان بەس تەبلیغم لەسەرە •

★ (وكَذلِكَ نُصَرِّفُ الآياتِ ولِيَقُولُوا دَرَسْتَ) ★

وە هەر بەو جۆرە کە خۆت ئەیزانی ئایاتم گۆڕیوەو باسی وەعدو وەعیدو سەرگوزەشتەی قەدیمەم بۆ کردوونو مەیدانی ئەوە ئەدەم بڵێین بە تۆ : کە ئەم قورئانەت بە دەرز خوێندوەو لە زانایانی رووداوی قەدیمەوە وەرت گرتوە ؛ چونکی لە هەموو عەهدو چەرخێکدا لە کاتی هاتنی ڕەهبەرانا کۆمەڵێ بوون کە نامەرد بوونو بەرانگاری ئەو تەمێی ئەوانە بوون هەروا

کۆمەڵەیەکیش بوون کە لە راستی حاڵی بوونو ئایەتەکانیان بە تـــەواوی وەرگرتوە ، وەکو ئەفەرمویّت :

★ (وَلِنُبَيِّنَهُ لِقَوْمٍ يَعْلَمونَ)(١٠٥) ★

وە تا حوکمی خۆمانو مانای ئایەتەکان رووناك بکەینەوە بۆ کۆمەڵێ لە ئومەتی فامیدەی زانای هۆشیار •

★ (اِتَّبِعْ ما اُوحِيَ اِلَيْكَ مِنْ ربِّكَ لا اِلهَ اِلاَّ هُـــوَ واَعْرِضْ عَنِ المشركين) (١٠٦) ★

ئەی پێغەمەری خۆشەویست تۆ بکەوەرە شوێنی ئەو قورئانە کە لە لایەنی خودای خۆتـــەوە هاتـــوە بۆتو غـــەیری ئـــەو خودای تۆیە هیچ خودایە نیە ، وە روو هەڵسووڕێنە لەو کافرە موشریکانـــەو باوەڕ بە قسەیان مەکەو لە ئازاریان تێك مەچۆ •

★ (ولَوْ شاءَ اللهُ ما اَشْرَكوا) : ★

ئەگەر خودا خواستی بوایە ئەم کافرانە ئیشراکیان نەدەکرد •

★ (وما جَعَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظاً) ★

ئێمە تۆمان نەگێڕاوە بە موراقیب بەسەر ئەوانەوەو تۆ نێڕسـراوی حاڵی ئەوان نیت •

★ (وما اَنْتَ عَلَيْهِمِ بِوَكِيلٍ) (١٠٧) ★

وە تۆ لەسەر ئەوانە وەکیلو موهەیمین نیت •

فەرموودەی خودا : (ولا تسبوا الذين ..)

ریوایەت کراوە لە قەتادەوە ئەڵێ : موسوڵمانەکان جنێویان ئـەدا بـە بتەکان جا کافرەکانیش لە داخا ئەهاتن جنیویان ئەدا بەخودا ـ پەنا بـــە خوا ـ •

وە ریوایەت کراوە لە ئیبنو عەبباسەوە ئەڵێت : موشریکەکان وتیان بە حەزرەت : تۆ دەسبەرداری بتەکانی ئێمە ببەو جنێویان پێ مەدە ئەگەرنا ئێمەیش جنێو ئەدەین بە خودیا تۆ !

جا ئەم ئایەتە هاتە خوارەوەو فەرمووی :

★ (وَلَا تَسُبُّوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللهِ فَيَسُبُّوا اللهَ عَدْوًا بِغَيْرِ عِلْمٍ) : ★

جنێو مەدەن بەو بتانە کە کافرەکان بانگیان ئەکەنو پێجگە لە خوا ئەیان پەرستن تا ئەوانیش جنێو بدەن بە خودا • بە ستەمو بە نەزانیو نەفامی •

★ (كَذَلِكَ زَيَّنَّا لِكُلِّ اُمَّةٍ عَمَلَهُمْ) : ★

وەکو ئەم کافرانەو وەزعی ئەم کافرانە چۆنە لە حەزکردن لە بیروباوەڕی خۆیانو لە کردەوەکانیانو جوانبوونی لە پێش چاویان •• جوانیان کردوە بۆ هەموو ئومەتێ کردەوەیان •

★ (ثُمَّ اِلَى رَبِّهِمْ مَرْجِعُهُمْ فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ) (١٠٨) ★

نە پاش تەواوبوونی چەرخی ئەم ژیانەیان گەڕانەوەیان هەر بۆ لای خودایە • جا خودا خەبەرداریان ئەکا بەو کارانە کە ئەوان کردوویانن •

لەفەرمودەی خودا : (واقسموا بالله ..)وە ئایەتی دوای ئەو •

ئیبنو جەریر ریوایەتی کردوە لە محەمەدی کوڕی کەعبی قەرەظیەوە ئەیگێڕێتەوە : قورەیش هاتن قسەیان کرد لەگەڵ حەزرەتا ـ د ـ وتیان : تۆ ئەزانیو ئاگادارمان ئەکەی کە حەزرەتی موسا بە عاساکەی دای لە بەردێو دوازدە سەرچاوەی ئاوی لێ پەیدا بوو • وە عیسا مردووی زیندوو ئەکردەوە • وە صالح وشترێکی هێنا بۆ (ثەمود) •• دەی تۆیش

نیشانەیەکی وەها بێنە لەسەر ریسالەتی خۆت هەتا ئیمانت پێ بهێنین ! جا حەزرەت فەرمووی : حەز ئەکەن چیتان بۆ بێنم ؟ ئەوانیش وتیان : تەپۆنکەی (صەفا)مان بۆ بکە بە ئالتوون جا باوەڕت پێ ئەکەین ! لەویا حەزرەت ـ د ـ فەرمووی : یا رەببی فریامان بکەوە ! جا جوبرەئیل هات بۆ لای فەرمووی : ئەگەر ئەتەوێ صەفا ئەکەم بە ئالتوونو ئەگەر ئیمانیان نەهێنا ئەوسا عەزابیان ئەدەم . جا ئەم ئایەتانە هاتنە خوارەوەو فەرمووی :

★ (وَاَقْسَمُوا بِاللهِ جَهْدَ اَیْمانِهِمْ لَئِنْ جاءَتْهُمْ آیَةٌ لَیُؤْمِنُنَّ بِها) ★

واتە ئەو کافرانە سوێند ئەخۆن بە خودا بە سوێندێکی بە دڵ ئەگەر لە لایەنی خوداوە موعجیزەیەکیان بۆ بێت ئیتر ئیمان دێنن بە حەزرەتو موعجیزەکەی .

★ (قُلْ : اِنَّما الآیاتُ عِنْدَ اللهِ وَما یُشْعِرُکُمْ اَنَّها اِذا جاءَتْ لا یُؤْمِنُونَ ؟) (۱۰۹) ★

تۆ ئەی پێغەمبەری خۆشەویست بڵێ بەو موشریکانە : بە راستی ئایاتو موعجیزات هەموو وان لە قەبزەی قودرەتی خودادا هەر کاتێ خواستی هەبێ ئەتوانێ هەموو موعجیزەیێ دروست بکا ، بەڵام چی ئێوەی حاڵی کردوە ئەو ئایەتانە کە هاتن ئێوە ئیمان نایەنن ؟ واتە ئێوە بەوە نازانن بەڵام من ئەزانم ئەو ئایەتانەیش دەریخەین هەر ئیمان ناهێنن و ناردنی ئایات بۆ قەومی ئینکار سوودی نیە .

★ (وَنُقَلِّبُ اَفْئِدَتَهُمْ وَاَبْصارَهُمْ کَما لَمْ یُؤْمِنُوا بِهِ اَوَّلَ مَرَّةٍ) ★

وە چی ئێوەی حاڵی کردوە لەوە کاتێ کە ئەو ئایەتانە بێرین هـەروا وەکو پێشان دڵیان وەرئەگێڕین لە وەرگرتنی راستیو چاویان ئەبڵـەق ئەکەینەوە نە بیر ئەکەنەوە لە موعجیزاتی مەعنەویـەدا وەکـو ئەسـراری فورقانەو نە تەماشای شتی بەرچاوی ئەکەنو لەسەر حاڵەتـی نەزانـیو دڵڕەقی پێشوویان ئەمێننەوە وەکو ئەوەڵ جار کە ئایاتیان بۆ نەهاتبوو و ئایەتیان نەدیبوو •

★ (وَنَذَرُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ) (١١٠) ★

وە ئەیان هێڵینەوە لەو حاڵی توغیانو لەحەق لادانیانـەدا بـە سەرگەردانیو بە حەیرانی •

★ (وَلَوْ انَّنَا نَزَّلْنَا اِلَيْهِمُ الْمَلٰئِكَةَ وَكَلَّمَهُمُ الْمَوْتٰى وَحَشَرْنَا عَلَيْهِمْ كُلَّ شَيْءٍ قُبُلاً مَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا اِلاَّ اَنْ يَشَاءَ اللهُ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ يَجْهَلُونَ) (١١١) ★

وە ئەگەر ئێمە بە خیلافی عادەت فریشتەکان بنێرینە خوارەوە بـۆ لایانو مردوەکان قسەیان لەگەڵدا بکەنو هەموو دڵخوازو داواکراوێکـی ئەوان گردبکەینەوە بە چین چینو کۆمەڵ کۆمەڵ •• ئەوان لەوانـە نین ئیمان بێنن مەگەر خودا خواستی هەبێ ، بەڵام گەلێ لەم کافرانـە نەفامنو نازانن بە حەقیقەتی حاڵ •

★ (وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا شَيَاطِينَ الأِنْسِ وَالْجِنِّ يُوحِي بَعْضُهُمْ اِلٰى بَعْضٍ زُخْرُفَ الْقَوْلِ غُرُوراً) ★

وە تۆ ئەی رەهبەر دڵت لە خۆت دانەمێنێ ؛ چونکی شێوەی ئادەمیزاد بەرابەر بە رەهبەران لە هەموو زەمانێکدا وا بوە ، وە لە هەموو کاتێکا قەرارمان داوە بۆ هەر رەهبەرێ گەلێ لە ئیلیسە مەلعوونە دوور لـە رەحمەتەکان لە ئادەمیزادو لە دێوان ، وە بازێکیان ئەخەنە دڵی بازێکیانەوە

لە وتاری بێ سەرو پێو بێ بناغە لەبەر بایی بوونیانو لادانیان لە ڕێگەی ڕاست .

★ (وَلَوْ شاءَ رَبُّكَ ما فَعَلُوهُ فَذَرْهُمْ وَما يَفْتَرُونَ) (١١٣) ★

وە ئەم کارانە هەرچەند خودا حەزیان پێ ناکا بەڵام ئەگەر خواستی نەبوایە لەسەریان ئەوانیش ئەوەیان نەدەکرد وە خواستەکەیش لەسەر یاسای سونتەتوڵڵاو حیکمەتو بەدکاری ئەو کافرانەیە کە مۆڵەت دراون لەسەر کردەوەی خێرو شەڕ . دەی وازیان لێ بێنن با لەسەر فیتنەو ئاشووبی خۆیانو هەڵبەستنی شتی درۆ دەوام بکەن تا کاتی خۆی .

★ (وَلِتَصْغى اِلَيْهِ اَفْئِدَةُ الَّذينَ لا يُؤْمِنونَ بِالْآخِرَةِ وَلِيَرْضَوْهُ وَلِيَقْتَرِفُوا ما هُمْ مُقْتَرِفونَ) (١١٣) ★

وازیان لێ بێنە با ئەوانەیش کە ئیمانیان نیە گوێ بگرن لەو شەیتانە بەدبەختانە وە ڕازی بین بە قسەکانیانو کەسبی ئەوە بکەن کە دڵخوازیانە تا کاتی ئەوە دێ کە هەقی ئەوەنو ئاخریان لێ ئەستێنم .

★ (اَفَغَيْرَ اللهِ اَبْتَغي حَكَماً وَهُوَ الَّذي اَنْزَلَ اِلَيْكُمُ الْكِتابَ مُفَصَّلاً ؟) ★

ئۆ بڵێ ئەی پێغەمەری خۆشەویست : ئایا من داوای حەکەمێو فەرمانڕەوایەکی غەیری خودا ئەکەم وەلحاڵ خودا ئەوە بە تەنیا کە ئەم کتێبە گەورە بە نرخەی ناردوەتە خوارەوە بۆ لاتان بە ڕەسایی و ڕووناکی ؟

★ (وَالَّذينَ آتَيْناهُمُ الْكِتابَ يَعْلَمونَ اَنَّهُ مُنَزَّلٌ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ) ★

وە ئەو کۆمەڵەیش کە کیتابمان پێداون لە یەهوودو نەصارا بـــە راستی ئەزانن ئەم کتێبە کە قورئانی پیرۆزە لـە لایەنی خـوداوە هاتوەتە خوارەوە بە شێوەی راستی بۆ ئامۆژگاری ئادەمیزادو دوورخستنیان لە ناڕەوایی بیرو باوەڕو کردەوە ، وە ئیستە لە بەر عەنادو نامەردی دانـــی پیا نانێن •

★ (فَلا تَكونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ) (١١٤) ★

دە تۆ قەت لەوانە مەبە کە خاوەن وەسوەسەو دوو دڵن لەوەدا کـــە ئەهلی کیتاب ئەزانن ئەم قورئانە لە لایەنی خوداوە هاتوەتە خوارەوە •

★ (وتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقاً وعَـــدْلاً لا مُبَـــدِّلَ لِكَلِماتِهِ وهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ) : (١١٥) ★

وە بزانە کە ئایاتی خوداو کەلامی خودا کە نازڵ بوە بۆ لای تـــۆ گەیشتوەتە سەر بەرزی بالآ لە راستیداو لە ئیعتیدالاو لە میانەکاریـدا وە کەس ناتوانێ یەکێ لەو حوکمانە بگۆڕێ بە چاکتر لەوە ؛ چونکـــی کەلامی کەسێکە کە هەموو علیمو حیکمەتێ لەوەوە ئەگات بە عالـــەم وە یاخود کەس ناتوانێ کەلیماتی ئەو کەلامە بگۆڕێ ، چونکی خودا خۆی حافیزو نیگابانی ئـەو کەلامەیەو خودا هەموو شتێ ئەبیسێو بـە هەموو شتێ ئەزانێ •

★ (وإِنْ تُطِعْ اَكْثَرَ مَنْ فِي الاَرْضِ يُضِلُّوكَ عَـــنْ سَبِيلِ اللهِ) ★

ئەی پێغەمەری خۆشەویست ئەگەر فەرمانداری زورمەی ئەهلـــی عەرز بکەی گومڕات ئەکەنو دوورت ئەخەنەوە لە ڕێگەی خودا •

★ (إِنْ يَتَّبِعُـــونَ إِلاَّ الظَّـــنَّ وإِنْ هُـــمْ إِلاَّ يَخْرُصُونَ) (١١٦) ★

چونکی ئەوانە هەر بە شێوەی گومانو تەخمین رەفتار ئەکـــەنو تابیعی گومانی خۆیان ئەبنو گومانکاری هیچ سوودی نیە •

★ (اِنَّ رَبَّكَ هو اَعْلَمُ مَنْ يَضِلُّ عَنْ سَبِيلِهِ وهـــوَ اَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ) (١١٧) ★

بە راستی پەروەردگاری تۆ عالمترە لە تۆ بەو کەسانە کە گومـــڕا بوونو دوورکەوتوونەتەوە لە رێگەی خودا کە مەنهەجی حەقیقەتـــــی ئیسلامەو ئەو عالمترە بەوانە کە شارەزای رێگەی راستن •

ئەرموودەی خودا : (فكلوا مما ذكر اسم الله ..)

ئەم ئایەتە لە شانی جەماعەتێ لە جوولەکەدا هاتوەتە خوارەوە کـــە هاتنە لای حەزرەت ـ د ـ وتیان : ئەی محەمەد ئێمە گۆشتی ئەو حەیوانانە ئەخۆین کە خۆمان ئەیان کوژین ، ئەی چ عەجەب گۆشتی ئەو حەیوانانە ناخۆین کە خودا ئەیان کوژێ ؟ واتە مردارەوەبـوەکـــان ، جا خـــودا فەرمووی :

★ (فَكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللهِ عَلَيْهِ اِنْ كُنْتُمْ بِآيَاتِـــهِ مُؤْمِنِينَ) (١١٨) ★

بخۆن لە گۆشتی ئەو حەیوانانە کە ناوی خودایان لەسەر ئـەبرێ لە کاتی سەربڕینیاندا ئەگەر ئێوە باوەڕتان بە ئایەتەکانی خودا هەیە •

★ (وما لَكُمْ اَلاَّ تَأْكُلوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللهِ عليْهِ وقَدْ فَصَّلَ لَكُمْ ما حَرَّمَ عَلَيْكُمْ اِلاَّ ما اضْطُرِرْتُمْ اِلَيْهِ ؟) ★

چیتان دەست ئەکەوێ ئەگەر نەخۆن لە گۆشتی ئەو حەیوانانە کـــە ناوی خودایان لەسەر براوە لە کاتی سەربڕینیانا وەلحالّ خـودای تەعـــالا

تەفصیلی داوە بۆتان ئەو حەیوانانە کە حەرام کراون لەسەرتان مەگـــەر لە کاتی ناچاریتانا بۆ ئەوانە ؟

★ (وَاِنَّ كَثِيراً لَيُضِلُّونَ بِاَهْوائِهِمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ) ★

وە بە راستی زۆر لە ئادەمیزاد گومڕا ئەبن بە هـــۆی ئارەزووبازی حۆیانەوە بە بێ ئەمە کە بە گوێرەی زانست بڕۆن بە رێدا •

★ (اِنَّ رَبَّكَ هوَ اَعْلَمُ بِالْمُعْتَدِينَ) (١١٩) ★

بە راستی خودای تۆ زاناترە لە هەموو کەسێ بەوانە کە لە ستووری دین دەرئەچن •

★ (وذَرُوا ظَاهِرَ الاِثْمِ وباطِنَهُ) ★

ئەی هۆشیاران تەرکی هەموو گوناهێکی دیاری بکەن نەوانـــــە کـــە بـــە بـــەدەن ئەکـــرێ بـــە دەستو پێو دەمو چـــاوو گوێچکەو زمـــانو دەمو عەورات ، وە هەموو گوناهێکی پەنامەکی‌ی لەوانەی کە وان لە دڵدا وەکو بیرو باوەڕی خراپو رەزیلە لـــە وێنەی کینـــەو ئارەزووی خراپو رق گرتنو خەڵک بە سووک زانین •

★ (اِنَّ الَّذينَ يَكْسِبُونَ الاِثْمَ سَيُجْزَوْنَ بِما كانُوا يَقْتَرِفونَ) (١٢٠) ★

بە راستی ئەو کەسانە کە کەسبی تاوانی دیاری یا نادیاری ئـــەکـــەن لە پاشەکاتی نزیکدا تۆڵەیان لێ ئەکرێتەوە لەســـەر ئەو تاوانانـــە کـــە کردوونیان •

فەرموودەی خودا : (ولا تاكلوا مما لم يذكر اسم الله عليه ..)

طەبەرانیو ئیبنو جەریر ریوایەتیان کردوە لە ئیبـــنو عەباســـەوە ـ خ ـ ئەڵێ : کاتێ ئایەتی (ولا تأكلوا مما لم يذكر اسم الله عليـــه) هاتـــە خوارەوە قەومی فارس جوابیان نارد بۆ لای عەرەبی قورەیش کە : بڕۆن

موجادەلە بکەن لەگەڵ محەمەداو پێی بڵێن : چۆن ئەوەی کە تۆ بە دەستی خۆت سەری بڕی حەڵاڵەو ئەوەی کە خودا سەری بڕێ حەرامە (واتە مردارەوەبوو) ؟

جا خودا ئەم ئایەتەی ناردەخوارەوە • و ە ئیبن‌و عەباس فەرموویەتی : (الشیاطین) فارسەو (ئەولیاکان) یان قورەیشە جا خودای تەعالا ئەفەرمویّت :

★ (ولا تَأْكُلوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللهِ عَلَيْهِ وَاِنَّهُ لَفِسْقٌ) ★

واتە مەخۆن ئەی موسوڵمانەکان گۆشتی ئەو حەیوانە سەربڕاوە کە ناوی خودا نەبرابێ لە کاتی سەربڕینیاو خواردنی گۆشتی حەیوانی وەها دەرچوونە لە سنووری دین •

★ (وَاِنَّ الشَّيَاطِينَ لَيُوحُونَ اِلَى اَوْلِيَائِهِمْ لِيُجَادِلُوكُمْ) ★

وە ئەو شەیتانانە ئەگەیەنن بە دۆستانی خۆیان لە کافرانی قورەیش بازە واتەیەکی پووچی بێ سەرو پێ بۆ ئەوە کە موجادەلەتان لەگەڵدا بکەن‌و ئازاری دڵتان بدەن •

★ (وَاِنْ اَطَعْتُمُوهُمْ اِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ) ★ (١٢١)

وە ئەگەر ئێوەیش لەسەر فەرمانی ئەوان رەفتار بکەن ئێوەیش لە موشریکەکان ئەژمێررێن •

جا لە حەیوانێکی سەربڕاوا یا لە نەچیرێکدا کە ناوی خودای لەسەر نەبرابێ ئیمامە موجتەهیدەکان گەلێ راو بیریان دەربڕیوە :

یەکەم : ئەگەر بە عەمدی تەرکی ناوی خودای کرد لەسەریان ئەوە حەرامن . وە ئەمە بیری ئیمامی حەنەفی‌و ئەصحابەکانیەتی ، وە ئیمامی

مالیك‌و ئیبن‌ولقاسمی شاگردی لەسەر ئەم بیرەن ، وە ئەگەر بە سەهـــو ناوی خودای نەبردبێ ئەوە گۆشتیان ئەخورێ •

دووهەم : ئەگەر بە عەمدی یا بە سەهو تەرکی ناوی خودای لەسەر کردبێ هەر گۆشتیان ئەخورێ‌و مەبەس لە ناو نەبردنی خودا ئەوەیە کـــە ناوی بتەکانیان لەسەر برابێ ، وە ئەمە بیروڕای ئیمامی شافیعی‌و حەسەنی بەصریەو ، ریوایەت کراوە لە ئیبن‌و عەباس‌و عەطاو ئەبو هـــورەیـــرەو سەعیدی کوڕی موسەییب‌و جابیری کوڕی زەیدو عـەکرەمـــەو ئەبـــو عەیاض‌و ئەبو رافیع‌و طاوس‌و ئیبراهیمی نەخەعی‌و عەبدوڕەحمانی کـوڕی ئەبو لەیلاو قەتادەوە ، وە ریوایەتیش کراوە لە ئیمامی مالیکەوە ـ خ ـ •

سێیەم : ئەمەیە کە بە عەمدی تەرکی ناوی خودا بکا یا بە سەهـــو هەر حەرامە •

چوارەم : ئەگەر بە عەمدی تەرکی ناوی خودا بکا گۆشتەکـــەی حەرام نابێ بەلاّم مەکرووهە •

پێنجەم : ئەمەیە کە تەرکی ناوی خودا بە عەمدی گۆشتەکەی حەرام ناکا مادام ئەو تەرکە لەسەر گالّتەکردن نەبێ •

فەرموودەی خودا : (أو من كان ميتا فأحييناه ..)

ئیبنولمونذیرو ئیبن‌و ئەبی حاتەم ریوایەتیان کردوە لە زەیدی کوڕی ئەسلەمەوە ئەلێ ئەم ئایەتە هاتەخوارەوە لە شانی عومەری کوڕی خەطاب‌و عەمری کوری هیشامدا کە مەشهوورە بە ئەبو جەهـــل ئەمانـــە لەبـــەر گومڕایی وەکو مردوو وا بوون ، وە بـــە بارانـــی میهرەبانـــی ئیمـــان عومەری کوڕی خەطابی زیندوو کردەوەو فەرمووی :

★ (أَوَ مَنْ كانَ مَيْتاً فأَحْيَيْناهُ وجَعَلْنا لهُ نوراً يَمْشِـــي بِهِ فِي النّاسِ كمَنْ مَثَلُهُ فِي الظُّلُماتِ لَيْسَ بِخارِجٍ مِنْها ؟)★

ئایا ئەو کەسە کە مردوە بە گومڕاهی جا ئێمە بە تەوفیقو یارمەتی غەیبیو هیدایەت زیندوومان کردەوەو بە پڕتەوی ئیمانو باوەڕی راست رووناکیو چرایەکی پڕ لە زەیتی مەعریفەتم بۆ هەڵگیرساند کە بە هۆی ئەوەوە بڕوا بە ناو ئادەمیزادا لە خۆشیو ناخۆشیو تاریکی رۆژگاردا وەکو یەکێ ئەبێ کە وێنەی ئەو لە تاریکستانا بێو تاریکی دڵو کوێریو تاریکی شەوو تاریکی چەرخی بەسەرا هاتبێ بە نەوعێ کە نەتوانێ لەو تاریکییانە دەرچێ ؟ ـ حاشا وە کەللا ـ ئەم دوو ئادمیزادە وەکو یەکن نین •

★ (كَذٰلِكَ زُيِّنَ لِلْكافِرِينَ ما كانُوا يَعْمَلُونَ) (١٢٢) ★

وەکو چۆن جوان کراوە لەبەر چاوی موسوڵمانانا ئیمانو بیرو باوەڕی جوانو کردەوەی پەسەندی ئینسانانەو موسوڵمانانە •• وەها جوان کراوە لەبەر چاوی کافرەکانا ئەوەی کە ئەوان ئەیکەن لە رەفتاری ناشیرینو کردەوەی ناهەموار کە سەرەنجامی بیروباوەڕی ناهەمواڕە •

★ (وكَذٰلِكَ جَعَلْنا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ اَكابِرَ مُجْرِمِيها لِيَمْكُرُوا فِيها) ★

هەروا لە هەموو ئاوەدانیەکدا پیاوە گەورە دەست رۆیشتوە تاوانبارەکانم کردوە بە کەسانێ کە ناشیرینی کردەوەی خۆیان لە بەرچاوا جوانە لەبەر ئەوە کە لەسەر یاسای هەوای ژیانی جیهانی خۆیانە وە ئێمەیش لەسەر یاسای مۆڵەتدانی خۆمان بەرەڵڵامان کردوون تا ماوەیێ با بە هەموو جۆرێ هاتوچۆ بکەن لە جیهاناو مەکرو حیلە بکەن لەگەڵ موسوڵمانانـاو لەگەڵ ئەوانەدا کە هاوبیریان نین •

★ (وما يَمْكُرُونَ اِلاّ بِاَنْفُسِهِم وما يَشْعُرُونَ) (١٢٣) ★

بەڵام ئەوانە هەر مەکرێ بکەن هەر مەکر بە نەفسی خۆیان ئەکەن نەك بە کەسی تر ؛ چونکی هەرچەن بە زاهیر زیان ئەدەن لە فەقیرو هەژارو داماوان ، بەڵام ئەنجامەکەی ئەگەڕێتەوە بۆ سەر خۆیانو زیانی دنیاو قیامەت لە خۆیان ئەدەن ، ئەمما لە دنیادا لەبەر ئەوە زاڵ بوون بەسەر حاڵو ماڵو پایەدا وەختیو بێ دەوامە ، وە ئەمما بۆ دواییش خودا ئاگادارەو تۆڵەی لێ ئەکاتەوە •

فەرموودەی خودا : (واذا جاءتهم آیة ... الآیة)

ئەم ئایەتە نازڵ بوە لە شانی ئەبو جەهلو بازێ لە قورەیشدا ؛ وتیان : ئێمە موناڤەسەمان کرد لەگەڵ بەنو عەبدی مەنافدا هەتا ئێمەو ئەوان بووین بە دوو وێڵداشو ئیستە ئەوان داوای سەرۆکایەتی مەعنەوی ئەکەنو کەسێکیان تیا پەیدا بوە داوای ریسالەت ئەکاو ئێمە باوەڕمان نیە بەوان هەتا ئەو فریشتە دێتە لای ئەوان بێتە لای ئێمەیشو خەڵاتی ریسالەت نازڵ بێتە سەر ئێمەیش ! جا خودا فەرمووی :

★ (وَاِذا جاءَتْهُمْ آیَةٌ قالُوا : لَنْ نُؤْمِنَ حَتّیٰ نُؤْتیٰ مِثْلَ ما اوتِیَ رُسُلُ اللهِ) ★

وە هەر کاتێ ئایەتێ لە لایەنی خوداوە نازڵ بێو بگا بەو قورەیشانە ئەڵێن : ئێمە باوەڕ ناکەین بەم ئایەتە هەتا وێنەی ئەوە کە هاتوە بۆ ئەوان بێتە خوارەوە بۆ سەر ئێمەیش •

★ (اللهُ اَعْلَمُ حَیْثُ یَجْعَلُ رِسالَتَهُ) ★

بەڵام ئەو کافرانە بێ شوعوورن لەو داوادا کە ئەیکەن ، پێغەمبەرایەتی بە تایفەو قەرەبالغی نیەو بە دەستڕۆیین نیە ، هەروا بە کەسو هەوڵدانیش نیە ، بەڵکو بە ڕەحمەتو میهرەبانی خودایەو

خۆی کێ هەڵبژێرێ بۆ ئەم خەڵاتە هەڵی ئەبژێرێ ، وەکو ئەفەرموێت لە ئایەتەکەدا .

★ (سَيُصِيبُ الَّذِينَ اَجْرَمُوا صَغَارٌ عِنْدَ اللهِ وعَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا كَانُوا يَمْكُرُونَ) (١٢٤) ★

لە پاشەڕۆژی نزیکدا ئەگات لە لایەنی ئێمەوە بەو کەسانە کە تاوانبارن و لەسەر تاوانباری دەوام ئەکەن .. داماوی و رسوایی و سووکی لە لای خودادا لە ڕۆژی قیامەتاو عەزابێکی سەخت و دشوار بە هۆی ئەو فڕوفێڵەوە کە لەگەڵ بێ دەستان و موسوڵمانانا ئەیکەن . ئەی پێغەمبەری خۆشەویست تۆ دڵگران مەبە لە حاڵی ناباری ئەو کافرانە .

★ (فَمَنْ يُرِدِ اللهُ اَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلاِسْلامِ) : ★

ئەو کەسەی کە خودا بە عینایەتی خۆی بیەوێ هیدایەتی بداو ڕووی بکات لە خێرو پیرۆزی سینەی گوشاد ئەکاتەوە بۆ وەرگرتنی بیرو باوەڕی ئیسلام و بۆ بەجێهێنانی بەندەکانی و خوو ڕەوشتی بەرزی پێ ئەدا .

★ (ومَنْ يُرِدِ اَنْ يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقاً حَرَجاً كَاَنَّما يَصَّعَّدُ فِي السَّماءِ) : ★

وە ئەو کەسەیش کە بیەوێ گومڕای بکا سینەی تەنگ و تاریك ئەکاو پڕی ئەکا لە ئازارو بێزاری کاتێ ئەیەوێ لەو حاڵاتەدا باری گران ئەبێ وەك ئەوە وایە بەرزبێتەوە بۆ ئاسمان بە بێ باڵ و بێ چوونە ناو باڵدان .

★ (كَذلِكَ يَجْعَلُ اللهُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لا يُؤْمِنُونَ) (١٢٥) ★

ئاوەها خودا باری ئازارو بێزاری دڵ ئەهاوێتە سەرشانی ئەو کەسانە کە بەرابەر بە پەیامی خوداو پەیامهێنەرەکان عەناد ئەکەنو مل با ئـــەدەنو ئیمان نایەنن • واتە من کە ئادەمیزادم دروست کردوە عەقـــڵو هۆشـــم پێداوە هەروا بە حەواسو شوعوورو هێزی دەماخ رازانـــدوومەتـــەوەو شتێکم پێداوە لە دەستەڵات کە بتوانێ رووبەڕووی پیرۆزیو بەختیـــاری بجوولێتەوەو ئەگەر تێکۆشێ لەسەر ئەمرو فەرمانی من هیدایەتـــــی ئەدەمو بڕیارم داوەو وتوومە : (والّذِینَ جاهَدُوا فِینَا لَنَهْدِیَنَّهُمْ سُبُلَنَا) بەڵام ئەگەر دەست بکا بە ئارەزووبازیو ڕێگەی ناســـازیو فڕوفێڵ بگرێتە بەر ئەوە منیش باری ئەو ئەگۆڕمو لەگـــەڵ دەوامـــــی ئەو حاڵە ناباردا یارمەتی نادەمو هیدایەتی نادەم هەتا ئەگەڕێتەوە بـــۆ لامان •

★ (وهذا صِراطُ رَبِّكَ مُسْتَقِیماً) ★

وە ئەم ئەحکامی عەقیدەو بیرو باوەڕە ڕووناکەو ئەم ئەحکامـــی ئەعمالو کردەوەی چاکـــەو ئـــەم ئەخلاقو خووو ڕەوشتی بەرزە ڕێگـــەی خودای تۆیەو حاڵی وایە ڕێگەیەکی ڕاستە هەر کەسێ پیا بڕوا ئەگات بە شاری مرادی خۆی •

★ (قَدْ فَصَّلْنا الآیاتِ لِقَوْمٍ یَذَّکَّرُونَ) (١٢٦) ★

وە بەیانی ئەحکامی خۆمان کردوە بە ئایاتی قورئان بۆ کۆمەڵـــــە ئادەمیزادی وەها کە بیر ئەکەنەوە لە سەرەتاو ئەنجامی ئیشو کاردا •

★ (لَهُمْ دارُ السَّلامِ عِنْدَ رَبِّهِمْ وهُوَ وَلِیُّهُمْ بِما کانُوا یَعْمَلُونَ) (١٢٧) ★

وە بۆ ئەو موسوڵمانانەیە بەهەشت کە (دار السلام)ە و خانـــووی ئاسایشو جێگەی ڕەحمەتە ، وە ئەم خانووەیشیان لـــە لای خـــودای خۆیانەوە دەست کەوتوە بە ڕەحمەتی ئەو ، وە خودا سەردارو دۆســتو

یارمەتیدەریانە بە هۆی ئەو کردەوانەوە کە کردوویانە لە ڕەفتاری چاك •

★ (ویَوْمَ یَحْشُرُهُمْ جَمیعاً : یا مَعْشَرَ الجِنِّ قَدِ اِسْتَکْثَرْتُمْ مِنَ الاِنْسِ) : ★

تۆ ئەی پێغەمبەری خۆشەویست باسی ئەو ڕۆژە بکە کە خودای تەعالا هەموو ئادەمیزادو پەری زیندوو ئەکاتەوەو گردیان ئەکاتەوە لە مەیدانی قیامەتا بۆ کێتابو حیسابو خودای تەعالا ئەڵێت : ئەی کۆمەڵی پەری ئێوە بەشی زۆرتان وەرگرتوە لە ئادەمیزاد بۆ گومڕاهیو هاوبیری خۆتان •

★ (وقالَ اَوْلِیاؤُهُمْ مِنَ الاِنْسِ : رَبَّنَا اسْتَمْتَعَ بَعْضُنا بِبَعْضٍ وبَلَغْنَا اَجَلَنَا الَّذي اَجَّلْتَ لَنا) : ★

وە لەو مەیدانەدا کە خودا ڕوو ئەکاتە ئادەمیزادەکانیشو پێیان ئەڵێ : بۆچی کەوتنە دوای بیرو باوەڕی ناباری پەرییەکان ؟ ئەڵێن ئەوانەی کە دۆستی جنی بوون لە ئادەمیزادەکان : ئەی پەروەردگاری ئێمە بازێکمان لە بازێکمان ئیستیفادەی خۆشیو ڕابواردنی ئەکرد ، واتە هۆی کەوتنەشوێنمان بۆ ئەوان ئەوە بو کە ئەوان بازێ خەیاڵاتی ئارەزووبازیو ناباریان ئەخستە دڵمانەوەو ئێمەیش ئەکەوتینە شوێنیان وەکو ئەوانیش ئەکەوتنە شوێن ئێمەو لە ژیانی دنیادا ڕامانبواردو گەیشتین بەو وادەو سەعاتە کە تۆ بڕیارت دابو بۆمانو ئیستە واین لە بەر بارەگای تۆدا واین لە مەیدانی حسێبا •

★ (قالَ : النّارُ مَثْویکُمْ خالِدینَ فیها اِلاّ ما شاءَ اللهُ اِنَّ رَبَّكَ حَکیمٌ عَلیمٌ) (١٢٨) ★

خودایش ئەفەرموێ تازە ئیستە مەجالی عوزرهێنانەوە نیەو پارانەوە سوودی نیەو لەسەر بڕیاری خۆم ئاگری دۆزەخ ماواو مەڵبەندی ئێوەیە

هەتا هەتایە مەگەر ئەوەی کە خودا خواستی لەسەر رزگارکردنی بێ وەکو ئەوانەیان کە ئیمانیان بوە بە خوداو پێغەمەری خوداو بەسن تاوانبار بوون • بە راستی خودا خاوەن حیکمەتو دروستکاریە لە جەزادانەوەی بەندەکانی خۆیداو زانایشە بە بیرو باوەڕو کردەوەیان •

★ (وكذلِكَ نُوَلِّي بَعْضَ الظَّالِمينَ بَعْضاً بِما كانُوا يَكْسِبونَ) (١٢٩) ★

هەروەها بازێ لەوانە کە ستەمیان لە خۆیان کرد بە دەرچوون لە یاسای ئایینو ستەمیشیان لە خەڵکی کرد بە دەستبردن بۆ نەفسو ئاموسیان ئەیانکەین بە دۆستو هاوڕێی بازێکیان لە ئاگری دۆزەخا بە هۆی ئەو کەسبە ناشیرینانەوە کە کردوویانن •

★ (يا مَعْشَرَ الجِنِّ والأِنْسِ اَلَمْ يَاْتِكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ يَقُصُّونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِي ويُنْذِرونَكُمْ لِقاءَ يَوْمِكُمْ هذا ؟)★

جا خودا بانگ ئەکا لە هەموو جینو ئینسو ئەڵێ : ئایا چەن رەهبەرێ لە لایەنی ئێمەوە نەهاتوە بۆ لاتان هەتا لەم ئەحکامی ئیسلامو دینەتان بۆ باس بکەنو ئایاتی منتان بۆ بەیان بکەنو بتانترسێنن لە گەیشتن بەم رۆژە ؟

★ (قالُوا : شَهِدْنَا عَلى اَنْفُسِنا) : ★

ئەوانیش ئەڵێن : ئێمە شەهادەت ئەدەین لەسەر نەفسی خۆمان کە بیروباوەڕو کردەوەمان باش نەبوە •

★ (وغَرَّتْهُمُ الحَيوةُ الدُّنْيا) : ★

وە ئەوانە ژیانی دنیا بایی کردبوونو ترسی ئەم رۆژەیان لەلا نەما بوو •

★ (وشَهِدُوا على اَنْفُسِهِمْ اَنَّهُمْ كانُوا كَافِرِينَ)(١٣٠) ★

وە ئایەتییان دا لە سەر نەفسی خۆیان کە بە راستی کافر بوون •

★ (ذٰلِكَ اَنْ لَمْ يَكُنْ رَبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرٰى بِظُلْمٍ وَاَهْلُهَا غٰفِلُونَ) (١٣١) ★

ئەمە کە لە رۆژی قیامەتا پرسیار ئەکەم لە ئادەمیزادو پەری و بە قەی حسێبی خۆیان جەزایان ئەدەمەوە لەبەر ئەوەیە کە من پێغەمبەرانم رەوانە کردوە بۆ لایانو تەمێی کردوونو قەت نەبوە ولاتێو ئەهلی ولاتێ بنەوتێنێو ئازاریان بدا بە ستەمو ناحەقو ئەهلی ئەو دێهاتە ئاگادار نەبوونێ لە تەحکامی خودا . بەڵکو لە پێشا رەهبەرم ناردوەو تەمێی کردوونێ جا هەرکەسێ ملکێشی کردوە فەوتاندووەو لە قیامەتیشدا جەزاە لێ سەندوە •

★ (وَلِكُلٍّ دَرَجَاتٌ مِمَّا عَمِلُوا) ★

وە بۆ هەرکەسێ لە ئەهلی تەکلیف چەن پایەیێ هەیە لە خوصووصی کردەودو جەزای کردەوەوە •

★ (وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ) ★ (١٣٢)

وە بە قەتعی خودای تۆ غافڵ نیە لەوەی کە ئەوان ئەیکەن •

★ (وَرَبُّكَ الْغَنِيُّ ذُو الرَّحْمَةِ) ★ :

وە خودای تۆ دەوڵەمەندو بێ نیازە لە ئادەمیزادو پەری و لە غەیری ئەوانیش و لەگەڵ ئەوەیشدا میهرەبانەو خاوەن رەحمەتە کە بە هۆی تاوانەوە بە تەواوی بەربادتان ناکا •

★ (إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَسْتَخْلِفْ مِنْ بَعْدِكُمْ مَا يَشَاءُ كَمَا اَنْشَاَكُمْ مِنْ ذُرِّيَّةِ قَوْمٍ آخَرِينَ) ★ (١٣٣)

ئەگەرنا ئەگەر خودا خواستی بێ لاتان ئەباو ئـــەتانمرێنـــێو بەربادتان ئەکاو لە پاش ئێوە قەومێ تر بە دوای ئێوەدا دێنێ لەوانـــەی کە خۆی خواستی لەسەر بێ وەکو چۆن ئێوەی دروست کردوە لە تۆوی، چەن باوکێکی ترو قەومێکی غەیری ئێوە •

★ (إِنَّ ما تُوعدونَ لآتٍ وما اَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ) ★ (١٣٤)

بە راستی ئەوەی کە خودا وەعدەتان پێ ئەدا لە خێرو شەڕو لـــە فەوتاندنی ئەهلی ئیفسادو ستەمو لە جەزادانـەوەی هەمـــوو خـــاوەن تەکلیفەکان لەسەر کردەوەی خۆیان لە زۆرو لە کەم هەمووی دێـــتو دێتەجێو ئێوە ناتوانن بەرانگاری کاری خودا بین‌و یەکێ لەو ئیشانـــە مەنع بکەن •

★ (قُلْ : يا قَوْمِ اعْمَلوا على مَكَانَتِكُمْ ، إِنِّي عامِلٌ) ★

تۆ ئەی رەهبەری خۆشەویست بڵێ پێیان : ئەی قەومی من ئـــەی کەسانێ کە من لە لایەنی خوداوە رەوانە کراوم بۆ تەمێو تـــەربیـــەتو ئامۆژگاریتان چیتان لە دەست دێت لە بەرانبەرکـــێو موعارەزەی مـــن بیکەن ، وە منیش لەسەر ئەو یاسایە خودا ئەمری پێ کردووم کار ئەکەم، واتە تەبلیغی ئەحکامی خودا ئەکەم وە ئەگەر قەومەکەم وەریان گـــرت ئەوە زۆر باشە وە ئەگەر وەریان نەگرتو ئازاری منیان دا من خـــۆم ئەگرم لەبەر باری خودادا •

★ (فَسَوْفَ تَعْلَمونَ مَنْ تَكونُ لَهُ عاقِبَةُ الدَّارِ) ★

وە لەمەولا ئێوە ئەزانن‌و حاڵی ئەبن کێ لە ئاخـــرا ئەنجامـــی خێری ئەبێ لە خانووی دنیادا وە یا لە مەنزڵی رۆژی قیامەتا کام لامان لە ئاگرا ئەبین‌و کام لامان لە بەهەشتا ئەبین •

★ (إِنَّهُ لا يُفْلِحُ الظَّالِمونَ) ★ (١٣٥) •

بە ڕاستی ڕووداوی گرنگ ئەمەیە کە ستەمکاران ڕزگار نابن • جا خودای تەعالا بۆ هەڵچەرخاندنی دڵی هۆشیاران لە بیروباوەڕی بتپەرستەکان بازێ لە ئاساری باوەڕی بێ فەڕیان بەیان ئەکات و ئەفەرموێت :

★ (وجَعَلوا لِلّهِ مِمّا ذَرَأَ مِنَ الْحَرْثِ والأَنْعامِ نَصِيباً ، فَقالُوا : هذا لِلّهِ - بِزَعْمِهِمْ - وهذا لِشُرَكائِنا) ★ :

واتە لە نەفامی بتپەرستەکانە ئەمە کە ئەهاتن ئەوە کە خودای تەعالا دروستی کردوە لە بەرامەی کشتو کاڵو لە مالیاتی زیندوو بەشێکیان دائەنا بۆ خودا • لەگەڵ ئەوەدا ئەگەر تەماشای دروستکردن یەکێ هەموو ئەم جیهانە هەر بۆ خودایەو کەس بەشی تێدا نیە • وە ئەیانوت : ئەم بەشە بۆ خودایەو پێویستە لە ڕێگەی ڕەزای ئەوا سەرف بکرێ • ئەمەیشیان بە درۆ ئەوتو بە خیلافی نیەتی دڵیان بوو ، وە ئەم بەشەیش بۆ ئەوانەیە کە ئێمە دامان ناون بە هاوڕێی خودا •

★ (فَما كانَ لِشُرَكائِهِمْ فَلا يَصِلُ إلى اللهِ وما كانَ لِلّهِ فَهُوَ يَصِلُ إلى شُرَكائِهِمْ) ★ :

وە لە پاش سەرفکردنی بازێ لەو مالانە ئەگەر بەشەکەی خودا بیرایەتەوە ئەوە لە بەشی هاوڕێکان هیچ نەئەخرایە لای خوداوە ئیتر بێ بەش ئەمایەوە ؛ وە ئەگەر بەشی شەریکەکان تەواو بیوایەو سەرف بکرایە لە دەستو پەیوەندی بتەکاندا ئەهاتن لە بەشەکەی خودا پێشەیان ئەکرد ، واتە لەو بەشی خودایانە ئەخستە سەر بەشی شەریکەکان ، کەوابو گەلێ جار بەشەکەی خودا نەدەما بەڵام بەشی شەریکەکان قەت بنەبڕ نەدەبو •

★ (ساءَ ما يَحْكُمونَ) ★ (١٣٦)

زۆر ناشیرینە ئەمەی ئەوان بڕیاریان ئەدا •

★ (وكذلك زَيَّنَ لِكَثيرٍ مِنَ المُشْرِكينَ قَتْلَ اَوْلادِهِمْ شُرَكاؤُهُمْ ليُرْدوهُمْ ولِيَلْبِسُوا عَلَيهِمْ دِينَهُمْ) ★ :

واتە هەر وەکو ئەو کافرانە گومڕا بووبوونو مالیان بەش ئەکرد لە بەینی خودای تەعالاو بتەکانا هەروەها گومڕاهیەکی تریان بەسەرا هاتبوو کە بریتیە لەمە ئەو بتانە ، واتە ئەو شەیاطینی جینو ئینسە کە ئەوانی فێری بتپەرستی کردبوو و جوانی کردبوو لە پێش چاوی کافرە موشریکەکانا کە نەتەوەکانیان ــ هەرکام کچ بن ــ بیانکوژنو زیندەبەچالیان بکەن لەبەر هەنێ شوبهەی بێ سەرو پێ ، وەکو ترسی عار یا هێرشی دوژمنی بەدکار ، ئەو شەیتانانەیش ئەم بیرە نابارانەیان بۆیە خستبوە دڵی کافرەکانەوە هەتا زۆرتر هیلاکو مالوێرانیان بکەنو دووریان بخەنەوە لە دین ، وە بۆ ئەوە کە ئەصڵی دینە راستەکەی ئیبراهیمی خەلیل ــ د ــ کە تەوحید بوو بیگۆڕن لەسەریان •

★ (ولَوْ شاءَ اللهُ ما فَعَلُوه ، فَذَرْهُمْ ومَا يَفْتَرونَ) ★

(۱۳۷)

وە ئەگەر خودا خواستی لەسەر بوایە کە ئەو کافرانە مەنع بکا لەو کارە نابارە نەیان ئەکرد ، بەڵام لە ئەساسا مەجبوور نیە بە زۆر ئەو خەڵکە بێنێت بۆ سەر باری راستی ، بە تایبەتی کە ئەوانە عەقڵو هۆشی خۆیان زایە ئەکرد بۆ شتی پڕو پووچ ، دە وازیان لێ بێنن لەگەڵ ئەو ئیفتیراو درۆو دەلەسە با دەوام بکەن •

★ (وقالُوا : هذهِ اَنْعامٌ وحَرْثٌ حِجْرٌ لا يَطْعَمُها إلاَّ مَنْ نَشاءُ ــ بِزَعْمِهِمْ ــ واَنْعامٌ حُرِّمَتْ ظُهورُها واَنْعامٌ لا يَذْكُرونَ اسْمَ اللهِ عَلَيها افْتِراءً عَلَيْهِ) ★ :

وە لە جوملەی بیرو باوەڕە هەڵە ناباڕەکەیانە ئەمە کە ئەیانـــوت : ئەم بەشی شەریکانە بریتیە لە مەڕو وشترو گاو بزنێ کە مەنووعن لـــە هەموو کەسێو لێیان ناچەژێ ـ لە سەریانو لە بەریان ـ ئەو کەسانـــە نەبێ کە ئێمە خواستمان لەسەری بێ وەکو خزمەتکاری پەیوەنـــدەی دەربارەی بتەکان ، ئەمەیش هـــەر زەعمو درۆو دەلەسە بوو ئەگەرنا لـــە ژێرەوە چۆن ئارەزویان بکردایە سەرفیان ئەکردن • وە ئەیانوت بازێ تر لە وشترو ماڵیاتمان پشتیان حەرام کراوە کەس سواریان نابێو باریان پێ نابەن ، وە بازێ وشتری وەهایش کە لە کاتی سەربـــڕینیانا نـــاوی خودایان لەسەر نابەنو بەس ناوی بتەکان ئەبرێ ، وە ئەمەیش بـــە هۆی درۆ هەڵبەستنەوە لـــە سەر خودای عالەم ، ئـــەنا خودا بەم شتە پووچانە رازی نیە •

★ (سَيَجْزِيهِمْ بِما كانُوا يَفْتَرونَ) ★ (١٣٨)

خودا لەمەولا تۆڵە لەو کافرانە ئەستێنێ بە هۆی ئەوەوە کە ئـــەم درۆو دەلەسە هەڵئەبەستن •

★ (وقالُوا : ما فِي بُطُونِ هذِهِ الاَنْعامِ خالِصَةٌ لِذُكورِنا وَمُحَرَّمٌ على اَزْواجِنا وإنْ يَكُنْ مَيْتَةً فَهُمْ فِيهِ شُرَكاءُ) ★ :

وە لە جوملەی ئاساری بیرو باوەڕی ناباری ئەوانە ئـــەمە کـــــە ئەیانوت : ئەوەی وا لە سکی ئەم وشترانەدا کە (بەحیرە)و (سائیبە)ن خاصە بە ئەولادی نێرینەی ئێمەوەو حەرامە لەسەر کچەکانمان ، بـــەڵام ئەگەر بە مردوویی داکەوت ئەوە هەردوو بەشە نەوەکانمان ، چ کچ چ کوڕ ، شەریکن تیایاو گۆشتەکەی بخۆن ، واتە ئەوانە مرداڕەوەبوویان ئەخوارد •

★ (سَيَجْزِيهِمْ وَصْفَهُمْ إنَّهُ حَكِيمٌ عَلِيمٌ) ★ (١٣٩)

خـودا لـەمەولا جـەزایان ئەداتـەوە لەسـەر ئـەم وەسفـو بەیانـە درۆیانە بەلاّم خودا کاتی بۆ داناوە ؛ چونکی بە راستی خودا لـە کردەوەی خۆیا خاوەن حیکمەتەو زانایە بە بیرو باوەڕو خودا زەڕەی لێ ون نابێ •

★ (قَدْ خَسِرَ الَّذينَ قَتَلوا اَوْلادَهُمْ سَفَهاً بِغَيْرِ عِلْمٍ وحَرَّمُوا ما رَزَقَهُمُ اللهُ افْتِراءً عَلَى اللهِ) ★

بە راستی زیانمەند بوون ئەو کافرانە کە ئەولادی خۆیان کوشتووە وە یا ئەیکوژن بە بێ هۆشی بە بێ عیلمو زانستو ئەوانەیش کە حەرامیان کردوە لەسەر خۆیان ئەوەی کە خودا کردوویەتی بە رۆزی ئـەوان بـە شێوەی ئیفتیرا لەسەر خودا •

★ (قَدْ ضَلّوا وما كانُوا مُهْتَدِينَ) ★ (١٤٠)

بە راستی ئەمانە گومڕا بوونو ئەمانە شارەزا نەبوونو نابن بـۆ رێگەی راست •

★ (وهو الَّذي اَنْشَأَ جَنّاتٍ مَعْروشاتٍ وغَيْرَ مَعْروشاتٍ والنَّخْلَ والزَّرْعَ مُخْتَلِفاً اُكُلُه والزَّيْتونَ والرُّمّانَ مُتَشابِهاً وغَيْرَ مُتَشابِهٍ) ★ :

خودا ئەو خودایە کە دروستی کردوە بۆ ئێوە باخو داری بڵند لـە سـەر کەپرو نزمی عەرزی بێ کەپرو دارخورماو کشتو کاڵتان کـە لـە ئەنواعی خواردەمەنی لێ پەیدا ئەبێو زەیتوونو هەناری وا کە بازێکیـان لە یەك ئەچنو بازێکیان لە یەك ناچنو جیاوازن •

★ (كُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ إذا اَثْمَرَ) ★

وە خودا بە زمانی غەیبی بانگیان لێ ئەکا : بخۆن لەو بەرانە کاتێ کە پێگەیشتن •

★ (وآتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصادِهِ) ★ :

وە حەقی واجبی خودای لێ بدەن لەو رۆژەدا کە درەو ئەکرێـــن و دەرامەیان وەرئەگیرێ •

★ (ولا تسْرِفُوا) ★

بەڵام زیادەڕەوی مەکەن لە صەرفاو هەمیشە ئیعتیدال و میانـەکاری رابگرن ئەمە بۆ ژین و دین بەسوودە •

★ (إنَّهُ لا يُحِبُّ المُسْرِفِينَ) ★ (١٤١)

بە راستی خودای تـــەعالا زیادەڕوانی خۆشـــ ناوێ ؛ چونکـــی زیادەڕەوی ئەبێ بە هۆی زیانی دین و دونیا •

بزانن ! زانایانی ئایین لەسەر مەعنای (وآتوا حقه يوم حصاده) چەن بیرو رایەکیان دەربڕیوە :

ئەنەسی کوڕی مالیك و ئیبن و عەبباس و طاووس و حەسەنی بەصری و ئیبن و زەیدو ئیبنولحەنەفیەو ضەحاك و سەعیـــدی کـــوڕی موسەیـــب فەرموویانە : ئەم حەقە زەکاتەو دە یەك تا بیست یەکەو لەسەر ئەم بیرەیە ئەصحابی ئیمامی شافیعی ـ خ ـ • وە وتراوە کە ئەم ئایەتە لە مەدینـــەی مونەوەرەدا نازڵ بوە ؛ چونکی زەکات لەوێ فەرز کراوە •

دووەم : بیری عەلی کوڕی ئیمامی حسەین و عەطاو حەکەم و حەمادو سەعیدی کوڕی جوبەیرو موجاهیدە ، ئەمانە فەرموویانە : ئـــەم حەقـــە غەیری زەکاتەو خودا ئەمری کردوە بدرێ ، بەڵام بە شێوەی سوننـــەت نەك فەرز ، وە ئەمە ریوایەت کراوە لە عەبدوڵـڵای کـــوڕی عومـــەرو محەمەدی کوڕی حەنەفیەوە ، وە ئەبو سەعیـــدی خـــدری ریوایەتـــی کردوە لە حەزرەتەوە ـ د ـ •

بیری سێهەم ئەمەیە : کە ئەمە حەقێ بوە لە شاری مەکـەدا بـــەڵام مەنسووخە بە حەقی زەکات ؛ چونکە ئەم ئایەتە مەکییـــەو زەکات لـــە مەدینەدا فەرز کراوە بە ئایاتی زەکاتو بە ئایەتی :

(خذ من اموالهم صدقة)و ئەمسالی ئەمانە •

ئەمجار بزانن بینا لەسەر ئەوە کە ئەم ئایەتە بۆ زەکات بێ ئیمامی ئەبو حەنیفە ـ خ ـ ئیستیدلالی کردوە بە عوموومی ئایاتی زەکاتو بە زاهیری حەدیثی (فیما سقت السماء العشر ، وفیما سقی بنضح او دالیة نصف العشر) کە زەکات واجبە لە هەر شتێ لەوەدا کە زەوی بیڕوێنێ خواردەمەنی یا غەیری خواردەمەنی ، هەروا بەو حەدیثەیش کە ریوایەت کراوە لە حەزرەتی عائیشەوە ـ خ ـ کە حەزرەت ـ د ـ فەرموویەتی : (في ما انبتت الارض من الخضر زكاة) بەلآم موحەدیثەکان فەرموویانە : لە باوەڕپێکراوانی ئەصحابی مەنصوور ـ کە لە عائیشەوە ریوایەتی کردوە ـ کەسیان بەم جۆرە ریوایەتیان نەکردوەو ئەم لەفزە قەولی ئیبراهیمەو بەس •

وە کۆمەڵەی زاناکان تەحقیقی عوموومی ئایەتو حەدیثەکەیان کردوە بە فەرموودەی حەزرەت (ليس في ما دون خمسة اوسق من تمر او حب صدقة) وە ئیمامی شافیعی ـ خ ـ لەسەر ئەم بیرەیە •

وە ئیرشادی ئینسان ئەکا بۆ حەقیقەتی حاڵ کە خودای تەعالا لە پێش وەفاتی حەزرەتا دینی ئیسلامی بە تەواوی دامەزراندو فەرموویەتی : (اليوم اكملت لكم دينكم واتممت عليكم نعمتي) هەروا موحەققەقە کە حەزرەت هیچ حوکمێ لە ئەحکامی دینی کەتم نەکردوە بە تایبەتی ئوصوولی ئەحکام ، وە خودا فەرموویەتی : (يا ايها الرسول بلغ ما انزل اليك من ربك وان لم تفعل فما بلغت رسالته) ، وە خەڵکی ئەترافی مەدینەی مونەووەرەو مەککەو نەفسی ئەو شوێنانە ئەزانن کە لە (طائف)و بازێ شوێنی ترا هەنارو قۆخو پرتەقاڵو کاڵەکۆ شووتیو خەیار بووەو کەس نەی‌بیستوە کە حەزرەت ـ د ـ باسی زەکاتیان بکا • (بناء عليه)بیری جومهوور دامەزراوە لەسەر ئەمە کە ئەوەی لە عەرز دەرئەچێ ئەبێ لە قووت بێ ، واتە لەوانە کە ژیواریان پێ ئەکرێ

لە ئیختیارا وەکو گەنمو جۆو برنجو زەڕاتو خورماو تڕێو مێوژ • نەك لە باقی شتەکانا کە ژیواریان پێ ناکرێ • هەروا ئەبێ میقدارەکەیشیان بگات بە پێنج ویسق ، وەکو لە شەرعا باس‌کراوە وە (جوهری) ئەڵێ : ویسق عیبارەتە لە : شەصت صاع ، وە خەلیل ئەڵێ : ویسق باری وشترە یانی پێنج ویسق ئەکاتە پێنج بار •

وە ئێسە تاقیقمان کرد لە پێنج ویسقەکە بە تەنەکەی نەوت چڵو پێنج تەنەکەی دارماڵە . وە بە کیلۆ حەوسەدو بیست کیلۆیە • جا باش لەم باسە ئاگادار بن •

★ (ومِنَ الاَنْعامِ حَمولَةً وفَرْشاً) ★

وە خودا دروستی کردوە بۆتان لە (انعام)دا بارەبەر وەکو وشترو گا . وە فەرش کە لە لای بازێ مەعنای ئەوەیە لە خوریو مووەکەیان فەرش دروست ئەکرێ • وە بازێ فەرموویانە : مانای فەرش ئەوەیە بدرێ بە زەویداو سەری ببڕن •

★ (كُلوا مِمّا رَزَقَكُمُ اللهُ ولا تَتَّبِعُوا خُطُواتِ الشَّيْطانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ) ★ (١٤٢)

دەی بخۆن لە هەموو ئەم شتانە کە خودا کردوویە بە رزقتان چ لەوەی لە عەرز دەرچوە چ لە گۆشتی گیانلەبەرانی حەڵاڵ وە مەکەونە شوێن رەفتاری شەیتانو لە خۆتانەوە گۆشتی بازە حەیوانێ حەرام مەکەن ؛ چونکی شەیتان دوژمنێکی دیاریە بۆ ئێوە •

★ (ثَمانِيَةَ اَزْواجٍ) ★ :

ئەم (حەمولە)و (فەرشە) کە حەیوانی زبرەو وردەیە هەشت جینسن :

★ (مِنَ الضَّأْنِ اثْنَيْنِ ومِنَ المَعْزِ اثْنَيْنِ) ★

لە نەوعی مەڕدا دوان : نێرو مێیەك ؛ مەڕو بەرانێك • وە لە بزنیشدا دوان : بزنێكو سابزێنێ •

★ (قل : آلذَّكَرَيْنِ حرَّمَ اَمِ الاُنْثَيَيْنِ ؟ امَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ اَرْحامُ الاُنْثَيَيْنِ ؟) ★

تۆ ئەی پێغەمبەری خۆشەویست بڵێ بەو کافرانە : ئایا خودا ئەو دوو نێرەی حەرام کرد ؟ یا ئەو دوو مێیە ، یا ئەو بەچکە کەرحەمو منداڵدانی مێچکەکان داگیری کردبوو ؟

★ (نَبِّئُوني بِعِلْمٍ إنْ كُنْتُمْ صادِقِينَ) ★ (١٤٣)

خەبەرم بدەنێ بە خەبەرێ کە لە عیلمو زانستی راستەوە پەیدا بێ ئەگەر ئێوە راست ئەکەن •

★ (ومِنَ الاِبِلِ اثْنَيْنِ ومِنَ البَقَرِ اثْنَيْنِ) ★

وە لە نەوعی وشتر دوان نێرو مێیەك ، وە لە نەوعی رەشە ولاخ دوان گایەكو مانگایەك •

★ (قُلْ : آلذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ امِ الاُنْثَيَيْنِ ؟ امَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ ارْحامُ الاُنْثَيَيْنِ ؟) ★

تۆ بڵێ بەو کافرانە : ئایا خودا ئەو دوو نێرەی لەو دوو نەوعە راکێشاوەو حەرامی کردوون لە سەرتان گۆشتیان بخۆن ؟ یا ئەو دوو مێچکەیە وە یاخود ئەو دوو بەچکەیە کە منداڵدانی ئەو مێچکانە داگیری کردوە ؟

★ (اَمْ كُنْتُمْ شُهَداءَ إذْ وَصَّيكُمُ اللهُ بِهذا ؟) ★

یا خەیر ئەم حوکمانە بە هۆی مواجەهەو رووبەڕوەوە وەرتان گرتوەو خۆتان لەو کاتەدا حازر بوون کە خودا ئامۆژگاری کردوون پێی ؟

★ (فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ افْتَرَى عَلَى اللهِ كَذِباً لِيُضِلَّ النَّاسَ بِغَيْرِ عِلْمٍ ؟) ★

دەی کێ زاڵمتر لەو کەسە کە درۆ هەڵئەبەستێ لەسەر خودا بۆ ئەوە کە خەڵکی وەها گومڕا بکا بە بێ عیلمو زانست ؟

★ (إِنَّ اللهَ لا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ) ★ (١٤٤)

بە ڕاستی خودای تەعالا ڕێنومایی زاڵمانو زۆرداران ناکاو یارمەتییان نادا .

★ (قل : لا اَجِدُ في ما اُوحِيَ الَيَّ مُحَرَّماً على طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ إلاَّ اَنْ يَكونَ مَيْتَةً اَوْ دَماً مَسْفُوحاً اوْ لَحْمَ خِنْزِيرٍ فَاِنَّهُ رِجْسٌ اَوْ فِسْقاً اُهِلَّ لِغَيْرِ اللهِ بِهِ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ باغٍ وَلا عَادٍ فَاِنَّ ربَّكَ غَفورٌ رَحِيمٌ) ★ (١٤٥)

جا تۆ ـ ئەی پێغەمەر ـ بۆ دەفعی شوبهەی خەڵك ئیعلان بکەو بڵێ : من لەو کەلامی خودادا کە بە وەحی ئەگات بە من نابینم حەرام لەسەر تەعامی خۆرێ مەگەر ئەو مردارەوەبوە بێ یاخود خوێنێکی ڕژاو بێ یا گۆشتی بەراز ؛ چونکی بە ڕاستی ئەوە پیسە ، یا حەیوانێکی سەربڕاوی خاریج نە یاسای ئیسلام بێ بەم ڕەنگە لە کاتی سەربڕینیا ناوی غەیری خودای لەسەر برابێ ، جا هەرکەس ناچار ببێ بۆ خواردنی ئەم جۆرە شتانە ئەگەر تەجاوز نەکا بەسەر بەشی کەسا وەکو دوو ناچار یەکێکیان بەشی خۆی ورەفیقەکەی بخواتو لا نەدا لە ئەندازەی خۆیشی بە زۆر خواردن ئەوە یزانن خودای تەعالا بەرابەر بەو کەسە تاوانپۆشو میهرەبانە . ئەم یاسا کە باسمان کرد بۆ ئوممەتی ئیسلامە .

★ (وعلى الَّذينَ هادُوا حَرَّمْنا كُلَّ ذِي ظُفُرٍ) ★

وە لە وەختی خۆیا لەسەر ئەو کەسانە کە دینی یەهـــوودیان بـوو حەرامسان کرد لەسەریان خواردنی گۆشتی هەر گیانلەبەرێ کە پەنجـــەی پێی لکابێ بە یەکەوە جا لە گیانلەبـــــەری زبرەدا وەکـــو وشـــترو وشترمرغ کە پارچەی پێیان یەك جیلمەیەو پارچە پارچە نیە ، وە لـــــە وردەدا وەکو سۆنەو قاز •

★ (ومِنَ البَقَرِ والغَنَمِ حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ شُحومَهُما إلاّ ما حَمَلَتْ ظُهورُهُما اوِ الْحوايا اَوْ ما اخْتَلَطَ بِعَظْمٍ) ★

وە لە گاو مانگا لە هەر سنفێ بین‌و لە مەڕ حەراممان کرد لەســـەر جوولەکە پیوەکەیان جگە لەوەی پەیوەندی هەبێ بە پشتیانەوە یا ئەوەی کە ناوسکی حەیوانەکان پەیوەندی هەبێ پێیەوە یا ئەوەی کە تێکەڵـــی ئێسقان بێ •

★ (ذلِكَ جَزَيْناهُمْ بِبَغْيِهِمْ) ★

بەم جۆرە حەرامکردنی گۆشتە جەزای ئەو جوولەکانەم دایـــــەوە لەبەر ناباری‌و لادانیان لە یاسای ئەحکامی من •

★ (وإنّا لَصادِقونَ) ★ (١٤٦)

وە بە راستی ئێمە راستین لە ئەخبارو گێڕانەوەی ئەحکامدا •

جابیر ریوایەتی کردوە لە پێغەمەرەوە ــ د ــ فەرموویەتی : خـــودا جوولەکە بکوژێ‌و غەزەبیان لێ بگرێ کاتێ خودا پیوی مەڕو گـــــاو مانگـای لەســەر حەرامکردن هەســتان پیوەکەیان توانەوەو فرۆشتیان‌و پارەکەیان خوارد •

★ (فإنْ كَذَّبوكَ فقُلْ رَبُّكُمْ ذو رَحْمَةٍ واسِعَةٍ) ★

جا ئەگەر ئەو جوولەکانە باوەڕیان پێنەکردیت لە گێڕانەوەی ئـــەم ئەحکامانەدا تۆ پێیان بڵێ : خودای ئێوە خاوەن میهرەبانیەکی گوشادە • نەوانەیە مۆڵەتتان بداو تۆڵەتان دوا بخات •

★ (ولا يُرَدُّ بَأسهُ عَنِ ٱلقَوْمِ المُجْرِمِينَ) ★ (١٤٧)

بەڵام مانای وا نیە کە تۆڵەکەی دوا خست ئیتر وازیان لێ بێنێ ، تۆڕەی خودا لە تاوانباران ناگەڕێتەوە •

★ (سَيقُولُ الَّذينَ اشْرَكُوا : لوْ شاءَ اللهُ ما اَشْرَكْنَا ولا آباؤُنَا ولا حرَّمْنا مِنْ شيْءٍ • كَذلِكَ كَذَّبَ الَّذينَ مِنْ قَبلِهِمْ حتَّى ذَاقُوا بَأْسَنَا) ★ :

بە راستی ئەو موشریکانە قسەیەکی پووچ و دەلیلێکی بێ بناغەیە دێنەوە ئەڵێن : ئێمە کە موشریکین نابین بە جێگەی تۆڵە ؛ چونکەی لەسەر خواستی خودا بوە ئەو ئیشراکی ئێمەو شتێ کە لەسەر خواستی تەو بێ چاوپۆشی لێ کراوە ! لە واقیعدا ئەگەر خودا مەیلی لەسەر ئەوە بوایە کە ئێمە شەریکی بۆ قەرار نەدەین نە ئێمەو نە باوکۆو باپیرانمان شتی وامان نەدەکردو هیچ گۆشتێکیشمان حەرام نەدەکرد ! جا خودا بە درۆیان ئەخاتەوە نەک لەبەر ئەوە کە قسەکەیان درۆیە بەڵکو لەبەر ئەوە ئەو قسە لەگەڵ ئەوەدا کە راستە دەرمانی دەردی ئەوان ناکا لەبەر ئەوە لە کاتی ئەوەدا کە ئێمە کردەویێ ئەکەین ئاگامان لەوە نیە کە خودا ئەو شتەی ئیرادە کردوە هەتا ئەیکەین وە نەو کاتەدا دەست ئەکەن بە کارەکە لەسەر خیلافی ئەمری خوداو پێغەمبەرەو ئەوان بە ئارەزوو بە ئینکاری ئەیکەنو لە یاسای ئەمری خوداو پێغەمبەری خودا دەرئەچن •

وە لە لایەکی ترەوە موافەقە لەگەڵ خواستی خودادا نابێ بە هۆی ئەوەی کە ئەو شتە پەسەند بێ لە لای خودا ؛ چونکی خودا ئیرادەی غەیری مەحەبەتەو هەرچی روو بدا لە دنیادا لە کردەوەی ناباری وەکو کوشتنی بێ تاوانو دەستبردن بۆ مالّو ناموسی خەڵک ••• هەمووی لەسەر ئیرادەیە هەموویشی تاوانباریە •

بە کورتی ئەوان لە پێشا کە دەست ئەکەن بە ئیشراکەکەیان نازانن کە موافیقی ئیرادەیانە هەتا رابوردوە ، وە لەسەر فەرزی زانستیشیان بەو ئیرادە موافەقەی ئیرادە وەختێ ئەبێ بە عوزر کە لەگەڵ موافەقەی ئەمردا بێ وە مادام خودا بە شەریك قەراردان رازی نیەو ئەمریشی پێنەکردوە ئەبێ بە تاوانی نابار لە سەریان ، هەروا حەرامکردنی بەحیرەو سائیبەو باقی ئەو شتانە کە بە خیلافی ئەمری خودا کردوویانە • وە خودا ئەفەرموێت کافرە پێشووەکانیش هەر ئەم دەلیلە نەخۆشەیان ئەهێنایەوە بۆ کوفرو لادانیان •

★ (قُلْ : هَلْ عِنْدَكُمْ مِنْ عِلْمٍ فَتُخْرِجُوهُ لَنَا ؟) ★

تۆ ئەی پێغەمەری خۆشەویست پێیان بڵێ : ئایا لە لاتان هەیە عیلم بە دەلیلێکی وا بشێ بۆ دەلیل لەسەر ئەم ئیشراکەتان هەتا دەری ببڕن بۆمان ، وە یا بەڵگەیەکتان لە لایە لە خوسووسی عیلمتان بە ئیرادەی خودا لە پێش موباشەرەکەتانا هەتا دەری بخەن بۆمان ؟ حاشا عیلمیان نیەو بەڵگەی عیلمییان نیە • ئەم کافرانە لەم شەریك قەراردانو حەڵاڵ بە حەرام زانینەدا هەر لەسەر گومان ئەڕۆن وەکو خودا ئەفەرموێت :

★ (إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلاَّ الظَّنَّ وَإِنْ اَنْتُمْ إِلاَّ تَخْرُصُونَ) ★ (١٤٨)

واتە ئێوە لەم داوادا کە ئەیکەنو لە پاش ئەوە کە لاتان دا لە ڕێگە ئیستیدلال ئەکەن بە ئیرادەو لە پێش ڕووداوەکەدا ئامادەیی خۆتان ڕوو ئەکەنە تاوانباریو هەر شوێنی گومانو بیرو باوەڕی ناتەواو ئەکەونو درۆ هەڵئەبەستن بە دەمی خوداوە لەمەدا کە ئەڵێن خودا ئەم وەزعی ئێمەیە پێ خۆشە •

★ (قُلْ : فَلِلّه الحُجَّةُ البَالِغَةُ فَلَوْ شَاءَ لَهَدَاكُمْ اَجْمَعِينَ) ★ (١٤٩)

یانی : ئەی خۆشەویست بڵێ بەو کافرە موشریکانە : مادام ئێـــوە لەسەر ئەو ئەساسە ئەڵێن (لو شاء الله ما اشرکنا ...) ئەگەر خودا خواستی وابوایە بە زۆر ئێوە موسوڵمان بکا ئێوە موسوڵمان ئەبوون ئەم جـارە بزانن کە حوججەتو دەلیلی بە هێز هەر بۆ خودایە ، چونکی راستە ئەگەر خودا خواستی وابوایە بە زۆر ئێوە موسوڵمان بکا ئەیتوانی هەموتـان موسوڵمان بکا ، وە ئێمە ئینکاری ئەوە ناکەین ، بەڵام خودا نایەوێ بە زۆر کەس موسوڵمان بکاو ئەیەوێ ئێوەو غەیری ئێوەیش بە ئارەزووی خۆتانو خواستی خۆتان رێگەی تەوحیدو ئیسلامییەت بگرن بۆ ئەوە هەرکەسێ ئیطاعەی نەکرد جەزای بداتەوە بە دۆزەخو باس لەسەر رەغبەتە نـــەك زۆرکاری •

★ (قُلْ : هَلُمَّ شُهَداءَكُمُ الَّذينَ يَشْهَدونَ اَنَّ اللهَ حَرَّمَ هذا) ★

ئەی پێغەمەری رەهبەر بڵێ بەوانە کەئەڵێن ئەم تەحریمو تەحلیلـــە کە ئێمە ئەیکەین هەمووی لە لایەنی خوداوەیەو خودا پێیـــان رازیـــە : حازر بکەن ئەو شاهیدانە کە شایەتیتان بۆ ئەدەن بەوەی کە ئـــەوەی ئێوە حەرامی ئەکەن خودا حەرامی کردوەو ئێوە لەسەر رەزای خـــودا ئەم تەشریعانە ئەکەن ؛ چونکی ئینسان هەر داوایێ بکا یا ئەبێ داواکـەی ئاشکرا بێ وە یا ئەبێ بە بەڵگەیێ ئیسباتی بکا •

★ (فَاِنْ شَهِدُوا فَلا تَشْهَدْ مَعَهُمْ) ★

جا ئەگەر چەن کەسێکیان هێنا کە شایەتی بدەن لەسەر ئەو داوای ئەوانە ئەوە تۆ شایەتیان لەگەڵدا مەدە •

★ (ولا تَتَّبِعْ اَهْواءَ الَّذين كَذَّبوا بِآياتِنا والَّذينَ لا يُؤْمِنونَ بِالْآخِرَةِ) ★

وە مەکەوە شوێن ئارەزووی ئەو کەسانە کە ئایاتی ئێمـــە بە درۆ ئەخەنەوەو ئەو کەسانە کە ئیمان نایەنن بە رۆژی قیامەت •

★ (وهُمْ بِرَبِّهِمْ يَعْدِلونَ) ★ (١٥٠)

وە ئەوانە هاوەڵێنە بۆ خودای خۆیان بریار ئەدەن •

★ (قل : تَعالَوْا اَتْلُ ما حَرَّمَ رَبُّكُمْ عليْكُمْ) ★

تۆ ئەی پێغەمبەری رەهبەر بڵێ بە ئادەمیـــزادی رۆژی خـــۆت : وەرن بۆ لام هەتا بخوێنمەوە بە سەرتانا ئەوەی کە خودای گـەورە بـــە زوونی‌و گرنگی لە بابەتی پیرو باوەڕەوە حەرامی کردوە لەسەرتان •

★ (الاَّ تُشْرِكوا بِهِ شَيْئاً) ★

ئەمەیە بـــە هیچ جۆرێ شەریك‌و هـاوڕێ بۆ خـودای خۆتان بڕیار نەدەن‌و کەس غەیری ئەو بە (واجب الوجود)و پەروەردگـار نەزانـــن‌و کەس بە شایاوی ئەوە نەزانن کە عیبادەتی بۆ بکرێ غەیری ئەو •

وە لە بابەتی شەرم‌و حەیاو خزمەتی باوك‌و دایکتانا بە هیچ جـۆرێ ئازاری دڵ رەوا مەبینن بۆ دایك‌و باوکتان •

★ (وبِالْوالِدَيْنِ إحْساناً) ★

وە چاکە بکەن لەگەڵ باوك‌و دایکتانا لە مەصرەف کێشانیانداو نـــە ملکەچکردندا بۆیان‌و بـــە وەرگرتنی فەرمانیان‌و بـــە گوێڕاگـرتن بۆ ئامۆژگاریان •

★ (ولا تَقْتُلوا اَوْلادَكُمْ مِنْ إمْلاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُكُمْ وإيَّاهُمْ) ★

وە ئەولادی خۆتان مەکوژن لە هۆی نەبوونی دارایی‌و مالەوە ئێمە رزقی ئێوەو ئەوانیش ئەدەین •

★ (ولا تَقْرَبُوا الفَواحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْها ومَا بَطَنَ) ★

وە نزیکی گوناهی گەورە مەکەون ئەوەی کە وا بەدەرەوەو خەڵك پێی ئەزانێ وەکو ماڵ تاڵانکردنو سووککردنی موسوڵمانانو شەرابخواردن . وە ئەوەی خەڵك پێی نازانێ وەکو دەستبردن بۆ نامووسی حەڵكو بۆ ماڵیان بە دزیەوە •

★ (ولا تَقْتُلوا النَّفْسَ الَّتي حَرَّمَ اللهُ إلاّ بِالْحَقِّ) ★

وە ئەو نەفسانە کە خودا حەرامی کردوون لەسەرتان مەیانکوژن بە هۆی ئەمری خوداوە نەبێ وەکو قیصاص لە پیاوکوژ ، وە یا سەنگەسار کردنی ئەهلی زینا وە یا بە هۆی وەرگەڕانیەوە لە دینی ئیسلام •

★ (ذلِكُمْ وصّيكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلونَ) ★ (١٥١)

ئەمانە خودای تەعالا ئامۆژگاریتانی پێ کردوەو ئەیکاو ئەم ئامۆژگاریەیشی بۆیە ئەکا بەڵکو ئێوە عەقڵ بخەنە کار بۆ کەسبی بەختیاری و پیرۆزی دنیاو قیامەت بۆ خۆتان •

★ (ولا تَقْرَبُوا مالَ الْيَتيمِ إلاّ بِالَّتي هِيَ اَحْسَنُ) ★

وە قەت نزیکی ماڵی هەتیو مەکەون مەگەر بە شێوەیێ کە جوانترین شێوەی عادەتی بێ وەکو خزمەتکردنی و پارازتنی و زیادکردنی بە شێوەی ڕەوای ئایینی •

★ (حتّى يَبْلُغَ اَشُدَّهُ) ★

هەتا ئەگاتە حاڵی هێزو تەوانایی لەش و هۆشیاری ئەو کە کاتی بلووغە •

★ (واَوْفُوا الْكَيْلَ والمِيزانَ بِالْقِسْطِ) ★

وە پێوانەو کێشانەتان لە مامەڵەدا تەواو بکەن بۆ ماڵ سێن بە شێوەی ڕاسانی شەرعی •

★ (لا نُكَلِّفُ نَفْساً إلاّ وُسْعَها) ★

وە ئێمە لەم داواکردنی راسالێتانە لە مامەڵەدا هیچ کەسێ تەکلیف ناکەین لەوە زیاتر کە لە هێزو تەوانایا هەیە ئەگەر غەرامێ یا چەن غەرامێ کەمو زیاد هەڵکەوت ئەوە چاوپۆشی لێ ئەکرێ •

★ (وإذا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا) ★

وە هەر کاتێ قسەیەکتان وت لە شایەتیدا یا لە ریوایەتا وە یا لە حوکمو فەسڵی خوصوومەتا وە یا لە گێڕانەوەی وتارا لە عادەتا راست بڕۆن لەو وتارەدا •

★ (ولَوْ كانَ ذا قُرْبى) ★

هەرچەن ئەو کەسەیش کە دەربارەی ئەو قسەکە ئەکەن خزمتان بێ •

★ (وبِعَهْدِ اللهِ اَوْفُوا) ★ :

وە وەفا بکەن بە هەر عەهدێ کە لەگەڵ خودادا کردتان ؛ بەم جۆرە نەزرێکتان کردبێ لەسەر خۆتان یا بە شایەتی خودا تەوبەتان کردبێ لە تاوانێ وە یا هەر شتێ کە خودا بڕیاری داوە لە سەرتان بە وێنەی عەهدێ کە لە بەینی دوو کەسا رابوردبێ وەکو عەهدی نوێژو رۆژوو زەکاتو حەجو جیهادو ئەمر بە چاکەو نەهی لە خراپە بە راستیو تەواوی بە جێی بێنن • وە یاخود بە هەر عەهدێکی شەرعی کە لەگەڵ موسوڵمانێکدا کردیێتان وەکو عەهدی موصالەحەو پەیمانی دۆستی لە نێوان دوو تایفەدا ئەکرێ وە خودای تێدا ئەکرێ بە شایەت وەفا بکەنو مەیشکێنن • یاخود هەر وەعدەیەکتان دا بە یەکێ لە کارێکی حەڵاڵدا رایبوێرنو بەجێی بێنن و خیلافی وەعدە مەکەن •

★ (ذلِكُمْ وصّيكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرونَ) ★ (١٥٢)

ئەمانە کە بۆتان خوێنرایەوە شتێکن خودای تەعالا وەصیەتی بۆ

کردوون جا رجا وایه ئێوه باسی ئه‌وه بکه‌ن که عه‌هدی خودای ته‌عالا واجبه چاودێری بکرێ •

★ (وَاَنَّ هذا صِراطِی مُسْتَقِیماً فاتَّبِعُوهُ) ★

وه ئه‌مانه‌ی که له‌م سووره‌ته‌دا نازڵمان کردوون ئه‌مانه ڕێگه‌ی ئایینی منو حاڵیان وایه که راستنو پێویسته ئێوه پەیڕەوییان بکه‌ن •

★ (ولا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِکُمْ عَنْ سَبِیلِهِ) ★

وه مه‌که‌ونه شوێنی هه‌واو ئه‌دیانی جیا جیاو مه‌که‌ونه دوای پیرو رای عالمانی بێ عینایه‌تو ریعایه‌ت وه مه‌که‌ونه دووی پیرو باوه‌ڕی کۆمه‌ڵه کۆمه‌ڵه‌کانی ئاده‌میزاد له‌و به‌ندانه‌ی که به هه‌وای خۆیان دروستی ئه‌که‌ن هه‌تا ئه‌و حاڵه ئێوه بڵاوه پێ بکاو دوورتان بخاته‌وه له ڕێگه‌ی راستی خودای ته‌عالا •

★ (ذلِکُمْ وصّیکُمْ بِهِ لَعَلَّکُمْ تَتَّقُونَ) ★ (۱۵۳)

ئه‌م ئامۆژگاریه جوانانه خودای ته‌عالا وه‌صیه‌تو ئامۆژگاری ئێوه‌ی پێ کردوه به‌ڵکو خۆتان بپارێزن له سزای خوداو له دنیادا له مه‌ینه‌تو له دوارۆژدا له تۆڵه رزگار بین •

ریوایه‌ت کراوه له عه‌بدوڵڵاوه فه‌رموویه‌تی : که‌سێ حه‌ز ئه‌کا ته‌ماشای نامه‌یێ بکا که مۆری محه‌مه‌دی پێوه‌یه با ئه‌م سێ ئایه‌ته بخوێنێته‌وه ؛ له (قل تعالوا ...) هه‌تا (تتقون) • واته ئه‌م ئایه‌تانه له‌به‌ر ئه‌وه له موحکه‌ماتنو پیرو باوه‌ڕی به‌رزو ئه‌حکامی خوو و ره‌وشتی بڵندی ئیسلامییان تێدایه‌و هه‌رچیان تێدایه له دینا به حورمه‌تن هه‌موو نووسرابوونه‌وه له نامه‌یه‌کداو به مۆری حه‌زره‌ت ـ د ـ مۆر کرابوون •

وه له واقیعدا سه‌ری هه‌موو باوه‌ڕێ باوه‌ڕه به خودای ته‌نیاو سه‌ری هه‌موو حه‌یاو شه‌رمێ حه‌یایه له باوك‌و دایك‌و بناغه‌ی نووری دڵ

خۆپارازتنە لە گوناهی گەورەو هۆی سەربەرزی زیان‌نەگەیاندنە بە نەفس‌و ناموس‌و مالّو حالّی خەلك بە تایبەتی ئەوانەی کە زەعیف‌و داماون وەکو هەتیو • وە پاکی ئینسان لەسەر دەست‌پاکیەتی لە موعامەلەداو هۆی باوەڕ بە ئینسان راست‌وتاریە • وە مایەی بەرزی ئوممەت ئەمەیە رێگەیان یەك رێ بێ‌و راست‌و بەجێ بێ ••• وە هەموو ئەمانە لەم چەند ئایەتەدا هەن •

★ (ثُمَّ آتَيْنَا موسى الْكِتابَ تَماماً عَلَى الَّذي اَحْسَنَ) ★ :

پاش ئەوە کە ئەم باسانەم بۆ کردن بزانن تەوراتمان دا بە موسا بۆ تەواوکردنی نیعمەتەکانم لەسەر ئەوو لەسەر بەنی ئیسرائیل ئەوانەیان کردەوەیان باش بو وە عیبادەتیان بە باشی ئەکرد •

★ (وتَفْصِيلاً لِكُلِّ شَيْءٍ وهُدىً ورَحْمَةً) ★

وە بۆ روونا‌ککردنەوەی هەموو ئاداب‌و ئەحکامی دین لە هەموو بابەتێکەوەو بۆ شارەزاکردنی بەنی ئیسرائیل بۆ رێگەی خواپەرستی‌و بۆ دەربڕینی میهرەبانی خۆم لەسەریان •

★ (لَعَلَّهُمْ بِلِقاءِ ربِّهِمْ يُؤْمِنونَ) ★ (١٥٤)

وە لەم هەموو میهرەبانیەدا مەبەس ئەوە بو بەلکو ئەو بەنی ئیسرائیلیانە ئیمان بێنن بە رۆژی قیامەت‌و بە لیقای خودای خۆیان •

★ (وهذا كِتابٌ اَنْزَلْناهُ مُبارَكٌ فَاتَّبِعوهُ واتَّقُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ) ★ (١٥٥)

وەئەم قورئانەیش کە ناردوومە بۆ سەر حەزرەتی محەمەد ـ د ـ کتێبێکی پیرۆزە دەی بکەونە شوێنی‌و لە خودا بترسن لە چاودێری عیبادەت‌و ئیشارەت‌و دەلالەت‌و ئەنوارو ئەسراری ئەم کتێبە بە هیوای ئەوە کە لە لایەنی خوداوە میهرەبانیتان لەگەلّا بکرێ •

★ (اَنْ تَقُولُوا : إِنَّمَا اُنْزِلَ الْكِتَابُ على طَائِفَتَيْنِ مِنْ قَبْلِنَا وَإِنْ كُنَّا عَنْ دِرَاسَتِهِمْ لَغَافِلِينَ) ★ (١٥٦)

مەبادا بڵێن : کتێبێ نەهاتوەتە خوارەوە ئێللا بۆ سەر دوو تایفە لە پێش زەمەنی ئێمەدا کە بریتین لە جوولەکەو گاورو بە راستی ئێمەیش لە خوێندنو خوێندەواری وێنەی ئەوان بێئاگا بووینو مادام کتێب بۆ ئێمە نەهاتوە ئێمە عەلاقەمان نیە بە شەریعەتی ئەوانەوەو لە لایەنی خوداوە موکەللەف نین •

★ (اَوْ تَقُولُوا : لَوْ اَنَّا اُنْزِلَ عَلَيْنَا الْكِتَابُ لَكُنَّا اَهْدَى مِنْهُمْ) ★

یاخود بڵێن : ئەی قەومی حیجاز ئەگەر کتێبێ نازڵ ببوایە بۆ سەر ئێمە ئەوە ئێمە شارەزاتر ئەبووین لە بەنی ئیسرائیلیەکان بە ئەحکامی دینو چالاکتریش ئەبووین لە ڕەفتاردا •

★ (فَقَدْ جَاءَكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ) ★

ئەوە بەڕاستی هات بۆتان دەلیلو بورهانێکی قەطعی لە لایەنی خودای خۆتانەوەو هات بۆتان کتێبێ کە هۆی شارەزابووتانە بۆ ڕێگەی دینو ئەو کتێبە میهرەبانیو نیعمەتی خودایە بۆ ئێوە •

★ (فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَّبَ بِآيَاتِ اللهِ وَصَدَفَ عَنْهَا ؟) ★

جا ئەوە کێیە زاڵمتر بێ لەو کەسە کە ئایاتی خودا بە درۆ بخاتەوەو پشتی لێ هەڵکا ؟

★ (سَنَجْزِي الَّذِينَ يَصْدِفُونَ عَنْ آيَاتِنَا سُوءَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا يَصْدِفُونَ) ★ (١٥٧)

لەمەولا سزای ئەو کەسانە ئەدەین کە لا ئەدەن لە ئایەتەکانی ئێمە بە سزادانێکی سەختو ناهەموار بە هۆی ئەوەوە کە لە ئایاتی ئێمە لایان ئەدا •

★ (هَلْ يَنْظُرُونَ إِلاَّ اَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلٰئِكَةُ اَوْ يَأْتِيَ رَبُّكَ اَوْ يَأْتِيَ بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ) ★

ئەم کافرانی مەکە ئەوەندە سەرسەختو بەدبەختن چاوەڕوانی ناکەن بۆ فریشتەی گیانکێشان نەبێ بۆ سەریان یا بۆ هاتنی ئەمری خودا بە فەوتانی گشتی یا بۆ هاتنی بازێ لە ئایاتی هاتنی رۆژی قیامەت وەکو دەرچوونی رۆژ لە خۆرنشینەوە •

★ (يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ لا يَنْفَعُ نَفْساً إِيمَانُهَا لَمْ تَكُنْ آمَنَتْ مِنْ قَبْلُ اَوْ كَسَبَتْ فِي إِيمَانِهَا خَيْراً) ★

وە لەو رۆژەدا کە ئەو بازە ئایەتی نیشانەی هەڵسانی قیامەتە بێت سوود نادا ئیمان هێنانو موسوڵمان بوونی هیچ کەسێ کە لە پێش ئەو رۆژەدا ئیمانی نەهێنابێ وە یا ئیمانو کردەوەی چاکەی نەبووبێ • واتە سوودوەرگر لە ئیمان کەسێکە یا هەر تەنیا ئیمانەکەی بووبێ لە پێشا یاخود ئیمانو کردەوەی باشیشی بووبێ ئەگەرنا یەکێ لە پاش ئەو ئایەتە ئیمان هێنێ ئەوە ئیمانەکەی بێسوودەو تۆبەکردنیشی نابوودو نامەقبووڵو نارەوایە •

★ (قُلِ : انْتَظِرُوا إِنَّا مُنْتَظِرُونَ) ★ (١٥٨)

ئەی پێغەمەری رەهبەر بڵێ بەو کافرانە : مادام ئێوە حاڵتان وەهایە چاوەڕێ بن بۆ یەکێ لەوانە وە ئێمەیش چاوەڕی ئەبین •

بزانن ! ئەم ئایەتە هاتوە لە مەقامی نائومێدی دەربڕین لە ئیمانی ئەو کافرە مڵهوڕانەو لە عەینی کاتا هەڕەشەیشە لەوانە کە نووشی یەکێ لەم مسیبەتانە ئەبن یا یەکە یەکە بە کافری ئەمرن ، وە یا سزای گشتییان لە لایەنی خوداوە بۆ دێت ، وە یاخود هەروا دەوام ئەکەن هەتا دەرگای تۆبەیان لێ دائەخرێ ، ئەگەرنا لە واقیعدا ئەوانە چاوەڕێی ئەم شتانەیان

لەکردوە هەر ئەوەندە بوە باوەڕیان بە دینو رەهبەری پێغەمەر نەبوەو بە مەغروورەی ژیانی هەتا لە جیهانا ماون •

ئەبو هورەیرە ریوایەتی کردوە لە پێغەمەرەوە ئەفەرموێت : رۆژی قیامەت زیەت هەتا رۆژ نەگەڕێتەوە ، کاتێ کە رۆژ گەڕایەوە خەڵك هەموو ئیمان دێنن ، بەڵام ئەو ئیمانەیان کاتێکە هیچ سوودێ نابەخشێ •

هەروا ئەبوهورەیرە ریوایەتی کردوە لە پێغەمەرەوە کە فەرموویەتی : سێ شت دەرئەکەون کە ئەوانە دەرکەوتن ئیتر ئیمان هێنان سوودی نیە : دەجاڵ هەستن ، پەیدابوونی (دابة الارض) ، گەڕانەوەی رۆژ لە خۆرئاوا بۆ خۆرهەڵات •

جا لەبەر ئەوە کە موشریکەکانی حیجاز لایاندابوو لە ئایینی ئیبراهیمی خەلیلو بێبەرستیان وەرگرتبوو و هەر کۆمەڵێ لەسەر بتێو لەسەر ئەخلاقێ بوون هەروا گۆڕو جوولەکەیش هەموو جیاجیاو بەش بەش بووبوون لە ئادابو تەم بڵاوەبوونی ئادەمیزادە لە پیرو باوەڕدا لەگەڵ یاسای دینا رێ ناکەوێ خودای تەعالا حەزرەتی محەمەدی ـ د ـ ئاگادار کردەوە لە راستی کە یەکیەتی دڵو مەبدەءو ئامانجەو فەرمووی :

★ (إِنَّ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِيَعًا لَسْتَ مِنْهُمْ فِي شَيْءٍ) ★

بە راستی ئەو کەسانە کە دینی خۆیان بڵاوکردوەتەوە بە چەن بەشو هەر کۆمەڵێ بەشێ لەوەیان وەرگرتوەو بوون بە چەن تیرەو تایفە ئەوە بزانە تۆ لەوانە نیت ، وە یا تۆ حەقت نیە بە سەر بڵاوی و جیاوازی ئەوانەوە •

★ (إِنَّمَا أَمْرُهُمْ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ يُنَبِّئُهُمْ بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ) ★ (١٥٩)

کاری ئەوانەو پاداشی پیرو باوەڕو کردەوەیان حەوالەی خودایە ، جا

لە رۆژی خۆیا خودا ئاگاداریان ئەکا بە جەزای ئەوەی کە ئەوان لەمەوپێش کردوویانە •

لێرەدا چەن باسێ هەیە :

یەکەم : هیچ ئومەتێ لە جیهانا ژیواری بەختیاری و کامەرانی نەبوەو نابێ بێ یاساو مەبدەء وە کۆمەڵی بێ مەبدەء ئەبێ بە شۆڕش و ئاژاوە بژی و ئاژاوەیش جگە لە بەدبەختی ئەنجامی نابێ •

دووەم : مەبدەء هێزێکی ئەوێ بۆ ئەوەی پێی تەتبیق بکرێ ئەگەرنا یاسایێ هەر نووسراو بێ و کەس نەیبا بە رێوە ئەنجامی هەر بێ ئەنجامیە ، وە ئەم هێزەیش بریتیە لە فەرماندارێ کە هەڵبژێررێ بۆ ئیدارەی ئەو ئومەتەو بۆ تەتبیقی ئەو مەبدەءو یاسایە • وە ئەم هەڵبژاردنەیش پێویستە لە هۆشیارانی ئەو ئومەتەوە بێ و بە ئازادی بە بێ زۆرو روو ئەو فەرماندارە هەڵبژێرن و ئەویش بەجێهێنانی مەبدەئەکە بگرێتە ئەستۆی خۆی •

سێهەم : هیچ ئومەتێ نەبوەو نابێ لە کاتی دەربڕینی عەقیدەو بیروباوەڕا ئیختیلافیان نەبێ چونکە ئەفکار جیاجیان ، کە وابێ چاری دەفعی ئەم ئیختیلافە ئەمەیە کە دەقەکانی ئەو دەستوورو مەبدەئە کە هەیانە بکرێ بە حاکم لەسەر هەموو خاوەن بیرەکان و تا ئەتوانن لەو دەقانە دەرنەچن •

کە ئەم قسانە دامەزران بزانن پێویستە ئەو ئومەتە هەمیشە لە کاتی جیاوازیدا لای زۆرمە بگرن و هەر بیرێ پاڵپشتی زۆر بوو لە هۆشیارانی ئەهلی نیزام ئەو بیرە بکرێ بە یاسای رەفتاری رۆژ •

جا کاتێ ئێمە تەماشای ئەم قسانەمان کرد ئەزانین لە عالەمی دینی ئیسلاما کە مەبدەئەکەی قورئانی پیرۆزە قەت ئومەتێ نەبوە بە قەدەری ئومەتی ئیسلام دەقی مەبدەء رابگرێ ، وە ئەو جیاوازیانە کە لە بەینی زانایانی ئەبندا

بوەو هەیە لە ئەسڵی دیندا نیە بەڵکو لە بازێ مادەدا هەیە کە لە فوروووع و لە ئەحکامی عەمەلییەنو دوورکەوتنەوەی ئومسەت بە تەواوی لە جیاوازی لە فوروووعدا وەکو مەحاڵ وایەو ئەم جۆرە جیاوازیە زیان لە کیانی دین نادا •

★ (مَنْ جاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ اَمْثالِها ومَنْ جاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلا يُجْزى إلاّ مِثْلَهَا وهُمْ لا يُظْلَمونَ) ★ (١٦٠)

هەر کەسێ کردەوەیەکی باش و موافیقی حەق بکا ئەوە دە قاتی کردەوەکەی پاداشی باشی هەیە ، وە هەرکەسێ کردەوەیەکی خراپ بکا هەر بە قەی ئەوە تۆڵەی هەیەو زیادەی نیە ؛ چونکی ستەم رەوانادرێ بۆ کەس بە تایبەتی بۆ ئەوانە کە وان لە مەیدانی فەرمانی خودادا •

ئەبوهورەیرە ریوایەتی کردوە لە پێغەمبەرەوە کە خودا فەرموویەتی : هەر کاتێ بەندەی من ویستی چاکەیەك بکاو نەیکرد پاداشی یەك چاکەی بۆ بنووسن وە ئەگەر کردی پاداشی دە چاکەی بۆ بنووسن • وە ئەگەر ویستی خراپەیەك بکاو نەیکرد هیچی لەسەر مەنووسن ، وە ئەگەر کردی تۆڵەی یەك خراپەکەی لەسەر بنووسنو دوایی ئەم ئایەتەی خوێندەوە : (من جاء بالحسنة فله عشر امثالها ومن جاء بالسيئة فلا يجزى الا مثلها وهم لا يظلمون) •

★ (قُلْ : إنَّني هديني ربِّي الى صِراطٍ مُسْتَقيمٍ دِيناً قِيَماً مِلَّةَ إبْراهيمَ حَنيفاً وما كانَ مِنَ المُشْرِكينَ) ★ (١٦١)

تۆ ئەی رەهبەری خۆشەویست لە مەقامی باسی نازو نیعمەتی خوادا بڵێ : بە راستی خودا منی شارەزا کردوە بۆ رێگەی راست کە بریتیە لە دینو ئایینێکی راوەستاوی دامەزراو کە بریتیە لە دینی تەوحید کە دینی ئیبراهیمی خەلیلەو ئیبراهیم حاڵی وابوو لای دابوو لە هەموو شێوەیەکی ناپارو لە هەموو ئایینێکی ناهەموار بۆ لای دینی پاکی ئیسلامو لە موشریکەکان نەبوو •

★ (قُلْ : إِنَّ صَلاتي ونُسُكي ومَحْيايَ ومَماتِي للهِ رَبِّ العالَمِينَ) ★ (١٦٢)

تۆ بڵێ : بە ڕاستی نوێژی منو ئادابی حەجکردنمو ژیانو مردنم هەر بۆ خودابەو بە دەستی ئەوەو پاداشم لای ئەوە ئەو خودایە کە پەروەردگاری هەموو تالەمە •

★ (لا شَرِيكَ لَهُ وبِذلِكَ أُمِرْتُ وأَنا أَوَّلُ المُسْلِمِينَ) ★ (١٦٣)

هیچ شەریکو هاوڕێ نیە بۆ ئەو خودایەو من ئەمرم بەمە پێکراوە وا بڵێم من لە ئەوەڵ موسوڵمانەکانم بە نیسبەتی ئەم ئومەتەوە کە من ڕەهبەری ئەوانم •

★ (قُلْ : أَغَيْرَ اللهِ أَبْغِي رَبّاً وهُوَ رَبُّ كُلِّ شَيْءٍ ؟!) ★

ئەی پێغەمبەر : چۆن ئەبێ من بێجگە لە خودای عالەم بۆ خودایەکی تر بگەڕێمو داخوازی بەندەیی ئەو بکەم کەچی خودای من خودای هەموو شتێکە ؟!

★ (ولا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ إِلاَّ عَلَيْها ولا تَزِرُ وازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرى) ★

وە بڕیاری ئەوەی داوە کە هەر نەفسێ کاسبی ناکا لەسەر خۆی نەبێ ، وە هیچ کەسێکی تاوانبار باری کەس هەڵناگرێو تاوانی کەسێکی تر ناخرێتە سەرشانی •

★ (ثُمَّ إِلى رَبِّكُمْ مَرْجِعُكُمْ فَيُنَبِّئُكُمْ بِما كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ) ★ (١٦٤)

جا پاش ئەم ژیانەو لە دوای چەرخی ئەم جیهانە گەرانەوەتان بۆ لای خودای خۆتانە جا خودا خەبەرتان پێ ئەدا بە حەق لەو شتانەدا کە جیاوازیتان هەبوە تیایانا •

★ (وهـــو الَّـذي جَعَلَكُـمْ خَـلائِفَ الأَرْضِ ورَفَـعَ بَعْضَكُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجاتٍ) ★

خودا ئەو خودایە کە ئێوەی ریزکردوە لە عالەمی وجوودا بازێکتان بە شوێن بازێکتاندا دائەنیشێ لە عەرزا وە بازێکتانی بەرزکردوەتەوە بەسەر بازێکتانا بە چەن پایەو پلەیێ •

★ (لِيَبْلُوَكُمْ في ما آتيكُمْ) ★

بۆ ئەوە کە تاقیتان بکاتەوە لەو پایەدا کە پێی‌داون •

★ (إنَّ ربَّكَ سريعُ العِقابِ وإنَّهُ لَغَفورٌ رَحِيمٌ) ★ (١٦٥)

جا بزانن خودا کە خواستی لەسەر تۆڵە سەندن بێ بە گورجی تۆڵە ئەسێنێ وە بە ڕاستی خودا تاوانپۆش‌و میهرەبانە •

سورة الاعراف

مكية الا من آية ١٦٣ الى ١٧٠ فمدنية ، وآياتها ٢٠٨ نزلت بعد سورة (ص)

ئەم سوورەتە ناوبراوە بە سوورەتی (ئەعراف) لـە بەر ناوبردنی (اعراف) لە ئایەتی (وعلى الاعراف رجال ...)و ئایەتی (ونادى اصحاب الاعراف رجالا) دا •

بسم الله الرّحمن الرّحيم

★ (المص) ★ (١)

خودای تەعالا خۆی ئەزانێ مەبەستی چی بوە بەم کەلیمە •

★ (كتابٌ اُنْزِلَ إِلَيْكَ فلا يَكُنْ فِي صَدْرِكَ حَرَجٌ مِنْهُ لِتُنْذِرَ بِهِ وذِكرى لِلْمُؤْمِنِينَ) ★ (٢)

واتە ئەمە کتێبێکە نازڵکراوە بۆ لای تۆو پێویستە تۆ بیگەیەنی بە خاوەن هۆشانو هەموویان بترسێنی لـە سزای رۆژی قیامەت نـە کاتی بافەرمانی خودادا • وە ئەوانە کە موسوڵمانو خاوەن ئیمانن بـەم کتێبـە بیریان تازە بکەیتەوەو حـەق بخەیتە بەرچاویانو بـە یاسای عادەت لـەم گەیاندنی کیتابەدا ئازارت تووش ئەبێو گیرۆدەی ئینسانی دوور لە ماریفەت ئەبی دەی با دڵت تەنگ نەبێو لە سینەتا ئازار نەبێ لەم هۆوە ؛ چونکی ئەمە یاسای رەهبەرانە لە جیهانا •

★ (اتَّبِعوا ما اُنْزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ ولا تَتَّبِعوا مِنْ دونِهِ اَوْلياءَ) ★

بکەونە دوای ئەوەی لـە لای خوداوە بۆتان نازڵکراوەو مەکەونە دووی ئەوانەی کە کردوونتان بە دۆستی خۆتان بێجگە لە خودای تەعالا •

★ (قَلِيلاً مَا تَذَكَّرُونَ) ★ (٣)

وە لە کەمێ جارا ئێوە بیر لـە حاڵی خۆتان ئەکەنەوەو لـە ئەنجامی ژیانتان تێدەفکرن ئەگەرنا کردەوەتان وا نەدەبوو •

★ (وَكَمْ مِنْ قَرْيَةٍ اَهْلَكْناها فَجاءَها بأْسُنا بَياتاً اَوْ هُمْ قائِلُونَ ؟)★ (٤)

وە زۆر ئاوایـان وێران کـردو ئەهلەکـەیمان لـەناو برد لەبـەر بەدکردەوەیی خۆیانەو ئەو سزا کە بۆم حەواڵە کردبوون هات بۆیان لە کاتی شەودا لە گەرمە خەودا وە یاخود لە کاتی نوستنی نیوەڕۆداو لەو کاتەدا کە ئەوان نوستبوون !

★ (فَما كانَ دعْويهُمْ إذْ جاءَهُمْ بَأْسُنا إلاَّ اَنْ قالُوا : إنَّا كُنَّا ظالِمينَ) ★ (٥)

وە لـە کاتی هاتنی سزاکەماندا هیچ قسەو باسێکیان بۆ نەمابوەوە ئەوە نەبێ کە ئەیانوت : بە راستی ئێمە ستەمکار بووینەو لە فەرمانی خودا دەرچووین •

★ (فَلَنَسْئَلَنَّ الَّذينَ اُرْسِلَ إلَيْهِمْ ولَنَسْئَلَنَّ الْمُرْسَلينَ) ★ (٦)

وە بە راستی بێ گومانەو بێ شوبهە لە رۆژی قیامەتا پرسیار ئەکەین لەو کافرانە : کە پێغەمەرەکانمان ڕەوانەکردبوو بۆ لایان بۆچی بە گوێی ڕەهبـەرەکانیان نەکـرد ؟ وە پرسیاریش ئەکـەین لـەو پێغـەمەرانە کـە ڕەوانەکـراون بۆ لای ئـەوان : کـە ئـەو کافرانە چۆن وەڵامی ئێوەیان دایەوەو ؟ لە بەرچی ملەجڕەیان کرد لە وەرگرتنی دەستووری ئێوە ؟

★ (فَلَنَقُصَّنَّ عَلَيْهِمْ بِعِلْمٍ وما كُنَّا غائِبينَ) ★ (٧)

وە لەو کاتەدا کە پێغەمەرەکان ئەڵێن ئێمە باش ئاگادار نین لە وەڵامی کافرەکان ئێسـە هەموو ماجەرایان بۆ ئەگێڕینەوە لـە ڕووی زانستەوە ؛

چونکی ئێسە لەو ڕەهبەرانەو لە ئوممەتەکەیان غەیب نەبووین هەتا شتێکمان لە هەوائیان لێ گوم بێ •

★ (والوَزْنُ يَوْمَئِذٍ الحَقُّ) ★

جا کێشانی کردەوەی خاوەن تەکلیفەکان لەو ڕۆژەدا لە ئادەمیزادو پەری گەورەو بچووك داراو نەدارا هەموو ڕاستە •

★ (فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوازِينُه فَاُولئِكَ هُمُ الْمُفْلِحونَ (٨) ومَنْ خَفَّتْ مَوازِينُهُ فَاُولئِكَ الَّذينَ خَسِرُوا اَنْفُسَهُمْ بِما كانُوا بِآياتِنا يَظْلِمونَ) ★ (٩)

جا هەرکەس کێشانەی کردەوەی چاکەی گران بێ ئەوە ئەوانە ڕزگارن لە سزاو ئازار ، وە هەر کەسێکیش کێشانەی کردەوەی سووك بێ ئەوە زەرەرمەندو ڕەنج لەکیس چوە بە هۆی ئەوەوە کە لە خووصووصی ئایەتەکانی ئێمەوە غەدریان کردوەو ئینکاریان کردوە •

★ (ولَقَدْ مَكَّنّاكُمْ فِي الاَرْضِ وجَعَلْنا لَكُمْ فِيها مَعايِشَ) ★

وە بە ڕاستی من ئێوەم دامەزراندوە لە زەویدا و ئەسبابی ژین و ژیوارمان بۆ دانانو مەیدانی کاسبیمان پێدان •

★ (قَليلاً ما تَشْكُرونَ) ★ (١٠)

بەڵام ئێوە کەم جار سوپاسی نیعمەتی خودا ئەکەن •

★ (ولَقَدْ خَلَقْناكُمْ ثُمَّ صَوَّرْناكُمْ) ★

بە ڕاستی باوکی ئێوە ئادەممان دروست کردو ئەمرمان کرد کە بازێ گلیان هێناو شێلایانو کردیان بە قورێکی ساف ، پاش ئەوە شێوەو پەیکەرمان بۆ دروستکردن تا بوو بە ئادەمیزادێکی باش •

★ (ثُمَّ قُلْنا لِلْمَلٰئِكَةِ : اسْجُدوا لِآدَمَ فَسَجَدوا إلاَّ إبْلِيسَ لَمْ يَكُنْ مِنَ السّاجِدِينَ) ★ (١١)

ئەمرمان کرد بە فریشتەکان پێمانوتن : کە سوجدە بیەنە بەر حەزرەتی ئادەم جا هەموویان سوجدەیان برد بۆ ئادەم شەیتان نەبێ ئەو موبالاتی نەکردو نە کومەڵی سوجدە بەرەکان نەبوو •

★ (قالَ : ما مَنَعَكَ ألاَّ تَسْجُدَ إذْ أمَرْتُكَ ؟ قالَ : أنا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِي مِنْ نارٍ وخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ) ★ (١٢)

خودا فەرمووی : ئەی ئیبلیس ئەوە چی تۆی مەنع کردو بوو بە هۆی ئەوە کە سوجدە نەبەی بۆ ئادەم لەو کاتەدا کە من ئەمرم پێ کردیت ؟ ئیبلیس لە وەڵاما وتی : من زاتێکی باشترو عونصورێکی بەڕێزترم لە ئادەم ؛ تۆ منت دروستکردوە لە ئاگری روونالۆ ئادەمت دروستکردوە لە گڵ •

★ (قالَ : فاهْبِطْ مِنْها فَما يَكونُ لَكَ أنْ تَتَكَبَّرَ فِيها) ★

خودایش فەرمووی : دەی داپەڕە خوارەوە لە بەهەشتو بۆ تۆ رەوا نیە کە فیزو دەمار بکەی لە بەهەشت ؛ چونکە بەهەشت جێگای چاکانەو جێی خراپکاری تێدا نایێتەوە •

★ (فاخْرُجْ إنَّكَ مِنَ الصّاغِرِينَ) ★ (١٣)

دەی دەرچۆ لە جێگای ڕێز بە راستی تۆ لەوانەی کە قەدریان ناگیرێ •

★ (قالَ : أنْظِرْني إلى يَوْمِ يُبْعَثُونَ) ★ (١٤)

ئەویش وتی : خودایا مادام لەسەر سوجدە نەبردن بۆ ئادەم منت دەرکرد مۆڵەتم بدە تا ڕۆژی قیامەت دادێو مەیدانی وەسوەسە نامێنێ ، هەتا بە ئارەزووی خۆم نەوەی ئادەم گومڕا بکەم •

★ (قَالَ : إِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِينَ) ★ (١٥)

خودایش فەرمووی : بە راستی تۆ لەوانەی کە مۆڵەتیان دراوە تا ئەو کاتەی دیاری کرد .

★ (قَالَ : فَبِمَا أَغْوَيْتَنِي لَأَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ) ★ (١٦)

شەیتانیش وتی : مادام تۆ گومڕات کردم ئەبێ من دابنیشم لەسەر ڕێگەی ڕاستی تۆ کە دینی ئیسلامە بۆیان بۆ ئەوە کە بە ئارەزووی دنیاو پایەو مایە تەفرەیان بدەم هەتا لە ڕێگە دەربچن .

★ (ثُمَّ لَآتِيَنَّهُمْ مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ وَعَنْ أَيْمَانِهِمْ وَعَنْ شَمَائِلِهِمْ) ★

وە لە پاش ئەوە کە ڕێگەی دینی ئیسلامم لێ گرتن دێم بۆیان لە بەردەمەوەو لە پشتەوەو لە چەپو ڕاستەوە ، واتە بە هەموو جۆرێ کە بکرێ موحاوەلە ئەکەم بۆ ئەوە لە دین لایانبدەمو گومڕایان بکەمو بیانکەم بە پەیڕەوی خۆم .

بازێ فەرموویانە : یانی دێم بۆ ئەو موسوڵمانانە لە ڕێگەی قیامەتەوە بە ئینکاری بوونی یا بە ئینکاری سزاکەی وە لە ڕێگەی دنیاوە بە جوانکردنی لە پێش چاویان ، وە لە ڕێگەی خەیاتەوە بۆ خودا کە نەیکەن یاخود عوجبی پێ پەیدا بکەنو لە خۆیان بایی ببن ، وە لە ڕێگەی کردەوەی خراپەوە بەم جۆرە وایان لێ ئەکەم کە زۆر کردەوەی شەڕ بکەن وە یا بە حەلاڵی بزانن وە یا تەوبەی لێ نەکەن ، وە بەم جۆرانە مەشغووڵیان ئەبم هەتا زاڵ ئەبم بە سەریاناو لە دین لایان ئەدەم .

★ (وَلَا تَجِدُ أَكْثَرَهُمْ شَاكِرِينَ) ★ (١٧)

وە لە ئەنجاما دەرئەکەوێ کە زۆربەی ئەو عیبادانە فەرمانی تۆ نابەن بە ڕێوەو ئیتاعەت ناکەن .

★ (قال : اخْرُجْ مِنْها مَذْؤُماً مَدْحوراً لَمَنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ لَاَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنْكُمْ اَجْمَعِينَ) ★ (۱۸)

جا خودای تەعالا فەرمووی بە شەیتان : دە دەرچۆ لە بەهەشت بە بەدناوی و دەرکراوی سوێند ئەخۆم هەرکەس لەوان شوێنی تۆ بکەوێ و پەیرەوی تۆ بکا ئەوە دۆزەختان لێ پڕ ئەکەم ، واتە دوزەخ پڕ ئەکەم لە شەیتانۆ پەیرەوەکانی لە ئادەمیزادو پەری •

★ (ویا آدَمُ اسْكُنْ اَنْتَ وزَوْجُكَ الْجَنَّةَ) ★

ئەی ئادەم نیشتەجێ بیە تۆو ژنەکەتو دامەزرێن لە بەهەشتا بە ئازادی و دلشادی •

★ (فَكُلا مِنْ حَيْثُ شِئْتُما ولا تَقْرَبا هذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكونَا مِنَ الظّالِمِينَ) ★ (۱۹)

وە خواردەمەنی بخۆن لەم بەهەشتەدا لە هەر شوێنێکەوە ئارەزووتان لێ هەیە ؛ چونکی بەهەشت وەکو باخی سەرزەوی نیە لە بازێ کاتا خاوەن میوەو خاوەن بەر بێو لە بازێ کاتا بێبەرگو بێ سەمەر بێ • وە نیعمەتەکانی و میوەی دارەکانی لە هەموو کاتێکدا هەنو نابڕێنەوە • بەڵام نزیکی ئەم دارە مەکەونەوە کە داری گەنمە هەتاکو نەبن بە خاوەن ئارەزووی فاسیدو داخڵی کۆمەڵی ستەمکاران بین •

★ (فَوَسْوَسَ لَهُما الشَّيْطانُ) ★

جا شەیتان لەبەر ئەو دوژمنایەتیە کە بووی لەگەڵ ئادەما بە هۆی ئەوەوە بوو بە هۆی دەرچوونی لە بارەگای رەحمەتی خوداو لەسەر ئەو مۆڵەتەی کە پێی درابو لە لایەنی خوداوە بۆ تەفرەدانی ئادەمو ئادەمیزاد •• دەستی کرد بە فڕەدانی وەسوەسەو خەیاڵاتی پووچ بۆ دەماخی ئادەمو حەوا بۆ ئەوە کە لەو دارد نەهێلێ کراوە بخۆن •

★ (لِيُبْدِيَ لَهُما ما وُرِيَ عَنْهُما مِنْ سَوْآتِهِما) ★

هەتا بە هۆی خواردنەکەوە موحتاجی سەراو بین‌و ئەو عەورەتەیان
کە لەوەپێش بـە پەردەی کەرەمی خودایی داپۆشراوە دەربکەوێ‌و ئـەو
یاسای زیانە کە خودا بۆی داناون تێك بچێ ؛ چونکی خودا نیعمەتێ دای
بە هەرکەسێ هەتی ناگرێ هەتا خاوەن نیعمەتەکە ئەبێ بە هۆی لابردنی •

★ (وَقَالَ : ما نَهيكُما ربُّكُما عَنْ هـذِهِ الشَّجَرَةِ إلاّ اَنْ
تَكونَا مَلَكَيْنِ اَوْ تكونَا مِنَ الخالِدِينَ) ★ (٢٠)

وە نەیتنی نەفرێنلێکراو وەسوەسەی خستە دڵیانەوەو وتی : لەو
دارە بخۆن ، ئەوانیش وتیان : ناتوانین لێی بخۆین خـودا نەهی کردووین
لـە خواردنی ئـەوە ، ئەویش وتی : گوێم لێ بگرن پێتان ئەڵێم : ئێوە
بەراوردی جیهانتان نەکردوەو سەرتان نەبردوەتە ناو کارەوە ، راستە خودا
نەهی کردوە لێتان بەڵام ئەو نەهیەی لەبەر ئەوە لێ نەکردوون کە حەز ناکا
بە خواردنی ئەو کەسە هێزتان زۆر ببێ لەسەر عیبادەتو ببن بە فریشتە وە
یا لەشتان ئەستوور و خۆگر ببێ‌و موقاوەمەی دەردو بەڵا بکاو هەتا هەتایە
بژین • وەرن لێی بخۆن هەتا دڵتان بەهێز ئەبێ‌و لەشتان خۆی‌ئەگرێ لەسەر
عیبادەتو بەرانبەرکێی پێ ئەکرێ بۆ دەردو بەڵا • ئەوسا وەکو فریشتە
عیبادەت ئەکەن بە وێنەی نزیکەکانی بارەگاو دەوام ئەکەن هەتا هەتایە •

★ (وقاسَمَهُما إنّي لَكُما لَمِنَ النّاصِحِينَ) ★ (٢١)

وە لەبەر ئەوە کە ئادەمو حەووا لە ئەووەڵەوە دوودڵ بوون‌و قسەکەی
ئیبلیسیان باش وەرنەگرت هات سوێندی بۆ خواردن بە دڵو رۆیشتە ژێر
سوێندەکەی‌و پێی وتن : بە خودا من لەو دڵسۆزانەم کە سوودی ئێوەم
ئـەوێ •

★ (فَدَلّيهُما بِغُرورٍ) ★

جا ئادەمو حەووای هێنـایە خوارەوە بۆ سـەر ئارەزوە دوژمنـانە
نامەردانەکەی خۆی لەبەر بایی‌بوونیان بەم سوێندە وە وایانزانی کە کەس
سوێندی درۆ ناخوا نەیانزانی کە فێڵ‌و فڕو دەستبڕین یەکێ لە هۆکانی

دراوەو یەکێکیان سوێندی درۆیەو یەکێکیان پێش‌چاو خستنی شانو پایەی رووی دنیایە •

★ (فلَمَّا ذاقَا الشَّجَرَةَ بَدَتْ لَهُما سَوْآتُها وطَفِقا يَخْصِفانِ عَلَيْهِما مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ) ★

جا لە کاتێکدا لە بەری ئەو دارگەنمەیان خواردو بێفەرمانی خودایان کرد لە نەگبەتی ئەو تاوانەوە ئەو پەردەیە بەسەر عەورەتیانەوە بوو نەماو هەڵماڵرا و عەورەتیان دەرکەوت ، ئەوانیش لەم رووداوە نائاساییەیان کەوتنە پەلەپەل بۆ داپۆشینی عەورەتیانو گەڕان هەتا گەڵای هەنجیریان دەسکەوت ، کە لە حاڵی ئێستە گەڵێ پانتر بوون ، ئەو گەڵا هەنجیریان لکاند بەسەر عەورەتیانا کە لە گەڵا داری بەهەشت بوو •

★ (وناديهُما رَبُّهُما : اَلَمْ اَنْهَكُما عَنْ تِلْكُما الشَّجَرَةِ واَقُلْ لَكُما إنَّ الشَّيْطانَ لَكُما عَدُوٌّ مُبِينٌ ؟!) ★ (٢٢)

خودا لە پشت پەردەوە بانگی لێکردن : بۆچی واتان کرد بە خۆتان ؟ ئایا من نەهیم لێنەکردن لە نزیك‌کەوتنەوەی ئەو دارەو لە خواردنی بەرەکەی ؟ ئایا پێم نەگوتن بە گوێی شەیتان مەکەن شەیتان دوژمنێکی دیاری ئێوەیە ؟!

★ (قالا : رَبَّنا ظَلَمْنا اَنْفُسَنا وإنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنا وتَرْحَمْنا لَنَكونَنَّ مِنَ الْخاسِرِينَ) ★ (٢٣)

جا ئادەمو حەوا پاڕانەوە لە بارەگای بێ هاوتای پەروەردگارو وتیان : ئەی پەروەردگاری ئێمە بە راستی ئێمە ستەممان لە خۆمان کرد بە دەرچوون لە فەرمانی تۆو ئیستە شایاوی تۆلەین وە ئەگەر عەفومان نەکەیو میهرەبانی نەکەی لەگەڵمانا لە زیانکاران ئەبین •

★ (قال : اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ ولَكُمْ فِي الاَرْضِ مُسْتَقَرٌّ ومَتاعٌ إلى حِينٍ) ★ (٢٤)

جا خودا پێی فەرموون ، بە خێتابی کۆمەڵ لەبەر ئیحتیرام یا تەماشای موستەقبەڵ : داپەڕن لە بەهەشت لە ژووری ئاسمانەکانەوە بە هێزی غەیبی خۆم بە شێوەی چاودێری میزانی ژیان بۆ سەر زەوی ئەو زەویەی کە بڕیارم داوە بۆتانو بە تەبیعەتی حاڵ بازێکتان دوژمنی بازێکتان ئەبن ؛ چونکی مادام کەوتنە هەوای ژیانو پارازتنی کەرامەت ئەکەونە کەشان کەشان بۆ پەیداکردنی سوودو بۆ دەفعی زیانو لێرەدا غالبو مەغلووب پەیدا ئەبێو بازێکتان ئەبێ بە دوژمنی بازێکتان • وە بۆ ئێودێە لە زەویدا ئارامگرتنو مانەوەو لەزەتوەرگرتن لە ژیوارو لە پایەو مایە هەتا کاتێ کە بڕیاردراوە بۆتان •

★ (قَالَ : فِيهَا تَحْيَوْنَ وَفِيهَا تَمُوتُونَ وَمِنْهَا تُخْرَجُونَ) ★ (٢٥)

خودا پێی فەرموون لە زەویدا ئەژیو لە زەویدا ئەمرنو هەر لە زەویش دێنەوە دەرەوەو ئەچن بۆ حەشرو حسێبو جێگەگرتنی بە دەوام لە کاتی قیامەتا •

★ (يَا بَنِي آدَمَ قَدْ أَنْزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاساً يُوَارِي سَوْآتِكُمْ وَرِيشاً) ★

بە موناسەبەی ئەوەوە کە حەزرەتی ئادەم نە بەهەشتا لەگەڵ حەوادا گەڵای هەنجیریان ئەلکان بە عەورەتیانەوە هەتا دەرنەکەوێو ئەمەیش ئەوەی لێدەرئەکەوێ کە دەرخستنی عەورەت بە تەبیعەت موخالیفە بۆ کەرامەنی ئینسان •• خودای تەعالا بۆ منەتدانان لەسەر نەتەوەی ئادەم فەرمووی : ئەی ئادەمیزاد ! بە راستی ئێمە لە ئاسمانەوە بارانێکمان بارانێ هەتا گیای پەموو سەوز ببێو لەو پەمووە بەرگ دروست بکرێو ئێوەیش بیکەنە بەر ، هەروا لە ئاسمانەود بارانمان بارانند بۆ ئەوە کە گیای هەمەجۆرە بڕوێتو مەڕو بزنو گاو مانگاو وشتر بیخۆنو لەو حەیوانانە خوریو مەرەز پەیدا ببێو ئادەمیزاد بیکەن بە بەرگو بیکەنە بەرو پێی جوان بین •

★ (وَلِباسُ التَّقْوى ذلِكَ خَيْرٌ) ★
بەڵام بەرگی پارێزکاری و خۆلادان لە هۆی سزای خودا باشترە لەم کراسە زاهیرە کە ئەیکەنە بەر •

★ (ذلِكَ مِنْ آيَاتِ اللهِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرونَ) ★ (٢٦)
وە ئەم دروستکردنی لیباسە بناغەی لەسەر پەندادانەو لە نیشانەی گەورەیی خودایەو ناردوویەتی بە هیوای ئەوە کە ئادەمیزاد بیر بکەنەوە لە رێگەی خودادا با دڵیان بە یادی ئەو ئاوەدان بێ •

★ (يا بَني آدَمَ لا يَفْتِنَنَّكُمُ الشَّيْطانُ كما اَخْرَجَ اَبَوَيْكُمْ مِنَ الجَنَّةِ يَنْزِعُ عَنْهُما لِباسَهُما لِيُرِيَهُما سَوْآتِهِما) ★
ئەی ئادەمیزاد ئاگادار بن کە شەیتان دڵتان تێك نەداو لاتان نەدا لە خوداپەرستی و حورمەتراگرتنی ئینسانی خاوەن عیلم وەکو لەمەوپێش کە بە فڕو فێڵ باوکیشو دایکی دەرکردن لە بەهەشتو گەنمی دایە دەرخواردیان بۆ ئەوە کە ئەو ئاساری کەرەمە کە وا لە لایان نەمێنێ و عەورەتیان دەرکەوێ هەتا عەورەتیانیان پیشان بدا •

★ (إِنَّهُ يَريكُمْ هوَ وقَبِيلُهُ مِنْ حَيْثُ لا تَرَوْنَهُمْ) ★
ئەو شەیتانە بەو پیرە بەدئەندیشە خۆی و دەستو پەیوەندی ئێوە ئەبینێ بە جۆرێ کە ئێوە ئەوان نەبینن •

★ (إِنَّا جَعَلْنا الشَّياطِينَ اَوْلِياءَ لِلَّذينَ لا يُؤْمِنونَ) ★
(٢٧)
بە راستی ئێمە شەیاتینمان کردوە بە دۆست بۆ ئەو کەسانە کە باوەڕیان نیە بە خودای عالەم •

★ (وإِذا فَعَلوا فاحِشَةً) ★
وە ئەوانە کە باوەڕیان بە خودای عالەم نیە لە کاتێکا گوناهێکی ناباری ئەهەمواریان کرد وەکو بتپەرستی ، وەکو عەورەت دەرخستن ،

وەکو تاوانێکی شەرمئاودرو ... یەکێ رەخنەی لێ گرتن یە وتی : بۆچی وا ئەکەن ؟

★ (قالوا : وَجَدْنا علَيْها آباءَنا ، وَاللهُ اَمَرَنا بِها) ★ :

لە وەلاما ئەڵێن : ئێمە باوکو دایکی خۆمانمان لەسەر ئەم شێوە دیوەو خودا فەرمانی پێداوین وەها رەفتار بکەین .

★ (قل : إنَّ اللهَ لا يَأْمُرُ بِالْفَحْشاءِ ، اتَقولونَ عَلَى اللهِ ما لا تَعْلَمونَ ؟) ★ (٢٨)

تۆ ئەی پێغەمەری خۆشەویست پێیان بڵێ : خودای تەعالا ئەمری پێ نەکردوون بە شتی وا ؛ چونکی خودای تەعالا هیچ کاتێ ئەمر ناکا بە کارێ کە ناشیرینو نارەوا بێ . ئایا ئێوە ئەوەندە بێ شەرمن کە درۆی وا بە دەم خوداوە هەڵئەبەستن کە لە واقیعدا نیەو لە خەیاڵاتی خۆتانەوە دەرئەچێ ؟

★ (قُلْ : اَمَرَ ربّي بِالقِسْطِ واَقيمُوا وجُوهَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وادْعوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ كَما بَدَاَكُمْ تَعودُونَ) ★ (٢٩)

تۆ پێیان بڵێ : خودا ئەمر بە خراپە ناکا بەڵکو ئەمر بە چاکە ئەکاو بە کورتی بۆ چەن شتێکی گرنگ ئەمری پێ کردوون ؛ خودای من ئەمری کردوە بە میانەکاری لە حوکمکردن لە بەینی خەڵکا ، میانەکاری لە عیبادەتکردنا ، میانەکاری لە خۆشەویستیو ناخۆشەویستیدا . میانەکاری لە هەموو خوو و رەوشتێکا کە مەجالی خواستو ئیختیاری ئینسانی تێدا هەبێ ؛ وە ئەمری کردوە بەوە کە رووی خۆتان راست وەرچەرخێنن بەرەو قیبلە ؛ وە ئەمری کردوە بەوە کە لە خودا بپارێنەوەو دۆعا بکەنو حاڵتان وابێ کە دینو کردەوەتان ساغ بۆ خودا بێ وە ئەو رەفتارەتان لەبەر بەجێهێنانی فەرمانی ئەو بێ . وە ئەوەیش بزانن وەکو چۆن لە ئەووەڵەوە دروستی کردوون وەها دوایی ئەگەڕێنەوە بۆ لای ئەو .

★ (فَرِيقاً هَدَى وفَرِيقاً حَقَّ عَلَيْهِمُ الضَّلالَةُ) ★

وە خودا هیدایەتی کۆمەڵێکی داوەو دینی لەلا جوان کردوون ، وە گومڕایشی زاڵکردوە بەسەر کۆمەڵێکدا •

★ (إِنَّهُمُ اتَّخَذُوا الشَّياطِينَ اوْلِياءَ مِنْ دونِ اللهِ ويَحْسَبونَ اَنَّهُمْ مُهْتَدونَ) ★ (٣٠)

لەبەر ئەوە گومڕاهی داگیری کردوون چونکی شەیاتینیان گرتوە بە دۆست بۆ خۆیان نەك خودای عالەم وە لەگەڵ ئەوەیشدا گومانیان وایە خاوەن هیدایەتن •

فەرمودەی خودا : (یا بنی آدم خذوا زینتکم ... الآیة)

موسلیم ریوایەتی کردوە لە ئیبنو عەباسەوە ـخـ ئەڵێ : وا ئەبو ژن تەوافی ئەکرد بە دەوری کەعبەدا بە رووتیو هاواری ئەکرد لە ژنێ کە بەرگێکی پێ بدات عەورەتی داپۆشێ ، جا ئەم ئایەتە هاتەخوارەوەو فەرمووی :

★ (يا بَني آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ) ★

ئەی بەنی ئادەم بەرگی باشی جوان لەبەر بکەن بۆ داپۆشینی عەورەت لە لای هەموو مزگەوتێکدا چ بۆ تەواف بڕۆن یا بۆ نوێژکردن •

★ (وكُلُوا واشْرَبُوا ولا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لا يُحِبُّ المُسْرِفينَ) ★ (٣١)

بخۆن و بخۆنەوە بەڵام زیادەڕەوی مەکەن بە حەرامکردنی حەڵاڵو تەجاوز مەکەن بۆ لای حەرام ؛ چونکی بە راستی خودا خۆشی نایێ لەو کەسانە کە زیادەڕەون •

★ (قُلْ : مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللهِ الَّتي اَخْرَجَ لِعِبادِهِ والطَّيِّباتِ مِنَ الرِّزْقِ ؟) ★

تۆ بڵێ : کێ حەرامی کردوە لە سەرتان ئەو زینەتو جوانیو زێبایی بەرگو پۆشاکو خواردەمەنیە کە خودا ئیجادی کردوونو لە نەبوون دەری کردوون بۆ بوون لەبەر خاتری بەندەکانیو بۆ ئاساییشی ئەوان ، وانە مادام لە واقیعدا ئەمانە لەپاکەکانن سوودلێوەرگرتنیان بە یاسای دین رەوایە لە دنیادا •

★ (قُلْ : هِيَ لِلَّذِينَ آمَنُوا فِي الحَيوةِ الدُّنْيا خَالِصَةً يَوْمَ ٱلقِيامَةِ) ★

تۆ بڵێ : ئەمانە هەموو بۆ ئەوانەن کە لە دنیادا بە ئیمانەوە رایانبواردوە لە رۆژی قیامەتا هەر مەخصووصی ئەوانە بە تایبەتی •

★ (كَذلِكَ نُفَصِّلُ الآياتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمونَ) ★ (٣٢)

ئاوا ئایاتی خۆمان تەفصیل ئەدەین بۆ خاتری تێگەیشتنی ئەو قەومە کە زانان بە ئوموری وردەکاری •

فەرموودەی خودا : (قل : انما حرم ربی ..)

بوخاریو موسلیمو ترمذی ریوایەتیان کردوە لە عەبدوڵلاوە ـخـ لە حەزرەتەوە ـدـ فەرموویەتی : کەس لە خودا بە غیرەتتر نیە بۆیە هەرچی کاری فاحیشەو شەرمئاوەرە حەرامی کردوە ئەوەی بە دەرەوە بێ وە ئەوەی بە پەنامەکی بێ . وە کەس نیە بە قەی خودا مەدحو سەنای پێ خۆش بێ بۆیە خودا لەگەڵێ ئایاتی قورئاندا مەدحی خۆی کردوە • جا خودا ئەفەرموێت :

★ (قُلْ : إِنَّما حَرَّمَ رَبِّيَ الفَواحِشَ ما ظَهَرَ مِنْها وما بَطَنَ وَٱلاِثْمَ والبَغْيَ بِغَيْرِ ٱلحَقِّ) ★

تۆ ئەی رەهبەر بڵێ : خودای تەعالا هەرکاری فاحیشەی حەرام کردوە واتە دەستبردن بۆ نامووسی خەڵکی ئەوەی بە دەرەوە بێ وەکو ئەو تاوانانە

کە لە رەسمیاتا مەجالیان داوە بە خەڵك ، وە ئەوەی پەنامەکی بێ وەکو ئەو ئارەزووبازیە کـە ئینسانی خاوەن دەستەلآت لـە خانەدانی خـۆیدا بۆی هەڵئەسووڕێ ، وە خواردنی موسکیراتی حەرام کردوە کە ئەبێ بە هۆی تاوانباری و جینایەت لەسەر نەفس و مالّ و عەقڵی خۆی و خەڵك ، وە خودا دەستدرێژی حەرام کردوە بۆ سەر خەڵکی بێتاوان بە بێ ئەوە کە ببێ بە تۆڵەی تاوانێ لەو جینسە ... ئەمانە هەموو لە بابەتی کردەوەن ، وە لـە بابەتی بیروباوەڕیشەوە ئەوەی حەرام کردوە کە وا لە فەرموودەی خۆیا .

★ (وَاَنْ تُشْرِكُوا بِاللهِ ما لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ سُلْطاناً وَاَنْ تَقُولُوا عَلَى اللهِ ما لا تَعْلَمونَ) ★ (٣٣)

ئەمە کە شەریك و هاوڕێ بۆ خودا قەرار بدەن بە نەوعێ کە خودا هیچ دەلیل و هیچ بورهانێکی لەسـەر نەناردبێتە خوارەوە درۆ بـە دەم خوداوە بکەن کە بە ئارەزوو بڵێن خودای تەعالا ئەو خواردەمەنیەی لەسەر ئێمە حەرام کردوە بە بێ ئەوە کە عیلمتان پێی ببێ و بەڵگەیەکی شەرعیتان بە دەستەوە بێ لە سەری .

★ (وَلِكُلِّ اُمَّةٍ اجَلٌ فَاِذا جاءَ اَجَلُهُمْ لا يَسْتَأْخِرونَ ساعةً وَلا يَسْتَقْدِمونَ) ★ (٣٤)

بزانن ! لەفزی (اجل) هاتوە بە مەعنای ماوەی بوونی شت ، وە بە مەعنـا دواکاتی بوونەکەی و .. بـە هـەر مەعنایێ تەماشا بکەی مەعنـای ئایەتەکە وەهایە : ماوەی بوون بۆ هەر کەسێ و بۆ هەر کۆمەڵێ بڕاوەتەوە کەمکردن و زیادکردنی ، وە مەعنای ئایەتەکە بەم مەعنایە موفیدە بۆ ئەوە (اجل) یەکێکە و قسەی موخالیف بایەخی نیە ؛ چونکی لەسـەر یاسـای باوەڕکردن بە خودا دیارە کە خودا خەبەردارەو عیلمی رابوردوە بە ماوەی بوونی هەر بووێ و کەم و زیاد لەوەدا نیە . وە لەسەر یاسای تەماشای دژی مان وەکو عەواریزی ژیان ئەویش هەر کامیان بوو بە هۆی تەواوبوونی ماوەی بوون هەر ئەوەیە ، وە تەماشاکردنی ئەوە ئەگەر ئەو ئینسانە جوانە

مار پێیەوە نەدایە پەنجا ساڵی تر ئەما ئەمە مەحزی تەماشای خەیاڵاتەو لـە واقیعدا سوودی نیە •

ئەمجار ئەگەر کەسێ بڵێ : ئەی چی ئەکەی لەو حەدیسانەی کە ئەوە ئەگەیەنن سیلەی ڕەحم یا خێرو چاکە تەمەن درێژ ئەکەن ؟ جوابی ئەوەیە لە عیلمی خودادا ڕابوردوە ئەو کەسە ئەو خێرە ئەکا یا ئەو سیلەی ڕەحمـە بەجێ دێنێ لەسەر ئەو بناغەیە تەمەنی بە زیاد نووسیوە ، وە مانای وا نیە تەمەنەکە لە عیلمی خودادا هەشتا بوو بەڵام بە هۆی ئەو خێرەوە بوو بە حـەد •

وە ئـەم مەوزووعە وەکو تەئسیری دەرمانخواردنو دەرزیلێدانو عەمەلیات کردنی نەخۆشە بۆ تیمارو چارەی ئازارو هەموویان بە سوودنو ئەبن بە هۆی مانەوەی یارۆی گیرۆدە ، بەڵام ئەمانەیش لە عیلمی خودادا ڕابوردوە کابرا بە هۆی ئـەو دەرمانانەوە نەمردو نامرێ و تەمەنی ئەگاتە ئەو پایە •

ئەمجـار بزانن ڕەخنـە گیراوە : ئـەوا داوای دواکەوتنی ئەجـەل مەعقوولە بەڵام پێشکەوتنی مەعقوول نیە ! وەڵامەکەی بە سێ شتە :

یەکەم : (ولا یستقدمون) عەطف نیە لەسەر (لا یستأخرون) هەتا شەرتەکەی بەسەرا بێتەوە بەڵکو عەطفە لەسەر تەواوی جوملە شەرتیەکە •

دووەم : مەعنای ئەوەیە کە لـە کاتی تەواوبوونی (ئەجەل)دا هـەر وەکو داوای پێشخستنی ئەجـەل مەعقوول نیە چونکە کاتی شتێ هـات ناگەڕێتەوە بۆ پێشـەوە •• وەها داوای دواکەوتنیشی بێ کەڵکەو لەبـەر بێ کەڵکی کابرای ئەجەڵهاتوو داوای ناکا •

سێیەم : ئەم دوو جوملە فیعلیە وان لە مانای یەک جوملەدا کە بڕیتیە لە (لا مجال للتغیر) وەکو چۆن (هذا الرمان حلو حامض) وا لە شوێنی (هذا مز)دا •

ئەمجار خودای تەعالا دەستی کردوە بە ئامۆژگاری گشتیو ئەفەرموێت :

★ (يا بَني آدَمَ إمّا يَأْتِيَنَّكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ يَقُصُّونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِي) ★

ئەی ئادەمیزاد هەر کاتێ رەهبەران لە لایەنی ئێمەوە هاتن بۆ لاتانو ئایاتی ئێمەیان بۆ گێرانەوە •

★ (فَمَنِ اتَّقى وَاَصْلَحَ فَلا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلا هُمْ يَحْزَنونَ) ★ (٣٥)

هەر کەسێ لە ئێوە کە لە خودا ترساو کاری خۆی بە چاکیو پاکی برد بە رێوەو بەینی خۆیو خودای چاك کرد بە بیرو باوەڕی راستو کردەوەی دروستو میانەی خۆیو خەڵکی چاك کرد بەوە کە نەسەر رێگەی حەق رابورد ئەوە ئەوانە ترسو بیمیان نابێ لە پاشەڕۆژو دڵزوێریش نابن لەسەر ئەوەی رابوردوە •

★ (والَّذينَ كَذَّبُوا بِآياتِنا واسْتَكْبَروا عَنْها اولئِكَ اَصْحابُ النّارِ هُمْ فيها خالِدونَ) ★ (٣٦)

وە ئەو کەسانەیش باوەڕ ناکەن بە ئایاتی ئێمەو بە درۆیان ئەزانن و فیزو دەمار ئەکەن بەرابەریان ئەوانەیش وان لە ناو ئاگری دۆزەخداو ئەوانە لەو ئاگرەدا ئەمێننەوە هەتا هەتایە •

★ (فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرى على اللهِ كَذِباً اَوْ كَذَّبَ بِآياتِهِ ؟) ★

ئەوە کێیە زاڵمترو ستەمکارتر بێ لەو کەسە کە درۆ بە دەم خوداوە هەڵئەبەستێ یا ئایاتی ئەو بە درۆ ئەخاتەوە ؟

★ (اولئِكَ يَنالُهُمْ نَصيبُهُمْ مِنَ الكِتابِ) ★

ئەمانەیش هەرچەن کافرن بەڵام بەشی خۆیان پێ ئەگا لە رزقو رۆزی بە پێی ئەوە لە (لوح المحفوظ)دا بۆیان نووسراوە •

★ (حتّى إذا جاءَتْهُمْ رُسُلُنا يَتَوَفَّوْنَهُمْ ، قالوا : اَيْنَ ما كُنْتُمْ تَدْعونَ مِنْ دونِ اللهِ ؟ قالُوا : ضَلّوا عَنّا) ★

هەتا کاتێ کە مەلائیکە مەئموورەکانمان دێنە سەریان بۆ گیانکێشانیانو رۆحیان وەرئەگرن پێیان ئەڵێن : ئەوە ئەو مەعبوودانەتان لە کوێن کە ئێوە بێجگە لە خودا بانگتان ئەکردن ؟ ئەوانیش ئەڵێن : لە دەستمان دەرچوونو لێمان ون بوون •

★ (وشَهِدوا على اَنْفُسِهِمْ اَنَّهُمْ كانُوا كافِرِينَ) ★ (٣٧)

وە شایەتی ئەدەن لەسەر نەفسی خۆیان کە وەختی خۆی کافر بوونو حەقیان نەپەرستوە •

★ (قالَ : ادْخُلوا فِي اُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ مِنَ الجِنِّ والاِنْسِ فِي النّارِ) ★

جا خودای تەعالا پێیان ئەفەرموێت : بڕۆن بۆ ناو ئەو کۆمەڵە خەڵکە کە لە پێش ئێوەدا رابوردوون لە پەریو لە ئادەمیزاد کە وان لە ئاگری دۆزەخدا •

★ (كُلَّما دخَلَتْ اُمَّةٌ لَعَنَتْ اُخْتَها) ★

هەر کاتێ بە دەوام بڕوانە ناو ئەو ئاگرەوە کۆمەڵەیێ نەفرین ئەکا لە وێنەکەی خۆیو لەو قەومە پێشووانە کە بوون بە هۆی گومڕا بوونی ئەوان •

★ (حتّى إذا ادّارَكُوا فِيها جَمِيعاً قالَتْ اُخْرِيهُمْ لِاولِيهِمْ : رَبَّنا هؤُلاءِ اَضَلّونا فَآتِهِمْ عذاباً ضِعْفاً مِنَ النّارِ) ★

هەتا ئەو کاتەی کە ئەو ئەهلی دۆزەخە ئەڕۆن بە گژی یەکتردا لەو کاتەدا نۆڤمی دوایی بە نۆڤمی پێشو ئەڵێن : خودایە ئەو نۆڤمە بوون کە ئێمەیان گومڕا کرد دەی خودایە دوو قاتی ئێمە سزایان بدەرێ لە دۆزەخا ؛ بەشێکی لەسەر گوناهەکەی خۆیانو بەشێکی لەسەر ئەوە کە بوون بە هۆی گومڕابوونی ئێمەیش •

★ (قال : لِكُلٍّ ضِعْفٌ ولكِنْ لا تَعْلَمونَ) ★ (٣٨)

خودایش ئەڵێ : نە وە نەبێ بۆ پێشوەکان دوو قاتو بۆ دواییەکان قاتێ بێ ، بەڵکو بۆ هەردو لا یەکی دوو قات سزا بڕیار دراوە ، پێشوەکان لەبەر کوفرەکەیانو لەبەر ئەوە کە چینی دواییان گومڕا کردوە وە بۆ دواییەکان لەبەر کوفرەکەیانو لەبەر ئەوە کە بیریان نەکردەوە لە حاڵی خۆیانو لەبەر چی ئەبێ لەسەر ئەو تەقلیدو چاولێکردنە رووتە بڕۆن ، بەڵام ئێوە ئیستە نازانن بەوە کە سزای هەردوو لا دوو قاتە هەتا تووشی ئەبن •

★ (وقالَتْ اولیهُمْ لِاُخْریهُمْ : فَما كانَ لَكُمْ عَلَیْنا مِنْ فَضْلٍ فَذُوقوا الْعذابَ بِما كُنْتُمْ تَكْسِبونَ) ★ (٣٩)

جا لە پاش وەرگرتنی کەلامی خودا تاقمی پێشوو بە تاقمی دوایی ئەڵێن : وا دەرکەوت کە ئێوە هیچ نەوعە بەشێو ئاسانکاریەکتان دەس نەکەوت بەسەر ئێمەداو هەردوو لامان لە سزادا هاوپایەین ، دەی جا سزا بچەژن بە هۆی ئەو کردەوەو رەفتارەوە کە کردتان •

★ (إنَّ الَّذینَ كَذَّبُوا بِآیاتِنا واسْتَكْبَروا عَنْها لا تُفَتَّحُ لَهُمْ اَبْوابُ السَّماءِ ولا یَدْخُلونَ الْجَنَّةَ حَتّى یَلِجَ الجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِیاطِ) ★

بە راستی ئەو کەسانە کە تەکزیبی ئایاتی منیان کردو فیزیان کردو خۆیان بردە پایەیێ کە دان نەێنن بە ئایاتی خودادا ئەوە دەرگاکانی ئاسمانیان بۆ ناکرێتەوەو نارۆنە ناو بەهەشتەوە هەتا گوریسی ئەستوور ئەڕوا بە کونی دەرزیدا •

★ (وكَذلِكَ نَجْزِي الْمُجْرِمینَ) ★ (٤٠)

خاوەن تاوانی کوفر وەها جەزا ئەدەینەوە •

★ (لَهُمْ مِنْ جَهَنَّمَ مِهادٌ ومِنْ فَوْقِهِمْ غَواشٍ وكَذلِكَ نَجْزِي الظّالِمینَ) ★ (٤١)

وا ته‌وانه که خرانه ناو دۆزه‌خه‌وه رایه‌خێکی ئاگریان لـه نه‌فسی دۆزه‌خ هه‌یه‌و له سه‌ریشیانه‌وه پەرده‌یێ له دۆزه‌خ هه‌یه‌و وه‌ك ئه‌وه وایه که ئینسانێت بخرێته ناو ته‌نوورێکی قه‌پاته‌وه که هه‌موو لایه‌کی وه‌کـو ئاگری سوور وایه‌و به‌م شێوه جه‌زای سته‌مکارانی کوفر ئه‌ده‌ینه‌وه •

★ (وَالَّذِينَ آمَنُوا وعَمِلُوا الصَّالِحاتِ لا نُكَلِّفُ نَفْساً إِلاَّ وُسْعَهَا اولَئِكَ اَصْحابُ اَلْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خالِدونَ) ★ (٤٢)

وه ئه‌و که‌سانه که ئیمانیان هێناوه به خوداو پێغه‌مه‌رو قه‌بوولی دینی ئیسلامیان کردووه و به کرده‌وه‌ی شه‌رعی ته‌طبیقی واجبات‌و ته‌رکی موحه‌ڕڕه‌مه‌تیان کردوه به قه‌ی حاڵ ؛ چونکی ئێمه ته‌کلیف ناکه‌ین له هیچ نه‌فسێ به قه‌ی ته‌وانای خۆی نه‌بێ ، ئه‌وانه ئه‌هلی به‌هه‌شتن‌و ئه‌وان له به‌هه‌شتان هه‌تا هه‌تایه •

ه‌ه‌موو‌ده‌ی خودا : (ونزعنا ما في صدورهم .. الآية)

ئه‌بو هوره‌یره ریوایه‌تی کردوه له پێغه‌مه‌ره‌وه ـد ـ فه‌رمووی‌ه‌تی : له رۆژی قیامه‌ت جارێ ئه‌دا له ناو ئه‌هلی سه‌عاده‌تا : به راستی بۆ ئێوه‌یه ئه‌مه که له‌شتان ساغ بێ‌و نه‌خۆش نه‌که‌ون هه‌رگیز ، وه بۆ ئێوه‌یه ئه‌مه که زیندوو بن‌و هه‌رگیز نه‌مرن ، وه بۆ ئێوه‌یه ئه‌مه که جوان بن‌و هه‌رگیز پیر نه‌بن . وه بۆ ئێوه‌یه ئه‌مه که هه‌میشه له خۆشی‌و رابواردنا بن‌و هه‌رگیز تووشی ناخۆشی‌و دڵئازاری نه‌بن • جا ئه‌فه‌رموێت :

★ (ونَزَعْنَا ما فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍّ) ★

وه لا ئه‌به‌ین له به‌هه‌شتا ئه‌وه‌ی وا له سینه‌ی ئه‌وانا له گرێ‌و گه‌ردو دڵیان پاك ئه‌بێته‌وه له‌وه‌ی تیادا بوه •

★ (تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمُ الاَنْهارُ) ★

جۆبارە گەورەکان لە ژێر ئەوانەوە ، یانی لە ژێر کورسیەکانیانەوە ، رەوان ئەبێ •

★ (وقالُوا : اَلْحَمدُ لِلّهِ الَّذي هدينا لِهذا وما كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلا اَنْ هدينا اللهُ) ★ :

وە لە مەقامی سوپاس گوزاری خودادا ئەڵێن : هەرچی سەناو ستایشە بۆ ئەو خودایە کە ئێمەی شارەزا کرد بۆ ڕێگەی دینی ئیسلام و ئێمە خۆمان لەوانە نەبووین کە شارەزا بین بۆ ئەم ڕێگە ئەگەر خودا شارەزای نەکردینایە •

★ (لقَدْ جاءَتْ رُسُلُ رَبِّنا بِالْحَقِّ) ★

بە ڕاستی پێغەمبەرەکانی خودای ئێمە بە ڕاستی هاتن و بە حەق و حەقیقەت یاسای خوداپەرستیان گەیاند •

★ (ونُودُوا : اَنْ تِلْكُمُ الْجَنَّةُ اُورِثْتُموها بِما كُنْتُمْ تَعْمَلونَ) ★ (٤٣)

وە بانگ ئەکرێن لە لایەنی فریشتەکانەوە ئەو بەهەشتە ئەو بەهەشتەیە کە پێتان دراوەو کراوە بە ماڵی غەیرە ئیختیاریتان وەکو میراتی باوکتان بە هۆی ئەو کردەوە باشانەوە کە ئەتان کردن •

★ (ونادى اَصْحابُ الْجَنَّةِ اَصْحابَ النّارِ : اَنْ قَدْ وَجَدْنا ما وَعَدَنا ربُّنا حَقّاً فَهَلْ وجَدْتُمْ ما وَعَدَ رَبُّكُمْ حَقّاً ؟ قالوا : نَعَمْ) ★

وە لەو کاتەداو لەو مەقامی بەهەشتەدا لەگەڵ ئەوەدا کە مەسافەی بەینی بەهەشتو دۆزەخ زۆرە بە ئەندازەیێ مەگەر عیلمی خودا پیایا بگات بەڵام خودای تەعالا ئەهلی دۆزەخ لە بەرچاوی ئەهلی بەهەشتا دەرئەخا بۆ ئەوە کە زۆر زۆر سوپاسی خودا بکەن لەسەر ئەو نیعمەتی بەراتی بەهەشتە وە ئەهلی بەهەشتیش لە بەرچاوی ئەهلی دۆزەخ دەرئەخا لەبەر زیادە حەسرەت ، وە ئەهلی بەهەشت بازێکیان بانگ ئەکەن لە ئەهلی دۆزەخ و پێیان

ئەڵێن : ئێمە بە بێ گومان دەسمان کەوت ئەو خێراتەو ئەو بەهەشتە کە خودای ئێمە وادەی پێدابووین ، ئایا ئێوەیش دەستان کەوتوە ئەوەی کە خودا وادەی پێداون لە ئازارو سزا ؟ بە ڕاستی ئەوانیش وتیان : بەڵێ دەسمان کەوت •

★ (فَاَذَّنَ مُؤَذِّنٌ بَيْنَهُمْ اَنْ لَعْنَةُ اللهِ على الظَّالِمِينَ) ★ (٤٤)

جا پاش دامەزرانی ئەهلی بەهەشتو دۆزەخ هەرکام لە شوێنی خۆیاو تەواوبوونی ئەو پرسیارو وەڵامە لە بەینیانا بانگدەرێ بانگ ئەکا : نەعنەتی خوداو نەفرینیو دوورخستنەوەی لە سەر ستەمکاران بێ بە هۆی کوفرو دوورخستنەوەی خۆیانو هاوڕێیان لە دین •

★ (الَّذين يَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللهِ ويَبْغونَها عِوَجاً وهُمْ بِالآخِرَةِ كافِرونَ) ★ (٤٥)

ئەو ستەمکارانە خوو ڕەوشتیان وایە مەنعی خەڵکی ئەکەن لە ڕۆیشتن بە ڕێگەی ڕاستی خوادا کە ئایینی ئیسلامەو بە لارو ناهەمواری دائەنێن ، وە یا بە لار نیشانی ئەو خەڵکە نەزانەی ئەدەن ، وە نە بەر ئەوەیش وا ئەکەن کە باوەڕیان بە پاشەڕۆژو حسێبی ڕۆژی قیامەت نیە •

★ (وبَيْنَهُما حِجابٌ) ★

وە لە بەینی ئەهلی بەهەشتو ئەهلی دۆزەخا ، وە یا خود لە بەینی نەفسی بەهەشتو دۆزەخدا پەردەیێ هەیە ، یانی مادەیێ هەیە کە نایەڵێ ئەهلی ئەو دوو شوێنە تێکەڵ بن بە یەک ، یا سنووری ئەو دوو شوێنە جیا ئەکاتەوە لە یەک • وە زاهیر وایە کە ئەو پەردە ئەو شوورایێ کە هەڵئەدرێ لە بەینی ئەو دوو جێگەدا وەک خودا ئەفەرموێت : (وضرب بينهما بسور له باب) •

★ (وعلى الاَعْرافِ رِجالٌ يَعْرِفونَ كُلاًّ بِسِيماهُمْ) ★

وە لەسەر بەرزیو پۆپەی ئەو شوورای بەینی دۆزەخو بەهەشتەدا

چەن پیاوێ هەیە کە هەموو ئەهلی بەهەشتو دۆزەخ ئەناسن بە دیمەنو نیشانەکانیاندا •

★ (وَنادَوْا اَصحابَ الْجَنَّةِ : اَنْ سَلامٌ عَلَيْكُمْ لَمْ يَدْخُلوها وَهُمْ يَطْمَعونَ) ★ (٤٦)

ئەو پیاوانە کە وان لەسەر بەرزیەکان بانگ ئەکەن لە ئەهلی بەهەشت ئەڵێن : درووتان لێبێو ، ڕێزیان لێ ئەگرنو لەو کاتەدا ئەوان نەچوونەتە بەهەشت بەڵام بە تەمان کە بڕۆنە ناوی •

★ (وَإِذا صُرِفَتْ اَبْصارُهُمْ تِلْقاءَ اَصْحابِ النّارِ قالوا : ربَّنا لا تَجْعَلْنا مَعَ الْقَوْمِ الظّالِمينَ) ★ (٤٧)

وە کاتێ کە ئەهلی ئەعراف چاویان وەرئەگێڕرێ بەرەو ئەهلی دۆزەخ بە جۆرێ دڵو بە سۆزی سینە ئەپارێنەوە لە خوداو ئەڵێن : ئەی پەروەردگاری ئێمە مەمانکە بە هاوڕێی ئەو کۆمەڵە ستەمکارە بیروباوەڕ ناپارە بەدبەختەو بمانخە بەهەشتەوە •

★ (وَنادى اَصْحابُ الاَعْرافِ رِجالاً يَعْرِفونَهُمْ بِسيماهُمْ : قالوا : ما اَغْنى عَنْكُمْ جَمْعُكُمْ وما كُنْتُمْ تَسْتَكْبِرونَ) ★ (٤٨)

وە باسی ئەکەن ئەهلی ئەعراف لە چەن پیاوێ کە ئەیانناسن بە شێوەو نیشانەیاندا : ئەڵێن : بە داخەوە هەرچەن کە ئێوە ئەنازین بە کۆمەڵەو غەرەبالغەکەتانو خۆتان بە گەورە تەماشا ئەکرد کەچی قازانجی نەدا بە ئێوەو بە کاری ئێوە نەهات کۆمەڵەکەتانو خۆ بە زل تەماشاکردنەکەتان •

★ (اَهؤُلاءِ الَّذينَ اَقْسَمْتُمْ لا يَنالُهُمُ اللهُ بِرَحْمَةٍ ؟ اُدْخُلوا الْجَنَّةَ لا خَوْفٌ عَلَيْكُمْ ولا اَنْتُمْ تَحْزَنونَ) ★ (٤٩)

ئایا ئەمە جەماعەتە موسوڵمانە هەژارانە بوون کە ئێوە لە دنیادا

سوێندتان ئەخوارد ئەتانوت : خودای تەعالا بەشی ئەمانە نادا نە رەحمەت ؟ کە وا ئیستە خودا بەهەشتی بۆ ئامادە کردوون ، جا لا ئەکەنەوە بە لای ئەو موسوڵمانانەدا کە بەگومانی کافرەکان وابو نارۆنە بەهەشتو پێیان ئەڵێن : فەرموون بڕۆنە ناو ئەو بەهەشتە کە بۆتان ئامادە کراوەو هیچ ترس‌و بیستان لەسەر نیەو دڵگرانیش نابن لە هۆی هیچ شتێکەوە .

★ (ونادی اَصْحابُ النّارِ اصْحابَ الجَنَّةِ : اَنْ اَفِیضُوا عَلَیْنا مِنَ الماءِ اَوْ مِمّا رَزَقَکُمُ اللهُ ، قالُوا : إِنَّ اللهَ حَرَّمَهُما عَلَی الکافِرِینَ) ★ (٥٠)

جا خودای تەعالا بۆ ئەوە کە بە چاوی سەر ئەهلی دۆزەخ ئەهلی بەهەشت ببینن‌و ئازارو پێزاری خۆیان‌و کامەرانی ئەهلی بەهەشت ببینن خودا پەردە لە بەینی بەشێ لە ئەهلی دۆزەخ‌و بەشێ لە ئەهلی بەهەشتدا لائەباو لە حاڵی تینوێتی خۆیانا چاویان ئەکەوێ بە ئاوی سافو زەڵاڵو شەرابی پاکی حەڵاڵو باقی نازو نیعمەت جا لەبەر ئەوە (ناچار چاوی نیە لە عار) ئەو ئەهلی دۆزەخە سووتاوە داوا ئەکەن لە بەهەشتیەکان : کە بازێ لەو زەڵاڵە بڕێژن بەسەرمانا یا بیڕێژنە پیاڵە بۆمان یا لەو نیعمەتانە کە وا لە لایان بەشسان بدەن ، ئەوانیش لە وەڵامدا ئەڵێن : ئەم داوای ئێوە لە دەستی ئێمەدا نیەو خودا ئەمانەی لە کافران حەرامکردوە .

★ (الَّذِینَ اتَّخَذُوا دِینَهُمْ لَهْواً ولَعِباً وغَرَّتْهُمُ الحَیوةُ الدُّنْیا) ★

ئەو کافرانە کە دینی خۆیان کردوە بە هەوابازی‌و گاڵتەکاری‌و بە ئارەزووی خۆیان یاسا دائەمەزرێنن‌و ناوی ئەڵێن بە یاسای دینی وەکو بتپەرستن‌و تۆران لە بازە بتێ‌و حەرامکردنی گۆشتی بازێ حەیوان‌و تەوافی بەیت لەسەر مەیلی خۆیان بە رووتی ، وە ئەو کافرانە کە زیانی دنیایی ئەوانی بایی کردوە بە هۆی پەیدابوونی ماڵو منداڵو ئاژاڵو کۆمەڵەی خزمو خوێش‌و دارایی بەسەر بازە کارێکدا وە وا ئەزانن ئەوانە

بە دەوام بۆیان ئەمێننەوە ، لەگەڵ ئەوەدا کاتێ کە نەهاتیان بۆ هات وەها سەرگەردانو مات ئەبن مەیدانی ئەوەیان نامێنێ بەسەر خۆیانا بگرین ؛ چونکی گریانیش دڵێکی خاڵی ئەوێ •

★ (فالْیَوْمَ نَنْساهُمْ کمَا نَسُوا لِقَاءَ یَوْمِهِمْ هذا) ★

جا ئێمەیش ئیمڕۆ کە قیامەتەو رۆژی تۆڵەی کردەوەیە ئەوان فەرامۆش ئەکەینو هەزار هاوار بکەن لا ناکەینەوە بە لایانا وەکو ئەوان لە دنیادا ئەم حاڵەو گەیشتن بەم رۆژەو بەم حسێبەو بەم موحاسەبەیان لەبیر چووبوەوە •

★ (وما کانُوا بِآیاتِنا یَجْحَدونَ) ★ (٥١)

وە وەکو حسێبی ئێمەیان بیرچوەوەو ئینکاری ئایاتی ئێمەیان کرد (ئاوا لەبیریان ئەبەینەوە) •

لەم شوێنەدا چەن باسێ هەیە :

یەکەم : بە شێوەیێی کە ببێ بە بەڵگەی تەواو بۆ ئێمە دەرنەکەوتوە ئەم بانگکردنی ئەهلی بەهەشت لە ئەهلی دۆزەخو بانگکردنی ئەهلی دۆزەخ لە ئەهلی بەهەشتە بە چ شێوەیێ بوە ، بەس ئەم باسانە جێگای گومانو خەیاڵات نیە ، بەڵام ئەوەندە هەیە کە عالەمی قیامەت وەکو عالەمی دنیا نیەو بینینو بانگکردنی قیامەت وەکو دنیا نیە ، زۆر نزیکە کە خودای تەعالا بۆ دەربڕینی هێزی خۆیو بۆ زیادە نیعمەت لەسەر ئەهلی بەهەشتو بۆ زیادە حەسرەت لەسەر ئەهلی دۆزەخ •• هەتا ماوەیێ عالەمی بەهەشت دەربخا بۆ ئەهلی دۆزەخ ، وە یا دۆزەخ دەر بخا بۆ ئەهلی بەهەشت • ئیستە لەم دنیادا ئەم پەڕەوپەڕی کورەی زەوی بوە بە مەیدانی شتی عەجایبو خەڵکی مەغریب قسە لەگەڵ خەڵکی مەشریقدا ئەکا وەکو لەگەڵ هاوڕێی مەجلیسدا تەنانەت وا ئەبێ کە قسەکەی لەگەڵدا ئەکا چاویشی لێی ئەبێو ئەویش چاوی لەم ئەبێ تا قسەکەیان تەواو ئەکەن •

دووەم : ئەعراف عیبارەتە لەسەر ملەو بەرزی ئەو حیجابە کە لە بەینی ئەهلی بەهەشتو ئەهلی دۆزەخ وە یا لە بەینی بەهەشتو دۆزەخدایە • وە لەو پیاوانە کــە بەسەر ئەو بەرزیەوەن دە قسە هەیەو گەلێ لــە زاناکان تەرجیحی ئەو قەولەیان داوە کە ئەوانە کەسانێکن میزانی چاکەو خراپەیان وەکو یەك وایەو هیچیان لەسەر ئەویان زیاد نیە ، وە ئەمانە گەلێ کەس لە هاوچەرخی خۆیان ئەناسن لە موسوڵمانانو کافرانو تا ماوەیێ لەو سەر بەرزیە ئەبن پاش ئەوە خودا ئەمر ئەکا ئەیانبەن بۆ بەهەشت •

وە هەنــدێ گرێ ئــەم ئــەهلی ئەعرافە چــەن کەسانێ بن لــە هەموو ئومسەتەکانی پێغەمەران ــدــ یا هەر لە ئومسەتی پێغەمەری ئاخرزەمان بن • وە هەموو ئەم وەزعانە گونجاون • وە ئەوەی کە مەشهوورە (ئەعراف) جێگەی منالی کافرانە یا جێگەی ئەهلی (فەترە)تە یانی ئەوانە کە بەعسەتیان پێ نەگەیشتوە •• راست نیــە ؛ چونکی بــە ئوصوولی ئەهلی سوننەتو جەماعەت نە جێگەیێ هەیە لــە قیامەتا لە بەهەشتو دۆزەخ بەدەرو نــە ئینسانێ هەیە نە کافرو نە موسوڵمان ، بەڵکو ئەوانە کە موکەللەف نەبوون وەکو منداڵانی ئەهلی کوفر یا منداڵی موسوڵمانان ئەوە هەموو بەهەشتین • وە ئەوانەیش لــە ماوەی فەترەتدا بوون هــەر موکەللەف نین‌و جێگەیان بەهەشتە ، بەڵام ئەو پایە بەرزانە کە بۆ موسوڵمانی خاوەن کردەوەو پیرو باوەڕی باشە بۆ ئەوان نیە • وە هەرچی موکەللەفەکانیشە یا وان لە دۆزەخا بە ئەبەدی وەکو کافران ، یا بە قەی ماوەی سزا وەکو موسوڵمانی کردەوە خراپ ، وە یا وان لە بەهەشتا وەکو موسوڵمانی بێتاوان لە پێغەمەرانو شەهیدانو پیاوچاکان •

سێیەم : داواکردنی ئەهلی دۆزەخ لە ئەهلی بەهەشت بۆ ئاو یا باقی خواردەمەنی وەکو وتمان ئیستە لەسەر ئەو یاسایە کە عالەمی قیامەت لــە هەستو شوعوورا وەکو ئەهلی دنیا نین ؛ چونکی ئەهلی بەهەشت ئەمێننەوە هەتا هەتایەو ناساغی‌و سیفاتی خراپەیان نیەو میوەی بەهەشت بڕانەوەی

نیـەو هەمیشە بەردەوامە ، وە هـەمو ئەهلی دۆزەخیش هـەر دەوامدارنو لەوانەیە هەستانو دانیشتنیانو ئەحوالی تریشیان لەسـەر یاسای ئایەتی بێ کە لەگەڵ زاهیری ئەم ئایەتەدا بگونجێ •

★ (ولَقَـدْ جِئْناهُمْ بِكِتابٍ فَصَّلْناهُ على عِلْمٍ هُـدىً ورَحْمَةً لِقَوْمٍ يُؤْمِنونَ) ★ (٥٢)

بە راستی هاتین بۆ لای ئەم هۆشیارانە بە کتێبێکی پیرۆزی وەهاوە کە دریژەمان پێدا لەسەر عیلمو زانایی لە هەموو هۆیەکەوە بۆ بیرو باوەڕو کردەوەو خووو رەوشت وە حاڵی ئـەو کتێبە وایە کـە هۆی شارەزاییو ئاگاداریـیە بۆ دینو دونیاو هۆی میهرەبانی خودایە بۆ قەومێ کە ئیمانو باوەڕیان هەیە بە دینی حەق •

★ (هَلْ يَنْظُرونَ إلاّ تَأْوِيلَهُ ؟) ★ :

جا ئەم قەومە کە ئەم کتێبەیان بۆ هاتوەو بەم شێوە تەمەڵی ئەکەن لە رەفتارپێکردنیا ئایا هەر چاوەڕێی ئەنجامەکەی ئەکەن کـە سزای رۆژی قیامەتە ؟

★ (يَوْمَ يَأْتي تَأْوِيلُهُ يَقولُ الَّذِينَ نَسُوهُ مِنْ قَبْلُ : قَدْ جاءَتْ رُسُلُ رَبِّنا بِالْحَقِّ) ★

جا لەو رۆژەدا ئەنجامی کتێبی خودا دێتە پێشەوە ئەو کافرانە کە ئەو کتێبەیان فەرامۆش کرد لەمەوپێش لە دنیادا ئەڵێن : بە راستی پێغەمەرانی خودای ئێمە بە حەق هاتنو بە دڵسۆزی ئامۆژگاریـیان کردین بەڵام ئێمە بێ شوعوور بووینو موبالاتمان بە فەرمانی خودا نەکرد •

★ (فَهَلْ لَنا مِنْ شُفَعاءَ فَيَشْفَعُوا لَنا أَوْ نُرَدُّ فَنَعْمَلَ غَيْرَ الَّذي كُنَّا نَعْمَلُ ؟) ★

ئاخا تکاکارانمان دەست ئەکەوێ هەتا تکامان بۆ بکەن ، یاخـود ئەگەڕێنرێینەوە بۆ دنیاو ژیانی پێشوو هەتا بە شێوەیەکی شەرعی لەسەر ڕەزای خودا کارمان بکردایە غەیری ئەو کردەوانە کە لە دنیادا کردمان •

★ (قَدْ خَسِرُوا اَنْفُسَهُمْ وضَلَّ عَنْهُمْ ما كانُوا يَفْتَرُونَ) ★ (٥٣)

ئه‌مانه له‌و رۆژه‌دا پیر ئه‌که‌نه‌وه به راستی نه‌فسی خۆیان زایه‌کردوه‌و خۆیان له ده‌س داوه‌و زایه‌و بێ‌سوود ده‌رچوه هه‌رچی بو له‌و شتانه که ئه‌وان به ناحه‌ق به ده‌می خوداوه هه‌لّیان ئه‌به‌ست •

★ (إنَّ رَبَّكُمُ اللهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمواتِ والاَرْضَ في سِتَّةِ اَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوى على الْعَرْشِ) ★

به راستی په‌روه‌ردگاری ئێوه هه‌موتان ئه‌و زاته‌یه که ناوی (الله)یه‌و خودایه‌کی وایه که هه‌موو ئاسمانه‌کان‌و عه‌رزی دروستکردوه له شه‌ش رۆژا له پاش ئه‌وه فه‌رمانداری کرد به‌سه‌ر عه‌رشا •

★ (يُغْشِي اللَّيلَ النَّهارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثاً) ★

وه شه‌و ئه‌کا به په‌رده بۆ رۆژ بۆ ئه‌وه شه‌و دابێ‌و ئاده‌میزاد ئاسایش بگرن‌و هه‌میشه شه‌و داوای داگرتنی رۆژ ئه‌کا به په‌له‌و به تالووکه •

★ (والشَّمْسَ والقَمَرَ والنُّجُومَ مُسَخَّراتٍ بِاَمْرِهِ) ★

وه خه‌لقی رۆژو مانگ‌و ئه‌ستێره‌ی کردوه که حالی ئه‌مانه وایه هه‌موو رام‌کراون بۆ کارو هه‌ر یه‌کێ بۆ نه‌وعه وه‌زیفه‌یێ که بێ به هۆی ژیانی گیانله‌به‌ران‌و پێگه‌یشتنی کان‌و روانی گیاو پشکوتنی گوڵ‌و ده‌سکه‌وتنی به‌رامه‌د •

★ (اَلا لَهُ الْخَلْقُ والاَمْرُ تَبارَكَ اللهُ رَبُّ الْعالَمِينَ) (٥٤) ★

بێداربن که هه‌ر بۆ خودایه ئیجادو دروستکردنی ئه‌وه‌ی که خواستی هه‌بێ له نه‌بوونه‌وه هه‌ر بۆ ئه‌وه ئه‌مرو فه‌رمان‌و ته‌سه‌رۆفکردن له‌جیهانا زۆر زۆر گه‌وره‌یه په‌روه‌ردگاری هه‌موو عاله‌مه‌کان‌و پاکه له هه‌موو شتێ که بۆ زاتی ئه‌و نه‌شێ •

★ (اُدْعوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعاً وخُفْيَةً إنَّهُ لا يُحِبُّ المُعْتَدِينَ) ★ (٥٥)

بانگ بکەن لە خودای خۆتانو بە سەرکزیو پەنامەکی لێی بپارێنەوە ؛ چونکی خودا حەز ناکا بەوانە کە تەجاوز ئەکەن لە کاتی دۆعاکردندا لە یاسای عادەتو دەنگ بەرز ئەکەنەوە زیاد لە ئەندازە •

★ (ولا تُفْسِدُوا فِي الاَرْضِ بَعْدَ إصْلاحِها وادْعُوهُ خَوْفاً وطَمَعاً) ★

خراپەو بەدکاری مەکەن لە زەویدا ، پاش ئەوەی کە زەوی چاکو پاک کرابەوە ، وە بانگ بکەن لە خوداو پەنای پێ ببەنو حاڵتان وەها بێ خاوەنی بیمو ترس بن لە سزای خوداو خاوەن تەماع بن لە نیعمەتو رەحمەتو ثەوابیا •

(إنَّ رَحْمَةَ اللهِ قَرِيبٌ مِنَ المُحْسِنِينَ) ★ (٥٦)

بەخششی خوداو کەرەمی ئەو نزیکە لەوانەوە کە ئەهلی ئیحسانن و بە دڵسۆزی بەندەیی خودا دەکەن •

★ (وهُوَ الَّذي يُرْسِلُ الرِّياحَ بُشْراً بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ) ★

خودا ئەو خودایە کە باکان ئەنێرێ بە موژدەدەر بە باران لە پێش بارینیا •

★ (حتَّى إذا اَقَلَّتْ سَحاباً ثِقالاً سُقْناهُ لِبَلَدٍ مَيِّتٍ فَاَنْزَلْنا بِهِ الماءَ فاَخْرَجْنا بِهِ مِنْ كُلِّ الثَّمَراتِ) ★

تا کاتێ کە ئەو بایانە هەوری قورس بەرز ئەکەنەوە بەرەو ئاسمان جا ئەو هەورە لێ ئەخوڕین بۆ ئاوەدانییەك کە لەبەر وشکی مردوەو ئاوی باران ئەڕژێنینە خوار بۆ سەریو بەو ئاوە دەر ئەکەین لە ژێر زەویەوە لە هەموو جۆرە بەشو بارەیێ بە هۆی رواندنی گیاوە ، وە نەفسی ئەو گیایە ئەبێ بە خۆراکی ئادەمیزادو باقی گیانلەبەران یا تەنیا بۆ یەکێکیان یاخود

گیایەکە ناخورێ و بەرەکەی ئەخورێ و بەشێ لەو بەرە قووتەو قنیاتی پێ. ئەکرێ و بەشێکی بۆ رابواردن ئەخورێ •

★ (كَذٰلِكَ نُخْرِجُ الْمَوْتىٰ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ) ★ (٥٧)

وە هەر وەکو بە بارانی ئاسمانی لە ژێر تۆپی زەویدا لەسەر تۆم و ریشە وە یا بێ تۆم و بێ ریشە گیا دەرئەکەین و ولاتەکە زیندوو ئەکەینەوە بەو جۆرە مردوەکانیش لە ژێر زەوی دەرئەکەین و زیندوویان ئەکەینەوە بۆ ئەوە بڕۆن بۆ مەیدانی حسێب و هەر یەکێ بە تۆلەی بیرو باوەڕو کردەوەی خێرو شەڕ بگات و مانای دادگەری خودا بێتە جێ جا رجایە بەم وردەکارانە بیر بکەنەوە و باوەڕتان بە تەوانایی خودا تەواو بێ •

★ (والبَلَدُ الطَّيِّبُ يَخْرُجُ نَبَاتُهُ بِإِذْنِ رَبِّهِ) ★

ولاتێ زەویەکەی بە پیت و بەرامەد بێ گیای دەرئەچێ بە ئیزنی پەروەردگاری خۆی بە بەش و بارەی باشەوە •

★ (والَّذي خَبُثَ لا يَخْرُجُ إِلاَّ نَكِداً) ★

وە زەویەکی وا کە پیس و بێفەڕ بێ گیای لێ دەرناچێ و گیا ناڕوێنێ مەگەر بە بێ سوودی و بێ خێری •

★ (كَذٰلِكَ نُصَرِّفُ الآيَاتِ لِقَوْمٍ يَشْكُرُونَ) ★ (٥٨)

ئاوەها نیشانەی تەوانایی خۆمان ئەگۆڕین و بە پێی پێویست بەرەکەت و بەر دەرئەکەین و ئەمە ئەکەین بۆ گەلێ کە سوپاسی خودا ئەکەن •

★ (لَقَدْ اَرْسَلْنا نوحاً إِلىٰ قَوْمِهِ فَقالَ : يا قَوْمِ اعْبُدوا اللهَ ما لَكُمْ مِنْ إِلٰهٍ غَيْرُهُ) ★

بە راستی نووحمان ڕەوانە کرد بۆ لای گەلەکەی بۆ ئامۆژگاری- کردنیان ئەویش ڕۆیی و پێی وتن : ئەی گەلی خۆم بەندەیی خودا بکەن ئێوە هیچ مەعبوودێکتان نیە ئەو نەبێ •

★ (إِنِّي اَخافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ) ★ (٥٩)

من لەوە ئەترسم کە ئێوە تووشی سزایەکی گەورە بین •

★ (قالَ المَلأُ مِنْ قَوْمِهِ : إنَّا لَنَرِيكَ فِي ضَلالٍ مُبِينٍ) ★ (٦٠)

جا پاش ئەوە کە نووح تەبلیغاتی کرد کۆمەڵەی پیاوی خاوەن شانی گەلەکەی پێیان وت : بە راستی ئێمە تۆ لـە ناو گومڕاهییەکی ئاشکرادا دەبینین •

★ (قالَ : يا قَوْمِ لَيسَ بِي ضَلالَةٌ ولكِنِّي رَسولٌ مِنْ رَبِّ العالَمِينَ) ★ (٦١)

نووح بە گەلەکەی فەرموو : ئەی گەلی من من گومڕا نیم بەڵام من پێغەمبەرم لە لایەنی پەروەردگاری جیهانەوە •

★ (اُبَلِّغُكُمْ رِسالاتِ رَبِّي واَنْصَحُ لَكُمْ واَعْلَمُ مِنَ اللهِ ما لا تَعْلَمونَ) ★ (٦٢)

وە مادام من پێغەمبەری خودام لەسەر بەجێهێنانی واجبی خۆم ئـەو پیرو باوەڕەو ئـەو ئادابی دینـە کە ڕەوانە کراوم پێیان لـە لای خوداوە ئەیان گەیەنم پێتانو خزمەتتان ئەکەم بە ساغیو تەمێتان ئەکەم بە یاسای دین بۆ دوورکردنـەوەی ڕەوشتی خـراپو وەرگـرتنی ڕەوشـتی باشو دڵسۆزیتان بۆ ئەکەم بە ئاشکراو پەنامەکیو چی بۆ خۆم بە باشی بزانم بۆ ئێوەیش بە باشی ئەزانمو هەرچی حەز بکەم خۆم دەستم بکەوێ حـەز ئەکەم ئێوەیش دەستان بکەوێو بە هۆی وەحیەوە لە لایەنی خوداوە بازە شتێ ئەزانم کە ئێوە نایانزانن ، جا ئەگەر لە ئەحکامی تەبلیغە بن پێویستە بیان گەیەنم بـە ئێوەو ئەگـەر لـە بەخشیشی تایبەتی بێ ئـەوە تەبلیغی پێویست نیە •

★ (اَوَ عَجِبْتُمْ اَنْ جاءَكُمْ ذِكْرٌ مِنْ رَبِّكُمْ على رَجُلٍ مِنْكُمْ لِيُنْذِرَكُمْ ولِتَتَّقُوا ؟) ★

ئایا سەرتان سوڕئەمێنێ لەوە کە لە لای خوداوە ئامۆژگاریەکتان بۆ

بێت‌و هۆی رزگاربتان لەسەر دەستی پیاوێ لـە رشتەی باولئو باپیرەی خۆتان بۆ بێت ، بۆ ئەوە کە بەو ئامۆژگارییە بتان‌ترسێنێ لە سزای رۆژی قیامەت وە بۆ ئەوە کە ئێوەیش فەرمانی بەجێ بێنن‌و لە خودای خۆتان بترسن ؟

★ (ولَعَلَّكُمْ تُرْحَمونَ) ★ (٦٣)

بەڵکو ئێوە بکەونە بەر میهرەبانی خودای میهرەبان •

★ (فَكَذَّبُوهُ فَأَنْجَيْناهُ والَّذينَ مَعَهُ في الفُلْكِ وأَغْرَقْنا الَّذينَ كَذَّبُوا بِآياتِنا) ★

ئەوانیش هـەرچەن نووح تێکۆشـا بۆ تەربیەتیان هـەر باوەڕیان پێ‌نەکردو بە درۆیان ئەخستەوە ، وە ئێمەیش لەسەر پاڕانەوەی ئەو فەرمانی دروستکردنی کەشتیان دا بە نووح‌و کەشتی دروست‌کردو خۆی‌و گەلێ پەیڕەوانی رۆیشتە ناوی‌و تۆفانی ئاومان هەڵکردو جیهانسان غەرقی ئاو کـرد • جـا نووح‌و ئەوانە لەگـەڵ ئـەوا بوون رزگارمان کردن لـەناو کەشتیەکەداو ئەو کەسانە کە باوەڕیان نەکرد بە ئایاتی ئێمە غەرقمان کردن لە ئاوا •

★ (إنَّهُمْ كانُوا قَوْماً عَمِينَ) ★ (٦٤)

بە راستی ئەو گەلی نووحە کۆمەڵێکی کوێر بوون لە دەرک‌و هۆشا هەرچەن چاویان ئەبینی •

★ (وإلى عادٍ اَخاهُمْ هوداً) ★

وە رەوانەمان کرد بۆ لای گەلی عاد ، لە ئەحقافدا لە ولاتی یەمەن ، هوودی برای خۆیان •

★ (قالَ : يا قَوْمِ اعْبُدوا اللهَ ما لَكُمْ مِنْ إلهٍ غَيْرُهُ افَلا تَتَّقونَ ؟) ★ (٦٥)

وە هوود فەرمووی : ئەی گەلی من بەندەیی خودا بکەن‌و عیبادەتەکەتان بۆ خودا بێ بـە تەنیاو هاوڕێیی بۆ بڕیار مەدەن‌و نیە بۆ ئێوەو بۆ هەموو

گیاندارو بێ گیان له جیهانا خودایێ بێجگه لەو زاته که ناوی (الله)یه ، ئایا پاش ئەم تێگەیاندنه ئێتر ئێوه خۆتان له نافەرمانی خودا ناپارێزنو خۆتان له تاوانباری لانادەنو خۆتان له رەزای خودا نزیك ناکەنەوه به پەرستیاریو راستیو ئیخلاص کاری ؟

وه هوود که به برای گەلی عاد ناوبراوه لەبەر ئەوەیه که لەو کۆمەڵه بوو ؛ چونکی هوود کوڕی عەبدوڵلای کوڕی رەباحی کوڕی خولوود له نەوەی سامی کوڕی نووح بوەو له نەوەی عاد نەبوه بەڵام ناوبراوه به برای گەلی عاد لەبەر ئەوه که تێکەڵیان بوەو له ئاداب‌و ئەفکاریان شارەزا بوەو ئەوانیش له وتاری ئەو حاڵی بوون ، بەڵام لەبەر ئەوه که دژی بتپەرستی بوه بوون بە دوژمنیو باوەڕیان تێکچوو لە گەڵیا ، وەکو خودا فەرموویەتی :

★ (قالَ المَلأُ الَّذينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ : إنَّا لَنَرِيكَ في سَفاهَةٍ وإنَّا لَنَظُنُّكَ مِنَ الْكاذِبِينَ) ★ (٦٦)

جا ئەو کۆمەڵه کە کافر بوون له گەلی هوود پێیان وت : ئێمه وا ئەزانین که تۆ بێ عەقڵو عەقڵسووکیو باوەڕمان وایه که درۆ ئەکەی لەم وتارانەدا که به ئێمەی ئەڵێیت : غەیری خودا ئێتر خودایێ ترتان نیه •

★ (قال : يا قَوْمِ لَيْسَ بِي سَفاهَةٌ ولكِنِّي رَسولٌ مِنْ رَبِّ الْعالَمِينَ) ★ (٦٧)

ئەویش لە وەڵامیانا فەرمووی : ئەی گەلی من هیچ سەفاهەتو عەقڵسووکیەك له مێشکما نیه ، بەڵام من فرستادەو پێغەمەرم له لایەنی پەروەردگاری جیهانەوه •

★ (أُبَلِّغُكُمْ رِسالاتِ رَبِّي وأَنا لَكُمْ ناصِحٌ أَمِينٌ) ★ (٦٨)

وه ئەحکامی خوداتان پێ ئەگەیەنمو من بەرابەر بە ئێوه دڵپاك‌و هێمنم •

★ (اَوَ عَجِبْتُمْ اَنْ جاءَكُمْ ذِكْرٌ مِنْ رَبِّكُمْ على رَجُلٍ مِنْكُمْ لِيُنْذِرَكُمْ ؟) ★

ئایا سه‌رتان سوڕئه‌مێنێ له‌وه که لای خوداوه زیکرو په‌ندێکتان بۆ بێت له‌سه‌ر ده‌ستی پیاوێك له خۆتان بۆ ئه‌وه بتان‌ترسێنێ له سزای ڕۆژی قیامه‌ت ؟

★ (واذْكُروا إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفاءَ مِنْ بَعْدِ قَوْمِ نوحٍ وزادَكُمْ في الخَلْقِ بَسْطَةً فاذْكُروا آلاءَ اللهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحونَ) ★ (٦٩)

وه یادی ئه‌وه بکه‌نه‌وه که ئێوه بێ ده‌سته‌لآت بوون‌و خودای ته‌عالا ئه‌سبابی به‌رزه‌وه‌بوونی پێدان‌و له پاش نووح بوون به جێگه‌نشینی پیاوه‌گه‌وره‌کانی ولآت‌و شه‌دادی کوڕی عاد بوو به پاشای جه‌زیره که یه‌کێ بوو له ئێوه‌و خودا له باقی ئاده‌میزادی جیاکردنه‌وه‌و له له‌ش‌و فه‌واره‌دا ئیمتیازی پێدان‌و هه‌یکه‌لی گه‌وره کردن به جۆرێ که خه‌ڵك شه‌رمی لێ ئه‌کردن ، ده‌ی یادی نیعمه‌ته‌کانی خودا بکه‌نه‌وه به‌ڵکو هێزی عیباده‌تتان پێ بداو رزگار بین •

★ (قالوا : اَجِئْتَنا لِنَعْبُدَ اللهَ وحْدَهُ ونَذَرَ ما كانَ يَعبُدُ اٰباؤُنا ؟ فَاْتِنا بما تَعِدُنا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصّادِقينَ) ★ (٧٠)

وتیان : ئایا تۆ هاتووی بۆ لای ئێمه له‌سه‌ر ئه‌ساسی ئه‌وه که هه‌ر به‌نده‌یی بۆ خودا بکه‌ین به تاقی ته‌نیاو ته‌رکی ئه‌و بتانه بکه‌ین که باوك‌و باپیره‌ی ئێمه په‌رستوونیان ؟ ده‌ی ئه‌گه‌ر راست ئه‌که‌یت‌و له راستگۆیانی ئه‌و سزا که ئه‌ڵێیت‌و ئێمه‌ی پێ ئه‌ترسێنی بۆمانی بێنه •

★ (قالَ : قَدْ وقَعَ عَلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ رِجْسٌ وَغَضَبٌ) ★

جا هوود ـد ـ که حاڵی بوو ئه‌و گه‌له هه‌ر له‌سه‌ر گومڕاهی ئه‌مێننه‌وه‌و

دڵنیا بوو کـه خودا ئەیان فەوتێنێ پێی فەرموون : بـه راستی بڕیاردراو دامەزرا لەسەرتان لە لای پەروەردگاري ئێوەوە سزایەکی ناباری وا کە ئەتان گەێنێ بەسەر یەکاو ئەبارێ بەسەرتانا غەزەبی خودا لەسەر خواستی تۆڵەسەندنەوەی ئەووەڵو ئاخر لێتان .

★ (اَتُجادِلونَني في اسماءٍ سَمَّيْتُموها اَنْتُم وآباؤُكُمْ) ★

ئایا ئێوە موجادەلەو شۆڕئەنگێزی لەگـەڵ منا ئەکـەن بۆ خاتری دامەزراندنی بەندەیی بۆ چەن بتێکی تاشراوی خاوەن شۆرەتی درۆو خاوەن ناوی بێ ناوك کە ئەوانە بەس ئێوەو باوكو باپیرەکانتان ناوتان بۆ داناون و حەقیەتو ئەسڵو ئەساس بۆ پیرۆزی ئەوانە نیە .

★ (ما نَزَّلَ اللهُ بِها مِنْ سُلْطانٍ ؟) ★

خـودا هیچ دەلیلو بورهانێکی عـەقڵی یا نەقڵی نـەناردوە لەسـەر گەورەیی ئەوانە ، واتە نە بە وەحی ئاسمان بڕیاری داوە ئەوانە قیمەتیان هەیەو نە پیرێکی ساغی داپەڕانوە بۆ دەماخی هۆشیاران لەسەر ئەوە کە ئەو بتانە جێگەی ئیعتیبارن .

★ (فانْتَظِروا إنّي مَعَكُمْ مِنَ المُنْتَظِرينَ) ★ (٧١)

چاوەڕێ بکەن بۆ گەیشتنی ئـەو سزای خودایەو منیش لەگـەڵ ئێوەدا چاوەڕوانم هەتا بزانین چیتان پێ ئەکا .

★ (فَاَنْجَيْناهُ والَّذينَ مَعَه بِرَحْمَةٍ مِنَّا وقَطَعْنا دابِرَ الَّذينَ كَذَّبُوا بِآياتِنا وما كانُوا مُؤْمِنينَ) ★ (٧٢)

جا تەنیا هوود خۆیو ئەو کەسانە کە لەگەڵیا بوونو ئیمانیان هێنا بوو رزگارم کردنو ریشەی ئەو کەسانەمان بڕی کە تەکزیبی ئایاتی ئێمەیان کرد وە ئەوەندە سەرسەخت بوون لەوانە نەبوون کە ئیمان بێنن .

ریوایەت کراوە پاش ئەم هەڕەشەی حەزرەتی هوودە خودا سێ ساڵ بارانی لێ گرتنەوە لە پاشان هەورێکی رەشی گەورەی نارد راسـەریان گومانیان وابو ئەبێ بە هۆی بارانێکی ئارامی وەها کە دنیا بژێنێتەوە کەچی

بوو بـه بایـه‌کی توندی سـامناکی بێ ئامانو ولاّتـه‌که‌ی ویّرانکـردنو رووخاندی به‌سـه‌ریاناو که‌للەو ده‌ماخی ئاده‌میزاده‌که‌یشی زایه‌کردو بـه‌م جۆره ئەو گەله باییه به‌رباردبوونو بوون به پەند بۆ هۆشیاران .

★ (وإلى ثَمودَ اَخاهُمْ صالِحاً) ★

وه ره‌وانه‌مان کرد بۆ سه‌ر قه‌بیله‌ی (ثه‌موود) (که مه‌شهوور بوون به ناوی باپیره‌گه‌وره‌یانه‌وه ثه‌مودی کوڕی (عابر)ی کوڕی (اَرم)ی کوڕی (سام)ی کوڕی نووح ـدـ) صالّحی کوڕی (عبید)ی کوڕی (آسف)ی کوڕی (ماسح)ی کوڕی (عبید)ی کوڕی (حازر)ی کوڕی ثه‌موود له ولاّتی (حجر)دا دائه‌نیشتن له ناوبه‌ینی حیجازو شامدا .

★ (قالَ : یا قَوْمِ اعْبُدوا اللهَ ما لَکُمْ مِنْ إلهٍ غَیْرُهُ) ★

فه‌رمووی : ئه‌ی گه‌لی من به‌نده‌یی بکه‌ن بۆ ئه‌و خودایه که پەروەردگاره‌و ئاسمانو زه‌ویو دارو به‌ردو گیاو گیانله‌به‌ری له نه‌بوونه‌وه دروست کردوه‌و هه‌ر ئه‌و زاته‌یه به‌نده‌یی بۆ ئه‌کرێ‌و هیچ خوایه‌کی ترتان نیه جگه له‌و .

★ (قَدْ جاءَتْکُمْ بَیِّنَةٌ مِنْ رَبِّکُمْ) ★ :

به راستی وا هات بۆ لاتان به‌و جۆره که داواتان کرد شاهیدێ له لایه‌نی خودای خۆتانه‌وه .

★ (هذِهِ ناقَةُ اللهِ لَکُمْ آیَةً فَذَروها تَأْکُلْ في اَرْضِ اللهِ) ★

ئا ئه‌وه‌ی که له پێش چاوتانایه وشتریکه به‌س به هێزی ته‌وانایی خودا دروستکراوه‌و له‌و به‌رده ده‌رچوه‌و حالّی وایـه بۆتان بوه بـه نیشانه‌ی گه‌وره‌یی خودا وازی لێ بێنن با بله‌وه‌رێ له گژو گیای زه‌وی خودا .

★ (ولا تَمَسُّوها بِسُوءٍ فَیَأْخُذَکُمْ عذابٌ اَلِیمٌ) ★

(۷۳)

وە دەخیلتان بم قەت دەستی لێ مەدەن بە خەیاڵی زیان پێگەیاندنی نەوەك سزایەکی سەختو بە ئازارتان تووش ببێ •

ریوایەت کراوە حەزرەتی صاڵح گەلێ ئامۆژگاری کـردن سوودی نەبوو هەتا رۆژێ لە رۆژان سەرۆکی قەبیلەی ثەموود (جندع)ی کوڕی (عەمر) ئیشارەتی کرد بۆ بەردێکی گەورە لە ولاّتەکەیاندا بوو وتی : داوا بکە لە خودا لەم بەردە وشترێکی زەلامی تووکن دروست بکاو دەری بکا بۆمان • حەزرەتی صاڵح داوای ئەوەی کرد لە خوداو بە فەرمانی خـودا وشترێ لە بەردەکە هاتەدەرەوەو (جندع)و کۆمەڵێ لە گەڵیا ئیمانیان هێنا بە صاڵحو (ذواب)ی کوڕی عەمرو (جبار)ی سادینی بتەکانو (رباب)ی کوڕی (صخر) کە کاهین بوون ئیمانیان نەهێنا •

★ (واذْكُروا إذْ جَعَلَكُمْ خُلَفاءَ مِنْ بَعْدِ عادٍ وبَوَّاَكُمْ فِي الاَرضِ تَتَّخِذونَ مِنْ سُهولِها قُصوراً وتَنْحِتونَ الجِبالَ بُيوتاً) ★

وە یادی نیعمەتی خودا بکەنەوە لە سەرتان لەبەر ئەوە کە ئێوەی کرد بە جێگەنشینی گەورەکانی ولاّت لە پاش لـە ناوچوونی قەبیلەی عاد لـە یەمەناو دای‌مەزراندن لە زەویداو خاوەن هێزی کردنو لە شوێنی ئارامو دەشتا قـەسرو بالاّخانـەی جوان ئەکەنەوەو لـە کەژو کێوی سـەختو بەرداویدا هۆدەو ماوای دامەزراوی باش دەتاشن •

★ (فاذْكُروا آلاءَ اللهِ ولا تَعْثَوْا فِي الأَرْضِ مُفسِدِينَ) ★ (٧٤)

باسی ئەو هەموو نیعمەتانی خودایە بکەن کە داویەتی پێتانو ئیشی خراپو نابار مەکەن لە زەویداو بە بەدخوویی مەژین •

★ (قـال المَـلأُ الَّذينَ اسْتَكْبَروا مِنْ قَـوْمِـهِ لِلَّـذينَ اسْتُضْعِفُوا لِمَنْ آمَنَ مِنْهُمْ : اَتَعْلَمونَ اَنَّ صالِحاً مُرْسَلٌ مِنْ رَبِّهِ ؟ قالوا : إنَّا بِما اُرْسِلَ بِهِ مُؤْمِنونَ) ★ (٧٥)

جا ئەو کۆمەڵە ناوداڕەی وەها کـە خاوەن دەمار بوون لـە گەلی صالح ـدـ وتیان بە کۆمەڵەیێ لەوانە کە بێ دەستەڵاتن بە تایبەتی بەوانەیان کە ئیمانیان هێناوە بە صالح وتیان : ئایا ئێوە ئەزانن و باوەڕتان هەیە بەوە کە صالح ردوانە کراوە لە لایەنی خوداوەو کراوە بە پێغەمەری خـودای خۆی بۆ سەر ئێمە ؟ ئەوانیش لە وەڵاما وتیان : ئێمە ئیمانمان هەیە بەوەی کە صالح پێی ردوانەکراوەو باوەڕمان هەیە پێغەمەری خودای تەعالایە •

★ (قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا : إِنَّا بِالَّذِي آمَنْتُمْ بِهِ كَافِرُونَ) ★ (٧٦)

جا ئەوانە کە خاوەن دەمار بوون و فیزیان ئەکرد وتیان : بە راستی ئێمە باوەڕ ناکەین بەوەی کە ئێوە ئیمانتان پێ هێنا •

★ (فَعَقَرُوا النَّاقَةَ وعَتَوْا عَنْ أَمْرِ رَبِّهِمْ وقَالُوا : يا صالِحُ ائْتِنا بِما تَعِدُنا إِنْ كُنْتَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ) ★ (٧٧)

جا وشترەکەی حەزرەتی صالحیان پەی کرد ، واتە وتیان بە پێاوێکی ناپیاو نە گەلەکەدا : بڕۆ دەستو پێی ئەو وشترە ببڕە ، ئەویش رۆیشت چوارپەلی وشترەکەی بڕی • وە لە فەرمانی خودا لایان دا کە ئەمری کردبو بەوە دەست نەبەن بۆ ئەو وشترە • پاش ئەوە بانگیان کرد لە صالحو ـدـ وتیان : فەرموو ئەگەر تۆ پێغەمەری ئەو ئازارو بەڵایەمان بۆ بێنە کە ئێمەت لێ دەترساند •

★ (فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دارِهِمْ جاثِمِينَ) ★ (٧٨)

جا لەو سەردەمەدا کوتوپڕ بومەلەرزە گرتنیو داگیری کردنو هەر لەناو ماڵەکانی خۆیانا کەوتنو مردن •

★ (فَتَوَلَّى عَنْهُمْ وقالَ : يا قَوْمِ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رِسالَةَ رَبِّي ونَصَحْتُ لَكُمْ ولكِنْ لا تُحِبُّونَ النَّاصِحِينَ) ★ (٧٩)

جا ئەم کارەساتە هاتو ئەم نەهاتە رووی دا حەزرەتی صالح پشتی

هەلکرد نەو شوێنە کە بومەلەرزەکە لێیداوەو لە شوێنێکی تایبەتیدا دانیشتو لە خەمو پەژارەی خۆیدا بەرابەر بە گەلە مردوەکەی فەرمووی ئەی گەلی من بە راستی من پەیامی خودای خۆمم پێ گەیاندنو ئامۆژگاریم کردنو دڵسۆزیم بۆ دەربڕین بەڵام ئێوە ئەو کەسانەتان خۆش ناوێ کە دڵسۆزن • وە دەگونجێ ئەم قسەی حەزرەتی صالحە ـدـ هەر لە پێش کارەساتەکەدا بووبێ لەو کاتەدا کە ئەوان وشترەکەیان پەی کردو وتیان بە صالح چی ئەکەی بیکە •

★ (ولوطاً إذ قالَ لِقَومِهِ : اَتَأتونَ الفاحِشَةَ ما سَبَقَكُم بِها مِن اَحَدٍ مِنَ العالَمينَ ؟) ★ (٨٠)

وە باسی رووداوی زەمانی (لووط)ی کوڕی (هاران)ی برای ئیبراهیمی خەلیل بکە لەو کاتەدا کە بە گەلەکەی لە ئەهلی (سەوم) لە وڵاتی (اردن)دا فەرموو : ئایا ئێوە پیاوگەلێکی ئەوەندە بێشەرمن کە کردەوەی ناهەمواری فاحیشە ئەکەنو لە دواوە سواری نێرینە ئەبن کە حاڵی ئەم فەرمانە ناهەمواره وایە کەس لە سەرسەریو تاوانبارانی جیهان نەکەوتوەتە پێشی ئێوەوە تیایا ؟ واتە ئەم رەفتاره نابارە لە ئێوەوە رووی داوە لە پێش ئادەمیزادانا بۆ ئەوە کە لە پاش ئێوەیش هەرکەسێ بیکا ئێوە شەریکی تاوانەکەی بن •

★ (إنَّكُم لَتَأتونَ الرِّجالَ شَهوَةً مِن دونِ النِّساءِ بَل اَنتُم قَومٌ مُسرِفونَ) ★ (٨١)

بە راستی ئێوە ئەچنە لای پیاوان نەک ژنان لەبەر بەجێهێنانی ئارەزووی نەفسی خۆتانو دەرکردنی گەرمی لەشتان • ئێوە نەک هەر لەم بابەتەوە بەڵکو لە گەلێ بابەتی ترەوە لە حەق لاتان داوە ، ئەگەرنا بەم شێوە حەیای خۆتانو عالەمتان نەدەبردو بە یاسای باش دەسبەردار ئەبوون •

★ (وما كانَ جَوابَ قَومِهِ إلاّ اَن قالوا : اَخرِجوهُم مِن قَريَتِكُم إنَّهُم اُناسٌ يَتَطَهَّرونَ !) ★ (٨٢)

وە لە بەرابەری ئەم ئامۆژگاری لووطەوە وەڵامی گەلەکەی هـەر ئەوە بوو کە وتیان : ئەم خانەدانی لووطە لە ئاوەدانیو دێی خۆتان دەرکەن ؛ چونکی ئەمانە ئادەمیزادێکن خۆیان دوور ئەگرن لەم ئیشانە کە ئێمـە ئەیانکەین !

★ (فَأَنْجَيْنَاهُ وَأَهْلَهُ إِلاَّ امْرَأَتَهُ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ) ★ (٨٣)

جا ئێمە لەو کاتەدا کە ویستمان ئەو گەلە لەناو بەرین لووطو ئەهلی لووطمان رزگار کرد ژنەکەی نەبێ لە ریزی ئەوانەدا دانرا کە سزا ئەدرێنو لە سزادا ئەمێنێنەوە •

★ (وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَراً فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ) ★ (٨٤)

بارانێکی نائاسایمان بارانـد بەسەریانا جـا بڕوانە کـە ئەنجامی بەدبەختیو بەدکاری تاوانبارەکان چۆن بوو تا حاڵی ببیو بە چاو بڕوانیو ببینی ئەو گەلە هەموو بەردەبارانـ ئەکەینو وڵاتەکەیان دائەپۆشین •

★ (وَإِلَى مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْباً) ★ :

ڕەوانەمان کرد بۆ وڵاتی مەدیەن ـ کە وڵاتێکە مەدیەن ناوی کوڕی حەزرەتی ئیبراهیمی تێدایە ـ برای خۆیان (شوعەیب) کوڕی (میکائیل) کوڕی (یسجر) کوڕی مەدیەن کوڕی ئیبراهیم ـدـ وە ئەم زاتە پێیان ئەوت (خطیب الانبیاء) لەبەر ئامۆژگاریکردنی گەلەکەی بە زۆری •

★ (قَالَ : يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللهَ مَالَكُمْ مِنْ إِلهٍ غَيْرُهُ قَدْ جَاءَتْكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ) ★

ڕەمووی بە گەلەکەی : ئەی گەلی خۆم بەندەیی بکەن بۆ خودای عالەم کە ناوی (الله)یەو نیە بۆ ئێوە خودایەکی ترو بە راستی هات بۆ لاتان شاهیدێو بورهانێ بۆ ریسالەتی من لە لایەنی خوداوە •

موفەسیرەکان ڕەموویانە : ئەو موعجیزەی حەزرەتی شوعەیبە ـدـ

لە قورئانا بەیان نەکراوە وەکو گەلێ موعجیزەی پێغەمەران باس نەکراوە لە قورئانا . وە ئەڵێن : ئەو موعجیزەی شوعەیبە ئەو عاسایە بوە کە داویە بە موساو ـدـ شەڕی کردوە لەگەڵ ماری گەورەدا .

بازێ فەرموویانە : مەبەس لـە (بینە) لـەو ئایەتەدا هەر ریسالەتی شوعەیبەو فەسدی ئەوە بوە کە ئـەو ریسالەتەو ئەو نوڕی نوبووەتـو حیکمەتە کە کراوە بە خەڵات بۆ من نەگەڵ ئەوەدا ئێوە ئەزانن کە من لە پێش ریسالەتا هیچم نەزانیوە ئەوە ئەبێ بـە شانو شەرەف بۆ منو بـە شایەت بۆ ئێوە لەسەر ئەوە کە قسەی من راستە .

★ (فَاَوْفُـوا الكَيْـلَ والمِيـزانَ ولا تَبْخَسُـوا النَّـاسَ اَشْياءَهُمْ) ★

جا پێوانەو کێشانە تەواو بکەن بۆ ئەو کەسانە مالتان لێ ئەکڕنو هەقی خەڵک کەم مەکەنەوەو بەشی کەس زایە مەکەن .

★ (ولاَ تُفْسِدوا فِي الاَرْضِ بَعْدَ إصْلاحِها) ★

وە خراپەو زیانکاری مەکەن لە زەویدا پاش ئەوە کە خودا بە ناردنی پێغەمەران بۆ تەمێی ئادەمیزاد ئیصلاحی کردوە .

★ (ذلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنينَ) ★ (٨٥)

ئەم پیاوەتیو راسالیو یارمەتی رەهبەرانە باشترە لەوە کە ببن بە دژ ئامۆژگاری ئەوان ئەگەر باوەڕتان بە خودا هەیە .

★ (ولا تَقْعُدوا بِكُلِّ صِراطٍ تُوعِدونَ وتَصُدُّونَ عَنْ سَبيلِ اللهِ مَنْ آمَنَ بِهِ وتَبْغُونَها عِوَجاً) ★ :

ئەی گەلی من ناپیاو مەبنو دامەنیشن لە هەموو ڕێگەیێ لە ڕێگەی ئەو ئادەمیزادە پاکانەدا کە خەڵکی بانگ ئەکەن بۆ ئیمانهێنان بۆ ئەوە کە هەڕەشەیان لێبکەنو بیانترسێنو مەنعیان بکەن لە تەمێکردنی نەزانەکانو بۆ ئەوە کە مەنعی ئەوانە بکەن کە ئیمانیان هێناوە بە خودا لە ڕۆیشتن بە ڕێگەی راستی خوداو گومانی ناهەموار بخـەنە دڵیانەوە بۆ ئەوە کـە

تەرکی ئەو ڕێگە بکەنو ڕێگەی ڕاست بە لار نیشان بدەن •

★ (واذْكُروا إذْ كُنْتُمْ قَلِيلاً فَكَثَّرَكُمْ) ★ :

وە بیری ئەو کاتە بکەنەوە کە ئێوە کەم بوون لە ژمارەو لە ئەسبابی جەنگدا وە خودا بە ماوەیەکی کەم زۆری کردن لە ژمارەو هێزدا •

★ (وانْظُرُوا كَيفَ كانَ عاقِبَةُ المُفْسِدِينَ) ★ (٨٦)

وە تەماشا بکەن کە ئەنجامی ناپیاوە بەدکارەکان چۆن بوو لەسەر ستەمکاری‌و ناهەمواری ئەوان چلۆن خودا قاری لێ گرتن‌و بەربادی کردن ئێودیش بەوان تەمێ‌خوار بین •

★ (وإنْ كانَ طائِفَةٌ مِنْكُمْ آمَنوا بالَّذي اُرْسِلْتُ بِهِ وطائِفَةٌ لَمْ يُؤْمِنوا فَاصْبِروا حَتَّى يَحْكُمَ اللهُ بَيْنَنا وهُوَ خَيْرُ الحاكِمِينَ) ★ (٨٧)

وە ئەگەر تایفەو کومەڵێ لە ئێوە ئیمانتان هێنا بەو دینەی من پێی ڕەوانەکراوم وە کۆمەڵێ ئیمانیان نەهێناو لەسەر کوفری خۆیان ماونەتەوە دە چاوەڕێ بکەن هەتا خودا فەرمانی خۆی دیاری بکا لە ناومانا بە یارمەتی‌دانی موسوڵمانەکان بەسەر کافرەکانا ، وە ڕاستە کە خودا چاکترین فەرماندەری جیهانە لە ئاشکراو پەنهانا •

★ (قالَ المَلأُ الَّذينَ اسْتَكْبَروا مِنْ قَوْمِهِ : لَنُخْرِجَنَّكَ يا شُعَيْبُ والَّذينَ آمَنُوا معَكَ مِنْ قَرْيَتِنا اوْ لَتَعودُنَّ فِي مِلَّتِنا) ★ :

جا پیاوماقوولەکانی گەلی شوعەیب ـد ئەوانەیان کە خاوەن فیزو دەمار بوون ئیمانیان نەهێناو هەڕەشەیان کرد لە شوعەیب‌و وتیان : بە ڕاستی تۆو ئەوانە کە ئیمانیان هێناوە بە خودا لەگەڵ تۆدا دەرتان ئەکەین لەد ئاوەدانی خۆمانە یا ئەبێ بگەڕێنەوە بۆ سەر میللەت‌و دینی ئێمە •

★ (قالَ : اَوَلَوْ كُنَّا كارِهِينَ ؟) ★ (٨٨)

شوعەییش فەرمووی : ئایا ئەگەر حەزیش نەکەینو پێمان ناخۆش بێ هـەر ئەمانگێڕنەوە بۆ میللەتو دینی خۆتان ؟ ئەم جوملە دوو مانا هەڵدەگرێ : یەکەم : مادام ئێمە بـە دڵ عاجزین لـە دینەکەتان قابیل نیـە بگەڕێنەوە بۆ سەری ؛ چونکی دین بە بێ خۆشویستن دین نیە • دووەم : مادام ئێمە حەز بە دینەکەتان ناکەین ئەگەر بە زۆری ئێوەیش بگەڕێنەوە ئـەوە هـەر نەگەڕاوینەتەوە چونکی دین ئـەبێ ئیختیـاری بێ نەك بـە زۆرداری •

★ (قدِ افْتَرَيْنا على اللهِ كَذِباً إنْ عُدْنا فِي مِلَّتِكُمْ بَعْدَ إذْ نَجَّينا اللهُ مِنْها) ★

ئەگەر ئێمە لە پاش ئەوە خودا رزگاری کردین لەو دینە ناڕەوایە کە بتپەرستیەو گەیشتین بە تەوحید •• بگەڕێینەوە بۆ لای بتپەرستیو هاوڕێ بۆ خودا دابنێین ئەوە دیارە درۆمان لەسەر خوا کردوەو بە درۆ وتوومانە خودا شەریکی هەیە •

★ (وما يكونُ لَنَا اَنْ نَعودَ فِيها إلاَّ أَنْ يَشاءَ اللهُ رَبُّنا) ★

وە قەت نابێو بە عادەت مەحاڵە بۆ ئێمە بگەڕێینەوە بۆ میللەتێ کە خۆمان ئەزانین درۆیەو بێ ئەساسە مەگەر خودا خواستی وابێ نائومێدمان بکا لە ڕەحمەتی خۆیو دڵمان بگۆڕێ ، ـ پەنا بە خودا ـ •

★ (وسِعَ رَبُّنا كُلَّ شَيْءٍ عِلماً على اللهِ تَوَكَّلْنا) ★

خودای ئێمە زانستی گوشادە جێگەی هەموو شتێکی تێدا ئەبێتەوەو هەر شتێکیش مومکین بێ بۆ ئەو ئاسانەو هەر پشت بە خودا ئەبەستینو داوای ئەوە ئەکەین دڵمان دامەزرێنێ لەسەر دینو لە ڕێگەی حەق لامان نـەدا •

★ (ربَّنا افْتَحْ بَيْنَنا وبَيْنَ قَوْمِنا بِالْحَقِّ واَنْتَ خَيْرُ الفاتِحِينَ) ★ (٨٩)

پەروەردگارا بە کەرەمو رەحسەتی خۆت حوکم بدە لە بەینی ئێسەو گەلەکەماندا بە حەق . واتە یارمەتی ئێمە بدە زاڵ بین بەسەر هێزی کوفرو گومڕاییدا هەتا هەردولا بە راستی بناسرێن ، وە تۆ ئەی خودا باشترین حاکمو فەرماندەری لە جیهانا .

★ (وقَالَ الْمَلأُ الذينَ كفَروا مِنْ قَوْمِهِ : لَئِنِ اتَّبَعْتُمْ شُعَيْبا إِنَّكُمْ إِذاً لَخاسِرونَ) ★ (٩٠)

جا ئەو کۆمەڵە کە کافر بوون لە گەلی شوعەیب وتیان بە ئەفرادی گەلەکەیان بە هەڕەشەی دنیاییو بە ئامۆژگاری ئایینی : ئەی گەل وەڵلاهی ئەگەر بکەونە دوای پیرو باوەڕی شوعەیبو ئیمانی پێبێنن بە راستی ئێوە زیان ئەکەن لە دنیادا ؛ چونکی ئێمە لێتان قەبووڵ ناکەینو بۆ دینیشتان زەرەرە ؛ چونکی ئایینی شوعەیب باش نیە ـ دیارە بە گومانی ئەوان ـ .

★ (فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحوا فِي دارِهِمْ جاثِمينَ) ★ (٩١)

جا لە کوتوپڕا بومەلەرزە وڵاتەکەی گرتنو لە خانوەکانی خۆیانا مردنو کەوتن بەسەر یەکا . وە ئەم جۆرە کارەساتانە کە دێ بەسەر نافەرمانەکانا سوپایەکی پەنامەکی خودایە .

★ (الَّذينَ كَذَّبوا شُعَيْباً كَأَنْ لَمْ يَغْنَوْا فِيها) ★

ئەو کەسانە کە شوعەییان بە درۆ خستەوە وایان بە سەرهاتو لەناوچوونو شوێنەواریان بڕاوە وەک هەر نەبووبنو ناویان نەبووبێ .

★ (الَّذينَ كَذَّبُوا شُعَيْباً كانُوا هُمُ الْخاسِرينَ) ★ (٩٢)

ئەو کەسانە کە شوعەییان بەدرۆ خستەوە هەر ئەوان زیانیان پێگەیشت نەک ئەوانە کە باوەڕیان پێکردو ئیمانیان پێ هێنا .

★ (فَتَوَلَّى عَنْهُمْ وقالَ : يا قَوْمِ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رِسالاتِ رَبِّي ونَصَحْتُ لَكُمْ) ★

ئەویش بە ئێش و ئازارێکی دڵەوە پشتی هەڵکردو دوورکەوتەوە

لەوانو بانگی کرد لە کۆمەڵە لەناوچوەکەو بانگی کردن وەکو بانگ لـە زیندوو بکا ، وتی : بە راستی من پەیامی خودای خۆمم پێ گەیاندنو بە دڵسۆزی، تێکۆشیم لەگەڵتانا بەڵام ناتوانم هیچ غەمێ هەڵبگرم بۆ کۆمەڵی بێ باوەڕو کافر •

★ (فَكَيْفَ آسى على قَوْمٍ كافِرِينَ ؟) ★ (٩٣)

چۆن خەم بخۆم لەسەر فەوتانی گەلێ کە بۆ خەمخواردن نەشێن ؟

★ (وما اَرْسَلْنا فِي قَرْيَةٍ مِنْ نَبِيٍّ إلاَّ اَخَذْنا اَهْلَها بِالبَاْساءِ والضَّرَّاءِ لعلَّهُمْ يَضَّرَّعونَ) ★ (٩٤)

هەرگیز رەوانەمان نەکردوە هیچ پێغەمەرێ لە هیچ ئاوەدانیەکدا ئیللا پاش سەرکێشیی ئەوانە خەڵکەکەمان دووچاری فەقیریو لاتیو نەخۆشی خراپ کردوە بەڵکو بیربکەنەوەو روو بکەنە خوداو تۆبە بکەن •

★ (ثُمَّ بَدَّلْنا مَكانَ السَّيِّئَةِ الْحَسَنَةَ حتَّى عَفَوْا) ★

لە پاشا لە جێگەی ئەو لاتیو نەخۆشیەدا دەوڵەمەندیو لەش ساغیمان پێدان هەتا زۆر بوون لە ماڵو منداڵاو لە حورمەتو ئاسایشدا بەڵکو لایێ بکەنەوە بە لای خاوەنی ئەم کارەساتانەو ئەم حاڵە پیرۆزانەداو لە ئەنجامدا خودا بناسن •

★ (وقالُوا : قَدْ مَسَّ اباءَنَا الضَّرَّاءُ والسَّرَّاءُ) ★ :

کەچی وتیان : ئەم خۆشحاڵیو بەدحاڵیە شتێکە ئەبێ ببێ لە دنیادا ، وە باوکو باپیرەی ئێمەیش ئەم نەخۆشیو دەوڵەمەندیو نەداراییانە بەسەرا هاتوە ، ئیتر نەبو بە هۆی بیرکردنەوەیان لە وجوودی خوداو لە پەیڕەوی پێغەمەرانا •

★ (فاخَذْناهُمْ بَغْتَةً وهُمْ لا يَشْعُرونَ) ★ (٩٥)

دەی کوتوپڕ ئەوانەمان گرتو تووشمان کردن وەلحاڵ ئاگایان لـە خۆیان نەبو لە هاتنی ئەو نەهاتیەدا •

★ (ولو انَّ اهْلَ القُـرى آمَنـوا واتَّقَوْا لَفَتَحْنا علَيْهِم بَرَكاتٍ مِنَ السَّماءِ والاَرْضِ) ★ :

وە ئەگـەر ئەهلی دێهاتی ڕەهبەران ئیمانیان پێبهێنایەنو لـە خودا بترسایەنو شـوێن ڕەهبـەران بکەوتنایێو شـوێن ئەسـبابی دینو ژین بکەوتنایەو فەرمانی خودایان لە خۆ بگرتایەو کاسبی ڕەوایشیان بکردایە دەرگای بیت‌و بارەی باشمان لێ ئەکردنەوە لە ئاسمانو زەویەوە ببارێ بە سەریانا •

★ (ولَـكِنْ كَذَّبوا فاَخَذْناهُمْ بِما كانُوا يكْسِبونَ) ★ (٩٦)

بەڵام ئەوان درۆیان کرد بەرابەر بە پێغەمەرەکان جا ئێمەیش ئەوانمان گرت بە هۆی ئەو کردەوە ناباڕانەوە کە لـە تەکذیبەکەیانەوە پەیدا بوو کردیان •

(اَفاَمِنَ اهْـلُ القُـرى اَنْ ياْتِيَهُـمْ باَسُـنا بَياتاً وهُمْ نائِمونَ ؟) ★ (٩٧)

ئایا پاش ئەم هەموو کارەساتە ناهەمواڕە کـە بەسەر جیهانا هاتوە هێشتا خەڵکی دێهاتی ڕەهبەرەکان بە هێمنیو بێ خەم ڕائەبوێرنو لـەوە ناترسن کە هێزی قاری من لە شەوا کاتێ کە نووستوونو ئاگایان لە هیچ نیە داگیریان بکا وەکو ئەو دێهاتانە کە لە شەوا بە بومەلەرزەو لافاوو باران‌و تەرزەو بروسکەو هێرشی دوژمن ••• لەناوبران ؟

★ (اَوَ اَمِنَ اَهْلُ القُـرى اَنْ ياْتِيَهُمْ بَاْسُنا ضُحىً وَهُمْ يَلْعَبونَ ؟) ★ (٩٨)

یاخود ئەمین ئەبن خەڵکی دێهاتی پێغەمەران لەوە کە سزاو ئازاری من بێتە سەریان لـە کاتی چاشتا لە حاڵێکدا ئەوان فەرامۆشن لـە دەردو کارەساتو گاڵتە ئەکەن ؟ واتە خودای تەعالا زورمەی لە کاتی ناکاواو لە وەختی بایی‌بوونا قاری ئـەژێنێ بەسـەر ئەوانەدا کـە خواستی لەسـەر نەهێشتنیانە •

★ (اَفَاَمِنُوا مَكْرَ اللهِ ؟ فلا يَاْمَنُ مَكْرَ اللهِ إلاَّ القَوْمُ الخَاسِرونَ) ★ (٩٩)

ئایا ئەم ئادەمیزادە بێهۆشە خودافەرامۆشکردوە ئەمین ئەبن لەو کردەود سەختە مالْوێرانکەرانەی خودایە بە وێنەی دوژمنێ کە فێڵ لە دوژمنی خۆی بکا ؟ نابێ ئەمین بن ، قەت لە مەکری خودا ئەمین نابێ ئەو کۆمەڵە نەبێ کە زیانکارو ئەنجام نابارن •

★ (اَوَلَمْ يَهْدِ لِلَّذينَ يَرِثُونَ الاَرْضَ مِنْ بَعْدِ اَهْلِهَا اَنْ لَوْ نَشَاءُ اَصَبْنَاهُمْ بِذُنوبِهِمْ ونَطْبَعُ عَلى قُلوبِهِمْ فَهُمْ لا يَسْمَعونَ ؟) ★ (١٠٠)

ئایا دەرنەکەوتوەو رۆشن نەبوەتەوە بۆ ئەو کەسانە کە ولاّتو دارایی وەرئەگرن لە پاش مردنی چینی پێشوو ئەمێننەوە بە غافڵیو بێبایی لە قاری خودا ؟ ئایا دەرنەکەوتوە بۆیان ئەگەر خواستمان ببێ بە ئانێ لە تۆڵەی تاوانەکانیانا ئەیانگرین ، بەڵێ ئەبێ بزانن لەسەر حیکمەتی خۆم کاتێ سزایان دوا ئەخەم هەتا وەختی دێ ، بەڵام حاڵی حازر لەبەر ئەوە کە زۆر دوورکەتوونەتەوە لە ئەحکامی خودا مۆرم ناوە بە دڵیاناو خێری تێ ناچێ جا بەو هۆوە پەندو ئامۆژگاری نابینن •

★ (تِلْكَ القُرى نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ اَنْبائِها) ★

ئەهڵی ئەو دێهاتی پێغەمەرانە وەکو ئەهڵی دێهاتی نوحو هودو صاڵحو لوط بازێ لە ئەخبارو بەسەرهاتیان بۆ تۆ ئەگێڕمەوە بۆ دڵدانەوەی تۆ •

★ (ولَقَدْ جاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالبَيِّناتِ فَما كانُوا لِيُؤْمِنوا بِما كَذَّبُوا مِنْ قَبْلُ) ★

وە بە راستی پێغەمەرانیان هاتن بۆ لایان بەڵام ئەوان لەوانە نەبوون کە ئیمان بێنن لەبەر ئەوە کە دڵیان رەشەوە بووبوو لەبەر تاوانباریو باوەڕنەکردنیان بە پێغەمەرەکان لە پێش هاتنی پێغەمەرانی تازەدا ، واتە لە

پێش هاتنی پێغەمەرە تازەکانا دوژمنایەتیان کردبو لەگەڵ چینێکی پێش ئەوان جا هەر شووەمی ئەو بێباوەڕیە نەیهێشت باوەڕ بکەن بە پێغەمەرە تازەکانیش •

★ (كَذٰلِكَ يَطْبَعُ اللهُ على قُلوبِ الكافِرِينَ) ★ (١٠١)

بەم جۆرە مۆرکردنە کە لە ئەنجامی بەدئەندیشەیی و بەدکردەوەییدایە خودا دڵی کافرەکان مۆر ئەکا ، واتە کافرەکان ئەکەونە دوای پیری تاریك و کردەوەی ناهەموارو ئێسەپش رەهبەران رەوانە ئەکەین کە ئامۆژگارییان ئەکەن ئەوانیش بە قەتعی موبالات ناکەن جا خودایش قاریان لێ ئەگرێت و دڵیان مۆر ئەکات •

★ (وَمَا وَجَدْنَا لِاَكْثَرِهِمْ مِنْ عَهْدٍ) ★

وە دەستمان نەکەوت لە لایەنی زۆرمەی ئەوانەوە وەفا بە پەیمان ، واتە گەلێ لەو ئومەتە گومڕاهانە گیرۆدەی دەرد بوون و عەهدیان کرد ئەگەر ڕزگار بین ئیتر فەرمانبەرداری خودا بن کەچی کاتێ کە ڕزگار بوون وەفایان نەکردو فەرمانی خودایان بەڕێوە نەبرد •

★ (وَإِنْ وَجَدْنَا اَكْثَرَهُمْ لَفَاسِقِينَ) ★ (١٠٢)

وە زۆرمەی ئەوانم وا دەس کەوت کە فاسق بوون و لە یاسای ئیسلام و ئیمان دەرچوون و دەوامیان نەکرد •

★ (ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ موسى بِآيَاتِنَا إلى فِرْعَونَ وَمَلَائِهِ فَظَلَمُوا بِها) ★

لە پاش زەمانی ئەو پێغەمەرانە موسای کوڕی عیمرانمان ڕەوانە کرد لەگەڵ ئایات و موعجیزاتدا بۆ لای فیرعەون و کۆمەڵەی پەیڕەوانی کەچی ئەوانە ئینکاریان کردو تەئویلیان کرد بە تەئویلاتی فاسید •

★ (فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ) ★ (١٠٣)

جا بڕوانە کە ئەنجامی ئەو بەدکارانە چۆن بو چییان بەسەرهات •

★ (وقالَ موسى : يا فِرْعونُ إنّي رسولٌ مِنْ ربِّ العالَمِينَ (١٠٤) حَقِيقٌ على اَنْ لا اَقُولَ على اللهِ إلاّ الْحَقَّ) ★

وە موسا فەرمووی : ئەی فیرعەون بە راستی من رەوانەکراوم لە لایەنی پەروەردگاری عالەمەوە بۆ لای ئێوەو زۆر سوورم لەسەر ئەوە دەربارەی خوداو ئەوەی خودا پێی رەوانە کردووم راست نەبێ هیچ نەلێم •

★ (قَدْ جِئْتُكُمْ بِبَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ فَاَرْسِلْ مَعِيَ بَنِي إسرائِيلَ) ★ (١٠٥)

وە بە راستی هاتووم بۆ لای ئێوە بە موعجیزەوە وە بەنی ئیسرائیلیەکانمان لەگەڵ بنێرە بۆ ئەو زەویە کە باوکۆ باپیرەیان لەوێدا بوودو مەبان کە بە سوخرە بۆ ئیشو کاری ناخۆش زەحمەت •

★ (قالَ : إنْ كُنْتَ جِئْتَ بِآيَةٍ فَأْتِ بِها إنْ كُنْتَ مِنَ الصّادِقِينَ) ★ (١٠٦)

فیرعەون وتی : ئەگەر راست ئەکەیتو موعجیزەت هێناوە دەی ئاشکرای بکەو بۆمانی دەربخە •

★ (فاَلقى عَصاهُ فَاِذا هِيَ ثُعْبانٌ مُبِينٌ) ★ (١٠٧)

جا هەزرەتی موسا کوتوپڕ عاساکەی فڕەدا بۆ سەر زەویەکە تەماشایان کرد بوو بە ماریکی زلی نابار •

★ (ونَزَعَ يَدَهُ فاِذا هِيَ بَيْضاءُ لِلنّاظِرِينَ) ★ (١٠٨)

وە دەستی لە باخەڵی دەرهێنا دەرکەوت سپی بوو پڕتەوی ئەدا بۆ ئەوانە کە تەماشایان ئەکرد ، ئەڵێن پڕتەوی ئەو دەستەی وەکو پڕتەوی چرای رووناك شەوقی ئەدایەوە •

★ (قالَ المَلأُ مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ : إنّ هذا لَساحِرٌ عَلِيمٌ) ★ (١٠٩) :

وە لەم کاتەدا کۆمەڵێ لەگەلی فیرعەون وتیان : بە راستی ئەم موسا جادوو گەرێکە زانا لە پیشەی جادوبازیدا •

★ (یُرِیدُ اَنْ یُخْرِجَکُمْ مِنْ اَرْضِکُمْ فَماذَا تَأْمُرُونَ ؟) ★ (١١٠)

ئەیەوێ بە هێزی جادوو ئێوە دەربکا لە زەوی‌و خاکی خۆتان جا فەرمانتان چیەو چۆن چاری بکەین ؟

★ (قالُوا : اَرْجِهْ واَخاهُ واَرْسِلْ فِي المَدائِنِ حاشِرِینَ) ★ (١١١)

ئەو کۆمەڵە خاوەن راو تەگبیرە وتیان بە فیرعەون : ئەم زاتەو براکەی کە هارووڵە ئیشەکەیان دوا بخە هەتا ماوەیێو چەن مەئمووری بنێرە کە جادووگەرەکان گرد بکەنەوەو بیانهێنن بۆ لات •

★ (یَأْتُوكَ بِکُلِّ ساحِرٍ عَلِیمٍ) ★ (١١٢)

هەتا هەر جادووگەرێ کە زانایە لە فەنی جادووگەریدا بیانهێنن بۆ لات •

★ (وجاءَ السَّحَرَةُ فِرعَونَ قالُوا : إِنَّ لَنا لَاَجْراً إِنْ کُنَّا نَحْنُ اَلْغالِبِینَ) ★ (١١٣)

وە جادووگەرەکان هاتن بۆ لای فیرعەون‌و پێیان وت : ئایا بەش‌و بەراتێکمان ئەبێ ئەگەر ئێمە سەرکەوین بەسەر موساو براکەیا ؟

★ (قالَ : نَعَمْ وإِنَّکُمْ لَمِنَ المُقَرَّبِینَ) ★ (١١٤)

ئەویش وتی : بەڵێ بەش‌و بارەتان ئەبێ‌و ئێوە لە نزیکان‌و سەربەرزانی بارەگا ئەبن •

★ (قالُوا : یا مُوسى إِمَّا انْ تُلْقِيَ وإِمَّا اَنْ نَکُونَ نَحْنُ المُلْقِینَ) ★ (١١٥)

وتیان : ئەی موسا تۆ لە پێشا ئەسبابی خۆت فڕە بدە یاخود ئێمە لە پێشا ئەسبابی خۆمان فڕە ئەدەین ئەی نوێنین •

★ (قال : اَلْقُوا) ★ :

موسا فەرمووی : ئێوە لە پێشا ئەسبابی خۆتان بنوێنن •

★ (فلَمَّا اَلْقَوْا سَحَرُوا اَعْيُنَ النَّاسِ واسْتَرْهَبُوهُمْ وجاؤُا بِسِحْرٍ عَظِيمٍ) ★ (١١٦)

جا کاتێ جادووگەرەکان ئەسبابی جادووی خۆیان دەرخست چاوی خەڵکەکەیان هەڵسووڕاند بۆ لای خۆیانو جادوویەکی وایان کرد کە خەڵکەکە هەر تەماشای ئەویان ئەکردو ترسیان لێ نیشت •

ریوایەت کراوە ئەو جادووگەرانە چەن گوریسێکی گەورەو درێژیان فڕەداو چەن دارێکی درێژیان هێنایە مەیدانەوە هەموو لەبەر چاوی خەڵکەکەدا بوون بە ماری گەورەی وەها کە ئینسان لێیان بترسێو لەبەریان هەڵبێ •

★ (واَوْحَيْنا إلى موسى اَنْ اَلْقِ عَصاكَ فاِذا هِيَ تَلْقَفُ ما يَأْفِكُونَ) ★ (١١٧)

وە ئێمە وەحیمان نارد بۆ موسا کە عاساکەت فڕە بدە ئەویش فڕەی دا کەچی کوتوپڕ بوو بە ماریکی گەورەی وەها کە هەموو درۆو دەڵەسەکەی ئەوانی پێچایەوەو قووتی دان •

★ (فوَقَعَ اَلْحَقُّ وبَطَلَ ما كانُوا يَعْمَلُونَ) ★ (١١٨)

جا حەقو راستی دەرکەوتو ئەوەی ئەوان کردبوویان پووچ بووە •

★ (فغُلِبُوا هُنالِكَ وانْقَلَبُوا صاغِرِينَ) ★ (١١٩)

جا جادووگەرەکان ژێرکەوتنو سەرکزو داماو بوون •

★ (واُلْقِيَ السَّحَرَةُ ساجِدِينَ (١٢٠) قالوا : آمَنَّا بِرَبِّ العالَمِينَ (١٢١) رَبِّ موسى وهرونَ) ★ (١٢٢)

وە جادووگەرەکان لەپەوڕوو کەوتنو کڕنووشیان بردو وتیان : ئیمانمان هێنا بە پەروەردگاری عالەم ئەو پەروەردگاری عالەمە کە پەروەردگاری موسای کوڕی عیمرانو هاروونی برایەتی •

★ (قالَ فِرْعونُ : آمَنْتُمْ بِهِ قَبْلَ اَنْ آذَنَ لَكُمْ ؟!) ★
فیرعەون وتی : ئیمانتان هێنا بە خودای موسا لە پێش ئەوەدا خەبەرتان پێ بدەم ؟

★ (إنَّ هذا لَمَكْرٌ مَكَرْتُموهُ في المَدِينَةِ لِتُخْرِجوا مِنْها اَهْلَها فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ !) ★ (١٢٣)
بە راستی ئەم فڕەدانی جادووەو ئەم ئیتاعەو ملڕاکێشانە بۆ موسا فێڵێ بو بە تەگبیری هەموو لایەکتان بۆ ئەوە زاڵ بین بە سەر ئێمەداو ئەهلی ئەم شارە دەرکەن . جا لەمەولا تۆڵەی ئەم فڕو فێڵە ئەزانن !

★ (لَاُقَطِّعَنَّ اَيْدِيَكُمْ واَرْجُلَكُمْ مِنْ خِلافٍ ثُمَّ لَاُصَلِّبَنَّكُمْ اَجْمَعِينَ) ★ (١٢٤)
وەڵامی دەستو پێتان راستو چەپ ئەبڕم لە پاش ئەوە هەڵتان ئەواسم هەتا عالەم تەماشای ئەو قەوارەتانە بکاو بین بە عیبرەت بۆیان .

★ (قالوا : إنَّا إلى رَبِّنا مُنْقَلِبونَ) ★ (١٢٥)
وتیان : ئەم جۆرە سزا قیمەتی نیە ؛ چونکی ئەنجامەکەی ئەوەیە کە ئێمە بمرین . وە بە هۆی مردنەوە ئەگەڕێینەوە بۆ لای خودای خۆمانو ئەگەین بە بارەی ڕەزامەندی ئەو کە لە هەموو نیعمەتێ گەورەترە .

★ (وما تَنْقِمُ مِنَّا إلاَّ اَنْ اٰمَنَّا بِآياتِ رَبِّنا لَمَّا جاءَتْنا) ★
بەوپەشدا ئەزانین کە ئێمە ئەگەڕێینەوە بۆ لای خودا ؛ چونکی ئەزانین کە تۆ هیچ شتێ ناکەی بە هۆی عەیبەو ڕقت لە ئێمە نیە ئەوە نەبێ کە ئێمە ئیمانمان هێناوە بە موعجیزاتی خودای خۆمان کاتێ هاتە پێش چاومان . جا دوای ئەوە کە بۆیان دەرکەوت فرمان دەرچوە لەسەر سزایان بە پارانەوەوە وتیان :

★ (ربَّنا اَفْرِغْ عَلَيْنا صَبْراً وتَوَفَّنا مُسْلِمِينَ) ★ (١٢٦)
خودایە صەبر بڕژێنە بەسەر دڵمانا وەکو ئاوێکی ساردی ساف ئەڕژێنی بەسەر لەشێکدا پێویستی ئاو بێ و گیانەکەمان لێ وەربگرەوە بە

موسوڵمانی • جا لە بازە ریوایەتێکا ئەڵێ ئەو ئەمرە تەنفیز کرا لە سەریانو شەهید کران ، وە لە بازە ریوایەتێکا ئەڵێ دواخرا هەتاکو فیرعەونو کۆمەڵەکەی خنکانو ئەوانیش رزگار بوون •

★ (وقالَ المَلأُ مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ : اَتَذَرُ موسى وقَوْمَهُ لِيُفْسِدوا فِي الاَرْضِ ويَذَرَكَ وآلِهَتَكَ ؟) ★

وە کۆمەڵی پیاوموناسبی فیرعەون وتیان بە فیرعەون : ئایا تۆ موساو گەلەکەی واز لێ دێنی هەتا ئەوان بیرو باوەڕی خەڵك تێکبدەنو خراپە بخەنە وڵاتەوەو دینی موسا وەربگرنو واز لە خوداکانی تۆ بێنن ؟

★ (قال : سَنُقَتِّلُ اَبْناءَهُمْ ونَسْتَحي نِساءَهُمْ وإنّا فَوْقَهُمْ قاهِرونَ) ★ (١٢٧)

ئەوبش بە ملهوڕیەوە جوابی دانەوەو وتی : ئەمانە چیو چییان پێ ئەکرێ ؟ لەمەولایش وەکو لەمەوپێش هەر منداڵێکی نێرینەیان ببێ سەری ئەبڕین هەرچی مێینەیان بێ ئەیهێڵینەوە بۆ کارەکەریو ئێمە دەسەلاتدارین بەسەریانا •

★ (قالَ موسى لِقَوْمِهِ : اسْتَعينُوا بِاللهِ واصْبِروا إنَّ الاَرْضَ لِلهِ يورِثُها مَنْ يَشاءُ مِنْ عِبادِهِ والْعاقِبَةُ لِلْمُتَّقينَ) ★ (١٢٨)

کانێ بەنی ئیسرائیل قسەی فیرعەونیان بیست زۆر ترسیان لێ نیشت جا حەزرەتی موسا بۆ ئەوە دڵیان قایم بکا فەرمووی : داوای یارمەتی لە خودا بکەنو خۆتان بگرن لەبەر هەڕەشەی ئەو کافرەداو قسەو هەڕەشەکانی بە گرنگ مەگرن ؛ چونکی زەوی موڵکی خودایە بە هەرکەسێ خواستی ببێ ئەیداو ئەنجامی پیرۆز بۆ ئەوانەیە کە خاوەن تەقواو طاعەتن ، جا لە پاشەڕۆژا بۆ هەموو کەسێو لە دنیادا بۆ ئەوانە کە خودا خواستی لەسەر سەرکەوتنیان ببێ •

★ (قالوا : اُوذِينا مِنْ قَبْلِ اَن تَأْتِيَنا ومِنْ بَعْدِ ما جِئْتَنا) ★

جا بەنی ئیسرائیلیەکان وتیان بە موسا : ئێمە گەلێ ئازارو ئەزیەتمان دراوە لە پێش ئەوەدا کە تۆ بێیت بۆ لامانو پاش ئەوەیش کە هاتی •

★ (قالَ : عَسى رَبُّكُمْ اَنْ يُهْلِكَ عَدُوَّكُمْ ويَسْتَخْلِفَكُمْ في الاَرْضِ فَيَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلونَ) ★ (۱۲۹)

حەزرەتی موسا لەبەر ئەوە کە دڵی قایم بو بە یارمەتی خودا فەرمووی بە گەلەکەی : رجا وایە کە خودا دوژمنەکانتان لە ناو بباو ئێوە بکا بە فەرمانداری وڵات لە باتی ئەوان ، جا ئەمجار تەماشا ئەکا ئێوە کردەوەتان چۆن ئەبێ ؛ ئایا بو سوپاسی ئەو خودایە کە ئێوەی رزگار کرد لە ستەمکارەکان کردەوەتان باش ئەبێ ؟ یاخود هەم ئەکەونەوە شوێن شەیتانی شووم‌و بەدبەختو سەرگەردان ئەبن ؟

★ (ولَقَدْ اَخَذْنا آلَ فِرْعَوْنَ بِالسِّنِينَ ونَقْصٍ مِنَ الثَّمَراتِ لَعلَّهُمْ يَذَّكَّرونَ) ★ (۱۳۰)

وە بە راستی لەسەر ئەم نامەردی‌و کوفرو ئینکاری رەهبەرو ئازاردانی بەنی‌ئیسرائیلە دەستەو بەستەی فیرعەونمان دووچاری گرانی‌و قاتی‌و کەم‌و کوورِی لە پیت‌و بارەی کشت‌وکاڵو باخاتا کردن بەڵکو بیر بکەنەوە کە ئەم وەزعە لەسەر بەدکرداری خۆیانەو بیر بکەنەوە لە خوداناسی‌و ناسینی حوقووقی ئادەمیزادا ، کەچی رۆژ بە رۆژ خراپتر ئەبوون •

★ (فاِذا جاءَتْهُمُ الْحَسَنَةُ قالوا : لَنا هذِهِ وإنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَطَّيَّرُوا بِموسى ومَنْ مَعَهُ) ★

ئەوەندە بێ شوعوور بوون هەر کاتێ چاکەیێ رووی تێبکردایەن ئەیانوت : ئەمە حەقی خۆمانەو ئێمە گەلی سەرۆکی سەرزەوین • وە ئەگەر جارێ خراپەیێ رووی تێبکردایەن وەکو گرانی‌و ناساغی تەشائومیان بە

موساو دەستەی موسا ئەکردو ئەیانوت : ئـەم بەلایانە لـــە نەگبەتی ئەوانەوەیە •

★ (الا إنَّمـــا طـائِرُهُمْ عِنْـــد اللهِ ولكِـــنَّ اَكْثَـرهُمْ لا يَعْلَمونَ) ★ (۱۳۱)

بێدارەوە بن هۆی نەگبەتی ئەوانە تاوانو گوناحێکەکە وان لە لای خوداو دەفتەری خوداو لە کردەوەکانیانا نووسراوە ، ئیتر نە مووساو دەستەی مووسایە ؛ چونکی رەهبەرەکان ئیشیان بانگکردنی ئادەمیزادە بۆ بیرو باوەڕی راســتو بۆ کـردەوەی چـاکو ئـەمانە هـۆی پیرۆزیو بەختیارین •

★ (وقالوا : مَهْما تَاتِنا بِهِ مِنْ آيَةٍ لِتَسْحَرَنا بِها فَمَـا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ) ★ (۱۳۲)

وە لە باتی ئەوە ئەم کارەساتە نابارانە ببن بە هۆی عیبرەتوەرگرتنو گەڕانەوە لـە گومڕاهی بۆ ئیمان ئەو قیبطییانە بـە جەسارەتەوە رووبان ئەکردە موساو پێیان ئەوت : تۆ بزانە هەر ئایەتێو هەر موعجیزەیێو هەر دەردێ لە تۆوە دەربکەوێ بەرابەر بە ئێمەو بتەوێ کە ئێمە رام بکەیو دڵمان هەڵسووڕێنی بە لای خۆتا ئێمە لەوانە نین کە ئیمان بێنین بە تۆو بە ئایینی تۆو لە وەزعی خۆمان دەرچین •

★ (فَاَرْسَلْنا عَلَيْهِمُ الطُّوفانَ والجَرادَ والقُمَّلَ والضَّفادِعَ والدَّمَ آياتٍ مُفَصَّلاتٍ) ★

ئێمەیش بۆ سزای ئەوانو بۆ بەرانبەری سەرکێشیەکەیان هێرشی ئاومان نارده سەر خانوەکانیانو کوللەمان نارد بۆ سەر کشتو کاڵیانو سێیمان نارد بۆ سەر لەشی خۆیانو حەیوانەکانیانو بۆقمان نارد بۆ سەر کاسەو کەوڵیانو خوێنمان زاڵکرد بەسەر دەماخیانا کە بە زۆری خوێنی لووتیان بەرئەبوو • کە ئەمانە چەن شتێکی دیاریو ماوەدار بوون •

★ (فاسْتَكْبَروا وكانُوا قَوْما مُجْرِمينَ) ★ (۱۳۳)

که‌چی هه‌ر فیزیان کرد له فه‌رمانی خوداو خۆیان به گه‌لێکی تاوانبار نیشانداو له واقیعا به ده‌وام کۆمه‌لێکی سه‌رسه‌خت‌و به‌دبه‌خت‌و تاوانبارو ناهه‌موار بوون •

★ (ولَمَّا وَقَعَ علَيْهِمُ الرِّجْزُ قالوا : يا مُوسى ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ لَئِنْ كَشَفْتَ عَنَّا الرِّجْزَ لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ ولَنُرْسِلَنَّ مَعَكَ بَني إسرائِيلَ) ★ (١٣٤)

وه له هه‌ر کاتێکدا سزایه‌کی خودا داگیری ئه‌کردن‌و ئه‌که‌وته ناو به‌لاوه ئه‌هاتن په‌نایان ئه‌برد به موساو ـدـ ئه‌یانوت : ئه‌ی موسا بپاڕێره‌وه بۆمان لای خودای خۆت به‌و شێوه که مه‌علوومه له لای تۆ ، واته بـه‌و ئاوانی خودا که له کاتی پاڕانه‌وه‌دا به زمانتا دێن ، یا به‌و شێوه که له پێش دۆعاکه‌و له کاتی دۆعاکه‌دا ئه‌یکه‌ی • وه‌کو رۆژوگرتن له پێشاو دانیشتن بـه ئه‌ده‌ب ••• وه‌للا ئه‌گه‌ر ئـه‌م سزامان لێ دوور بخه‌یته‌وه ئیمانت پێ دێنین‌و کۆمه‌لی به‌نی ئیسرائیل به‌ره‌لا ئه‌که‌ین له‌گه‌لتا بێن بڕۆنه‌وه بۆ وڵاتی خۆتان •

★ (فَلَمَّا كَشَفْنا عنْهُمُ الرِّجْزَ إلى اَجَلٍ هُمْ بالِغوهُ إذا هُمْ يَنْكُثُونَ) ★ (١٣٥)

جا له کاتێکدا ئه‌و سزامان تا ماوه‌یه‌کی دیاری له‌سه‌ر لاٸه‌بردن ئیتر به گورجی ئه‌و سوێندو ئادو په‌یمانه‌یان ئه‌شکاند •

★ (فانْتَقَمْنا مِنْهُمْ فاَغْرَقْناهُمْ في اليَمِّ بِاَنَّهُم كَذَّبوا بِآياتِنا وكانُوا عَنْها غافِلينَ) ★ (١٣٦)

ئێمه‌یش له‌سه‌ر بڕیاری خۆمان تۆڵه‌مان لێ سه‌ندن‌و ئه‌و گه‌له‌مان له نیلدا خنکاند به هۆی ئه‌وه‌وه که ئینکاری ئایاتی خودایان کرد •

★ (واَوْرَثْنا القَوْمَ الَّذينَ كانُوا يُسْتَضْعَفُونَ مشارِقَ الاَرْضِ ومَغارِبَهَا الَّتي بارَكْنا فِيها وتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ الحُسْنى على بَني إسرائِيلَ بِما صَبَرُوا) ★

وە لـە پاش ئەوە کـە فیرعەونو دەستەو بەستەکەی لە ئاوی نیلدا خنکان‌و هێزی پاشایی پشتی شکا هێشتمانەوە بۆ گەلی بەنی ئیسرائیل کە بە بێچارەو ناتەوان دائەنران لە لای فیرعەون‌و دەستەکەیا خۆرهەلاتەکان‌و خۆرنشینەکان لـەو زەویەدا کـە پیرۆزی‌و بەش‌و بارەمان تێدا داناوە لـە کشتوکالی چەن جۆرو لـە باخ‌و بێستانی رەنگامەو لـە هەوای میانەو تەماشاگای جوان کە بریتیە لە سنووری ولاتی میصر هەتا ئاخری ولاتی شام یانی مابەینی نیل‌و فورات • واتە کە هێزی فیرعەون‌و سوپاکەی شکان‌و بازاڕیان نەما ئەو ولاتەمان هێشتەوە بۆ بەنی ئیسرائیلەکان کە بە درێژایی رۆژگار بە بازووی کارکردن‌و تێکۆشین داگیری بکەن‌و بە ئازادی تیایا بژین •

بڕانن ! حەقیقەتی تەفسیری ئەم ئایەتە گـەلێ گرنگەو دیقەتی دڵ رائەکێشێ ؛ چونکی زاهیری ئایـەتی (واورثنـا القـوم الذین کـانوا یستضعفون •••)و هەروا زاهیری ئایەتی (فأراد ان یستفزهم من الارض فأغرقناه •••) هەتا ئایەتی (وقلنـا لبني اسرائیل اسکنوا الارض) لـە سوورەتی ئیسراء ئایـەتی ١٠٣و زاهیری ئایـەتی (فاخرجناهم من جنات وعیون وکنوز ومقام کریم کذلك واورثناها بنی اسرائیل) ئایەتی پەنجاو نۆی سوورەتی شوعەراء ••• دەڵاڵەت ئەکەن لەسەر ئەوە کە لە پاش ئەوە فیرعەون‌و ئەو سوپایە لەگەڵیا بوو هەموو لە (نیل)دا غەرق بوون حەزرەتی موساو بەنی ئیسرائیل لە میصردا مانەوە ؛ چونکی هەردوو بەری روباری نیل هەر میصرەو ئاوەدانی نیە • وە زیاد لەوە بە عادەت قەرەباڵغی بەنی ئیسرائیل لەگەڵ موسادا لە ترسی فیرعەون لە میصر دەرچوون‌و بە ئەمری خودا لە ئاوی نیل رزگار بوون ، وە مادام خودا دوژمنەکەیانی خنکاند خۆی‌و سوپاکەی ئیتر ئەبێ کێ مەنعی موساو بەنی ئیسرائیل بکا لە مانەوە لەو ولاتەدا ؟

وە لە تەفسیری (منار)دا ئەڵێ : لە بازێ مێژووی کۆنی میصردا عیبارەتی وا هەیە کـە دەڵالەت ئەکا لەسـەر راستی قسـەی بازێ نـە موفەسیرەکانی ئێسە کە فەرموویەتی لـە پاش غەرقی فیرعەونو سوپاکەی حەزرەتی موسـا میصری داگیرکردو خۆیو بەنی ئیسرائیلیەکان ماوەیێ لـەوێ خاوەنی دەسەڵاتو فـەرمانڕەوا بوون • وە لـە بازێ نووسراوی یێگانەدا هەیە کە حەزرەتی موسا سیازدە ساڵ لە میصردا فەرمانڕەوا بوو ، پاش ئەم ماوەیە قیبطیەکان بە یارمەتی وڵاتی حەبەشە هاتنە سەر موساو بەنی ئیسرائیلو لە شاری میصری دوور خستنەوە ؛ چونکی بەرهەڵستی قیبطیەکانی پێ نەدەکرا • وە ئەم بەیانە خیلافی ئەوەیە کە مەشهوورە یانی کە موساو بەنی ئیسرائیل لە میصر دەرچوونو بەرەو وڵاتی فەلەستین بۆ خۆرهەڵات بەڕێکەوتن هەتا گەیشتنە وڵاتێ کـە بتپەرست بوون ، کاتێ ئەو گەلەیان دی داوای بتیان لە موسا کرد •

★ (وَدَمَّرْنا ما كانَ يَصْنَعُ فِرعَونُ وقَومُهُ وما كانُوا يَعْرِشُونَ) ★ (١٣٧)

وە لە پاش خنکاندنی فیرعەونو دەستەکەیو نەمانی هێزی فەرمانیان ئەوەی کە فیرعەونو دەستەکەی دروستیان کردبو هەموومان وێران کردو هـەر باخێ دایاننابو وە یا هـەر قەسرێ کـە بەرزکرابوەوە هـەموومان رووخاندو وێرانسان کردن •

★ (وجاوَزْنا بِبَني إسرائيلَ البَحْرَ فأتَوْا على قَوْمٍ يَعْكُفُونَ على أصْنامٍ لهُمْ ، قالوا : يا موسى اجْعَلْ لَنا إلهاً كما لَهُمْ آلِهَةٌ ! قالَ : إنَّكُمْ قومٌ تَجْهَلونَ) ★ (١٣٨)

پاش غەرقکردنی فیرعەونو دەستەکەی لەسەر ئەو ئەمری هیجرەتە کە دابوومان بە موسا •• بەنی ئیسرائیلیەکانسان دوورخستەوە لە روباری نیلو بەڕێم کردن تا گەیشتن بە گەلێ کە دامەزرابوون لەسەر وڵاتی خۆیانو

نیشتەجێ بوونو پەرستیاری چەن بتێ بوون کە خۆیان دایان نابوون ، وە لەوێدا بەنی ئیسرائیلیەکان ـ واتە بازێ لە نەفامەکانیان ـ وتیان : ئەی موسا تۆیش بتێ بۆ ئێمە قەرار بدە پەرستیاری بکەین وەکو چۆن ئەم گەلە بتپەرستە چەن خودایەکی بتیان هەیە ، ئەویش بە زویری جوابی دانەوە وتی : ئێوە گەلێکن نەزانو بێئاگا لە حەقیقەتی دینو لە مانای خوداپەرستی ئەگەرتا چۆن داوای شتی وا هەڵەتان لە من ئەکرد .

★ (إنَّ هـؤلاءِ مُتَبَّرٌ ما هُمْ فِيهِ وباطِلٌ ما كانُوا يَعْمَلونَ) ★ (١٣٩)

بە راستی ئەم گەلە بتپەرستە ئەو عیبادەتە ئەوانە پێی مەشغوولن‌و دەوام ئەکەن تیایا بێ مایەو پووچەو ئەو کردەوە ئەوان ئەیکەن‌و ناوی ئەبەن بە بەندەیی بەتاڵو بێ مایەو زایەیە .

★ (قالَ : أَغَيْرَ اللهِ أَبْغِيكُمْ إلهاً وهُوَ فَضَّلَكُمْ على العالَمِينَ ؟) ★ (١٤٠)

وە لە پاش ئەو قسە کە پێی فەرموون فەرمووی : چۆن من رووم هەیەو مناوەم هەیە کە داوای خودایێ بکەم بۆ ئێوە غەیری خودای عالەم ، وەلحاڵ خودای عالەم ئێوەی گەورە کردوە بەسەر عالەمی زەمانی خۆتانا ؟ جا جوملەی (ان هؤلاء متبر) بەیانی واقیعی حاڵی بتەکان‌و بتپەرستەکان بو ، وە ئەم جوملە یادی نیعمەتە گەورەکانی خودا بو بۆ ئەوە کە بەنی ئیسرائیلیەکان شەرم بیانگرێ‌و قسەی زیاد نەکەن .

★ (وإذْ أَنْجَيْناكُمْ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومونَكُمْ سوءَ الْعَذابِ يُقَتِّلونَ أَبْناءَكُمْ ويَسْتَحْيُونَ نِساءَكُمْ وفي ذلِكُمْ بلاءٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ) ★ (١٤١)

وە بیری ئەوە بکەنەوە کە رزگارمان کردن لە دەستەو بەستەی غەداری فیرعەون کە موعامەلەیان لەگەڵ ئەکردن بە خراپ‌و سزایان ئەدان

بە سزای ناهەموار : نەتەوەی نێرینەیان ئەکوشتن‌و نەتەوەی مێینەیان بە زیندوویی ئەهێشتنەوە بۆ کارەکەری‌و بارەبەری‌و لەم رەفتارە ناهەمواردا بەڵایەکی یەجگار گەورەی تێدا بو بۆ ئێوە •

★ (وَوَاعَدْنا موسى ثلثِينَ لَيْلَةً وَاَتْمَمْناها بِعَشْرٍ فَتَمَّ مِيقاتُ رَبِّهِ اَرْبَعِينَ لَيْلَةً) ★

وەعدەمان دا بە موسا ماوەی چل رۆژ خۆی جیابکاتەوە بۆ حوزوورو موراقەبەی خودای تەعالا ماوەی سی (٣٠) رۆژ لەو چلە بۆ رۆژوگرتن بە رۆژاو تاعەت لە شەواو ماوەی چل رۆژەکەمان تەواو کرد بە دە رۆژ بۆ بڕی عیبادەتو ئەو کاتە خودا بڕیاری دابو بۆ نازڵکردنی تەورات تەواو بو کە بڕیتی بو لە چل شەو •

★ (وقالَ مُوسى لِاَخِيهِ هرونَ : اخْلُفْنِي فِي قَوْمِي واَصْلِحْ وَلا تَتَّبِعْ سَبِيلَ الْمُفْسِدِينَ) ★ (١٤٢)

وە حەزرەتی موسا کاتێ رۆیشت بۆ بەجێهێنانی عیبادەتی چل رۆژە فەرمووی بە هارونی برای : لە جێگەی مندا دابنیشەو ئیش‌و کاری دینی‌و دنیایی بەجێ بێنە لە ناو گەلەکەماو با تەربیەتت بە شێوەی خۆم بێ ؛ خۆت بگرەو مداراییان لەگەڵا بکەو مەکەوە شوێن ئارەزووی بەدخوو بەدکارەکان‌و بە قسە ئازاری کەس مەدە •

بزانن ! ئیمامی رازی لە تەفسیری ئایەتی (واذ واعدنا موسى اربعين ليلة) لە سوورەتی (البقرە) دا ئەفەرموێت : خودا بە جارێ وادەی چل رۆژەکەی دا بە موسا بەڵام سی (٣٠) رۆژی بۆ رۆژوو دە رۆژی بۆ عیبادەتی تر وەکو چۆن لە کەفارەتی حەج‌و عومرە بە شێوەی تەمەتوع بۆ ئینسانی نەدارا دە رۆژ رۆژووە جا سێ رۆژی لە ماوەی حەجداو حەوت رۆژی لە کاتی گەیشتنەوە بە ولاتی خۆی ، ئیتر مەعنای ئایەتی سوورەتی ئەعراف ئەمە نیە کە لە پێشا خودا وەعدەی سی

رژۆی داو لـە پاش ئـەوە دە رۆژی تری زیاد کرد ؛ چونکی ئەم ئایەتی سوورەنی (البقرە)و جوملەی (فتم میقات ربه اربعین لیلة)ە دەلیلن لەسەر ئەوە کە وەعدەکە بە یەك جار بوە .

وە ئەم وەعدە کە خودا دای بە موساو موسایش دای بە گەلەکەی هەر لە میصردا بوو پێش خنکاندنی فیرعەون ، وە موسا فەرمووی ئەگەر خودا رزگاری کردین لە دەستی فیرعەون ئەڕۆم بۆ موناجات لە لای خوداو کتێبێکتان بۆ دێنم بە کاری هەموو ئادایێکتان بێ ، وە لەسەر ئەو وەعدەیە لە پاش دەرچوونیان لە میصر حەزرەتی موسا رۆیشت بۆ موناجاتو سی رۆژ بە ڕۆژوو بوو دە رۆژ عیبادەتی تری کـرد تا وەعدەکە تـەواو بوو ئەلواحی وەرگرتو لە لای خوداوە هاتەوە بۆ ناو گەلەکەی .

★ (ولمَّا جاءَ موسى لِمِيقَاتِنَا وكَلَّمَهُ ربُّهُ قالَ : رَبِّ اَرِنِي اَنْظُرْ إِلَيْكَ ! قالَ : لَنْ تَرانِي ولكِنِ انْظُرْ الى الْجَبَلِ فانِ اسْتَقَرَّ مَكانَهُ فَسَوْفَ تَرانِي فلمَّا تَجَلَّى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جعَلَهُ دَكّاً وخَرَّ موسى صَعِقاً فلَمَّا اَفاقَ قال : سُبْحانَكَ تُبْتُ إِلَيْكَ واَنا اوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ) ★ (١٤٣)

وە کاتێ موسا ـدـ رۆیشتو گەیشت بە تەوفیقی خودا لـە کاتی بڕیاردراوا بەو شوێنە خودا بۆی دیاری کردوەو خودای تەعالا گفتوگۆی لەگەلاّ کرد بەو شێوە کە بۆ زاتی بێ وێنەی ئەشێو موسا ئەوەی بیست لە هەموو لایەکەوەو نەفسی حەزرەتی موسا ـدـ هێمن بوەوەو ئولفـەتی گرت بە خوداوە کەوتە دڵیەوە کە وەکو چۆن خودای تەعالا قسەی لەگەلاّ کردو ئەمیش بیستی وەها خۆیشی نیشان ئەداو ئەمیش ئەبینێ . وە عەرزی بارەگای بێ نیازی کرد : پەروەردگارا خۆتم نیشان بدە با بۆت بڕوانم ، وە خودای تەعالا فەرمووی : تۆ بە هیچ شێوەیێ لەم نەشئەدا من نابینی بەلاّم ئەمەوێ بۆ ئەوە حاڵی ببی کە نەبینینەکەی تۆ بۆ من لەسەر بێ لوتفی من نیە بەڵکو لەسەر ئەوەیە کە تۆو وێنەی تۆ لە مادەی مەخلووقاتی ئـەم

جیهانە تاقەتی ئەوەیان نیە ، بڕوانە بۆ ئەو کێوە کە مەشهوورە بە (جبل زبیر) کـە من پڕتەوی زاتی خۆمی بۆ ئەنوێنم جا ئەگـەر لەبەر پڕتەوی ئەنواری زاتی مندا ئارامی گرتو مایەوە ئەوە تۆیش لە پاش ئەوە ئەمبینی • جا کاتێ خودا جیلوەی نووری خۆی دا بۆ کێوەکە کردی بـە مادەیەکی هاڕاوی وردو نەرم وەکو سورمەی چاو ، وە لە حاڵی‌بوونی ئەم وەزعە بـە هەیبەتە موسا بێهۆش کـەوت ، وە کاتێ هـاتەوە سەرخۆی وتی : پەروەردگارا گەورەو بێ باکی‌و پاکی لە هاو وێنە ، وا من تەوبەم کرد لە تاوانی داواکردنی تەماشای زاتی تۆ وە هیوای لێبوردنم هەیەو من یەکەم کەسم لـەم ئومەتە کە ئیمان بێنم بەوە کە تۆ لە دنیادا نابینرێیت لەبـەر بێتاقەتی‌و ناتەوانی ئێمە •

★ (قـالَ : يا موسى إنِّي اصْطَفَيْتُكَ على النَّاسِ بِرِسـالاتي وبِـكَـلامي) ★

خودا فەرموی : ئەی موسا بە ڕاستی من تۆم هەڵبژاردو ئیختیارم کردی بەسـەر غـەیری خۆتا بە ناردنی تەورات بۆت‌و بەوە کـە بە بێ واسیتەی وەحی قسەت لەگەڵدا بکەم •

★ (فَخُذْ ما آتَيْتُكَ وكُنْ مِنَ الشَّاكِرِينَ) ★ (١٤٤)

دەی وەربگرە ئەوەی کە من پێت‌ئەدەم وە لەوانە بـە کە سوپاسی نیعمەتی من ئەکەن •

ریوایەت کراوە : حەزرەتی موسا مانگی (ذي القعده) بەڕۆژوو بوەو دەی ئەووەڵی (ذي الحجه)یش عیبادەتی کـردوە وە لـە رۆژی (عەرەفە)دا داوای دیتنی خودای کردو بە پڕتەوی زات بێهۆش کەوت . وە لەو رۆژەدا هۆشی بۆ هاتەوە . وە لە رۆژی دەهەما خودا ئەلواحی پێدا • بازێ ئەڵێن : ئـەو ئەلواحانە دە لەوح بوونو بازێ ئـەڵێن حەوت لەوح بوون ، وە بازێ ئەڵێن تـەورات هـەر ئەوەیە کـە لەسـەر ئەلواحەکان

نووسراوە ، وە بازێ ئەڵێ تەورات لە پاش وەرگرتنی ئەلواح هاتوونەتە خوار بۆ سەر موسا •

وە من باوەڕم وایە مادام خودای تەعالا تاریفی (ئەلواحی) کردوە بەوە کە تەفسیلی هەموو شتێکیان تێدایە کە تەورات لە ناو ئەلواحەکانا نووسراوە وەکو فەرموویەتی :

★(وَكَتَبْنَا لَهُ فِي الاَلْواحِ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَوْعِظَةً وَتَفْصِيلاً لِكُلِّ شَيْءٍ) ★

وە نووسیمان بۆ موسا لە ئەلواحا لە بارەی هەموو شتێکەوە لە کاروباری دین و ئایین و دەرزو پەندو ئامۆژگارییەك ، هەروا نووسیمان بۆ موسا روونکردنەوە بۆ هەموو حوکمێ کە رەفتاری پێ بکرێ •

★ (فَخُذْها بِقُوَّةٍ وَأْمُرْ قَوْمَكَ يَأْخُذوا بِاَحْسَنِها) ★

ئەی موسا تۆ ئەو ئەلواحە بە هێزی دڵو نیشاطی لەش وەربگرەو ئەمر بکە بە گەلەکەت کە رەفتار بکەن بەو ئەلواحە کامیان کەوا ئیحتیاطی زۆرتر تیایەو دوورترە لە خراپەی نەفسو نزیکترە بۆ راگرتنی یاسای دین •

★ (سَاُرِيكُمْ دارَ الفَاسِقِينَ) ★ (١٤٥)

لەمەولا خانوو ماوای فاسقە لەدین دەرچوەکانتان نیشان ئەدەم لە قیامەتا ، وە یا لە دنیادا راتئەبوێرم بەسەر ماواو جێگایانا هەتا بزانی چۆن وێران بوە •

★ (سَاَصْرِفُ عَنْ آياتِيَ الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي الاَرْضِ بِغَيْرِ اَلْحَقِّ) ★

لەمەو پاش دوورئەخەمەوە لە سوودوەرگرتن لەو دەلیلانە کە لە جیهانا دروستم کردوون و لە وجوودی ئینسانا دامناون ئەو کەسانە کە خۆیان بە گەورە تەماشا ئەکەن بەرابەر بە فەرمانی ئێمە بە ناحەق و ناڕاستی • واتە من لە ئافاقاو لە نفووسدا گەلێ نیشانەم داناون کە دەلالەت

ئەکەن لەسەر بوونی خۆم‌و لەسەر تەوانایی‌و زانایی‌م بەسوودن بۆ ئەهلی مارێفەت بەڵام ئەو کەسانە کە بەرابەر بە من دەمار ئەفرۆشن‌و فیز ئەکەن لەو دەلیلانە بێ بەش‌و بێ بارەن •

★ (وإنْ يَرَوْا كُلَّ آيَةٍ لا يُؤْمِنُوا بِها ، وإنْ يَرَوْا سَبِيلَ الرُّشْدِ لا يَتَّخِذُوه سَبِيلاً ، وإنْ يَرَوْا سَبِيلَ الغَيِّ يَتَّخِذُوه سَبِيلاً) ★

وە ئەو خاوەن فیزانە هەموو ئایەتێ ببینن ئیمانی پێ ناهێنن ، وە ئەگەر رێگەی راست ببینن نایکەن بە رێگەی خۆیان‌و پیادا نارۆن ، وە ئەگەر رێگەی گومڕایی ببینن ئەیکەن بە رێگەی خۆیان •

★ (ذلِكَ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِآياتِنا وكانُوا عَنْها غافِلِينَ) ★ (١٤٦)

ئەم نەگبەتی‌و بەدبەختی‌یە هەمووی لەبەر ئەوەیە کە باوەڕیان نەکرد بە ئایەتی ئێمەو هەمیشە غافڵ بوون‌و دوور بوون لە وەرگرتنی ئەو ئایاتانە •

★ (والَّذِينَ كَذَّبُوا بِآياتِنا ولِقاءِ الآخِرَةِ حَبِطَتْ أَعْمالُهُمْ) ★

وە ئەو کەسانە باوەڕیان بە ئایاتی ئێمە نەکردوەو باوەڕیان نیە بە تۆڵەو پاداشی رۆژی قیامەت ئەوانە کردەوەی چاکەیان لە دنیادا هەمووی بێ قیمەت‌و پووچەو پاداشی چاکەی نابێ لە قیامەتا •

★ (هَلْ يُجْزَوْنَ إلاَّ ما كانُوا يَعْمَلُونَ ؟) ★ (١٤٧)

ئایا ئەو ئادەمیزادانە جەزایان ئەدرێتەوە بە غەیری ئەوەی کە کردوویانەو ئەیکەن ؟ نەخەیر ، واتە لە بێ سوودی کردەوەیاندا هەر لۆمەو سەرزەنشی خۆیان ئەکرێ ؛ چونکی خۆیان وایان بە خۆیان کرد •

★ (واتَّخَذَ قَوْمُ موسى مِنْ بَعْدِهِ مِنْ حُلِيِّهِمْ عِجْلاً جَسَداً لهُ خُوارٌ اَلَمْ يَرَوْا اَنَّهُ لا يُكَلِّمُهُمْ ولا يَهْدِيهِمْ سَبِيلاً ؟) ★

پاش ئەوە کە موسا ـدـ رۆیشت بۆ میقات ، لەسەر راوێژو تەگبیری (سامری) لەو خشڵو زێرە کـە بوویان گوێرەکەیەکیان دارشت ، ئـەو گوێرەکە کە دایان‌ڕشت لەشێ بوو دەنگو قۆڕەی لێ پەیدا ئەبو وەکو گوێرەکەی راستەقینە ، جا خودا عیتابیان لێ ئەگرێو ئەفەرموێ : ئایا نابینن ئـەم گوێرەکە مادەیەکی بێدەنگەو قسەیان لەگەڵدا ناکاو ناتوانێ شارەزایان بکا بۆ رێگایێ کە سوودی تێدابێو ئەفەرموێت :

زۆر مایەی زیانو خەسارەتە بۆ ئەوانە ئەم کردەوە نابارەیان کرد •

★ (إتَّخَذُوه وكانُوا ظَالِمِينَ) ★ (١٤٨)

ئـەو قەومی موسا ئەم گوێرەکەیانە هێنایە مەیدانی پەرستنەوەو لـە واقیعدا ستەمکار بوون بەرابەر بە خۆیان •

ڕیوایەتکراوە : کە بەنی ئیسرائیلیەکان جەژنێکیان بو لەو جەژنەدا خۆیان ئەڕازانەوە بە زێڕو زیو ، لەو جەژنەدا گەلێ خشڵیان بە خواستەمەنی وەرگرتبو لە قیبطیەکان ، کاتێ بە ئەمری خودا دەرچوون لە میصرو لـە ئاوی نیل پەڕینەوەو فیرعەونو سوپاکەی خنکان ئەو خشڵە لە لای بەنی ئیسرائیلیەکان مایـەوە ، کاتێ حەزرەتی موسـا رۆیشت بۆ بەجێهێنـانی (میقات) واتە عیبادەتی چل رۆژە سامیری ناو کە ئینسانێکی نامەردو منافق بو فرسەتی هێنا رۆیشت وتی بە قەومەکە : من ئەتوانم بتێ دروست بکەم بۆتان کە وەکو بتی ئەو قەومە وابێ رابوردن بەسەریانا ، ئێوە پێن ئـەو خشڵی قیبطیانەم بۆ پێتن ، ئەوانیش خشڵەکەیان هێناو سامیری زەڕەنگەر بو چو قاڵبێکی دروست کرد بۆ هەیکەلی گوێرەکەو ئەو خشڵەی تواندەوەو رژاندیە ناو قاڵبەکەوە تا هەیکەلی گوێرەکەیەکی لێ پەیدا بوو ، وە لـە

رێگەدا کاتێ کە لە میصر دەرچوون سواریکی ئەیینی لە پێش دەمی موساوە کە لە کاتی هەنگاودانانی ئەسپەکەیا ژێری پێکانی سەوز ئەبوون ئەویش زۆری بە لاوە عاجباتی بو وە تێگەیی کە ئەو خۆڵی ژێر پێی ئەسپە نهێنیەکی تێدایە . وە بازێ لەو خۆڵەی هەڵگرتو لای خۆی هێشتیەوە ، وە لەو کاتەدا کە ئەو گوێرەکەیە بە قاڵب دارشت بازێ لەو خۆڵەی کردە ناو دەمی ئەو گوێرەکەوە دەنگێکی لێ ئەهات وەکو قۆڕەی گوێرەکە •

بە هەر حاڵ فیتنەکەی خستە ناو بەنی ئیسرائیلیەکانەوە جا پاش ئەوە کە هۆشیارەکان حاڵی بوون ئەمە وەزعێکی موخالیفی حەقەو گیرۆدە بوون بە گوناح پەشیمان بوونەوە وەکو ئەفەرموێت :

★ (ولمَّا سُقِطَ في اَيْدِيهِمْ ورَاَوْا اَنَّهُمْ قَدْ ضَلُّوا) ★

وە لە کاتێکدا پەشیمان بوونەوەو بۆیان دەرکەوت کە گومڕا بوون •

★ (قالُوا : لَئِنْ لَمْ يَرْحَمْنا رَبُّنا ويَغْفِرْ لَنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الخَاسِرِينَ) ★ (١٤٩)

وتبان : وەڵڵاهی ئەگەر خودا رەحمان پێ نەکا بەوە کە کتێبەکەمان بۆ بنێرێ و تاوانی گوێرەکەپەرستیمان نەبەخشێ لەوانە ئەبین کە زیانکارو خەسارەت بارن •

★ (ولَمَّا رَجَعَ مُوسى إلى قَوْمِهِ غَضْبانَ اَسِفاً) ★ :

جا کاتێ حەزرەتی موسا لە کێوی طوور گەڕایەوە بە غەمباری بۆ لای قەومەکەی ؛ چونکی هەر لە میقاتا بو خودای تەعالا خەبەری پێدا کە قەومەکەت دەستیان کردوە بە گوێرەکە پەرستی •

★ (قال : بِئْسَما خَلَفْتُمونِي مِنْ بَعْدي ! اَعَجِلْتُم اَمْرَ رَبِّكُمْ ؟) ★

موسا وتی : جێگرێکی خراپ بوونو کارێکی زۆر ناشیرینتان کرد کە من دیار نەبووم ! ئایا تەرکی وەعدەی خودای خۆتان کردو ئەو وەعدەیە کە درابو پێتان بۆ ماندوەی چل رۆژی من لە میقاتاو خودا گرتنی ، ئێوە لەسەر یاساو شێوەی خۆتان لەسەر ئایینی خۆتان لە شوێنی خۆتانا بۆچی وا خۆتان بەدبەخت کردو دڵی منتان بریندار کرد ؟

★ (واَلْقَى الاَلْواحَ) ★

وە ئەو لەوحانە کە خودا دابوونی پێیو ئادابی دینیان تێدابو بە عاجزیەوە پەرتی کردن نەك وەها بیانشکێنێ ، وەکو ئەوە ئەیگێڕنەوە بە بێ تەحقیق ، حاشا کە رەهبەران ئایینو عەلاقەی ئایین بشکێنن ، وە نەك بە بێ ئەدەبی صەد حاشا کە پێغەمەران شێوەی بێ ئەدەبی بنوێنن ، بەڵکو بە زوریو دڵگرانیو پەرێشانی لەبەر نەزانیو نەفامی گەلەکەی کە بە فیتنەی سامیری خەڵەتان •

★ (واَخَذَ بِرَأسِ اَخيهِ يَجُرُّهُ إِلَيْهِ) ★

وە سەری هاروونی برای گرتو بە هێز رای کێشا بۆ لای خۆی لەسەر یاسای ئادەمیزادی بەحورمەت کە لەسەر پەیدابوونی کاری ناهەموار لە براو کەسی خۆی تووڕە ئەبێ •

★ (قال : ابْنَ اُمَّ إِنَّ القَوْمَ اسْتَضْعَفوني وكادُوا يَقْتُلونَني) ★

هاروون عەرزی کرد : ئـەی کوڕی دایکم من لەســەر فەرمانی تۆ چاودێریم کردنو مەنعم کردن لەوە کە شوێن بیرو باوەڕی سامیری بکەون بەڵام ئەو گەلە چەقاوەسوە موبالاتیان بە قسەی من نەکردو پاپاییان بە هاناو هاواری من نەبوو بـە بێکەس‌و بێ دەسیان زانیم‌و بە هۆی کێشە کێشی منـەوە نزیك بو دەستم بۆ رادەن‌و بمکوژن‌و من لەبـەر ناتـەوانی خۆم دەست‌بەرداریان بووم •

★ (فـلا تُشْمِتْ بِيَ الاَعْداءَ ولا تَجْعَلْنِي مـعَ الْقَوْمِ الظّالِمِينَ) ★ (١٥٠)

ئیتر تۆ کارێکی وەهـا مەکـە بـە من کـە دوژمن حەزی لێ بکاو دوژمنەکانم پێ شادکام مەکەو لـە رزی ستەمکاران‌و زۆردارانا حسێبم مەکـە •

★ (قـالَ : ربِّ اغْفِرْ لي ولِاَخِي واَدْخِلْنا في رَحْمَتِكَ واَنْتَ ارْحَمُ الرّاحِمِينَ) ★ (١٥١)

جا کاتێ کە حەزرەتی موسا ـدـ لە وەزعەکە حاڵی بو گەڕایەوە بۆ سەر یاسای عادەتی‌و لـە خودا پاڕایەوە فەرمووی : پەروەردگارا خۆت ئەزانی من لە میقاتا بووم لە حوزووری تۆداو هاروونی برایشم بە قـەی تەوانای خۆی هـەوڵی لەگـەڵ گەلەکەدا داوەو ئـەوان موبالاتیـان پێ نەکردوە ، دەی خودایە تاوانی من ببەخشە لـەو سەر راکێشانی هاروونی برامەداو تاوانی ئەویش ببەخشە ئەگەر کەم‌و کووڕیەکی بووبێ لە چاودێری ئـەوانا •

وەبمانخەرە ناو بارەگای میهرەبانی خۆتەوەو تۆ لە هەموو میهرەبانێ میهرەبانتری •

★ (إنَّ الَّذينَ اتَّخَـذُوا العِجْلَ سَيَنالُهُمْ غَضَـبٌ مِنْ رَبِّهِمْ وذِلَّةٌ في الحيوةِ الدُّنْيا) ★

ئەو کەسانە کە گوێرەکەکەیان دروستکردو یارمەتی سامیرییان دا لە قاڵبڕێژیداو کەوتنە شوێنی لە پەرستنیا بە راستی بەم زوانە قاری خودایان پێ ئەگا بەوە کە تۆبەیان کوشتنی خۆیانەو سووکی رسواییان تووش ئەبێ لە ژینی مووەقەتیانا •

★ (وكذلِكَ نَجْزِي المُفْتَرِينَ) ★ (١٥٢)

وە هەر بەم جۆرە جەزایە جەزای ئەوانە ئەدەینەوە کە درۆ بە دەم دینەوە ئەکەنو ئایینی راست ئەگۆڕنو خەڵکی گومڕا ئەکەن •

★ (والَّذينَ عمِلوا السَّيِّئاتِ ثُمَّ تابُوا مِنْ بَعْدِها وآمَنُوا إنَّ ربَّكَ مِنْ بَعْدِها لَغَفورٌ رَحِيمٌ) ★ (١٥٣)

وە ئەو کەسانەیش کە بە نەفامیو بەدبەختی کردەوەی ناشیرینو ناپەسەندی خراپ ئەکەنو لە پاشان تۆبە ئەکەنو ئیمان دێنن بە خودای خۆیانو ئەکەونە شوێنی رەهبەری ئەمین بە راستی خودا لە پاش ئەو تەوبەو ئیمانە ناوانبەخشو میهرەبانە •

★ (ولَمَّا سَكَتَ عنْ موسى الغَضَبُ اَخَذَ الاَلْواحَ) ★

وە کاتێ کە قارو قین بێدەنگ بو لە دڵی حەزرەتی موساداو گەڕایەوە بۆ سەر واجبی خۆی کە رێنسوویی ئادەمیزادە •• ئەو ئەلواحانە کە لە لایەنی خوداوە هێنابووی هەڵی گرتن • وە زاهیری ئەم جوملەیشە دەلیلە لەسەر ئەوە کە ئەلواحەکان بە ساغی ماونەتەوەو نە شکاون •

★ (وفي نُسْخَتِها هُدىً ورَحْمَةٌ لِلَّذينَ هُمْ لِرَبِّهِمْ يَرْهَبونَ) ★ (١٥٤)

وە لە نووسراوی سەری ئەو (ئەلواحە) لە لایەنی خوداوە ، وە یا لە هەر نوسخەیەکدا لە بەر ئەو ئەلواحە بنووسرێتەوە ، رێنومایی‌و شارەزاکردنی هۆشیاران بۆ رێگەی پیرۆزی هەردو جیهانو دەرکەوتنی میهرەبانی خودا

هەیە بۆ ئەو کەسانە کە بە دڵ لە خودای خۆیان ئەترسن‌و خۆیان ئەپارێزن لەو بیرو باوەڕانەو لـــەو کردەوە نابارانە کە خـــودا قەدەغەی کردوون لێیان .

★ (واخْتارَ موسى قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلاً لِمِيقاتِنا) ★

جا بە فەرمانی خودا پاش ئەوە تۆزێ ماندووی حەسایەوە حەفتا کەسی هەڵبژارد لە بەنی‌ئیسرائیلیەکان لە هەر لقێ لە نەتەوەکانی یەعقووب ـدـ شەش کەس . جا دوو کەس زیاد بوون لەو ژمارەو (کالب)و (یوشع) لە ناو خەڵکەکەدا بەجێمان . وە لەگـەڵ حەفتا کەسەکەدا رۆیشت بۆ میقات بۆ عوزرهێنانەوە لە بارەگای خوادا لەسـەر تاوانی گوێرەکەپەرستی ، کاتێ کە نزیك بوونەوە لە شوێنـەکە هەورێ پەیدا بوو ئەوانی داگرت‌و موسا لەوان زۆرتر رۆیشتە ناو هەورەکەوەو خودا فەرمایشی لەگەڵ کردو هەموو حەفتا کەسەکە فەرموودەکانی خودایان بیست لـە ئەمرو نەهی‌و وەعدو وەعید . کاتێ کە هەورەکە بەرزەوە بوو مەحو بوەوە قەومەکە وتیان بە موسا : بە خوا ئێمە ئیمان ناهێنین بەوەی ئەوە کە قسەی لەگەڵ تۆدا کرد خودا بو هەتا ئێمەیش چاومان پێی نەکەوێ ! موسا زۆر هەوڵی دا کە لەم بیرە وەرگەڕێن سوودی نەبو ، لەو کاتەدا تریشقەیێ لە ئاسمانەوە داپەڕی بەسەریاناو هەر حەفتا کەسەکە هەموو مردن‌و حەزرەتی موسا لەم کارەساتە زۆر مات‌و پەرێشان بو .

★ (فلمَّا اَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ قالَ : رَبِّ لَوْ شِئْتَ اَهْلَكْتَهُمْ مِنْ قَبْلُ وإيَّايَ) ★

کاتێ کە زەلزەلە یاخود تریشقە گرتنی حەزرەتی موسا عـەرزی بارەگای کرد : پەروەردگارا من ئەزانم ئەم هەموو عاجزی‌و قاری تۆیە قوڕتی نەگبەتی گوێرەکەپەرستیەکەیە دەی ئەگەر خواستت ببوایە ئـەو قەومەو منیشت ئەکوشت لە پێش ئەوەدا یێن بۆ میقات‌و من گیرۆدەی ئەم

رسواییە نەدەبووم . ئیستە من هەزار سوێند بخۆم ئەوان قەناعەت ناکەنو ئەڵێن موسا بە پیلانێك ئەو حەفتا کەسەی لەناو برد •

★ (اَتُهْلِكُنا بِما فَعَلَ السُّفَهاءُ مِنَّا ؟)★

ئایا تۆ ئێمە هەموو ئەفەوتێنی بە هۆی ئەوەوە کە بەنی ئادەمە عەقڵ سووکەکانی ئێمە کردیان ؟

★ (إنْ هِيَ إلاَّ فِتْنَتُكَ تُضِلُّ بِها مَنْ تَشاءُ وتَهدِي مَنْ تَشاءُ) ★

ئەم کارەساتانە هەر ئەوەیە رووداوێکی بەراوردی میحنەتسازیە لەسەر حیکمەتی خۆت لە لایەنی تۆوە ، وە ئەو کەسەی خواستت لەسەر گومڕاکردنی بێ گومڕای ئەکەی بەم جۆرە کارەو ئەو کەسەیش خواستت لەسەر هیدایەتی بێ هیدایەتی ئەدەیی و ئەڵێی ئەم رووداوانە سزای دنیانو سزای دنیا لە تۆڵەی قیامەت سووکترە •

★ (انْتَ ولِيُّنا فاغْفِرْ لَنا وارْحَمْنا وانْتَ خَيْرُ الغافِرِينَ) ★ (١٥٥)

پەروەردگارا تۆ صاحیبو خاوەن کاری ئێمەی ئەوای چاوپۆشیو میهرەبانیت لێ ئەکەینو بە رەحمی خۆت تاوانمان ببەخشەو میهرەبانیمان لەگەڵدا بکە تۆ باشتر تاوانپۆشێکی •

★ (واكْتُبْ لَنا فِي هذِهِ الدُّنْيا حَسَنَةً وفِي الآخِرَةِ إنَّا هُدْنا إلَيْكَ) ★

ئەی خودا بنووسە بۆ ئێمە بە میهرەبانی خۆت لە جیهانی ژینا ژینێکی باش بە ئاسایشو سەربەرزیو فەرمانکاری خۆت وە لەو جیهانیشا گەڕانەوەیەکی باش بە عەفوو سەرفی نەزەرو شادبوونمان بە لیقای زاتی تۆو بە ئارامگرتنمان لە بەهەشتی جاویدانیدا •

★ (قال : عذَابِي اُصِيبُ بِهِ مَنْ اشاءُ ورَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ) ★

لـه وەلآمی دۆعای موسادا فەرمووی : ئەی موسا سزای من پێی گیرۆدە ئەکەم ئەو کەسەی کە خواستم لێ بێو میهرەبانیم گوشادە هەموو کەسێو هەموو گیانلەبەرێ ئەگرێتەوەو کەمو کووڕی تێدا نیە •

جا بازێ له موفەسیرەکان ئەڵێن : پاش ئەم سکاڵای موسا خودای تەعالا ئەو حەفتا کەسە مردوەی زیندووکردەوەو له گەڵ موسادا رۆیشتنەوە بۆ ناو گەلەکەیان • وە بازێکی تر ئەڵێن ئەو حەفتا کەسە نەمردبوون بەڵکو بەو زەلزەلە یا بەو تریشقە کە دای بە کێوەکەدا کاسو شپرزە بوونو پاش ماوەیێ بە دۆعای موسا هاتنەوە سەر خۆیانو لەگەڵ ئەوا بە ساغی هاتنەوە بۆ ناو بەنی ئیسرائیل •

★ (فسَاَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ ويُؤْتُونَ الزَّكوةَ والَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ) ★ (١٥٦)

وە خودا فەرمووی بە موسا ـدـ ئەو ڕەحمەتەم کە هەموو شتێو هەموو کەسێ دائەگرێ بە خوصووصیو تایبەتی ئەینووسم بە نووسینێ نەگۆڕێ بۆ ئەو بەنیئیسرائیلیانە کە خۆیان ئەپارێزن له کوفرو گوناحو نافەرمانی پێغەمبەرو صەدەقەی واجب له ماڵی خۆیان دەرئەکەنو ئەیدەن بە موستەحەقەکانو بە تایبەتی ئەو ڕەحمەتە ئەنووسم بۆ ئەو کەسانە باوەڕ ئەکەن بە هەموو ئایاتی من لەوانە کە ئەبن بە دەلیل لەسەر بوونمو یەکیەتیمو دووریم له کەمو کووڕیو داراییم بۆ هەموو کەمالات • وە ئەو بەنی ئیسرائیلیانە کە لەمەولا ئەم ڕەحمەتی خۆمەیان بۆ ئەنووسم •

★ (اَلَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الاُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْتُوباً عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرِيةِ والاِنْجِيلِ يَاْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ ويَنْهيهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ ويُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ ويُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ ويَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ والاَغْلاَلَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ فالَّذِينَ آمَنُوا بِهِ وعَزَّرُوهُ ونَصَرُوهُ واتَّبَعُوا النُّورَ الَّذِي اُنْزِلَ مَعَهُ اُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ) ★ (١٥٧)

واتە ئەو کەسانەن کە پەیڕەوی ئەکەن لە کاتی خۆیا بۆ پێشەواو ڕەهنومایێ کە دارای نۆ سیفەتە :

یەکەم : ڕەسوولەو فروستادەی خودایە بۆ سەر هۆشیارانی پەری‌و ئادەمیزاد بۆ گەیاندنی ئەحکامی ئیعتیقادو عەمەل‌و نیشاندانی بیرو باوەڕی پەسەند بە خوداو فریشتەکانی‌و بە پێغەمبەرەکانی‌و بەو کتێبانە کە ناردوویەتی بۆیان ، وە بەوە کە هەموو چاکو خراپێ خودا ئیجادی ئەکاو بە زیندووبوونەوە لە پاش مردن بۆ ئەوە کە حسێبی کردەوە بکرێ‌و تۆڵەی خۆی وەربگرێ •

دووهەم : ئەوەیە کە (نبی)یە یانی خاوەنی پایەی بەرزە لە لای خوداوەو پایەی بەرزتر لە هەموو ئادەمیزادو پەری‌و فریشتە لە جیهانا •

سێهەم : ئەوە کە (امی)یە وەکو لەدایك‌بوە وەها ماوەتەوەو نەی‌خوێندوەو دانشخانەی نەدیوە ، لە بەر دوو حیکمەت ؛ یەکەم گومانی ئەوەی لێ نەکرێ ئەو زانیاریەی هەیەتی بە خوێندن فێری بووبێ‌و لە مامۆستایەکی وەرگرتبێ • دووەم ئەوە کە دەرکەوتنی ئەو ئاسارە گەورەو ئەو زانیاریە بەرزە لە لای ئەوە ببێ بە بەڵگە لەسەر ریسالەتەکەی‌و لەسەر ڕێژەنی بارانی میهرەبانی خودا بەسەریا •

چوارەم : ئەوەیە کە نووسراوە بە ناوو نیشانەو رشتەی مەڵبەند لە تەوراتی حەزەتی موسادا ؛ وەکو ئەوە کە لە سیفری (شعیا)دا نووسراوە : پڕتەوی نووری خودا وەکو لە ولاتی (ساعیر)دا شەوقی دایەوەو لە

کێوی (سینا)دا دەرکەوت وەها لە کێوی (فاران)دا دەرئەکەوێ . کە کێوی (فاران) ئەو کێوەیە لە نزیکی شاری مەککەدا کە حەزرەت ـدـ لەوێدا وەحی بۆ هات . هەروا لە (انجیل)دا حەزرەتی عیسا موژدەی داوە بەوە کە خودا رەهبەرێکی پیرۆز ئەنێرێ بۆ سەریان جیهان رووناك ئەکاتەوە وە ئەم نیشانانەی بۆ ئەوە بەیان کردوە کە بەنی ئیسرائیلیەکان پاش هاتنی حەزرەت ـدـ بیانوویان نەمێنێ لە نافەرمانیدا .

پێنجەم : ئەوەیە کە ئەو پێغەمبەرە فەرمان ئەدا بە پیرو باوەڕی پاك و کردەوەی چاك کە گرد ئەبێتەوە لە فەرموودەی حەزرەتا ـدـ کە ئەفەرموێ : (التعظیم لامر الله والشفقة علی عباد الله) یانی ئینسانێ ئەمری خودا بە گەورە بگرێ و دڵسۆز بێ بۆ بەندەکانی خودا .

شەشەم : ئەوە کە نەهی ئەکا لە هەموو خراپەیێ لە پیرو باوەڕا وەکو پەرستیاری غەیری خودا . وە لە کردەوەدا وەکو ستەمکاری و بێ ناموسی و بێ شەرمی لەگەڵ عیبادی خودادا لە پێغەمبەران و رەهبەرانەوە هەتا داماوان و کارکەران .

حەوتەم : ئەوەیە کە هەرچی تەبیعەتی میانە بە پاك و چاکی بزانێ نە خواردەمەنی حەلاڵی ئەکا بۆیان .

هەشتەم : هەرچی تەبیعەتی میانە بە نابارو ناشیرینی بزانێ لە خواردەمەنی حەرامی ئەکا لەسەریان جا ئەو نابارییە لەبەر زیان بێ بە تەندروستی وە یا زیان بێ بە عەقڵ و هۆش وە یا زیان بێ بە ئابووری و ژیوار وەکو زیادەڕەوی .

نۆهەم : ئەوە کە ئەو گرانباریە زو لەسەریان بو لە ئایینی کۆندا لەسەریانی لائەبا وەکو خۆکوشتن بۆ تۆبەو بڕینی هەر پارچەیێ کە تاوانی پێ کردبێ و حەرامکردنی بازێ گۆشت و چەوری بێ لەسەریان ، وە نەخواردنی چێشتی دەستی ژنی خاوەن عوزرو ، وەکو کارنەکردن لە رۆژی شەمەداو حەصری نوێژ لە کەنیسەدا .

جا ئەو کەسانە ئیمانیان هێنا بەو پێغەمەرە کە جامیعی ئەم سیفەتانەیەو بە گەورە تەماشای ئەکەنو یارمەتی ئەدەنو پەیڕەوی ئەو رووناکیە ئەکەنو شوێنی ئەو کتێبە ئەکەون کە بۆی هاتوەتە خوارەوەو لەگەڵ ریسالەتی ئەوا نێررواوە •• ئەو کەسانە رزگارن لە ئازاری رۆژی قیامەت •

بوخاریو موسلیمو ترمذی رایویەتیان کردوە لە حەزرەتەوە ـدـ فەرموویەتی : کاتێ کە خودا خەڵکی دروست کرد لە کیتابا نووسیو لە ژووری عەرشەوە دایتا (ان رحمتي غلبت غضبي) بە راستی میهرەبانی من زاڵ بوە بەسەر قارو غەزەبما •

★ (قُلْ : یا اَیُّها النَّاسُ إنِّي رَسولُ اللهِ إلَیْکُمْ جَمِیعاً) ★

تۆ ئەی پێغەمەری خۆشەویست بڵێ لەسەر فەرمانی من : ئەی ئادەمیزاد من فروستادەی خودام بۆ لای ئێوە هەمووتان •

★ (الَّذي لهُ مُلْكُ السَّمواتِ والاَرْضِ) ★

ئەو خودایە کە پادشاییو سەرداری لە ئاسمانەکاناو لە زەویدا هەر بۆ ئەوە •

★ (لا إله إلاَّ هُوَ یُحْي ویُمِیتُ) ★ :

هیچ کەس نیە بەندەیی بۆ بکرێ ئەو نەبێ ، وە حاڵی وەهایە گیانلەبەر دروست ئەکا گیانیان بۆ دروست ئەکاو ئەیشیان مرێنێ بە خواستی خۆی •

★ (فَآمِنُوا بِاللهِ ورَسولِهِ النَّبِيِّ الاُمِّيِّ الَّذي یُؤْمِنُ بِاللهِ وکَلِماتِهِ واتَّبِعُوهُ لعَلَّکُمْ تَهْتَدونَ) ★ (١٥٨)

دەی ئێوەیش ئیمان بێنن بەو خوداو بەو پێغەمەرەی کە فروستادەی ئەوەو خاوەن پایەو شانە لەلای ئەوو نەخوێندەوارە کەچی لە غەیری خۆی زیاتر زانو هۆشیارە ، ئەو پێغەمەرەی کە ئیمانی هێناوە بە خودای خۆیو بەو وتارانەی کە نازڵی کردوون بۆ سەر هەموو پێغەمەرەکانو پەیڕەوی ئەو بکەن رجایە بگەن بە ئەنجامی پیرۆزو شارەزای ڕێگەی رزگاری هەردوو جیهان بین •

★ (ومِـنْ قَـوْمِ مُوسى اُمَّـةٌ يَهْـدونَ بِالْحَـقِّ وبِـهِ يَعْدِلونَ) ★ (١٥٩)

وە هـەر وەکو لـە قەومی موسادا کۆمەڵێ بوون لـە دین لایانداو گوێرەکە پەرستییان دامەزراند وە کۆمەڵێ بوون کە بۆ عوزرهێنانەوە لە سەفاهەتی ئەوانە رۆیشتن بۆ میقات •• هەروا ئیستەیش کۆمەڵێکیان هەیە کـە خەڵك شارەزا ئەکەن بە شێوەی حەق بۆ ئیمانهێنان بـە حەزرەتی محەمەد ـدـ وە لە ناو خۆیانا بە حەق حوکم ئەکەن وەکو موسوڵمانانی ئەهلی کیتاب لە زەمانی حەزرەتا •

★ (وقطَّعْناهُمُ اثْنَتَيْ عَشْرةَ اَسْباطاً اُمَماً) ★

جا پاش هاتنەوە لە میقات بۆ جاری دووهەمو پاش دامەزرانی گەلی بەنی ئیسرائیل لە خاکی (فەلەستین)دا لە کەناری (بەحری ئەحمەر)دا بەنی ئیسرائیلیەکانمان کرد بـە دوازدە پارچە کـە حاڵی ئەمانە وابو لـە بەتەوەی دوازدە کوڕەکەی (ئیسرائیل) بوونو هەر یەکی ئومەتێ بوونو لـە ناو خۆیانا ئاداب‌و تەقالیدێکی تایبەتیان بو ، وە لەبەر ئـەوە جیامان کردنەوە لە یەك هـەتا بەرەی هـەر کوڕێ لەوانە خزمەتی خۆیان بکەنو گەورەو بچووك بڕیار بدەنو نەبن بە هەرچیو پەرچیو فیتنەو ئاشووب لە ناویانا پەیدا نەبێو بۆ ئەوەیش کە حەزرەتی موسا لەسەر هـەر قەبیلەیێ لەوانە پێشەوایێ دابنێ چاودێری یاسای دینو دنیایان بکا ؛ وەکو وتوویانە :

ئادەمی ناژین بێ یاساو ئایین
بێ گەورەو بچووك لە رووی سەرزەمین
ئارامی بەشەر بۆ ژینو ژیوار
بێ یاسا نابێ ، بێ سەرو سەردار
ئاسکی بیابان ، مەڕو بزنی کێوێ
دەلیلیان هەیە بۆ بەرزیو نشێو

ئەوەی وەرنەگرێ فەرمان لە دەلیل
بە کزی ئەژی ، دەخیل صەد دەخیل !
بۆیە خوداوەند بۆ گرۆی بەشەر
رەهبەری هەنارد یانی پێغەمەر
رەهبەر بۆ یاسای دین‌و دنیایە
بۆ پیشەی باش‌و خولکی رەسایە
بۆ تێکۆشینە لە ڕێی ژیانا
هەتا بیێنی لە ڕووی جیهانا
یاسا نەتەوەی مەردی مردوە
بە خاوەن یاسا مەڵێن مردوە
یاسایە هۆیە لە بۆ ئاسایش
لە بۆ سەربەرزی‌و لە بۆ نومایش
ئەو بابە ئەمرێ با کوڕی نەبێ
مادام یاساکەی ڕەساو بەجێ بێ
(انا اعطینا) موژدەی ڕەهبەرە
مادام خاوەنی یاسای ئەنوەرە
(نامی)یە هەرکەس خاوەن یاسا بێ
نامرێ یاسایێ خاوەن عاسا بێ

★ (وَاَوْحَیْنا الی موسی إذِ اسْتَسْقیهُ قَوْمُهُ : اَنِ اضْرِبْ بِعَصَاكَ الحَجَرَ فانْبَجَسَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَیْناً قَدْ عَلِمَ کُلُّ اُناسٍ مَشْرَبَهُمْ) ★

موسامان خەبەردار کرد لەو کاتەدا کە قەومەکەی لەو دەشتی فەلەستینەدا لە کەناری دەریادا داوای ئاوی خۆشیان لێ‌کردو پێمانوت : بە عاساکەت بدە لەو بەردە گەورە کە وا لە (جبل حوریب)دا کە لە شیوی

(سینا) دایە • وە لە تەوراتا جێگەی ئەو بەردە گەورەیە دیاری کردوە ، وە بازێ لە ئیسرائیلیەکان ئەڵێن : ئەو بەردە وا لە شوێنێکدا مەشهوورە بە(وادي اللجاء)و حەزرەتی موسا لەسەر فەرمانی خودا دای لەو بەردە بە عاساکەی‌و دوازدە سەرچاوەی لێ دەرچو وە هەر یەکێ لەوانەی دیاری کرد بۆ یەکێ لەو دوازدە تایفە بۆ ئەوە لەسەر ئاو نەگژێن‌و ئاشووب لـە ئاویانا پەیدا نەبێ • وە لە واقیعدا ئەو بەردە بەردێکی گەورەی وا بێ کە جێگەی دوازدە سەرچاوەی جیاوازی تێدا بێتەوەو خەڵکی بتوانن ئاوەستن لە بەریاناو ئاو وەربگرن • ئەمە هەم موعجیزەیە کە بە لێدانی ئەو عاسا ئەم دوازدە سەرچاوە دەرچوەو هەم مەعقوولە ؛ چونکی موناسبی هاتوچۆی قەرەباڵغی ئەو دوازدە بەشەیە لە بەنی ئیسرائیل کە لەو سارای سینادا ژمارەیان گەیشتوە بـە شەش‌صەد هەزار کەس ، وە ئەوەی کـە ئەڵێن بەردێکی بچووك بوە بە قەی کەللەی گایێ بوە •• پاش لێکۆڵینەوە بەڵگەیێ بۆ ئیستیدلال بشێ دەستمان نەکەوت لەسەری •

★ (وظَلَّلْنا عَلَيْهِمُ الغَمامَ) ★

وە لەبەر ئەوە کـە ئەو دەشتە گەرمیان بو بەنی ئیسرائیلیەکان لـە میصرا جێگەو ماوایان خۆش بوو ئولفەتیان نەگرتبو بە گەرماوە هەورمان کرد بە چەترو سایە بە راسەریانا •

★ (وأَنْزَلْنا عَلَيْهِمُ المَنَّ والسَّلْوى) ★

وە بۆ ئەوە کە بێبەش نەبن لە شیرینی گەزۆمان باراند بە سەریانا وەکو لە کێوانی خۆمانا گەزۆ ئەبارێ بەسەر گەلاّ داراو (شۆکە) ئەبارێ بەسەر بەردا ، وە پەلەوەری (شەلاقە) مان لە لای جەنووبەوە بە ئاسمانا هێناو ئەمان باران بە سەریاناو ئەوانیش ئەیان‌گرتن‌و سەریان ئەبڕین‌و ئەیان خواردن • وە لەسەر زمانی موسا وتمان :

★ (كُلُوا مِنْ طَيِّباتِ مَا رَزَقْناكُمْ) ★

پێمان راگەیاندن کە بخۆن لەم خواردەمەنیە جوانانەی کردوومانن بە رۆزی بۆ ئێوە کەچی لەگەڵ ئەم هەموو نیعمەتەدا کە پێمدان ئەو بەنیئیسرائیلیە بەدبەختانە کوفری نیعمەتیان کردو دەستیان کرد بە نافەرمانیو سەرپێچیو لە رێگەی راست لایان دا •

★ (وما ظَلَمونا ولكِنْ كانُوا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمونَ) (١٦٠) ★

ئەوان بەو ستەمە کردیان ستەمیان لە من نەکرد بەڵام ستەمیان لە نەفسی خۆیان کرد •

موفەسیرەکان ئەم دەشتە کە بەنیئیسرائیلی تێدا بو بە سارای (تەین)ی ناو ئەبەنو بازێ ئەڵێن ئەمە لە پێش (تەین)دا بوەو ئەو سارا نەبوە • بەڵام لەسەر حەقیقەت سارا عەینی سارایە ، ئەمما رووداوی عاجزبوونی بەنی ئیسرائیل لەو جۆرە خواردەمەنیە کە ئەیخۆنو موخالەفەیان بۆ حەزرەتی موسا پاش ئەم تەئریخە بو ؛ چونکی ئەمری پێکردن کە لەو دەشتە دەرچنو بڕۆن بۆ (بیت المقدس)و داگیری بکەن ئەوانیش فەرمانەکەی موسایان وەرنەگرت ، جا خودا غەزەبی لێگرتنو چل ساڵ لەو زەویەدا هێشتنیەوە وەکو لەم ئایەتەدا ئەفەرمووێت :

★ (وإِذْ قيلَ لَهُمُ : اسْكُنُوا هذِهِ القَرْيَةَ وكُلُوا مِنْها حَيْثُ شِئْتُمْ وقولُوا حِطَّةٌ وادْخُلُوا البابَ سُجَّداً نَغْفِرْ لَكُمْ خَطيئاتِكُمْ سَنَزيدُ المُحْسِنينَ)(١٦١) ★

وە باسی ئەوە بکە کە لە لایەنی موساوە وترا بە بەنیئیسرائیلیەکان بڕۆن نیشتەجێ ببن لەو ئاوەدانیەدا کە شاری (بیت المقدس)ەو بڕۆنە ناو دەرگای بارەگای ئەو شوێنە پیرۆزە بە کڕنووش بردن بۆ خودای خۆتانو بە جارێ لێی بپارێنەوەو بڵێن : پەروەردگارا مەبەستمان داکەوتنی باری تاوانە لەسەر شانمانو مادام دامەزرانو کەوتنە موعامەلەو کاسبیەوە ئەتوانن هەموو جۆرە خواردەمەنیەکی جوان بە ئارەزووی خۆتان بخۆن ،

جا ئەگەر ئەم فەرمانە بەجێنێنن وە بە تەبیعەتی حاڵ پێویستە جیهاد بکەنو دەستبەرداری ئارەزووی نەفسی خۆتان بین هەتا بگەن بە پایەو مایەو ولاتەکان وەربگرنەوە لە دوژمن لە جەزای ئەو جیهادەدا هەر تاوانێکتان هەبێ ئەبیەخشم و زیاد لە تاوان بەخشین پایە زیاد ئەکەین بۆ ئەوانە کە خاوەن ئیخلاص و خاوەن چاکەن •

★ (فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا قَوْلاً غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِجْزاً مِنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَظْلِمُونَ)(١٦٢) ★

بەڵام ئەو گەلە کە ئەم ئەمرەیان پێ کراو ستەمکار بوون لە خۆیانو موبالاتیان بە فەرمانەکە نەکردو بێ ئەمری موسایان کرد جا لە ئاسمانەوە سزاو نەگبەتم بۆ ناردنو نەخۆشم خستنو کزو داماوو بێ گوزەرانو بێ پایەو شانم کردن بە هۆی ئەو موخالەفەو بێ ئەمریەوە کە ئەو ستەمکارانە کردیان •

وە حاصڵی ئەم دوو ئایەتە ئەمەیە بە کورتی کە حەزرەتی موسا فەرمووی بە بەنی ئیسرائیل مادام ئێوە ئەتانەوێ بە راستی بەندەیی خودای خۆتان بکەنو پایەو مەقامی کۆن وەربگرنەوە ئەبێ جیهاد بکەنو بڕۆن شاری قودس بگرنو (بیت المقدس) ئاوەدان بکەنەوەو کیانی دینو دنیای خۆتان بپەن بە رێوە ئەوسا خودایش تاوانتان ئەبەخشێو زیادە پایەتان پێ ئەدا لە دنیاو دینا • وە ئەوانیش سەرپێچییان کردو جیهادیان نەکردو خودا غەزەبی لێ گرتنو گیرۆدەی کردن بە مانەوە لە ساراو دەشتی سیناداو سەرکزبوون هەتا پاش وەفاتی موسا ـدـ دەستیان کرد بە جیهاد لەگەڵ (بەنی یوشع)دا ـدـو قودسیان گرت •

★ (وَاسْئَلْهُمْ عَنِ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ حَاضِرَةَ الْبَحْرِ إِذْ يَعْدُونَ فِي السَّبْتِ) ★

ئەی پێغەمەری خۆشەویست پرسیاریان لێ بکە بۆ شەرمەسار کردنیان لە وەزعی ئەهلی ئەو شارە کە لە قەراخی دەریای (قولزم)دا بو (بحری احمر) لەو کاتانەدا کە لایان ئەدا لە فەرمانی شەرعی خۆیان لە رۆژانی شەمەدا .

★ (اِذْ تَاْتِيهِمْ حِيتَانُهُمْ يَوْمَ سَبْتِهِمْ شُرَّعاً وَيَوْمَ لا يَسْبِتُونَ لا تَاْتِيهِمْ) ★

لەو کاتەدا کە لە جەزای سەرکێشییان لە فەرمانی شەرع گێرۆدەمان کردن بەو حاڵە کە لە رۆژانی شەمەدا کە رۆژی حورمەت گرتنە ماسیە گەورەکانی دەریا ئەهاتن بۆ قەراخی دەریا بە جۆرێ کە لەسەر ئاوەکەدا دیار بوون ، بەڵام لەو رۆژانەدا کە شەمە نیەو لەسەریان نیە حورمەتی رۆژەکە بگرن دەرناکەونو نایەن بۆ قەراخی ئاوەکەو خۆیان ون ئەکەن .

★ (كَذلِكَ نَبْلُوهُمْ بِما كانُوا يَفْسُقُونَ) (١٦٣) ★

ئا بەو جۆرە ئیمتیحانمان ئەکردن بە هۆی ئەوەوە کە ئەوان لە حوکمی خودا دەرئەچوون .

ئەو شارە لەم ئایەتەدا بە (قەریە) ناوی ئەبا موفەسیرەکان ئەڵێن شاری (ئەیلە) بوە لە بەینی (مدین)و کێوی (طور)دا یا نەفسی شاری (مدین) بوە یا شاری (طەبەریە) بوە ، وە بە (قەریە) ناوی ئەبا لەسەر یاسای قورئان کە ئەو شارانە وەها ناو ئەبا . موفەسیرەکان نەیانفەرموە ئەو کارەساتە لە چ چەرخێکدا بوە ، وە لەو چەرخەدا خودای تەعالا بڕیاری داوە رۆژی شەمە رۆژی بەندەیی و رێزی بەنی ئیسرائیل بێ ، وە لەو رۆژەدا مەنعی کردوون لە راوەماسی کەچی بۆ فیتنەی دڵی ئەوانو بۆ ئەوەی ئادابی شەمە بشکێنن ماسیە گەورەکان لەو رۆژەدا بە کۆمەڵ ئەکەوتنە سەر ئاوەکەو لە رۆژەکانی تردا دەرنەدەکەوتن . ئەوانیش لە رۆژی شەمەدا تۆڕیان دائەخست لەناو ئاوەکەداو لە رۆژی یەکشەمەدا تۆڕەکەیان دەرئەهێناو ماسیەکانیان ئەگرتو وایان مانا لێ ئەدایەوە کە ئەم

موعامەلە رێکی شەرعە ؛ چونکی لە رۆژی شەمەدا ماسیەکانیان لە تۆڕەکە دەرناهێنن لەگەڵ ئەوەدا ئەمە فێڵەو یاسای دینی پێ ئەشکێ ؛ چونکە مەبەس لە فەرمانی دینەکە ئەوە بوە کە لەو رۆژەدا هەر مەشغوولّی دینداری بن و نەڕۆن بۆ راوەماسی •

★ (وَاِذْ قَالَتْ اُمَّةٌ مِنْهُمْ : لِمَ تَعِظُونَ قَوْماً اللهُ مُهْلِكُهُمْ اَوْ مُعَذِّبُهُمْ عَذاباً شَدِيداً ؟ قَالُوا : مَعْذِرَةً اِلى رَبِّكُمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ)(١٦٤) ★

وە باسی ئەوە بکە ئەی پێغەمەری خۆشەویست کە ئەو قەومە لە بەنی ئیسرائیل لەو شاری قەراخی دەریادا بوو بوون بە سێ بەشەوە ؛ بەشێکیان لە دین لایان دابوو لە رۆژی شەمەدا تۆڕداویان دا ئەنا لە دەریاکەداو بەشێکیان لەسەر شێوەی زانایانو عالمانو ئامۆژگاران ئامۆژگاری ئەو بەشە تاوانبارەیان ئەکردو مەنعیان ئەکردن لەو تۆڕدانانە ، هەرچەن ئەوان گوێیان لە ئامۆژگاریەکەیان نەبو ، بەشی سێهەمیان ئەیانوت بەو زانایانە : ئێوە بۆچی ئامۆژگاری قەومێکی وا دەکەن کە خودا بڕیاری داوە بیانفەوتێنێ وە یاخود سزایەکی ناهەمواریان بدا ، ئەوانیش لە وەڵامادا ئەیانوت لەبەر ئەوە ئەم ئامۆژگاریە بێ بە عوزر بۆ ئێمە لە رۆژی قیامەتا لە حوزووری خودادا ؛ چونکی هەرکەس چاوی کەوت بە کاری خراپ و گوناح واجبە لەسەری مەنعی بکا بە هێزی خۆی ئەگەر دەستی بڕوا ، ئەنا بە زمان بە دەستڕۆیشتوویێ تا ئەو مەنعی بکا ، وە یاخود بە دڵ حەزی لێ نەکا . وە لەبەر هیوای ئەوەیش لە خودا بترسن و خۆیان لەو تاوانە بپارێزن •

★ (فَلَمَّا نَسُوا ما ذُكِّرُوا بِهِ اَنْجَيْنَا الَّذِينَ يَنْهَوْنَ عَنِ السُّوءِ وَاَخَذْنَا الَّذِينَ ظَلَمُوا بِعَذابٍ بَئِيسٍ بِما كانُوا يَفْسُقُونَ) (١٦٥) ★

جا لە کاتێکا ئەو بەشە تاوانبارە کە هەموو ئەو ئامۆژگاریانەیان خستە پشت گوێ و لە بیری خۆیانیان بردەوە ئەوانە کە مەنعی ئەوانی ئەکرد رزگارمان کردن لە سزا ، وە ئەوانەیان کە ستەمیان لە خۆیان کرد گرتنمان بە سزایەکی نابارو ناهەموار بە هۆی ئەوەوە کە لە فەرمانی خودا دەرچوون •

وە ئەم سزا کە لەم ئایەتەدا دەربڕراوە غەیری ئەوەیە کە لە ئایەتی دواییدا دێ ، ئەم سزا سووکە بە نیسبەت ئەوەوە ؛ چونکی ئەمە تۆڵەی فەرامۆش کردنی ئامۆژگاری زاناکانەو بریتیە لە گرانی و نەخۆشی و ئیختیلافو ئاشووبی ناوخۆ کە هەموو ئەمانە نابارو ناهەموارن و سزای دوایی زۆر گرانە وەکو خودا ئەفەرموێت :

★ (فَلَمَّا عَتَوْا عَمَّا نُهُوا عَنْهُ قُلْنَا لَهُمْ : كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ) (١٦٦) ★

جا لە کاتێکدا دەمارو فیزو توغیانیان نیشان دا بەرابەر بەو تەجاوزاتە کە نەهیان لێ کرابو ، وە لە پایەی یەکەمدا ئامۆژگاریەکەیان بەشەرمەوە فەرامۆش ئەکردو لەم پایەدا ئەگەر یەکێ پەندی دادایێن ئەچوون بەگژیاو سووکیان ئەکرد ، جا ئێمەیش غەزەبو قارمان لێ گرتن و فەرمانمان دا ببن بە مەیموونی سووکی گاڵتەپێ کراو ، واتە خواستمان هاتە سەر ئەوە کە شێوەی ئادەمیزادم لەوانە گۆڕی بە شێوەی مەیموون کە گیانلەبەرێکی زۆر سووکو بێ نرخە ؛ ئەوانەیان کێوین لە چینی گیانلەبەری زیانداری سووکدان ، وە ئەوانەیشیان خانەکین منداڵان گاڵتەیان پێ ئەکەن و لە ئیشی سووکا بەکاریان دێنن •

وە جومهوور لەسەر ئەوەن کە ئەوانەیان سەرۆک بوون لە شکاندنی شەمەداو لەو توغیانەدا خودا گۆڕینی و کردنی بە مەیموون ، وە بازێکیان بە بەرازو لە پاش سێ رۆژ مردن • وە (مجاهد) بیری وایە ئەڵێ : مەسخی

ئەوانە بریتی بوە لە مەسخ و گۆڕینی خووو رەوشت ، واتە خودا رەوشتی گۆڕیون بە رەوشتی مەیموونر بەراز •

وە بە پیری من گۆڕانی تەخلاق زۆرەو تایبەتی بەنی ئیسرائیل نەبوەو نیەو گەلێ کەس هەیە بـە هۆی بێ دینی و بێشەرمیەوە رەوشتیان چوەتە سەر رەوشتی رێوی و گورگ و مەیموون و بەرازو مارو دووپشك ، بەڵکو ئەمانە خراپترن ؛ چونکی تەم حەیوانانە زیانەکەیان کەمەو تەجاوز ناکا لە تەبیعەتی ئەو جۆرە ، بەڵام زیانی ئادەمیزادی ناهەموار بە قەی زیانی چوار پێنج جۆر گیانلەبەری درندەیە : فێڵبازە وەکو رێوی و ، لانگیرە وەکو سەگی هارو ، بێ ناموو ـــە وەکو بەرازو ، خائینە وەکو گورگ ••• پەنا بە خودا ! وە هەموو ئـەم دەردانە لەســەر تەماعی مالی دنیاو دارایی یا ئارەزووی شەهوەتڕانی یا پایـەو شانی بـەرز ، وەکـو حەزرەت ـدـ فەرموویەنی خۆشویستنی دنیا سەری هەموو تاوانێکە • کە وابێ ئـەو مەسخە وەکو جومهوور فەرموویانە هەر مەسخی شێوە بوە هەتا بین بە پەن بۆ تەماشاکەران •

★ (وَإِذْ تَاذَّنَ رَبُّكَ لَيَبْعَثَنَّ عَلَيْهِمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَنْ يَسُومُهُمْ سُوءَ الْعَذَابِ إِنَّ رَبَّكَ لَسَرِيعُ الْعِقَابِ وَإِنَّهُ لَغَفُورٌ رَحِيمٌ)(١٦٧) ★

باسی ئەوە بکە کە خودا عەزمی ئەوەی کردوە کە لە هەموو ماوەیەکدا بنێرێ بۆ سەر بەنی ئیسرائیل کەسانێکی وا کە بە ناهەمواری موعامەلەیان لەگەڵدا بکەنو سزایان بدەن بـە سزایەکی نابارو ماوەی ئەوە نەدا کـە قەرار بگرنو ئارام بین هەتا رۆژی قیامەت ؛ چونکە بە راستی خودا بە بێ تـەفرە ئەتوانێ سزای ئـەوانە بدا خواستی وا لەســەر سزایانو خـودا تاوانبەخشو میهرەبانە بۆ ئەوانە کە ئیمان دێنن ، وە بڕیاری خودا تێك ناچێ •

بزانن ! لەم ئایەتەدا چەن قسەیێ هەیە :

یەکەم : ئەم هەرەشە کـە خودای تەعالا کردوویە روو ئەکاتە ئـەو جوولەکانە کە لە فەرمانی دین دەرچوونو بۆ ئەوانە نیە کە وەختی خۆی ئیسانیان هێناوە بە پێغەمەرەکانی بەنی ئیسرائیلو لەسەر ئیمان مردوون وە یا ئەوانە کـە ئیمانیان هێناوە بە پێغەمەری ئاخر زەمان وەکو عەبدوڵلای کوڕی سەلامو هاو وێنەکانی .

دووهەم : مەبەس لـەم ئایەتە ئەوە نیە کە هیچ کاتێ بەنی ئیسرائیل پایەو شانیان نابێ ؛ چونکی ئەوەتە لـە پاش حەزرەتی موسا بە سەرۆکی حەزرەتی یوشع کوڕی نون ـدـ رۆیشتن شاری قودسو (بیت المقدس)یان داگیر کردو لـە زەمانی داوودو سولەیمانا بوون بە ئومسەتێکی بەرز لـە خاکی فەلەستینداا تەنانەت سولەیمان (جزیرة العرب)یشی داگیر کـرد . بەڵکو مەبـەس ئەمەیە کـە ئـەم ئومسـەتە ئەوەندە ئومسـەتێکی یاخیو سەرسەختن ئارامو دامەزراوییان نابێ وە ئەگەر لە ماوەیەکدا سەربەرزی وەربگرن ئەو سەربەرزیە دەوام ناکاو بە هۆی بشێوەی ناو خۆیانەوە یاخود بە هـــۆی بەدرەفتاری خۆیانەوەو تەماشاکردنی مـافی دراوسێکانیانەوە تووشی مسیبەتی خراپ ئەبن وەکو لـە مێژوودا ئاشکرایە کـە لـە پێش لەدایكبوونی عیسادا بشێوە کەوتە ناویانەوەو حکوومەتەکەیان بوو بە دوو بەشی لاوازی بێ نرخی وەها کە هەمیشە لە لای دراوسێکانەوە دەستیان بۆ درێژ ئەکـراو کیانیان تێكئەچو ، وە لـە لایەنی بەختەنەصری بابلیەوە وڵاتەکەیان وێران کرا ؛ وە بـە هۆی رۆمیەکانەوە لە پاش لەدایكبوونی عیسا دووبارە تووشی وێرانیو پەرێشانحاڵی بوون بـە جۆرێ وەزعیان تێكچو .

وە ئەگـەر یـەکێ بڵێ : ئـەی ئـەوە نیە کـە ئیستە لـەم چەرخەدا یەهوودیەکان لـە فەلەستینا کیانیان هەیەو دەست درێژ ئەکەن بۆ سـەر

دراوسێکانیان ؟ ئه‌وه وه‌ڵامه‌که‌ی ئه‌وه‌یه که : ئـه‌م حکوومه‌ته بـه ناو حکوومه‌تی یه‌هوودە ئه‌گه‌رنا له راستیه‌که‌یا مه‌رکه‌زێکی فیتنه‌و ئاشووبه که بێگانه‌کان لـه‌و عه‌رزه‌دا دروستیان کردوه‌و کردوویانه بـه شیرپه‌نجه بۆ عاله‌می عه‌ره‌بی‌و ئیسلامی وه‌کو رووبه له لای ئه‌وانه که هۆشیارن •

زیاد له‌مانه خودای ته‌عالا له ئایه‌تی (۱۱۲)ی سووره‌تی ئالی عیمراندا ئه‌م جۆره ماده‌یه جیاکردوه‌ته‌وه‌و فه‌رموویه (وضربت علیهم الذلة اینما ثقفوا الا بحبل من الله وحبل من الناس) واته داماوی وه‌کو چه‌تر دراوه به‌سه‌ریانا له‌هـه‌ر لایه‌کدا بن‌و لـه هـه‌موو حاڵێکدا مه‌گه‌ر لـه حاڵێکدا به‌سرابن به پەیمانی خوداوه که ئیمان‌هێنانه ، وه یا ئیلتیزامی سه‌رانه ، وه یا بـه پەیمانی ئاده‌میزاده‌وه وه‌کو پەیوه‌ندی یه‌هوودی ئه‌م زه‌مانه‌یه بـه حکوومه‌ته بێگانه‌کانه‌وه که هه‌موو عاقڵێ ئاگای له وه‌زعیانه •

له‌گـه‌ڵ ئه‌وه‌یشدا لـه‌و رۆژه‌وه کـه ئـه‌و یه‌هوودانه هاتوونه‌ته‌وه فه‌له‌ستین‌و ئیعلانی کیانیان کراوه که مێژووی نۆسه‌دو چل‌و هه‌شته هـه‌تا ئیسرۆ که نۆسه‌دو حه‌فتاو هه‌شته هه‌رچه‌ند له زاهیرا ئه‌و یه‌هوودانه کیانیان هه‌یه به‌ڵام بـه ده‌وام وان لـه ژێر ئاگری فیدایی عه‌ره‌ب‌و ئاشووباو بـه باوه‌ڕی من ئـه‌م وه‌زعه ده‌وام ناکـا ؛ چونکی خودای ته‌عالا له سووره‌تی ئیسرادا فه‌رموویه‌تی (وان عـدتم عدنا) واتـه ئه‌گه‌ر ئێوه بگه‌ڕێنه‌وه بۆ خراپه‌و ئاشووب دروستکردن‌و لادان له یاسای حه‌ق ئێمه‌یش ئه‌گه‌ڕێینه‌وه بۆ له‌ناوبردنتان‌و تۆڵه ڵێسه‌ندنه‌وه‌تان •

★ (وقطعناهم في الارض امما منهم الصالحون ومنهم دون ذلك) ★

وه ئـه‌و به‌نی‌ئیسرائیلیانه پاش ئه‌وه گه‌ڵێکی ته‌نها بوون له قیاده‌ی موسای کوڕی عیمران‌و یوشعی کوڕی نون‌و داوودو سوله‌یمانا ده‌ستیان کرد به ئاشووب نانه‌وه‌و له به‌ینی خۆیانا به‌ش به‌ش بوون ، وه بازێ له‌وانه

کردەوە چاکو دڵپاک بوونو بازێکیان دڵتاریکو سەرلێشێواوو کردەوە ناتەواو بوون •

★ (وبَلَوْناهُمْ بِالحَسَنَاتِ والسَّيِّئَاتِ لعَلَّهُمْ يَرْجِعونَ) (١٦٨) ★

وە ئیستیحانمان کردن بە رژاندنی نیعمەتو گێڕۆدەکردن بە زەحمەت بە ئومێدی ئەوە کە بە یەکێ لەم دوو بارەدا بگەڕێنەوە بۆ لای خوداو وەرگرتنی فەرمانیو ژیانی بەختیاری بۆ خۆیان •

★ (فخَلَفَ مِنْ بَعدِهِمْ خَلْفٌ وَرِثوا الكِتابَ يَاْخُذونَ عَرَضَ هذا الاَدْنى) ★

وە لە نەتەوەی ئەوان بوو بە جێگەداریان کۆمەڵێ ئەولادی ناپیاو کە بە میراث لە باوکو باپیریانەوە تەوراتیان دەستکەوتبوو کەچی حاڵیان وایە ئەکەونە شوێن ئارەزووی نەفسی ناپاکو وەرئەگرن ماڵی ئەم دنیا پەستە لە بەرتیلا بۆ موافەقەکردنی گەورەکانیان لەسەر لادان لە دینو تەئویلی نارەسای تەوراتو ئینکاری ریسالەتی پێغەمەری ئاخر زەمان محەمەد ﷺ •

★ (ويَقولونَ : سَيُغْفَرُ لَنَا) ★

وە بۆ بیانوو لەسەر ئەو تاوانانە کە ئەیانکەن ئەڵێن : خودا لە رۆژی قیامەتا لە تاوانی ئێمە خۆش ئەبێ •

★ (وإِنْ يَأتِهِمْ عَرَضٌ مِثْلُهُ يَأْخُذُوهُ) ★

وە لەو کاتەدا کە دان ئەنێن بە تاوانەکەی خۆیانا بە ئومێدی عەفوی خودا ئەگەر میقداریکی تر لە ماڵی دنیاو بەرتیلیان بۆ بێت لە لایەنی گەورەکانیانەوە هەم وەری ئەگرنو هیچ گوێ نادەن بەوە کە دەوام لەسەر تاوانباری ئەبێ بە هۆی شەرمەساری •

★ (اَلَمْ يُؤْخَذْ عَلَيْهِمْ مِيثاقُ الْكِتَابِ اَنْ لا يَقُولوا عَلَى اللهِ اِلاَّ الْحَقَّ ودَرَسُوا مَا فِيهِ) ★

ئایا ئەم نەتەوە زانا دینییە ناپیاوە ئادو پەیمانیان لێ وەرنەگیرا لەسەر یاسای تەورات کە لەسەر حەق دەوام بکەنو ڕەفتار بە تەورات بکەنو هەرچی وا لە تەوراتا بیگرنە گەردنی خۆیانو ئەو نیشانانی پێغەمەری ئاخر زەمانە بۆ خەڵك بەیان بکەن ؟ خۆ ئەزانن و ئەوەی وا لە تەوراتا بە دەرز خوێندوویانەو باش لێی حاڵی بوون •

★ (والــدَّارُ الآخِــرَةُ خَيْــرٌ لِلَّـذِينَ يَتَّقُـونَ اَفَـلا تَعْقِلُونَ ؟) (١٦٩) ★

وە مەعلوومە کە نیعمەتو ڕەزای خودا لە مالّی پاشەڕۆژا باشترە لە هەرچی دارایی و پایەو مایەی دنیایە ، ئایا هێشتا هەر عەقڵ ناگرنو ڕاستی ئەنجام ناقامن ؟

★ (والَّذِينَ يُمَسِّكُونَ بِالْكِتَابِ واَقامُوا الصَّلوةَ اِنَّا لا نُضِيعُ اَجْرَ الْمُحْسِنِينَ) (١٧٠) ★

وە ئەو کەسانە کە دەستیان گرتوە بە دەستەبەندی کتێبی خوداوەو ڕەفتاری پێ ئەکەنو ئیمان دێنن بە پێغەمەری ئاخر زەمانو نوێژەکانیان ئەکەن ئەوانە لــە خێرخواهانو پیاوچاکان ئەناسرێنو ئێمــە پاداشی چاکان زایە ناکەین •

★ (وإذْ نَتَقْنا الجَبَلَ فَوْقَهُمْ كاَنَّهُ ظُلَّةٌ وظَنُّوا اَنَّهُ واقِعٌ بِهِمْ خُذُوا مَا اَتَيناكُمْ بِقُوَّةٍ واذْكُرُوا ما فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ) (١٧١) ★

وە باسی ئەوەیشیان بۆ بکەو بیریان بخەرەوە کە ئەوان گەلێکی کەللە ڕەقو دڵسەخت بوونو لە وەختی خۆیا بۆ ئەوە کە هێزی تەوانایی خۆمیان بۆ دەربخەم کێوی طوورم لە بن هەڵکەندو وەکو چەتر بەرزم کردەوە بە ڕاسەریاناو گومانیان برد کە ئەو کێوە ئەکەوێ بەسەریاناو لە ناویان ئەبا ،

وە لە کاتی دەربڕینی ئەو تەوانایی خۆمانەدا لەسەر زمانی موسا وتمان بە بەنی ئیسرائیل : وەربگرن ئەو کیتابە کـە بۆم ناردوون بە هەموو هێزی دڵتانو بە راسائی رەفتاری پێبکەنو ئەوەی وا لەو کتێبەدا لە پیرو باوەڕو لە کردەوەو بەندەییو لە خوو رەوشت وەری بگرن بە دەرز بیخوێنو تالیمی وردە سالانی بکەن بەڵکو گیانو دڵتان روونائ بێتەوە بە ئیمانو کردەوەی باشو خۆتان بپارێزن لـەو پیرو باوەڕە نابارانەو لـەو کردەوە ناپەسەندانەو لەو خوو رەوشتە ناشیرینانە کە ئەبن بە هۆی بەدبەختیو بین بە کۆمەڵێکی بەختیار •

جا وەکو لەم ئایەتانەدا خودای تەعالا باسی ئەوەی کرد کـە گەڵێ میهرەبانیم لەگەڵ بەنی ئیسرائیلدا کرد بەوە کە رزگارمان کردن لـە ستەمی فیرعەونو کوتوبی ئاسانیمان نارد بۆ موسا تا تەمێو تەربیەتیان بکا کەچی ئەوان لە رێگەی راست لایان دا وە سەرەڕای ئەوە من عەفوم کردنو لەو سارادا گەزۆم بەسەرا باراندنو شەلاقەم بۆ ناردن تا گۆشتی بخۆن • هەروا لەگەڵ هەموو ئادەمیزادیشدا میهرەبانیم کردوە بەمە کە لە پێش ئەوەدا بێنە مەیدانی تەکلیفەوە من قسەم لەگەڵ رۆحیانا کردوەو ئادو پەیمانم لەگەڵ بەستوونو پێمووتوون : رەهبەرتان بۆ ئەنێرم ئاگاتان لە خۆتان بێ • بـەم موناسەبەوە ئەفەرموێت :

★ (وَاِذْ اَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنـي آدَمَ مِـن ظُهورِهِـمْ ذُرِّيَّتَهُمْ) ★

ئەی پێغەمەری خۆشەویست باسی ئەوە بکە بۆ ئادەمیزادانی حازر لە زەمانی خۆتا لە جوولەکەو گاورو غەیری ئەوان کە وەختی خۆی خودای تۆ وەری گرتوە لە پشتی ئادەمیزاد مادەی نەتەوەکانیان •

★ (وَاَشْهَدَهُمْ عَلى اَنْفُسِهِمْ : اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ ؟ قالُوا : بَلى شَهِدْنا) ★

وە ئەوانی کردوە بە شاهید لەسەر خۆیان لە بەستنی عەهدو پەیماناو فەرموویەتی بەوان : ئایا من پەروەردگاری ئێوەمو ئێوەم لە نەبوون دروست کردوە ؟ وتیان : بەڵێ تۆ ئێمەت دروستکردوەو تۆ پەروەردگاری ئێمەی ئەم پەیمانەمان قەبووڵ کرد •

وە ئەو پەیمانە درێژەکەیو مەعنا راستەکەی ئەمەیە خودای تەعالا پاش دەرکردنی ئەو نەتەوانەو موشەڕەف کردنیان بە عەقڵ پێی فەرموون : من پەروەردگاری ئێوەمو لەسەر باری واقیع پەروەردگار ئەبێ پەروەردەکراوەکانی خۆی تەمێو تەربیە بکاو ئامادەی بکا بۆ پیرۆزیو بەختیاری • یانی نوانای چاکەو خراپەی ببێو هێزی عەقڵو کردەوەو عەزمی پێ بداو هۆشو گۆشو تێگەیشتنو تەوانای تێکۆشینی ببێ ، وە بێجگە ئەمانە رەهبەرێکی پیرۆزو دلسۆزو سەرگەرمو دڵنەرم رەوانە بکا بۆ سەریو بە قەی حاڵ یارمەتی بداو ئاگاداری بکا لە حاڵی خۆیو لە گەورەیی خوداو یاسای ژینو دینی پێ بدا •

جا من ئەوەی شیاوی پەروەردگاری بێ ئەیکەمو ئەبێ ئەوەیش شیاوی بەندەییو پەروەردەکراو بێ ئێوە بەجێی بێننو فەرمانی رەهبەرەکە بەجێ بێننو ئەگەر یەکێ مەنعتان بکا لە چاکە دەری بکەنو ئەگەر لە چینی پیشینیانیا یاسای ناحەق دامەزرابو پاش راگەیاندنی فەرمانی رەهبەر موبالات نەکەن بەو یاسا ناپەسەندانە ئەوانیش وتیان : باشە تۆ خودای ئێمەییو ئەم فەرموودەمانە وەرگرتو عەهدو پەیمانی قەبووڵی خودایی تۆو ئیتاعەکردنی رەهبەرمان گرتە گەردنو بە وتاری رەوانی زمانی پاکو جوان ئەم پەیمانە رابورد •

★ (اَنْ تَقُولوا يَوْمَ القِيامَةِ : اِنَّا كُنَّا عَنْ هذا غافِلينَ) (١٧٢) ★

وە من ئەم پەیمانەم لەبەر ئەوە لە گەڵیانا بەست مەبادا لە رۆژی قیامەتا لە کاتی پرسیارو حسێبی بیرو باوەڕو کردەوەدا ئەو ئادەمیزادانە بڵێن

خودایا ئێمە لـە یاسای دینو لـە جەزای رۆژی قیامەت بێ ئاگا بووین ؛ چونکی لە پاش پەیسانی قەدیمو لە پاش هاتنی پێغەمەرانو باسکردنی ئەم پەیسانە ئیتر مەجالی عوزر نامێنێ •

★ (او تَقُولوا اِنَّما اَشْرَكَ اباؤُنا مِنْ قَبْلُ وكُنَّا ذُرِّيَّةً مِنْ بَعْدِهِم ، اَفَتُهْلِكُنا بِما فَعَلَ المُبْطِلونَ ؟) (۱۷۳) ★

یا خەیر مەبادا بڵێن باوکو باپیرەمان وەختی خۆی هاوڕێیان بۆ خودا بڕیار دابو وە ئێمەیش منداڵی ئەوان بووینو بە تەبیعەتی حاڵ کەوتینە سەر یاسای ئەوان ، ئێمە خەتامان چیە ! خودایە ئایا تۆ ئێمە سزا ئەدەی بـە کردەوەی ئیشراکو یاسای خراپی ئەو بەتاڵکارانە ؟ واتە هەتا مەیدانی ئەم باسـەتان نەمێنێ ؛ چونکی وەختی خۆی پەیمانەکەم وا کـرد هەرکەسێ مەسئوولی خۆیەتیو رەهبەرەکانیش خستیانەوە بیرتـان ، ئیتر مـەیدانی قسەتان نیە •

بێدار بن ! مەعنای (الست بربکم)و تەقریری (ربوبیەت) وایە کە من لێرەدا نووسیم وەکو زانا بەرزەکان فەرموویانە ، ئەگەرنا تەنهـا بـە پەیمان لەسـەر خودایی خودا بـە بێ بەیانی عەهـدو ناردنی رەهبەرانو تەئیدی عەهدی سابیق دوو جوملەی : (ان تقولوا یوم القیامة)و (او تقولوا انما اشرك اباؤنا) تەواو نابێ ، وەکو لە لای هۆشیاران دیارە •

لەم شوێنەدا چەن باسێ هەیە :

یەکەم : ئەم ئایەتە پیرۆزە زاهیرە لەوەدا کە خودای تەعالا نەتەوەکانی چین چین لە پشتی باوکی خۆیانەوە دەرکردوەو گەلێ حەدیثی وا هەیە کە نەتەوەکان لە پشتی نەفسی حەزرەتی ئادەم ـدـ دەراکراون •

ئیمامی ئەحمەدی کوڕی حەنبەل ـخـ ریوایەتی کردوە کە دەربارەی ئایـەتی (واذ أخـذ ربك من بني آدم من ظهورهم ذريتهم واشـهدهم على

انفسهم ... الآية) پرسیار لـه حه‌زره‌تی عومه‌ری کوڕی خه‌طاب کـرا ، ئه‌ویش فه‌رمووی : له پێغه‌مه‌رم بیست ـدـ که پرسیاری ئه‌م ئایه‌ته‌ی لێ کرا . فه‌رمووی : خودا ئاده‌می خه‌لق کرد له پاشان ده‌ستی راستی هێنا به پشتیاو زوڕیه‌تێکی لێ ده‌رهێناو فه‌رمووی : ئه‌وانه‌م بۆ به‌هه‌شت دروست کردوه‌و به کرده‌وه‌ی ئه‌هلی به‌هه‌شت کار ده‌که‌ن • له پاشان ده‌ستی بـه پشتیا هێنایه‌وه‌و زوڕیه‌تێکی تری لێ ده‌رهێناو ، فه‌رمووی : ئه‌وانه‌م بۆ دۆزه‌خ دروست کردوه‌و بـه کرده‌وه‌ی ئه‌هلی دۆزه‌خ کار ده‌که‌ن • جـا فه‌رموی : ئه‌ی پێغه‌مه‌ری خودا ئه‌مه چۆن کارێکه ؟ فه‌رمووی : کاتێ خودا به‌نده‌یه‌کی بۆ به‌هه‌شت دروست کرد ده‌یخاته سه‌ر ڕێگه‌ی ئه‌هلی به‌هه‌شت تا له‌سه‌ر کرده‌وه‌ی ئه‌هلی به‌هه‌شت ده‌مرێو به‌و کرده‌وه ده‌چنه به‌هه‌شت • وه کاتێ به‌نده‌یێ بۆ ئاگر دروست کرا ده‌که‌وێته سه‌ر ڕێگه‌ی ئه‌هلی دۆزه‌خ هه‌تا له‌سه‌ر ئه‌و کرده‌وه ده‌مرێ‌و به‌و هۆوه ده‌که‌وێته دۆزه‌خ • جا هۆی ڕێکه‌وتنی ئـه‌و ئایه‌ته پیرۆزه له‌گه‌ڵ ئـه‌م حه‌دیثه‌دا ئه‌مه‌یه کـه موراد لـه (به‌نی ئاده‌م) له ئایه‌ته‌که‌دا حه‌زره‌تی ئاده‌مو نه‌ته‌وه‌که‌یه‌تی • به‌ڵام لـه ئایه‌ته‌که‌دا ته‌غلیبی جانیبی ئه‌ولاده‌کانی کراوه به‌سه‌ر خۆیا ؛ چونکی ئه‌وان زۆرێو ئاده‌م یه‌ك که‌سه • وه یا مه‌به‌ست له (به‌نی ئاده‌م)ی ناو ئایه‌ته‌که ئینسانه که ده‌ست ئه‌دا بۆ نه‌فسی حه‌زره‌تی ئاده‌مو بۆ نه‌ته‌وه‌کانیشی •

دووه‌م : لـه حاشیه‌ی (جه‌مه‌ل) لـه سه‌ر ته‌فسیری (جه‌لاله‌ین)دا عیبارەتی هه‌یه ئه‌مه ته‌رجه‌مه‌که‌یه‌تی : زاناکان له فه‌رموده‌ی خودادا (واذ أخذ ربك من بني آدم من ظهورهم ذريتهم ... الآية) دوازده پرسیاریان هـه‌یه :

یه‌که‌م : خودا ئه‌م پەیمانه‌ی لـه کوێ لـه به‌نی ئاده‌م وه‌رگرتوه ؟ وه‌ڵامه‌که‌ی : له (بطن نعمان)دا که شوێنێکه له نزیکی خاکی عه‌ره‌فاتا له‌سه‌ر فه‌رموده‌ی ئیبن‌و عه‌باس‌وه بازێ فه‌رموویانه له خاکی (سه‌راندیب) له هیندستانا ئه‌و شوێنه که حه‌زره‌تی ئاده‌می تێکه‌وت کاتێ له به‌هه‌شت

دەرکراو هاتە خوارەوە • وە بازێ ئەڵێن : لە بەینی مەکەو طائیفدا • وە ئیسامی عەلی فەرموویەتی : لە بەهەشتا بوە • وە ئـەم فەرموودانە هەموو ئیحتیسالیان هەیەو زیان نیە لە زانینی جێگەی واقیعیداو عەلاقەی نیە بە بیرو باوەڕەوە •

پرسیاری دوەم ئەمەیە : چلۆن خودای تەعالا ئەو تەوەیە لە پشتی ئادەم دەرکردوە ؟ وەڵامی ئەمە ئەوەیە : لە صەحیحی بوخاریدا هاتوە کە خودای تەعالا بە قودرەتی خۆی ئەوانەی دەرکردوە وەکو مێروولەی وردی زۆر ورد وەکو عەرەق لە لەشی مرۆڤ دەربێ •

پرسیاری سێهەم : ئەمەیە : چۆن ئەم مێروولە وردانە جوابی خودایان داوە بە کەلیمەی (بلی) ؟ ئایا ئەمانە زیندوو بوونو عاقڵ بوونو بە زمان جوابیان دایەوە یاخود چۆن ؟ وەڵامەکەی : زاهیر وایە زیندوو هۆشیار بوونو بە زمان جوابیان داوەتەوەو ئەمە بە عەقڵ مومکینە •

پرسیاری چوارەم : مادام ئەوان هەموو بە (بلی) جوابیان دایـەوە چۆن ئەبێ لە عالەمی (ظهور)دا بازێکیان بە موسوڵمانو بازێکیان بە کافر دەرچن ؟ وەڵامی ئەمەیە : هەموو ئیقراریان کرد بەوە کە خودا پەروەردگاری ئەوانە لەبەر هێزشی هەیبەتی خودای تەعالا بەڵام لە عالەمی ظوهوورا کە نەفسو هـەواو مەوانیع پەیـدا بوون بەشی زۆریان لـەو پەیمانە پاشگەز بوونەوە وەکو ئەو کەسانە کە زانای هەموو شتێکنو کەچی گوێ بە فەرمانی خودا نادەن •

پرسیاری پێنجەم ئەمەیە : ئەگەر ئەم عەهدو پەیمانە بەسراوە نیستە ئیمە بۆچی بیرمان ناکەوێتەوە ؟ وەڵامەکەی ئەمەیە : ئەو پەیمانە لـە لای خاوەن صەفاکان مەعلوومە وەکو ئەڵێن بیسراوە لە گـەلێ پیـاوە گەورەکان فەرموویەتی : من بیرم دێ ئەو پەیمانە چۆن بوە • وە باقـی موسوڵمانەکان لەو پایەدا نین بە پەردەی گوناھ یا بە هۆی غەفڵەتـی نەفسەوە ئەو عەهدو پەیمانەیان لە بیر چوەتەوە • نابینن کە ئینسـان

بە بازێ کارەسات کە بە سەریا دێن گەلێ ئەحوالو مەعلووماتی خـــۆی لەبیر ئەچێتەوە •

پرسیاری شەشەم : ئەمەیە ئایا ئەو (ذەرات) لە شێوەی ئینساندا بوون یا نە ؟ وەلآمی ئەمە ئەوەیە : لەم بابەتەوە دەلیلێ بە ئێمە نەگەیشتوە •

پرسیاری حەوتەم ئەمەیە : ئایا ئەو ذەرات لە پێش دەرچوونیانسا گیانیان کراوە بە بەردا یاخود لە پاش دەرچوونیان ؟ وەلآمەکەی ئەمەیە : فەرموویانە کە لە پێش دەرچوونیاندا زیندووکراونەتەوە • وەکو منداڵێ لە سکی دایکیدا گیان ئەکرێ بە بەریا •

پرسیاری هەشتەم : حیکمەت لەم عەهدو پەیمانەدا چیە ؟ جوابەکەی ئەمەیە : حیکمەت دامەزرانی حوجەتە لەسەر ئەوانە کە وەفایان بەو پەیمانە نەکردوە •

پرسیاری نۆهەم : ئایا بە زیندوویی ئیعادە کرانەوە بۆ پشتی باوکیان یا لە پاش مردنیان ؟ وەلآمی ئەمەیە : زاهیر وایە لە پاش وەرگرتنـــەوەی گیانیان •

پرسیاری دەهەم : ئەرواحی ذەرات ، پاش ئیعادەی ئەمانـــە بـــۆ پشتی باوکیان ، بۆ کوێ چوون ؟ وەلآمەکەی : دەلیلێکســـان دەســـ نەکەوتوە لەسەر دیاری کردنی شوێنی ئەوانە •

پرسیاری یازدەهەم : لە حەدیثا ئەفەرموێت (ذریە) کان لە پشـــتی ئادەم دەرکران وە ئایەتەکەیش ئەفەرموێت لە پشتی باوکـــی خـــۆیان ! وەلآمەکەی ئەمەیە : کە حەدیثەکە تەفسیرە لە بۆ ئایەتـــەکـــە • بـــەلآم ئیکتیفای تێدا کردوە بە باسی ئادەم لە باسی ئەولادەکانی •

پرسیاری دوازدەهەم : ئایا ئەو عەهدنامەیـــە وا لـــە کوێـــدا ؟ وەلآمەکەی ئەمەیە : هاتوە لە حەدیثا کە ئەو نامەیە خراوەتـــە (حجـــر الاسود)دوە ، وە ئەمە هەرچەن بۆ ئێمە روون نیە بەلآم ئـــەتوانـــین ئیکتیفا بکەین بە ئیمانو تەماشای بکەین بە واقیعو راست •

بە تایبەتی لەم باسەدا ئەڵێم : لە هەر لایێ شتێ لە ئوموری دینی دائیر بو مادام موافیقی عەقڵو عادەت بێ ئەوە جێگەی قسەو باس نیە ، وە ئەگەر عەقڵ وەری گرتو بەڵام خیلافی عادەت بو وەکو ئەم باسە کە ئیستە قسەمان لێ کرد ، ئەوە ئەگەر دەلیلێکی واقیعی لە کیتاب یا لە سونەت لە سەری بو ئەوە پێویستە موسوڵمان باوەڕی پێ بکا وەکو (تەسبیح) کردنی وردە بەرد لە دەستی حەزرەتا ـ د ـ و تەسبیح کردنی پەنەوەر لەگەڵ حەزرەتی داودا ـ د ـو شەهادەتی دەستو پێی ئینسان لە رۆژی قیامەتا لەسەر ئینسان ... وە وێنەی ئەمانە کە زۆرن لە دینا بە تایبەتی خودا ئەفەرموێت : (يسبح لله ما في السموات وما في الارض وهو العزيز الحكيم) .

سێهەم لە باسەکان ئەمەیە : موفەسیری مەشهوور بەیضاوی رەحمەتی خودای لێ بێ لە تەفسیری (واذ اخذ ربك من بني آدم ...)دا فەرموویەتی : یانی خودا بەڵگەی خوایەتی خۆی بۆ دانانو عەقڵو بیریانی وا لێ کرد بڕوا بەو بەڵگانە بکەنو وایان لێ هات چوونە جێگەی ئەوانەی کە خودا رووی خیطابیان بە (الست بربكم ؟) لێ بکاتو ئەوانیش بڵێن (بلی) بەڵام عەللامە (طیبی) لە بەرابەری ئەم بیرەدا فەرموویەتی : ئەگەر لە تەفسیری ئەم ئایەتەدا تەنیا حەدیثێ بوایە کە حەزرەتی عومەر ـ خ ـ ریوایەتی کردوە ئەوە لەوانە بوو لەسەر ئەو تەئویلە بڕۆین بەڵام لەم ئایەتەدا حەدیثی ئیبنو عەبباس هەیە ـ خ ـ کە حەزرەت ـ د ـ فەرموویەتی : (اخذ الله الميثاق من ظهر آدم (بنعمان) ، يعنى : عرفة ، فاخرج من صلبه كل ذرية ذرأها ، فنثرهم بين يديه كالذر ، ثم كلمهم قائلا : الست بربكم ؟ قالوا : بلى شهدنا . وهذا الحديث مخرج في كتاب النسائى لا يحتمل من التأويل ما يحتمله حديث عمر رضى الله عنه ، لظهور المراد منه . اقول : لان قوله ـ ص ـ (ثم كلمهم قائلا) بايراد التكليم والقول كالصريح في ان الاشهاد هو التكليم والقول والجواب ايضا

القول الحقيقي . والا لما كان لايراد التكليم وايراد القول كبير وجه انتهى المقصود منه •)

وەلحاصل تەئویلی بەیضاوی بۆ ئەم ئایەتە رێك ناكەوێ نەگەڵ ئەو حەدیثانەدا كە لە بەیانی ئایەتەكەدا هاتوون بە تایبەتی حەدیثی ئیبنو عەباس كە نەصە لەوەدا ئەم واقیعە لە عەرزی (نعسان)دا لە عەرەفاتا بووە لە خاكی مەكەدا وە لەفزی تەكلیمو قەول لە حەدیثەكەدا زاهیرە لە مەعنای مەشهووردا ، كە وابێ هەر لەسەر زاهیری ئایەتو حەدیثەكە بڕۆین جوانەو پێویست نیە بە بێ داعی تەئویلی ئەم ئایەتو حەدیثە بكەین •

چوارەم : بازێ لە زاناكان فەرموویانە كە خودای تەعالا ئەرواحی لە پێش ئەجسادا دروست كردووەو ئەم پیرە پیری جومهوری (متكلمین)و محەمەدی كوڕی نەصری مروزیو ئیبنو حەزمی ظاهیری ئەندلوسیو غەیری ئەمانەیشە لە عولەما • وە لەم هۆوە ئیستیدلال ئەكەن بە حەدیثێ كە عەمری كوڕی عەبەسەی سەلەمی ریوایەتی كردووەو فەرموویەتی : (سمعت رسول الله ـ ص ـ يقول : ان الله خلق ارواح العباد بالفی عام فما تعارف منها ائتلف وما تناكر منها اختلف) وە ئەم زانایانە ئیستیدلالیان كردوە لەسەر قسەی خۆیان بە چەن ئایەتو ئاثارێ . ئەوانە : ئایەتی (واذ اخذ ربك من بني آدم) وە فەرموویانە : ئەم ئیستیشهادو ئیستینطاقە بۆ رۆح ئەبێ چونكە لەو كاتەدا ئەجسادەكان مەوجوود نەبوون •

جا من ئەڵێم : ئەگەر ئینسان بێتە سەر تەئویلی ئەو ئایەتە باش ئەوەیە كە تەئویلی بكا بە قسەكردنی زاتی خودا لەگەڵ نەفسی ئەرواحی ئەو بەنی ئادەمەدا ، چونكی ئەرواح بۆ هەموو كەلامو خیطابێ قابیلن •

وە بازێ لە ئەهلی تەصەوف ئەفەرموون : عالەمی (مثال) هەیە كە عالەمێكی عەجیبەو لە بۆ هەموو یەكێ لە مەوجوودات لە زەوی و ئاسمانا

وێنەیەکی تایبەتی هەیە نەك تەنیا تاقە وێنەیێ ، بەڵکو وێنەی هەمو حاڵێکی . مەسەلا وێنەیێ بۆ کاتێ لە دایك ئەبێو وێنەیێ بۆ باقی حاڵەکانی کە بە سەریا دێت . واتە کاتی منداڵیو ، موراهیقیو ، باڵغیو ، جوانیو ، کامڵیو ، پیریو ... هەر شتێ بەسەر ئەم مەوجوداتەدا بێ لەم جیهانەدا لە پێش ئەوەدا بەسەر ئەوا بێت لە عالەمی میثالدا هەیە . وە ئەو ئەصڵەو ئەم عالەمە فەرعەو لەو کاتەوە کە کائینات دروست کراوە ئەویش هەیە . وە مەلا سەعد لە شەرحی مەقاصیدا ئەم باسە نەقڵ ئەکا بەڵام لە ئاخرا ئەڵێت : ئەهلی تەصەوف بۆ ئیسباتی ئەم میثاڵە شوبهەیەکیان نیە ، چ جای ئەوە کە بەڵگەیان بێ .

من ئەڵێم : ئەهلی تەصەوف فەرموودەکەیان لەسەر موکاشەفاتی وجدانیو عیلمی قەلبی خۆیانە ، وە هەرکەسێ لەوانە بگاتە ئەو پایەیە کەشفی عالەمەکە ئەکاو هەرکەسێك نەگات بەو حاڵەتەو تابیعی ئەوان بێ باوەڕ ئەکا ، وە هەرکەس باوەڕ نەکا با نەیکا ، خۆ ئەم باسە باسێ نیە کە بناغەی باوەڕی موسوڵمانان بێ بەڵکو لە بابی مولهەماتو مەکشووفاتە .

جا لەسەر باوەڕی ئەهلی تەصەوف ئەگەر تەئویلی ئایەتی (واذ اخذ ربك) بکرێ بە خیطابی خودا لەگەڵ ئادەمو ئادەمیزادا لە عالەمی میثاڵدا دوور نیە ، بەڵکو لە قسەکردن لەگەڵ رۆحی تەنیا جوانترە .

گێڕانەوەیەکی ناسك لە بابەتی عالەمی میثال :

لەو چەرخەدا کە مودەرریس بووم لە (بیارە) چەن جار لە خوالێخۆش بو شێخی بیارەم ـ عەلادین ـ (خ) بیستوە ئەیفەرموو : جارێ لە خزمەتی باوکمدا شێخ عومەر ـ ضیاءالدین ـ (خ) لەوبەری (سیروان) لە دێی (گومە)دا بووم کۆمەڵێ خەلیفەو مەنسووب لە سلێمانیەوە هاتن بۆ زیارەتی . رۆژێ لە کۆڕێکدا قسە لە عالەمی

(میان) کرا . باوکم فەرمووی : عالمەکان باوەڕ ئەکەن یا نایکەن مەقسوود نیە . من خۆم عالەمی میثالم بە شەخسی خۆم کەشف کردووە بە حوزووری میثالی حەزرەتی پێغەمەر گەیشتووم ، میثالی کاتی مندانی کە لای (حەلیمەی سەعدیە) بوە لەو دەشتەدا ، وە میثالی ئەو کاتەی کە وەحی بۆ هاتووە بوە بە پێغەمەری خوداو میثالی کاتی میعراجی . وە ئەهلی مەجلیسەکە بە عەقیدەو باوەڕەوە یان لە بەر موجامەلە تەصدیقیان کرد .

سێ ڕۆژ پاش ئەو قسەو باسە چەن سوارێ لە لایەنی بەگزادەی (شەرەف بەیانی)یەوە هاتن بۆ خزمەتی باوکم کە خاڵۆ ڕۆستەم بەگ بە کوڵلە پێکراوەو لە کاتێکا ئاگای لە خۆی بوە داوای کردوە شێخ عومەر بێت بۆ سەری .

باوکم ئەمری کرد لەگەڵ چەن کەسێ لەو ئەهلی موزاکەرەی میثالەدا ڕۆیشتین بۆ لای خاڵۆ ڕۆستەم بەگ . کە ڕۆیشتین بۆ لای بێهۆش بو وە ڕاکشا بو پاش ماوەیێ کەم باوکم فەرمووی : لەم ڕۆژانەدا ئێمە باسی عالەمی میثالمان کرد ، وە ئیستە من مەشغوولّ ئەبەم و تەماشای میثالی خاڵۆ ڕۆستەم بەگ ئەکەم لە عالەمی میثالدا . ئەگەر لەوانە بێ بەم کارەساتە نەمرێ من لەوێدا لەشی بەرز ئەکەمەوە تا ڕائەوەستێتە سەر پێ جا ڕای ئەکێشمەوە ، وە ئەگەر وا حاڵی بووم ئەمرێ دەستی لێ نادەم ، ئێوە موراقەبەی خاڵۆ ڕۆستەم بەگ بکەن ! پاش ئەوە شێخ مەشغوولّ بو بە نزیکەی چارەکێ تەماشامان کرد خاڵۆ ڕۆستەم بەگ لە خۆیەوە ڕاستەوە بوو ڕاکشاوە ، وە لە پاش چەن دەقیقە باوکم سەری بەرزەوە کرد ، فەرمووی : لە عالەمی میثالدا میثالی خاڵۆ ڕۆستەم بەگم چاو پێکەوتو حاڵی بووم بەم کارەساتە نامەرێو ڕاستم کردەوەو ڕامکێشایەوە . ئێوە چیتان چاو پێکەوت ؟ ئێمەیش عەرزمان کرد : کە چاومان کەوت بە خاڵۆ ڕۆستەم بەگ ڕاستەوە بوو ڕاکشایەوە . وە زۆر

باوەڕمان بە ئیدراکی باوکم زیاد کرد • وە لە واقیعا خاڵۆ رۆستەم بەڵگ پاش چەن رۆژێ شیفای بۆ هاتو برینەکانی خۆش بوونەوە •

مەبەستم لەم حیکایەتە ئەمەیە کە عالەم گوشادەو عیلم بە ئیعتیبارەو هەرچی موخبیری صادق خەبەری پێداوە یا بە شێوەیەکی راست گەیشت بە ئێمە پێویستە باوەڕی پێ بکەینو حاڵی خۆمان نەکەین بە میزان • (وما اوتیتم من العلم الا قلیلا)•

★ (وكذلِكَ نُفَصِّلُ الآياتِ ولَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ) (١٧٤) ★

ئا بەم تەفسیلە بە مەغزەو بە سوودە ئایاتو دەلائیل نیشان ئەدەین بۆ ئومسەت بەڵکو بگەڕێنەوە لە باتڵو لە دواکەوتنی شتی پووچ بۆ سەر حەق و حەقیقەتو بۆ ڕەفتار کردن بە دینی ئیسلام •

جا بۆ ئەوە کە حەزرەتی پێغەمەری خۆشەویست ئامۆژگاری جوولەکەکانی مەدینەی مونەوەرە بکا کە بە هۆی بازێ لە زانستی نەورات بایی نەبن لە خۆیانو لەسەر فەرمانی راستی خودا دەوام بکەن خودای تەعالا فەرمووی :

★ (واتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ الَّذِي آتَيْناهُ آياتِنا فانْسَلَخَ مِنْها فَأَتْبَعَهُ الشَّيْطانُ فَكانَ مِنَ الغاوِينَ) (١٧٥) ★

وانە ئەی پێغەمەری خۆشەویست بخوێنەرەوە بەسەر جوولەکەکانی مەدینەدا وە یا بەسەر ئەهلی عیلمو ماریفەتی قەومەکەتا •• دەنگو باسی ئەو زاتایە کە عیلمو ماریفەتمان پێدابو بە ئایەتەکانی خۆمان بۆ ئەوە ڕەفتاری پێ بکاتو ڕێگەی خۆی پێ بگرێ کەچی لەو عیلمو زانستیە دارنرا ، واتە ئەو لیباسە پاکەی لەبەر داکەنرا لەبەر بەدبەختی خۆیو ئارەزووی نەفس جا بو بە ئینسانێکی خراپی وا کە شەیتان کەوتە شوێنی . یانی ئەوەندە کاری ناباری ئەکرد یەکێ ئەیوت ئەم کابرا مامۆستای شەیتانەو دەرز بە شەیتان ئەڵێ ! یاخود پاش ئەوە کە شەیتان کافری کرد

شەیتان کەوتە شوێنی بەهەر لایەکدا بڕۆیشتایە شەیتان دەنگ‌و باسێکی خراپی ئەخستە شوێنی‌و بە پێاوێکی گومڕاو نابار دەرئەچوو •

بازێ لە ئەهلی تەفسیر ئەڵێن ئەو شەخسە (بلعام) ناوی کوڕی (باعورا) بوە کە لە زانایانی بەنی ئیسرائیل بوە نە زەمانی حەزرەتی موسادا ـ د ـ • ئیبن‌و موندیرو ئیبن‌و ئەبی حاتەم ریوایەتیان کردوە لە مالیکی کوڕی دینارەوە ئەڵێت : حەزرەتی موسای کوڕی عیسران ـ د ـ بەلعامی کوڕی باعورای نارد بۆ لای پاشای (مدین) بۆ ئەوە کە ئامۆژگاری بکات‌و دەعوەتی بکا بۆ دینی موسا ، کاتێ گەیشتە لای کابرا زۆر حورمەتی بەلعامی گرت‌و گەلێ موڵک‌و مالی پێداو رازی کرد کە نە عەرزی ئەوا بمێنێتەوە ئەویش رازی بوو لە لای پاشای مەدیەن مایەوە •

جا حەزرەتی موسا بە ئەمری خودای تەعالا دەری کردو نە ئەنجامدا کابرا بو بە یەکێ لە نامەردەکانی رۆژگار •

وە عەبدی کوڕی حەمیدو نەسائی‌و ئیبن‌و جەریرو ئیبن‌و موندیرو ئیبن‌و ئەبی حاتەم‌و ئەبو شێخ‌و طەبەرانی‌و ئیبن‌و مەردەوەیهی ریوایەتیان کردود لە عەبدوڵلای کوڕی عومەرەوە فەرموویەتی : مەبەست لە (الذی آتیناه آیاتنا) ئومەییەی کوڕی ئەبو صەلتی ثەقەفییە •

وە ئیبن‌و عەساکیر ریوایەتی کردوە لە سەعیدی کوڕی موسەییەوە ئەڵێت : فاریعەی خوشکی ئومەییە هات بۆ خزمەتی حەزرەت ـ د ـ لە پاش فەنحی مەکە حەزرەت پێی فەرمو : هیچ شیعرت لە شیعرەکانی ئومەییەی برات لەبەرە ؟ وتی : بەڵێ • لەوێدا حەزرەت فەرمووی : (ان مثل اخیك کمثل الذي آتاه الله آیاته فانسلخ منها) •

وە ئومەییە لە پێش عەهدی ریسالەتی حەزرەتا رۆیشت بۆ (بەحرەین)و حەزرەت بو بە پێغەمەری خوداو ئومەییە هەشت سال لە بەحرەین مایەوە ، جا ئومەییە هات گەیشت بە پێغەمەر ـ د ـ لەگەڵ کۆمەڵێ

لە ئەصحابەکانیاو حەزرەت بانگی کرد بۆ قەبوولی دینی ئیسلامو سوورەتی یاسینی لە ئەووەلەوە تا ئاخر بە سەردا خوێندەوە. جا ئومەییە هەستاو رۆیشت بۆ ناو (فورەیش) ئەوانیش لێیان پرسی : ئەی ئومەییە دەربارەی موحەمەد چی ئەڵێیت ؟ وتی : شایەتی ئەدەم کە موحەمەد لەسەر حەقە . وتیان : تۆ شوێنی ئەکەوی ؟ وتی : با بزانم چۆن ئەبێ و فکری حاڵی خۆم بکەم . وە لە پاش ئەمە ئومەییە رۆیشت بۆ شامو لە شام هاتەوە بە نیازی ئەوە موسوڵمان ببێ . کاتێ باسی کوژراوەکانی (بەدر)ی بیست تەرکی ئیسلامیەتی کرد . واتە موسوڵمان نەبوو رۆیشت بۆ (طائف)و لە طائیفدا مرد . وە ئایەتی (واتل علیهم نبأ الذي آتیناه آیاتنا فانسلخ منها ...) لە شانی ئەودا هاتە خوارەوە .

وە بازێ لە زاناکان فەرموویانە ئەم ئایەتە هاتوەتە خوارەوە دەرحەق بە هەرکەسێ کە خودای تەعالا عیلمو زانیاریەکی باشی پێبداو شایێکی ببێ کەچی ئەو کەسە ئەو پایەو مەقامی خۆیە زایە بکاو لەو زانیاریە سوود وەرنەگرێ . بەڵکو سەرفی بکا لە ڕێگەی چەوتو ناڕەبارا ، وەکو زانایانی بێ دینو پێشەوایانی دین فرۆشو خاوەن حورمەتو شانەکانی ئارەزوبازو دنیا خواە .

★ (ولَوْ شِئْنا لَرَفَعْناهُ بِها) ★

ئەگەر خواستمان ببوایە ئەو شەخسەمان لە مەقامی دینەدا بەرز ئەکردەوە بە هۆی ئەو ئایەتەوە کە پێمان داوە .

★ (ولٰکنَّهُ اَخْلَدَ اِلَی الْاَرْضِ واتَّبَعَ هَواهُ) ★

بەڵام ئەو شەخسە مەیلی لای زەوی کرد ، واتە بۆ لای پەستیو سووکیو دنیا پەرستیو کەوتە شوێنی هەوای نەفسی خۆی .

★ (فَمَثَلُهُ کَمَثَلِ الکَلْبِ : اِنْ تَحْمِلْ عَلَیهِ یَلْهَثْ اَوْ تَتْرُکْهُ یَلْهَثْ) : ★

جا حاڵو وێنەی ئەو کەسە وەکو سەگ وایە : ئەگەر هێرش بباتە سەری زمانی درێژ ئەکاو زمان لە دەمی دەردێنێ ، وە ئەگەر وازیشی لێ بێنی هەر زمان دەردێنێو خەریکی هاسکە هاسکی خۆی ئەبێ لەبەر حیرصی خۆی •

★ (ذٰلِكَ مَثَلُ القَومِ الَّذينَ كَذَّبُوا بِآياتِنا) : ★

ئەوەی باسمان کرد لە حاڵی سەگ ئەوە وێنەیە بۆ حاڵی ئەوانە کە ئایاتو موعجیزاتو هەواڵی رەهبەرانی من بە درۆ ئەخەنەوە ، ئەوانە هەموو خەریصن لەسەر تەماعی دنیاو ئارەزووی شانو پایەو مایەی دنیایی و بۆ هەموو حاڵێ وان لە تەنگە نەفەسیو زمانە ملاسکێو هەنکە هەنکدا بە دووی هەوای خۆیانا •

★ (فَاقْصُصِ القَصَصَ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرونَ) (١٧٦) ★

جا ئەم چیرۆکی بەلعەمە بگێڕەوە بەسەر جوولەکەکاندا بەلکو وردبینەوە لە حاڵی ئەوو حاڵی خۆیانداو بە هۆی ئەوەوە تەمێخوار بین •

★ (ساءَ مَثَلاً القَومُ الَّذينَ كَذَّبُوا بِآياتِنا وَاَنْفُسَهُمْ كانُوا يَظْلِمُونَ) (١٧٧) ★

زۆر خراپو ناهەمواڕە لە هۆی حاڵەوە سیفەتو وێنەی ئەوانە کە ئایاتی ئێمەیان بە درۆ ئەخستەوەو ئەوانە بە هۆی ئەو بێباوەڕیو بێموبالاتی بە ئایاتە هەر ستەمیان لە نەفسی خۆیان کردو خۆیان بەدبەخت کرد ئەنا ئێمە زیانمان لێ ناکەوێو لە ئەحوالی چاکو خرابی عالەم باکمان نیە •

★ (مَنْ يَهْدِ اللهُ فَهُوَ المُهْتَدِي) ★

هەرکەسێ خودا هیدایەتی بداو چاودێری بکا ـ وە ئەم هیدایەتو چاودێریە لەسەر بەراورد بۆ ئەو کەسانەیە کە حاڵیان میانەیە بەرابەر بە فەرمانی خوداو بێ ئینساف نین ـ ئەوە هەر ئەوانەن کە هیدایەت وەرئەگرنو بە ئەنجامی چاک ئەگەن •

★ (ومَنْ يُضْلِلْ فاُولئكَ هُمُ الخاسِرونَ) (١٧٨) ★

وە هەرکەسێ کە خودا چەپۆکی سیاچارەیی بدا بە سەریا ـ وە بە بەراورد ئەمانەیش ئەو کەسانەن کە رێگەی ئارەزووبازی ئەگرنەبەرو بە هۆی خۆپەرستیو بێ ئینصافیەوە دڵ نادەن بـە ئامۆژگاری رەهبەرانو خۆیان بە بێ لایەنی ورد نابنەوە لە نەفسی خۆیانو لە ئەحوالی جیهاندا ـ جا هەر ئەوانەن زیانکارو خەسارەتبارو ئەنجامی بەد هەر بۆ خۆیانەو بەس •

★ (ولَقَدْ ذَرَأْنا لِجَهَنَّمَ كَثيراً مِنَ الجِنِّ والاِنْسِ) ★

وە بە راستی ئامادەمان کردوە بۆ چوونە دۆزەخو بۆ ئازاردان گەلێ کەس لە پەریو لە ئادەمیزاد ، ئەوەیش لەبەر ئەوە نیە کە خۆبەخۆ بە بێ هۆ وامان کردبێ ، بەڵکو لەسەر ئەوە بوە کە عیلمو ئیدراکمان ئیحاطەی داوە بە ئەحوالی ناهەمواروبەدکاریو گوێنەدانیاندا بە بەڵگەو ئایاتی ئێمەو ، لەبەر ئەوە •

★ (لَهُمْ قُلوبٌ لا يَفْقَهونَ بِها ولَهُمْ اَعْيُنٌ لا يُبْصِرونَ بِها ولَهُمْ آذانٌ لا يَسْمَعونَ بِها) : ★

دڵنیان هەیە کە راستی پێ وەرناگرنو گوێیان قسەی باش نابیسێو بە چاوەکانیان شت نابینن بە جۆرێ بیکەن بە دەلیل لەسەر ڕۆیشتن بـە ڕێگەی راستا •

لە واقیعدا حەواسی ئینسان مەئمورو خزمەتکاری دڵن ، هەرچی کە دڵ فەرمان بدا ئەوان ئارەزووی ئەوە ئەکەن ، دەی مادام دڵی کافران بە بیری بەد تاریك بوە حەواسیش لەسەر ئەو شێوەی تاریکیە ئەڕۆنو نە دڵ خێر لە حەواس ئەبینێو نە حەواس ڕوو ئەکەنە شتی بەسوود ، جا لەسەر ئەم وەزعەیە خودا فەرموویەتی :

★ (اولئِكَ كالاَنْعامِ بَلْ هُمْ اَضَلُّ ، اولئِكَ هُمُ الغافِلونَ) (١٧٩) ★

ئەو کافرانە کە پەیڕەوی ڕەهبەر ناکەنو سوود لە چاوو گوێو دڵیان وەرناگرن وەکو مەڕو بزن وانە لەوەدا کە دڵێکی خاوەن سوودیان نیە ، بەڵکو ئەمانە گومڕاترو دوورترن لە حەیوانات لەبەر ئەوە کە زۆر ڕۆچوون بە غەفڵەتو بێئاگاییدا . وەکو ئینسانی سەرسام هەرچی هەوڵی لەکەڵا بدەی بێ سوودە ، بەڵام حەیوانات بە زۆری شوانەکەیان گردئەبنەوەو لە زیان دوور ئەکەونەوە •

جا لەبەر ئەوە کافرانی مەکە بێ شەرمییان ئەکرد لە بەکارهێنانی ناوەکانی خوداو ئینکاری بازێکیان ئەکردو بازێکیان ئەگۆڕیو ئەیانکرد بە نەو بۆ بتەکانیان . مەسەلا کەلیمەی (الله)یان ئەکرد بە (لات)و کەلیمەی (عزیز)یان ئەکرد بە (عزی)و (منان)یان ئەکرد بە (مناة) •• خودا فەرموی :

★ (وَلِلّٰهِ الاَسْماءُ الحُسْنی فادْعوهُ بِها وذَرُوا الَّذینَ یُلْحِدونَ فی اَسْمائِهِ) ★

بۆ خودایە ناوە جوانەکان بانگ بکەن لە خوداو بپارێنەوە لێی بەو ناوانەو بڵێین : (یا الله ، یا رحمن ، یا رحیم ، یا عزیز ، یا منان •••) واز لەو کافرانە بهێنن کە لە بەکارهێنانی ناوی خودادا لە ڕێگەی ڕاست لائەدەنو ناوەکانی بە کەمو زیاد ئەگۆڕنو (الله) ئەکەن بە (لات)و بۆ بتەکانیانی بەکار دێنن •

★ (سَیُجْزَوْنَ ما کانُوا یَعْمَلونَ) (۱۸۰) ★

لە داهاتوویەکی نزیکدا . لە دنیادا یا لە قیامەتا . جەزایان ئەدرێتەوە لەسەر ئەو کردەوە نابارانە کە ئەیانکەن •

بزانن ! خودای تەعالا لە چوار سوورەتی قورئانا جوملەی : (لە الاسماء الحسنی)ی فەرموە : لەم سوورەتەدا ، لە سوورەتی بەنی ئیسرائیلدا . لە سوورەتی طاهادا ، لە سوورەتی حەشردا • وە ئەسمای

حوسنا بۆ زاتی خودای ته‌عالا بریتین له‌و ناوانه که لـه قورئانی پیرۆزو حه‌دیثی شه‌ریفدا هاتوون ، وه‌کو باسیان ئه‌که‌ین ، خواه ئیسمی زات بن وه‌کو (الله) یا ئیسمی (صفة) بن وه‌کو (خالق ، رازق ، هادي ...)و غه‌یری ئه‌مانه‌یش .

وه زاناکان قسه‌یان کردوه لـه‌وه ئایا دروسته ئینسان غه‌یری ئـه‌و ناوانه که وارید بوون له کیتاب‌و سونته‌تدا به‌کاری بێنی یانه ؟ وه راجیح ئه‌وه‌یه که دروست نیه غه‌یری ئه‌وانه ئیستیعمال بکا ، چونکه ئه‌بێ بـه ئیلحاد له ئه‌سمادا به تایبه‌تی ئه‌گه‌ر بۆنی نوقسانی لێ بێ وه‌کو (زارع ، حارث ، عارف ، عاقل ...)وه له (مواقف)و شه‌رحه‌که‌یا ئه‌ڵێ : ئـه‌و ناوانه که (توقیف)و ئیزنیان له‌سه‌ر هاتوه بینا له مه‌شهووری عام نه‌وه‌دو نۆ ناون . له بوخاری‌و موسلیمدا هاتوه : خودا نه‌وه‌دو نۆ ناوی هـه‌یه هه‌رکه‌سێ له‌به‌ریان بکاو ره‌فتار به حوقووقیان بکا ئه‌چێته به‌هه‌شت . وه له بوخاری‌و موسلیمدا دیاری نه‌کراون ، به‌ڵام ترمذی‌و به‌یهه‌قی دیاریان کردوون ، وه‌کو له کتێبی (دلائل الخیرات)دا نووسراون .

وه له مه‌واقیفدا ته‌رجه‌مه‌ی ئه‌م عیباره‌ته هه‌یه ئه‌فه‌رموێت : له‌بـه‌ر ئه‌وه فه‌رمووی (له‌سه‌ر مه‌شهوور نه‌وه‌دو نۆ ناون) ، چونکی ته‌وقیف بـه غه‌یری ئه‌وانه‌یش وارید بوه ، هه‌رچی لـه قورئاندا وه‌کو (مولی‌و ، نصیرو ، غالب‌و ، قاهرو ، قریب‌و ، رب‌و ، ناصرو ، اعلی‌و ، اکرم‌و ، احسن الخالقین‌و ارحم الراحمین‌و ، ذي الطول‌و ، ذي القوة‌و ، ذي المعارج‌و) له حه‌دیثیشا وه‌کو (حنان‌و ، منان)وه له ریوایه‌تی ئیبن‌و ماجه‌هدا چه‌ن ناوێ هه‌ن که له ریوایه‌تی مه‌شهووره‌دا نین وه‌کو (تام)و (قدیم)و (وترو)و (شدید)و (کافی) ... و غه‌یری ئه‌مانه‌یش .

وه له‌م جێگه‌دا موناسبه ئێمه هه‌موو ئه‌و ناوانه ، له مه‌شهوورو غه‌یره مه‌شهوور ، له‌سه‌ر ئاگاداری خۆمان بنووسین ، وه له‌سه‌ر ریزی حوروفی هیجاء ئه‌ڵێم ئه‌و ناوانه بریتین له‌مانه که دێن :

(الله ، الاحد ، الاول ، الآخر ، الاكرم ، الاعلى ، احسن الخالقين ، ارحم الراحمين ، البر ، البارىء ، الباقي ، الباسط ، الباطن ، الباعث ، البصير ، البديع ، البرهان ، التواب ، التام ، الجواد ، الجميل ، الجامع ، الجبار ، الحق ، الحي ، الحسيب ، الحميد ، الحاكم ، الحكم ، الحكيم ، الحليم ، الحافظ ، الحفيظ ، الحفي ، الخبير ، الخالق ، الخلاق ، الدائم ، ذو الجلال والاكرام ، ذو الطول والانعام ، ذو القوة المتين ، ذو المعارج ، الرفيع ، الرقيب ، الرؤف ، الرزاق ، الرحمن ، الرحيم ، رب المشرقين والمغربين ، رب العالمين ، الستار ، السميع ، السلام ، الشاكر ، الشكور ، الشديد ، الشهيد ، الصمد ، الصادق ، الصبور ، الظاهر ، العلي ، العالم ، العلام، العليم، العفو ، العزيز ، الغفار ، الغافر ، الغالب، الغني، الغفور ، الفاتح ، الفتاح ، الفاطر ، الفرد ، فالق الحب والنوى ، القيوم ، القدوس ، القادر ، القاهر ، القهار ، القدير ، القديم ، القريب ، قابل التوب ، الكريم ، الكبير ، الكفيل ، الكافي ، اللطيف ، المولى ، المالك ، الملك ، المليك ، المتكبر ، المتعالى ، المنان ، المبين ، المقتدر ، المنتقم ، المستعان ، الماجد ، المعز ، المذل ، المبدي ، المعيد ، المؤمن ، المهيمن ، المحي ، المميت ، المقيت ، المجيب ، المحيط ، المصور ، المعين ، النور ، الناصر ، النصير ، الولي ، الوالي ، الواحد ، الواجد ، الواسع ، الوارث ، الوتر ، الودود ، الوكيل ، الوهاب ، الهادي)وە بازێ لە زاناکان لەفزی (هو)ەی لە ناو ناوەکانا حسێب کردوە وەکو لە تەفسیری (روح المعاني)دا لە تەفسیری سوورەتی (اخلاص)دا باسی کردوە •

★ (ومِمَّنْ خَلَقْنا اُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وبِهِ يَعْدِلونَ) (١٨١) ★

وە هـەر وەکو لـەم کۆمەڵە ئادەمیزادەدا گەلێ وا هەیە پەیڕەوی ڕەهبەران ناکەن‌و ئامادە بووون بۆ سزای دۆزەخ •• هەروا لەوانەدا کە دروستیان کردوون لە هەموو چەرخێکا ئومەتێ هەیە کە خۆیان پەیڕەوی ڕەهبەریان کردوەو ڕێگەی ڕاستیان وەرگرتوە ، هەروا باقی ئادەمیزادیش شارەزا ئەکەن بۆ فەرمانی خودا بە نیشاندانی ئەحکامی ڕاستی واقیعی وە هەم بە تەطبیقکردنی حەق لە ناو ئادەمیزادا دادگەری بەجێ دێنن •

ئەم ئایەتە زۆر بە نرخەو ئەمەی وا تیا کە وەکو لە هەر چەرخێکدا قەومێکی ناباری ئاشووب‌کار هەیە کە موبالات بە حەق ناکەن •• هەروا لە بەرابەری ئەوانەوە قەومێکی ڕاستی ڕاسڵ هەیە خۆیان شارەزای حەقن‌و خەڵکیش شارەزا ئەکەن ، واتە خۆیان بە نیسبەتی وەزعەوە کامڵ‌و ڕەسان پاش ئـەوە خەڵکیش تەربیەو تەمێ ئەکەن‌و لـە خراپەوە لایان ئەدەن بۆ چاکەو ڕێگەی سەرفرازی • وە لەمەوە دەرئەکەوێ مادام ئەوانە ئیتتیفاق بکەن لەسەر هەر حوکمێکی دینی واجبە پەیڕەوی ئەوان بکرێ ؛ چونکی قەومێ خودا شایەتییان بۆ بداو تەزکیەیان بکا لە واقیعدا دڵپاك‌و کردەوە چاکن‌و پەیڕەوی ئەوانە حەقەو لەسەر ئەم شێوە حەزرەت ـدـ فەرموویە : تا ڕۆژی قیامەت کۆمەڵێك لە ئوممەتی من لەسەر ڕاستی ئەمێننەوە •

★ (والَّذينَ كَذَّبُوا بِآياتِنا سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ حَيْثُ لا يَعْلَمونَ) (١٨٢) ★

وە لەبەر ئەوە لەم شوێنەدا گومانی ئەو پرسیارە هەیە : ئایا ئەگەر قەومە باشەکان وجوودیان بە سوودە بۆ عالەم‌و لە لای خوادا بە حورمەتن چۆن خودای تەعالا مەجالی ئـەو کەسانە ئەدات کە ئایاتی خودا بـە درۆ ئەخەنەوە ؟ جا لە وەڵامدا خودای تەعالا ئەفەرموێت : ئەو کەسانە کـەوا فەرمانی ئێمە بە درۆ ئەخەنەوە ئێمە بە چاوی ڕێز بۆیان ناڕوانین‌و هـەر بەرزییەك‌و نیعمەتێك بدرێ بەوانە بۆ تەفرەدانیانەو بۆ فەوتاندنیانەو ئەوانە

پله پله به‌رزیان ئه‌که‌ینه‌وه به شێوه‌یێ نازانن که ئه‌نجامه‌که‌ی به‌دبه‌ختیه‌و دوایی ئه‌یان‌فه‌وتێنم •

★ (وَاُمْلِي لَهُمْ اِنَّ كَيْدِي مَتِينٌ) (١٨٣) ★

وه ماوه‌یان پێ ئه‌دەم بۆ رابواردن به‌لآم بۆ ده‌مار ده‌رهێنانیان ؛ چونکی ڕێزگرتنی دوژمنی راستی له لایه‌نی ئێمه‌وه نیه ، وه ئه‌م شته به‌رچاویه که له‌گەڵ ئه‌وانا ئه‌کرێ وه‌کو فێڵ وایه بۆ فه‌وتاندنی دوژمن‌و به راستی گرتنی ئه‌وانه زۆر توندەو به جۆرێ داگیر ئه‌کرێن ماوه‌ی هاناو هاواریان نامێنێ •

★ (اَوَلَمْ يَتَفَكَّرُوا ما بِصاحِبِهِمْ مِنْ جِنَّةٍ ؟ اِنْ هوَ اِلاَّ نَذِيرٌ مُبِينٌ) (١٨٤) ★

ئایا بیر ناکه‌نه‌وه له حاڵی ئه‌م پێغه‌مه‌ره‌دا که له‌گەڵ ئه‌وانا ژیاوه که به هیچ شێوه‌یێ شێتی‌و دیوانه‌یی‌و بیروباوه‌ڕی نابارو وتاری ناهه‌موارو کرده‌وه‌ی ناڕێکی نه‌بوه‌و نیه‌تی ؟ ئه‌و ئینسانێکه پێغه‌مه‌رێکه ئاده‌میزادو پەری ئه‌ترسێنێ له ئه‌نجامی ناشیرینی نافه‌رمانی‌ی خودا •

★ (اَوَلَمْ يَنْظُرُوا فِي مَلَكُوتِ السَّمواتِ والاَرْضِ وما خَلَقَ اللهُ مِنْ شَيْءٍ ؟) ★

ئایا ناڕوانن به چاوو به دڵ بیرناکه‌نه‌وه له‌م ئاساری موڵكو سه‌رداری خودادا له ئاسماناو له زەویدا له نزمی‌و له به‌رزیدا له وشكان‌و له دەریادا هه‌تا بڵامن که ئه‌م كائیناته که‌وا رازاوه‌ته‌وه به ماده‌ی قووتی گیان‌و هۆی زیان‌و به رووناكی ئه‌ستێره به‌رزه‌كان‌و به به‌رو باره‌ی كانی سه‌رعه‌رزه‌كان‌و له هه‌ر شتێك که خودا دروستی كردوون هه‌تا ئه‌گه‌ر شتێكی به دیمه‌ن بچووك بێ‌و به نرخ سووك بێ له حه‌قیقه‌تا چه‌ن سوودی تێدایه ؟ ئایا بیر ناكه‌نه‌وه له‌مانه‌دا هه‌تا ئه‌م یاسا بكه‌ن به ده‌لیل له‌سه‌ر ئه‌وه كائینات خاوه‌نی

هەیەو یاسای داناوەو رەهبەرانی ناردوە بۆ ئەوە کە هەموو کەسێ شوعوور بکا بە مەسئوولیەتی خۆی‌و بزانێ واجبە لەسەری حەق‌پەرستی بکاو بە سەربەستی نەمێنێتەوە خۆ بۆ ژیانی جاویدانی دروست نەکراوە !

★ (وَاَنْ عَسَى اَنْ يَكونَ قَدِ اقْتَرَبَ اَجَلُهُمْ) ★

وە بە راستی واقیع ئەوەیە کە نزیکە ئاکام داوێنگیریان بێ‌و مەیدانی کردەوەی باشیان نەمێنێ •

★ (فَبِاَيِّ حَديثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنونَ ؟) (١٨٥) ★

ئەگەر باوەڕیان نەبێ بەم قورئانە بەرزە شیرین تەرزە کە بە یاسایەکی رەوان ئامۆژگاریان ئەکات ئیتر پاش قورئان باوەڕ بە چ کتێبێ ئەکەن ؟

★ (مَنْ يُضْلِلِ اللهُ فَلا هادِيَ لَهُ ويَذَرُهُمْ فِي طُغْيانِهِمْ يَعْمَهونَ) (١٨٦) ★

بە راستی ئەی پێغەمەری خۆشەویست ئەم گەلە کافرە موشریکە بێ دەماخە ئەوەندە سەرکێشی‌و نافەرمانییان کردوە خودا قاری لێ‌گرتوون‌و گومڕای کردوون ، وە هەرکەسیش خودا گومڕای بکا ئیتر کەس نیە هیدایەتی بداو بیگەیەنێ بە ئەنجامی خێر ، وە بەرەڵایان ئەکا لە ناو ئەو هەوابازیەدا کە بوە بە هۆی طوغیان‌و لادانیان لە حەق هەر سەرگەردان بین • خودا پەنامان بدا لەو شتانە کە ئەبن بە هۆی گومڕایی‌و سابتمان بکا لەسەر ڕێگەی راست •

★ (يَسْئَلونَكَ عَنِ السّاعَةِ : اَيّانَ مُرْسيها ؟) ★

پرسیارت لێ ئەکەن ئەی پێغەمەری خۆشەویست لە کاتی ئاکامی ئەم جیهانە جوانە کەی دێتە جێ ، کەی ئەم وەزعە تەواو ئەبێ‌و ئەم ئاسمان‌و زەویە کەی تێك ئەچی ؟

★ (قُلْ : إِنَّما عِلْمُها عِنْدَ رَبّي لا يُجَلّيها لِوَقْتِها اِلاّ هُوَ) ★

تۆ لە وەلامیانا بڵێ : زانستی کاتی نەمانی هەر لە لای خودایە ئەم کاتە تایبەتییە کە ئینسانی ژیر چاوەڕوانی ئەکا دەری ناخا لە وادەی خۆیا خودا خۆی نەبێ ، وە هەر ئەو ئەتوانێ شیرازەی ئەم جیهانە تێك بدا .

★ (ثَقُلَتْ فِي السَّموات والاَرْضِ لا تَاْتِيكُمْ اِلاَّ بَغْتَةً) ★

زۆر قورسە ئەم کارەساتە لە ناو زانیارانا لە ئاسمانەکانا و لە زەویدا ، لە وافیعدا هەر ئینسانی زانا حالی ئەبێو ئەفامێ کە نرخی رووداوی جیهان چەندێکە . وە ئەو کارەساتە رووناداتو نایەتە لاتان لە ناکاوا نەبێو لە زەمانێکی زۆر کورتداو کوتوپڕ .

پێغەمەر ـدـ فەرموویە : بسە تایبەتی جیهان تێك ئەچێ لـە کاتێکدا پیاوێ وا لە ناو جەوزێ ئاوا پاکی ئەکاتەوە . وە پیاوێ سەرکەرمی ئاودانی مەڕو ماڵاتیـەتی ، وە پیاوێ خەریکی فرۆشتنی قوماشی دووکانیەتیو ، پیاوێ مەشغوولی کێشانەی ئەو ماڵەیە ئەیفرۆشێ ... و لەم کاتانەدا بە ناکاو دێت بەسەریاناو کارەکەیان بۆ تەواو ناکرێ ، خودای تەعالا تەوانایە بەسەر خواستی خۆیا کـە بەجێی بێنێ لـە کەمتر کاتا ، وە فەرموویەتی : ئیشی هاتنو بەجێهاتنی قیامەت وەکو چاو تروکاندێکە .

★ (يَسْئَلونَكَ كاَنَّكَ حَفِيٌّ عَنْها ، قُلْ : إنَّما عِلْمُها عِنْدَ اللهِ) ★

پرسیارت لێ ئەکـەن بـە تایبەتیو بـە جۆرێ وەك ئـەوە تۆ زۆر ئاگاداری لەو شتەو تۆ ئەیزانی ، بەڵام وا نیەو تۆ پێیان بڵێ : ئاگاداری لە ێکچوونی دنیاو هاتنی قیامەت هەر لە لای خودایە هەر ئەو لە نەبوون دروستی کردوەو هەر ئەو ئەتوانێ وێرانی بکاو هەر خۆی ئەزانێ کەی کۆتایی دێ .

★ (ولِكنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لاَ يَعْلَمونَ) (١٨٧) ★

بەڵام زورمەی ئادەمیزاد ئەمە نازانن‌و گومانیان وایە کە غەیری خودایش ئاگاداڕە کەی دنیا تەواو ئەبێ ، لەسەر گومانی ناڕاستی خۆیان •

★ (قُلْ : لا اَمْلِكُ لِنَفْسِي نَفْعاً ولاَ ضَرّاً إلاّ مَا شَاءَ اللهُ) ★

ئەی پێغەمەری خۆشەویست تۆ بڵێ بەو ئادەمیزادانە : من خۆم خاوەنی سوودو زیانی خۆم نیم‌و هیچم لە دەستا نیە شتێ نەبێ کە خودا خواستی وابێ بە من بکرێ ، وەکو ئەوەی کە خودا بیخاتە دڵمەوە داوای بکەم‌و ئەویش بۆم بکات • وە هەر وەکو خاوەنی هیچ شتێ نیم لە ڕاکێشانی سوودو دوورخستنەوەی زیان بە خواستی خودا نەبێ •• هەروا لە خۆمەوە هیچ شتێکی پەنامەکی نازانم مەگەر بە هۆی ئەوەوە کە خودا تێم‌بگەیەنێ‌و پێم‌نیشان بدا •

★ (ولَوْ كُنْتُ اَعْلَمُ الْغَيْبَ لا سْتَكْثَرْتُ مِنَ الْخَيْرِ ومَا مَسَّنِيَ السُّوءُ) ★

وە ئەگەر من خۆم لە خۆمەوە شتی پەنامەکیم بزانیایێ‌و بزانیایە چ شتێ بۆم بە سوودەو چ شتێ زیانی هەیە بۆم زۆر شتی بە سوودم بۆ خۆم پەیدا دەکردو هەرگیز زیانم پێ نەدەگەیشت ، کەچی وایش نیە گەلێ سوودم لە کیس دەچێ‌و زۆر زیانیشم پێ دەگات •

★ (اِنْ اَنَا اِلاّ نَذِيرٌ وبَشِيرٌ لِقَوْمٍ يُؤْمِنونَ)(١٨٨)★

من هەر ئەوەندەیە ئینسانێکم ترسێنەرو موژدەدەری بە سوودم بۆ گەلێ کە ئیمانیان پێم هەیەو باوەڕم پێ ئەکەن •

وەلحاصل ئەم جیهانەو هەرچی وا لەم جیهانەدا هەر خودا لە نەبوونەوە دروستی کردوەو ئەو جۆرەیش لە مەخلووقات کە بە نرخە وەکو ئادەمیزاد هەر بوونیان بە زات‌و ئەحوالّ لە دەستی خودادایەو کەس هیچ شتێکی لە

دەستا بە دروستی بکاو کەس لە خۆیەوە هیچ کارێکی پەنامەکی نازانێ هەتا خودا نیشانی ئەدا ، جا بۆ هەرکەسێ خواستی هەبێ بەرزی بکاتەوە ئیلهامی ئەسبابی بەرزەوەبوونی ئەکاو هێزی پێ ئەدا بەکاریان بێنێو بگات بە ئامانجی خۆیو بیەوێ هەرکەسێ زانا بکا بە شتێ ئەسبابی زانیاریەکەی پێ ئەدا . جا ئەگەر لە ئومووری عادەتی بێ ئەوە ئەسبابی ئەوەی پێ ئەدا ، بۆ وێنە : **کەسێ ئەنێرێ حاڵی ئەکات ، وە یا جیهازێکی بۆ ئەنێرێ** تەماشای ئەعزای نەخۆش بکا . وە یا تەماشای ئەستێرەکانی ئاسمان بکا . وە یا تەماشای چین چینی قووڵی زەوی بکا . وە باش ئەوانە تێ ئەگات . وە ئەگەر شتەکە لە ئومووری غەیرە عادەتی بێ وەکو ئەو پەنامەکییانە لە پاشەڕۆژا ئەبن خودای تەعالا شێوەی ئەوانە نیشان ئەدا . وە یا شتێ پەیوەندی بە دڵەوە بێ ئەوەی وا لە دڵا بە شێوەی ئیخبار بۆی دەرئەخا .

ئەبێ بزانن (علم الغیب) بریتیە لەوە بە بێ واسیطەی خاریجی حاوەن عیلمەکە بە دەوام شتی پەنامەکی بزانێو دەری بخات ، وە ئەمە هەر بۆ خودایەو بەسو هەرگیز بۆ کەس نیە . وە ئەوەی کە فریشتەکان بیزانن وە یا پێغەمەران بیزانن وە یا پیاوانی راساڵ واتە (اولیاء الله) بیزانن هەمووی بە ئاگادارکردنەوەو بە ئیلهامە لە لایەن خوداوە بۆ ناو دڵی ئەوانە . وە ئەوەندە هەیە کە زانیاری فریشتەکانو زانیاری پێغەمەران ـدـ گومانی تێدا نیەو راستە ، بەڵام زانیاری ئەولیاو پیاوچاکان دەگونجێ راست دەرنەچێ . وە پایەی ئەمانە جیاوازە (وفوق کل ذي علم علیم) .

★ (هو الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ واحِدَةٍ وجَعَلَ مِنْها زَوْجَها لِيَسْكُنْ اِلَيْها) ★

خودا خودایەکی وایە کە هەمووتانی دروستکردوە لە نەفسێکی تەنیاو هاوسەری ئەو تاقە نەفسەیشی لە زاتی ئەو وە یا لە سنفی ئەو دروست کردوە تا لە گەڵیا ئارام بگرێو ژین بەرنە سەر .

★ (فَلَمَّا تَغَشّيها حَمَلَتْ حَمْلاً خَفِيفاً فَمَرَّتْ بِهِ) : ★

وە لە کاتێکدا لەگەڵیا نوست لە نەتەوەی ئەوی هەڵگرت لە سکیا بە هەڵگرتێکی سووکو هاتوچۆی پێوە کرد •

★ (فَلَمَّا اَثْقَلَتْ دَعَوا اللهَ رَبَّهُما : لَئِنْ آتَيْتَنا صالِحاً لَنَكُونَنَّ مِنَ الشّاكِرِينَ) (١٨٩) ★

وە لە کاتێکدا ئەو ژنە قورس بو ، واتە باری گران بوو سکەکەی گەورە بو •• خۆی‌و مێردەکەی لە خودا پارانەوەو عەرزیان کردو وتیان : خودایە ئەگەر منداڵێکی باشمان پێ‌بدەی زۆر سوپاسی نیعمەت‌و میهرەبانیت ئەکەین •

★ (فَلَمَّا آتيهُما صالِحاً جَعَلا لَهُ شُرَكاءَ فِيما آتيهُما) ★

کەچی کاتێ کە خودا ئەوڵادە صاڵحەکەی پێدان ئەمان هاوڕێ‌و شەریکیان بڕیاردا بۆ خودا ، واتە لە ناودانانیا ، وە ناویان بوو بە (عبدالعزی)و (عبدالمناف)و وێنەی ئەمانە ، وە یا گومانی فاسیدی ئەوەیان وەرگرت کە غەیری خودا هۆیەکی تر لە پەیدابوونی ئەو کوڕەدا هەیە •

★ (فَتَعالى اللهُ عَمّا يُشْرِكُونَ) (١٩٠) ★

خودای تەعالا زۆر زۆر بەرزو دووره لە پایەی ئەو شتانە کە ئەوانە ئەیکەن بە شەریکی ، وە دووره لەوەی شەریك وەربگرێ •

★ (اَيُشْرِكُونَ مَا لا يَخْلُقُ شَيْئاً وَهُمْ يُخْلَقُونَ ؟) (١٩١) ★

ئایا ئەو ئینسانە بێ شوعوورانە دارو بەردێکی وا ئەکەن بە شەریکی خودا کە ناتوانن هیچ دروست بکەن ، بەڵکو خۆیان دروستکراون‌و بە دەست تاشراون‌و بە زۆر پەرستراون ؟

★ (ولا يَسْتَطِيعونَ لَهُمْ نَصْراً ولا اَنْفُسَهُمْ يُنْصَرونَ) (۱۹۲) ★

وە ناتوانن یارمەتی ئەو بتپەرستانە بدەنو هەروا ناتوانن نەصرەتی خۆیان بدەن وە ئەگەر یەکێ بڕوا بۆیان بیانشکێنێ ناتوانن دووری بخەنەوە •

★ (وانْ تَدْعوهُم الى الهُدى لا يَتَّبِعوكُمْ ، سواءٌ عليكُم اَدَعَوْتُموهُمْ اَمْ اَنْتُمْ صامِتونَ) (۱۹۳) ★

وە ئەگەر بانگیان بکەن بۆ لای شارەزایێ بە رێگەی حەق نابیسنو ناڤامنو لەبەر ئەم حالّە پەیڕەوی ئێوە ناکەنو روو ناکەنە هیدایەتو یەکسانە بۆ ئێوە بانگیان بکەن بۆ هیدایەت وە یاخود بێدەنگ بین •

ئەوەی نافامێ بە دڵو دەروون
بێسوودە بۆ ئەو دەرزی کامڵ بوون
هەزار ماریفەت بکەی بە گوێیا
فەرقێ نابینێ لە حاڵی خۆیا
داخیشی بکەی بە خۆی نازانێ
کەی لەشێ سڕ بێ بە ئێش ئەزانێ ؟!
سا ئەگەر گیانی هاتۆ بە بەرا
قابیلە بڕوا بە رێی رەهبەرا
رسوایی عالەم بتپەرستیە
بناغەی ئەوەیش خۆ پەرستیە
هەتا لەم خووە خۆت نەپارێزی
بزانە تاقیق هەر بێ تەمیزی
بەڵکو بتپەرست کە سەرگەردانە
بەخۆ پەرستی رسوای جیهانە

★ ★ ★

بزانن ! لە ئایەتی : (هو الذي خلقكم من نفس واحدة ... الآية)دا ئیشکالێ هەیە کە بریتیە لەمە زاهیرەکەی دەلالەت لەسەر ئەوە ئەکا کە حەزرەتی ئادەم ـدـ لەگەڵ حەوادا نیسبەتی ئیشراکیان لێ بدرێ ، وە ئەمەیش لە خانەدانی نوبوەتەوە دوورە • لە وەلآمی ئەمەدا دوو قسە هەیە :

یەکەم : ئەمەیە لە (ضمیر)ی (جعلا له شركاء)دا تەئویلێ هەیەو مەعنای وایە (جعل اولادهما له شركاء) واتە : نەوەی ئادەمو حەوا زەلامی وایان بێدا پەیدا دەبێ شەریك بۆ خودا قەرار بدا •

دووەم ئەمەیە کە : ئەم ئایەتە خیطابە لەگەڵ ئالی (قصی)دا ، چونکی ئەمانە دروستکراون لە نەفسی (قصی)و ژنەکەیشی هەر لە خۆیان بوو لە (قریش) بو وە لەو کاتەدا داوایان کرد لە خودا کە کوڕی باشیان بداتێ کاتێ کە کوڕەکانی پێدان لە باتی ناویان بنێن بە (عبدالله)و (عبدالرحمن) ناویان نان بە (عبدالمناف)و (عبدالشمس)و (عبدقصی)و (عبدالدار) ... ئەم تەئویلە زۆر جوانە (ضمیر)ی : (ایشركون ما لا یخلق ...) ئەگەڕێتەوە بۆ سەر نەتەوەی ئەوان •

جا خودای تەعالا بۆ زیادەسەرزەنشتی بتپەرستەکانو بۆ گاڵتەکردن بە بتەکان ئەفەرموێت :

★ (اِنَّ الَّذينَ تَدْعونَ مِنْ دُونِ اللهِ عِبادٌ اَمْثالُكُمْ)★

بە راستی ئەوانە کە ئێوە بانگیان ئەکەنو لێیان ئەپاڕێنەوە لە غەیری خودا چەن بەندەیەکی داماوی بێچارەن وەکو ئێوەو لە ئێوەیش گەلێ کەمترن ، چونکی بێ گیانو بێ هەستن •

★ (فادْعوهُمْ فَلْيَسْتَجيبوا لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ صادِقينَ !) (١٩٤) ★

جا ئەگەر باوەڕ بەم قسە ناکەن بانگ بکەن لە بتەکانتان دەبا وەلآمی ئێوە بدەنەوە ئەگەر راست ئەکەن کە ئەو بتانە خاوەن هێزو زاناو تەوانان !

★ (اَلَهُمْ اَرْجُلٌ يَمْشُونَ بِها اَمْ لَهُمْ اَيْدٍ يَبْطِشُونَ بِها ؟ اَمْ لَهُمْ اَعْيُنٌ يُبْصِرُونَ بِها ؟ اَمْ لَهُمْ آذانٌ يَسْمَعُونَ بِها ؟) ★

پیربکەنەوە کە بۆ خاوەنکار دەست پێویستە بۆ هەڵمەتبردن و پێ پێویستە بۆ بەرێگە رۆیشتنداو چاو پێویستە بۆ دیتن و گوێ بۆ بیستن ... جا ئایا ئەو بتانە پێیان هەیە هەتا بتوانن پێیان بڕۆن بە رێدا ؟ یاخود دەستیان هەیە کە هەڵسەتی پێ بپەن ؟ یا چاویان هەیە کە خۆشەویست و نەتەویستی پێ جیابکرێتەوە ؟ یا گوێچکەیان هەیە کە ئامۆژگاری پێ وەربگرن ؟ وە یاخود شکاتی داماوێکی پێ ببیستن ؟ حاشا هیچیان لەمانە نیە .

★ (قُلِ : ادْعُوا شُرَكاءَكُمْ ثُمَّ كِيدُونِ فَلا تُنْظِرُونَ) (١٩٥) ★

تۆ بڵێ ئەی پێغەمبەری خۆشەویست بەو بتپەرستانە : بانگ بکەن لەوانە کە کردووتانن بە شەریکو هاوڕێ بۆ خودای عالەم با ئامادە بین بۆ دوژمنایەتی منو پاش ئەوە چیتان لە دەس دێ لە هەموو بەندو باوو فڕو فێڵێ بیکەن لەگەڵمداو هیچ مۆڵەتم مەدەن بزانم ئەتوانن چی بکەن !

★ (اِنَّ وَلِيِّيَ اللهُ الَّذِي نَزَّلَ الْكِتابَ وَهُوَ يَتَوَلَّى الصَّالِحِينَ) (١٩٦) ★

بە راستی دۆستو یارمەتیدەرو چاودێریکەری منو پارێزەرم ئەو خودایە کە قورئانی پڕ لە حیکمەتو دەرزی بیرو باوەڕی ساف و خوو ڕەوشتی بەرزو ئاداب و یاسای عەدالەتو ئینسافی ناردوەتە خوارەوە بۆ سەر زەوی و هەر ئەو خودایەتە کە چاودێری ئەوانە ئەکا کە لەسەر رێگەی بیرو باوەڕو کردەوەی موناسب ئەڕۆن بە رێدا .

★ (وَالَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَكُمْ) ★

وە ئەو بتانە کە ئێوە داوای یارمەتییان لێ ئەکەنو لـە خودا دوور ئەکەونەوە بە هیچ جۆرێ ناتوانن یارمەتی ئێوە بدەن •

★ (ولا اَنْفُسَهُمْ یَنْصُرونَ) (۱۹۷) ★

بەڵکو ئەگەر یەکێ بڕوات بۆیان بیانشکێنێ ناتوانن چاری خۆیان بکەنو لە دەستی ئەو کەسە خۆیان رزگار بکەن •

★ (واِنْ تَدْعُوهُمْ اِلَی الهُدی لاَ یَسْمَعوا) ★

نەك هەر ناتوانن یارمەتی ئێوە بدەنو ناتوانن چاری خۆیان بکەنو پایـەی گەورەیی وەربگرن بەڵکو ئەگـەر وەکو سەرگەردانو داماوێك تەماشایان بکەنو بتانەوێ بانگیان بکەنو رزگاریان بکەن لە گومڕاهیو ڕێگەی راستی مەبەستی حەقیان نیشان بدەن ئەو بانگی ئێوە نابیەن ؛ چونکی بەردی بێ گیـانو داری وشکی کێوانو دروستکـراون لـە مادەی بێ شوعوورو بێ فامی نەزان •

★ (وتریهُمْ یَنْظُرونَ اِلَیْكَ وهُمْ لاَ یُبْصِرونَ)(۱۹۸)★

وە تەماشا ئەکەیو وەها دێنە بەرچاوت کە بۆ تۆ ئەڕوانن ؛ چونکی بـە قوڵەنگو قـەڵەمو کەرەسـەی تاشـین رەسمی سـەرو روخساریکی داکێشراوو چاوێکی زاقی نەقووچاویان بۆ کراوەو ئەوان هیچ شتێ نابینن ، چونکی چـاوی بێتاوو قەوارەی بێ گیـان نابێ بـە خاوەنی هەسـتو شوعوورو دووره لـە نرخی ئادەمیزادی خاوەن فامو نوور • جـا ئـەی پێغەمەری پایەدار :

★ (خُذِ العَفْوَ وأْمُـرْ بِالعُـرْفِ واَعْرِضْ عَـنِ الجَاهِلِینَ) (۱۹۹) ★

تۆ لـە سـەر یاسای رەسای خودا قەرارداوی خۆت بژی ؛ هـەر ڕێگەیێ کە ئاسانە بۆ دەوام خۆت بڕۆ پیایاو خۆت ماندوو مەکە بە جۆرێ

کارت پێ نەکرێ و بەرابەر بە پەیڕەوەکانت لێ بوردن و چاوپۆشی و سەرفی نەزەر بکە بە پیشە بۆ خۆت و هەر خزمەتێ کە ئاسانەو بۆ ئەوان ئەکرێ لێیان وەربگرەو داوای باری ناباریان لێ مەکەو فەرمانیان پێ بدە بۆ هەر شتێ کە بۆ ئینسان جوانە لە جیهانا ، لە پیرو باوەڕی چاکو کردەوەی بە سوودی پاکو خوو رەوشتی کۆمەلایەتی بەرز ، وە ئەگەر گیرۆدەی ئادەمیزادی نەفامی بێدەماخ بووی خۆتیان لێ دوور بگرەو سەر مەێرە سەریان و خۆت ماندوو مەکە لە بەریان هەتا بەسەرهاتی چەرخی گەردوون نەرمی ئەکا جا یا ئەمرێ و ئاشووبێ داوێنەت ناگرێ یا دەگەڕێتەوە بۆ مەیدانی فامو ویژدان و مل رائەکێشی بۆ فەرمانی یەزدان •

★ (وَإِمَّا يَنْزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ) (٢٠٠) ★

وە هەر کاتێ بە هۆی کارەساتی نابار وە یا گیرۆدە بوون بە ئینسانی ناهەموار وە یا دواکەوتن لە مەبەستی خۆت لەسەر قەزای خودا شەیتان فرسەتی هێناو وەسوەسەو دانغەو دڵگرانییەك لێی دایت •• گورج پەنا داوا بکە لەو زاتە خاوەن کەمانە کە ناوی (الله)یە ، چونکی ئەو بڕیاری ئەوەی داوە فەریادڕەسی رەهبەرانی خۆی بکاو بە دڵ وا بزانە کە هەموو کاتێ بە وانەی سەرزمانو بە رازی نیهانی دڵان ئەزانێ ؛ چونکی بە راستی خودایە هەموو رازێ ئەبیسێ و هەموو نیازێ دەزانێ و ئیمم فەریادڕەسی خودایە تەنها بۆ تۆ نیە بەڵکو ئەمە یاسای پەروەردگارە لە جیهاناو هەر وا بووەو هەروا ئەبێ •

★ (إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ) (٢٠١) ★

بە راستی ئەوانە کە لە خودا ئەترسنو پەیوەندی راستیان لەگەڵیا هەیە هەر کاتێ کە خەیاڵێك لە لایەنی شەیتانەوە لێیان بداو پاڵیان پێوە بنێ

بۆ هــەواداٰنیان گــورج بیری خــودای پەروەردگار ئەکەنەوەو پەنای بۆ ئەبەنو خودایش زوو حاڵیان لە پەرێشانیەوە دەگۆڕێ بۆ شادمانیو چاویان بۆ دینتی رێگەی راست ئەکرێتەوە •

★ (واِخْــوانُهُــــمْ يَمُدُّونَهُــمْ فِي الْغَــــيِّ ثُــمَّ لا يُقْصِرونَ) (٢٠٢) ★

بەڵام برا ناپاکەکانی کافرەکانو بتپەرستەکان نــەك ئــەوان رزگار ئەکەن لە گومڕایی بەڵکو هێزیان زۆر ئەکەن لەو بیرە تاریکەداو لەو رێگە لارە باریکــەداو پاش ئــەوەیش کۆتایی ناکــەن لــە پاڵ پێوەنانیان هــەتا بەدبەختیان ئەکەن •

رێڕەوانی شەو بێ شووڵەی چرا
بە زەحمەت ئەگەن لە دەشتو دەرا
چرابەدەستی هۆشیاری سەربەست
زۆر بە ئاسانی دێتەوە سەرا

★ (واِذا لَمْ تَاْتِهِمْ بِآيَةٍ قالُوا : لَوْلا اجْتَبَيْتَها ؟)★

کاتێ کە ئەو کافرە موشریکانە داوای ئایەتێکت لێ بکەن لە وێنەی ئایاتی قورئان کــە باسی شتێ بکا لــە مەبەستەکانی ئەوان یاخــود داوای دەربڕینی موعجیزەیەکت لێ بکەنو تۆیش بۆت نەکرێو ماتڵ بیی ئەوانە ئەڵێن . ئــەوە بۆچی خۆت رێکت نەخست ؛ چونکی گومانیان وایــە کــە ئایەتەکانی قورئان لە وتاری خۆیەتیو ئەو شتانە کە بۆیان دەرئەبڕێ لــە دروستکراوی خۆین ! حاشا !

★ (قل : اِنَّما اَتَّبِعُ ما يُوحى اِلَيَّ مِنْ رَبِّى) ★

تۆ بڵێ ئەی پێغەمەری خۆشەویست : من هەر ئەکەومە شوێنی ئەو ئایەتانە کە خودا بە وەحی رەوانەیان ئەکا بۆمو ناتوانم لە خۆمەوە وتارێ دروست بکەمو هــەر کارێ کە لــە لایەنی منەوە روو بداو بێ بە دەلیل

لەسەر پێغەمەرایەتی من هەر لەوانەیە کە لە لایەنی خوداوە بۆم ئەکرێ •

★ (هذا بَصائِرُ مِنْ رَبِّكُمْ وهُدىً ورَحْمَةٌ لِقَوْمٍ يُؤْمِنونَ) (٢٠٣) ★

وە جومڵەی ئایاتی قورئانی پیرۆز کە وا ئێمە ئەیانخوێنینەوەو ئێوە ئەیانبیسن هەموو لە خوصووصی پیرو باوەڕو کردەوەو خوو ڕەوشتەوە هۆی چاوڕوونیو هۆی شارەزایین لە لایەنی خودای ئێوەوەو هەر کەسێ بکەوێتە دووی ڕووناکی ئەوانە گومڕا نابێو ئەو ئایاتە هیدایەتو شارەزایی‌و میهرەبانی ڕەسان بۆ کۆمەڵێ کە ئیمانیان بە خوداو پێغەمەری خودا بێ •

جا مادام ئەم قورئانە ئەوەندە پیرۆزەو هۆی بەختیاریە بۆ عالەمی خاوەن باوەڕ •

★ (واَذا قُرِىءَ القُرآنُ فاسْتَمِعوا لَهُ واَنصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمونَ) (٢٠٤) ★

کاتێ کە ئەو قورئانە خوێنرایەوە لە نزیکی ئێوەدا گوێی لێ ڕابگرن بۆ ئەوە کە لەفزەکانی وەربگرن ، وە لەو کاتەدا بێ دەنگ بن با هەموو کەسێ بە قەی حاڵ کەلیمەکانی لێ دەرکەوێو بەقەی هێزی دڵ لە مانایان ئاگادار بین . ئومێد هەیە کە لە لایەنی خوداوە ڕەحمتان پێ بکرێو یارمەتیتان بدرێ بۆ وەرگرتنی ئەلفازو فامی مەعنایانو ڕەفتار پێکردنیان بۆ ئەوە ببێ بە هۆی بەختیاریتان •

بزانن لە هۆی وارِدبوونی ئەم ئایەتەوە گەلێ فەرموودە هەیە :

یەکەم : کە فەرموودەی حەسەنی بەصریو ظاهیریە ئەمەیە کە ئەم ئایەتە لەسەر عوموومی خۆی ئەڕوا ، واتە هەر کاتێو لە هەر شوێنێ قورئانی پیرۆز خوێنرایەوە واجبە لەسەر هەموو موسوڵمانێکی باڵغی عاقڵ کە بێ دەنگ ببێو گوێ بۆ قورئانەکە ڕابگرێ هەتا تەواو ئەبێ •

دووهـەم ئەمەیە : نازڵ بوە لـە حەرامکردنی قسەکردندا لـە کاتی خوتبەی جومعەدا ، واتە مەبەس لە قورئان ـ لێرەدا ـ خوتبەیە بە مەجاز .

سێهەم ئەمەیە : نازڵ بوە لە حەرامکردنی قسە لە ناو نوێژا ، وەختی خۆی لە سەرەتای ئیسلامەوە لە نوێژا قسەیان ئەکرد ، ئەیانوت : سەلام لەسەر فلاّنو سەلام لەسەر فلاّن ، جا بەم ئایەتە مەنع کران .

چوارەم ئەمەیە : کە نازڵ بوە بۆ تەرکی جەهر بە قیرائەت . واتە دەنگ بەرزکردنەوە بە خوێندنی قورئان لە پشتی ئیمامەوە .

ریوایەت کراوە لە ئەبوهورەیرەوە ـخـ فەرموویەتی : ئەم ئایـەتە نازڵ بوە لە بەرزکردنەوەی دەنگدا لە پشتی حەزرەتەوە ـدـ وە بۆ هێزدان بەم قسە ئەنووسم : موسلیم ریوایەتی کردوە لە عیمرانی کوڕی حصەینەوە ئەڵێ : حەزرەت ـدـ نوێژی نیوەڕۆی بۆ کردین یا نوێژی عەسرو لە پاش نوێژەکەی فەرمووی : کامتان بوو لە پشتی منەوە سوورەتی (سبح اسم ربك الاعلى ...)ی خوێنـد ؟ پیاوێ عەرزی کـرد : من خوێندم . جـا حەزرەت فەرمووی : بە راستی زانیم کە بازێکتان دڵی خستمە خەتەرەوە بە خوێندنی ئەو سوورەتە . واتە بە هۆی دەنگ بەرزکردنەوەکەی ئەوەوە دڵم کەوتە داڵغەوە .

وە ریوایەت کراوە لە عوبادەی کوڕی صامیتەوە ئەڵێ : حەزرەت ـ د ـ نوێژی بەیانی کرد بەڵام قورئان خوێندنی بەلاوە گران بو لەو نوێژەدا کاتێ تەواوی کرد فەرمووی : بـە راستی من حاڵی بووم کـە ئێوە لـە پشتی ئیمامەوە قورئان ئەخوێنن ، عەرزیان کرد بەڵێ ئەخوێنین یا رەسوولەڵاڵ . فەرمووی : نەکەن هیچ مەخوێنن مەگەر تەنیا (ام الکتاب) واتە سوورەتی فاتیحـە .

جا ئیمامی شافیعی ـخـ ئیستیدلاڵی کردوە بەم دوو حەدیثەو بـەو حەدیثە کە فەرموویەتی : نوێژ دروست نیە بێ قورئان خوێندن و نوێژ دروست نیە بێ خوێندنی سوورەتی فاتیحە ، وە بە فەرموودەی خودا کە

فەرموویەتی (فاقرؤا ما تیسر منه) •• کە واجبە مەئمووم لە پشتی ئیمامەوە فاتیحە بخوێنێ بە پەنامەکی بە جۆرێ خۆی دەنگی خۆی ببیسێ و نەبێ بە هۆی سەرلێشێوانی باقی مەئموومەکان لەگەڵیا •

وە یاسای (شافیعی مەذهەب) وا هاتوە وەکو لە (مجموعی ئیمامی نەوەوی)دا هەیە کە لە نوێژە ئاشکراکانا ، وەکو نوێژی بەیانی و مەغریب و عیشا ، کاتێ کە ئیمام فاتیحە ئەخوێنێ مەئموم گوێ رائەگرێ و بێدەنگ ئەبێ هەتا ئەگاتە (ئامین) لەوێدا مەئسوومەکان لەگەڵ ئیماما ئامین ئەکەن ، جا ئیمام بێدەنگ ئەبێ و لەو ماوەدا دۆعایەکی تایبەتی هەیە ئەیخوێنێ ، کە ئەم دۆعایە : (اللهم باعد بيني وبين خطاياي كما باعدت بين المشرق والمغرب ، ونقني من خطاياي كما ينقى الثوب الابيض من الدنس ، واغسلني من خطاياي كما يغسل الثوب بالماء والثلج والبرد •) وە لەم ماوەدا مەئسوومەکانیش فاتیحە ئەخوێنن بەم جۆرە ئەتوانن گوێ لە خوێندنی ئیمام رابگرن بۆ ئەو سوورەتە یا ئەو ئایەتانە کە لە پاش فاتیحە ئەیانخوێنێ • وە لە نوێژی پەنامەکیدا مەئسوومەکان لە پاش ئیمام نیەت دێنن و (تەکبیری تەحریم) ئەکەنو دۆعای (استفتاح) ئەخوێنن و سوورەتی فاتیحە ئەخوێنن لە هەموو رکاتەکانا ، وە لە دوو رکاتی یەکەم و دووهەمدا سوورەتێ یا چەن ئایەتێ لە قورئان ئەخوێنن . بەم جۆرە لەگەڵ ئیمامدا تەرۆن تا سەلام ئەداتەوە •

وە لە تەفسیری ئەبو سعوودا ئەڵێ : (واما خارج الصلاة فعامة العلماء على استحبابها) • وە لە تەفسیری جەلالەیندا ئەڵێ (نزلت في ترك الكلام في الخطبة وعبر عنها بالقرآن لاشتمالها عليه • وقيل : في قراءة القرآن مطلقا) • وە لە حاشیەی (جمل)دا ئەڵێ : (وقوله : في قراءة القرآن مطلقا • اي فالامر للندب) •

من ئەڵێم : ئەوەی دڵ لەسەری دامەزرێ ئەمەیە : ئەگەر ئەم ئایەتە بۆ ئیرشادی کافرەکان بێ بۆ گوێراگرتن لە قورئانی پیرۆزو

بێدەنگبوونیانو بیرکردنەوەیان لە مەعناکەیا وەکو گەلێ لە موفەسیرەکان فەرموویانە •• ئەوە دیارە ، وە ئەگەر خیتاب بێ بۆ موسوڵمانان کە لە کاتی بیستنی قورئانا گوێڕابگرنو بێدەنگ بن هەتا سوودی لێ وەربگرن ئەوە ئەو ئەمرە بۆ نەدبە ، واتە : گوێڕاگرتن لە قورئانو بێدەنگ بوون لە کاتی بیستنیا مەندووبەو سونتەتە بە قەرینەی ئەوە کە حەزرەت ئەمری نەکرد بەو کەسانە کە لە پشتیەوە قورئانیان خوێندە لە نوێژا نوێژەکەیان بکەنەوە وە عیبارەتی وای نەفەرموو کە بێنی هەڕەشەی لێ بێ بەیانی گوناه بکا ، ئەوەندەی فەرموو (خالجنیها) واتە کەلیمەکانی لە من نێك ئەدا • وە ئەمە بۆ گوێڕاگرتنی ئەو مەئموومانەیە لە خوێندن لە نوێژا ، وە ئەمما لە غەیری نوێژا ، وەکو ئەبو سعوود فەرموویەتی ، عامەی عالمەکان لەسەر ئەوەن کە بێدەنگ بوونو گوێڕاگرتن لە قورئان سونتەتە •

بەڵێ لە کاتی خوێندنی قورئاندا دەنگ بەزرەوە کردن لە وتارا بە جۆرێ کە تەشویش بدا بە خەڵك لە بیستنی قورئانا ئەوە حەرامە مادام ئەو خوێندنە لەو کاتەدا مەشرووع بێ ، واتە نەبێ بە هۆی تەشویش لەسەر نوێژکەر ، یا هەراسکردنی نەخۆشو نوستو ، یا نەبێ بە مانیع لە فێربوونی حوکمێکی واجب یا مەندووب وەکو لە کتێبە شەرعەکاندا بە درێژی باس کراوە •

★ (واذْكُرْ ربَّكَ فِي نَفْسِكَ تضَرُّعاً وخِيفةً ودونَ الجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ) ★

وە یادی خودای خۆت بکە لە نەفسی خۆتدا بە جۆرێ کەس پێی نەزانێ خودا نەبێ حاڵت وابێ زۆر خۆت کز بکە لە بەرابەری ئەو لەسەر کەمتەرخەمیو دواکەوتن لە یادی ئەو ، وە زیکری خودا بکەو ناوی بەو باسی بکە بە ئەناخوانی وەکو (الحمد لله)و بە تەنزیەو دوورخستنەوەی لە نوقسان وەکو (سبحان الله)و بە ـ تەوحید ـ بە یەکناسینی وەکو (لا اله الا الله)و بە داوای لێخۆشبوونو لەشساغی

وەکو (اللهم اني اسألك العفو والعافية)و بە داوای دامەزران لەسەر حەق وەکو (اللهم ثبت قلبي على دينك) وە بە پەناگرتن بە ڕەحمەتی لە غەزەبی وەکو (اللهم اني اعوذ برضاك من سخطك وبمعافاتك من عقوبتك) وە بە داوای بەش و بارەی هەردو جیهان وەکو (ربنا آتنا في الدنيا حسنة وفي الآخرة حسنة وقنا عذاب النار) بەڵام ئەمانە هەموو بە پایەی نزمتر لە واتەی ئاشکرای وا کە خەڵکی لەم لاو لەولاوە بیبیسن .

★ (بِالغُدُوِّ والآصالِ) ★

وە ئەم یادی خوداو زیکری زاتە لە سبەینێکان لە پاش دەرهاتنی ڕۆژ وە لە ئێوارانا پاش عەسرەکان ، وە ئیحتیمالی هەیە کە باسی بەیانی و ئێواران کینایە بێ لە دەوامدان بە یادو زیکری خودا بە قەرینەی ئەوەدا کە لە پاش ئەوانەوە ئەفەرموێت :

★ (ولا تَكُنْ مِنَ الغَافِلِينَ) (٢٠٥) ★

کە نەهیە لە جەزردت ـدـ . لە سەر زاهیری سیاقی ئایەتەکان ، لەوە کە لە کاتێ لە کاتەکانی ژیانیا خودا فەرامۆش بکاو بێ ئاگا بێ لە زیکری بە دڵ یا بە زمان . بە پەنامەکی یا بە ئاشکرا .

ئاگادار بن ! لەسەر ئەم نووسراوی منە لەم ئایەتە پیرۆزەدا باسی دووشت هەیە :

یەکەم : زیکر بە دڵ کە مەشهوورە بە (زیکری قەلبی)و ئەهلی تەصەوف زۆر بە گەرم ئەیگرن ، خواد زیکری جەلالە بێ یا زیکری (لا اله الا الله) وە هەرکام لەمانە یاسای تایبەتی خۆی هەیەو بە هیچ جۆر زمان پەیوەندی پێیانەوە نیە . وە مەعنای تەواوی ئەمە بۆ هەموو کەسێ دەوامە لەسەر یادی خودای تەعالا بە دڵ .

دووەم : زیکری زمان . وە یاسای مەشرووعی ئەمەیە کە کەمتر بێ لە جەهری عادەتی بە جۆرێ وەها خەڵك قەڵس بکا . وە ئەم زیکری زمانە دوو جۆرە زیکر ئەگرێتەوە ، یەکەمیان زیکری نهێنی شەرعی وەها کابرا

تەنیا خۆی بێبەش ، دوەمیان زیکری ئاشکرا کە وەها بێ ئەو کەسانە وان لە پاڵیا بێبەشن و مەعنای (دون الجهر من القول) ئەمەیە نەگا بە پایەیێ خەڵك قەڵس بکا ، چونکی ئەو جۆرە لە زاتی خۆیا مەشرووع نیەو هەر کاتێك بێتە هۆی ئیزعاجی خەڵك حەرامە •

بەڵام لە کتێبە تەفسیرەکانا وا بەیانکراوە کە مەبەس لەم ئایەتە هەر زیکرە بە زمان بەڵام بەو جۆرە بێ کە خۆی بێبەشێو نەگاتە پایەی ئاشکرا •

وە بازێکیان فەرموویانە : ئەم ئایەتە ئەمرە بە مەئموومین کە فاتیحەو سوورەنی قورئان لە پشتی ئیمامەوە بە پەنامەکی بخوێنن ، وەها کە نەبێ بە تەشویش بۆ باقی نوێژکەرەکان • جا خودا بۆ تەئییدی ئەمری خۆی بە ئادەمیزاد کە زیکری خودا بکەن فەرووی :

★ (اِنَّ الَّذینَ عِنْد رَبِّكَ لا یَسْتَکْبِرونَ عَنْ عِبادَتِهِ وَیُسَبِّحونَهُ وَلَهُ یَسْجُدونَ) (٢٠٦) ★

ئەو کەسانەی کە خاوەن پایەو نزیکن لە خودای پەروەردگاری تۆوە وەکو پێغەمەرەکان ـدـو فریشتەکانی بارەگای باری تەعالاو پیاوە خاوەن هەستەکان قەت خۆیان بە زل ناگرن بە جۆرێ لابەن لە عیبادەتو بەندەیی خوداو بە دەوام تەسبیحاتی ئەکەنو تەنزیهی لە کەمیو کورتی ئەکەنو هەر بۆ ئەو سوجدەی بەندەیی ئەبەن •

بزانن ! هەر کاتێ یەکێ ئایەتێ لە ئایاتی سوجدەی تیلاوەتی خوێندەوە سوننەتە بۆ خۆیو بۆ هەرکەسێ گوێی لێ بێ سوجدەی تیلاوەت بیاو سوجدەی تیلاوەت چواردەیە : یەکەم لە ئاخری سوورەتی (ئەعراف)دا ، دوەم : لە سوورەتی (رەعد) لە لای (بالغدو والاصال)دا ، سێهەم : لە سوورەتی (نحل) لە لای (ویفعلون ما یؤمرون)دا ، چوارەم : لە سوورەتی (بني اسرائیل) لە لای (ویزیدهم خشوعا)دا • پێنجەم : لە سوورەتی

(مەریەم) لـە لای (خروا سجدا وبکیا)دا • شەشەمو حـەوتەم : لـە سوورەنی (حەج) لە لای (ان الله یفعل ما یشاء)و لە لای (وافعلوا الخیر لعلکم تفلحون)دا • هەشتەم : لە (فورقان) لە لای (وزادهم نفورا)دا • نۆهەم : لە (نەمل) لە لای (رب العرش العظیم)دا • دەهەم : لە (الم) تەنزیلدا لە لای (وهم یستکبرون)دا • یازدەهەم : لە (حم ـ السجدە ـ)دا لە لای (وهم لا یسأمون) دوازدەهەم : لە سوورەتی (النجم) لـە لای (فاسجدوا لله واعبدوا)دا • سیازدەهەم : لە سوورەتی (انشقاق) لە لای (وادا قرىء علیهم القرآن لا یسجدون)دا • چواردەهەم : لە سوورەتی (علق) لە لای (واسجد واقترب)دا •

بەڵام سوجدەی سوورەتی (صاد) لە لای ئایەتی (وخر راکعـا واناب)دا ئەوە سوجدەی شوکرەو سوجدەی تیلاوەت نیە •

وە سوجدەی تیلاوەت پێویستی بە طەهارەتو داپۆشینی عەورەتو رووکردنە قیبلە هەیەو ئەگەر لە ناو نوێژدا بوو ئەبێ (الله اکبر) بکا بە بێ بەرزەوەکردنی دەستەکانو دانەوێ بۆ سوجدەو سەربەرزەوە کاو دەست بکاتەوە بەو شوێنە کە هەیەتی لە نوێژەکەیا ، وە ئەگەر سوجدەکە لە ئاخری سوورەتدا بوو ئـەوە سونتەتە کـە راستەوە بو شتێ لـەو سـوورەتە یا سوورەتێکی تر بخوێنێ جا بڕوات بە روکووعدا •

وە ئەگـەر لـە غـەیری نوێژا بو (الله اکبر) بکـا لەگـەڵ نیـەتی سوجدەکەداو دەست بەرزەوە بکا ، جا بۆ جاری دوەم (الله اکبر) بکا بۆ دانەوینو دەستبەرزەوە نەکات ، جا سوجدە بباو سەر بەرزەوە بکا لەگـەڵ تەکبیرداو بـە هـەردوو لادا سەلام بداتـەوە • وە سونتەتە لـە سوجدەکەدا بڵێت : (سجد وجهي للذي خلقه وصوره بحوله وقوته فتبارك الله احسن الخالقین) •

وە دەلیل لەسەر سوجدەی تیلاوەت ئەمەیە : ئیبنو عومەر ـخ ـ ئەڵێت : پێغەمەر ـ د ـ قورئانی بەسەرا ئەخوێندینەوەو کاتێ کە ئەگەیشت بە ئایەتی سوجدە (الله اکبر)ی ئەکردو سوجدەی ئەبردو ئێمەیش سوجدەمان لەگەڵدا ئەبرد ، وە ئەگەر قورئانخوێنەکە سوجدەی نەبرد با گوێگرەکە سوجدە بیا ، چونکی ئەم سوجدە سونتەتە بۆ هەردوویانو بەوە کە بەکێکیان تەرکی بکا لەسەر ئەویان لا ناچێ •

وە ئەگەر ماوەی سوجدەبردن نەبو بڵێت (سبحان الله والحمد لله ولا اله الا الله والله اکبر ولا حول ولا قوة الا بالله العلي العظيم) ئەمە جێگەی سوجدەکە ئەگرێتەوە •

سورة الانفال

مدنية الا من آية ٣٠ الى ٣٦ مكية وآياتها خمس وسبعون نزلت بعد سورة البقرة

بسم الله الرحمن الرحيم

(يَسْئَلونَكَ عَنِ الأَنْفالِ)

پرسیارت لێ ئەکەن ئەی پێغەمەری خۆشەویست لە حوکمی غەنیمەت ـ ئەو مالەی بە جەنگ وەرئەگیرێ لە کافرەکان ـ وە چۆن بەش ئەکرێ •

★ (قُلِ : الأَنْفالُ لِلّهِ والرَّسُولِ) ★

تۆ لە وەلاّمیانا بڵێ : کە حوکمی غەنائیم بۆ خودایە بە تەشریع کردنو دامەزراندن ، وە بۆ پێغەمەری خودایە کە شی بکاتەوە بەو جۆرە کە خودا فەرمانی پێداوە ، ئیتر کەس حەقی ئەوەی نیە داوای هیچ بکا لەو مالە بە خیلافی یاسای خودا •

لەفزی (ئەنفال) کۆی (نەفل)ەو بۆ مالی تالاّنی کە لـە کافرانەوە دەست بکەوێ بەکاردێ ؛ چونکی ئەوە زیادە بەشێکە لە لایـەنی خوداوە دەستکەوتوە ، وە بەو مالەیش ئەوترێ کە سوپاسالار بڕیاری بدا بۆ ئەو کەسانە ئەتوانن ئیشێکی دیاری بـە نرخ بکەن وەکـو چـوونە مەیدانی پالەوانێکی کافر ، وە یا گرتنی قەلاّیێ لە قەلاّکانی ئەوان ، وە یا هێنانەوەی دەنگوباسێکیان •

ریوایەت کـراوە لـە ئیبنو عەبباسـەوە ـخـ کـە حەزرەت ـدـ فەرموویەتی : یەکێ یەکێ بکوژێ ئەوەندەو ئەوەندەی هەیە • یەکێ یەکێ بـە دیل بگرێ ئەوەندەو ئەوەندەی هەیە • جـا کورِە گەنجەکان کەوتنە خۆیانو رۆیشتنە ناو کۆرِەی جەنگی بەدرەوەو پیرەکان لە دەوری ئالاکەدا مابوونەوەو لە پاش زاڵبوون بەسەر کافرەکانا جوانەکان ئەیانوت : ئێمە جەنگمان کردوەو تالانـەکە بۆ ئێمەیە ، وە پیرەکانیش وتیـان : ئێمەیش پشتی ئێوەمان گرتبوو یارمەتیمان ئەدانو حەقی ئێمەیشی تیایە •• جـا حەزرەت ـدـ وەکو یەك بەشی کرد بەسەریانا •

وە ریوایەت کراوە لە سەعدی کورِی ئەبی وەقاصەوە ـخـ ئەڵێ : لە رۆژی (بدر)ا عومەیری برام کوژرا منیش چووم لە تۆڵەی ئەوا سەعیدی کورِی عاصم کوشتو شمشێرەکەیم هێنا بۆ لای حەزرەتو عەرزم کرد : ئەمە شیرەکەی سەعیدە من کوشتوومە بیدە بە خۆم • حەزرەت فەرمووی : نـە مالی منەو نـە مالی تۆیە بزانین خـودا ئەمری چۆنە ! بِرۆ بیخەرە ناو تالانەکە • منیش زۆر دڵگران بووم ، ئەوەندەی پێ نەچوو ئەم ئایەتە نازڵ بوو ، جا حەزرەت هات بۆ لامو فەرمووی : داوای ئەو شیرەی سەعدت لێکردمو نەمتوانی بتدەمێ ئیستە بوو بـە حـەقی تۆ بِرۆ وەری بگرە بۆ خۆت •

★ (فاتَّقُوا اللهَ واَصلِحُوا ذاتَ بَیْنِکُمْ) : ★

لـە خودا بترسنو لـە ناو خۆتانا ئاشووب مەگێڕنو ئـەو گـرێو گۆڵەو ئەو ئازارو بێزارە وا لە ناوتانا دووریان بخەنەوە لە خۆتانو دڵتان دەرحەق بە یەك باش بکەن •

★ (واَطِیعُوا اللهَ ورَسُولَه اِنْ کُنْتُمْ مُؤْمِنِینَ) (١)

وە فەرمانی خـوداو پێغەمەری خـودا وەربگرن ئەگەر بـە راستی موسڵمانن و ئیمانتان دامەزراوە •

★ (اِنَّمـا المُؤْمِنونَ الَّذينَ اِذا ذُكِرَ اللهُ وَجِلَتْ قُلوبُهُمْ) ★

خاوەن ئیمانە راستەکان ئەو کەسانەن کە ناوی خودا برا لە لایانا دڵیان ئەنەرزێ‌و لە هەیبەتی خودا ئەترسێ •

★ (واِذا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آياتُهُ زادَتْهُمْ اِيماناً وعلى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلونَ) (٢) ★

وە کاتێ کە ئایاتی خودایان بەسەرا ئەخوێنرێتەوە ئەو ئایاتانە ئەبن بە هۆی زیادبوونی ئیمان بۆ ئەوان‌و دڵیان دائەمەزرێ‌و سینەیان گوشاد ئەبێ‌و پەرێشانی لە دڵیانا نامێنێ‌و هەر پشت بە خودای خۆیان ئەبەستن بۆ پیرۆزی‌و بەختیاری لە دنیاو قیامەتاو نارِوانن بۆ دەسکەوتی دنیاو ناکەونە شوێن کێشمان کێشی تەماعی تالآن یا مالی موسوڵمانان •

★ (الَّذينَ يُقيمُونَ الصَّلوةَ ومِمَّا رَزَقْناهُمْ يُنْفِقونَ) (٣) ★

وە ئەو کەسانەن کە بەڵگە دێننەوە لەسەر ئیمانەکەیان بە بەجێ‌هێنانی ئەو نوێژە کە یەکێکە لە پایە خاوەن مایەکانی ئیسلام ، وە بەوە کە ئەو مالەی داومانە پێیان بەشێکی سەرف ئەکەن بۆ باقی موسوڵمانان لە رێگەی خودادا واتە مانْو داراییەکە وا لە دەستیاناو نەچەقیوە بە دڵیانا •

★ (اولئِكَ هُمُ المُؤْمِنونَ حَقّاً لَهُمْ دَرَجاتٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ ومَغْفِرَةٌ ورِزْقٌ كَريمٌ) (٤) ★

ئەو کەسانە کە دارای ئەو سیفەتانە بوون ئەوان خاوەن ئیمانی راستین‌و بۆ ئەوانە هەیە چەن پایەی بەرز لە حورمەت‌و چەن بالەخانەی خاوەن پلەیان هەیە نە بەهەشتاو چاوپۆشی خودایان بۆ دێ لەو تاوانانە کە بە پێی هەوای نەفس هاتوە بە سەریاناو رزق‌و رۆزیەکی بە کەرامەت‌و بە حورمەتیان هەیە لە بەهەشتا •

★ ★ ★

★ (كما اَخْرَجَكَ رَبُّكَ مِنْ بَيْتِكَ بِالحَقِّ وَاِنَّ فَرِيقاً مِنَ المُؤْمِنِينَ لَكارِهُونَ) (٥) ★

ئەم حاڵە کە جوانەکان بوویان لە هۆی ئەوەوە کە دەسکەوتی بەدر هەموو نەدرا بەوانو بەش کرا لە ناویانا وەکو یەکو ئەو ئەنجامە خێرە بەسوودە کە لەو بەشەوە پەیدا ئەبێو ئەوان نایزانن وەکو ئەوەیە کە خودای تۆ تۆی دەرکرد لە خانەو جێگەی خۆت لە مەدینەدا بە حیکمەتی خۆی لە گەڵ هاوڕێکاتتا لە موهاجیرو ئەنصار بۆ سەر کاروانی قورەیش کە لە شامەوە گەڕایەوە بۆ مەکە • وە لەو کاتەدا تاقمێ لە موسوڵمانەکان لەوە دڵگران بوون کە خەتی رۆیشتنتان لە کاروانەکەوە گۆڕی بەرەو سوپای ئەهلی مەکە ، ئەوانە کە هاتبوون بۆ رزگارکردنی کاروانەکەو بۆ جەنگکردن لە گەڵ ئێوەدا •

★ (يُجادِلُونَكَ فِي الحَقِّ بَعْدَ ما تَبَيَّنَ) ★

وە ئەو تاقمە دڵگرانە موجادەلەیان ئەکرد لە چوونە ناو ئەمرێ کە خودا بڕیاری دابو لە پاش ئەوە دەرکەوت بۆ حەزرەت کە پێویستە ببێ وەکو جەنگکردن لە گەڵ کافرەکانا وە ئەیانوت : ئێمە هەر بۆ بەرانگاری کاروان هاتووین و نارۆین بۆ جەنگ ؛ چونکی بە خەیاڵی شەڕ نەهاتووین و چەکی باشمان پێ نیەو ئەم جەنگە زیانە بۆ ئێمە •

★ (كَأَنَّما يُساقُونَ اِلَى المَوْتِ وَهُمْ يَنْظُرُونَ) (٦) ★

وە لەو کاتی موجادەلەدا ئەوەندە ناحەز بوون لە رۆیشتنیان بۆ جەنگ وەک بۆ مردن ببرێن و گومانیان وابو هەموو ئەفەوتێن و ئەوانیش ئەیانڕوانی بۆ ئەسباب و نیشانەی مردن کە بریتی بو لە کەمی خۆیان و زۆری دوژمن و لە بێچەکی خۆیان و پڕچەکی دوژمن و لە بێ ئیستیعدادی و بێ مادەیی خۆیان و بۆ ئیستیعدادی دوژمنەکان •

وە درێژەی باسەکە ئەمەیە کە کاروانێکی قورەیش لە شامەوە هاتەوە رووبەڕووی مەکەو ماڵێکی زۆریان پێ بوو ، چل سواریش پاسەوانی بوو

کە ئەبو سوفیانو عەمری کوڕی عاص‌و مەخرەمەی کوڕی نەوفەل‌و عەمری کوڕی هیشام لەو سوارانە بوون • جوبرەئیل هەواڵی گەڕانەوەی ئەم کاروانەی دا بەحەزرەت‌و ئەویش هەواڵی دا بە ئەصحابەکان ئەوانیش پێیان خۆش بوو بڕۆن بۆ ئەو کاروانە ؛ چونکی ماڵێکی زۆرو نەشکرێکی کەمی لەگەڵدا بوو ؛ کاتێ دەرچوون لە مەدینەی مونەوورە ئەم باسە گەیشت بە ئەهلی مەکەو ئەبوجەهل رۆیشتە سەر بانی کەعبەو بانگی کرد : خەڵکی مەکە پەلەپەل بکەنو فریای ماڵ‌و دارایییەکەتان بکەون بە سوارەو پیادەوە ؛ چونکی ئەگەر محەمەد ئەم کاروانە بگرێ ئیتر ئیوە دائەکەونو قەت رزگار نابن •

جا ئەبو جەهل بە سوپای مەکەوە کەوتە رێ بەرەو سەرچاوەی بەدر کە ئاوێکە لە بەینی مەکەو مەدینەداو سااێ رۆژێ عەرەبەکان لەو شوێنەدا گرد ئەبوونەوە •

وە لەو کاتەدا ئەوان گەیشتنە نزیکی بەدر پێغەمبەر (د)و هاوڕێکانی نە شیوی (دفران) دا بوونو جوبرەئیل هاتەخوارەوە بۆ لای‌و وەعدەی پێدا کە : یا کاروانەکەی دەسگیر ئەبێ ، یا بە سەر سوپای کافرەکاندا زاڵ ئەبێ • جا حەزرەت (د) لەو شوێنەدا راوێژی کرد بە هاوڕێکانی ؛ بازێکیان لەم ڕاوێژە دڵگران بوونو وتیان : تۆ بۆچی وەختی خۆی باسی جەنگی مەکەیت بۆ نەکردین تا خۆمان بۆ شەڕ ئامادە بکەینو ؟ ئیستە جەنگ بۆ ئێمە دەست نادا حەزرەت (د) فەرمووی : ئێمە لە راستیدا بۆ کاروانەکە هاتینو وا ئیستە کاروانەکە لە رێگەی کەناری دەریاوە دەرچوونو ئەبو جەهل بە سوپای ئەهلی مەکەوە هاتوە بۆ نزیکی ئێمە با بڕۆین جەنگ بکەین لە گەڵیانا ؛ ئەوانیش وتیان : نەخەیر هەر بڕۆین بە شوێنی کاروانەکەدا ؛ جا لەوێدا حەزرەت (د) رقی داهاتو ئەبوبەکرو عومەر هەستان قسەیان کردو قسەی باشیان کرد لە بۆ ئەوە پێویستە بە فەرمانی حەزرەت (د) رەفتار بکەین • جا میقدادی کوڕی عەمر وتی : ئەی پێغەمبەری خودا فەرمو بڕۆ

بۆ هەر کارێ که خودا ئەمری پێ کردوویت ئێمه واین له گەڵتا له هـــەر شوێنێك بی‌و به وێنەی بەنی ئیسرائیل نالێین (اذهب انت وربك فقاتلا انا ههنا قاعدون) وه ئەڵێین (اذهب انت وربك فقاتلا انا معكما مقاتلـون) • حەزرەت لەوێدا زەردەخەنەیەکی کرد •

جا رووی کرده کۆمەڵی ئەنصارو فەرمووی : (اشیروا علیَّ ایهـا الناس) لەویا سەعدی کوڕی مەعاذ ـ خ ـ راستەوه بووو عەرزی کرد : ئەی پێغەمەری خودا مەبەستت ئێمەیە ؟ فەرمووی : بەڵێ ، ئەویش وتـی : ئێمه ئیمانمان هێناوه پێت‌و باوەڕمان پێ کردووی شایەتیمان داوه که ئەو دینه تۆ هێناوته حەقەو راستەو لەسەر فەرمانوەرگرتن‌و ئیتاعەکردن پەیمانمـان پێداوی‌و عەهدمان لەگەڵ کردووی ، که وابێ بۆ کوێ ئەڕۆی فەرمو واین له خزمەتتا سوێند بەو کەسەی تۆی ناردوه به حەق ئەگەر بفەرمووی بڕۆنه ناو ئەو دەریاوه ئەڕۆینه ناوی‌و هیچ کەس له ئێمه دوا ناکـەوێ‌و دڵگـران نابین لەوه که لەگەڵ تۆدا بگەین بـــه دوژمنەکەمان‌و جەنگ بکەین • وه ئێمه لـــه کاتی جەنگدا خۆگرین‌و بـــه راستی مەیدانداری ئەکەین کاتێ بگەینه دوژمن ، وه هیوام وایه که خودا چاوت رووون بکاتەوه به ئێمەو یەو کردەوەیه که له ئێمەوه ئەیبینی •

جا حەزرەت گەلێ دڵشار بوو فەرمووی : (سیروا علی برکة الله فان الله قد وعدني احدی الطائفتین ، والله لکأني انظر الی مصارع القوم) •

وه لەم باسەوه دەرکەوت که بازێ له ئەصحابەکان خواستیان لەسەر جەنگ نەبو لەبەر بێ ئەسبابی‌و کەمی ژمارە وه زۆربەیان خواستیان لەسەر جەنگ بو ، وه له واقیعا سوپای حەزرەت ـ د ـ سێصەدو سیـازده هـەتـا تۆزده بوون وه تاقه دوو ئەسپ سواریان تێدا بوو : میقـــدادی کـــوڕی ئەسوەدو زوبەیری کوڕی عەووام • وه کافرەکان له هەزار کەس زیاتر بووندو ئامادەیش بوون بۆ جەنگ به هەموو جۆرێ ، بەڵام یارمـــەتی له لای خوداوەیه •

★ (وَاِذْ يَعِدُكُمُ اللهُ اِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ اَنَّهَا لَكُمْ وَتَوَدُّونَ اَنَّ غَيْرَ ذَاتِ الشَّوْكَةِ تَكُونُ لَكُمْ) ★

واتە : ئەی پێغەمەری خۆشەویست باسی ئەوە بکە کە خودای تەعالا وادەی دەسکەوتی یەکێ لەم دوو کۆمەڵەتان پێ ئەدا : یا کۆمەڵەی کاروانەکە بە هەموو ماڵو دارایەوە . یا کۆمەڵەی شەرکەرەکانیان بەم شێوە کە زاڵ ئەبن بەسەریاناو گەلێ لە پاڵەواکانیان ئەکوژنو گەلێکیان بە دیل ئەگرن ، بەڵام خواستی ئێود لەسەر ئەوەیە کە ئەو کۆمەڵە بێ دڕکە ئارامەکە بۆ ئێود بێ : چونکی بێ جەنگو داوا دەست ئەکەوت لە واقیعا کاروانەکە چل سواری تێدا بو کە شیریان بە دەستەوە بێو جەنگ بکەن وە ئەوانەیش بەرانبەر بە ئەصحابەکان قیمەتیان نەبوو •

★ (وَيُرِيدُ اللهُ اَنْ يُحِقَّ الحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ وَيَقْطَعَ دَابِرَ الكَافِرِينَ) (٧) ★

وە خودای تەعالایش خواستی لەسەر ئەوەیە کە دینی ئیسلام دابمەزرێنێو رەگو ریشەی کافرەکان ببڕێ • بە کورتی ئێو ئەتانویست ماڵتان دەست بکەوێ بە بێ جەنگو ئێمەیش ویستمان کافر کز ببێو ئیسلام بەرزەوە ببێ بە هۆی فەرمانی خۆیەوە •

★ (لِيُحِقَّ الحَقَّ وَيُبْطِلَ البَاطِلَ وَلَوْ كَرِهَ المُجْرِمُونَ) (٨) ★

وە خودا بۆیە خواستی لەسەر ئەوە بو هەتا حەق دابمەزرێو بەتاڵ نەمێنێ هەرچەند کافرەکان پێیان ناخۆش بێ •

★ (اِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ فَاسْتَجَابَ لَكُمْ اَنِّي مُمِدُّكُمْ بِاَلْفٍ مِنَ المَلَائِكَةِ مُرْدِفِينَ) (٩) ★

وە ئەو دامەزرانی حەقەو بەربادبوونی بەتاڵە لەو کاتەدا بوو کە ئێوە داوای پەناو یارمەتیتان ئەکرد لە خوداو خودای تەعالایش قەبوولی هاناو هاوارەکەی کردن بەوە کە فەرمووی ئەوا یارمەتیتان ئەدەم بە هەزار

فریشتەی پیرۆز کە حاڵیان وایە ئەخرێنە شوێنی موسوڵمانەکان یا بازێکیان دائەبەزن بە شوێنی بازێکیانا ، یاخود ئەمانە دوو هەزار فریشتەی تر بە شوێنی خۆیانا دێنن •

★ (وما جَعَلَهُ اللهُ اِلاّ بُشْرى ولِتَطْمَئِنَّ بِهِ قُلوبُكُمْ وما النَّصْرُ اِلاّ مِنْ عِنْدِ اللهِ اِنَّ اللهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ) (١٠) ★

وە خودای تەعالا ناردنی ئەو فریشتانەی کرد بە هۆی مۆژدەو شادمانی بۆ ئێوە لەسەر زمانی پێغەمەری خۆشەویست (د) وە بۆ ئەوە کە دڵتان دابسەزرێ و لە وەسوەسە بکەوێ . وە لە واقیعدا خودای تەعالا حەزرەتی لە ناردنی ئەو فریشتانە ئاگادار کردوەو ئەویش هەوانی بە یارانی داوە ئەگەرنا ئەوان ئەو فریشتانەیان بە چاو نەدیوە ، بەڵێ ریوایەت کراوە کە بازێ لەو ئەصحابانە فریشتەکانیان دیوە • وە ریوات کراوە لە (ابو اسید) کە یەکێ لەو ئەصحابانە کە حازری واقیعەی بەدر بوە فەرموویەتی ــ لە پاش ئەوە کوێر بوە ــ : ئەگەر ئیمڕۆ لە بەدرا لەگەڵتان بوایەم چاوم بینایە ئەو جێگەم پیشان ئەدان کە مەلائیکەی نێ دەرچو ، وە یارمەتیش نیەو نەصرەت بە فریشتەو بە غەیری فریشتە هەر لە لایەنی خوداوەیە •

★ (اِذْ يُغَشّيكُمُ النُّعاسَ اَمَنَةً مِنْهُ) ★

وە باسی ئەو منەتی خودا بکەن لەسەرتان لەو کاتەدا کە خودای تەعالا خەوەنوچکەی نارد بۆ سەرتانو داگیری کردن لەبەر کێشانی بەرگی ئەمینیو هێمنی بەسەر دڵتاناو موبالات نەکردنتان بە وتووێژی ترسناکی ناوخۆو بە کەمیو بێچەکی خۆتانو زۆریو پڕچەکی دوژمنەکەتان ، وە زۆر باش خەوەنوچکە داگیری کردنو بە خۆشی نوستن •

★ (ويُنَزِّلُ عَلَيْكُمْ مِنَ السَّماءِ ماءً لِيُطَهِّرَكُمْ بِهِ ويُذْهِبَ عَنْكُمْ رِجْزَ الشَّيْطانِ ولِيَرْبِطَ عَلى قُلوبِكُمْ ويُثَبِّتَ بِهِ الاَقْدامَ) (١١) ★

وە باسی ئەو منەتانی خودا بکەن لە سەرتان کە لە شەوا نوستبوون دوور لە ئاوی (بەدر) خودا لە ئاسمانەوە بارانی بارانـدو ئاوی رژان بەسەرتانا بۆ ئەوە کە بەدەتتان پاك بکاتەوە بەو ئاوە لە بێدەسنوێژی و لەش‌پیسی و چڵك و عارەقی لەشتان و دڵتان پاك بکاتەوە لە وەسوەسەی شەیتان کە خستبە دڵتانەوە بە هۆی بێ ئاوی و دووریتان لە (بەدر)ەوە بۆ ئەوە کە باوەڕ ببەستێ بە دڵتانەوە و بۆ ئەوە کە راوەستاوتان بکا لە سەر جیهاد لە رێگەی خودادا ، یا پێتان دابمەزرێنێ لەسەر ئەو عەرزە لمینە کە باران پتەوی کردبوەوە ئەمانە هەمو منەتی خودای تەعالان لەسەرتان .

بڕانە ! لە باسی کاتی ئەم خەوەنوچکەو باران بارینەدا گەلێ قسە کراوە . بازێ ئەڵێ ئەمە لە ناوەڕاستی جەنگی (بەدر)ا بوە وەها خەو هاتوە بە سەریانا بە جارێ شمشێر لە دەستیان دابکەوێ بۆ ئەوە کە دڵیان بەو خەوەنوچکە ئارامی وەربگرێ ، وەبازێ وتوویەتی لە پاش جەنگەکە بوە کە ئەمین بوونەوە لە شەڕی کافرەکان خەو بردنیەوە ... بەڵام ئەمانە راست نین‌و موافیقی حەق ئەمەیە کە لە گەلێ تەفسیری باوەڕپێکراوا هەیە کە خەوەنوچکە شەوی پێش جەنگەکە بوەو حەزرەت ـد پاش ئـەوە راوێژی کرد بە ئەصحابەکان‌و بڕیاری دا بێن بۆ جەنگ لەگەڵ کافرەکان ، هاتن دابەزین لە شوێنێکی نمینی بێ‌ئاو لە نزیکی ئاوی (بەدر)١ کاتـێ دابەزین کەوتنە دڵغەوە کە ئەم شوێنە بێ‌ئاوەو ئێمە کـەمین‌و دوژمـن زۆرن ئێمە کەم چەکین‌و ئەوان پڕ چەکن‌و ئاومان لێ دوورە بۆ غوسڵ‌و دەسنوێژ و چێشت‌و نان‌و خواردنەوەو گەلێ دڵغە کەوتە دڵی بازێکیانەوە بە تایبەتی ئەوانە کە دڵیان بە جەنگەوە نەبوو . بەڵام بە میهرەبانی خـودا

زوبەزو بە خەوەنوچکە داگیری کردنو خەویان لێکەوتو باشن نوستنو هەر لەو شەوەدا بارانێکی باش باریو سەبەینێ ئۆمەڵتەی زۆریان دروست کرد بۆ دەستنوێژو غوسڵو خواردنەوەو دڵی لە داڵغە پاککردنەوەو عەرزەکەیشی پتەوکردەوە بۆ هاتو چۆ بە ئاسانی سبەینێ لەو شوێنە هەستانو رۆیشتن هەتا دابەزین لە عەرزی رەقی چەقانا لە لای ئاوێك کە لە خواری هەموو ئاوەکانی (بەدر)ا بو لەویا (حبابی‌کوڕی موندیر) عەرزی حەرزەتی کرد : ئەم دابەزینە بە وەحیە یا لەسەر بیرو رایە ؟

ئەویش فەرمووی : لەسەر بیرو رایە • جا عەرزی کرد : مادام وایە ئەمر بفەرمو با بڕۆین لە لای ئاوە ژوروەکەدا دابەزینو هەموو ئاوەکان بکەونە دەستی ئێمەو کافرەکان لە ئاوەکان بێبەش بین • فەرمووی : باشەو ئەمری فەرموو باریان کردو لە لای ئاوی سەروودا کە ئێستە وا لە بەردەمی مزگەوتەکەدا دابەزینو هەموو ئاوەکان کەوتنە دەستی ئەصحابەکان •

جا سەعدی کوڕی مەعاذ ، لە ئەنصار ، ـ خ ـ داوای ئەوەی کرد کەپرێ ببەستن بۆ حەزرەت ـ د ـ لەسەر ئەو ئاوەو بازێ لە یاران لە خزمەتیا بن ئەگەر خودا سەری خستن بەسەر کافرەکانا ئەوە باشە ئەگەرنا یا ئەو رزگار ببێو نەکەوێتە دەستیان بەم جۆرە کەپرێکیان بۆ بەست •

جا هەر لەوێدا هەموو لایێ دڵیان دامەزراو نیشاتیان زیاد بوو و حەزرەت ـ د ـ دەستی کرد بە دڵخۆشی دانەوەیانو موژدەی ئەدا بە یارمەتی خودا بۆیان ، هەتا ئەیفەرمو : ئا ئەوە جێگەی فلاّن کافرە کە ئەکوژرێو ئەوە جێگەی فلاّن کافرە تا ژمارەیێ • وە هێشتا کافرەکان هەر دوور بوون لەو شوێنانە ، وە دوای شەڕەکە دەرکەوت کە لەو شوێنانەدا کوژرانو ئەو رۆژە پێنج شەمەی شازدەی رەمەزانی پیرۆز بو ، هەر لەو

شوێنه‌دا مانه‌وه‌و شه‌ویش له‌وێ بوونو سبه‌ینێ رۆژی جومعه‌ی حه‌ڤده‌ی ره‌مه‌زانی موباره‌ك ئه‌صحابه‌كان ده‌رچوون به‌ره‌ڕووی كافره‌كان كـــه لێیان نزیك بووبوونه‌وه‌و رۆیشتن بۆ ئه‌و باسكه دڕێژه وا لـه رۆژئاوای به‌درا بۆ جه‌نگكردن له‌گه‌ڵیاناو حه‌زره‌ت ـ د ـ دوو ركات نوێژی كردو ده‌ستی كرد به دۆعاو پاڕانه‌وه له حوزووری خودادا یاخـود به ریوایه‌تێ دۆعاكه‌ی هه‌ر له ئێواره‌ی شه‌وی جومعه‌دا بو (به عورفی موسوڵمانان) فه‌رمووی :

(اللهم هذه قريش قد اقبلت بخيلائها وفخرها تحـادك وتكـذب رسولك . اللهم فنصرك الذي وعدتني ، واللهـم احنهـم الغـداة •) هه‌روا له‌پاڕایه‌وه هه‌تا ئه‌بوبه‌كر باوه‌شی پێداكردو عه‌رزی كرد : (یا رسول الله ابشـر فوالذي نفسي بيده لينجزن الله لك مـا وعـدك) • هـه‌روا موسوڵمانه‌كانیش هـه‌ر لـه‌و شه‌وه‌دا لـه خـودا ئه‌پاڕانه‌وه به ئیخلاص‌و دڵگه‌رمی به هیوای یارمه‌تی ، جا له سبه‌ینـێ‌ی رۆژی جومعه له حه‌ڤده‌ی ره‌مه‌زانا له پاش دوو ساڵ له كۆچـی حه‌زره‌ت بۆ مه‌دینه جه‌نگ دامه‌زرا له به‌ینی ئه‌صحابه‌و كافره‌كاناو حه‌زره‌ت مشتێ گڵی هه‌ڵگرت‌و به‌ره‌وڕووی كافره‌كان فڕه‌ی داو فه‌رمووی : (شـاهت الوجوه) : یا خودا رووی ئه‌و كافرانه ناشیرین ببێ ، واتـه بشـكێن‌و ناوچاوانیان تاڵ ببێ به هۆی ئه‌و شكاندنه‌وه ، یاخود سه‌رو چاویان بـه‌ر شیرو تیر بكه‌وێ‌و عه‌یبدار بین ، وه یاخود به‌رچاویان تاریك ببێ‌و بـه‌ر پێی خۆیان نه‌بینن هه‌تا نیشاطیان ببێ له جه‌نگه‌كه‌دا • وه فیعله‌ن وایـان به‌سه‌را هات •

★ (اِذْ يوحي رَبُّكَ اِلى المَلئِكَةِ : اَنّي مَعَكُمْ) ★

واته دڵتان دابمه‌زرێنێ له‌و كاته‌دا كه خودا وه‌حـی كرد بـۆ لای مه‌لائیكه كه من وام له‌گه‌ڵ ئێوه‌دا به یارمه‌تی‌و كۆمه‌كـی‌كـردن بـۆ موسوڵمانه‌كان •

★ (فَثَبِّتوا الَّذِينَ آمَنُوا) ★

ئێوەیش ئەی فریشتەکان مەئموور بن لە لایەنی منەوە بۆ ئـــەوە دڵی موسوڵمانەکان قایم بکەنو دای‌بمەزرێنن لەســەر جیهــادکــردنو نەترسانو مەڕوانن بۆ زۆری ژمارەی کافرەکانو پایەو مایەو شانیان وا مەزانن زاڵ ئەبن بە سەرتانا •

★ (سَأُلْقِي فِي قُلوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ) ★

بە راستیو تەئکید ترس‌و بیم ئەهاوێمە ناو دڵی کافرەکانەوە •

★ فاضْرِبُوا فَوْقَ الأَعْناقِ واضْرِبُوا مِنْهُمْ كُلَّ بَنانٍ) (١٢) ★

ئەی فریشتەکان بدەن لە لاژووروی گەردنی کافرەکانو لێیان دەن بە شیر لە هەمو پەنجەو ئەترافی لەشیان •

★ (ذلِكَ بِأَنَّهُمْ شاقُّوا اللهَ ورسولَهُ ومَنْ يُشاقِقِ اللهَ ورَسولَهُ فَإِنَّ اللهُ شَدِيدُ العِقَابِ) (١٣) ★

ئەم کوشتنو بڕینەو ئەم زامو بڕینەم دا بە سەر ئەو کافرانەدا لـە بەر ئەوە کە زۆر دوژمنایەتییان لەگەڵ خوداو پێغەمەری خودادا کرد ، وە هەر کەسێ دوژمنایەتی لەگەڵ خوداو پێغەمەری خوادا بکا ئەوە خودا بەرابەر بەوانە سزای سەختو بێ سامانە • جا ڕوو ئەکاتە کافرەکانیش پێیـان ئەفەرموێت :

★ (ذلِكُمْ فَذُوقُوهُ وأَنَّ لِلكَافِرِينَ عَذابَ النَّارِ) (١٤)★

ئەو سزایە بۆ ئێوەیە دەی بیچێژنو بزانن کە سزای سەختی نەبڕاوە بە ئاگری دۆزەخ لە بۆ کافرەکانە •

بێدار بن ! لەسەر زاهیری ئایەتی (اذ يوحي ربك) فریشـــتەکان جەنگیان کرد لەگەڵ کافرەکانا لە واقیعەی (بەدر)او لێیان کوشـــتوونو بریندارییان کردوون بە گوێرەی فەرمانی خودا • واتە ئەوانـــەیان کـــە ئاکامیان هاتبو بە فەرمانی خودا لەو سەعاتو ڕۆژەدا کوژراونو بریندار

کراون بە دەستی فریشتەکان یا بە دەستی موسوڵمانەکان • وە ئەو قسە کە وتراوە : بۆچی کەس چاوی نەکەوتوە بە فریشتەیێ ؟ یان بۆچی هەموو کافرەکانیان نەکوشت ؟ چونکی ئەیانتوانی هەموویان بکوژن بەڵکو بە تاقە یەکێکیان وڵاتێ بەربادئەبێ ••• ؟ واتەیەکی زۆر هەڵەو بێ سەرو بەرە چونکی فریشتە مەئموری غەیبین چاوی هەمو کەس نایانبینێو دەستوەشاندنی مەلائیکە لە هەر کەسێ لەسەر فەرمانی زاتی خودایەو جوبرەئیل ناتوانێ پەنجەی کەسێ ببڕێ هەتا خودا ئەمری پێ نەکا (لا یعصون الله ما امرهم ویفعلون ما یؤمرون) ئەوەندە دەستیان وەشاند کە ئەمریان پێدرابو لەوە زیاتر نەیانتوانی • زیاد لەمە ئەگەر لە هەر جەنگێکدا فریشتە بێتە خوارەوەو دوژمنەکان بکوژن ئیتر قیمەت بۆ جیهادی ئەصحابە یا باقی موجاهیدان نامێنێ •

وەلحاصڵ هەر کاتێ خودا ویستی فریشتە نازڵ بکا ئەیانتێرێ لەگەڵ رەوحو رەحمەتو پیرۆزی مەعنەویدا بە جۆرێ کە ئەفرادی سوپای موسوڵمان سەرمەستو سەربەست بکاو بە راستی مەیدان بگرنو جیهاد بکەن • ئیتر شەرت نیە کاتێ فریشتە هاتەخوارەوە خودا لە سونەتو رێبازی بڕیاردراوی خۆی لابداو بە جارێ جیهان وێران بکا • وە لادان لە زاهیری ئەم ئایەتە بە تەئویلاتو قیلو قال ـ بە پیرو باوەڕی من ـ یا لە بێهێزی باوەڕە وە یا لە کەمی زانستە بە کرداری خودای تەعالا •

× × ×

شیرێ لە کوورەی غەیبی ئاو بدرێ
یا فریشتەی غەیب لە دەستی بگرێ
میرێ کە تاجی خواستی خودا بێ
ئەبێ تەختەکەی پەنای مەولا بێ
دەمێ کە جێگەی نەفحەی قودسی بێ
پێویستە شیفای زامی نەفسی بێ

دەستێ کە عەسای موسا هەڵبگرێ
بدا لە فیرعەون بێگومان ئەمرێ
تا مەیلی خودا یاری ئینسان بێ
ئەبێ مەرکەزی دەورەی ئیحسان بێ
وێنەی جیلوەی حەق جیلوەی هەتاوە
دای لە هەر دڵێ بە نوورو تاوە
کانێ لا بدا لە هـەر سـەرایێ
روونـاکی ناکا هـەزار چرایـێ
لەسەر حەقیقەت نووری تەوەکول
رۆحی ئینسانە ماباقـی تویـکڵ
ئەسباب لە بۆ کار یاسای خودایە
بەڵام بە بێ خواست بەندی یەک بایە
فەرزە تێکۆشین تاڵی بنۆشین
زرێو تاس کلاو بە حەق بپۆشین
بەڵام بە زرێ (داود) سەرنەکـەوت
بە تافە بەردێ (جالووت)ی بۆ کەوت
(نامی) وا ئەڵێ تا لەسەر عەرزم
هەر تەوەکولە بناغـەی دەرزم

× × ×

جا خودای تەعالا بۆ دڵقایمکردنی موسوڵمانەکان بە تایبەتی لـەو کاتەدا کە هێشتا ژمارەیان زۆر نەبووبوو و پێویستیان بە خۆڕاگرتـن و فیداکاری زۆر بوو پێی فەرموون :

★ (يا اَيُّها الَّذينَ آمَنُوا اِذا لَقيتُمُ الَّذينَ كَفَرُوا زَحْفاً فَلا تُوَلُّوهُمُ الاَدْبارَ)(١٥) ★

ئەی کەسانێ کە ئیمانتان هەیە بە خوداو پێغەمەرو بە راستی دینەکەتانو بە هاتنەجێگەی جەزاتانو خۆتان ئەناسن کاتێ گەیشتن بەوانەی کافرن بە دینی ئێوەو حاڵیان وابو کە بە زۆری هێرشیان ئەهێنا قەت پشتیان لێ هەڵ مەکەن (هەزار مەن ئاو بەردێ ناشکێنێ) •

★ (ومَنْ يُوَلِّهِمْ يَوْمَئِذٍ دُبُرَهُ - اِلاَّ مُتَحَرِّفاً لِقِتالٍ اَوْ مُتَحَيِّزاً اِلى فِئَةٍ - فَقَدْ باءَ بِغَضَبٍ مِنَ اللهِ وَمَاْوِيهُ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ) (٦) ★

وە هەرکەسێ لە رۆژی گەیشتن بە دوژمنەکانا پشتیان لێ هەڵ بکاو بگەڕێتە دواوە - ئیللا بە شێوەی فەن بازی بۆ جەنگ کردن - واتە بە فێڵ خۆی بشکێنێ بۆ دوژمنەکان بۆ ئەوە بگەڕێتەوە سەریان یا بۆ ئەوە کە بگات بە جێگەی کۆمەڵێ لە هاوڕێکانی لە نزیکی ئەو رەزمگادا •• ئەوە بە راستی گەڕاوەتەوە لەگەڵ غەزەبی خوداداو جێگەی ئەو دنیایشی دۆزەخەو خراپ شوێنێکە دۆزەخ •

فەرموودەی خودا : (فلم تقتلوهم ولكن الله قتلهم .. الآية)

بەهێزترینی قسەکان ئەمەیە کە ئەم ئایەتە نازڵ بوە لە پاش رووداوی (بەدر) کاتێ کە ئەصحابەکان باسی هاتوچۆی خۆیانیان ئەکردو ئەیانوت : فلانان کوشتو فلانەکەسان گرت ••• بە شێوەیەکی وەها کە بێنی تاریفی نەفسی لێ ئەهات • جا خودای تەعالا ئەم ئایەتەی نارد بۆ دەربڕینی حەقیقەتو بۆ ئەوە کە ئەو زاڵبوونە لە خوداوە بزانن •

وە لەم ئایەتەدا پرسیار ئەکرێ : ئەگەر مەبەس لە نەفی کوشتن وە خۆڵ فڕەدان نەفی ئیجادو خەلقە ئەوە بە یاسای ئیسلام شتێکی دیاریەو

بۆ باسکردن ناشێ ؛ چونکی مەعلوومە کە هەموو شتێ خودا دروستی ئەکا ، وە ئەگەر مەبەس نەفی کەسبو موباشەرەیە ئەوە راست نیە ؛ چونکی کەسبی کوشتنەکەو رەمیەکە لە موباشەرەکانەوە بوە !

وەلآمی ئەم پرسیارە ئەمەیە : کە مەبەس نەفی خەلقو ئیجاد نیە بەڵکو مەبەس نەفی کەسبو موباشەرەیە بەلآم نەك بە ئیعتیباری ئەصڵی کەسبەکە بەڵکو بە ئیعتیباری ئەو ئاسارە زۆرە کە لەو کردەوانە پەیدا بوە • یانی خودا ئەفەرموێت بە ئەصحابەکان •

★ (فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ) : ★

ئێوە کە ئەو کافرانەتان کوشت زاهیرەن هەر بە هێزی نەفسی خۆتان نەبو •

★ (وَلٰكِنَّ اللهَ قَتَلَهُمْ) ★

بەلآم خودا یارمەتی ئێوەی داو هێزی فریشتەکانی نارد بۆ یارمەتیتان‌و بۆ دڵگەرمکردنتان وەها کە ترس لە دڵتانا نەما • وە مادام ئەم نەوعە تەئییدە نەبوایە جوزئی ئاخر لە عیللەتی کوشتنەکەیان نەدەهاتە جێ‌و بە هۆی ئەوەوە عیللەت تەواو بو ئەوە خودا ئەو کافرانەی کوشت ، وەکو یەکێ سەری کەسێ ببڕێ تا نیوەو کەسێکی تر چەقۆێ تیژتر بێنێ‌و سەری کەسەکە جیا بکاتەوە لە لەشەکەی ئەڵێن ئەم ئینسانە دوەمە سەری فلآنی بڕی • وە فەرموویشی بە حەزرەت :

★ (وما رَمَيْتَ اِذْ رَمَيْتَ ولكِنَّ اللهَ رَمَى) ★

واتە خۆڵێکی وا کە بگا بە چاوی هەموو کافرەکان بە تۆ فڕە نەئەدرا لەو کاتەدا کە تۆ خۆڵەکەت فڕەدا بەرەوڕووی ئەوان ، بەلآم خوای تەعالا ئەو بەردو خۆڵەی فڕەدا بە جۆرێ بگا بە چاوی هەموو ئەو کافرانەو هەموو مەشغوڵ ببن بە چاویانەوە هەتا ئەصحابەکان فرصەتیان لێ‌بێنن‌و زاڵ ببن بە سەریانا •

★ (وليُبْلِيَ المُؤْمِنِينَ مِنْهُ بَلاءً حَسَناً إِنَّ اللهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ) (١٧) ★

وه خودای ته‌عالا ئه‌و میهره‌بانیه گه‌وره‌یه کرد له‌گه‌ڵتانا بۆ ئه‌وه که نیعمه‌ت بڕژێنێ به سه‌ریانا به شێوه‌یه‌کی جوانی وه‌ها ده‌نگ بداته‌وه له دنیادا ؛ چونکی به ڕاستی خودای ته‌عالا هاوارو لاڵه‌و پاڵه‌و پاڕانه‌وه‌کانی موسوڵمانه‌کانی بیست‌و زانایش بو به مه‌به‌ستی دڵیان‌و بۆ به‌رزکردنه‌وه‌ی دینی ئیسلام ئه‌و هات‌و هاواریانه ئه‌کرد .

★ (ذلِكُمْ وأَنَّ اللهَ مُوهِنُ كَيْدِ الكَافِرِينَ)(١٨) ★

ئه‌و نیعمه‌تڕژانه به‌سه‌ر موسوڵمانه‌کانا جێگه‌ی خۆی گرت وه بزانن که خودا مه‌کرو فێڵی کافره‌کان ئه‌شکێنێ . جا خودای ته‌عالا به ڕووی سه‌رزه‌نش‌و ته‌حقیره‌وه روو ئه‌کاته کافره‌کان‌و ئه‌فه‌رموێت :

★ (إِنْ تَسْتَفْتِحُوا فَقَدْ جاءَكُمُ الفَتْحُ) ★

ئه‌ی ئه‌هلی (مه‌که) ئه‌گه‌ر داوای فه‌تح‌و یارمه‌تی ئه‌که‌ن له خودا به‌سه‌ر موسوڵمانه‌کانا وه نه‌و کاته‌دا هاتن به‌ره‌وڕووی به‌در ده‌ستان گرت به په‌رده‌ی خانووی که‌عبه‌وه‌و پاڕانه‌وه له خودا وا چاوتان که‌وت به فه‌تح‌ و نه‌صره‌ت هات بۆتان به‌ڵام نه‌بوو به مانی ئێوه به‌ڵکو بوو به به‌شی خوداپێداوه‌کان که موسوڵمانه‌کانن .

★ (وإِنْ تَنْتَهُوا فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ) ★

وه ئه‌گه‌ر ده‌ست‌به‌ردار بین له هاوڕێ بۆ خودا دانان ئه‌وه باشه بۆ ئێوه چونکی ئه‌بێ به هۆی سه‌لامه‌تی دنیاو قیامه‌تتان .

★ (وإِنْ تَعُودُوا نَعُدْ ولَنْ تُغْنِيَ عَنْكُمْ فِئَتُكُمْ شَيْئاً ـ ولَوْ كَثُرَتْ ـ) : ★

وه ئه‌گه‌ر ئێوه بگه‌ڕێنه‌وه بۆ سه‌ر جه‌نگ‌کردن له‌گه‌ڵ موسوڵمانانا بۆ هێزدان به کوفر ئێمه‌یش ئه‌گه‌ڕێینه‌وه بۆ سه‌ر یارمه‌تیدانی

موسوڵمانەکان ، وە هەتا هەتایە ئەو قەرەبالغەو ئەو هەواخواهانی ئیسوە قازانجێکی بە نرختان پێ نادەن هەرچەن زۆریش بن •

★ (وَانَّ اللهَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ) : (١٩) ★

بزانن خودا وا لەگەڵ موسوڵمانەکاناو گەلێك کە خودا لە گەلیانا بێ ئەگەر جار بەجارێکیش نزم بین هەر بەرزئەبنەوە مادام راست بکەن • جا خودا روو ئەکاتەوە بە لای موسوڵمانەکاناو ئەفەرموێت :

★ (يا اَيُّها الَّذينَ آمَنُوا اَطيعُوا اللهَ ورسُولَهُ ولا تَوَلَّوْا عَنْهُ واَنْتُمْ تَسْمَعونَ) (٢٠) ★

ئەی کەسانێ کە ئیمانتان هێناوە بە دینی ئیسلام فەرمانبەری خوداو پێغەمبەری خودا بکەنو پشت هەڵمەکەن لە پێغەمبەری خودا وەنجاڵ ئیوە گوێتان وا لە کەلامی خوداوە کە بە سەرتانا ئەخوێنرێتەوەو گوێتان وا لە ئامۆژگاری پێغەمبەرەوە ـ د ـ •

★ (ولا تَكونُوا كالَّذينَ قالُوا : سَمِعْنَا وَهُمْ لا يَسْمَعونَ (٢١) اِنَّ شَرَّ الدَّوابِّ عِنْدَ اللهِ الصُّمُّ الْبُكْمُ الَّذينَ لا يَعْقِلُونَ) (٢٢) ★

وە بە وێنەی ئەو کافرانە مەبن کە ئەڵێن : بیستمان ، کەچی بە راستی نابیسن ، بە راستی خراپترینو بێفەرتریننو بێسوودترین گیانلەبەرانی دنیا لە لای خودا ئەوانەن کە کەڕنو ئامۆژگاری نابیێن وە ئەوانەن کە لاڵنو ناتوانن کە عوزری خۆیان بەیان بکەن وە ئەمانە ئەو حەیوانانە نین کە فیلەن کەڕو لاڵ بن بەڵکو ئەوانەن کە عەقڵیان ناشکێ بە حەقدا، چونکا گیانلەبەر کە عەقڵی نەبووو فەرقی سوودو زیانی راستەقینەی نەکرد ئەوە هەرچەن دەموچاوو گوێی بێ شتی بە نرخ وەرناگرێ • ئیبنو عەباس فەرموویەتی : ئەم ئایەتە نازڵ بو لە شانی چەن کەسێك لە (بنی عبد الدار)دا ئەیانوت : ئێمە کەڕو لاڵو کوێرین دەربارەی ئەوە کە محەمەد هێناویەتی وە بە قەزای خودا هەموویان لە جەنگی (بەدر)ا

کوژرانەو کەسیان لێ رزگار نەبو دوان نەبێ : (مصعبی کوڕی عمیر)و (سوبحی کوڕی حەرمەلە) •

★ (ولَوْ عَلِمَ اللهُ فِيهِمْ خَيْراً لاَسْمَعَهُمْ) ★

ئەگەر ئەمانە حاڵیان وابوایە کە خودای تەعالا خێرێكو نیازێكی باشی لە دڵیانا دەرك بكردایە ئەوە ئامۆژگاریو ئایاتی خۆی ئەخستە گوێیانەوە بە نەوعێ کە سوودی هەردوو جیهانی لێوەربگرن ، وە مادام کە خێر نیە لە حاڵیاناو نیازیان باش نیە خودایش ئەو نەوعە دەرزو بیستنەیان فێر ناکاو پێ ناگەیەنێ وە تەنیا ـ ئەگەر بیکا ـ فێری بیستنو بیساندنێکی ئاساییان ئەکات •

★ (ولَوْ اَسْمَعَهُمْ لتَوَلَّوْا وهُمْ مُعْرِضونَ) (٢٣) ★

جا لەم حاڵەتەدا کە نیازیان خێر نیە ئەگەر خودا دەرزێکی عادەتیشیان دابدا هەر پشت هەڵئەکەنو وەری ناگرنو بە دەوام ئەوانە پشتیان لە حەقەو موبالات ناکەن بەوانە کە راستیان نیشان ئەدەن •

★ (یا اَیُّها الذّینَ آمَنُوا اسْتَجِیبُوا للهِ ولِلرَّسولِ اذا دَعاکُمْ لِما یُحْیِیکُمْ واعْلَمُوا انَّ اللهَ یحولُ بَیْنَ المَرْءِ وقَلْبِهِ) ★ :

ئەی کەسانێ کە ئیمانتان هێناوە بە دینی ئیسلام بە پەلە وەلامی خوداو پێغەمبەری بدەنەوەو حازر بن بۆ فەرمانوەرگرتن کاتێ کە پێغەمبەر بانگی کردن بۆ وەرگرتنی دینێ کە وەکو رۆحی ئینسان وایەو زیندووتان ئەکاتەوە بەو دینە ، وە ئەو کاتی بانگکردن بۆ وەرگرتنی دینە بە فرسەت بزانن و زایەی مەکەن بزانن کە خودای تەعالا زویر بو لە کەسێ بە هۆی موبالات نەکردنیەوە بە بانگی ئیسلام ئەبێ بە حائیلو مانیع لە بەینی ئەو ئینسانەو دڵیا ئیتر نایەڵێ حەق بڕواتە ناوی و رووناك بێتەوە بە نووری هیدایەت • واتە بانگکردن بۆ دینی ئیسلام نیعمەتە مادام ئینسان پشتی لەو نیعمەتە هەڵکردو زوو نەهات وەری بگرێ ئیتر لە دەستی دەرئەچێ •

لەم ئایەتەدا چەن مەعنایێ تریان بەیان کردوە :

یەکەم : ئەی موسوڵمانان ئیطاعەی رەهبەر بکەن ؛ چونکی هەموو کاتێ دڵ زیندوو نابێو ئینسان باوەڕی بە ژیان نابێ ببێ ؛ چونکی خودا ئەبێ بە حائیل لە بەینی ئینسانو حەیاتی دڵیا ، واتە ئینسان ئەمرێو پاش مردن مەجالی خوداپەرستیو بەندەیی نیە ، وە تا بەسەر زیندوون ئامادە بن بۆ ئیتاعەی پێغەمەری خودا •

دووهەم : ئەمەیە کە مەبەس لە (قلب) عەقڵو هۆشە ، واتە هەموو کاتێ خاوەنی عەقڵو هۆش نابنو وا ئەبێ خودا ئەبێ بە مانیع لە بەینی ئینسانو عەقڵدا ، واتە عەقڵەکەی لێ ئەستێنێو شێتی ئەکاتو لە پاش شێتی مەجالی کردەوە نامێنێ •

سێهەم : ئەمەیە ئەم ئایەتە هەڕەشەیە بەمە کە خودا زۆر نزیکە لە دڵی ئینسانەوەو ئاگادارە لەسەر هەر شتێ وا لە دڵدا ، واتە پەلە بکەن بۆ ئیتاعەی رەهبەر . وە ئەگەر بیری بێ ئیتاعەییتان ببێ خودا ئاگاداری ئەو بیرەیە ؛ چونکی عالمە بە وەسوەسەی نەفسو خودا وا لە بەینی ئینسانو دڵیاو هەر خەیاڵێ بێ بە دڵیدا لە خودا ون نابێ •

★ (وَاَنَّهُ اِلَیْهِ تُحْشَرُونَ) (٢٤) ★

وە بزانن بە راستی کە ئێوە بۆ لای خودا ئەگێڕێنەوەو گردئەکرێنەوە لە لای ئەودا لە رۆژی قیامەتا بۆ پرسیارو موحاسەبەی بیرو باوەڕو کردەوەکانتان •

★ (وَاتَّقُوا فِتْنَةً لا تُصِیبَنَّ الَّذِینَ ظَلَمُوا مِنْکُمْ خَاصَّةً) ★

نە پاش ئەوە کە خودای تەعالا ئەمری فەرموو بەوە کە موسوڵمانان بە قەی تەوانای خۆیان بچن بە دەم فەرمانی پێغەمبەرەوەو پەیڕەوی بکەن••

ئەمری پێ فەرموون بە خۆپارازتن لە فیتنەو فەرمووی خۆتان بپارێزن لە مسیبەتێ کە تاوانبارو بێتاوان ئەگرێتەوە ؛ وەکو راگرتنی مونکەرو کاری ناڕەوا لە ناو گەلو کۆمەڵداو موداهەنەو روپامایی لە ئەمر بە چاکەو نەهی لە خراپە لە ناوتانا • وە وەکو ناکۆکی پەیدابوون لە بەینی پیاوانی قسەڕەوای وڵاتا وەکو ئەوە کە کۆمەڵێ فکرێکی نابار دەربڕن کە خیلافی مەصلەحەتی گشتی بێو ئەوانە کە خاوەن دەستەڵاتن نەچن بە گژیا ؛ بۆ نموونە : وەکو ئەوە کە بازێ لە (ئەصحابی بەدر) سوور بوون لەسەر ئەوە کە بڕۆن بە شوێن کاروانەکەداو نەڕۆن بۆ جەنگ لەگەڵ کافرەکان ؛ ئەمە حەق وابو کە باقی ئەصحابەکان بەرانگاری بکەن ؛ چونکی ئەگەر لەسەر بیری ئەوانە موعامەلە بکرایە هەموو لایێ گیرۆدەی زەحمەت ئەبوون ؛ وە پێویستە لە هەموو رۆژێکا بە قەی تاقەت تێکۆشێ بۆ چاری •

★ (واعلَمُوا اَنَّ اللهَ شَدِيدُ العِقَابِ) (٢٥) ★

بزانن بە راستی خودا تۆڵەی بە شیددەتە بەرابەر بەو کەسانە کە لە فەرمانی خودا دەر ئەچن •

جا لێرەدا پرسیارێ هەیە : کە چۆن خودای (ارحم الراحمین) ئەو فیتنەیە عام ئەکا بۆ تاوانبارو بێ تاوان ؟ وەڵامی ئەم پرسیارە ئەمەیە : خودای تەعالا موختارە لە هەموو کارێکدا ، تەماشا ئەکەی منداڵ بە منداڵی ئەمرێتێو ، باوکی منداڵان ئەکوژێو ، ئینسان کەڕو کوێرو لاڵ ئەکاو کەس ناتوانێ بەرابەر بەم کارەساتانە قسە بکا ؛ چونکی ئەگەر خودا موحاسەبە بکرێ لە کردەوەیدا مەعنای خودایەتی خودا نامێنێ ، بۆیە فەرموویە : (لا یسئل عما یفعل وهم یسئلون) •

زیاد لەمەیش مەبەس لە زاڵمەکان لەم ئایەتەدا ئەوانەن کە خەریکی کارە ناهەمواوەکەنو ئەو کەسانەیش کە بەرابەر بەو کارە ناهەمواوە قسە ناکەن هەر تاوانبارنو مەحوکردنەوەی ئەوانیش لەسەر تاوانی بێدەنگیو

فسەنەکردنەکەیانە ؛ چونکی کەسێ بێدەنگ بێ لە سەر مونکەرات لە کاتی دەستڕۆیشتنا ئەوەیش تاوانبارەو هاوبەشە لە گوناهی زالمانا ، بەڵێ بێ دەستەڵاتو غەیرە موکەللەف بێ تاوانو پاداشیان ئەدرێتەوە •

★ (واذکرُوا اِذْ انْتُمْ قَلِیلٌ مُسْتَضْعَفُونَ فِي الاَرْضِ) ★

ئەی موسوڵمانەکان بیری ئەوە بکەنەوە کە ئێوە ژمارەتان کەم بوو بێ هێز بوون لە عەرزی مەکەدا •

★ (تَخافُونَ اَنْ یَتَخَطَّفَکُمُ النَّاسُ فَآوِیکُمْ وایَّدَکُمْ بِنَصْرِهِ) ★

بیمتان بو کە کافرەکانی قورەیش لەو عەرزە هەڵتان بگرنو دوورتان بخەنەوە لە ئاوەدانی کەچی خودا بە میهرەبانی خۆی جێگەی کردنەوە لە شاری مەدینەی مونەوەرەداو دامەزران بە هۆی هێزی خۆیەوەو خاوەن هێزی کردن بەوە کە نەصرەتی دانو زاڵی کردن بەسەر کافرەکانا لە رووداوی (بەدر) دا •

★ (ورَزَقَکُمْ مِنَ الطَّیِّباتِ لَعَلَّکُمْ تَشْکُرونَ) (٢٦) ★

وە رزقی پێدان لە دارایی‌و ماڵێکی پەسەندی ماقوولّ کە ماڵی تاڵانی کافرەکانی بەدر بو بەڵکو ئێوە سوپاسی نیعمەتی خودای خۆتان بکەن •

★ (یا ایُّها الَّذینَ آمَنُوا لا تَخُونُوا اللهَ والرَّسولَ وتَخُونُوا اَماناتِکُمْ) ★

ئەی کەسانێ کە ئیمانتان هێناوە بە دینی ئیسلام خەیانەت مەکەن لەگەڵ پێغەمبەری خودا بە تەرکی ئەو واجبانەو ئەو سوننەتانە کە خودا بڕیاری داون لە سەرتان ، وە خەیانەت مەکەن لە یەکتر بە تایبەتی لەو ماڵەدا کە ماڵی گشتی‌یە وەکو ماڵی غەنیمەت لە پێش دابەشکردنیا •

★ (وانْتُمْ تَعْلَمونَ) (٢٧) ★

وەلحاڵ ئێوە ئەزانن کە ئەمانەت چۆنەو خەیانەت چۆنە •

★ (واعْلَمُوا اَنَّما امْوالُكُمْ واوْلادُكُمْ فِتْنَةٌ واَنَّ اللهَ عِنْدَهُ اجْرٌ عَظِيمٌ) (٢٨) ★

وە بزانن بە راستی دارایی‌و ئەولادتان هۆی فیتنەو ئیمتیحانن بۆ ئێوە ، وە دەرچوون لەو فیتنە بە هەموو کەس ناکرێ وە دەسبەرداربوونیان گرانە وە بزانن کە خودای تەعالا هەیە لە لای بۆ ئێوە پاداشێکی گەورە ئەگەر ئینسان هەتا لە تەوانایا بێ جانیبی خوداو پێغەمەری خودا بە راستی بگرێ وە لانەدا بە لای دوژمنانی دینی ئیسلاما لە بەر خزمەتی ئەولادو دارایيەکەی •

موفەسیرەکان فەرموویانە : ئەم ئایەتە نازڵ بوە لە شانی ئەبو لوبابەی کوڕی عبدالمنذری ئەنصاریدا کاتێ کە حەزرەت ـ د ـ گەمارۆی یەهوودی (قریظە)ی دا بیستو یەك شەو • جا داوای سوڵحیان کرد لە حەزرەت بەو جۆرە کە سوڵحی کردوە لەگەڵ یەهوودی (بنی نضیر)ا لەسەر ئەم قەرارە بار بکەنو بۆ (اذرعات)و (اریحا) لە وڵاتی شام • وە حەزردت بەمە رازی نەبوو هەتا دێنە سەر ئەو حوکمە کە سەعدی کوڕی مەعاذ رازی ئەبێ • ئەوانیش قەبوڵیان نەکردو داوایان کرد لە حەزرەت ـ د ـ کە (ابو لبابە) بنێرێ بۆ لایان ؛ چونکی تێکەڵی هەبوو لەگەڵیاناو ماڵو منداڵی لە ناو ئەوانا بو ، وە حەزرەت ئەبو لوبابەی نارد ئەوانیش وتیان : ئەی ئەبو لوبابە تۆ بیرو رات لەم کارەدا چۆنە ؟ ئەویش ئیشارەتی کرد بۆ لای گەردنی خۆی • واتە ئەگەر بە حوکمی سەعدی کوڕی مەعاذ رازی بین سەرتان ئەبڕن !!

ئەبو لوبابە ئەڵێ وەڵاهی هەر لەو شوێنەدا حاڵی بووم کە ئەم ئیشارەتی منە خەیانەت بو لەگەڵ خوداو پێغەمەری خودادا • وە بە شوێنی ئەوەدا ئەم ئایەتە هاتەخوارەوە • کە ئایەتەکە هاتە خوارەوە ئەبو لوبابە رۆیشت بە گوریسێ خۆی بەستەوە بە کۆڵەکەیێ لە کۆڵەکانی مزگەوتەوەو سوێندی خواردو وتی : وەڵاهی نانو ئاو ناچەژم هەتا خودا تەوبەم قەبووڵ ئەکا یا ئەمرم ! وە حەوت رۆژ مایەوەو هیچ خواردنی نەخوارد

هەتا بێهۆش کەوت ! جا قەبوولی تەوبەی نازڵ بوو و موژدەیان بۆ بـــرد کە : خودا تەوبەی قەبوول کردی ، ئەمجار سوێندی خوارد ئەم گوریسـه ناکەمەوە لە خۆم هەتا حەزرەت ئەیکاتەوە ، جا حـەزرەت ـ د ـ هـــاتو گوریسەکەی کردەوە •

جا ئەبو لوبابە وتی : تەواوی تەوبەکەم ئەمەیە کە تەرکی ئەو شوێنـه بکەم کە تووشی ئەم گوناهە بووم تیایاو لەو ماڵو دارایی خۆمەدەستبەردار بیم • جا حەزرەت ـ د ـ هات فەرمووی : کیفایەت ئەکا سێیەکی ئـــەو دارایی خۆتە بکەی بە خێر ، ئەویش کردی •

★ (يا ايُّها الَّذين َ آمَنُوا اِنْ ْ تَتَّقُوا الله يَجْعَلْ ْ لَكُمْ ْ فُرْقاناً وَيُكَفِّرْ ْ عَنْكُمْ ْ سَيِّآتِكُمْ ْ وَيَغْفِرْ ْ لَكُـــمْ ْ واللهُ ذو الْفَضْـلِ العَظِيمِ) (٢٩) ★

بزانن ! (تقوی) بە مانا خۆپارازتنە ، وە سێ پلەیە :

یەکەم : پارێزە لە گەورەترین گوناە کە کوفرە ـ پەنا بە خودا ! ـ

دووهەم : پارێزە لە گوناهە گەورەکان غەیری کوفر •

سێهەم : پارێزە لە خۆشەویستی دنیای دوونو تێکەڵبوون بە کـاری ناهەمواری ناموناسب •

جا لەسەر مەعنای یەکەمی تەقوا مەعنای ئایەتەکە ئەمەیە ئەگەر خۆتان بپارێزن لە کوفر خودا رووناکیەکی وا ئەخاتە دڵتانەوە کە فەرقی حەقو باطڵو ئیمانو کوفری پێ ئەکەن وە هەمو گوناهەکـانی پێش ئیسـلامبوونتـــان دائەپۆشێو شێوەی عەیبەکەی لائەبا لەسەرتان لە دنیاداو عەفوتان ئـەکـا لە قیامەتا ؛ چونکی خودا خاوەن فەزڵو ئیحسانێکی گەورەیە •

بەڵام بازێ کەس فەرموویانە : ئەم مەعنای یەکەمی تەقوا مـوناسب نیە لەم شوێنەدا ؛ چونکی خودا قسە لەگەڵ ئەهلی (بەدر)دا ئەکاو ئەوانیش لە گەورە موسوڵمانەکان بوون • مەگەر بڵێین تەقوا لە کوفر نیسبەت بەوان

بڕیتیە لە خۆپارازتن لە (ردە)و وەرگەڕانەوە لە دین ئەمەیش موناسبی حاڵی ئەوان نیە •

وە ئەگەر (تقوی) لەسەر مەعنای دووهەم بێ ئەوە مەعنای ئایەتەکە وایە : ئەی کەسانێ ئیماتتان هێناوە بە دینی ئیسلام ئەگەر ئێوە خۆتان بپارێزن لە گوناهە گەورەکان کە یەکێ لەوانە موخالەفەی حەزرەتە ـ د ـ ئەوە لە جەزای ئەوەدا خودا نووڕێ ئەخاتە دڵتانەوە کە فەرقی حەق و بەتاڵی پێ ئەکەن . وە گوناهە بچووکەکانتان دائەپۆشێ لە دنیادا وە عەفووتان ئەکا لە سزاکەیان لە پاشەڕۆژا وە خودا خاوەن فەضڵو ئیحسانەو هەموو شتێکی پێ ئەکرێ •

وە لە سەر مەعنای سێهەم ئەڵێ : ئەی موسوڵمانەکان ئەگەر ئێوە خۆتان بپارێزن لە ڕۆچوون لە دنیاداو لە خودا غافڵ نەبن و پایەی پاس خاترتان بێ ئەوە خودای تەعالا بە میهرەبانی خۆی هەر تاوانێکتان لێ پەیدا بێ لە غەیری حودوودو حوقووقی ئادەمیزاد لە دنیاو قیامەتا دایانئەپۆشێ و سەرفی نەزەرتان لێ ئەکات ، چونکی خودا میهرەبانی زۆر گەورەی هەیە وە ئیحسانی بێ ئەندازەی هەیە وە ئەتوانێ هەموو نەوعە پیرۆزییەك بدا بە بەندەی ساغی خۆی •

★ (وَاِذْ یَمْکُرُ بِکَ الَّذِینَ کَفَرُوا لِیُثْبِتُوکَ اوْ یَقْتُلُوکَ اوْ یُخْرِجُوکَ وَیَمْکُرُونَ وَیَمْکُرُ اللّٰهُ واللّٰهُ خَیْرُ الماکِرِینَ (۳۰) ★

واتە ئەی پێغەمەری خۆشەویست بیری ئەوە بکەرەوە کە کافرەکانی مەکە کەوتنە موئامەرەو فڕو فێڵ لە تۆ لە (دار الندوة)دا بۆ ئەوە کە حەپست بکەنو بەندت بکەن لە خانوویەکدا هەتا ئەمری یا بتکوژن وە یا لە وڵاتی (مەکە) دەرت بکەن بۆ شوێنێکی دوورو بە وردی ڕاوێژیان کرد لەسەر ئەم باسانەو فڕوفێڵیان ئەخستە کارەوە ، وە خودای تەعالایش کە زانایە بە ئەحواڵو هەموو شتێکی پێ ئەکرێ کارێکی وای کرد کە هەموو فێڵبازەکان

پێیان ناکرێ وە تۆی رزگار کرد ، وە بزانە خودا لە هەموو خاوەن پیرێ وە خاوەن تەگبیرێ بۆ دوژمنان زاناترو تەواناترە •

ئەبو نەعیمو بەیهەقی ریوایەتیان کردوە لە ئیبنو عەباسەوە کە کۆمەڵێ لە قورەیش گردبوونەوە لە (دار الندوة)دا پاش ئەوە لە جاری دواییدا مەدینەییەکان بەیعەتیان کرد بە حەزرەتو بازێکیان وتیان : محەمەد لە خانوویەکدا حەبس بکەین تا ئەمرێو ، بازێکیان وتیان : لە مەکە دەری کەین، وە ئیبلیس لە شێوەی پیاوێکی (نەجد)یدا هاتە ناویان پێیوتن ئەم تەدبیرانە سوودیان نیە ، چونکی ئەگەر حەبسی بکەین جەماعەتی بەنی هاشمو بەنی (مطلب) ڕەحمیان ئەجۆشێو دێن رزگاری ئەکەن ، وە ئەگەر دەری بکەن ئەڕوا لە دەرەوە دەستەو بەستەیێ پەیدا ئەکاو دێنەوە سەرتان ••• کە وابێ پیری ڕوناك ئەمەیە لە هەر تاقمێ لە قورەیش جوانێ حازر بێو هەموو بە جارێ بکوژن وە لەو کاتەدا خزمەکانی دەرەقەتی هەموو قورەیش نایەنو هەموو قورەیش ئەتوانن خوێنەکەی بدەن بە خوێنڕەسەکانیو ، هەموو بە جارێ ئەم پیرەیان پەسەند کرد • جا حەزرەتی جوبرەئیل خەبەری دا بە حەزرەت ئەویش ڕۆیشت بۆ مالی حەزرەتی ئەبوبەکرو دەرچوون بۆ ئەشکەوتی (ثور)و لەوێوە کۆچیان کرد •

★ (واذا تُتْلى عَلَيْهِمْ آياتُنا قالوا : قَدْ سَمِعْنا لَوْ نَشاءُ لَقُلْنا مِثْل هذا ، اِنْ هذا اِلاَّ اساطِيرُ الاَوَّلِينَ) (٣١) ★

وانە کاتێ کە ئایاتی قورئانی پیرۆز نازڵ بو لە لایەنی ئیمەوە ئەخوێنرێتەوە بە سەر کافرەکانا ، ئەو کافرانە ئەڵێن بە راستی ئیمە ئەو ئایەتانەمان بیست ، وە ئەگەر خواستمان لەسەری بێ ئەتوانین وێنەی ئەوانە بڵێین . وە ئەم ئایەتانە ئەو قسانەن کە پێشینان نووسیویانەو ئەم زاتە بیستوویەتیو ئەویش دێ بە زمانیا •

خاوەنی ئەم وتە (نەضری کوڕی حارث) بو کە زەلامێکی بە عەنادو دەماخ پۆوچ بو ، قسەکەی هەڵەیە لە چەن ڕوەوە :

یەکەم : ئەگەر (اسطورە)ی ناو عەرەب بو بۆچی ئەوو وێنەی ئسەو بەر لە حەزرەت وە یا لە زەمانی حەزرەتا نەیانگێرایەوە ؟

دوەم : ئەگەر حەزرەت بڕۆیشتایەتە شوێنێ کە ئەو قسەو باسەی نێدابوایێ بە هەر حاڵ رێگەی گومان بو بەڵام محەمەد نە لە مەکە دەرچو وە نە لە مەکەدا کەسێ بو کە ئەو قسانە بگێڕێتەوە •

سێهەم : ئەگەر ئەیانتوانی ئەو جۆرە قسانە بکەن بۆچی لە ماوەی ژیانی حەزرەتا کەسێ نەبوو لەوان وێنەی ئەو ئایەتانە بڵێو لەناو خەڵکا دەری بڕێ ؟

★ (وَإِذْ قَالُوا : اللَّهُمَّ إِنْ كَانَ هَـٰذَا هُوَ الْحَقَّ مِنْ عِنْدِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِنَ السَّمَاءِ أَوِ ائْتِنَا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ) (٣٢) ★

واتە : باسی ئەوە بکە کە کافرەکان ئەیانوت : خودایا ئەگەر ئسەم کەڵامە محەمەد ئەیخوێنێتەوە راستەو لە لایەنی تۆوە هاتوەتە خوارو ئێمە ئینکاری ئەکەین دەی بەردبارێنە بە سەرماندا لە تۆڵەی ئەو ئینکارەدا یاخود سزایەکی سەختمان بۆ بنیرە •

خاوەنی ئەم قسەیشە هەر نەضری کوڕی حارثە بەڵام بۆیە نیسبەت دراوە لە کافرەکان چونکی نەضر لە ناو ئەواندا بوەو ئەوانیش بەم واتەیە رازی بوونو پێیان خۆش بوە •

جا خودا لە جوابی ئەم دۆعادا ئەفەرموێت :

★ (وما كانَ اللهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وانْتَ فِيهِمْ) ★

بە عیلمی خودادا رانەبوردوە کە سزای ئەم قەومە بدا هەتا تۆ وای لە ناو دانا •

★ (وما كانَ اللهُ مُعَذِّبَهُمْ وهُمْ يَسْتَغْفِرونَ) (٣٣) ★

وە خودای تەعالا سزایان ناداو سزادەری ئەوان نیە مادام ئەوان لە کاتی هەڵسوورانیان بە دەوری (کابە)دا داوای لێخۆشبوون لە خودا بکەنو بڵێن (غفرانك اللهم) وە یا مەبەس لەو جوملەی (وهم

یستغفرون) ئەو موسوڵمانە زەعیفانەیە کە لە مەکەدا بوون واتە ئەگەر سزای بنەبڕکەر بێتە سەریان هەموویان ـ چاکو خراپ ـ ئیا ئەچن ، وە ئەمە ڕێك ناکەوێ لەگەڵ بوونی ئەو موسوڵمانانەدا کە وان لە مەکەدا لە پێش زەمانی کۆچکردن بۆ مەدینەی مونەوەرە •

★ (وما لَهُمْ ألاّ يُعَذِّبَهُمُ اللهُ وهُمْ يَصُدُّونَ عَنِ المَسْجِدِ الحرامِ وما كانُوا اوْلِياءَهُ ؟) ★

جا ئەگەر لە بەر وجوودی تۆو موسوڵمانەکان نەبوایێ لە مەکەدا بۆچی سزای کافرەکانمان نەئەدا ؟ وە چی هەبو بۆ ئەوان بێ بە هۆی ئەوە کە خودا سزایان نەدا وەاڵ ئەوان بێجگە لە فیتنەی کوفرو ئیشراکو نامەردی خۆیان ئەوەندە بەدڕەوشت بوون کە مەنعی تۆو باقی موسوڵمانان ئەکەن لەوە کە لە کەعبەداو لە دەوری کەعبەدا دابنیشنو بە ئازادی تەوافو عیبادەت بکەن وە لە راستیشدا ئەوان خاوەن کاری کەعبە نین •

★ (انْ اوْلِياؤُهُ اِلاّ المُتَّقُونَ) ★

وە خاوەن کاری کەعبە نیە ئیللا ئەو کەسانە کە خاوەن پارێزن لە کوفرو لە تاوانە گەورەکانو لە خووی ناشیرین •

★ (ولكِنَّ اكْثَرَهُمْ لا يَعْلَمونَ) (٣٤) ★

بەاڵم زۆرمەی ئەوانە وان بە دەوری کابەدا ئەوەندە نەزانو بێ شوعوورن نازانن کە خاوەن کاری مەکەو کەعبە ئەبێ ئادەمیزادی موسوڵمانی ئەخلاق باش بن •

★ (وما كانَ صَلوتُهُمْ عِنْدَ البَيْتِ الاّ مُكاءً وتَصْدِيَةً) ★

وە قەت مەڕوانن بۆ ئەو کافرانەو بۆ هاتوچۆیان بە دەوری کەعبەداو بۆ دۆعاکردنیان لە کاتی تەوافو هەاڵسوورانا بە دەوری کابەدا ، چونکی ئەو دۆعابانە هەر بریتیە لە قیژەقیژو قەرەباڵغو چەپڵەلێدانو هۆسەو مەنعکردنی موسوڵمانان لە تاعەتو تەوحیدی خودای عالەمو نوێژو عیبادەتی راستی راساڵ •

★ (فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ) (٣٥) ★

دەی جا پاش کۆچی محەمەد ـ د ـ لە مەکە سزای خودا بچەژن بە هۆی ئەوەوە کە وەختی خۆی کافر بوون و لەسەر ئەو کوفرەیش دەوام ئەکەن •

★ (إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ لِيَصُدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللهِ) ★

بە راستی دەوڵەمەندانی ئەو قەومە کە کافرن و موشریکن ماڵی خۆیان بەخت ئەکەن لە خەرجی جەنگدا بۆ ئەوە کە موسوڵمانان مەنع بکەن لە رەفتارکردن بە دینی خوداو بڵاوکردنەوەی ئایینی ئیسلام •

★ (فَسَيُنْفِقُونَهَا ثُمَّ تَكُونُ عَلَيْهِمْ حَسْرَةً) ★

ئەوانە بە راستی ئەو ماڵی خۆیانە صەرف ئەکەن بەڵام ئەو ماڵسەرفکردنە ئەبێ بە حەسرەت لەسەر دڵیان ؛ چونکی ماڵەکەیان رۆیی لە جەنگی بەدراو سەریشیان قەوتا وەکو خودا ئەفەرموێت :

★ (ثُمَّ يُغْلَبُونَ) ★

واتە لە پاش سەرفی دارایی و ماڵەکەیشیان زێر ئەکەون •

★ (وَالَّذِينَ كَفَرُوا إِلَى جَهَنَّمَ يُحْشَرُونَ) (٣٦) ★

وە خودا بە سزای دنیا دەسبەردار نابێ لێیان ؛ چونکە ئەوانە کە کوفری خودا ئەکەن بەرەوخانووی دۆزەخ گردئەکرێنەوەو رەوانە ئەکرێن •

★ (لِيَمِيزَ اللهُ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ وَيَجْعَلَ الْخَبِيثَ بَعْضَهُ عَلَى بَعْضٍ فَيَرْكُمَهُ جَمِيعاً فَيَجْعَلَهُ فِي جَهَنَّمَ) ★

وە خودای تەعالا بۆ ئەوە کافرەکان حەشر ئەکا بۆ دۆزەخ هەتا کافرەکان کە پیسن لە بیرو باوەڕو رەوشتا جیایان بکاتەوە لە موسوڵمانەکان کە پاکن لەوانا وە پیسەکان بازێکیان بخاتە سەر بازێکیان لە بەر ئیزدیحامو دایان ئەنێ لە دۆزەخا •

★ (اولئِكَ هُمُ الخاسِرونَ) (٣٧) ★

ئەمانە هەر ئەوانن زیانکارو مایەپووچ لە پاشەڕۆژا •

موقاتیل فەرموویەتی ئایەتی (ان الذین کفروا ینفقون اموالهم) تا ئاخر نازڵ بوە لە شانی ئەوانەدا کە خواردنیان ئەدا بە سوپا لە ڕۆژی بەدراو ئەمانە دوازدە کەس بوون ، ئەبو جەهلی کوڕی هیشامو (عتبه)و (شیبه)ی کوڕانی ڕەبیعەو (نبیه)و (منبه) کوڕانی (حجاج)و (ابو البختري) کوڕی هیشامو نەضری کوڕی حارثو حەکیمی کوڕی حەزامو (ابی کوڕی خلف)و (زمعەی) کوڕی (اسود)و (حرث)ی کوڕی عامیری کوڕی (نوفل)و عەباسی کوڕی (عبدالمطلب)و هەموو ئەمانە لە قورەیش بوون و هەریەکێ لەمانە ڕۆژی دە وشتری ئەدا •

★ (قُلْ لِلَّذينَ كَفَروا : اِنْ يَنْتَهوا يُغْفَرْ لَهُمْ ما قَدْ سَلَفَ وَاِنْ يَعودُوا فَقَدْ مَضَتْ سُنَّتُ الاوَّلينَ) (٣٨) ★

ئەی پێغەمەری خۆشەویست بڵێ بەو کەسانە کە کافرن بە دینی ئیسلامو بەو قورئانە کە هاتوەتە خوارەوە بۆ تۆ : ئەگەر لەمەولا دەستبەردار ئەبن لەم عەنادو ئاشووبو فیتنەیەو ڕوو ئەکەن لە ئیسلام ئەوە هەرچی ڕابوردوە لە کەمو زۆر ئەبەخشرێن لێیو سزاتان لێ هەڵئەگیرێ ، وە ئەگەر ئەگەڕێنەوە بۆ سەر ئاشووبو جەنگکردن ئەوە بزانن یاسای خودا ڕابوردوە لە پێشینانو خودا چی کردوە بە کافرە پێشوەکانو چی کرد بە کافرەکان لە بەدرا ئەوەیش لەگەڵ ئێوەدا ئەکا ، واتە ئەتانشکێنێو بێ دەستتان ئەکات • وە ئەمە ئایەتە نازڵ بو لە شانی ئەبو سوفیانو وێنەی ئەو لە کافرانی مەکە لە پاش ڕووداوی بەدر •

★ (وقاتِلُوهُمْ حتَّى لا تكونَ فِتْنَةٌ ويكونَ الدِّينُ كُلُّه للهِ) ★

ئەی پێغەمەری خۆشەویستو ئەی یارانی فیداکار جەنگ بکەن لەگەڵ ئەو کافرانە کە دەسبەردار نابن لە ئاشووبنانەوە هەتا فیتنەی ئایینو لادان لە تەوحید نەمێنێ لە ولاتاو هەموو کردەوەو رەفتاری ساغ بێتەوە بۆ خودای تاقو تەنیا •

★ (فإنِ انْتَهَوْا فانَّ اللهَ بِما يَعْمَلونَ بَصيرٌ) (٣٩) ★

جا ئەگەر دەستبەردار بوون لە ئاشووب ئەوجارە بزانن کە خودا بینایەو خەبەردارە لەوەی ئەیکەن •

★ (وانْ تَولَّوْا فاعْلَموا انَّ اللهَ مَوْليكُمْ نِعْمَ المَوْلى ونِعْمَ النَّصيرُ) (٤٠) ★

وە ئەگەر پشتیان هەڵکرد لە ئامۆژگاریو دەوامیان کرد لەسەر فیتنەجۆیی جا بزانن کە خودا ناصرو یارمەتیدەرتانەو بە راستی خودا چاک یارمەتیدەرێکەو چاک هێزدەرێکە بە دۆستانی خۆی •

★ (واعْلَموا انَّما غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَاَنَّ للهِ خُمُسَهُ وللرَّسولِ ولِذِي القُرْبى واليَتامى والمَساكينِ وابْنِ السَّبيلِ انْ كُنْتُمْ آمَنْتُمْ بِاللهِ وما انْزَلْنا عَلى عَبْدِنا يَوْمَ الْفُرْقانِ يَوْمَ التَقى الجَمْعانِ واللهُ عَلى كُلِّ شَيْءٍ قَديرٌ) (٤١) ★

بزانن ئەی موسوڵمانان ئەوەی کە وەری بگرن بە جەنگ لە کافرەکان چ کەم چ زۆر ئەوە پێویستە پێنجیەکی بەش بکەنەوە بەم یاسا کە دێت : بەشی یەکەمی بۆ خوداو پێغەمەر ، بەشی دووەم بۆ ئەوانە کە خزمایەتیان هەیە لەگەڵ پێغەمەری خودادا بەو پێیە کە خۆی فەرموویەتی ، واتە لە نەتەوەی هاشمو نەتەوەی (مطلب) کە دوو کوڕی (عبدالمناف)ن ، بەشی سێهەم بۆ منداڵانی بێ باوک ، وە بەشی چوارەم بۆ فەقیرو میسکین . بەشی پێنجەم بۆ ئەو موسافیرانە کە ماڵیان پێ نەماوە •

ئەمە بەشکردنی مالّی غەنیمەتە بە کورتی • وە لە دریژەکەیا گەلێ جیاوازی بیرو را هەیە کە لە شوێنی خۆیا باس کراوە •

بە گوێرەی مەزهەبی ئیمامی شافیعی - خ - بەم جۆرەیە : بەر لە هەموو شتێ ئەو بەرگ‌و پۆشاکە کە بە کافرانەوە بوە جیا ئەکرێتەوە بۆ ئەو کەسە کوشتوویەتی ، مادام دیار بێ کێیە ، ئەمجار مەسرەفی پاسی ئەو مالّەو باقی نەفەقاتی لێ دەرئەکرێ بۆ خاوەنەکەی ، جا هەرچی مایەوە ئەکرێ بە پێنج بەشی ڕێکەوە ، چوار بەشی ئەدرێ بە شەڕکەرەکان وەکو یەك ، بۆ سوار سێ بەش دائەنرێ‌و بۆ پیادە بەشێ •

وە بەشی پێنجەمی ئەکرێ بە پێنج بەشەوە بەشی یەکەم کە بۆ خوداو پێغەمەری خودایە دائەنرێ بۆ مەسلّەحەتی موسوڵمانان‌و ئەدرێ بەوانە کە لە ڕێگەی خودادا لە سنووری ولاّتی ئیسلامادا ئەمێننەوە بۆ جیهادو چاودێری ولاّت‌و پارازتنی لە کافران ، وە بۆ ئەهلی عیلم ئەوانە کە مەشغوولّی فێربوونی ئەحکامی دینن لە هەموو نەوعە عیلمێ‌و ئەدرێ بە ئیمامانی نوێژو بانگدەران هەرچەند دەوڵەمەند بن ، وە هەر کەسێ سوودێکی گشتی دینی هەیە ، وە بۆ قازی‌و موفتی‌و ئەوانە تەئلیف ئەکەن بۆ پارازتنی دین ، وە ئەوانە کە ناتوانن کەسب‌و کار بکەن • وە ئەندازەی بەشی ئەمانە حەوالّەی بیری سەرۆکی موسوڵمانانە کە بە (خەلیفە) ناو ئەبرێ ، وە ئەم بەشە ئەوەبو کە ئەدرا بە حەزرەت - د - لە حەیاتی خۆیا وە مەصرەفی لێ ئەکرد بۆ خۆی‌و بۆ عائیلەیی‌و لە ئاخری عومریدا بەشی سالّێکی لێ هەڵئەگرت‌و باقیەکەی بۆ مەسلّەحەتی موسوڵمانان سەرف ئەکرد •

بەشی دووهەم لەم پێنج بەشە ئەدرێ بە نەتەوەی هاشم کە باپیرەی دووهەمی حەزرەت بودو نەتەوەی (مطلب) - بۆ نێرینە دوو بەش‌و مێینە بەشێ ، وەکو میرات - کە برای باوك‌و دایکی هاشم بوە ، وە ئیعتیبار بە نەسەبی ئەمانەیە لە لایەنی باوکەوە ئیتر نادرێ بە نەتەوەی (عبد الشمس)

هەرچەند ئەویش برای باوکی و دایکی (هاشم)و (مطلب) بوە ، وە بە نەتەوەی (نەوفل) کە برای باوکی ئەوان بوە لەسەر بڕیاری حەزرەت ـ د ـ ؛ چونکی وەختێ خۆی یارمەتی حەزرەتیان نەداوە لە ڕێگەی ڕاگەیاندنی دیندا • وە لە بەنی ئەم نەتەوانەدا فەرقی فەقیرو دەوڵەمەند نیە ، بەڵام لـــە لای بازێ تر لە ئیمامەکان بە مەرجی فەقیری ئەیاندرێتێ و بە دەوڵەمەند نادرێ •

بەشی سێیەم : بۆ هەتیوانی موسوڵمانان بە مەرجی ئەوە فەقیر بن •

بەشی چوارەم : بۆ فەقیرو هەژاری موسوڵمان •

بەشی پێنجەم : بۆ ئـــەو سەفەرییانەی کە دەستیان لە دارایی خۆیان بڕاوە •

بێدار بن ! مەبەس لە مەساکین لە تەقسیمی غەنیمەدا مەعنـــای عامە بۆ فەقیرو میسکین لە زەکاتاو هەردو لایان بە یەکێ ئەژمێررێن •

وە ئەم تەقسیمە بڕیارمان داوە ڕەفتاری پێبکەن ، وە بە راســـتی بزانن کەر ئیمانتان هەیە بە خوداو بە وەی کە ناردمانە خوارەوە بـــۆ سەر عەبدی خۆمان محەمەد ـ د ـ لە ڕۆژی جیاکردنەوەی حەق لە بەتاڵو موسوڵمان لە کافر ، واتە لە ڕۆژی (بەدر)ا بۆ تەئییدی دینی ئیسلام لـــە ئایاتو لە فریشتەی خۆمو لە یارمەتی لەو ڕۆژەدا کە هـــەردو کۆمـــەڵ گەیشتن بە یەك کۆمەڵی ژمارە کەمی مەنصوورو کۆمەڵی ژمارە زۆری لە خودا دوور • بە راستی خودا بەسەر هەموو شتێکدا تەوانایەو ئـــەوەی بیەوێ ئەیکات •

زانایان فەرموویانە : ئەم ئایەتە هاتەخوارەوە لە (بەدر)ا ، وە بـــازێ فەرموویانە : بەشکردنی غەنائیمو دیاریکردنی خومس (پێنج یەك) هەمووی لە غەزای (بنی قینقاع) دا لە پاش ڕووداوی (بەدر) بە مانگێکو سێ ڕۆژ لە نیوەی مانگی شەوالدا لە سەر سەری بیست مانگ لە هیجرەت هاتـــە خوارەوە •

★ (اِذْ اَنْتُمْ بِالعُدْوَةِ الدُّنْيا وهُمْ بِالعُدْوَةِ القُصْوى والرَّكْبُ اَسْفَلَ مِنْكُمْ) ★

ئەو رۆژی فەرقی حەق‌و بەتاڵە ئەو رۆژە بو کە ئێوە لەو قەراخـــە شیوەدا کە نزیکە لە مەدینەی مونەوەرەوەو کافرەکان لە قەراخە شیوی دوور لە مەدینەوە بوون‌و کاروانەکەی لە خوار ئێوەوە بوون بە مەسافەی سێ میل ، واتە چوارکیلۆ مەترو نیو •

★ (ولَوْ تواعَدْتُمْ لاخْتَلَفْتُمْ فِي المِيعادِ ولكِنْ لِيَقْضِيَ اللهُ اَمْراً كانَ مَفْعولاً) ★

واتە زۆر لە وەخت‌و وادەی موناسبدا هاتن کەم‌و زیـــادی تێـــدا نەبو ، وە ئەگەر لەسەر وادەو پەیمان بهاتنایێ بە عادەت وەهاتان بۆ رێ نەدەکەوت ، بەڵام خودا رێکی خست بۆ ئەوە کارەساتێکی وا بەجێبێنێ کە بەجێ هات لە ناو ئێوەدا ، یاخود بڕیاردراوە لە عیلمی خودادا •

★ (لِيَهْلِكَ مَنْ هَلَكَ عَنْ بَيِّنَةٍ ويَحْيى مَنْ حَيَّ عَنْ بَيِّنَةٍ) ★

هەتا بکوژرێ ئەوەی کوژرا لە کافرەکان لـەگـــەڵ تێگەیشـــتنی حوجـەت‌و دەلیـل لەســەر حەقانیـەتی دینی ئیسـلام‌و بـەتاڵی کوفـر ، وە بژیێ ئەوەی ژیا لەگەڵ ئەو حوجەتا واتە کە ئەو کۆمەڵـــە گـــەورە خاوەن چەک‌و ئامادەیە لەگەڵ ئەو کۆمەڵە کەمە بێ چەکەو بێ مادە هاتن بەیەکاو لە کاتێکی کەمدا ئەو ژمارە کەمە سواری سەرشانی ئەو ســـوپا گەورە بوون‌و لێیان دان‌و سەریان بڕین‌و دیلیان لێ گرتن •• دەرکەوت بۆ هەمو ژیرێ لە کافرو موسوڵمان کە دینی ئیسلام حەقەو خودا یارمەتـــی دان ئەنا بە عادەت مەحاڵ بوو ئەو رووداوە وەها بێتە جێ‌و ئەو کافرانـــە وەهایان بەسەرا بێ •

★ (وانَّ اللهَ لَسَمِيعٌ عَلِيمٌ) (٤٢) ★

وه به راستی خودای ته‌عالا گوێی له واته‌و پارانه‌وه‌ی موسوڵمانه‌کانه‌وه‌و زانایه به ئه‌حواڵیان‌و پیرۆزی دینه‌که‌یان ، وه‌کو گوێی وا له پارانـــه‌وه‌ی کافره‌کان کاتێ که له مه‌که‌دا به ده‌وری که‌عبه‌دا ئه‌سووڕانـــه‌وه‌و داوای یارمه‌تییان ئه‌کرد ، وه زانایه به نیه‌تی دڵیان له‌سه‌ر کوفرو ئیشراك •

بزانن ! (عُدوه) به ضه‌مه‌و فه‌تحه‌ی ئه‌ووه‌ڵ به مانا قه‌راخی شیوه ، وه که‌سێ ڕوا ته‌ماشای شه‌ڕگاکه‌ی (به‌در) بکا ئه‌زانێ که موسوڵمانه‌کان له قه‌راخی ئه‌مبه‌ری شیوه‌که‌وه بوون که‌وا له لای مه‌دینه‌وه‌و کافره‌کان له قه‌راخی ئه‌وبه‌ره‌وه بوون که دووره له مه‌دینه‌وه وه جه‌نگه‌که له شێوه‌که‌دا کرا ، (عدوه) به زمانی کوردی (دانه)و به‌رزی یا (مله) •

★ (اِذْ یُرِیکَهُمُ اللهُ فِي مَنامِكَ قَلِیلاً ولَوْ اَرٰیکَهُمْ کَثِیراً لَفَشِلْتُمْ ولَتَنازَعْتُمْ فِي الاَمْرِ ولٰکِنَّ اللهَ سَلَّمَ اِنَّهُ عَلِیمٌ بِذاتِ الصُّدورِ) (٤٣) ★

واته باسی ئه‌وه بکه که خودا کافره‌کانی له خه‌ودا به که‌م نیشـــانی تۆ ئه‌داو تۆ باسی ئه‌و خه‌وه‌ت کرد بۆ ئه‌صحابه‌کانت بۆ ئه‌وه که دڵیـــان ئه‌ستوور ببێ له‌سه‌ر جه‌نگکردن له‌گه‌ڵیانا وه ئه‌گه‌ر بـــه زۆر نیشانی بدانایێ تۆ ئه‌وه‌ت ئه‌گێڕایه‌وه بۆ یاران‌و ئه‌وان ئه‌ترســـان‌و شکســـت ئه‌بوون‌و له ده‌ستکردن به جه‌نگدا ناکۆکی ئه‌که‌وته ناوتانـــه‌وه ، بـــه‌ڵام خودا له‌و ئاشووبه پارازتنی له‌و کاتـــه ناسکه‌دا • بـــه راستی خودا زانایه به‌وه‌ی وا له دڵی ئاده‌میزاداو هه‌موو شتێ له‌و ڕوونه •

★ (واِذْ یُرِیکُمُوهُمْ ـ اِذِ الْتَقَیْتُمْ ـ فِي اَعْیُنِکُمْ قَلِیلاً ویُقَلِّلُکُمْ فِي اَعْیُنِهِمْ لِیَقْضِيَ اللهُ اَمْراً کانَ مَفْعولاً والَی اللهِ تُرْجَعُ الاُمُورُ) (٤٤) ★

واته : وه‌کو چۆن خودای ته‌عالا له خه‌ودا کافره‌کانی به که‌م پیشانی تۆ دا هه‌تا موسوڵمانه‌کان دڵ ئه‌ستوور ببن •• باسی ئه‌وه‌یش بکه‌ن کـــه خودای ته‌عالا له عاله‌می خه‌به‌رداریشداو له کاتی به‌رانبه‌ری‌و ده‌ســـته‌و

یەخەدا خودای تەعالا کافرەکان ئەخاتە پێش چاوی ئێوە بە کەم بۆ ئەوە کە دڵتان نەترسێو راوەستن بۆ جەنگ ، وە ئێوەیش لە بەر چاوی ئـــەوان بە کەم نیشان ئەدا هەتا هێرش بێنن بۆ سەرتانو بێنە بەردەستان بۆ ئـەوە دەست بکەن بە کوشتنیانو نەتوانن رابکەنو هەڵبێن ، وە ئەوەی خودا بڕیاری داوە بێتە جێ • وە بزانن هەر بۆ لای خودا ئەگەڕێتەوە هەمـــوو کارێو هەموو فەرمانێو ئەو ئەزانێ چی ئەکاو چلۆن دۆستەکانـــی زاڵ ئەکاو دوژمنەکانی بەر بای فەوتان ئەدا •

★ (یا اَیُّها الَّذِینَ آمَنُوا اِذا لَقِیتُمْ فِئَةً فاثْبُتُوا واذْکُرُوا اللهَ کَثِیراً لَعَلَّکُمْ تُفْلِحونَ) (٤٥) ★

ئەی کەسانێ کە ئیمانتان هێناوە بە دینی ئیسلام ! کاتێ گەیشـــتن بە کۆمەڵی کافران بۆ جەنگکردن باش بە مەردانەو هێز دامەزرێنو خۆتان رابگرن بە جۆرێ کە ترس بخەنە دڵی دوژمنەکانەوەو دڵو دەستیان شل بێ ، ئەمە بۆ لایەنی مادیتان • وە زۆر زیکری خودا بکەن بـــە زمـانو (الله اکبر) بکەنو بە دڵ بیر بکەنەوە لەوەدا کە ئێوە بۆ بەرزکردنـــەوەی کەلیسەی (لا اله الا الله) جەنگ ئەکەنو ئەگەر زاڵ بین بەسەریانا بەختیارنو ئەگەر شەهید بکرێن لە بەهەشتا پایەدارنو ئەمەیش بۆ مەعنەویاتتان ، جا وەها رەفتار بکەن بەڵکو رزگار بین •

★ (واَطِیعُوا اللهَ ورَسولَهُ ولا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وتَذْهَبَ رِیحُکُمْ) ★

وە ئیطاعەی خوداو پێغەمەری خودا بکەن بۆ ئەوە کە یارمەتـــی خوداتان لەگەڵدا بێ ، وە لە ناو خۆیشتانا مەچن بەگژ یەکا بۆ ئەوە پووچو سووک بینو هێزتان بڕواو ترستان لە دڵی دوژمنانا نەمێنێ •

★ (واصْبِرُوا اِنَّ اللهَ مَعَ الصَّابِرِینَ) (٤٦) ★

وە ئەگەر ئازارتان تووش بو بە کوشتن یا بریندار بوون یا مـــاڵ ڕۆیشتن یا ماندوو بوون خۆتان رابگرن لەبەر ڕەزای خودا ، بە راستی

خودا بە هەموو بارێ کەرەمکاری ئەکا لەگەڵ خۆگرانا •

★ (ولا تکونوا کالذین خرجوا من دیارهم بطرا ورئاء الناس ویصدون عن سبیل الله والله بما یعملون محیط) (٤٧) ★

ئەی موسوڵمانەکان ئێوە وەکو ئەو کافرانی ئەهلی مەکە مەبن ئەوانەی کاتێ لە ماڵی خۆیان دەرچوون بۆ دیفاع لە کاروانەکەیان دەرچوون بە کەشخەو دەمارو خۆنیشاندان بە خەڵک ، وەلحاڵ کە بۆ ئەوەیش دەرئەچوون کە لە واقیعا مەنعی موسوڵمانان بکەن لە ڕۆیشتن بەو ڕێگادا خودا پێی خوشە ، بەڵکو ئێوە بە نیازی ڕەزامەندی خوداو بە پارێزگاری و پارانەوە لە خوداو بۆ بەرزکردنەوەی دینی ئیسلام لە ماڵی خۆتان دەربچن هەتا خودا بە میهرەبانی خۆی بتانگەیەنێ بە یەکێ لەو دو پایە بە مایە کە بەختیاری دنیا یا رزگاری قیامەتە ، وە خودای تەعالا بە کردەوەی ئەوانە هەموو ئاگاداری و کردەوەکانیان وا لە دەستی زانیاری خودادا •

★ (واذ زین لهم الشیطان اعمالهم وقال : لا غالب لکم الیوم من الناس وانی جار لکم) ★

وە باسی ئەوە بکە کاتێ کافرەکان لە مەکە دەرچوون شەیتان لە شێوەی (سراقە)ی کورێ مالیکی کەنانەییدا دەرکەوت بۆیان ، وە دەستی کرد بە قسەی خۆشکردن لەگەڵیانا وە ئەو کردەوە ناپەسەندانەی ئەوانەی جوان کرد لە بەرچاویانا کە پێویستە بڕۆن بۆ پارازتنی دارایییەکانتان کە ئەبێ بە هۆی پارێزی شەرەفتان ، جەنگ بکەن لەگەڵ محەمەدو یارانیا بەربادیان بکەن ، ئێوە سوپایەکی گەورەن لەم ڕۆژەدا کەس زاڵ نابێ بەسەر ئێوەدا وە منیش وام لەگەڵتاناو پەناو پشتم بۆتان •

★ (فَلَمّا تَراءَتِ الفِئَتانِ نَكَصَ عَلى عَقِبَيْهِ وقالَ : اِنّي بَرِيءٌ مِنْكُمْ ، اِنّي اَرى ما لا تَرَوْنَ ، انّي اخافُ اللهَ ، واللهُ شَدِيدُ العِقابِ) (٤٨) ★

جا کاتێ که هەردو سوپاکه یەکتریان چاوپێکەوتو سوراقه تەماشای وەزعی ئەو موسوڵمانانەی کردو ئاگادار بو به هۆی نیشانەی نەصرەتەوه که خودا نەصرەتیان ئەدا گەڕایەوه لەسەر هەردوو پاژنەی خۆی وه وتی به کافرەکان : به راستی من دوورم له ئێوەو خۆم تێکەڵتان ناکەم ، وه بە راستی من شتی وەها ئەبینم که ئێوه نای‌بینن ، وه من له خودا ئەترسم ، وه خودا سزای بۆ تاوانباران سەخته • ئەم تەفسیره لەسەر زاهیری ئایەتەکه • وه بەیضاوی ئەڵێت : ئەو شەیتانه نیسبەت به هەرکام لە کافرەکان له خەیاڵی خۆیاندا بو ، واته هەرکەسێ له کافرەکان شەیتانەکەی خۆی ئەو بایی‌کردنەی ئەخستە دڵیەوه هەتا کاتی واقیعه ئەو شەیتانه لەو ئیلقائاتە کەوتو خەیاڵی پەشیمانی به کافرەکان نیشان ئەدا •

وه لەسەر تەفسیری یەکەم له بەیضاویدا ئەڵێ : شەیتان له شێوەی سوراقەدا دەستی له دەستی حەرثی کوڕی هیشامدا بو کاتێ چاویان کەوت به سوپای موسوڵمانەکان دەستی له دەستی حەرث بەرداو دای به سنگی حەرثاو ڕۆیشتو گەڵێ له گەڵیانا بوون ڕۆیشتن ، کاتێ کافرەکان گەڕانەوه بۆ مەکه وتیان : ئەو سوپای ئێمه سوراقه بوو به هۆی شکاندنی‌و سوراقه سوێندی خوارد وتی : من ئاگام نەبوه لێتان هەتا باسی شکان‌و گەڕانەوەتانم بیستوه ، یانی وا دەرکەوت (یارۆ) شەیتان بوەو چوەتە شێوەی سوراقەوه •

★ (اِذْ يَقولُ المُنافِقُونَ والَّذينَ في قُلوبِهِمْ مَرَضٌ : غَرَّ هؤُلاءِ دِينُهُمْ) ★

باسی ئەوه بکه که منافقەکانی مەدینه وه ئەوانه که له دڵیانا نەخۆشی کوفر هەیه به شێوەی گاڵتەپێکردن ئەڵێن : ئەم موسوڵمانانه پیاوی

مەیداناری نین بەس ئەو هەوا چوەتە مێشکیانەوە بە ناوی دین ئەوانی مەغرووڕو بایی‌کردوە ، بەڵام ئێوە نابێ بەو تانەو تەوەرە دڵتان تێک بچێ‌و هەر پشت ببەستن بە خودای خۆتان •

★ (ومَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللهِ فَإِنَّ اللهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ) (٤٩) ★

وە هەرکەس پاڵ بداتەوە لە سەر میهرەبانی خودای خۆی ئەوە بەسیەتی ، چونکی بە راستی خودا خۆی خاوەن عیزەتەو خواستی لەسەر هەرکەسێ‌و هەر کۆمەڵێ بدا عیزەتی پێ‌ئەداو خاوەن حیکمەتە لە کارەکانیا •

★ (ولَوْ تَرَى إِذْ يَتَوَفَّى الَّذِينَ كَفَرُوا الْمَلَائِكَةُ يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ وَأَدْبَارَهُمْ وَذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ) (٥٠) ★

ئەی خۆشەویست ئەگەر چاوت لێبێ لەو کاتەدا کە فریشتەی گیانکێشان گیانی ئەو کەسانە ئەکێشێ کە کوفریان کردوە بە ئایینی ئیسلامو حاڵی ئەو فریشتانە وایە ئەدەن لە دەمو چاوو پشتیانو پێیان ئەڵێن : سزای سووتان بچەژن •• ئەگەر ئەمەت چاو پێبکەوتایە شتێکی بە سامت ئەبینی •

★ (ذَلِكَ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيكُمْ وَأَنَّ اللهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ) (٥١) ★

وە فریشتەکان ئەڵێن بەو کافرانە : ئەو سزای کە دێ بە سەرتانا بە هۆی ئەو کردەوە ناباڕانەوەیە کە خۆتان بە جێتان هێنا ، وە بە قەطعی خودای تەعالا خاوەن ستەم نیە لەسەر بەندەکانی‌و نیسبەتی ستەمی لێ نادرێ •

★ (كَدَأْبِ آلِ فِرْعَوْنَ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللهِ فَأَخَذَهُمُ اللهُ بِذُنُوبِهِمْ إِنَّ اللهَ قَوِيٌّ شَدِيدُ الْعِقَابِ) (٥٢) ★

ئەم سزای کافرانە لە جیهەتی فریشتەکانەوە لەسەر بازە خووڕەوشتێکی ناپەسەندەوە بو لە کوفرو کردەوەی نابار ، وەکو داب‌و خوو ڕەوشتی دەستەو بەستەی فیرعەونی موساو ، دەستەو بەستەی پاشا ناهەمواڕەکانی پێش فیرعەون کە کوفریان کردو ئینکاری زاتی خوداو دەستووری پێغەمەرانیان‌و ئایاتی هاتوەخواڕەوەو موعجیزاتی نیشاندراوی ئەوانیان ئینکار کرد ، جا خودایش ئەوانی بە هۆی ئەو تاوانانەوە گرت حەقی بەرو دوای لێ سەندن ، وە بە راستی خودای تەعالا (جبار) و (قهار)ە ، تۆڵەو سزای سەختە ، وەکو ئەڵێن : «خودا دەرەنگ گیرو سەخت گیرە » پەنا بە خودا !

★ (ذٰلِكَ بِأَنَّ اللهَ لَمْ يَكُ مُغَيِّراً نِعْمَةً اَنْعَمَها على قَوْمٍ حتّى يُغَيِّروا ما بِاَنْفُسِهِمْ وانَّ اللهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ) (٥٣) ★

وە ئەو تۆڵەی ناهەمواڕە کە گەیشت بەو کۆمەڵە لەسەر ئەو ئەساسەیە کە خودای تەعالا هەر ئان‌و نیعمەتێ‌و هەر نازو ڕەحمەتێ دایێتی بە هەر قەومێ یاسای وا نەبوە تێکی بداو لێیان بسێنێتەوەو بیگۆڕێ بە مەینەت‌و نەگبەت هەتا ئەو قەومە ئەو حاڵە پێشوە کە بوویانە لە سوپاسی خوداو خزمەتکردنی گشتی‌و قەناعەتی نەفسی گۆڕیویانە بە ناسوپاسی‌و پشت هەڵکردن لە خەڵک‌و خەڵک تووڕە کردن‌و عالەم تۆراندن‌و بێ ئیطاعەیی خوداو لەسەر ئەم ئەساسەیە کە خودا شنەواو زانایە بە هەموو سیفەتێ‌و بە هەموو حاڵێ •

★ (كَدَاْبِ آلِ فِرْعَونَ والَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَذَّبُوا بِآياتِ رَبِّهِمْ فَاَهْلَكْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ واَغْرَقْنا آلَ فِرْعَونَ وكُلٌّ كانُوا ظالِمِينَ) (٥٤) ★

وەکو سیرەت‌و ڕەوشت‌و کردەوەی ئالی فیرعەون‌و ئەوانەی رابوردن لە پێش ئەوانا کە لەگەڵ ئەوەدا خودای تەعالا سوپاسی دەستەڵاتی پێدابوون سوپاسی خودایان نەکردو ئەو نیعمەتەیان لە خۆیان دوور

کردەوە بە هۆی ئەوەوە کە تەکذیبی ئایاتی خودای خۆیانیان کردو ستەمیان کرد لە بەنی ئیسرائیلو غەیری بەنی ئیسرائیلیش جا هەموومان فەوتاندن بە هۆی تاوانەکانیانەوەو . دەستەی فیرعەونیان خنکاند لە دەریای نیلداو لە واقیعا هەموویان بەرو دوا ستەمگار بوون •

★ (اِنَّ شَرَّ الدَّوابِّ عِنْدَ اللهِ الَّذِينَ كَفَرُوا فَهُمْ لا يُؤْمِنُونَ) (٥٥) ★

خراپترینو نابارترینی گیانلەبەرانێ بەسەر زەویدا بگەڕێن ئەو کەسانەن کە کافرنو ئینکاری تەنیایی خودا ئەکەنو ئەمانە ئیمان ناهێنن •

★ (الَّذِينَ عاهَدْتَ مِنْهُمْ ثُمَّ يَنْقُضُونَ عَهْدَهُمْ فِي كُلِّ مَرَّةٍ وَهُمْ لا يَتَّقُونَ) (٥٦) ★

ئەو کەسانە کە موعاهەدەت لەگەڵدا کردنو پەیمانت لێ وەرگرتن کە زیانکاری نەکەن بەرانبەر بە موسوڵمانان کەچی لە پاشانا ئەو پەیمانەیان تێك ئەدەن لە هەموو جارێکدا جار لە دوای جارو هەرگیز پارێز ناکەنو ناترسن لە ناپەیمانیو بێ وەفایی •

★ (فَإِمَّا تَثْقَفَنَّهُمْ فِي الْحَرْبِ فَشَرِّدْ بِهِمْ مَنْ خَلْفَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ) (٥٧) ★

لە شەرێکدا گەیشتی بەو کافرە پەیمانشکێنانە لە جەنگداو زوو بە هۆی زاڵبوون بەسەر ئەواناو زیانپێگەیاندنیان ئەوانەیش وان لە پشتیانەوە لە کافرەکانی مەکە هەموویان بلاو بکەرەوە بەڵکو بیر بکەنەوە بزانن وەکو دامان لەو پەیمان شکێنانە ئەدەین لەوانیش •

ئەم ئایەتە هاتەخوارەوە لە شانی جوولەکەی (بنی قریظە)دا ئەمانە پەیمانیان بەست لەگەڵ حەزرەتا ـ د ـ و ئەو پەیمانەیان هەڵوەشاندەوە بە ناردنی چەك بۆ کافرەکانی مەکە ، وە کاتێ کە حەزرەت ـ د ـ فەرمووی : بۆچی واتان کردوە ؟ عوزریان هێنایەوە بەوە کە لە بیریان چوە ، ئەمجارەیش کەعبی کوڕی ئەشرەف رۆیشت بۆ مەکەو پەیمانی بەست

لەگەڵ ئەهلی (مەکە)داو بوون بە پشتی مەکەیی لە شەڕی (خەندەق)دا ، جا ئەمە بەیانی حوکمی خودا بو نیسبەت بەو کافرانە کە بە ئاشکرا پەیمان ئەشکێنن ، وە لەم ئایەتی دواییەیشدا بەیانی حوکمی ئەو کافرە پەیمانبەستوانە ئەکا کە نیشانەی پەیمانشکاندنیان دەرئەکەوێ و بە تەواوی دەرنەکەوتوەو خودا ئەفە، -- بْت :

★ (وَاِمَّا تَخَافَنَّ مِنْ قَوْمٍ خِيَانَةً فَانْبِذْ اِلَيْهِمْ عَلَى سَوَاءٍ) ★

وە ئەگەر ترسای کە خیانەت لە قەومێکی هاوپەیمانەوە پەیدا بێ بە هۆی دەرکەوتنی نیشانەی ئەو شکاندنی پەیمانەوە تۆ بێ لە پێش ئەوەدا جەنگیان لەگەڵدا بکەی عەهدو پەیمانەکەیان بۆ فڕە بدەرەوە با ئەوانیش وەکو ئێوە موساوی و هاو پایە بن لە ئاگاداری لەسەر نەمانی پەیمان لە تاوتانا ئینر بە بێ عیلمو خەبەر مەچن بەگژیانا با نەبێ بە خەیانەت بۆتان •

★ (اِنَّ اللهَ لَا يُحِبُّ الخَائِنِينَ) (٥٨) ★

چونکە بە راستی خودا خائینانی خۆش ناوێ ؛ چونکی خیانەت کردن دەرگای بێ باوەڕی ئەکاتەوەو رەوا نیە ئادەمیزاد خۆی سوولکو خیانەتبار بکا لە بەرچاوی کەسا نە دوژمن نە دۆست •

★ (وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَبَقُوا ، اِنَّهُمْ لَا يُعْجِزُونَ) (٥٩) ★

با گومان نەبەن ئەوانە کە کافرنو رزگار بوون لە کوشتنو لەسەرەت لە رۆژی بەدرا با گومان نەبەن کە رزگار بوونو پێش کەوتوون لە کاروباری جەنگا ، بە راستی ئەوانە خوداو پێغەمەری خودا ماندوو ناکەنو عاجزیان ناکەن لەوە کە بیانگرن ، بۆ کوێ دەرئەچن ؟ جا ئەم ئایەتە یا عامە بۆ هەموو کافرێ وە یا خود نازڵ بوە لە شانی ئەوانەدا کە لە بەدرا دەرچوون •

جا خودای تەعالا موسوڵمانان ئاگادار ئەکا لە وەزعی دنیاو لە مەڵاسی دوژمن بۆیانو بۆ ئەوە پێویستە بزانن دوژمنتان زۆرەو نابێ بێ دەستەو بەستە داکەوێو ئەمر ئەدا ئەفەرموێت :

★ (وَاَعِدُّوا لَهُمْ ما اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِباطِ الْخَيْلِ) ★

ئەی موسوڵمانەکان حازرو ئامادە بن بۆ چاری دوژمنەکان ئەوەی کە ئەتوانن لە هێزی جەنگ لە چەک لە رزقو رۆزیو ، لە فێربوونی فونووتی جەنگ ، لە ئاگاداری لەسەر هێزی دوژمنو لە چاری جاسووس و خۆگرتن لە دەرنەبڕینی ئەسراری جەنگو لە ئەسپو هێستری دابەستەی چوارنان ، وە لە سەیارەو تەیارەو غەواصەو کەشتی سەر دەریاو جیهازی موخابەردو باقی پێویستیەکان لە چەرخا .

★ (تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللهِ وَعَدُوَّكُمْ) ★

بۆ ئەوە کە بەم کەرەسەو پێویستانە کە ئامادەتان کردوە بۆ جەنگ دوژمنی خوداو دوژمنی خۆتان بترسێنن ئەوانەیان وان لە پەیمانا نەوێرن پەیمانەکە بشکێنن و ئەوانە کە لە پەیمانا نین بێن پەیمان بەستن و جەنگ نەکەن لەگەڵ موسوڵمانانا ، وە ئەوانە کە ئامادەن بێ جەنگ بێ وەرە بین ، وە ئەم دوژمنانە کە ئیستە هەن ئێوە ئەیان ناسن بریتین لە جوولەکەکانی دەوری مەدینەو لە کافرەکانی مەکە .

★ (وَاٰخَرِينَ مِنْ دُونِهِمْ لا تَعْلَمُونَهُمْ اللهُ يَعْلَمُهُمْ) ★ :

وە هەتا بترسێنن کۆمەڵێکی تر غەیری ئەمانە کە ئێوە نایانناسن و پێیان نازانن خودا پێیان ئەزانێو ئەیانناسێ ؛ وەکو : عەرەبی هەوازینو ، نەجدو ، عەرەبی نزیکی غەسانیەکانو ، باقی عەرەبی (جزیرة العرب) وە یا ئەو دوژمنانە کە لەمەولا پەیدا ئەبن بۆ عالەمی ئیسلامی لە ئەوروپاو باقی ئەترافی قارەکانەوە ... وە ئەگەر موسوڵمانەکان لە هەموو چەرخێکدا بە راستی ئەم ئەمریان بەجێ بهێنایە بە زانیاری وکرێداریو پیشەو سنعەتو

دارایی پێکەوەنان حاڵیان بەم حاڵە نەدەگەیشت کە پێی گەیشتوە • هیوامان وایە کە موسوڵمانان بێدار ببنەوە بۆ باوەشکردن بە فەرمانی خوداو بۆ ئامادەکردنی ئەسبابی بەرزەوەبوونی ئومەتی ئیسلام لە جیهانا •

★ (وما تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللهِ يُوَفَّ اِلَيْكُمْ وَاَنْتُمْ لا تُظْلَمُونَ) (٦٠) ★

وە هەر شتێ سەرف بکەن لە کەمو زۆر لە رێگەی بەرزەوەکردنی دینی خوادا هەموتان پێ ئەدرێتەوەو بە راستی ئێوە ستەمتان لێ ناکرێ و حەقتان نافەوتێ نە لە دنیاو نە لە قیامەتا مادام لەسەر یاسای فەرمانی خودا بڕۆن بە رێدا •

★ (وَاِنْ جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللهِ اِنَّهُ هو السَّمِيعُ العَلِيمُ) (٦١) ★

وە ئەگەر کافرەکان لە موشریكو لە یەهوودو لە غەیری ئەوان مەیلیان کرد بۆ ئارامیو بۆ جەنگنەکردن بە بەستنی عەهدو پەیمان یا بۆ قەبوولکردنی شوروەوطی ئیسلامو دەوامیان لە جێگەی خۆیانا تۆیش مەیل بکە بۆ ئەو سیلمو ئارامییە ، لەوە مەترسە کە بە فێڵ وەها بکەنو ئیعتیماد بدەرە سەر خودا ، وە ئەو دەستووری خۆئامادەکردنە کە خودا فەرموویەتی چاودێری بکە ؛ چونکی مەعنای (توکل) بە راستی ئەوەیە ئەسباب ئامادە بکەی بەڵام پاڵ بە عینایەتو تەوفیقی خوداوە بدەی ، مانای (توکل) تەمەڵیو غەفڵەت نیە ، بە راستی خودای تەعالا قسەی ئەو کافرانە ئەبینێو زانایە بە حاڵیانو ئەگەر بیریان خراپ بێ تۆ ئاگادار ئەکا •

★ (وَاِنْ يُرِيدُوا اَنْ يَخْدَعُوكَ فَاِنَّ حَسْبَكَ اللهُ ، هُوَ الَّذِي اَيَّدَكَ بِنَصْرِهِ وَبِالْمُؤْمِنِينَ) (٦٢) ★

وە ئەگەر ئەمانە کە مەبەستی ئارامی ئەکەن یا غەیری ئەمانە مەبەستیان لەسەر ئەوە بێ کە فێڵت لێ بکەن مەترسە بە ڕاستی خودا بەسە بۆ یارمەتی تۆ .هەر ئەو بوو یارمەتی دا بە یارمەتی پەنامەکی خۆی و بە یارمەتی ئاشکرا بە هۆی دەستو بازووی موسوڵمانەکانەوە •

★ (وَاَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ لَوْ اَنْفَقْتَ مَا فِي الْاَرْضِ جَمِيعاً مَا اَلَّفْتَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ اَلَّفَ بَيْنَهُمْ اِنَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ) (٦٣) ★

وە خودای تەعالا بە میهرەبانی خۆی ئولفەتی دانا لە ناو دڵی ئەو موسوڵمانەدا کە وان لەگەڵ تۆدا لە موهاجیرین و ئەنصار لە ئەوس و خەزرەج لە ئەنصارەکان لەگەڵ ئەوەدا کە چەن کینەو رقەبەری کۆن لە ناویانا هەبو ئەمانە بە جارێ وەکو برای باوکو دایکی و خوشکی باوکو دایکییان پێهات لە کاتی منداڵیدا لە پێش ئەوەدا کە ئارەزوی دنیا بکەوێتە بەینیانەوە ، وە بە جازیبەی مەعنەوی ئەمانەی بەست بە یەکەوە لە حاڵێکدا ئەگەر هەرچی وا لە عەرزا نە عەین و لە نەخت لە مانو دارایی خەرجت بکردایە لە ڕێگەی یەکیەتی نو ئەواندا نەتئەتوانی ئولفەت دامەزرێنی لە ناوبەینی ئەوانا ؛ چونکی ئەو دنیاتە ئەگەر بە فەرقی بەش بدایێ بەوان خاوەن بەشە کەمەکان رازی نەدەبوون ؛ وە ئەگەر وەکو یەک پێت بدانایێ هەرکامیان داوای زیادەی ئەکرد ، وە فەرزەن بە زاهیر رازی بوونایێ کینەی دڵیان دەرنەدەچو، بەڵام خودا بە میهرەبانی خۆی ئەو کینەیە گۆڕی بە خۆشەویستی و سەفای دڵو ئولفەتی خستە بەینیانەوە کە بە ڕاستی خودا غالبە بەسەر خواستی خۆیاو خاوەن حیکمەتە لە کارەکانیا •

★ (يا اَيُّهَا النَّبِيُّ حَسْبُكَ اللّٰهُ وَمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ) (٦٤) ★

ئەم ئایەتە بازێ لە زاناکان فەرموویانە هاتوەتە خوارەوە پاش ڕوداوی بەدر لە (بەیداء)دا ، واتە لە سارای نزیکی بەدرا ، وە مەبەس ئەوەیە ئەی

پێغەمەری خۆشەویست بەسە بۆ بەجێهێنانی مەبەستی تۆ لە بانگکردنی ئادەمیزادا بۆ دینی ئیسلام خودای تەعالاو ئەوانەی وان لە گەلتا لە موسوڵمانان ، واتە هەر ئەم ژمارە موسوڵمانە ریشەی پێگەیشتنتانەو بەرە بەرە زیاد ئەکەنو ئەگەن بە مەبەستی خۆتان .

وە بازێ تر فەرموویانە : وەختی خۆی لە ئەوودلێ ئیسلامەوە (٣٣) پیاوو (٦) ژن موسوڵمان بوونو پاش ئەمانە عومەری کوڕی خەطاب موسوڵمان بو ژمارەی موسوڵمان گەیشت بە چل کەس ، وە ئەم ئایەتە نازڵ بو لە سەر ئیعتیباری ئەوە کە ئەم ژمارە بناغەی بینای دینی ئیسلامەو لەسەر ئەمەوە موسوڵمان پەرەئەستێنێ .

★ (يا اَيُّها النَّبِيُّ حَرِّضِ المُؤمِنينَ عَلى القِتالِ ؛ اِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عِشْرُونَ صابِرونَ يَغْلِبوا مِأتَيْنِ ، واِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِأةٌ يَغْلِبوا اَلْفاً مِنَ الَّذِينَ كَفَروا بِاَنَّهُمْ قَوْمٌ لا يَفْقَهونَ) (٦٥) ★

پاش ئەوە کە خودا جارِی ئەوەی دا خۆداو موسوڵمانان بەسن بۆ یارمەتی پێغەمەر ـ د ـ لە بەجێهێنانی دەعوەتا •• خودا رێگەی نەصرەتی خۆی نیشان دا بەوە کە ئەمری کرد بە حەزرەت ـدـ : تەرغیبی موسوڵمانەکان بدە لەسەر جیهادو تێیان بگەیەنە کە خودا ئامادەیە بۆ یارمەتیتانو ئێوەیش خۆتان ئامادە بکەن ، وە ئەگەر (٢٠) کەسی صابیری خۆگر ببێ لە ئێوە زاڵ ئەبن بەسەر (٢٠٠)دووصەد کەسی کافردا ـیەك بە دە ـ وە ئەگەر (١٠٠)کەسی خۆگر ببێ لە ئێوە زاڵ ئەبن بەسەر هەزار کەسی کافردا ، وە ئەمەیش یەکەم : لەبەر ئەوەیەکە خودا ئەیەوێ دینی ئیسلام بلاو بکاتەوە لە عالەما ، وە خودای تەعالا کاتێ ویستی شتێ بکا ئەیکا • وە دووەم : لەسەر تەماشای هۆی زاهیری موسوڵمانان دڵیان بە هێزە ؛ چونکی باوەڕیان وایە جەنگەکەیان لە بەر کەسبی سەعادەتو شەهادەتە لە دنیادا سەرداریو لە قیامەتا سەرفەرازی ، بەڵام کافرەکان قەومێکن کوێرن و فامیان نیە بە

ئه‌ساسێکی وا جه‌نگی له‌سه‌ر بکه‌ن وه دڵیان به ئیمان رووناك نیه‌و هه‌ر به چاوليكه‌ری جه‌نگ ئه‌كه‌ن .

ئه‌م ئایه‌ته له هۆی ئه‌وه‌وه نازڵ بو كه خودای ته‌عالا خستیه دڵی پێغه‌مه‌ره‌وه ـ د ـ حه‌مزه‌ی مامی له‌گه‌ڵ (۳۰) سوارا نارد وه گه‌یشتن به ئه‌بو جه‌هل له گه‌ڵ (۳۰۰) سوارا ، وه به یارمه‌تی خودا كه كه‌وتنه جه‌نگه‌وه ئه‌و تیپه كه‌مه ئه‌م سوپا گه‌وره‌ی ، كه ده قات بوون ، شكاندو رایان كرد . به‌ڵام ئه‌م یاسایه گران بو له سه‌رشانی موسوڵمانان ؛ چونكی به عاده‌ت راوه‌ستانی یه‌كێ له به‌رابه‌ری ده كه‌سه‌وه زه‌حمه‌ته ؛ جا خودا له پاش ماوه‌یێ ئه‌م ئایه‌ته‌ی تری نازڵ كردو فه‌رمووی :

★ (الآنَ خَفَّفَ اللهُ عَنْكُمْ وعَلِمَ اَنَّ فِيكُمْ ضَعْفاً ؛ فَاِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِأَةٌ صابِرَةٌ يَغْلِبُوا مِأَتَيْنِ ، واِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ اَلْفٌ يَغْلِبُوا اَلْفَيْنِ بِاِذْنِ اللهِ ، واللهُ مَعَ الصَّابِرِينَ) (٦٦) ★

واته : خودا ئیستە باری سووك‌كرد له‌سه‌ر ئێوه‌و عیلمی ته‌عه‌للوقی به‌ست به‌و زه‌عیفیه عاده‌تیه كه هاتوه به سه‌رتاناو بڕیاری ئه‌وه‌ی دا : كه ئه‌گه‌ر ئه ئێوه صه‌د كه‌سی خۆگر ببێ زاڵ ئه‌بن به‌سه‌ر (۲۰۰) كه‌سا ، وه ئه‌گه‌ر هه‌زار كه‌سی خۆگر له ئێوه‌دا ببێ زاڵ ئه‌بن به سه‌ر دوو هه‌زار كه‌سا به ئیذنی خوداو فه‌رمانی خوداو خواستی خودا . وه خودا یارمه‌تیده‌ری ئه‌وانه‌یه كه دامه‌زراوو خۆگرن .

بزانن ! یاسای ئایه‌تی پێشو له‌سه‌ر یه‌ك به ده بوو وه یاسای ئایه‌تی دوایی له‌سه‌ر یه‌ك به دوو ، وه ئیختیاری كه‌لیمه‌ی (عشرون)وه كه‌لیمه‌ی (مأة) له‌سه‌ر ئه‌و ئه‌ساسه بو كه (سریه) له بیست كه‌س كه‌متر نه‌ده‌بو وه سوپایش له صه‌د كه‌متر نه‌ده‌بو وه ئه‌م دوو ژماره‌یه له ناوا دائیر بوون .

وه ئه‌و زه‌عیفیه كه بو به هۆی ئه‌م بارسووك‌كردنه زه‌عیفی ئیمان نیه‌و زه‌عیفی له‌ش نیه ، به‌ڵكو زه‌عیفی نیشات‌و خواستی ئاده‌میزاده‌و شتێكی

طەبیعیەو عادەتیە ، تەماشا ئەکەی باوکێ کە مردو چوار کوڕی بو منداڵ بوون وە تاقە کوڕێکی گەورەی بو ، گەورەکە غیرەت ئەکێشی بە شەوو رۆژ حەول ئەداو کاسبی ئەکاو براکانیو خوشکەکانیو دایکی بەخێو ئەکاو پێی خۆشەو ماندو نابێ بەڵام کە براکانی پێگەیشتن ئەو نیشاطەی نامێنێ کە بە تەنیا حەول بدا ، ئەگەر براکانی کاسبی نەکەن لەگەڵیا ئەمیش دێتە دواوە هەروا موسوڵمانان لە ئەووەڵەوە کەم بوون ، بیست کەس پێیان خۆش بو خۆیان بگرن لە بەرانبەری دووصەد کەسا ، بەڵام پاش ئەوە کە موسوڵمانان زۆر بوون ئەو نیشاطە کز بو لەوە هێشتا هەر باری یەك بە دە هەڵبگرن بۆیە خودا کردی بە یەك بە دو جا ئەگەر ئایەتی یەکەم لەسەر ئیجاب هاتبێ ئەوە ئایەتی دووهەم ئەبێ بە ناسیخ بۆ ئەو وە ئەگەر لەسەر نەرغیب بووبێ ئەوە ئایەتی دووهەم ناسیخ نیە ، بەڵکو ئیستەیش ئەگەر یەکێ نە بەرابەری دە کافرەوە دەوام بکا هەر بە موعامەلەیەکی مەشرووعو خێرو مەردانەی دینی ئەژمێرێو کەس ناڵێت کابرا ئیشێکی نامەشرووعی کردو نە ناحەق خۆی دا بە کوشت ، بەڵکو کارەکەی ئەبێ بە هۆی مەدحو بە باشزانین لە لایەنی شەرعەوە •

★ (ما كانَ لِنَبِيٍّ اَنْ يَكونَ لَهُ اَسْرى حَتّى يُثْخِنَ فِي الاَرْضِ تُرِيدونَ عَرَضَ الدُّنْيا واللهُ يُرِيدُ الآخِرَةَ واللهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ) (٦٧) ★

پاش ئەوە کە سوپای ئیسلام لە بەدرا حەفتا کەسیان لە کافرەکان کوشتو حەفتا کەسیشیان بە دیل گرتو حەزرەت ـ د ـ رازی بوو بەوە کە (فیدیە) لە دیلەکان وەربگرن ئەم ئایەتانە هاتنە خوارەوە ، خودا فەرمووی : ئەی پێغەمبەری خۆشەویست رەوا نەبو وە نیە بۆ هیچ پێغەمبەرێ کە بکەوێتە جەنگەوە لەگەڵ کافرا دیل رابگرێ هەتا زۆر زۆر هێز وەرئەگرێو جێگەی خۆی دانەمەزرێنێ لە عەرزا ، بەڵکو حەقیان هەر ئەوە بوە کە دیلەکان بکوژن بۆ ئەوە کە شافەی کافرەکان نەمێنێو جارێکی تر نەتوانن ئامادە

بینه‌وه بۆ جه‌نگ کردن ، به‌ڵام ئیسته ئێوه خواستتان له‌سه‌ر مانی دنیایه بۆیه فیدیه‌تان وه‌رگرت ، وه خودای ته‌عالا خواستی له‌سه‌ر به‌رزه‌وه‌بوونی ئیسلامو ده‌وامی جیهاده بۆ ئه‌وه بگه‌ن به پایه‌و مایه‌ی رۆژی قیامه‌ت • وه خودای ته‌عالا به عیزه‌ته‌و غالبه به‌سه‌ر دوژمنه‌کاناو خاوه‌ن حیکمه‌ته له کاره‌کانیا ، وه ئه‌گه‌ر فیدیه‌و مانی دنیایشتان وه‌رنه‌گرتایێ هه‌ر ده‌وڵه‌مه‌ند ئه‌بوون •

★ (لولا كِتابٌ مِنَ اللهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيما اَخَذتُمْ عَذابٌ عَظِيمٌ) (٦٨) ★

ئه‌گه‌ر حوکمێ له لایه‌نی خوداوه رانه‌بوردایه به‌وه که که‌س سزا نه‌دا هه‌تا نه‌ڕوا به گژ نه‌هی‌ی صه‌ریح‌و ئاشکرادا ، وه یا به‌وه که ئه‌هلی جیهادی به‌در سزا نادرێن ، به راستی له‌و فیدیه‌دا که وه‌رتان گرت سزایه‌کی گه‌وره‌ی تێدا ئه‌بوو سزایه‌کی گه‌وره‌ی ئه‌دان •

جا کاتێ که ئه‌م ئایه‌ته نازڵ بو حه‌زره‌ت ـ د ـ و ئه‌صحابه‌کان دڵیان که‌وته داڵغه لێدان‌و ده‌ستیان نه‌برد بۆ ئه‌و تاڵانه‌یش که له به‌درا ده‌ستیان که‌وتبو هه‌تا ئه‌م ئایه‌ته هاته خواره‌وه •

★ (فَكُلوا مِمَّا غَنِمْتُمْ حَلالاً طَيِّباً وَاتَّقُوا اللهَ اِنَّ اللهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ) (٦٩) ★

واته : ده‌ی بخۆن له‌وه‌ی که ده‌ستان که‌وت له به‌درا که حاڵی وایه مانێکی حه‌ڵاڵی پاکه ، یه‌کەم له‌به‌ر ئه‌وه له جیهاد بۆ به‌رزکردنه‌وه‌ی دینی ئیسلامدا ده‌ستتان که‌وت ، دوه‌م له‌به‌ر ئه‌وه که له ئه‌ندازه‌ی ئه‌و ده‌سکه‌وته ئێوه‌یش ماڵتان خورابوو له لایه‌نی ئه‌و کافرانه‌وه ، وه پارێز بکه‌ن له نافه‌رمانی خودا ، وه یا ئه‌مجاره ئه‌و فیدیه وه‌رتان گرتوه له دیله‌کان بیخۆن‌و جارێ تر وا مه‌که‌ن‌و خۆتان بپارێزن له نافه‌رمانی خودا ، به راستی خودا تاوان‌پۆش‌و گوناح به‌خشه •

ریوایەت کراوە : لە رۆژی بەدرا حەفتا دیلیان هێنا بۆ خزمەتی حەزرەت ـ د ـ کە عەباسی مامیو عەقیلی ئامۆزاییان لە ناودا بوو ، حەزرەت راوێژی کرد بە ئەصحابەکان : چی بکەین لەگەڵ ئەم دیلانەدا ؟ کۆمەڵێ رایان هاتە سەر ئەوە کە حەزرەت فیدیەیان لێ وەربگرێ ، وە ئەبوبەکر لەوانە بو ، وە عەرزی کرد : یا رەسوولەڵلاّ ئەمانە قەومی خۆمانن، خزمن بیانهێڵەرەوە بەڵکو موسوڵمان ببن و خودا لێیان خۆش ببێ ، وە فیدیەیان لێ وەربگرەو ئەمە ئەبێ بە هێزو ژیوار بۆ ئەصحابەکان •

وە کۆمەڵێ رایان لەسەر کوشتنیان داو عومەرئ کوڕی خەطاب لەمانە بوو عەرزی کرد : یا رەسوولەڵلاّ ئەمر بکە بدەین لە گەردنیان من ئەدەم لە خزمەکەی خۆم (فلاّن)و حەمزە عەباس بکوژێو ، عەلی عەقیل بکوژێ •• هەروا بەم شێوە ! حەزرەت فەرمووی : ئەی ئەبوبەکر تۆ لەسەر مەشرەبی ئیبراهیمی خەلیلی کە ئەیفەرمو (ومن تبعني فانه مني ومن عصاني فانك غفور رحيم) ، وە تۆ ئەی عومەر لەسەر مەشرەبی نوحی کە ئەیفەرمو (رب لا تذر على الارض من الكافرين ديارا) • حەزرەت ئەصحابەکانی خاترخۆ کردو رایان هاتە سەر وەرگرتنی فیدیەو ئەم ئایەتانە نازڵ بوون •

لێرەدا چەن شتێ بزانن :

یەکەم : ئەمەیە ئەم مادەی قەبوولّی فیدیە لە دیلەکانی بەدر بە ئیجتیهاد نەبوە لە لایەنی حەزرەتەوە ـد ـ چونکی ئەم باسە خرایە راوێژەوە لە ناو ئەصحابەکاناو هەموو لایێ لە خاوەن راکان بیری خۆیان دەربڕیو حەزرەت لەسەر ئەساسی ئەوە کە خاوەن رەئیەو عوزوی رەئیسیە لە راوێژەکەدا ئەو رایە پەسەند کرد کە فیدیە وەربگرێ لەبەر چەن حیکمەت ، یەکێکیان ئەمە بو کە دەرکەوت ئەم دیلانە لە ئەنجاما بوون بە موسوڵمانو گەورەی

ئەصحابە • دووەم لە کوشتنی ئەمانەدا غەیری ئازاری دڵی گشتیو قەطعی صیلەی ڕەحمو زۆرکردنی دەنگوباس سوودێ تر پەیدا نەدەبو • سێیەم لەو کاتەدا ئەم کۆمەڵە ئەصحابە پێویستیان بە مااڵو دارایی بو وە ئـــەو فیدیە جێگەی بۆ گرتن •

دووهەم : ئەو کەسانە کە ئەڵێن ئیجتیهاد لە کارا بووە ئیجتیهادەکە هـەڵە بوە •• بـە هـەڵەدا چـوون ، چونکـە ئەگـەر ئـەو ئیجتیهـادە هـــەڵە بوایـــە خـودای تەعـــالا ئـەمری ئەکـــرد بـــە گەرانـەوەی فیدیەکە بۆ خاوەنەکانیانو حوکمەکەی تێك ئەدا ، کەچی نە ئەو حوکمەی تێکداو نە فیدیەکەی گەرانەوە بۆ خاوەنەکانیان ، وە ئەو عیبارەتە کـــە ئەفەرموێت (ماکان لنبي ••• الاية) عیبارەتە لە بەیانی ئەوە ئەم بیرەتان هەرچەن قەبووڵە بەاڵم باشتر لەمە وەرنەگرتنی فیدیە بو ، بەاڵم لەبـــەر خاتری ئەو میهرەبانیە کە لەگەڵ حەزرەتو ئەصحابەکانا بووی وەزعەکەی بۆ ئیختیار کردن ، وە ئەو واقیعە کە لە بازێ ڕیوایەتا هەیە گوێا حەزرەت ــ د ــ لەگەڵ ئەبوبەکردا گریان پاش هاتنە خوارەوەی ئایەتەکان •• ئەوە مەعنای ئەوەیە کە حەزرەت ــ د ــ لە کەمالی ئەدەبو بەندەییدا بوە لـــە حوزووری خوداداو لە بەر ئەوە دەرکی ئەوەی کردوە ئەو وەزعە بـــە (خلاف الاولی) دەرچوە خوشووع داگیری کردوەو گـــریاوە هـــەروا ئەبوبەکریش لەگەڵ ئەودا گریاوە •

★ (يا اَيُّها النَّبِيُّ قُلْ لِمَنْ فِي اَيْدِيكُمْ مِنَ الاَسْرى : اِنْ يَعْلَمِ اللهُ فِي قُلُوبِكُمْ خَيْراً يُؤْتِكُمْ خَيْراً مِمَّا اُخِذَ مِنْكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ واللهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ) (٧٠) ★

واتە : ئەی پێغەمەری خۆشەویست بفەرمو بەو دیلانەی وان لە بەر دەستانا : ئەگەر ئێوە دڵتان خێری تێدا بێ دەربارەی ئیسلامو موسوڵمانانو عیلمی خودا تەعەللوق بیەستێ بە وجوودی قەصدی خێر لە دڵتانا خـــودا

زۆرترو چاکتر لەو مالەی وەرگیراوە لێتان بەرات ئەکا بۆتانو لە تاوانەکانی لەمەوبەریشتان خۆش ئەبێو خودا تاوانبەخشو میهرەبانە •

★ (وإِن يُرِيدُوا خِيانَتَكَ فَقَدْ خانُوا اللهَ مِنْ قَبْلُ فأَمْكَنَ مِنْهُمْ واللهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ) (٧١) ★

وە ئەگەر خواستیان لەسەر خیانەت بێ لەگەڵ تۆدا ئەوە لێیان مەترسەو گوێیان پێ مەدە ؛ چونکە لەمەوپێشیش خیانەتیان لەگەڵ خودادا کردو تەبلیغاتی تۆیان وەرنەگرت وە خودا زاڵ بو بەسەریانا وە بەم جۆرە داماوی کردنو خودا زانایە بە رازی نیهانو خاوەن حیکمەتە لە ئەوزاعو هەموو رووداوی جیهان •

ریوایەت کراوە لە ئیبنو عەباسەوە ـ خ ـ : فەرموویەتی : عەباسی باوکم فەرمووی : ئەم ئایەتە لە شانی مندا نازڵ بو ؛ چونکی من عەرزی حەزرەتم کرد : کە ئەو بیست هۆقە ئاڵتوونە بڕیار دراوە بۆ فیدیەی من لێم وەرنەگرێ ، ئەویش قەبوولی نەکرد ، وە من حەقی خۆم داو ئیخلاصم کرد بۆ خودای خۆم ، لە پاشان خودا بیست بەندەی پێدام هەرکام لەوان بە جۆرێ تیجارەتی بۆ ئەکردمو خودا زیاتری پێدام لەوەی کە لە دەستم دەرچو ، وە زیاد لەوەیش رجای عەفوی خودام هەیە •

★ (إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وهاجَرُوا وجاهَدُوا بِأَمْوالِهِمْ وأَنْفُسِهِمْ في سَبِيلِ اللهِ والَّذِينَ آوَوا ونَصَرُوا اولئكَ بَعْضُهُمْ أَوْلِياءُ بَعْضٍ) ★

بە راستی ئەو کەسانە کە ئیمانیان هێناوەو لەبەر یارمەتی دینی ئیسلام کۆچیان کردو دارایی‌و خانووی خۆیان بەجێهێشتو تێکۆشان لە رێگەی دینا بە سەرفی مالو رۆح‌و گیان وە ئەو کەسانەیش لە مەدینەی مونەوەرەدا جێگەی ئەو کۆچەرییانەیان کردەوەو بە مادەو مەعنا یارمەتییان دان ئەوانە بازێکیان میراتگری بازێکیانن •

★ (وَالَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يُهَاجِرُوا مَا لَكُمْ مِنْ وَلَايَتِهِمْ مِنْ شَيْءٍ حَتَّى يُهَاجِرُوا) ★

وە ئەو کەسانە ئیمانیان هێناوەو کۆچیان نەکردوە ئەوە لە حوقووقی مەحەبەتی ساغی وا کە ببێ بە هۆی میراتگرتن لە یەکتر دوورن هەتا کۆچ ئەکەن •

★ (وَإِنِ اسْتَنْصَرُوكُمْ فِي الدِّينِ فَعَلَيْكُمُ النَّصْرُ إِلَّا عَلَى قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ) (٧٢) ★

وە ئەگەر داوای یارمەتیتان لێ بکەن لە دینا . واتە دوژمنی دین لەبەر دین ئازاریان بداو ئەوانیش هاوارتان بۆ بێنن ئەبێ بڕۆن بە هاواریانەوە ئیللا مەگەر ئەو دوژمنانە لە تاقمێ بن کە لە بەینی ئەوانو ئێوەدا پەیمان ببێ ئەوە حەقتان نیە جەنگیان لەگەڵدا بکەن ، وە خودای تەعالا بینایە بەوەی ئێوە ئەیکەن •

★ (وَالَّذِينَ كَفَرُوا بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ) ★

وە ئەو کەسانەیش کە کافرن بە دینی ئیسلام بازێکیان دۆستی بازێکیانن چونکی لە پاش ئیمان هەر کوفرەو کوفر هەمووی گومڕاهیە •

★ (إِلَّا تَفْعَلُوهُ تَكُنْ فِتْنَةٌ فِي الْأَرْضِ وَفَسَادٌ كَبِيرٌ) (٧٣) ★

ئەگەر رەفتار بەو یاسا نەکەن کە بۆم داناون و لە یەکتر بێ عەڵاقە بین ئەوە خراپەو بشێوی زۆر لە عەرزا پەیدا ئەبێو فەسادێکی گەورە ئەبێ •

★ (وَالَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ آوَوا وَنَصَرُوا أُولَئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ) (٧٤) ★

وە ئەو کەسانە کە ئیمانیان هێناوەو کۆچیان کردوەو جیهادیـــان کردوە لە ڕێگەی خودادا وە ئەو کەسانە کە جێگەی ئەوانیان کردوەتەوەو یارمەتییان داون ئەوانە بە راستی خاوەن ئیمانن لە لای خوداداو لە جەزای ئەو بیرو باوەڕو کردەوە باشانەدا کە بوویانە لە لای خودا عەفوی تاوانو رزقو ڕۆزییەکی خاوەن پایەو شەرافەتیان هەیە •

★ (والَّذِينَ آمَنُوا مِنْ بَعْدُ وهاجَرُوا وجاهَدُوا مَعَكُمْ فَأُولئِكَ مِنْكُمْ) ★

وە ئەو کەسانە کە ئیمان دێنن لە پاش زەمانی هیجرەتو کـــۆچ ئەکەن بۆ لای ئێوەو جیهاد ئەکەن لەگەڵتانا ئەوانەیش لە ئێوەنو لـــە ریزی موهاجیرو ئەنصارا حسێب ئەکرێن ، هەرچەن پایەی پێشـــوەکان زۆرتر بێو بەرزتر بێ •

★ (وأولُوا الأَرْحامِ بَعْضُهُمْ أَوْلى بِبَعْضٍ فِي كِتابِ اللهِ إِنَّ اللهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ) (٧٥) ★

ئەوانە کە عەلاقەی ڕەحمیان هەیە بە یەکەوە بازێکیان نزیکترن لـــە بازێکیانەوە لە بێگانەکان ، واتە میرات بەوان ئەدرێ ئەگەر میراتگـری پشتی نەبوو نەك بە بێگانەکان ، وە خودا بە هەموو شتێ زانایە بۆیە ئـەم یاسایە دانـاوە •

بابەتەکانی ئەم بەرگە

لاپەڕە	بابـــەت
٣	سورة المائدة
٥	فەرموودەی خودا : یا أیها الذین آمنوا لا تحلوا
٧	نەو حەیوانانەی کە حەرام کراون
٩	الیوم اکملت لکم دینکم
١٦	ئەم ئایاتە پێوەندا چەن باسێ هەیە
٢٨	بزانن !
٢٩	بزانن !
٣٢	سەرگەردانی‌ی بەنی ئیسرائیل لە تەیهدا
٣٥	قابیل‌و هابیل
٣٦	یاسای زاووزێ‌و ژن‌وژنخوازی ئادەم‌و حەواو نەوەکانیان
٣٩	فەرموودەی خودا : انما جزاء الذین
٤٣	بزانن !
٤٤	فەرموودەی خودا : ان الذین کفروا
٤٧	فەرموودەی خودا : یا ایها الرسول ..
٥١	فەرموودەی خودا : انا انزلنا التوراة
٥٧	فەرموودەی خودا : وان احکم بینهم
٥٩	فەرموودەی خودا : یا ایها الذین آمنوا
٦٣	فەرموودەی خودا : انما ولیکم الله ورسوله
٦٤	فەرموودەی خودا : یا ایها الذین آمنوا
٦٦	فەرموودەی خودا : قل هل أنبئکم
٧١	لێرەدا چەن باسێ هەیە
٧٥	فەرموودەی خودا : یا ایها الرسول
٧٧	فەرموودەی خودا : قل یا اهل الکتاب
٨٧	فەرموودەی خودا : لتجدن اشد الناس
٨٩	فەرموودەی خودا : یا ایها الذین آمنوا لا تحرموا
٩٥	فەرموودەی خودا : لیس علی الذین آمنوا

لاپەڕە	بابـــەت
٩٦	فەرموودەی خودا : یا ایها الذین آمنوا لیبلونکم
٩٧	فەرموودەی خودا : یا ایها الذین آمنوا لا تقتلوا الصید
١٠١	فەرموودەی خودا : قل لا یستوی الخبیث والطیب
١٠٢	فەرموودەی خودا : یا ایها الذین آمنوا لا تسألوا
١٠٦	فەرموودەی خودا : یا ایها الذین آمنوا علیکم انفسکم
١٠٨	بێدار بن !
١٠٩	فەرموودەی خودا : یا ایها الذین آمنوا شهادة بینکم
١١٤	بڕانن ! لەم ئایەتەدا چەن شتێ هەیە :
١١٨	فەرموودەی خودا : اذ قال الحواریون ..
١٢٠	لێرەدا چەن باسێ هەیە :
١٢٥	سورة الانعام
١٣٦	فەرموودەی خودا : وهم ینهون عنه
١٣٩	فەرموودەی خودا : قد نعلم انه لیحزنك
١٤٤	بڕانن !
١٥٠	فەرموودەی خودا : ولا تطرد الذین
١٥٥	بڕانن !
١٧٠	فەرموودەی خودا : الذین آمنوا ولم یلبسوا
١٧٥	فەرموودەی خودا : وما قدروا الله حق قدره
١٧٨	فەرموودەی خودا : ومن اظلم ممن
١٨٠	فەرموودەی خودا : ولقد جئتمونا
١٨٦	بڕانن !
١٨٩	فەرموودەی خودا : ولا تسبوا الله
١٩٠	فەرموودەی خودا : (واقسموا بالله)و ئایەتی دوای ئەو
١٩٥	فەرموودەی خودا : فکلوا مما ذکر اسم الله علیه
١٩٦	فەرموودەی خودا : ولا تاکلوا مما لم یذکر اسم الله
١٩٨	فەرموودەی خودا : او من کان میتا فاحییناه
٢٠٠	فەرموودەی خودا : واذا جاءتهم آیة
٢٢٨	لێرەدا چەن باسێ هەیە :

لاپەڕە	بابـــەت
٢٣٣	سوورەتی ئەعراف
٢٣٥	دروستکردنی ئادەمو سوجدەبردنی مەلائیکە
٢٣٦	دوورخستنەوەی شەیتان لە ڕەحمەتی خودا
٢٣٨	هەڵخەڵەتاندنی ئادەمو حەوا لە لایەنی شەیتانەوە
٢٤٠	دەرکردنی ئادەمو حەوا لە بەهەشت
٢٤٤	فەرموودەی خودا : یا بنی آدم خذوا زینتکم
٢٤٥	فەرموودەی خودا : قل انما حرم ربي
٢٤٦	بزانن !
٢٥١	فەرموودەی خودا : ونزعنا ما في صدورهم
٢٥٣	بیاوانی سەر ئەعراف
٢٥٥	گفتوگۆیەك لە نێوان بەهەشتیو دۆزەخیدا
٢٥٦	لەم شوێنەدا چەن باسێ هەیە
٢٦١	باسی نوحو گەلەکەی
٢٦٣	باسی هودو قەومی عاد
٢٦٧	باسی صالحو گەلەکەی
٢٧٠	گەلی نامەردی لوط
٢٧١	باسی شوعەیب
٢٧٧	سەرزەنشتی گەلانی دیکە
٢٧٩	باسی موساو فیرعەون
٢٨٨	بزانن !
٢٩١	بزانن !
٢٩٦	باسی گوێڕدکە بەرستی گەلی موسا
٢٩٨	گەڕانەوەی موسا لە کێوی طورو لۆمەکردنی هارونی برای
٣٠٨	چۆن موسا دای لە بەردەکەو ئاوی لێ دەرپەڕی ؟
٣١١	فڕوفێڵی گەلی موسا لە ڕاوەماسی ڕۆژی شەممەدا
٣١٦	بزانن ! لەم ئایەتەدا چەن قسەیێ هەیە
٣٢٠	خودا چۆن پەیمانی لە بەنیئادەم وەرگرت ؟
٣٢٢	لەم شوێنەدا چەن باسێ هەیە :

لاپەڕە	بابـــەت
٣٢٨	گێڕاوەیەکی ناسك لە بابەتی عالەمی میثال
٣٣٠	باسی بەلعام
٣٣٥	بزانن !
٣٣٧	ناوەکانی خودا
٣٤١	باسی کاتی هاتنی قیامەتو غەیب
٣٤٦	بزانن !
٣٥١	بزانن لە هۆی وارید‌بوونی ئەم ئایەتەوە گەلێ فەرموودە هەیە :
٣٥٥	ئاگادار بن !
٣٥٦	بزانن ! (باسی سوجدەی قورئان خوێندن)
٣٥٩	سوورەتی ئەنفال
٣٦٢	باسی رووداوی بەدر
٣٦٧	بزانن !
٣٧٣	فەرموودەی خودا (فلم تقتلوهم ولكن الله قتلهم)
٣٧٨	لەم ئایەتەدا چەن مەعنایێ تریان بەیانکردوە
٣٨١	تەوبەی ئەبو لوبابە
٣٨٢	مانای (تقوی)
٣٨٣	چۆن پیلانیان گێڕا بۆ کوشتنی پێغەمبەر
٣٨٧	ان الذين كفروا ينفقون اموالهم .
٣٨٩	مالی تالانی کافران چۆن بەش دەکرێ !
٣٩١	بێدار بن !
٣٩٢	اذ انتم بالعدوة الدنيا
٣٩٤	يا ايها الذين آمنوا اذا لقيتم فئة
٣٩٦	اذ يقول المنافقون والذين في قلوبهم مرض
٣٩٨	هەر گەلێ خۆی لە خۆی تێك نەدا خودا لێی تێك نادا
٣٩٩	پەیمانی نێوان موسوڵمانو کافر
٤٠١	خۆئامادەکردن بۆ جەنگی کافران
٤٠٢	وان جنحوا للسلم فاجنح لها
٤٠٣	يا ايها النبي حسبك الله ومن
٤١٦	

لاپەڕە	بابـــەت
٤٠٤	يا ايها النبى حرض المؤمنين
٤٠٦	ما كان لنبى ان يكون له اسرى
٤٠٨	لێرەدا چەن شتێ بڵێن
٤٠٩	يا ايها النبى قل لمن في ايديكم من الاسرى
٤١٠	ان الذين آمنوا وهاجروا وجاهدوا .

سوپاس

ئەوەی نابێ لە بیری بکەم یارمەتی هاوڕێیی دڵسۆزم کاك عەبدولکەریم سەعید شارباژێڕیە کە بەردەوام لـــــە هەڵەگیریدا درێغی لە یارمەتیدانم نەکردوە ، خودا وێنەی زۆر کات .

رقم الايداع في المكتبة الوطنية ـ بغداد
(٤٤٩) لسنة ١٩٨١

دانەی بە (دینارو نیوێکە)

دار الحرية للطباعة ـ بغداد

١٤٠١ هـ ١٩٨١ م